

קדזאי מזעז

חידושים וביאורים
בעניני פסח - ח"א

מאת
אליהו בן אאמו"ד ה"ר חיים ז"ל גרינצייג

פעיה"ק ירושלים ת"ז
אדר תשע"ז

קדוּאָ מזעֶד

©

כל הזכויות שמורות

ניתן להשיג בא"י:
שמועון גרינצייג
בן עטר 327 ירושלים
02-5867971
050-4120519

ישראל זאב דויטש
הזית 7 ירושלים
02-5383295

ניתן להשיג בארה"ב:
פישל שרייבער
255 West 88th Street 5E
N.Y., N.Y. 10024
(212) 796-4060

דברים אחרים

מתוך שבח והודיה להשי"ת שהחיינו, חייתני מירדי בור, והגיענו לזכות להוציא לאור מחידושי תורה שהעלתי על הכתב בעניני חגים ומועדים.

תודתי בזה נתונה לבני הרב שמעון הי"ו ולידידי היקרים ה' עליהם יחיו שיזמו את הדפסת החדו"ת, וטרחו ועמלו להוציא דברים מתוקנים כפי האפשר. ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה ושכרם כפול מן השמים.

צורפו לקונטרס זה הערותי לספר אבודרהם על הלכות פסח, מתוך מהדורת מכון "קרן רא"ם".

אדר תשע"ז

אליהו גרינצייג

באסופה זו "קרואי מועד" נקבצו חדו"ת בעניני פסח [מצוות ליל הסדר] שנכתבו במשך כיוכל שנים וחלקם נדפסו בכתבי עת תורניים. אולם רובם מובאים כאן כפי שהועלו על הכתב בשעתם [עם הוספות], אף שנכפלו מקצת הדברים, ואם שגינו איתנו תלין משוגתנו. ישוטטו בהם הרבים ותרבה הדעת. בהודאה ובתפילה לבורא עולם שנוכה להו"ל את כל עניני המועדים.

קרואי

מועד

תוכן הענינים

סימן א	שימור לשם מצה בשיטת הרמב"ם	סימן ב	מצות סיפור יציאת מצרים
א	.....	[א]	קבו
ב	בדיני אפיית המצות	סימן בא	מצות סיפור יציאת מצרים
ג	מצה עשירה בפסח ובערב פסח	[ב]	קכט
ד	בענין קידוש במקום סעודה	סימן כב	אמירת פסח מצה ומרור
ה	בליל הסדר	סימן כג	מצות הגדה
ו	ברכת המצוות עובר לעשייתן במצה	סימן כד	מצות מצה פסח וסיפור יציאת מצרים
ז	עיסת הכלבים למצה	סימן כה	הלל בליל פסח
ח	מצה הנאכלת בכל מושבות	סימן כו	קריאת הלל בזימון
ט	מצה של חדש	סימן כז	ברכת הנהנין של מצוות
י	אכילת מצה שלא כדרך אכילה	סימן כח	אין עושין מצוות חבילות
יא	לחם משנה בליל הסדר	סימן כט	בליל הסדר
יב	מצות ארבע כוסות	סימן ל	סומא לאמירת ההגדה והמסתעף
יג	דין רביעית יין חי	סימן לא	בדין אפיקומן
יד	ברכת הגפן על הכוסות	סימן לב	מכשירי פסח דוחין שבת
טו	קטנים בארבע כוסות	סימן לג	לר' אליעזר
טז	אשה וקטן בארבע כוסות	סימן לד	שהחיינו והלל בקטן שהגדיל
יז	בענין כוס חמישי	סימן לה	קדושת שיר השירים
יח	מצות אכילה ושתיה בהסיבה	סימן לו	כל שלמה שבשה"ש קדש
יט	בליל הסדר	סימן לז	עליה לרגל בזה"ז
כ	במצות אכילת מרור	סימן לח	בענין שבת הגדול
כא	מצות כרפס	סימן לט	הלל בשביעי של פסח

רבינו דוד אבודרהם על הלכות פסח רכו

תוכן ענינים מפורט

סימן א ..... שימור לשם מצה בשיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם בענין שימור לשם מצה, ואינו אלא מדברי סופרים שנאמר ושמרתם את המצות כלומר הזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חמוץ, לפיכך אמרו חכמים וכו' ✦ צריך לבאר כוונתו אי הוי דין תורה או דרבנן ✦ לכאורה נראה דאכן מהתורה מצוה לשימור את המצות, אלא שאין זו אלא מצוה, אבל אין איסור אם לא שמר, ובאו חכמים ואמרו דיש אופנים שאסור ✦ מוכח שהרמב"ם ס"ל שיש קיום מצוה במצה כל ימי הפסח ✦ וצ"ע שהרי פשוט לשון הרמב"ם מורה שאין מצוה, שהרי כתב אבל בשאר הרגל אכילת מצה רשות ✦ מתבאר מדברי ה"ר מנוח שהגדר של רשות שאכן אם תרצה לאכול פת דגון, איכא צווי אכול אותו מצה ✦ וכן עולה גם מלשון הרמב"ם, וכן פת סולת נקה ביותר ה"ז מותרת ויוצא בה ידי חובתו בפסח ✦ מבאר הא דשימור הוא כל ימי הפסח ואילו לחם עוני הוא רק בליל הסדר ✦ בדין עיסת הכלבים דעת הרמב"ם דמצה שאינה משומרת לשם מצוה א"א לצאת בה יד"ח ✦ מבאר דהרמב"ם ס"ל שאפשר לצאת יד"ח במצה שאינה משומרת, מ"מ כל שאינו ראוי לשימור אינו כשר למצה ✦ בתשובות ה"ר יהושע הנגיד מפרש דברי הרמב"ם דאם אין מצה משומרת מברכים על שאינה משומרת ✦ י"ל על מי פירות דזה גופא מה שא"א להחמיץ זוהי מצות שימור ✦ מבאר החילוק בין לחם עוני דלא סגי בראוי, משא"כ שימור דסגי בראוי לשימור

סימן ב ..... בדיני אפיית המצות

דעת הגאונים שמצת מצוה צריך לאפות בערב פסח משעה שאסורה בחמץ, דדין אפיית מצה כשחיטת הפסח ✦ צ"ב איך יש מקום להקיש אפיית מצה לשחיטת הפסח ✦ נראה דיש ללמוד מהפסוק ושמרתם את המצות דיש כאן בתורה גילוי שעשיית המצה היא נמי מכלל המצוה אע"פ שאינה לעיכובא ✦ על דרך שמצינו בסוכה שנא' חג הסוכות תעשה לך שהמצוה מתחילה בעשייתה ✦ וזה מסתייע גם ממש"כ הברכת שמואל בשם הגר"ח, דשימור מצה אינו כשאר לשמה, אלא הוא דין בפ"ע שתהיה כוונה לשימור מחמץ ✦ מעיר דאינו מבואר מה הרצון בכוונה זו ✦ מביא מש"כ במשך חכמה על עצם חובת השמירה ✦ מבואר דשמירה צריך בכל מצוות עשה ובמצה יש דין נוסף של כוונת שמירה ✦ מפרש מש"כ בחי' הגר"ח על הרמב"ם דשני דיני שימור יש במצה ✦ ברמב"ם איתא שביום הראשון אסור לעשות מצה עשירה אלא לחם עוני, ולא נתבאר מה הגדר באיסור זה ✦ מדויק בלשון הרמב"ם שכל אכילת מצה בליל פסח היא מצוה ✦ מצות התורה שאכילת לחם בליל ט"ו תהיה רק של מצה, ולפיכך אוכל מצה עשירה בליל ט"ו יש בזה ביטול

מצוה ♦ למבואר דמצות מצה כוללת עשייתה ואכילתה לפיכך אין ללוש מה' מינין אלא מה שראוי למצוה ♦ בדין מה שאופין גם במוצ"ש אע"פ שאינו זמן שחיטה ♦ י"ל דלשיטת הירושלמי ובני מערבא יש לברך על האפייה ♦ בשו"ת ראב"ה עמד על השאלה אמאי אין מברכים שהחיינו באפיית המצה

סימן ג מצה עשירה בפסח ובערב פסח ..... טו

כתב הרמב"ם, ויוצאין ברקיק השרוי והוא שלא נימוח, אבל מצה שבשלה אינו יוצא בה ידי חובתו שהרי אין בה טעם פת ♦ במ"מ הביא מש"כ הר"ף משום דבעינן טעם מצה ♦ בחי' הרשב"א כתב דנחלקו תנאי אם ע"י הבישול פקע מיניה טעם מצה ♦ אינו מובן מש"כ במהר"ם חלואה דנחלקו אי איקרי לחם אחר הבישול ♦ בגמ' פסחים הביאו הך פלוגתא דמצה מבושלת להשוות להפלוגתא דבישול וצלי בקרבן פסח ♦ רש"י פירש דע"י בישול בטל תורת לחם ♦ בתוס' פי' דע"י הבישול נעשה מצה עשירה דיש בזה ביטול האפייה ♦ הגרי"ז העיר דהתם הנידון הוא על הפקעת הצלי והכא על תוספת של מצה עשירה ♦ צ"ע מהכי תיתי לחלק בין הנושאים ♦ בתלמידי ה"ר יונה מפרש כוונת הגמ' טעם מצה דהיינו לחם עוני ♦ מבאר דהנידון הוא אם חל גם על צלי שם מבושל אע"פ ששם צלי לא בטל ♦ ולפי"ז מבוארים דברי תוס', והיינו שחל על מצה אפויה שם מבושלת אע"פ שלא פקע מינה שם אפויה ואקרי לחם, וע"י כך הוי מצה עשירה ♦ נראה דזוהי כוונת הגמ' בהא דבעינן טעם מצה דיש בזה חסרון בשם לחם שלם ♦ יש נפ"מ לדינא בין טעמייהו דהתוס' והרי"ף בדליכא מצה אחרת אם יש לאכול מצה מבושלת ♦ וכן יש נפ"מ לענין אכילת מצה מבושלת בערב פסח ♦ מבאר מה דתמיה בפ"י הגרי"ז בשי' התוס' ♦ לפי שי' ר"ת מצה שנחלטה בלבד, כיון דאקרי לחם בבליה עבה ה"ז מצה כשרה ורק אינה לחם עוני ♦ יש לדון לשי' רש"י דמי פירות נמי מחמיצין, א"כ מצה עשירה ראויה לבוא לחימוץ ואפשר לצאת בה יד"ח, ויהא אסור לאוכלה בערב פסח ♦ כל שאינו חמץ גמור אולי ה"ז כמו חצי שיעור למצוה ♦ מלשון ראב"ה נראה שמותר מעיקר הדין לאכול מצה בע"פ למצות סעודה שלישית ♦ מבאר דברי המג"א שלא נהגו לעשות סעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת במצה מבושלת ♦ מביא ומבאר מש"כ בביאור הגר"א בנידו"ז ♦ אין לשאול הא אפשר שיאכל מצה שאינה שמורה ♦ לדעת הזוה"ק א"א לקיים בשבת זו מצות ג' סעודות ♦ בספר נר אהרן כתב טעם איסור אכילת מצה ערב פסח, משום מצות אכילת מצה כל שבעת הימים ♦ גדר מצוה של כל ימי הפסח הוא כמבואר ברבינו מנוח ♦ ולפי"ז הרמב"ם והגר"א לשיטתייהו אזלי ♦ שי' ר"ת שאפשר לאכול מצה עשירה בכל ערב פסח, ובודאי בחל בשבת כדי לצאת יד"ח ג' סעודות ♦ עפ"י האמור יש לבאר ההבדל שעל סוכה מברכים כל שבעה ועל מצה לא מברכים

סימן ד בענין קידוש במקום סעודה בליל הסדר ..... לד

כתב הרמב"ם, אין קידוש אלא במקום סעודה כיצד לא יקדש בבית זה ויאכל בבית אחר ✦ וברשב"ם ותוס' כתבו הטעם בשם מדרש דבמקום שאתה קורא לשבת כלומר קרייה דקידוש שם תהא עונג ✦ ועוד פי' רשב"ם דסברא דילפינן זוכרהו על היין דעל היין שבשעת סעודה הוקבע ✦ וכתב הרמ"א, וצריך לאכול במקום קידוש לאלתר או שיהא בדעתו לאכול שם מיד, אבל בלא"ה אפי' אכל במקום קידוש אינו יוצא ✦ מעיר דלפי המדרש יל"ע מג"ל שאף הפסק זמן יש בו משום אינו במקום סעודה ✦ יל"ע בסדר ליל פסח איך מפסיקין בין קידוש לסעודה זמן רב, והרי אינו קידוש במקום סעודה ✦ מבואר מדברי התוס' דהואיל וילפינן מלחם עוני לומר ההגדה על המצה א"כ זה נמי כצורך סעודה ולא חשיב הפסק ✦ צ"ע בחל יו"ט בשבת הרי לקידוש של שבת אין ההגדה חלק מצורך הסעודה ✦ מקשה דלפי הטעם דקידוש הוקבע על היין שבתוך הסעודה, א"כ לפי"ד הקדמונים שיש לברך על כל כוס וכוס ל"ה קידוש במקום סעודה ✦ דעת הרי"ף ורבינו דוד שברכת הגפן של כוס שני היא הפוטרת את היין של תוך הסעודה ולא הגפן של הקידוש ✦ יל"ע דהרי הגפן של כוס שני הוא למצוה ואיך יפטור יין של תוך הסעודה ✦ בשו"ע הובאו ב' דעות לענין הבדלה אי פותר של תוך הסעודה ✦ מבאר דברי הרי"ף והראשונים החולקים עליו ✦ מעיר על דברי המג"א בנידו"ז ✦ מבאר דלדעת הרי"ף קריאת הגדה אקרי צורך סעודה ולכן ל"ה הפסק, אבל היין הוא צורך הגדה ולא נעשה צורך סעודה ✦ בחל בשבת אולי יל"פ בדרך מיוג

סימן ה ברכת המצות עובר לעשייתו במצה ..... מז

שיטת הרמב"ם שברכת המצות יש לברך רק לפני עשיית המצוה ✦ יש להסתפק בנוכר שלא בירך לפני שגמר לאכול שיעור כזית האם יוכל עתה לברך ✦ יש לדון האם אפשר לברך גם על האפיקומן ✦ ותו יש לדון לדעת המפרשים שכל המצה שאוכל בלילה הראשון יש בו קיום מצוה של תורה ✦ אע"פ שאפשר לברך כל זמן שלא סיים את המצוה, לכאורה אין הברכה עולה על מה שכבר נעשה ✦ הריטב"א כתב הטעם שתקנו חז"ל ברכה על המצות משום שמצוות צריכות כוונה ✦ מעיר דלמ"ד בירושלמי שמברכים על המצות בשעת עשייתן, איך אפשר לומר שהטעם הוא משום כוונה ✦ יל"ע לשי' הסוברים דמהני ברכה בשעת עשייתן, דיואיל גם לאחר עשיית המצוה כל שהוא תוכ"ד של המעשה ✦ באכל מצה בלי ברכה דיש לומר שיפסיק זה נכון במצה, אבל באכילה בסוכה א"א לעקור למפרע מעשה המצוה

סימן ו עיסת הכלבים למצה ..... מז

כתב הרמב"ם בהלכות חו"מ, עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה יוצא בה ידי חובתו, אין הרועים אוכלים ממנה אינו יוצא בה שאין זו משומרת לשם מצה ✦ ובהגהות

הרמ"ך הקשה דאפילו תהא משומרת לשם מצה כיון דאינה ראויה לרועים לא יצא יד"ח מצה ✦ מקור דין זה הוא במתני' חלה ✦ הרמב"ם שם בפ' מפרש כעין מש"כ הרמ"ך ✦ ביאור דברי הרמב"ם בה' בכורים ✦ אע"ג דילפינן דין מצה מדין חלה, מ"מ הדמיון רק במה שיש להשוות בין הנושאים ✦ מבאר דהרמב"ם קמ"ל הלכה שמה שנעשה לצורך חיה ובהמה פטור ממצות חלה, ואף שאין לפסול במצה אם נעשית לצורך בהמה, יש פסול אחר דאינה משומרת לשם מצה ✦ ואם הרועים אוכלים ממנה, ואע"פ שהם טפל אצל בהמה, מ"מ איקרי לחם וחייב בחלה ויוצאים יד"ח מצה, וממילא איכא נמי שימור לשם מצה ✦ צ"ב מש"כ בחי' הגר"ח על הרמב"ם ✦ נראה להוכיח שלהרמב"ם עיסת הכלבים היינו גם בתערובת מורסן, ולא כפי שנקטו הכ"מ ומהר"י קורקוס שם ✦ מהספרי זוטא נראה לא כמשנ"ת בדעת הרמב"ם דפטר מחלה אפי' פת יפה ✦ בעולת שבת מבואר שאין לומר שנעשית עיסה יפה לשם כלבים דלא תקרי לחם ✦ קושית הפמ"ג אמאי ממעט רק בעושה לצורך בהמה וחה ומדוע לא ממעט גם העשוי לצורך נכרי ✦ מביא בנידו"ז לשון תשובת מהר"ח או"ז ✦ מפרש באופן אחר הא דפטרה התורה עיסה העשויה לבהמה, ודין זה תלוי אם יש מצות הפרשת תרו"מ וחלה גם באינו רוצה לאכול ✦ מעיר דנמצא חידוש שאין ברכת המוציא על פת יפה שנעשתה לצורך בהמה וליתא ברמב"ם ופוסקים

סימן ז מצה הנאכלת בכל מושבות ..... נד

כתב הרמב"ם, אבל אין יוצאין במצה של בכורים אפילו בירושלים מפני שהבכורים אין להם היתר בכל המושבות, חלות תודה ורקיני נויר שעשה אותן לעצמו אין יוצאין בהן וכו' אבל זו משתמרת לענין הזבח ✦ ותמה המנח"ח שהרי לפי האמור בגמ' שטעמים אלו נאמרו על זמן הקרבת הקרבנות בנוב וגבעון, וא"כ ליכא נפ"מ הואיל ואינם נאכלים בכל מושבות ✦ לפי פ' המנח"ח בדברי הרמב"ם עולה שאין פסול בפ"ע שצריך להיות ראוי להאכל בכל מושבות ✦ מעיר דלשון הרמב"ם משמע שכך הוא עיקר הדין דצריך ראוי לכל מושבות ✦ מבאר דיתכן דזה אקרי נאכל בכל מושבות לשיטת הקרית ספר שאפשר לאכול קדשים קלים בעיירות המוקפות חומה ✦ יש לדון אם ראוי לאכול בכל מושבות היינו גם חו"ל או דוקא בא"י ✦ מביא משפת אמת בנידו"ז

סימן ח מצה של חדש ..... נה

בגמ' מנחות רבי שמעון בן אלעזר אומר וכו', וכתוב אחד אומר שבעת ימים מצות תאכלו, הא כיצד מצה שאי אתה יכול לאוכלה שבעה מן החדש אתה יכול לאוכלה ששה מן החדש ✦ מעיר אמאי לא הביא הכתוב שבעת ימים תאכל עליו מצות ✦ מבאר עפ"י דברי הירושלמי דעשה דמצה הוי עשה שלפני הדיבור ✦ ולפ"ז מיושב מה שהקשו במנחת יהודה וגור אריה

סימן ט ..... אכילת מצה שלא בדרך אכילה ..... ס

בגמ' פסחים, בלע מצה יצא בלע מרור לא יצא, בלע מצה ומרור ידי מצה יצא ידי מרור לא יצא, כרכן בסיב ובלען אף ידי מצה נמי לא יצא + ופירש"י, בסיב הדקל, שהרי לא היה ממש בפיו לא זה ולא זה, ובר"ן כתב דלאו דרך אכילה היא זו + הרמב"ם בה' שאר אבות הטומאות כתב, הכורך כזית מבשר נבלת העוף הטהור בחזרת וכיו"ב ובלעו, אע"פ שלא נגע בגרונו ה"ז טמא, כרכו בסיב ובלעו ה"ז טהור + וכתב הכס"מ בשם הר"ש דחזרת מין מאכל הוא ומין במינו אינו חוצץ מושא"כ בסיב + הפר"ח השווה דין מצה עם דין נבלת עוף טהור, ולפיכך כתב שאם כרכה למצה עם מאכל אחר שפיר יוצא יד"ח + הגר"ח מבאר דאיכא פלוגתא בש"ס אי הוי טומאה מכח האכילה, או טומאת מקום אכילה, והרמב"ם ס"ל דהוי רק טומאת מקום אכילה + בחי' הגרי"ז תמה על הגר"ח מהגמ' מנחות שנסתפקו לענין אוכל תרומה במחובר + מעיר על השגת החזו"א + מקשה על הגר"ח, איך יתפרש הדין של כרכו בחזרת שנטמא וכרכו בסיב אינו נטמא + והקה"י מפרש שאע"פ שמקום מטמא ולא אכילה מ"מ דרך אכילה בעינן + תמוה הצ"ח שנקט דאכילה שלא בדרך הנאה ה"ז מתחייב בתשלומי תרומה + מבאר הסוגיא במנחות שהפרי לא נתלש מהמחובר גם כאשר הוא בפיו ובית הבליעה + וביאור הספק עפ"י מה שמצינו כע"ז באור שמח, שכל דבר שמחובר אע"פ שנמצא בכלי שלו, מ"מ אין זה בגדר שנמצא שם הואיל והוא מחובר לקרקע + מבאר ענין כרכו בסיב בדרך זו + לפי המבואר אינו ענין לשאר אופנים של לא בדרך אכילה והנאה + גם ש"י הצ"ח ל"ק מהגמ' מנחות

סימן י ..... לחם משנה בליל הסדר ..... סז

בגמ' ברכות, בפסח מניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע, מ"ט לחם עוני כתיב, ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות, מ"ט לחם משנה כתיב + איך יש לנהוג בליל פסח שיש להניח פרוסה משום לחם עוני, והרי צריך לחם משנה ביו"ט + יש לבאר מנלן דהנך תרי ככרות צריך שיהיו שלמות + עיקר הדין מבואר בר"ף, ונראה שכך גירסתו בש"ס, ככרות שלמות + מדברי הר"ף יש ללמוד דהא דבעינן שלמות, דצריך ב' ככרות, וכבר שאינו שלם אינו נקרא ככר אחד, ואין החסרון בשם לחם + צ"ב שהרי יש לפנינו ב' מצוות דסתרי אהדדי + ש"י הרא"ש וחכמי צרפת שיש ליטול ג' מצות, דהן ב' הלכות נפרדות וא"א לומר דלחם עוני מגרע + בפשוטו מצות אכילת מצה בפסח היתה נוגעת גם במדבר + בשו"ת משיב דבר הביא מנהג חותנו הר"י מוולוז'ין, ליקח שתי פרוסות ללחם משנה בדליכא שלמות + ומבואר דעתו שאף פרוסות הוו לחם משנה, אלא הנידון הוא אי מקרי לחם + דעת הרמב"ם לחלוק את המצה לפניו בשעת ברכה ולא קודם ההגדה + יש ללמוד מדקדוק לשון הרמב"ם שאין החסרון משום לחם אלא דלא מקרי שתיים + בספר העינים מבואר דשלמה ופרוסה הוו לחם משנה + הנצי"ב במרומי שדה סותר למה שהעלה בתשובה +

י"ע בחל פסח בשבת איך יתבטל חיוב לחם משנה בגלל לחם עוני + שי' הבה"ג שיש חילוק בין פסח שחל בחול שלוקחים שלמה ופרוסה, ובין פסח שחל בשבת שאז צריך ליטול ב' שלמות ופרוסה + מבאר דאע"פ שעיקר דין לחם משנה הוא מצות שבת זכר למן, אבל דרך הבציעה הוא מדיני ברכות ולא מדיני שבת + להרמב"ם יש חילוק, דבשלימה ופרוסה בוצע על שניהם, ואילו בב' שלמות בוצע אחת מהן + ולפי"ז מבואר ענין לחם משנה בליל פסח + מבאר דאם נתחדש דין בפסח דשלימה ומחצה הוי לחם משנה, י"ל דמגו דהוי לחם משנה לענין יו"ט, הוי לחם משנה לענין שבת + מביא דעת הקדמונים בענין מנהג היחזק לפני ההגדה + שי' הרי"ף במי שאין לו יין שמקדש על המצה, ופורס אחרי ברכת המוציא, ואח"כ מקדש ומברך על אכילת מצה + צ"ב מש"כ באשל אברהם דהבציעה היא בשליחות המסובים + צ"ע בפורס מפה ומקדש האם מביא אח"כ לחם משנה + בענין המנהג להוציא יד"ח רק בבציעה על לחם משנה, והברכה כל אחד מברך בעצמו

סימן יא מצות ארבע כוסות ..... פ

כתב הרמב"ם, שנה ארבעה כוסות אלו מיין שאינו מזוג יצא ידי ארבעה כוסות ולא יצא ידי חירות, שנה ארבעה כוסות מזוגין בבת אחת יצא ידי חירות ולא יצא ידי ארבעה כוסות + ובחי' מרן רי"ז הלוי ביאר, דאיכא ב' ענינים בד' כוסות, מצוה לשנות ד' כוסות יין משום חירות, ומצוה לומר הברכות על היין + מדברי הרמב"ם עולה שאפשר לקיים חלק אחד אע"פ שלא קיים החלק השני + לפ"ז יש לדון במי שלא היה לו יין + לפ"ז י"ל כן גם בדעת רש"י ורשב"ם שכתבו שלא קיים מצוה שלימה + יש לדון במי שאין לו יין אלא לב' כוסות + עיקר הך מילתא דתקנת ד' כוסות היא שתאמר ההגדה על הכוס, מפורש בספר פירוש התפילות והברכות + דין מי שיש לו רק יין שאינו מזוג שא"א לצאת בו ידי חירות + מבאר דמי שפטור שאין זה אצלו דרך חירות, א"כ זה רק מחובת הגברא לשנות, אבל צריך לסדר את הכל על ד' כוסות + לדעת הרמב"ם אף בסעודת שבת מלבד חובת חפצא שתאמר ברכה לקדש את היום על היין, איכא נמי חובה לקבוע הסעודה על היין + מבאר דבפסח השתייה עצמה היא חובה, ואילו בשבת השתייה היא רק בגדר היכי תימצי לקבוע הסעודה על היין + בספר הפרדס מבואר, שאין ברכת הגפן חלק מברכת ההבדלה, אלא שצריך שהבדלה תאמר על היין + אינו מובן מה שמובא מהגר"ח שיש חילוק בין קידוש להבדלה + הגרי"ז הביא בשם הגר"ח, דס"ל להתוס' דד' כוסות הוו כמו קידוש, שאין דין בשתייתן אלא שצריכות הברכות להאמר על הכוסות + להפוסקים פשיטא שבקידוש סגי בשתיית המקדש וא"צ כל השומעים לשנות + מלשון הרמב"ם נראה שבמצות קידוש הוא לעיכובא שכל אחד ואחד חייב לשנות מכוס של קידוש + בתשובות הגאונים איתא שצריכין כל היושבים לטעום מן היין או מן הפת שקידש עליו + צ"ע בפסק

הרמ"א במי שאין לו יין דמקיים הד' כוסות על חמר מדינה ✦ יל"ע במש"כ הפמ"ג במי שיש לו רק כוס אחת של יין שיקדש עליו ולא על הפת ✦ מבאר כוונת התוס' שתמהו מקידוש דלא אמרינן חבילות חבילות

סימן יב דין רביעית יין חי .....

כתב הרמב"ם, ארבעה כוסות האלו צריך למזוג אותן ולא יפחות בארבעתן מרביעית יין חי ✦ נראה מלשון הרמב"ם שצריך לשתות לפחות רביעית יין חי ✦ מבאר דיסוד הדין דבעינן רביעית יין חי, אלא הואיל ויין חי אינו דרך חירות לכן תקנו חכמים שתיית ד' כוסות ✦ הלכה זו מבוררת עפ"י שי' הרמב"ם גופיה בהלכות שבת שאין מקדשין אלא על היין הראוי לנסך ע"ג המזבח ✦ נמצא בשי' הרמב"ם דלעצם המזיגה לא נאמר שיעור ורק צריך שישאר עליו שם יין ✦ נראה שאפשר שיהיה בכוס אחד יותר ובכוס אחר פחות, והעיקר שבין כל ד' כוסות איכא רביעית יין חי ✦ מבאר דהואיל ומצות יין בליל פסח הוא משום שאין אומרים שירה אלא על היין, לכן קבעו לזה חכמים כדן תורה כמו שירה על הקרבן ✦ הך דינא דבעינן רביעית יין חי, נאמר בחובת שתיית היין, אבל לענין ברכות על הכוסות הדין כמו קידוש ✦ מבאר אמאי סגי בשתיית רוב כוס של ארבע כוסות ✦ נראה דהרמב"ם למד יסוד זה מהגמ' בפסחים

סימן יג ברכת הגפן על הכוסות .....

יל"ע מה ענין ברכת פרי הגפן על כל כוס משום שכל אחד הוא מצוה, והרי היא ברכת הנהנין ✦ מבאר דמלבד דהוי מצוה אחת של ד' כוסות, איכא דין בפ"ע לומר קידוש והגדה ובהמ"ז והלל על כל כוס ✦ קבעו חז"ל לברך על כל כוס, להראות חשיבות שכל אחד מצוה בפ"ע ✦ לשי' ראבי"ה דסברא זו נאמרה גם על ברכה אחרונה א"א לפרש כן ✦ מבאר אמאי השמיט הרמב"ם דין ברכת הגפן על כוסות שלישי ורביעי

סימן יד קטנים בארבע כוסות .....

בגמ' פסחים, הכל חייבין בארבעה כוסות וכו' ואחד תינוקות, א"ר יהודה וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין ✦ וכתב הרשב"ם שגם הם נגאלו, וצריך לבאר והרי איכא דין חינוך בכל המצוות ✦ מבאר שמצות ד' כוסות נכללת במצות סיפור יציאת מצרים, וי"ל דלא שייך חינוך שהרי המצוה היא לספר לבנים ✦ ובאופן אחר, דגם הבנים צריכים להיות במצב שקבעו חכמים להראות עצמו ✦ מבאר מחלוקת ת"ק ור' יהודה ✦ מבאר גדר מצות ראיית פנים בעזרה לקטנים, דאם אין הבנים עולים האב לא קיים המצוה בשלימותה ✦ י"ל דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא, דכאשר תקנו חינוך על כל המצוות, האב אינו יוצא יד"ח אם אינו מחנך בנוי למצוה זו ✦ בשו"ע פסק שמצוה ליתן כוסות לפני קטנים שהגיעו לחינוך, ובמשנ"ב כתב שאינו לעיכובא כיון שהוא מחלוקת ✦ עפ"י המבואר שהנידון הוא על עיקר מצות האב יש מקום שלא להקל

סימן טו ..... אשה וקטן בארבע כוסות ..... קא

ש"י בה"ג דנשים חייבות רק בשמיעת מגילה, דטעמא דהיו בכלל הנס אינו אלים לחיוב כמו אנשים + ולפ"ז ה"ה קטנים, ועפ"י זה דן שם דקטן מוציא אשה כיון שחיובם שוה + גם לענין ד' כוסות איתא בגמ' דנשים חייבות משום שאף הן היו באותו הנס + וכן איתא שם דקטנים חייבים בד' כוסות, ופי' רשב"ם שגם הם נגאלו + מבאר דלפי הראב"ה דמשום הק' טעמא נחית דרגא בחיוב, א"כ י"ל שגם חיובם בד' כוסות הוא בדרך זו + ובזה יש לפרש דברי תוס' בפסחים, דאכן נשים וקטנים חייבים רק לשמוע הברכות על הכוס, דכאמור נחית דרגא, ואם ירצה ישקה להם מכוסו + ומבוארים דברי האבודרהם דקטנים צריך להטעימן משיורי כוסות ואין צריכין כוס שלם

סימן טז ..... בענין כוס חמישי ..... קד

איתא במדרש וירושלמי שחז"ל סמכו שתיית ארבע כוסות על ארבע לשונות של גאולה + בפרשה זו נאמר גם והבאתי ולא תקנו נגדו כוס חמישי + רוב שיטות הקדמונים ס"ל שכוס חמישי הוי או מצוה או רשות ורק דעת יחיד שהיא חובה + מבואר בתוס' על התורה שלא תקנו על והבאתי, בגלל שזה על ירושת הארץ וכיון שגלו הימנה, אין מסדרים על כך כוס מיוחד + הביאור בזה עפ"י מש"כ בספר עמק ברכה בדיון הל' על הנס + מביא מהשל"ה דמידת הצדיקים דמיד שהובטחו לדבר טוב לומר שיר ושבת אף שעדיין לא נתקיים + נאמר בכתוב שליל הפסח הוא ליל שמורים לדורותם, ומבאר בדברי חז"ל שהוא הלילה השמור לגאולה העתידה + מבאר דזה שאומרים הלל המצרי והלל הגדול, הוא על יציאת מצרים ועל הגאולה העתידה בלילה זה + ומ"מ נקבעו לומר שניהם כאחת ועל כוס אחד, והכוס השני רק מוזגין ולא שותין + אע"פ שיש לכל אחד חתימה נפרדת כאן נקבעה חתימה אחת משותפת + לעת"ל כל הלל יהיה נפרד בחתימה עם כוס ויהיו ה' כוסות חובה

סימן יז ..... מצות אכילה ושתייה בהסיבה בליל הסדר ..... קח

בגמ' פסחים, ואפי' עניי שבישראל לא יאכל עד שישב, ובתוס' שם כתבו דמצה דצריכה הסיבה היינו באכילה שמברכים על אכילת מצה ובאפיקומן + הרא"ש בפסקיו כתב, ואם אכל בלא הסיבה לא יצא, מדאמרו שם השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא, וכן פסק בשו"ע + ובביאור הלכה כתב דלשיטה זו צריך לחזור ולברך על אכילת מצה + מבאר דלפ"ר י"ל דמ"ש בגמ' שלא יצא, היינו שלא יצא מצוה בשלמותה, דהיינו לאכול מצה דרך חירות, ולכן צריך לחזור ולאכול דרך חירות + וכיו"ב י"ל גם לענין לחם עוני שהוא דין נוסף, ואם אכל מצה עשירה יחזור ויאכל + אבל ברכה ליכא, דלא נאמרה ברכה אלא על קיום מצוה שלימה + מבאר דאין זה דומה להנודע מהגר"ח דליכא הידור מצוה כאשר כבר קיים המצוה + גדר הדין לדעת הרא"ש במי שלא הסב ואח"כ בא רבו + מבאר שגם

החולקים על רבבי"ה וס"ל שגם היום יש הסיבה, מודים שלאכול לא בהסיבה אינה בגדר לא דרך חירות + בחי' מרן רי"ז הלוי כתב בגדר מצות הסיבה, שהיא מצוה בפ"ע, אלא שקיומה הוא במצה וד' כוסות + מעיר דלפי"ז שי' הרמב"ם דאם לא הסיב הפסיד ואין לו תקנה + מבאר דעת רבב"ן ורבבי"ה שאין בני חורין אוכלים בזה"ז בהסיבה + דין עבד עברי בהסיבה + מעיר אמאי לא קיבלו הפוסקים דעה זו של רבבי"ה + מבאר ענין כפאוהו לאכול מצה

סימן יח במצות אכילת מרור ..... קמז

שיטת הרמב"ם שמרור אינה מצוה בפ"ע במנין המצוות אלא מצוה נגזרת עם מצות קרבן פסח + דעת הר"ד הבבלי שמרור מצוה בפ"ע + נראה דלשי' זו אין נפק"מ בין אכל המרור לפני הק"פ או אח"כ + אליבא דהרמב"ם יש לחקור בגדר הלכה זו האם צריך לאכול דוקא המרור עם הפסח + הגרי"פ נקט שאם כבר אכל הפסח שוב אין תועלת באכילת המרור + פשט לשון הרמב"ם בספר המצוות נראה דעצם אכילת המרור הוי מצוה + וכן מוכרח מהא שמברך על אכילת מרור + י"ל שאע"פ שאין המרור מצוה לעצמו כיון שנאכל בפ"ע תקנו לו חכמים ברכה + חזינן בדברי הרמב"ם דקבע שאכילת מרור תהא לפני אכילת הפסח שכך היא צורת המצוה + שי' הרמב"ם דאיכא אכילת ק"פ בתחילה וסוף + מבאר גמ' בפסחים דאתי דרבנן דהוי רשות ומבטל לדאורייתא, מהו גדר הביטול + הנידון בביטול במצוה שאני מביטול איסורין + יש לדקדק בלשון הרמב"ם דרק במרור דרבנן כתב שאין להשהות המרור בחרוסת אבל במרור דאורייתא לא הזכיר זאת + י"ל בבליע מצה ומרור כאחת בזה"ז דלפ"ר ידי מרור יצא + י"ל דרק אכילה גמורה של רשות בכוחה לבטל מצוה + מבאר כוונת הרמב"ם במש"כ שהמרור טפילה למצה

סימן יט מצות כרפס ..... קכג

מעיר על מש"כ הרמב"ם שיאכל כזית הוא וכל המסובין עמו כל אחד ואחד אין אוכל פחות מכזית, ולא הזכיר חיוב זה על שאר אכילות שבליילה הזה + מבאר דקמ"ל הרמב"ם דצריך כזית שהיא חובת גברא, דלא סגי שיהיה הכרפס נאכל, אלא איכא מצוה מדברי סופרים לאכול כרפס + יש לישב עפ"י זה אמאי אין מברכים ברכת המצוות על אכילת כרפס + לשי' הראשונים שא"צ כזית בכרפס י"ל דפליגי על הרמב"ם וס"ל דכרפס הוי חובת חפצא + י"ל פ"ע האמור מה דנסתפקו בתוס' לענין ד' כוסות דאולי סגי בכוס של קורא ההגדה + בלקט יושר מובא שיטה דס"ל שרק בעה"ב אוכל כרפס, ולכן רק הוא נוטל ידיו, ומזה בא הרמב"ם להוציא + דעות הקדמונים בנידון כזית לכרפס + י"ל דצריך הסיבה אף בכרפס שהוא חלק ממצות הסיפור

סימן כ מצות סיפור יציאת מצרים [א] ..... קכו

מבאר מדברי הרמב"ם דהסיבה וד' כוסות הם משום שצריך להראות עצמו כאילו עתה

יצא ממצרים ✦ חיוב זה אינו מצוה בפ"ע אלא הוא ממצות הגדה ✦ ועפ"י זה יבואר הא דאין מברכים על מצות שתית ד' כוסות ✦ מבאר פסק הרא"ש שאם אכל כזית מצה בלי הסיבה שצריך לחזור ולאכול ✦ הסיבה וד' כוסות הוו אותה מצוה עצמה, ולכן כל שלא שתה בהסיבה לא קיים מצות הכוסות ✦ הטעם שאין לקדש מבעוד יום היות וד' כוסות הן ממצות הגדה ✦ ולכן כוס רביעי ששותים לאחר ההלל שהוא חלק מהגדה צריך להיות קודם חצות ✦ אף ההלל צריך לומר בזמן שראוי לאכילת מצה, וכ"ה מפורש ברש"י

סימן כא מצות סיפור יציאת מצרים [ב] קט

מבואר בדברי הרמב"ם, שהמצוה לספר רק בנסים ונפלאות שהיו בליל ט"ו ניסן בלבד, ועל זה נאמר בפסוק זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים ✦ ילפינן מוהגדת לבנך ביום ההוא דגם שאר המקראות נאמרו על מצות סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו ✦ מבאר שהמצוה החיובית היא לזכור הנסים והנפלאות שהיה בליל ט"ו, ואיכא נמי מצוה מהתורה לספר כל הנסים והנפלאות שהיו במצרים ✦ ולפי"ז מבואר הך ג' דברים שיש חובה גמורה להזכירם שהם פסח מצה ומרור ✦ מעיר דלכאורה משמע שאם אין לאדם מצה ומרור דאינו מחויב בסיפור יציאת מצרים ✦ מקור לדברי הרמב"ם ועפ"י זה מובנת יותר המצוה ✦ מבאר לשון הרמב"ם בספר המצוות, שצונו לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו מניסן בתחילת הלילה ✦ וזוהי מובן אמאי ס"ד שחייב מבעוד יום ✦ יל"ע האם החיוב הוא גם על בני בנים ✦ וכן האם גם האשה מחויבת לספר לבנה

סימן כב אמירת פסח מצה ומרור קלד

איתא בפסחים כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו אלו הן פסח מצה ומרור ✦ מדברי הר"ן נראה שלא יצא יד"ח פסח מצה ומרור, אבל אין הנידון על מצות סיפור יציאת מצרים ✦ וכ"ה דעת הרמב"ן במלחמות בברכות ✦ אולם מלשון הרמב"ם נראה שהוא דין במצות סיפור יציאת מצרים, וכן מבוארת הלכה זו בראשונים ואחרונים ✦ לש"י הרמב"ן והר"ן שהאמירות הללו הן מצוה באכילת פסח מצה ומרור אלא שאינן לעיכובא, יש לומר אלו הדברים לפני האכילה ✦ יל"ע במי שאכל ולא אמר, האם יוכל לחזור ולאכול ולומר עליהם השלושה דברים ✦ יש לדון אי הוי דין תורה אלא שאינו לעכובא, או אינו אלא מדרבנן ✦ וכן יל"ע אי מהני אמירה זו ע"י שומע כעונה

סימן כג מצות הגדה קלז

החינוך כתב דנשים חייבות במ"ע של סיפור יציאת מצרים ✦ המנח"ח תמה דהו"ל מצות עשה שהזמן גרמא ✦ בשו"ת קרן לדוד תירץ דאין זו מצוה שהאשה מחויבת על עצמה אלא על הבן ✦ מבאר דמצות הגדה הגדר הוא כמו במילה דרצון התורה הוא שמצוה זו תתקיים גם ע"י הקטנים ✦ אין לומר כדברי הקרן לדוד שרק לספר לבנים האשה מצווה

ולא לעצמה ♦ כיון דנקטינן שאף קטן חייב במילה א"כ ק"ו שאשה חייבת וסברא זו מפורשת בגמ' קידושין ♦ מבאר לפי"ז הגמ' בחגיגה אמאי איצטריך זכורך למעוטי נשים מראיה

סימן כד מצות מצה פסח וסיפור יציאת מצרים קלט

איתא בשו"ע, אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך ♦ ובתה"ד מבואר דהואיל וכוס הקידוש הוא אחד מארבע כוסות וצריך לשתותו בלילה ♦ והקשה המהר"ל, הרי שתי הכוסות שלאחר הסעודה שותים אחר חצות שאינו זמן הראוי למצה ♦ מבאר שהרי אסור לאכול אחרי אפיקומן כדי שישאר טעם מצה בפיו, ויש בזה גדר קיום מצות מצה ♦ וכ"ה מפורש באורחות חיים שכתב, שחייבין אנו לספר ביציאת מצרים כל הלילה, ע"כ צריך שישאר טעם המצה בפיו ♦ ולפ"ז מיושב דחכמים תקנו הכוסות על המצה, על האכילה או על הטעם שבפיו ♦ הט"ז שם כתב דצריך קידוש בזמן הראוי למצה, ופי' הפמ"ג דהיינו משום קידוש במקום סעודה ♦ למבואר נ"ח מ"ש רש"י שגם את ההלל עונין על המצה ♦ מדרבנן איכא מצוה לספר כל הלילה, ולכן צריך טעם מצה כל הלילה ♦ מבאר דעפ"י האמור מיושב נוסח ברכת מצה ומרור ♦ י"ל דלהנך שיטות שמהתורה המצוה כל הלילה, לענין סיפור יצי"מ המצוה היא על מקומה ולכן צריך שישאר טעם מצה בפיו ♦ מבאר דבעינן תרתי, מצה על הגדה והגדה על מצה ♦ מעיר דלשי' הרמב"ם בזמן דאיכא ק"פ, הרי נשאר בפיו טעם הפסח שאותו אוכל באחרונה ♦ מבאר דתרי דינים איכא, דין לחם עוני, שהוא במצות מצה, וכן דין בפסח מצה ומרור שתאמר עליהם הגדה ♦ ולפ"ז נראה דצריך שישאר בפיו טעם פסח או מצה

סימן כה הלל בליל פסח קמה

העולה מדברי הקדמונים דאיכא תרי חיובי אמירת הלל בליל פסח, חיוב מדין יו"ט שנתחדש בליל פסח יותר משאר יו"ט, וכן הלל על אכילת הפסח, מלבד החיוב בשחיטת הפסח ♦ אם יש שתי סיבות לחיוב אמירת הלל, אפשר לצאת יד"ח בהלל אחד ♦ החיוב משום יו"ט הוא על הגברא, ואילו החיוב משום הפסח הוי חיוב חפצא ♦ חזינן להדיא כן לענין הלל בנטיילת לולב ♦ וכן מצינו במצות אכילת מצה, דיש חיוב מצה בפ"ע שנוהג גם בזה"ז מהתורה וגם חיוב משום קרבן פסח ♦ נ"ל שא"א לצאת יד"ח שמחה בקרבן פסח הואיל ושניהם חובת גברא, משא"כ בשאר קרבנות ♦ מבאר דכמו באכילת מצה ומרור דלגבי שיהא הפסח נאכל עליהם א"צ שיעור כזית, ה"ה לענין הלל כיון שצריך את ההלל שיהא הפסח נשחט או נאכל עליו סגי בפרק מן ההלל ♦ מבואר עוד בקדמונים דגם ברכה ליכא על הלל של שירה ♦ י"ל דאיכא מצוה בזמן דאיכא פסח למי שאינו אוכל פסח, דיאכל מרור מדרבנן ולכן יש ברכה ♦ מעיר על לשון הרמב"ם על אכילת מצות ומרורים ♦ מבאר איך תקנת אמירת הלל בזה"ז כאשר אין קרבן פסח ♦ בזמן ביהמ"ק היתה קריאת

קריאת

תוכן ענינים מפורט

מועד

ההלל פעם אחת בתוך ההגדה עם אכילת הפסח וברכו עליו ✦ מבאר מש"כ הרמב"ן
דהואיל וכך היא תקנ"ח לקרוא את ההלל שוב אין כאן הפסק ✦ ביאור המנהג ודעת המחבר
בשו"ע שהלל בביהכנ"ס נאמר בברכה ובהגדה אומרים הלל בלי ברכה ✦ מפרש פסק
מהרי"ל שיש לאכול שיעור של שני כזיתים ✦ לפי האמור אין סתירה בין התוספתא למסכת
סופרים כפי שנראה משאלות הראשונים ✦ פלוגתא דהקדמונים האם יוצאים יד"ח מצה
באכילה ראשונה או באכילה אחרונה של אפיקומן ✦ מעיר אמאי לא נאמר דבתחילה מקיים
מצוה של תורה במצה ואח"כ מקיים הזכר לפסח עם מצה הנאכלת ✦ מבאר מש"כ במג"א
בדין אמירת הלל בתוך פסוקי דזמרה ✦ י"ל טעם מה שבלייל הסדר אומרים בהגדה הלל
הגדול לאחר הסעודה

סימן כו קריאת הלל בזמון בליל הסדר ..... קסב

כתב הטור, ומצוה לחזור אחר זימון, והכי איתמר במדרש תהילים, הקוראים את ההלל צריך
שיהיו שלושה שיהא אחד אומר לשנים הודו, וכתב א"א הרא"ש ז"ל, ולא נהגו כן ✦ מבאר
שהראשונים הבינו שיטת השוחר טוב, שדין זה נאמר בכל קריאת הלל בכל השנה ✦
מפורש בדברי המנהיג שהנידון הוא גם על ההלל וגם על ברהמ"ז, ואע"פ שאינו לעיכובא
אלא למצוה ✦ מבאר דהואיל ותקנת ד' כוסות היא על הברכות, ויש כוס אחד הנאמר על
ברהמ"ז, א"כ כל שבחמ"ז יותר מעולה גם הכוס המתוקן עליו חשוב ✦ על דרך זה יש לפרש
דיש מעליותא אם ההלל נאמר בשלושה, ממילא גם הכוס המתוקן עליו הוא מעולה יותר ✦
לפיכך מובן הדמיון שיש בכוס של הלל וכוס של ברכת המזון ✦ מבאר דברי הרא"ש שהם
מקור פסק הטור ✦ מהרא"ש למדנו דס"ל להך שיטה עפ"י המדרש תהילים דצריך שלושה
לעכובא בארבע כוסות, ולא רק בהלל ✦ גם הרא"ש נקט דברי המדרש תהילים לעיכובא,
אלא דלא בעינן שלושה גדולים וסגי באשתו ובניו קטנים שהגיעו לחינוך ✦ מעיר על דברי
הפר"ח דאף דליכא שלושה שפיר דמי לקרותו כדאמרן סדר הבדלות הוא מונה

סימן כז ברכת הנהנין של מצוות ..... קסז

מבאר בגמ' שבברכת הנהנין אי אפשר להוציא אחרים ידי חובתם אם אינו אוכל עמהם,
ורק בברכת היין של קידוש וברכת הלחם של מצה הו"ל כברכת המצוות ✦ בשו"ע איתא
דאפילו בשבת שהוא חייב לאכול פת לא יברך לו חבריו ברכת המוציא אם אינו אוכל ✦
מבאר מדברי המג"א דסעודת שבת ויו"ט היא גופא להנאת האדם, משא"כ במצה וקידוש
אינם להנאת האדם ולכן הו"ל כברכת המצוות ✦ יש ללמוד מדבריו שמי שא"א שיברך
בשבת ויו"ט אינו אוכל, משא"כ באכילת מצה ויין קידוש יאכל המצה או יקדש על היין
בלי ברכה ✦ צ"ב שהרי לא התירו חכמים לעבור איסור דרבנן לקיום מצוה של תורה ✦
אם יש בזה עשה דוחה לא תעשה, א"כ אמאי במצות אכילה בשבת ויו"ט לא נאמר יבוא

עשה וידחה ל"ת ✦ הרמ"ע מפאנו ס"ל שלא כפסק השו"ע ✦ מבאר דברכת המוציא על מצת מצוה וברכת הגפן על יין קידוש, הן עצמן נעשות ברכת המצוות ✦ באכילת שבת ויו"ט שאין בהם ברכת המצוות, ממילא גם ברכת הנהנין לא הוי ברכת המצוות ✦ בדברי הלבוש חזינן דקשיא ליה אמאי לא אקרי אכילת שבת ויו"ט חובה כמו מצה וקידוש ✦ מבאר שכל זה מפורש בט"ז ✦ מביא ומבאר דברי הלבוש והט"ז דאולי המפרשים לשיטתם, בדין ברכת המוציא של פת שאחר הקידוש אם יכול לברך להם אע"פ שאינו רוצה ליהנות ✦ מעיר על מש"כ בשו"ע הגר"ז, ואין כל ישראל ערבים שיהנה זה ✦ מבאר פלוגתת האליהו רבה ופמ"ג וכף החיים בענין ליל ראשון של סוכות אם יכול לברך לאחרים אע"פ שאינו אוכל עמהם

סימן כח   אין עושין מצוות חבילות בליל הסדר ..... קעג

כתב ר"י טוב עלם, ולמה שאר ירקות באים תחילה, לפטור חזרת של מצוה ברכה ראויה לה ✦ והתוס' בפסחים הביאו דבריו וכתבו, וליתא דהא משום היכרא באין ולא שייך כאן חבילות אלא בתרי מילי ✦ התוס' בברכות כתבו דברכת הנהנין לא הוי חבילות ✦ ובתוס' ר"י מסירליאון כתב דה"ה כאן לענין ברכת פרי האדמה על המרור ✦ רבים מהראשונים סוברים כר"י טוב עלם שיש בזה משום חבילות ✦ בפ' ההגדה המיוחס לרש"י מבואר שאע"פ שאין לברך האדמה ומרור כאחת, מ"מ הברכה על האדמה א"צ כזית ✦ הרא"ש כתב דעל השלימה יברך המוציא ועל הפרוסה יברך על אכילת מצה, ואוכלן ביחד מכל אחת כזית ✦ והקשה בביאור הלכה דמהשלימה שהיא מברכת המוציא למה לי כזית ✦ מבאר דהשו"ע פסק שצריך כזית מכל אחת לקיים בודאי מצות אכילת מצה על המצה שעליה נאמרה הברכה ✦ דברי ביה"ל תמוהין ✦ מצינו עוד ראשונים דס"ל שצריך ב' כזיתים ✦ מבאר דהואיל וחובה על האדם לאכול מצה ומרור, א"כ ברכת הנהנין היא עצמה נעשית ברכת המצוות, ולכן אע"פ שיצא מוציא ✦ ומה"ט ס"ל להנך קמאי ששייך בזה גם אין עושין מצוות חבילות ✦ מבאר דהיות ויש לברכה זו חשיבות של ברכת המצוות צריך שיהיה שיעור כזית ✦ מבאר דאם א"א לקיים המצוה בלי שיהא היתר אכילה ע"י ברכת הנהנין, אזי היא בגדר הכשר מצוה, ונהפכת למעשה מצוה ✦ מבאר אמאי לא הוי ברכת הגפן בקידוש מצוות חבילות ✦ מיישב קושית רא"מ הורביץ אמאי אין מקדשים ביה"כ רק בברכה לקיים דין תורה ✦ עפ"י האמור מבואר הא דמברך בטיבול ראשון על אכילת מרור, אע"פ שמקיים המצוה רק בטיבול שני ✦ מבאר הא דאמרו בגמ' שאע"פ שיצא מוציא, והרי ברכת המוציא אינה על מצוה ✦ נמצא דהראשונים שפוסקים שצריך ב' כזיתים, ס"ל להטעם דאין עושין מצוות חבילות בברכת המוציא ומצה ✦ יש לדון באכילת קרבן פסח, אמאי לא הוזכרה ברכת הנהנין ✦ וכן באכילת קדשים שאינו חייב אגברא אלא חובת חפצא ✦ יש להעיר בהא דפסק בשו"ע דכרפס הוא פחות מכזית ✦ מבאר הטעם שצריך

לברך ברכת הנהנין על אכילת מצוה ♦ בספר סדר היום כתב דמורור א"צ ברכת פרי האדמה
דכיון שמברך על אכילת מרור סגי בזה

סימן כט סומא לאמירת ההגדה והמסתעף קצא

איתא בפסחים, סומא פטור מלומר הגדה, כתיב הכא בעבור זה וכתוב התם בנונו זה, מה
להלן פרט לסומא אף כאן פרט לסומא ♦ ברשב"ם פירש דהוא גז"ש, ובחי' רבינו דוד
והר"ן פי' שאינו משום גז"ש ♦ מבאר מחלוקת הראשונים, דרשב"ם ס"ל דעצם מה דהוי
סומא אינו נעשה פטור מהמצוה אלא אנוס ויכול להוציא את אחרים, ולפיכך נוסף הגז"ש ♦
ואילו ה"ר דוד והר"ן ס"ל דממילא הוי פטור בגברא וא"צ גז"ח, ולפיכך הקשו בגמ' איך
הוציאו את אחרים ♦ הקדמונים פליגי בשמעתין האם ס"ל כפסק השו"ע שחרש שאינו
שומע גרידא נמי אינו מוציא יד"ח תקיעות הואיל ול"ה בר חיובא ♦ מקור הדין הוא
באורחות חיים ותשב"ץ ♦ צ"ע דמפורש בגמ' מגילה דלמ"ד דבעינן עד שישמיע לאזניו,
גם חרש המדבר אינו יכול להוציא יד"ח במגילה ♦ האחרונים כתבו דאקרי בר חיובא,
וביארנו הטעם דחרש שתקע אינו מוציא אחרים הואיל ותקיעה כזאת לא מועילה לעצמו ♦
ויש בזה נפ"מ לדינא, דאם הוא בר חיובא אע"פ שלתקוע אינו יכול מ"מ ה"ז מברך
לאחרים ♦ לאמירת ההגדה כיון שהסומא אין לו קיום המצוה א"א שיוציא את אחרים ♦
מבאר שאין זה פטור בגברא, אלא חסרון בעצם מעשה המצוה, והיינו שסיפור הגדה בלי
שאפשר לראות את המצוה, הוא חסרון בעצם ההגדה ♦ באבני נזר דן בשאלה לענין שופר
במי שתקע וסתם את אזניו האם הציבור יצא, ולדעת הגרע"א ה"ז מועיל ♦ ברם בחלקת
יואב וקובץ הערות נקטו דאם אינו יכול לצאת בעצמו ל"ה מעשה מצוה להוציא את
אחרים ♦ אינו מוכן מש"כ בביאור הלכה שאע"פ שהחרש אינו מוציא אחרים יד"ח, אבל
לעצמו לא פקע חיוב קריאת המגילה ♦ המשנ"ב אינו פוסק כפי דרכם של החלקת יואב
וסיעתו ♦ לש"י הבה"ג דנשים אינן חייבות בקריאה אלא בשמיעה בלבד, י"ל דסומא חייב
רק בשמיעה ♦ מחלוקת מהרח"א במקראי קדש עם הפר"ח במי שהחסיר יום מימי
הספירה, היא פלוגתא דהמפרשים בגדר הא דחרש אינו מוציא בשופר

סימן ל בדין אפיקומן קצט

בגמ' פסחים, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ונחלקו אם רק אחרי הפסח או גם לאחר
מצה ♦ ופי' רש"י ורשב"ם דהוי זכר למצוה הנאכלת עם הפסח, והרא"ש שם העלה שמצה
זו היא זכר לפסח ♦ בפ"י הגש"פ לר"א מלונדריש כתב דאפיקומן בא במקום פסח, ולכן
אית ביה דיני פסח ♦ מדברי הרמב"ם מבואר שיש לגמור הסעודה עם פסח או מצה, דיש
לסיים באכילת מצוה שיהא טעמם בפיו ♦ נראה שזוהי הלכה בקיום אכילת מצה ולא מצוה
בפ"ע ♦ מביא מש"כ מהר"ל בהגש"פ בגבורות ה' ובלשון למודים בנדו"ז ♦ מלשון

הרמב"ם, שיהיה הפסק סעודתו, נראה שגמר הסעודה צריך עם טעם מצוה, אבל לאחר ברהמ"ז מותר לאכול ולשתות + וא"כ ל"ק משתיית ב' כוסות אחרונות + בפ"י מהר"ש מפלייזא בשם תשובת הגאונים כתב, וצריך שיהא טעם מצה דאפיקומן באחרונה אבל לאחר המזון נראה דמותר + מש"כ באבני נזר לענין תנאי באפיקומן, זה מבואר לפי הג"ל שאין הלכה בפ"ע של אפיקומן אלא שצריך לסיים במצה + דעת הרמב"ם מדוקדקת עפ"י שיטתו שכל המצות שאוכלים בליל פסח הן בכלל המצוה + עפ"י המבואר נמצא בפ"מ לדון שיש לסמוך בדיעבד על המצה שאכלו בתוך הסעודה

סימן לא מכשירי פסח דוחין שבת לר' אליעזר..... רד

איתא בשבת, מצה וכל מכשיריה דוחין את השבת דברי ר' אליעזר, וגמר מחג הסוכות וסוכה ילפינן מלולב + יש להסתפק בדין מרור האם גם הוא דוחה שבת ומותר לתלוש מהקרקע כמו לקצוץ לולב מן המחובר + שיטת הרמב"ם שמרור אינה מצוה בפני עצמה, ויש לדון האם גם על מצוה כזאת אמר ר' אליעזר שדוחה את השבת הוא וכל מכשיריו + מבאר דעת ר"א בדין צליית הפסח בשבת + נחלקו הקדמונים בהך דינא אם מרור הוא מצוה בפ"ע או לאו + עפ"י שרש ספק זה יש לדון ביש לו מצה עשירה או אינה משומרת האם ידחה שבת לאפות לחם עוני או מצה שמורה שהיא מצוה בפ"ע מהתורה + י"ל דלא צריך במרור שיהא דרך אכילה ומקיים מצות מרור גם אם אוכל תוך כדי תלישה

סימן לב שהחיינו וחלל בקטן שהגדיל..... רז

ביו"ט ראשון של פסח גומרים ביום את ההלל, ולהרמב"ן הובא בר"ן שגם בחוה"מ אינו מנהג אלא חובה + י"ל דהרמב"ן עפ"י שיטתו בהשגותיו לספר המצוות, והוא חיוב תורה פעם אחת בכל חו"ט, ותקנו חכמים קריאה בכל יום + ולהרמב"ם כל הלל ביו"ט הוא מדרבנן ובחוה"מ הוא רק מנהג + בגמ' עירובין מבואר שאם לא אמר שהחיינו בליל יו"ט ראשון אומר כל ימי החג, ובשו"ת אהל משה שו"ט עם הנצי"ב אי הוי גדר תשלומין + בקטן שהגדיל בימי הפסח דעת הראשית בכורים כיון דשהחיינו הוא דרבנן, סגי במה שבירך בקטנותו + ולפ"ז לשי' ר"נ גאון דשהחיינו מהתורה צריך לחזור ולברך + אלא דאי הוי תשלומין אין חיוב על הקטן + לשי' הרמב"ן צריך לומר הלל לאחר שהגדיל

סימן לג קדושת שיר השירים..... רי

איתא בידים א"ר עקיבא כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים + צריך תלמוד האם כוונת ר"ע גם לענין הלכה + צ"ע אמאי לא פסק הרמב"ם כר"ע שהלכה כמותו מחבריו

סימן לד כל שלמה שבשה"ש קדש..... ריא

כתב הרמב"ם, כל שלמה האמור בשה"ש קדש והרי הוא כשאר הכנעין + וביאר בכס"מ

שאין הכוונה דהוי קדש ואסור למוחקן, אלא דמהני להשביע בהן + בעבודת המלך ביאר
דהרמב"ם ס"ל כשי' הרס"ג וראב"ד שהכנויין שנכתבו במקומן אסור למוחקן מהתורה +
גם לשיטה זו דרס"ג י"ל דמלקות ליתא + מדברי הרמב"ם בספר שמות קדש וחול נראה
לא כעבודת המלך + מבאר לשון הרמב"ם דכנויין הרי הן כשאר כתבי הקדש ומותר
למוחקן, דאסורין רק בשריפה ואיבוד ולא במחיקה + ולפי"ז מבואר הרמב"ם כמש"כ
הכס"מ + מעיר על לשון המאירי, ואפשר שלענין קללה אם אמר במי שנקרא שלמה
בשה"ש ילקה

סימן לה עליה לרגל בזה"ז .....

כתוב במדרש רבה, ישראל אע"פ שחרב ביהמ"ק לא בטלו ג' רגלים בשנה + שי' המדרש
כדעת הרמב"ם שקדושת מקדש וירושלים לא בטלה בזה"ז + בדברי המפרשים מבואר
שעלו לרגל לאחר החורבן, וצ"ב איזה ענין יש בזה + בגדר זכר למקדש נהגו הקדמונים
לקיים ראיית פנים בירושלים

סימן לו בענין שבת הגדול .....

שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול והמנהג לומר ההגדה שבזה זכרון הנס + דברי
הגר"א תמוהין שכתב דהוא דבר שאינו בגלל דברי המכילתא + מבאר שאין רצון התורה
שיקבע מצות סיפור אלא בליל פסח ולא קודם לכן

סימן לז הלל בשביעי של פסח .....

בפסח אין גומרין את ההלל אלא יום ראשון, ומבואר בגמ' הטעם שאינו חלוק בקרבנות
ואין כל יום נחשב ליו"ט בפ"ע + הט"ז והמשנ"ב כתבו בשם מדרש מפני שבז' של פסח
נטבעו המצריים, וכיון שבז' ההלל בדילוג ה"ה בחוה"מ שלא יהא עדיף מיו"ט + תמוה
דשביק הט"ז והמשנ"ב הטעם המפורש בגמ' + בישועות יעקב מבאר דאיכא תרי חיובים
לומר הלל, אמירת הלל במועד והלל על הנס + אמאי אומרים הלל בליל פסח על הנס
והרי היתה מכת בכורות + המדרש בא לבאר מדוע אין אומרים הלל משום שמחה +
מבאר דקריאת התורה בז' של פסח בשירת הים היא אמירת הלל על הנס + וצריך לדין
שומע כעונה בקריאה זו ולקיים המנהג דעומדים

נרפס בקובץ "בית אהרן וישראל"
ניסן תש"ע גליון קמ"ח

סימן א

שימור לשם מצה בשיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם בענין שימור לשם מצה, ואינו אלא מדברי סופרים שנאמר ושמרתם את המצות כלומר הזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חמוץ, לפיכך אמרו חכמים וכו' ✦ צריך לבאר כוונתו אי הוי דין תורה או דרבנן ✦ לכאורה נראה דאכן מהתורה מצוה לשימור את המצות, אלא שאין זו אלא מצוה, אבל אין איסור אם לא שמר, ובאו חכמים ואמרו דיש אופנים שאסור ✦ מוכח שהרמב"ם ס"ל שיש קיום מצוה במצה כל ימי הפסח ✦ וצ"ע שהרי פשט לשון הרמב"ם מורה שאין מצוה, שהרי כתב אבל בשאר הרגל אכילת מצה רשות ✦ מתבאר מדברי ה"ר מנוח שהגדר של רשות שאכן אם תרצה לאכול פת דגן, איכא צווי אכול אותו מצה ✦ וכן עולה גם מלשון הרמב"ם, וכן פת סולת נקיה ביותר ה"ז מותרת ויוצא בה ידי חובתו בפסח ✦ מבאר הא דשימור הוא כל ימי הפסח ואילו לחם עוני הוא רק בליל הסדר ✦ בדין עיסת הכלבים דעת הרמב"ם דמצה שאינה משומרת לשם מצוה א"א לצאת בה יד"ח ✦ מבאר דהרמב"ם ס"ל שאפשר לצאת יד"ח במצה שאינה משומרת, מ"מ כל שאינו ראוי לשימור אינו כשר למצה ✦ בתשובות ה"ר יהושע הנגיד מפרש דברי הרמב"ם דאם אין מצה משומרת מברכים על שאינה משומרת ✦ י"ל על מי פירות דזה גופא מה שא"א להחמיץ זוהי מצות שימור ✦ מבאר החילוק בין לחם עוני דלא סגי בראוי, משא"כ שימור דסגי בראוי לשימור

המצות כלומר הזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חמוץ, לפיכך אמרו חכמים צריך אדם ליזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יהיה בו שום חמוץ וכו'. עכ"ל.

וצריך לבאר כוונתו אי הוי דין תורה או דין דרבנן, דפתח ואמר אינו אלא מדברי סופרים ועל כך הוסיף משום שנאמר ומסיק לפיכך אמרו חכמים,

הנה יש לברר שיטת הרמב"ם בענין שימור לשם מצה. וז"ל בפ"ה מה' חמץ ומצה ה"ח - ט"ו, תבשיל שנתבשל ונמצאו בו שעורים או חטים אם נתבקעו הרי כל התבשיל אסור שהרי נתערב בו החמץ, ואם לא נתבקעו מוציאין אותן ושורפין אותן ואוכלין שיעור התבשיל שאין הדגן שנבלל או נתבשל ולא נתבקע חמץ גמור של תורה, ואינו אלא מדברי סופרים משום שנאמר ושמרתם את

כאמור זה לא שייך לענין שימור. ולפיכך צ"ע שהרי פשט לשון הרמב"ם פ"ו מה' חמץ ומצה ה"א מורה שאין מצוה, שהרי כתב וז"ל, אבל בשאר הרגל אכילת מצה רשות רצה אוכל מצה רצה אוכל אורז וכו'. ע"כ. וכיון שאין כל מצוה באכילת מצה כל שבעה, איך שייך מצות שימור.

אבל באמת יעויין בפי' ה"ר מנוח על הרמב"ם שם שמבאר הגדר של רשות וז"ל, וה"נ לא תאכל חמץ אך אם תרצה לאכול פת דגן אכול אותו מצה, אבל אינו מצוה אותך על המצה, שאם תרצה שלא לאכלה אלא לאכול פת של שאר מינין או פירות הרשות בידך, ונמצא שאין כאן מצוה כלל ומשו"ה אין מברכין עליה אלא בלילה הראשונה שהוא מצוה. עכ"ל.

ומתבאר מדבריו שאכן אם תרצה לאכול פת דגן, איכא צווי אכול אותה מצה, דאם לא כן, הול"ל בפשוטו שאיכא רק איסור אכילת חמץ ותו לא, אלא מוכח כדכתיבנא. שו"ר במשך חכמה שמות יג,י, מש"כ באופן אחר ביאור שי' הרמב"ם, יעושה. וראה אסופות רבנו חיים הלוי פסחים סי' כ"ג. [וראה שם סי' מ"א על שמירת האפיקומן, דומיא דקרבן פסח שנפסל בהיסח הדעת, עי"ש. ופשוט דנעשה אפיקומן רק ע"י היחץ^א. וכיו"ב ראיתי מביאים מהאחרונים שאין להשאיר

ואע"פ שהרמב"ם קרי לדין תורה נמי דברי סופרים, הנה הך כלל אמור רק בהגלמד ב"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, וכפי שכתב בכמה מקומות, וטעמא משום שהן מסורים לב"ד שבכל דור ודור וכמש"כ בפ"ב בה' ממרים, ובמק"א נתבאר עוד בזה בס"ד. והכא כמובן לא שייך זאת. וי"ל ע' בלשון ר"א בן הרמב"ם שמות יב,יז, ושמרתם את המצות, פשטיה כו', והלימוד מזה למצה משומרת כפי המפורסם אצל בעלי ההלכה, אסמכתא בעלמא, ע"כ. וכן להלן מהעיסור, וצ"ע דהוי דאורייתא. וראה שו"ת הרשב"א ח"א סי' כ"ו, ובמהדורת מוסד הרב קוק ח"א סי' כ"ח והערות המהדיר שם].

ולכאורה נראה ביאור דברי הרמב"ם דאכן איכא מצוה מהתורה לשמור את המצות מכל צד חימוץ, אלא שאין זו אלא מצוה גרידא, אבל אין איסור אם לא שמר, ובאו חכמים ואמרו דהואיל והתורה ציוותה על שימור המצות, א"כ יש אופנים שצריך לאסור והיינו בדגן כה"ג המבואר בהלכה שם.

אלא שלפ"ז נמצא לכאורה עוד, שהרי הלכה זו לא נאמרה על מצת מצוה בלבד, אלא על כל המצות שאוכלים בימי הפסח, ומוכח אפוא שגם הרמב"ם ס"ל שיש קיום מצוה במצה כל ימי הפסח, דאל"כ ואין כאן אלא איסור חמץ, הרי

ואם לא עשה כן ביטל מצוה, גם אם לא אכל חמץ, ה"ה לענין שימור, דאכן ביטל מצות אכילה של מצה משומרת.

ובזה יש חילוק בין לחם עוני ובין שימור, דשימור הוא כל ימי הפסח, ואילו לחם עוני הוא רק בלילה ראשונה, ואכתי צ"ב מנ"ל לחלק בזה, כיון דתרווייהו מצוה מניין לחלק ביניהם, ונראה ביאור הדברים, שהרי באמת לדרכנו חזינן עוד חילוק ביניהם, דלחם עוני הוא לעכובא בלילה ראשונה, וכמפורש ברמב"ם שם פ"ו ה"ה, ואילו לענין שימור הרי לא מפורש ברמב"ם דשימור הוא לעיכובא, וכתב רק שאם אין לו אלא כזית מצה משומרת שאוכלה באחרונה, יעו"ש פ"ח הלכה י"ג, ומקורו ברי"ף ובגאונים, יעו"ש במ"מ ורבינו מנוח, ולא מצינו ברמב"ם שא"א לצאת יד"ח אלא במשומרת, ואם אין לו מצה משומרת שלא יברך על מצות אכילת מצה. ובפשוטו משמע שיש לברך גם על שאינה משומרת. וראה ב"ח סי' תפ"ב ס"א בשי' העיטור דשימור הוי אסמכתא, ומהתורה יוצא בכל מצה, והפר"ח שם כתב שאין לומר כן, ופשיטא דהוי מהתורה, עי"ש, ולדרכנו י"ל דהוי דאורייתא, אבל למצוה ולא לעיכובא, וראה הערותי לאבודרהם על ליל פסח.

ברם שם פ"ו ה"ה כתב הרמב"ם, עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה יוצא בה ידי חובתו, אין הרועים אוכלין ממנה אינו יוצא בה שאין זו משומרת לשם מצה. ע"כ. וכן איתא שם

מהאפיקומן דומיא דק"פ שאסור להותיר. וראיתי מובא בשם הגרי"ז על שמירת המצות לאחר אפייתן משום ושמרתם את המצות, וצ"ב אם הדברים מוסמכים].

ולחלן מבואר עוד בס"ד כיו"ב לדין לחם עוני, עפ"י לשון הרמב"ם פ"ו מהלכות חמץ ומצה ה"ה וז"ל, וכן פת סולת נקיה ביותר ה"ז מותרת ויוצא בה ידי חובתו בפסח ואין אומרים בה אין זה לחם עוני. ע"כ. וכן יעו"ש פ"ה ה"כ. וכבר עמד בזה בחי' מרן רי"ז הלוי שם מהו לשון מותרת, וביאר שם דאכן תרי דיני איכא דין היתר ודין מצוה, ויעו"ש בדברינו מחי' הראשונים בענין זה.

ולפ"ז הרי י"ל שהביאור הוא פשוט וכדאמרן, דבאמת מלבד המצוה דבערב תאכלו מצות, איכא מצוה כל שבעה שאם רוצה לאכול מה' מיני דגן שיהיו מצה, ובלילה ראשונה נאמר עוד דין לחם עוני, וע"כ י"ל דתרי הלכות נאמרו בו, מה דאיכא כל שבעה, והיינו שאם בא לאכול מין דגן שיאכל מצה, ואם לא עשה כן ביטל מצוה, מלבד לילה ראשונה דכזית הוא לעיכובא, ודוקא לחם עוני.

וכל זה לענין לחם עוני, אבל לענין שימור לא נאמר בלילה ראשון חיוב טפי מכל שבעה, אלא דאיכא מצוה, ואם לא עשה כן ביטל מצוה ותו לא, כלומר, דכמו דאמרינן שהמצוה היא שאם בא לאכול מין דגן איכא מצוה שיאכל מצה,

עתה ב"אוצר מפה"ת" קידושין שם. ועל כן חלות תורה אין פסולן בגלל שלא נשתמרו לשם מצה, אלא בגלל שאינן ראויות לשימור של מצה, וכמו"כ עיסת הכלבים אינה ראויה לשימור בגלל עצם מהותה שהרי היא עומדת לאכילת כלבים.

והיה מקום לומר שגם בצקות של נכרים דאיתא בגמ' שאדם ממלא כרסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה לאחרונה, דהיינו גם משום שאינה ראויה לשימור, והיינו משום שאצל בעלי העיסה לא שייכא שימור, אלא שהרמב"ם לא הביא כלל הלכה זו. וראה במ"מ הנ"ל ונוב"י וביאור הלכה הנ"ל.

שוב מצאתי בתשובות ה"ר יהושע הנגיד מבני בניו של הרמב"ם (מהדורות רצהבי) משנה תורה סי' כ"ט ע' 75, שכתב להדיא דאם אין מצה משומרת, מברכים על מצה שאינה משומרת, ודבריו שם הם לפרש דברי הרמב"ם, עי"ש, ומבואר כדברינו בס"ד. אבל באו"ז ח"ב סי' רמ"ט כתב שאין לברך על מצה שאינה שמורה, והובא בד"מ סי' תע"ח, עי"ש. וע"ע שו"ת יביע אומר ח"א או"ח סי' כ"ד, וכן ח"ט או"ח סי' מ', וגם בספרו חזון עובדיה על הלכות פסח סי' מ"ד, ועי' שו"ת עונג יו"ט סי' מ"ב, ומשנ"ת בס"ד בהערות לאבודרהם על סדר ההגדה, ועוד נתבאר בענינים אלה במקו"א, ואכ"מ.

ה"ט, חלות תורה ורקיני נזיר שעשה אותן לעצמו אין יוצאין בהן שנאמר ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לענין מצה בלבד היא שיוצאין בה, אבל זו משתמרת לענין הזבח, ע"כ. הרי להדיא דס"ל להרמב"ם דמצה שאינה משומרת לשם מצה של מצוה של ליל פסח, א"א לצאת בה יד"ח. וראה שו"ת בנין עולם או"ח סי' כ"ט, וביאור הלכה סי' ת"ס ס"א, ומקראי קדש פסח ח"ב סי' א', וראה גם תשובות נוב"י או"ח תנינא סי' ע"ט, ומה שהאריך במנח"ח מצוה י'. וע"ע שו"ת תורת רפאל ח"ב סי' ע"ג. וראה בחי' דינים מהלכות פסח בהגהות הגרי"פ פרלא ע' ב'. וראה פ"ח סי' ת"ס ס"ק א' מה שתמה על הב"ח, ודוק עפ"י האמור².

ולכאורה אמינא דלעולם גם הרמב"ם ס"ל שאפשר לצאת יד"ח במצה שאינה משומרת, שהרי כאמור לא הוזכר כן להדיא בדבריו, אך נימא דהואיל ואיכא מצות שימור מהתורה, א"כ כמו שיש הכלל דר' זירא במצות בילה במנחה שאע"פ שאין הבילה מעכבת, מ"מ ראוי לבילה בעינן, ה"ה אע"פ שאין מצות שימור לעיכובא מ"מ ראוי לשימור בעינן, וכל שאינו ראוי לשימור אינו כשר למצה, ואמנם בתוס' קידושין כה, א - ב נקטו שלא בכל דוכתא י"ל כלל זה, עי' בדבריהם, אבל המפרשים כתבו כן בכמה מקומות אע"פ שלא נתפרש בש"ס, וראה

ב. וראה מאמרי על "עיסת הכלבים".

בשם חכם אחד לענין מי פירות עם מים למ"ד שאינם באים לידי חמץ גמור, דאכן השימור נעשה ע"י המי פירות, עי"ש, ולדעתו לא מהני לומר כן במי פירות גרידא, כיון שאינם באים לידי חימוץ כלל, ברם עפ"י האמור י"ל כן גם על מי פירות בלבד, דזה גופא אקרי שימור, ולא אכפת לן מה שא"א להחמיץ, דזה גופא מה שא"א להחמיץ זוהי מצות שימור, שו"ר מה שהאריך בשו"ת ראשי בשמים חאו"ח סי' כ"ו בגדרי שימור מצה לשמה, עי' עליו. וראה שו"ת שערי דעה ח"א סי' קפ"א דלא סמכין על רובא, עי"ש"ה.

ובאמור בזה יש חילוק בין לחם עוני דלא סגי בראוי ללחם עוני, אלא אם אינו לחם עוני ה"ז פסול, משא"כ שימור דסגי בראוי לשימור, וה"ט דלחם עוני לא מצינו או שהוא לחם עוני או שאינו לחם עוני, ולכן לא שייך כל הראוי, משא"כ שימור הרי אפשר שיהא ראוי לשימור. ולעומת זאת לענין לחם עוני המצוה היא רק בלילה ראשונה, ואין אומרים שכל שבעה איכא מצות לחם עוני, וי"ל דהואיל וילפינן מהך קרא גם הדין דלחם שעונין עליו דברים הרבה, א"כ ש"מ דהך לחם עוני אינו נאמר אלא בלילה ראשונה דאיכא מצות הגדה, ולכן גם לחם עוני למעט מצה עשירה הוא רק בלילה ראשונה ולעכובא, אבל בשאר ימי הפסח שפיר מקיימים המצוה גם במצה עשירה, אבל במצה שאינה בכלל שימור, גם בשאר ימי הפסח איכא חסרון מצוה,

והנה הרמב"ם סובר שמצה העשויה ממי פירות אפשר לצאת בה ידי חובה, ונתבאר בס"ד במקו"א, והמנח"ח שם הביא תמיהת הרמב"ן על הלכה זו, אע"פ שלא הזכיר את הרמב"ם, דאיתא בירושלמי דרבוכה דהיינו חלוטה אינו יוצא יד"ח כיון שא"א לקיים בזה שימור, וא"כ גם מי פירות שאינן מחמיצין איך תקויים בהם מצות שימור, ויעו"ש מה שתירץ. והנה גם לדרכנו אכתי תקשי דלכאורה אע"פ שאין שימור מעכב, מ"מ אין זה ראוי למצות שימור כיון שא"א להחמיץ. וע"ע קהילות יעקב פסחים סי' ל"ב. וראה משנ"ת בס"ד במאמרי "מצה עשירה בפסח ובע"פ".

והנה באמת בתלמודין פסחים לו,ב מפורש דחסרון חלוט הוא רק משום לחם עוני, ומשמע שאין חסרון שאינו ראוי לשימור, ויעו"ש בראשונים ומש"כ בזה בשם הגאונים, וראה טור וב"י סי' תנ"ד, ואולי י"ל דאכן ס"ל לתלמודין שבהאי גוונא ליכא חסרון של אינו ראוי לשימור, וה"ט דעצם החליטה או המי פירות היא עצמה השימור, ומאי אכפת לן איך הוא משמר העיסה מחימוץ, ע"י עסק, או ע"י שחולט או שלש במי פירות, ולא ס"ל לתלמודין כהירושלמי, ולכן לא רק דזה איקרי ראוי לשימור, אלא שזה גופא הוי שימור, על כן ליכא חסרון וגם לצאת יד"ח אפשר בו.

שו"ר בספר דברי יחזקאל סי' י"א ענף ד' מש"כ בענין זה, ושם אות י"ח כתב

ולכן צריך לשמור לקיים מצוה, ומצה שאינה ראויה לשימור, בפשוטו לא שייך איסור בכל ימי הפסח, שהרי בכל ימי הפסח הוי רק מצוה, וליכא איסור, ולכן

רק בליל פסח שהיא מצוה מחוייבת, שייך שפיר לפסול כל שאינו ראוי לשימור, אבל כל ימי הפסח לא שייך זה, והוא נכון בסברא.

נדפס בקובץ "בית אהרן וישראל"
ניסן תש"ע גליון קמ"ח

סימן ב

בדיני אפיית המצות

דעת הגאונים שמצת מצוה צריך לאפות בערב פסח משעה שאסורה בחמץ, דדין אפיית מצה כשחיטת הפסח ✦ צ"ב איך יש מקום להקיש אפיית מצה לשחיטת הפסח ✦ נראה דיש ללמוד מהפסוק ושמרתם את המצות דיש כאן בתורה גילוי שעשיית המצה היא נמי מכלל המצוה אע"פ שאינה לעיכובא ✦ על דרך שמצינו בסוכה שנא' חג הסוכות תעשה לך שהמצוה מתחילה בעשייתה ✦ וזה מסתייע גם ממש"כ הברכת שמואל בשם הגר"ח, דשימור מצה אינו כשאר לשמה, אלא הוא דין בפ"ע שתהיה כוונה לשמור מחמץ ✦ מעיר דאינו מבואר מה הרצון בכוונה זו ✦ מביא מש"כ במשך חכמה על עצם חובת השמירה ✦ מבואר דשמירה צריך בכל מצוות עשה ובמצה יש דין נוסף של כוונת שמירה ✦ מפרש מש"כ בחי' הגר"ח על הרמב"ם דשני דיני שימור יש במצה ✦ ברמב"ם איתא שביום הראשון אסור לעשות מצה עשירה אלא לחם עוני, ולא נתבאר מה הגדר באיסור זה ✦ מדויק בלשון הרמב"ם שכל אכילת מצה בליל פסח היא מצוה ✦ מצות התורה שאכילת לחם בליל ט"ו תהיה רק של מצה, ולפיכך אוכל מצה עשירה בליל ט"ו יש בזה ביטול מצוה ✦ למבואר דמצות מצה כוללת עשייתה ואכילתה לפיכך אין ללוש מה' מינין אלא מה שראוי למצוה ✦ בדין מה שאופין גם במוצ"ש אע"פ שאינו זמן שחיטה ✦ י"ל דלשיטת הירושלמי ובני מערבא יש לברך על האפייה ✦ בשו"ת ראבי"ה עמד על השאלה אמאי אין מברכים שהחיינו באפיית המצה

נוהג חלק ב' ע' 281, גלגולי מנהג בעולם
ההלכה ע' 210-224, וראה גם מחזור
ויטרי מהדורא חדשה כרך ב' ע' שצה
והערות המהדיר שם, ואו"ז ה' פסח סי'
רנ"ו בביאור ר"ש מפלייזא על "אלוקי
הרוחות", וכן שם סי' רנ"ו.

וי"ש בספרי המנהגים הנ"ל מקורות
חשובים מאוד על נושא זה, אבל

הנה ידועה דעת הגאונים ועוד רבים
מהקדמונים, שאת מצת מצוה צריך
לאפות בערב פסח דוקא משעה שאסורה
בחמץ, דדין אפיית מצה הוא כדין שחיטת
הפסח, ראה טור סי' תנ"ח וב"י שם. וכמה
ספרים כתבו בזה מאמרים מיוחדים, וראה
תורה שלמה כרך י"א מילואים סי' כ"א,
הגדה שלמה במבוא פרק כ"ט, מנהג
אשכנז הקדמון פרק י"א, עולם כמנהגו

ואע"פ שמצוה זו לא לעיכובא, מ"מ זה בכלל המצוה.

וראה גם בשאילתות שאילתא קס"ט, ובאריכות עצומה בהעמק שאלה שם בתחילת השאילתא ובמהדורת מירסקי סי' ק"צ^א. וכן ראה לרש"י בספר האורה לרש"י ח"א סי' צ"ו, והועתקו בספר הפרדס סי' קפ"ז, כעין לשון השאילתות, ועי"ש להמהדיר שאכן זה נובע מהשאילתות, "דמחייבין בית ישראל למעבד סוכה וכו'". ע"כ. וכמובן גם מי שישב בסוכה ולא עשאה וגם לא שלוחו, נמי יצא יד"ח, מ"מ חיסר מצוה. ולפ"ז נראה דגם אפיית מצה הנאמר בושמרתם את המצות הוי נמי ממצות אכילת מצה, אע"פ שאינה לעיכובא, אבל היא דאורייתא. וראה גם בהע"ש הנ"ל שעמד על הדמיון של עשיית סוכה לאפיית מצה, עי"ש.

ונראה דזה מסתייע גם ממש"כ ברכת שמואל גיטין סי' י', וכתב שם שזוהי נמי דעתו של הגר"ח, וגם ציין לשו"ת ראשי בשמים או"ח סי' כ"ו, עי"ש באורך, ועיקרי הדברים דשימור מצה לשמה אינו כשאר עשיות לשמה כמו שהדין בתפילין וכיו"ב, כלומר שיש חלות לשמה בחפצא הנעשית לשמה, אלא הוא דין בפ"ע שצריך שתהיה כוונה לשמור מחמץ בשעת עשיית המצה, ועי"ש שלפ"ז מיישב כמה קושיות.

עדיין אין בדבריהם פתרון שאלה זו, שאין לה מקור בתלמודים ושאר ספרי חז"ל. ואם היה זה מנהג גרידא, אין כאן קושיא, דמנהגים רבים יסודם בגאונים וחכמים שלאחר תקופת התלמוד, אבל לאותם שנקטו שהוא דין גמור, וגם ילפי ליה מקרא, וכפי שיובא כל זה לפנינו, בודאי שהוא צריך בירור רחב, דלפז"ר לא מצינו כיו"ב.

ועיקר השאלה היא, איך יש מקום להקיש אפיית מצה לשחיטת הפסח, דשחיטת הפסח היא עצמה מצות עשה שיש בה כרת, מלבד מצות אכילת הפסח, משא"כ במצה, הרי ליכא אלא מצות אכילה, ואפיית המצה אינה אלא הכשר מצוה בעלמא, ודומיא דעשיית תפילין ותליית ציצית וכיו"ב.

ולפיכך נראה דאכן יש ללמוד מהפסוק ושמרתם את המצות, שאין הכוונה רק ללמדנו הכשר המצוה לצאת יד"ח, אלא נאמר בזה הלשון צווי ושמרתם וגו', והיינו עשיית המצה שתהא שמורה מחימוץ, וא"כ יש כאן בתורה גילוי שעשיית המצה היא נמי מכלל המצוה, ור"ל על דרך שמצינו בסוכה שנא' בפסוק חג הסוכות תעשה לך, ומכאן פירש"י מכות ח, א שעשייתה מצוה, ור"ל שאין זה הכשר גרידא, והיינו שהמצוה מתחילה בעשייתה, ועיקרה הישיבה בה,

א. ואגב, יש שם שאילתא סי' קצ"א מכת"י שנשמטו בדפוסים.

והנה עיקר הדבר שחלות לשמה ודין כונה אינם ענין אחד, כבר מבואר בשו"ת הגרע"א מכת"י סי' ע"ב, עיש"ה. וראה גם בבית אברהם (כהן) בקונטרס גט כשר בענין זה, אבל עדיין אינו מבואר להדיא מה הרצון בכוונה זו, דבשלמא אי הוי חלות חפצא במצה, ה"ז מובן שבלי חלות זו לא הוי חפצא של מצוה, אבל אם ליכא חלות בחפצא, אכתי אינו מובן, דבשלמא על עצם חובת השמירה, לומר דלא סגי להכשרה בזה שאינה חמץ, הדברים מבוארים, ויש בזה במשך חכמה פ' בא יג, ופי' שם דבשאר ימי הפסח סגי מה שלא אכל חמץ, ואין לחוש לאיזה מיעוט שמא הוי חמץ, דזה הוא הכלל בכל איסור שאם עפ"י רובא אין איסור, הרי לא עבר על איסור גם אם לפי האמת היה שם איסור, משא"כ בליל ראשון שיש מצות עשה של אכילת מצה, לזה לא סגי מה שיש רובא שאכל מצה, דאם לפי האמת לא אכל מצה, אין לו קיום המצוה, עיי"ש.

ועפ"י שיטתו נמצא שאין הלכה בפ"ע במצה, אלא כך הוא הדין בכל מצוות עשה, וכמו שהוא גופיה כתב שם, ולפו"ר הוא תימה, דמה הוא ענין מצה משומרת, והא כך הוא דין שופר ולולב

וכיו"ב שאין לסמוך על הרוב להכשירם. וכמו"כ אינו מובן, דאמאי צריך גם כונה לשימור לשם מצת מצוה, והרי סגי בשמירה בלבד. אלא שבאמת חדא קשיא מיתרצא בחברתה, דלעולם שמירה צריך בכל מצוות עשה, ובמצה יש דין נוסף של כוונת שמירה, ודברים אלו לא נתפרשו במשך חכמה, וצ"ע.² [וראה הדרת קדש דיני קטן סי' ל"ח - מ', ומשנ"ת בס"ד בהערותי שם. ובקרואי מועד על חנוכה, בדין הדליק ב' פעמים נר חנוכה, (נדפס בקובץ "בית אהרן וישראל" גליון ק"מ), הובאה שי' השאג"א לענין ביטול לשמה שנעשה, עיי"ש. ולפי האמור לפו"ר זה לא שייך במצה. ותו נראה במה שנתבאר במקו"א בשם העונג יו"ט ועוד, שא"א לעשות חלות לשמה בשל אחרים ללא דעתם, דזה לא שייך במצה שהוא ענין אחר, וע"ע מקרא העדה פ' פנחס מש"כ בס"ד].

והנה כאמור בברכת שמואל כתב שהגר"ח נמי נקט כדבריו, ובחי' הגר"ח על הרמב"ם פ"ו מה' חמץ ומצה ה"ה מבואר דשני דיני שימור יש במצה, חדא עצם מעשה השימור מחמץ שזהו עיקר מצות שימור, ותו, יש דין בהחפצא

ב. ובדרשות ר"י בן שועיב פ' צו כתב בדין מים שלנו, וז"ל אבל המים שלא לנו, אם עברה ולשה הפת מותרת, ואפילו למחמירים דוקא עברה במזיד אבל בשוגגת הפת מותרת, ומורי ז"ל (הוא הרשב"א) היה מחמיר ביום הראשון אם לשה בהם אבל בשאר הימים היה מתיר, וי"א כי כל זה החומרה במצה של מצוה אבל בשאר הפת מותר, עכ"ל. ואולי הדברים מתפרשים עפ"י האמור, ועי' היטב בספר בית יצחק להגר"א חבר על ברירה סי' ל'.

של אכילה במצה שיש בה מצות שמירה, כלומר, לא רק שבמציאות שמורה, אלא שזה גופא חל במצה שנעשה בה מצות שמירה².

וברמב"ם בפ"ה מה' חמץ ומצה ה"כ איתא עוד, שביום הראשון אסור לעשות מצה עשירה אלא לחם עוני, וראה מה שביאר בזה בחי' מרן רי"ז הלוי שם, וראה גם פי' ר"ח פסחים לו, א דאסור לאכול מצה עשירה בזמן שאומרים ההגדה, היינו לחם עוני שעונין עליו כו', מצה זו שאנו אוכלים, עיש"ה. ברם עיי"ש בפיר"ח לו, ב שהכוונה רק לכזית שיוצא בו יד"ח, עיי"ש וצ"ע. וראה מש"כ בס"ד באוצר פסחים קטוב, ב 236 - 227. ועדיין לא נתבאר עיקר הענין מה הגדר באיסור זה, ועיקר דין לחם עוני ומצה עשירה כבר מבואר בס"ד במאמרי על מצה עשירה בפסח וערב פסח, וא"צ לכפול הדברים. והובאו שם השיטות דלחם עוני היא מצוה בפ"ע, ומי שאכל מצה עשירה קיים מצות מצה, אבל לא קיים מצות לחם עוני, ואין כן שי' הרמב"ם, וי"ל דס"ל דאע"פ שזוהי מצוה בפ"ע, מ"מ היא לעיכובא. או דס"ל שאינה מצוה בפ"ע, אלא זה הוא כל החפצא של מצה. ועוד ראה במאמרי

שיחול עליה שם משומרת לשם מצה, ועיי"ש מה שמבאר עפ"י דרכו, (וראה מש"כ בס"ד במאמרי בדין עיסת הכלבים), ולא נתברר לי להדיא איך יתיישבו דברי הברכת שמואל בשמו עם דבריו בספרו, כיון שצריך חלות בחפצא, א"כ מאי שנא מצה מגט ותפילין.

ולבאורה נראה לפרש בדרך זו, דלעולם גם כוונת הגר"ח בספרו אינה לחלות שם לשמה כגט ותפילין, אלא שנאמר כאן בתורה יסוד מצות מצה, וכפי שנתבאר, שהמצוה כוללת שמירתה ואכילתה, וכמובן שאין כל קיום בשמירה בלי אכילה, אלא שהואיל ואוכל המצה השמורה, יש בזה קיום כל המצוה מתחילתה, היינו עשייתה ושמירה ואכילתה שמורה. והחלות שחל במצה עיי"ש שמירתה אינו סתם חלות הכשר לשמה כמו גט ותפילין, אלא חלות חפצא שנעשתה בו מצוה, והרי א"צ שהאוכל עצמו יאפה המצה וישמרנה, אע"פ שמצוה בו יותר מבשלוחו, וראה בשו"ע או"ח סי' ת"ס סעיף ב' על מנהגו של הרא"ש, ומשנ"ב שם, אבל אין זו מצוה שבגופו, אלא זוהי מצות חפצא, שתיעשה שמירה במצה, ובאכילת המצה יש קיום

ג. והמפרשים כתבו עוד הרבה בענינים אלו, ועיי' מנח"ח מצוה י"ב, ומנחת ברוך סי' ע"ב, ותורת רפאל ח"ב סי' ע"ג, וקובץ שיעורים פסחים אות קע"א, ושור"ר גם בהררי קדם ח"ב סי' מ"ה אריכות בשי' הגר"ח ובנו הגר"מ בענין זה, עיש"ה. ועיי' חזו"י תוספתא פסחים פ"ב הי"ג, ישועת דוד ח"ד סי' ח'. ועיי' מש"כ בס"ד ב"אוצר" פסחים קטז, א 10 - 1. וראה דברים נכבדים בגדר שימור מצה, בשו"ת אור שמח ח"ב סי' כ"ב. ועיי' שו"ת תורת חסד או"ח סי' מ"ג.

מצוה, הוא ביטול מצוה, דזוהי מצות התורה, שאכילת לחם בליל ט"ו תהיה רק של מצוה, ולפיכך אוכל מצוה עשירה בליל ט"ו יש בזה ביטול מצוה, כיון שאינו יוצא יד"ח בה, משא"כ מצוה שאינה משומרת, שלפי האמוראע"פ שביטל מצות שמירה, מ"מ קיים מצות מצוה, ולכן אין בזה ביטול מצות אכילת מצוה, וכן מובא שהגר"ח לא אכל בליל ט"ו מצוה עשירה, ראה הגש"פ מבית לוי ע' צד, והדברים מיוסדים על לשון הרמב"ם הנ"ל, שאסור ללוש מצוה עשירה ביום הראשון, אבל בלי דברינו אינו מבואר, דאכתי מה ענין זה לזה, ברם לדרכנו מבואר בס"ד, דמצות מצוה כוללת עשייתה ואכילתה, ולפיכך אין ללוש מה' מינין ואין לאכול אלא מה שראוי למצוה, והכל היא מצוה אחת, ונמצא שאילו לדעתו אין יוצאים באינה שמורה, היה איסור אכילה ואיסור לישא גם על אינה שמורה. וכיון שמפורש בגמ' שאדם ממלא כריסו בציקות של נכרים, ש"מ שאין מניעה מלאכול שאינה שמורה, [והיינו שאע"פ שאינו מקיים מצות שימור, מ"מ אין זה בגדר ביטול מצוה, ומצאנו עוד כיו"ב, ואכ"מ], וזה מוכיח שיש בה קיום מצות מצוה, אע"פ שלא קיים מצות שימור, משא"כ לחם עוני הוי לעיכובא, ולפיכך אסור בלישה ואכילה, וכש"נ.

ויש להוסיף דפשוט הוא שלשון הרמב"ם ביום הראשון, הכוונה לליל ט"ו, וערב פסח, כלשון התורה, ביום הראשון

"שימור לשם מצוה בשיטת הרמב"ם" נתבאר בס"ד ששמירה היא מצוה בפ"ע ובאמת אינה לעיכובא, וכדרך שנקטו הנך שיטות הגדר בלחם עוני, עיש"ה שכן כתב גם רבינו יהושע הנגיד מבני בניו של הרמב"ם.

עוד הובא בדברינו מה שמדויק בלשון הרמב"ם שכל אכילת מצוה בליל פסח היא מצוה, ולא רק כזית, ושיעור כזית הוא לחובה, וכמבואר בגבורות ה' למהר"ל פרק י"ח, ושכ"כ העמק שאלה שאילתא נ"ג על הרבה מצוות, וראה גם קהילות יעקב ברכות סי' ה', ברם י"ל דרך במצה כך דעתו, וכפי שמדויק לשונו פ"ו מה' חמץ ומצה ה"א, והיינו עפ"י שיטתו בפירושו על ר"ה כח, א - ב דהתוקע יותר מהמצוה עובר בבל תוסיף מהתורה, וזה לא כהע"ש, וכן לא כש"ת אבנ"ז או"ח סי' תמ"ח שכל התקיעות מצוה, וראה קרואי מועד ר"ה סי' ט"ו, וכן במאמרי בענין ברכת המצות עובר לעשייתן במצה. ועפ"י שיטתו אם לא תהיה כל אכילת מצוה בליל ט"ו מצוה, נמצא שעובר בבל תוסיף, אלא בהכרח שהכל מצוה, וראה ערוגת הבושם לר"א ב"ר עזריאל ח"ג ע' 218, וראה "ישורון" פסח תשס"ז ע' רפז בשי' מהרי"ל על אפית מצוה בע"פ שחל להיות בשבת, עי"ש.

ולפ"ז נראה דהואיל וכל אכילה של מצוה בליל ט"ו היא מצוה, א"כ כל שאוכל מה' מינין שלא באופן של מצת

תשביתו, דהכוונה לערב פסח, עי' פסחים ה,א, ולא שמענו שיש מקום להלכות אלו כל היום הראשון, וז"ב. ושור"ר עוד בזה בהגש"פ מבית לוי ע' קצו - קצז, וכן הררי קדם ח"ב סי' מ"ב, עי"ש. וראה עתה ב"ישורון" חלק י"ז ע' כט - לג מפ"ר ר"ת עה"ת מכת"י והערות המהדיר שם מה ששייך לענין שלנו, וכן "מוריה" גליון שמ"ז - ח' מנהגי מהרי"ל מכת"י ע' ז - ח, עי"ש דברים נכבדים.

ומ"מ לפי הנתבאר שמצות מצה כוללת עשייתה עם אכילתה, מובן אפוא שיש היקש על זמן אפייתה, דאין זה הכשר מצוה גרידא, אלא חלק מהמצוה של מצה, ומה שאופין גם במוצ"ש אע"פ שאינו זמן שחיטה, ראה בזכרון שמואל סי' ל"א שעמד בזה, יעו"ש מש"כ, וכן מצאתי בהררי קדם שם סי' מ"ג, והאריך גם בעיקר שי' הגאונים, עי' עליו, ונראה בפשוטו דהעיקר הוא דכמו בק"פ דעשיית הפסח היא מ"ע גמורה, ולא רק הכשר מצוה לאכילת ק"פ, ה"ה נמי מצה, וכש"נ, אבל פסח היא מצוה בפ"ע על עשייתו, ולפיכך זמנה דוקא ביום י"ד, אבל מצה אינה מצוה בפ"ע וזמנה ביום י"ד וגם בליל ט"ו בתוך עיקר זמן המצוה שהיא אכילה. וצ"ע על מש"כ רש"י ר"פ מקום שנהגו שיש לאפות המצה מבעו"י, כדי להקדים עשיית הסדר, וראה הערות

לאבודרהם על פסח, והא ת"ל שמעיקר הדין צריך לאפות בזמן שחיטת הפסח, ואע"פ שבע"פ שחל בשבת אופין בלילה, שאינו זמן שחיטה, פי' בזכרון שמואל שם אות ג' עפ"י הגר"מ זמבה הי"ד, וראה רש"י פסחים סה,ב שאין שחיטת פסח בלילה משום ביום צוותו, אבל בלא"ה היתה שחיטת פסח יכולה שתהא בלילה, ואקרי יום י"ד, ועי' רש"ש שם, וזה מקור פי' הגר"מ זמבה, עי"ש. וראה מקרא העדה פ' ויצא סי' קכ"א, משנ"ת עוד בזה⁷. וראה לקט יושר או"ח ע' 80 שאין איסור באכילת מצה בע"פ, רק על הנאפית ע"פ שהיא הראויה למצוה, עי"ש. וראה באוצר מפה"ת פסחים צט,ב 152 - 147 מש"כ בס"ד, וכן ראה הערותי לאבודרהם ה' פסח מה שיל"פ גם סדר האפיה עפ"י הנ"ל.

והעולה מדברינו בשי' אלו הגאונים דהוי דאורייתא ולעיכובא באפיה בע"פ, וכדאיתא גם בספר הפרדס לרש"י שהובא בספרים הנ"ל, דלעולם אין הכוונה שלא יצא כלל יד"ח מצה, אלא כמו להרמב"ם ביטל מצות שמורה באכל שאינה משומרת, ולשי' מהר"ל וערוגת הבושם לר"א ב"ר עזריאל אכל לחם שאינו עוני, ביטל מצוה של תורה, והם חלק מהמצוה השלמה, וכמבואר בס"ד ב"אוצר" פסחים צט,ב 146 - 132, ה"ה

ד. וכן כתבתי בזה שם פ' בראשית על הכלל דיום אחר הלילה.

באפה שלא בע"פ ביטל מצוה זו, שהיא מצוה נוספת במצות מצה, שתהא עשייתה ביום הראשון, אבל קיים מצות מצה, ואפשר שבזה יתיישבו הקושיות שיש בראשונים על שיטה זו, ראה מרדכי סופ"ק דפסחים והפר"ח והגר"א סי' תנ"ח, יעו"ש. אלא שעדיין לא מצאנו המקור לזה בחז"ל, ומאידך גיסא יש בספרים הנ"ל שהקראים מקפידים על כך, והקדמונים הקפידו בכמה דברים להוציא מדעת המכחישים, וראה משנ"ת בס"ד במקרא העדה פ' בראשית סי' י"ג, וצ"ת^ה.

דלשיטת הירושלמי ובני מערבא בתלמודין מנחות מב,ב, אכן יש לברך, וגם לשי' תלמודין מברכין שהחיינו בעשיית סוכה ולולב, אלא שחזרו וקבעו על הכוס, עי' סוכה מו,ב - מז,א, וא"כ י"ל דה"ה באפיית מצה, אע"פ שלא נתפרש להדיא, וא"א שהכנת הלולב למצוה באיזה אופן שנפרש, קציצתו או אגודתו, עי"ש ב"אוצר" משנ"ת בס"ד, תהיה עדיפה מאפיית מצה, וכמו התם איכא שהחיינו, הכא נמי איכא שהחיינו, אבל צ"ע אמאי לא נתפרש. וראה ב"אוצר" סוכה מג,א הערה 133 ושם מו,א הערה 1.

ואח"כ ראיתי בהררי קדם הנ"ל דלא ניחא ליה לומר שאפייה עצמה מצוה, מדלא מצינו עליה ברכה, ולפיכך נקט שרק השמירה מצוה, ולא שייך על כך ברכה, עי"ש. ואכן מה דלא נמצאת ברכה, זו היא שאלה שיש לעמוד עליה, והיא נמצאת בכל בו סי' ע"א, וכן בארחות חיים ה' סוכה סי' ל"ט^א. וראה הערותי לאבודרהם סדר ר"ה. אך באמת י"ל

ומצאתי בשו"ת ראבי"ה סוף סי' תתקע"ה שכבר עמד על השאלה אמאי אין מברכים שהחיינו באפיית המצה, ועי"ש על הדמיון של שופר לסוכה, וכתבתי בזה בקרואי מועד עניני חג הסוכות עפ"י המהר"ם ר"פ לולב הגזול. וראה גם המכתם ומאירי סוכה מו,א, וערכי תנאים ואמוראים לר"י ב"ר

ה. ועי' בלבוש סי' תנ"ח שכתב שדין זה של אפיית מצוה בע"פ דוקא, הוא מדרבנן, עי"ש וכאמור פשט לשון הקדמונים לא משמע כן, ומצאתי בשו"ת בנין שלמה סי' כ"ז שגם הוא כ"כ ואח"כ מצא שכ"ה בלבוש, ולפ"ז תי' קו' אחיו הראשית בכורים סי' ג' ע' יז מהמכילתא אמאי צריך מיעוט על לחה"פ, ת"ל שאינו נאפה אז בע"פ, אלא בערב שבת שלפני פסח, עי"ש. והנה גם לדרכנו מיושב, דאע"ג דהוי דאורייתא אינו פוסל המצה, וכנ"ל, ואי הוי מלחה"פ אינו יוצא כלל, ופשוט.

ו. שוב י"ל "מוריה" גליון שנ"ג-שנ"ה, ויש שם מאמר בנידון זה, והעלה שם שהדין הוא דנעשה חפצא של מצה רק בערב פסח, והביא מריטב"א פסחים לה, ב, ולפ"ז מיישב קו' ראשית בכורים, דהתם נעשה מצה בלחם הפנים, ולפיכך א"צ ערב פסח דוקא, ומה שהביא מהריטב"א לא זכיתי לע"ע להבין.

קלונימוס (בלוי) כרך ב' ע' תקה, ורוקח   בענין ברכת שהחיינו ביו"ט. וראה גם
סי' שע"א, וכן ראה בקרואי מועד שם   משך חכמה שמות יב, יז'.

ז. וראה בבנין שלמה הנ"ל שעמד על השאלה אמאי אין מברכים על העשייה שהחיינו, וכאמור
כבר נמצאת השאלה בקדמונים. [ומש"כ ברוקח שם דלא מנכר עשייתן, כיון שאוכלים מצות של
כותים, ולכאורה תליא אם יוצאים יד"ח באינה משומרת, ועדיין צ"ע, דחסר מצות שימור, וכן צ"ע
אמאי אין היכר בעשיית לשמה].

נרפס בקובץ "בית אהרן וישראל"

ניסן תשס"ה גליון קי"ח

סימן ג

מצה עשירה בפסח ובערב פסח

כתב הרמב"ם, ויוצאין ברקיק השרוי והוא שלא נימוח, אבל מצה שבשלה אינו יוצא בה ידי חובתו שהרי אין בה טעם פת ✦ במ"מ הביא מש"כ הרי"ף משום דבעינן טעם מצה ✦ בחי' הרשב"א כתב דנחלקו תנאי אם ע"י הבישול פקע מינה טעם מצה ✦ אינו מובן מש"כ במהר"ם חלואה דנחלקו אי איקרי לחם אחר הבישול ✦ בגמ' פסחים הביאו הך פלוגתא דמצה מבושלת להשוות להפלוגתא דבישול וצלי בקרבן פסח ✦ רש"י פירש דע"י בישול בטל תורת לחם ✦ בתוס' פי' דע"י הבישול נעשה מצה עשירה דיש בזה ביטול האפיה ✦ הגר"ז העיר דהתם הנידון הוא על הפקעת הצלי והכא על תוספת של מצה עשירה ✦ צ"ע מהיכי תיתי לחלק בין הנושאים ✦ בתלמידי ה"ר יונה מפרש כוונת הגמ' טעם מצה דהיינו לחם עוני ✦ מבאר דהנידון הוא אם חל גם על צלי שם מבושל אע"פ ששם צלי לא בטל ✦ ולפי"ז מבוארים דברי תוס', והיינו שחל על מצה אפיה שם מבושלת אע"פ שלא פקע מינה שם אפיה ואקרי לחם, וע"י כך הוי מצה עשירה ✦ נראה דזוהי כוונת הגמ' בהא דבעינן טעם מצה דיש בזה חסרון בשם לחם שלם ✦ יש נפ"מ לדינא בין טעמייהו דהתוס' והרי"ף בדליכא מצה אחרת אם יש לאכול מצה מבושלת ✦ וכן יש נפ"מ לענין אכילת מצה מבושלת בערב פסח ✦ מבאר מה דתמיה בפי' הגר"ז בשי' התוס' ✦ לפי שי' ר"ת מצה שנחלטה בלבד, כיון דאקרי לחם בבליה עבה ה"ז מצה כשרה ורק אינה לחם עוני ✦ יש לדון לשי' רש"י דמי פירות נמי מחמיצין, א"כ מצה עשירה ראויה לבוא לחימוץ ואפשר לצאת בה יד"ח, ויהא אסור לאוכלה בערב פסח ✦ כל שאינו חמץ גמור אולי ה"ז כמו חצי שיעור למצוה ✦ מלשון ראב"ה נראה שמותר מעיקר הדין לאכול מצה בע"פ למצות סעודה שלישית ✦ מבאר דברי המג"א שלא נהגו לעשות סעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת במצה מבושלת ✦ מביא ומבאר מש"כ בביאור הגר"א בנידו"ז ✦ אין לשאול הא אפשר שיאכל מצה שאינה שמורה ✦ לדעת הזוה"ק א"א לקיים בשבת זו מצות ג' סעודות ✦ בספר נר אהרן כתב טעם איסור אכילת מצה ערב פסח, משום מצות אכילת מצה כל שבעת הימים ✦ גדר מצוה של כל ימי הפסח הוא כמבואר ברבינו מנוח ✦ ולפי"ז הרמב"ם והגר"א לשיטתייהו אזלי ✦ שי' ר"ת שאפשר לאכול מצה עשירה בכל ערב פסח, ובודאי בחל בשבת כדי לצאת יד"ח ג' סעודות ✦ עפ"י האמור יש לבאר ההבדל שעל סוכה מברכים כל שבעה ועל מצה לא מברכים

והנה בגמ' פסחים שם הביאו הך פלוגתא דמצה מבושלת, להשוות להפלוגתא דבישול וצלי בקרבן פסח, ופירש"י דס"ל להש"ס דע"י בישול בטל תורת לחם, ולפיכך נמי בטל שם צלי, דכמו שבישול מבטל אפיה, ה"ה שמבטל הצליה, אבל בתוס' שם פליגי עליו הואיל ובלילתו עבה לא נפיק מתורת לחם, ולכן פי' הטעם משום דע"י הבישול נעשה מצה עשירה דיש בזה ביטול האפיה, וזה הדמיון לבישול אחר צלי בקרבן פסח, ויעו"ש גם בתוס' הרשב"א ותוס' הר"פ וחי' הר"ן. וראה גם ברבינו מנוח על הרמב"ם ה' חו"מ הנ"ל שהביא מהבה"ג שאין הטעם כרי"ף ורמב"ם משום טעם מצה או פת, אלא טעמא משום מצה עשירה, עי"ש. והנה לפנינו בבה"ג מק"נ תשל"ב ח"א ע' 7-296, מפורש הטעם דמפיק מתורת לחם והוא טעמא אחרנא, וכפי הס"ד בש"ס ברכות שם, וכן כפי פירש"י פסחים שם. וצ"ע. וראה גם בתו' הרשב"א פסחים מא, א שפי' טעם מצה ר"ל לחם עוני, עי"ש.

ועל פי' התוס' דלא הוי לחם עוני, יעוין בחי' הגרי"ז מנחות עה, ב שהעיר מה ענין בישול העושה מצה עשירה לפלוגתא דצלי ובישול בקרבן פסח, דהתם הנידון הוא על הפקעת הצלי, והכא הנידון הוא על תוספת של מצה עשירה דפוסל המצה, ויעו"ש שהעלה לפרש עפ"י התוס' פסחים לו, ב דלדין לחם עוני בעינן אפיה, ולפ"ז מבואר דע"י הבישול מתבטל שם אפיה שבו ותו אינו לחם עוני, עי"ש.

כתב הרמב"ם פ"ו מהלכות חמץ ומצה ה"ו, ויוצאין ברקיק השרוי והוא שלא נימוח אבל מצה שבשלה אינו יוצא בה ידי חובתו שהרי אין בה טעם פת. ע"כ. ועי"ש במ"מ שהביא הגמ' פסחים מא, א דאיתא התם שאין יוצאים יד"ח במצה מבושלת, וכן הביא מש"כ הרי"ף שם הטעם משום דבעינן טעם מצה וליכא, ומקורו בברכות לח, ב דבעי הש"ס לפשוט על דין בישול בירקות מהך דינא דבישול במצה, והיינו אם הבישול מפקיע המציאות הקודמת, ועל כך דחו בגמ' שאין ללמוד ממצה, הואיל ובעינן טעם מצה, והיינו דלעולם לא פקע מיניה שם לחם כדבעי למימר, אלא שמ"מ פסול אחר איכא, ויעו"ש בחי' הרשב"א דלא נחלקו תנאי אם צריך טעם מצה אם לאו, אלא פלוגתייהו אם ע"י הבישול פקע מיניה טעם מצה או לאו.

ויעו"י במהר"ם חלואה פסחים שם שכתב שאי אפשר שתהא המחלוקת בזה, אי איכא טעם מצה או לאו, דזה מילתא דאפשר לברר, אלא נחלקו אי איקרי לחם אחר הבישול או לאו, ולפיכך תמה על הרי"ף שכתב הטעם לפסול משום דבעינן טעם מצה וליכא, עי"ש. ומלבד שדבריו תמוהים טובא דדברי הרי"ף מפורשים בגמ', הנה אינו מובן מי הכריחו לומר כפי' הרשב"א דלכו"ע בעינן טעם, ולפיכך קשיא ליה דפליגי במידי אפשר לברורי, נימא לנפשיה דבזה גופא פליגי תנאי אם בעינן טעם מצה או לאו.

ואני לא זכיתי להבין דבריו, דאם הנידון הוא שהבישול מבטל את האפיה א"כ אמאי אהני רק למיחל עליו ממילא רק שם מצה עשירה, ולא אהני להפקיע ממנו שם לחם לגמרי, שהרי אינו נעשה לחם בלי אפיה. ואינו דומה להנידון שם, וכמו שיבואר בהמשך דברינו בס"ד. וא"כ הכא מהיכי תיתי לחלק בין הנושאים ולומר דבישול מבטל אפיה לענין לחם עוני, ולא מבטל אפיה לגבי שם לחם, וכמו שכך הוא פירש"י שם דבטל מיניה שם לחם, וצ"ע. ובדברינו להלן מבואר הענין יותר. וגם מה שכתב הגרי"ז שם בכוונת הרמב"ם כרש"י, דתו לא הוי לחם, לא הבנתי, הרי לשון הרי"ף והרמב"ם ברורים שאין לו טעם מצה או פת, ולא שבטל מיניה שם לחם, ואדרבה, הרי כל כוונת הגמ' ברכות שם בהך סברא, היא להוציא משיטת הס"ד דהוי הפקעת שם לחם, ואיך אפשר להשוות הנושאים.

ואמנם בתלמידי ה"ר יונה ברכות שם מפרש כוונת הגמ' טעם מצה,

דהיינו לחם עוני, וזה כשי' תוס' הנ"ל, אבל לא קאמר הטעם משום שאינו לחם, ומלבד זאת תמוה לומר כן בשיטת הרמב"ם, דיעוין בדבריו בפ"ג מהלכות ברכות ה"ח דבישול גרידא אינו מבטל שם לחם^א, וזה מתאים עם שיטתו הכא, דהכא במצה איכא דין בפ"ע דבעינן טעם מצה וליכא, ושו"ר מפורש כן ברבנו מנוח ה' ברכות שם, ועי' גם במשנ"ב סי' תס"א ס"ק כ' ושער הציון שם אות ל"ג, עיש"ה. ויעוין רבינו מנוח שם שאכן תמה הרי בלע מצה יצא, וא"צ לטעום טעם מצה, וכתב דהוא דין בחפצא שיהיה בו טעם מצה, אבל הגברא א"צ לטעום טעם מצה^ב, וראה ב"ח וט"ז או"ח סי' תס"א ס"ד.^ג

ועדיין צריך לבאר שי' התוס' איך יש ע"י בישול הפקעת לחם עוני, אע"פ ששם לחם לא פקע מיניה, והיינו דאקרי אפוי, ומיניה בעי למילף דהבישול בקרבן פסח מבטל הצלי, וכשאלת הגרי"ז הנ"ל. ואכן הענין מבואר היטב עפ"י משנ"ת

א. ומה שהאריכו המפרשים שם בסתירת דבריו מיניה וביה, ומש"כ לישב, אינו ענין לדברינו, וראה פי' רבנו מנוח שם וציוני המהדיר, ואריכות בכס"מ ובשאר המפרשים, וע"ע חי' רא"ל מאלין ח"א סי' ו', ואכ"מ.

ב. וראה פסחים קטו, א דרשות מבטל דאורייתא, ועי"ש ברש"י ורשב"ם שמבטל טעם מצה.

ג. ועי"ש גם מג"א ומ"ב וביה"ל. וראה פסחים לה, א דהמחה למצה וגמעה, אינו יוצא יד"ח בפסח, ופירש"י דלאו דרך אכילה קאכיל לה, ור"ח פי' דיצא מתורת לחם, ובחולין קכ, א איתא לפנינו בגמ' דל"ה לחם עוני, אבל לגירסת שטמ"ק שם ל"ה לחם, וכפי' ר"ח, ותוס' שם כתבו דה"ה דהוי מצי למימר דאכילה כתיב ביה וכפירש"י פסחים הנ"ל, וצ"ע עוד בראשונים ואחרונים, וע"ע בענינים אלו

ונראה עוד דבאמת זוהי נמי כוונת הגמ' בהא דבעינן טעם מצה, ולא מצאתי לע"ע המקור להך דינא, שהרי כאמור אין בזה הפקעת שם לחם, וכיון דהוי לחם, וגם לא נזכר פסול לחם עוני, א"כ מה גדר הפסול בזה. ולפיכך נראה, דכמו לפי תלמידי ה"ר יונה דטעם מצה היינו לחם עוני, ולפי התוס' זה הביאור בסוגיא דפסחים, א"כ נאמר לא כמו דנקטינן התם כדרך פירש"י דהנדון בגמ' על הפקעת שם לחם, אלא לעולם הנידון הוא כמש"כ, שנוסף על המצה האפויה גם שם מבושלת, ולא בטל ממנה שם לחם לשאר מילי, אבל מ"מ חל עליה גם שם מצה מבושלת, ועצם הדבר שיש במצה גם שם לחם שנעשה ע"י האפיה, וגם מציאות של בישול שמבטלת ממנה הטעם מצה, ולכן כמו שע"י בישול לא חייל עלה שם לחם אלא ע"י אפיה גרידא, כמו"כ כשנוסף בישול שמשנה במציאות את טעם הלחם, הנה יש בו שתי כוחות, כח לחם וכח שאינו לחם, וזה חסר במצוה, ובשלמא בדברים שלחם מחייב סגי בזה, כיון שאקרי לחם, אבל אם צריך לחם למצוה הרי מ"מ יש בזה חסרון בשם לחם שלם, הואיל ויש בו כח שאינו של לחם, ונמצא אפוא דחיית הגמ' בברכות היא

בס"ד בפקודי העדה פי"ט מהלכות סנהדרין ה"ד אות ע"ו, ונדפס בקובץ "בית אהרן וישראל" גליון צ"ד דחג הפסח תשס"א, דהנידון בגמ' שם הוא אם חל גם על צלי שם מבושל, ואע"פ ששם צלי לא בטל, מ"מ גם דין מבושל חייל, יעו"ש באורך.

ומעתה מבוארים לנכון דברי התוס', דגם הם אזלי בשיטה זו שהיא שי' הרמב"ם, והיינו דכמו שחל על מצה אפויה שם מבושלת, אע"פ שלא פקע מינה שם אפויה ועדין אקרי לחם, ומ"מ אקרי נמי מבושלת דזה משוי עלה שם מצה עשירה, ונמצאו ב' השמות על מצה מבושלת, שם אפויה ושם מבושלת, וע"י כך הוי מצה עשירה, א"כ ה"ה לענין קרבן פסח שצלוהו ואח"כ בשלוהו, דחייל עליו גם שם מבושל. וע"ע קרן אורה ברכות לח, ב, ומשך חכמה שמות יב, ט, מנחת חנוך שבשש"ת עולת שמואל בקונטרס ריח מנחה. וראה מנחות נ, ב בחביתי כהן גדול שצריכים אפיה וטיגון, עי"ש כל הסוגיא ומפרשים שם, ולפז"ר יל"ע שם עפ"י האמור, וצ"ע. וראה קובץ "ישורון" חלק י"ד ע' כב. וע"ע אסופות רבנו חיים הלוי פסחים סי' י"ט.

במנח"ח מצוה י' אותיות ה'-ז', העמק שאלה שאלתא ע"ז. וראה ס' זכרון תפארת צבי (בנדיקט, תשס"ד) ע' קא מהגר"מ סולובייצ'יק זצ"ל.

ד. וע"ע מנהגי מהרי"ל מהדורת מכון ירושלים ע' נו-נט.

כהסוגיא בפסחים עפ"י דרך הרמב"ם, [ונדרך זו אינה כפי הנתבאר שם במאמר הנ"ל].^ה

מצה מבושלת. וראה עוד ביבמות מ, א וראשונים שם, וראבי"ה סי' תתק"ג ופתח הבית סי' כ'.

והנה יש נפ"מ לדינא בין טעמייהו דהתוס' משום לחם עוני, וטעמייהו דרי"ף ורמב"ם משום טעם מצה דכאמור הוא דין בלחם, וכ"ש לפי הקדמונים כפשוטו דלא הוי לחם וכמו דאיתא בהלכות גדולות, ואפשר עפ"י דרכנו שגם הבה"ג אזיל בשי' רי"ף ורמב"ם, אע"פ שלשונו סתום, וכן משמע מפי' ה"ר מנוח הנ"ל, שהשווה הנושאים, דאינו קרוי לחם ואנן בעינן טעם מצה, עי"ש. ומ"מ נפ"מ לפי שי' ערוגת הבושם ח"ג ע' 218, ומהר"ל בגבורות ה' פרק מ"ח, ונתבאר בס"ד ב"אוצר מפרשי התלמוד" פסחים צט, ב 9-132, דאיכא מצוה במצה עשירה אע"פ שאינו מקיים מצות לחם עוני,^ו ולפ"ז אי הוי חסרון בדין לחם, אין כל תועלת באכילת מצה מבושלת, אבל אי הוי חסרון רק של לחם עוני, הרי בדליכא מצה אחרת, יש לאכול

ותו יש נפ"מ לענין אכילת מצה מבושלת בערב פסח, דאם יש בזה צד קיום מצוה, אסור לאוכלה בערב פסח, וכמש"כ המהר"ל שם, אבל אם אין בה צד מצוה, אין איסור לאוכלה בערב פסח, וראה ביאור הגר"א סי' תמ"ד ס"א שנקט עפ"י שיטת הרמב"ם שאין לאכול בערב פסח מצה עשירה או מבושלת, עי"ש, ולפי האמור בשיטת הרמב"ם שאין יוצאים בהן כלל בלילה, אין כל טעם לאוסרם, וביותר עפ"י העולה מלשון הרמב"ם ורבנו מנוח פ"ו מה' חו"מ הי"ב, שהוא חסרון בהיכר המצוה באכילה בלילה, וא"כ כל מה שאינו ראוי למצוה, והוא גם שונה לגמרי, אין בו חסרון היכר, ואכן יעוין שער הציון שם סק"א שיש אחרונים שהתירו מצה מבושלת בע"פ, וזה נכון עפ"י שי' הרמב"ם, ולא עפ"י שי' התוס' ועפ"י דרכו של מהר"ל הנ"ל.^ז

ה. וראה אגלי טל מלאכת אופה סעיף ט' אותיות ט"ו-ט"ז מש"כ בזה. וע"ע משנ"ת בס"ד ב"אוצר" מפה"ת פסחים קטו, ב 110-111.

ו. וראה ספר הזכרון לבעל פחד יצחק ע' קנ. [ולשיטתם י"ל קצת קו' שו"ת הר הכרמל או"ח סי' ג', עי"ש, ועי"ש גם סי' כ"ד-כ"ו. ודוגמא לזה, עי' ר"ה ז, א שיש מצוה בתרומה חדשה, והיא מצוה בפ"ע ולא לעכובא בקרבן].

ז. וראה שו"ת הריב"ש סי' שצ"ו בענין שבועה על מצה עשירה, וע"ע שו"ת זכרון יהונתן סוף שו"ת חלק חו"מ. ואגב יל"ע, אמאי לא מצינו איסור אכילה בסוכה בערב סוכות, כיון שיסוד האיסור הוא ביטול היכר המצוה שבלילה, וא"כ גם בסוכה, יש ביטול היכר המצוה שבלילה, אם אוכל שם בערב סוכות, והרי מצות ליל סוכות ילפינן מליל פסח, וצ"ע. וראה בקרואי מועד סוכה מאמרי בגדר

ח"א סי' קצ"ז וח"ב סי' תכ"א, ויעוין ביאורי הגר"א יו"ד סי' שכ"ט ס"ק א' שהביא מתוס' פסחים הנ"ל, וספרי זוטא הנ"ל, ויעו"ש מש"כ בזה.

ונשוב לבאר מה דתמיה לן בפ"י הגר"י הנ"ל בשי' התוס', דמצה שנתבשלה הוי מצה עשירה. דהנה כאמור יסוד דבריו להוכיח שלחם עוני חל רק ע"י אפיה שהיא קובעת גם השם לחם גופא שבו, אבל אם חלות שם לחם שבו כבר נקבע קודם לכן תו לא חייל שם לחם עוני ע"י האפיה. וכל זה למד מלשון התוס'.

ובדברי הבה"ג איתא גם בשאלות שאלתא ע"ז, ויעו"ש בהעמק שאלה אות ט' שאכן האריך בכמה מהשאלות הנ"ל, וכתב לפרש עפ"י דרכו. ויעוין גם בתוס' הר"י מסירליאון ברכות לח, ב ששיטתו כהתוס' פסחים הנ"ל דה"ט משום מצה עשירה, ויעוין עוד בתשובות בית אפרים חלק או"ח סי' י"ג. ויעוין ר"ש חלה פ"א משנה ד' מהספרי זוטא דממעט מבושל מקרא מלחם ולא כל לחם, וראה גם בפ"י ר"י בן מלכי צדק שם. ועי' גם בשו"ת מהר"ח אור זרוע סי' רי"ח, ואור זרוע ח"א סי' רי"ז, וראבי"ה.

מצות אכילה בליל ט"ו, אי הוי דין אכילה או דין סוכה, אבל בפשוטו אינו ענין לשאלה הנ"ל, וצ"ע. ושמא במצה יש הלכה בפ"ע, וכבר מובא בתו"ש פ' בא ובהגדה שלמה שיש איזה דרשות בחז"ל וקדמונים בערב תאכלו מצות, דאיכא איסורא קודם לכן, ויל"פ דכן קיבלו חז"ל גדר האיסור. וראה הערותי לאבודרהם ח"ב (תשע"ו) פ"ח סעי' י"ד ה' ר"ח הערה 81. [ועל כל תוסיף לפני המצוה, נתבאר במקו"א].

ועוד אגב, על קו' הצ"ח ביצה יט, ב, אמאי אין מניעה להביא תורה בע"פ בגלל המצה שאסור לאכול בע"פ, עי' פסחים יג, ב וביצה יט, ב, לפור"ר הוא פשוט, שהרי מפורש בגמ' שא"א לצאת יד"ח במצות של תורה לכזית מצה לפסח, בגלל לשמה לשם תורה שאינו לשמה לשם פסח, ראה פסחים לה, א, לח, ב, וא"כ ה"ז מצה שפסולה למצה, ומצה כזאת מותר לאכול בע"פ וכן יש בגמ' שם טעמים נוספים לפסול חלות תורה לפסח. [והצ"ח שם דן על החלות חמץ, דשלך אי אתה רואה אבל רואה של גבוה, והביא גם מהפנ"י שדן בזה, וראה במאמרי על אין מביאין תורה בחג המצות, משנ"ת בס"ד].

ושו"ר במרחשת או"ח סי' י"א ענף ג' שאכן כתב דלחם הפנים מותר לאכול בשבת ערב פסח, הואיל ואינו ראוי למצות מצה, דהרי גם משומר לשם לחה"פ ולא לשם מצות מצה, עי"ש כל דבריו, וב"ה שכינותי לדעת הגדול, ועי"ש באורך, ודן שם גם אמאי אין לחה"פ מוקצה בשבת. ואכ"מ. ושו"ר גם במשך חכמה ויקרא כד, ח, עי"ש. ולפמש"כ במאמרי על שמירת המצה שגם שמורה אינו לעיכובא, א"כ גם לחה"פ וחלות תורה אינו לעיכובא, ברם מפורש שם דראוי לשמור למצות מצוה בעינן, וזה אינו ראוי לשימור, ולפיכך א"ש דברינו לישב קו' הצ"ח, והמרחשת תנא דמסייע. [וכמדומה לי שיש בשו"ת הגר"ל"ד בענין לחה"פ בער"פ].

באפיה כהגרי"ז, אלא שכך הוא במציאות, וזה גופא חזינן מדברי תוס' הרשב"א שמבאר דלא ניחא לפרש הגמ' ביבמות דקמ"ל דהוי לחם עוני, בגלל שאין כן לשון הש"ס, אלא הקמ"ל הוא דהוי לחם, אבל לולא לשון הגמ' לא אכפת ליה בפי' זה, ולדרכו של הגרי"ז הרי לא יתכן, דאם הפי' שם בבלילתו עבה ונחלט ונעשה לחם, איך קמ"ל דמהני ואדם יוצא בה יד"ח בפסח והוי לחם עוני, והרי כיון שחל עלה שם לחם מעיקרא לפני אפיה, תו לא אהני למיחל עליה שם לחם עוני באפיה, אלא בודאי שפי' זה נסתר מעצמו, וא"כ אין כל מקור מהתוס' ליסוד סברא זו.

וראה גם רא"ש שם ותוספותיו שם, וכן בתוס' יבמות שם, וספר הישר לר"ת חלק החידושים (שלזינגר) סי' שמ"ד, וכן עי' בשי' הקדמונים יבמות שם שהוא תו' מהר"ם, ובפי' ר"א מן ההר שם, ומבואר שם שיש שנויי גירסאות בלשון הגמ' שם, ועי"ש גם בתו"י, ובתוס' הרא"ש יש שם אריכות, עי' עליו. וע"ע מנח"ח מצוה י', ומג"א סי' תע"א ס"ק ה', וחי' רע"ק איגר שם, וקה"י ברכות סי' ט"ז. וע"ע שו"ת קרן לדוד או"ח סי' קל"א - קל"ב, שו"ת ראשית בכורים סי' ג'. וע"ע משנ"ת בס"ד במקרא העדה פ' צו, שו"ת מצפה אריה תנינא או"ח סי' ל"ח.

ומלבד זאת גם אין מקור מהתוס' לסברא זו, הרי היא נסתרת מעצמה, דאם נקטינן שבישול אחר אפיה מבטל האפיה

שם. ברם המעיין בלשון תוס' יראה שאין זו כוונתם, שא"כ מאי האי שסיימו, וחשיב נמי לחם עוני כיון דהיתה בלילתו רכה, ע"כ, דאטו זה הוא הגורם, ואין הגורם כן אלא האפיה, אלא שעל בלילה רכה הועילה האפיה, למשוי שם לחם עוני, ולא על בלילה עבה.

ופשט לשון התוס' הוא לפרש הגמ' ביבמות מ, א, וראה באריכות בתוס' הרשב"א פסחים שם, דחלטיה מעיקרא אע"פ כן אקרי לחם ע"י האפיה של אח"כ, והיינו לאחר שביאר ר"ת דבלילתו עבה אקרי לחם אע"פ שנחלט, ורק לחם עוני לא הוי, ואילו בלילתו רכה לא אקרי לחם ופטור מחלה אם נחלט, וע"כ חזרו והקשו דחלוט ואח"כ נאפה יוצא יד"ח בפסח, ש"מ דאקרי לחם עוני, וע"ז העלו לחלק כך, דהנה שם בגמ' לא נאמר שהחידוש הוא דהוי לחם עוני, אלא שהחידוש הוא דהוי לחם, ולפיכך א"א לפרש דהתם בלילה עבה שהוא כבר לחם מעיקרא, וקמ"ל שע"י האפיה נעשה לחם עוני, אלא התם בבלילה רכה מיירי, שלא היה מעולם לחם, וקמ"ל דהשתא אקרי לחם אע"פ שנחלט קודם אפיה, וכדי דלא תקשי דאמנם הוי לחם, אבל לא הוי לחם עוני בגלל החליטה שקדמה, וכמו שמבואר בסוגיא שם שחלוט אינו לחם עוני, ולזה חלקו דבלילה עבה שנחלטה אינה לחם עוני, אבל בלילה הרכה שנחלטה אינה מצה עשירה, ושפיר הוי לחם עוני, ואין כוונתם בגלל החלות דין

רק לגבי לחם עוני ולא לגבי שם לחם, הרי אין לזה כל מובן מעצמו, ובהכרח שיל"פ דשם לחם חייל כבר לפני האפיה, ואכן זוהי שי' ר"ת בתוס' שם לז, ב ובשאר מקומות בספרי הראשונים שבלילה עבה אקרי לחם משעת גלגול ולא צריך אפיה, ורק בבלילה הרכה הוי לחם ע"י אפיה, ומסקנת שיטתו בזה שאפי' לברכת המוציא אקרי לחם, ואזלינן בתר מעיקרא, ולכן ס"ל לחלק בין דין לחם עוני שבטל ע"י הבישול שהוא מבטל האפיה, ובין דין לחם שאע"פ שהוא מבטל האפיה לא אכפת לן, שהרי לדין לחם לא צריך כלל אפיה. אלא שאם זה הוא ביאור החילוק הרי נפל כל עיקר היסוד בבירא, דנמצא כל שבלילתו עבה וכבר חל עליו שם לחם משעת גלגול, ותו לא נוסף ע"י האפיה שם לחם, וא"כ גם שם לחם עוני לא יחול עליו, שכאמור לפירושו זה חייל רק ע"י אפיה, ואכן בחי' הגרי"ז שם בהגהה כבר הוזכרה סתירה זו לעיקר הסברא, אבל בלי כל ההקדמות הנ"ל, יעושה"ה. וראה ב"אוצר מפרשי התלמוד" חלה פרק א' משניות ד' - ה' באריכות כל השיטות. וראה שו"ת בית אפרים או"ח סי' י"א - י"ב^ח.

שלפי שי' ר"ת מצה שנחלטה בלבד, כיון דאקרי לחם בבלילה עבה, ה"ז מצה כשרה, ורק אינה לחם עוני, ולשי' מהר"ל יוצאים בה יד"ח, וכן"ל. ואם נאפתה ונעשתה לחם עוני ואח"כ נתבשלה, י"ל שבטלה אפיה לגמרי, וחזר להיות לחם ואינו לחם עוני, ברם הכא בתוס' א"צ לומר דאזיל ר"י בשי' ר"ת, אלא בפשוטו גם אם ס"ל בעיקר הדין כר"ת, וראה בתוס' שם לז, ב ובתוס' הר"פ שם, מ"מ ס"ל דדוקא לענין חלה דתליא בזמן חלות חיובה, אבל מה דבעינן השתא שיהא בו שם לחם, לעולם צריך אפיה דוקא, ולצאת יד"ח מצה תלוי במה שהוא עכשיו, וא"כ צ"ב מה ענין בישול לבטל שם אפיה רק לגבי לחם עוני ולא לגבי שם לחם גרידא דבעינן השתא אפוי דוקא, ויעוין גם במאירי ומהר"ם חלואה פסחים שם, וכן מהרש"א שם, לענין מצה דומיא דחלה וברכת המוציא, ולדרכנו מבואר לנכון, דשם אפוי לא בטל ע"י בישול, והנידון הוא אם חל גם שם מבושל אחרי האפיה, ולכן כיון שנשאר אפוי אקרי לחם, וחייל נמי שם בישול ולפיכך אינו לחם עוני, ונכון בס"ד^ט.

ומבואר מכל האמור כדברינו בס"ד, דהנידון הוא שיש חלות בישול על האפיה ושניהם קיימים, ואכן אפשר

ואכתי פש לן לדון עפ"י שי' רש"י פסחים לו, א דמי פירות לחוד נמי מחמיצין וממהרים להחמיץ, א"כ

ח. וע"ע היטב במג"א סי' קס"ח ס"ק ט"ז ובפמ"ג בא"א שם באריכות, וכן בחי' רעק"א שם.

ט. ושו"ר מש"כ הררי קדם ח"ב סי' מ"ב, עיי"ש. ואגב בפשוטו נראה מבואר מדברי הקדמונים,

קרואי מצה עשירה בפסח ובערב פסח מועד כג

חובת גבורא, והנידון הוא רק בדלית ליה מצה אחרת, וראה קרואי מועד עניני ר"ה משנ"ת שם בס"ד.

ואם יש גדר ח"ש במצוה, ראה פקודי העדה פי"ט מה' סנהדרין ה"ד אות ע"ג משנ"ת בס"ד, ונדפס ב"בית אהרן וישראל" גליון ע"ו, וראה טל תורה החדש קידושין לח, א שחידש שבמצוות שלפני הדיבור איכא מצוה גם בפחות מכזית אם אין לו כזית, עי"ש, וא"כ איכא גם במצה כזאת יש מצוה, וממילא יהא איסור גם על אכילה בער"פ, אבל כמובן שכל זה רחוק מאד להמציא שיש מצוה, ויש ממילא איסור בער"פ, וה"ז כמו מערכה על הדרוש. [וראה ספר המצוות להרמב"ם ל"ת קצ"ח וצפנת פענח פ"א מה' חמץ

מצה עשירה נמי ראוייה לבוא לידי חימוץ, וא"כ אפשר לצאת בה יד"ח לש"י מהר"ל, ומה"ט יהא אסור לאוכלה בערב פסח, ברם נראה דאינו כן, שהרי ש"י רש"י שם דהוי רק חמץ נוקשה, ואין חייבין על חימוצו כרת אלא לאו גרידא, ובפשוטו כל שאינו חמץ גמור, א"כ גם למצוה א"א לצאת בו יד"ח, ואולי ה"ז כמו חצי שיעור למצוה, כלומר כמו חצי שיעור בכמות, ה"ז חצי שיעור באיכות דכמו שחימוצו קל, ה"ה המצוה היא קלה, וכמו דביארו המפרשים דילפינן חלב כוי מכל חלב, דהוא גדר ח"ש באיכות, וראה חי' הגר"ח פי"ב מה' שחיטה שמבואר כיו"ב גם לענין ברכת המצוות, אלא דהתם היא חובת חפצא, ואיכא נמי בכה"ג, ואינה מצוה שלמה ולכן אין ברכה, והכא היא

דכל דאקרי לחם לענין חלה, ואקרי גם לחם לענין מצה, לא איכפת לן במה שאין מברכים עליהם המוציא וברהמ"ז אלא אם קבע עליהם סעודה, דמה"ט נאמר שגם לענין מצה אין יוצאים יד"ח אלא בתוך קביעות סעודה, וזה לא מסתברא, דקביעות סעודה היא מה שנוגע לחיוב ומצות הגבורא, ואין הקביעות סעודה משנה את גוף החפצא לומר דע"י כך אקרי לחם, ובלא"ה ל"ה לחם, דזה לא מסתברא כלל. אלא הגדר הוא דבודאי גם בלי קביעות סעודה אקרי לחם, אלא שהוא לחם גרוע, ומה שנוגע לחיוב חלה ואכילת מצה, סגי בלחם כזה, אבל להמוציא וברהמ"ז אמרו חז"ל שלא מברכים בלחם גרוע, ורק אם קבע עליו סעודה והחשיבו מברך המוציא ובהמ"ז. וכל זה היה נ"ל בפשוטו, אבל המעשה רוקח על הרמב"ם פ"ג מה' ברכות ה"ט לא כ"כ, עי' עליו, והעלה שם דיוצא יד"ח דמצה או משום שאכן אוכל בתוך קביעות סעודה, או דהמצוה קובעת וסגי בכזית, וע"ע חדרי דעה סי' קס"ח על מג"א ס"ק ט"ז. וצ"ע. וראה מקרא העדה פ' וירא סי' ס"ד משנ"ת בס"ד. וראה מנחת ברוך סי' ה' מה דשו"ט בש"י הפוסקים אי ברכה מעין ג' היא מהתורה, ומסיק דברכה מעין ג' על פת הבאה בכיסנין היא בודאי מהתורה, עי"ש, ומבואר כדברינו, והיינו שאם אכל מהן ושבע, אע"פ שלא קבע סעודה, דמברך מזונות ומעין ג', ומ"מ הוי לכו"ע דאורייתא, וראה גם פמ"ג סי' קס"ח במשבצות סק"ו שמצדד כן, עי"ש.ה. וכן ראה בחי' הגרע"א השלם על ברכות מא, ב אות ח' בדברי אבן העזר, והועתק מחי' רעק"א על שו"ע או"ח סי' קס"ח.

ומצה ה"ו, וחי' העילוי ממיצ'ט סי' א', ולבוש מרדכי זבחים סי' ט"ו, ואבן האזל פ"ה מה' איסורי מזבח ה"א, ושו"ת זכר יצחק ח"א סי' ז', וקובץ "מוריה" גליון קצ"ז - ח' בשם הגר"ח, וראה מש"כ בס"ד בפקודי העדה פ"ט מה' סנהדרין ה"ד אות מ"ג ואות צ"ז]. ויעוין טור סי' תע"א ס"ב שמותר לאכול מצה עשירה בער"פ, ועי"ש בב"י, וע"ע בסי' תמ"ד, ובדרישה שם ס"ק ב' העיר משי' רש"י על איסור חמץ בער"פ, אבל לא נחית לפרש אליבא דשי' מהר"ל וכפי דרכנו, יעוש"ה. וראה תוס' השלם על התורה בראשית יח, ה אות ב'.

ובראבי"ה סי' תנ"ב כרך ב' ע' 72 כתב בפ"י התוספתא פסחים פ"ג ה"ט, ארבעה עשר שחל להיות בשבת כו', ואופה לו מצה מערב שבת, וז"ל, ואע"ג שיש לפרש שאופה מצה כדי לאכול בשבת בסעודה שלישית משום מצוה אם ירצה או להאכיל לתינוקות שאין בהם משום דהאוכל מצה בערב פסח כבא על ארוסתו בבית חמיו, ע"כ לשונו, עי"ש. ופשט לשונו מורה שמותר מעיקר הדין לאכול מצה בע"פ למצות סעודה שלישית וכנראה דמצוה שאני וראה גם תשובות הגאונים שערי תשובה סי' צ"ג. ותו אולי

ה"ט דאזיל התם לפי השיטה שמצה של מצוה צריך לאפות בערב פסח דוקא משהגיע זמן שחיטת הפסח, עי"ש שעל זה נסב השו"ט בדבריו, וממילא הו"ל מצה שאין יוצאין בה בלילה, ולפיכך אין איסור לאוכלה בערב פסח, וצ"ע, שוב מצאתי סברא זו בלקט יושר ע' 80 מדרשת בעל תה"ד, עיש"ה. ובמקו"א כתבתי עוד בס"ד. ועל אכילת מצה ערב פסח שחל בשבת, ראה סידור ר"ש בר"ש מגרמיזא ע' רעז-רעט"א.

והנה יעוין במג"א סי' תמ"ד ס"ק ב' שהביא שהיה ראוי לעשות להסעודה השלישית בערב פסח שחל בשבת, במצה מבושלת, אלא שלא ראה שנהגו כן. ולכאורה י"ל טעם שלא נהגו כן, אליבא דשי' תוס' הנ"ל דחסרון מצה מבושלת הוא משום מצה עשירה, ואליבא דמהר"ל שבמצה עשירה יש אפשרות לקיים מצות מצה, ולפ"ז יש טעם אמאי אין לאכול מצה מבושלת ביום ערב פסח, אלא שבאמת אין בזה כדי תשובה, שהרי איכא גווני בלחם מבושל שנפק מתורת לחם, ואין מברכים עליו המוציא ובהמ"ז, כמבואר ברמב"ם הלכות ברכות הנ"ל, ואין חסרון של לחם עוני גרידא, ובה לכו"ע לא נפיק חובת מצה כלל, ושפיר

י. והנה כל זה לענין מצות מצה, דצריך שתהא מצה, וכה"ג לא הוי מצה, אבל לענין מנחות, הרי דהעיקר הוא דלא להוי חמץ, הרי חמץ לא הוי, ושפיר דמי.

יא. ובהגדה שלמה יש קונטרס מיוחד על אכילת מצה בע"פ שחל בשבת, ראה שם ע' קעט-קצו.

קרואי מצה עשירה בפסח ובערב פסח מועד כה

עראי, אם יאכל כיו"ב בימות החול, מ"מ בשבת ויו"ט הוו קבע¹.

והרמ"א סי' תמ"ד סעיף א' כתב, ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה יקיים הסעודה השלישית במיני פירות או בשר ודגים כו'. ע"כ. וז"ל הגר"א שם ס"ק ז', דמחלוקת בפוסקים אם דוקא בפת או מיני תרגימא והכריעו כדעת האומרים דוקא פת אבל במקום דאי אפשר יש לסמוך כו', וכמש"כ סי' רצ"א ס"ה, ועי' מש"כ שם, וזה יכול

אפשר לאכול אותה לסעודה שלישית, אך י"ל דלמ"ד שצריך פת דוקא, וא"כ בכה"ג ס"ל להרמב"ם דגם קבע סעודתו עליו לא אהני לברכת המוציא, יעוין ברמב"ם פ"ג מה' ברכות ה"ח - ט', ולכן א"א לצאת בו יד"ח לסעודה שלישית, אלא שלהפוסקים שגם במיני מזונות נפיק יד"ח כפשוטו מהני בכה"ג, וראה קה"י הנ"ל שלכמה פוסקים אהני גם בסעודה ראשונה ושניה, וראה אריכות בשו"ת זכור ליצחק (הררי) סי' פ'². ובראשונים וכן באחרונים מצינו סברא, דסעודות שבת ויו"ט, אע"פ שהיא

יב. ועי' תורת רפאל ח"ב סי' י"ב, וכן שו"ת זרע אמת ח"א או"ח סי' כ"ח. וראה שו"ת באר יצחק אה"ע סי' ב' מה דשו"ט בשיעור הסעודה בשבת דלא סגי בכזית אלא כביצה או בכותבת, עיש"ה, וראה בשו"ע או"ח סי' רצ"א ס"א. וע"ע תו"ש פ' בשלח כרך י"ד מילואים סי' ט"ז, וראה סדר משנה פרק ל' ה"ט בה' שבת.

יג. יעוין שבלי הלקט סי' שד"מ, ותניא סי' פ"ד, ויחוסי תנאים ואמוראים מהדורת מוסד הרב קוק, ערך חדקא ע' רלו, אליהו רבה סי' תרל"ט, וחי' רע"ק איגר, וברכי יוסף, ושערי תשובה שם, שו"ת יוסף אומץ להחיד"א סי' מ"ח, תכלת מרדכי לר"מ מלצר מאמר שני, צל"ח ברכות מט, ב, שו"ת מהרי"ק שרש קע"ו, שער המלך פ"ז מה' סוכה, טעם המלך ומעשה חושב שם, אפיקי ים ח"ב סי' א', פסקי ריא"ז ריש ערבי פסחים ושלטי הגבורים שם, מג"א ומשנ"ב סי' רע"ג ס"ק כ"ו, שו"ת נטעי נעמנים או"ח סי' ל', שו"ת עין יצחק או"ח סי' י"ב, עץ חיים לר"י חגיז על משניות מעשרות פ"ד, ושו"ת קול גדול סי' ע"א, ושו"ת גינת ורדים כלל ג' סי' י"א - י"ב, גנזי הגרע"א ע' עה, חי' הגרע"א השלם ברכות מט, ב, שו"ת מהר"ח או"ז סי' ע"א, ברכי יוסף או"ח סי' קס"ח סק"ה ממהר"א אזולאי, מנח"ח מצוה שכ"ה אות י"ג, שו"ת יד אליהו (רגולר) ח"א פסקים סי' כ"ג אות ב', וע"ע משנ"ת בס"ד במקרא העדה פ' וירא ופ' בשלח, ובקרואי מועד עניני חג הסוכות. וראה באו"ז שהובא ב"אוצר" פסחים צט, ב 6-143, שרבינו תם אכל כל סעודות שבת ערב פסח מצה עשירה למנוע עניני ביעור חמץ בשבת, עיי"ש. וראה שו"ת מהר"ם בן חביב או"ח סי' ל"ט, שו"ת שרידי אש ח"ב סי' מ"א, ככר לאדן ליקוטים סי' ה'. וראה עתה בחזון עובדיה על סוכות ע' קמא-קמה. וראה רא"ש ברכות פ"ו סי' ל' בשם הראב"ד שכל הקובע סעודתו איקרי קביעות ולא תליא בשיעור, עיי"ש. ועי' אגרות משה או"ח ח"א סי' קנ"ה, לב חיים ח"ב סי' פ"ח, יחווה דעת ח"א סי' צ"א, כנף רננה או"ח סי' מ"ב.

שמואלביץ ז"ל, ע' רסג והערת המהדיר שם, שיש לדייק מדבריו שאין לאכול בערב פסח מצה עשירה או מבושלת, עי"ש. וראה גם בשו"ת נוב"י קמא או"ח סי' כ"א, ועי"ש בסוף התשובה על מצה עשירה בערב פסח. וראה תורה שלמה פ' בא כרך י"א מילואים פרק ל"א בירור רחב על אכילת מצה ערב פסח י"ד.

והנה בפשוטו אין הדברים מובנים, דהרמב"ם קאמר שאחרי שעה עשירית אע"פ שמותר לו לאכול פירות וירקות, מ"מ לא ימלא כריסו מהם, וכך הוא לשון מטביל שבגמ', והוא דבר מושכל, הואיל וזה כדי שיאכל מצה לתיאבון בלילה, ואם ימלא כריסו מפירות וירקות איך יאכל מצה לתיאבון. אבל מה שמותר לאכול לפני שעה עשירית לא קאמר הרמב"ם, אלא שהגר"א דייק מהא שכתב הרמב"ם שאי אפשר לומר שכוונת המשנה על לחם שהוא בלא"ה אסור, ובהכרח שכוונת המשנה על פירות וירקות, וא"כ מוכח שקודם שעה עשירית מותר להרבות רק באכילת פירות וירקות ולא בדברים אחרים, וש"מ שאין כל אפשרות לאכול מה' מיני דגן לא ממצה ולא מחמץ, ומוכח אפוא דס"ל להרמב"ם שאין לאכול בע"פ מצה עשירה או

לעשות אפילו לאחר שעה עשירית כמו שכתוב שם קז, ב, ודלא כתוספות, דהוכחת תוספות דמצה עשירה מותר בערב פסח מכח קושייתם מאי שנא ערב פסח סמוך למנחה כו', עי"ש תוס' ערבי פסחים צט, ב ד"ה לא יאכל, אבל הרמב"ם פ"י שם דאירקא ושאר דברים קאמר דאכילה אסור בהו וכמש"כ סי' תע"א ס"א מעט כו', וכמש"כ שם סק"ה ולכן אין נוהגין ג"כ במצה מבושלת כו'. עכ"ל. ויעו"ש כל דבריו להלכה, ובסי' תע"א ס"ק ה', על לשון השו"ע שם שהוא מהרמב"ם, שמשעה עשירית ולמעלה אוכל מעט פירות או ירקות אבל לא ימלא כריסו מהם, וכתב הגר"א, ר"ל, זה שאמר מטביל כלומר דבר מועט, וזה שכתב מעט פירות כו', וכן משמע מהרי"ף, ור"ל בזה קו' התוס' צט, ב ד"ה לא יאכל כו', וז"ל הרמב"ם בפ"י המשנה וזה שמנענו אותו מן האכילה אינו אכילת לחם לבדו, כי אין ברשותו לאכול לחם באותו שעה ואסור לנו לאכול מצה ביום ארבעה עשר עד שיאכלנה בשעת המצוה, אבל מנעוהו לאכול הרבה משאר המאכלים, עכ"ל.

ויעוין שער הציון סי' תמ"ד אות א' שהביא לדברי הגר"א. וראה סדר פסח של רבינו יונה בספר הזכרון להגר"ח

יד. וראה אבנ"ז או"ח סי' שע"ז וח"י סי' תמ"ד סק"א ושו"ע הגר"ז שם וערוך השולחן שם. ולהלן הבאנו מהנהר אהרן (טברג) שמניעת אכילת מצה בער"פ היא משום מצות אכילת מצה כל ימי הפסח, וראה חזון עובדיה על פסח סי' ל"ב באריכות. [ולפי פשוטו י"ל דמצוה זו היא בגדר רצון התורה, ובכמה מקומות כתבתי כיו"ב.]

מבושלת, אע"פ שא"א לצאת בה יד"ח בלילה מצות מצה.

והנה בפשוטו לפי פי' הרמב"ם עצמו באותה הלכה על טעם איסור אכילת מצה ערב פסח, כדי שיהא היכר למצוה בלילה, ויעו"ש בפי' רבנו מנוח שהוסיף לבאר הגדר בזה^{טו}, וא"כ בפשוטו אין זה אמור אלא במצה שאפשר לצאת בה ידי חובה, וראה באסופות רבנו חיים הלוי פסחים סי' מ"ב שהעיר על פי' הרמב"ם דהוי גדר היכר, וממילא הוי גרעון במצות אכילת מצה, דא"כ מה הדמיון לבא על ארוסתו בבית חמיו, דהוא גדר איסור בעצמותו, עי"ש. ולפו"ר נראה דהתם נמי ע"י כך אין היכר בין נישואין לאירוסין, מלבד מה דאין זו ביאת אישות, אלא בגדר ביאת זנות, ואולי גם מה שקבעו חז"ל דאיברי ביאת זנות, היא כדי שיהא היכר לנישואין.

ואין לשאול הא אכתי אפשר שיאכל מצה שאינה שמורה, ויעוין מהרש"א פסחים צט, ב, ובמה שנסתפק איך הדין במצה שאינה משומרת בע"פ, פליגי קמאי, כמבואר בס"ד ב"אוצר" שם, ולפי

משנ"ת בס"ד במאמרי על מצה שמורה בשיטת הרמב"ם, שאפשר לצאת יד"ח מצה אע"פ שאינה משומרת, וראה משך חכמה פ' בא יג, י, א"כ אין קושיא, אבל במצה עשירה שאינה באה לידי חימוץ שלפי שיטתו א"א לצאת יד"ח, א"כ שפיר יוכל לאכול בערב פסח, וכמו"כ מצה מבושלת שלהנ"ל א"א לצאת בו יד"ח כלל לשיטתו, א"כ יהא מותר לאוכלה בערב פסח, וא"כ צ"ע על הגר"א מ"ט כתב כן בשי' הרמב"ם, אלא שכאמור יש לו הוכחה מהא דפי' הרמב"ם טעמא דממעט בפירות וירקות, ש"מ שגם קודם לכן אין היתר אלא בפירות וירקות, והנה אכתי צ"ע גם לשיטתו אמאי לא יוכל לאכול תבשיל של אורז שהוא מידי דזיין שמברכים עליו בורא מיני מזונות. ובפשוטו כוונת הרמב"ם שיוכל לאכול קודם לכן משאר מאכלים, ה"ז כולל גם אורז ושאר קטניות, ברם יעוין ברי"ף שכתב שגם אחרי שעה עשירית אוכל קטניות, והובא במ"מ שם, והרמב"ם לא הזכיר קטניות, ויש שם נוסחא ברי"ף "פתו" והיא לא תתכן, וראה בהלכות הרי"ף (מהדורת היימן) ע' 133 והערות שם. ומ"מ אכתי צ"ע הפי' ברמב"ם

טו. וראה חי' חת"ס על שו"ע או"ח סי' תמ"ד (נדפס בסוף חי' פסחים שלו) דשו"ט דחייב סעודת שבת לידחי איסור אכילת מצה בע"פ, עי"ש. ולפו"ר נראה לפי שי' הרמב"ם דהוי בגדר אין עשה דוחה עשה, דע"י אכילת המצה בע"פ איכא ביטול בעשה דאכילת מצה, ושב ולא תעשה עדיף. וע"ע מאמרי "על תפילת ערבית רשות" במקרא העדה פ' ויצא, וראה אבנ"ז או"ח סי' ש"פ על לחם הפנים. ובמקו"א נתבאר בס"ד.

אלא אפי' נימא דסגי בכזית ממזונות, מ"מ הרי מבואר בגמ' שאחרי שעה עשירית אוכל רק פירות וירקות לפי' הרמב"ם, וכן"ל.

וי"ש להוסיף עוד סברא, דהואיל ועיקר זמן סעודה שלישית הוא עם שקיעת החמה, אע"פ שהמקדימה נמי קיים המצוה, מ"מ כיון שבשעת עיקר חיובה א"א לאכול, ממילא פקע חיובו לגמרי, וגם אין חיוב לאכול קודם לכן, וכמו שמצינו כיו"ב במקו"א, ועי"ש עוד במקרא העדה שם משנ"ת בדעת הזוה"ק. וע"ע בספר גלגולי מנהג בהלכה (גרטר) ע' 171, וראה שו"ת דבר אליהו לר"א קלצקין סי' מ'. וראה בספר מנהג אשכנז הקדמון (תא שמע) פ"ט ע' 201."

אמנם עדיין צריך לבאר מה דדייק הגר"א משי' הרמב"ם, ולולי דברי הגר"א אמינא דהרמב"ם בפיה"מ כתב דמלבד פת אפשר לאכול שאר מאכלים, וי"ל שזה כולל גם כל מה דלא אקרי פת אע"פ שקובעים עליו סעודה, ולא אכפת לן מה דהוי מחמשת מיני דגן, אלא שלפ"ז אכן א"א לאכול מצה עשירה או מבושלת דאיקרו פת וכן"ל, ומברכים עליהם המוציא ובהמ"ז בקביעת סעודה. ואכתי

בפירושו למשנה, וכפי שדייק הגר"א. וראה מש"כ בס"ד במקרא העדה פרשת וירא על מה שהאכיל אברהם אבינו ע"ה ערב פסח מצה עשירה, עי"ש. וראה יסוד אהל מועד לבעל בכורי אביב, פרשת בא. וראה פירושים ופסקים לרבי אביגדור צרפתי פסק קכ"ה טו.

והגר"א שם מייתי מהזוה"ק שאין אוכלים סעודה שלישית בע"פ שחל להיות בשבת, ומבואר שם כוונתו לסייע שא"א לאכול בערב פסח מצה עשירה או מבושלת, דאל"כ שפיר משכחת לה שאפשר לקיים המצוה, והגר"א גופיה מסיק שהעיקר הוא כהפוסקים לאכול בשחרית שתי סעודות, וחזינן שלא פסק כזוה"ק, ובפשוטו לדעת הזוה"ק אין לאכול סעודה שלישית בשחרית, ולכן א"א לקיים בשבת זו מצות ג' סעודות, ונראה יתור לפי הנתבאר בס"ד במקרא העדה פרשת בשלח בשי' הרמב"ם, דסעודה שלישית היא לפני שקיעת החמה דוקא, יעו"ש, ולא רק משש שעות ומחצה ולמעלה, כשיטת תוס' והרא"ש, עי' בשו"ע או"ח סי' רצ"א סעי' ב', יעו"ש. ופשוט אפוא שא"א לאכול אז סעודה שלישית עי" מצה עשירה ומבושלת, ולא מבעיא אי בעינן קביעות סעודה דוקא,

טז. וע"ע מטה אהרן לר"א הלוי ערך טלטול מצה בע"פ שחל להיות בשבת. יז. וראה קונטרס הנהגת מהרש"ל אות י"ב. וע"ע הערותי לאבודרהם בדיני שבת בהלכות סעודה שלישית מש"כ בזה בס"ד. וראה תשב"ץ קטן סי' מ"ב והערות כתונת תשב"ץ שם, ושו"ת דברי נחמיה או"ח סי' טז-יז. וראה שש"כ ח"ב פרק נ"ו סעיף י"ב והערות מ"ו-ס"א שם בהלכה זו.

צ"ע טעמא מאי, ואין כן שי' ה"ר מנוח על הרמב"ם שם שכתב דאפי' מצה שאינה משומרת וכן מצה עשירה מותרת ערב פסח, ונראה שנקט כן בשי' הרמב"ם, וכאמור כן י"ל עפ"י טעמיה משום היכרא.

ברם אליבא דהגר"א שלא נקט כן בשיטת הרמב"ם, אכתי צ"ע טעמא מאי, ונ"ל עפ"י מש"כ הגאון מטברג בספר נר אהרן ע' קמא, בטעמא דאיסור אכילת מצה ערב פסח, לא משום מצות אכילת כזית בלילה, אלא משום מצות אכילת מצה כל שבעת הימים, וכמו שכך היא שי' הגר"א שהיא מצוה של רשות ואין בזה חובה, ועי"ש בנר אהרן מה שהביא הוכחה ליסוד זה ^ח.

ולפ"ז נראה ביסוד הק מצוה של כל ימי הפסח, דהגדר בזה הוא כמבואר ברבינו מנוח פ"ו מהלכות חמץ ומצה ה"א, וז"ל בתוך דבריו, והכי נמי לא תאכל חמץ, אך אם תרצה לאכול פת דגן אכול אותו מצה, אבל אינו מצוה אותך על המצה, שאם תרצה שלא לאוכלה אלא לאכול פת של שאר מינין או פירות

הרשות בידך, ונמצא שאין כאן מצוה כלל, ומשו"ה אין מברכים עליה אלא בלילה הראשונה שהוא מצוה. ע"כ. וראה שו"ת חת"ס חיו"ד סי' קצ"א ^ט. והנה יש לדייק לשון הרמב"ם שם, "אבל בשאר הרגל אכילת מצה רשות רצה אוכל מצה רצה אוכל אורז כו". ע"כ. ובפשוטו היה לו לכתוב שבשאר הרגל אין כל מצוה, אלא ש"מ מדכתיב רשות שהגדר הוא כה"ר מנוח, שגדר המצוה היא רשות שאם רוצה לאכול מיני דגן ה"ז מצווה שיאכל מצה, וראה גם ברמב"ם ה' סוכה פ"ו ה"ז. ונראה עוד מהא דמבואר ברמב"ם שבשאר הרגל מותר לאכול מצה עשירה, וכבר הבאנו בזה מחי' מרן רי"ז הלוי ה' חמץ ומצה, ואם אין כל ענין באכילת מצה בשאר ימים א"צ לפרש זה, כיון שאינו חמץ, אלא מוכח דכה"ג צריך לאכול מצה, אלא שיכול לאכול איזו מצה שתהיה. וראה המכתם פסחים לו, א שהביא מלשון הראב"ד בדרשה לפסח.

ולפ"ז נימא דהרמב"ם והגר"א לשיטתייהו אזלי, וע"ד פי' הנר אהרן, שאיסור אכילת מצה ער"פ היא גדר

יח. וראה לקט יושר ע' 144 שהתה"ד לא ישן ערב סוכות כדי שישן בלילה לתיאבון כי השינה קובע עיקר הדירה, עי"ש. והנה מצות לילה ראשון הוא רק באכילה ולא בשינה, וכמו שמבואר בריטב"א סוכה כז, א, ודחה את מי שאינו סובר כן, וש"מ שיש הידור על ערב חג לכל מצות החג, ולא רק לחובת הלילה, ובמקו"א נתבאר עוד בס"ד.

יט. וראה חמדת ישראל קונטרס נר מצוה סי' ל"ד מצוה קנ"ח, דף ט, ב. ובמקו"א נתבאר עוד בס"ד.

שאינן עליה תורת פת כלל, ולכן ס"ל להגר"א שא"א לצאת בהן יד"ח סעודה שלישית, ושכן היא גם שי' הרמב"ם, וכש"נ². ולענין אכילת מצה בלילה ראשון, שכל מה שאוכל הוא בכלל מצות עשה, וכפי שהביאו האחרונים מגבורות ה' פי"ח, שדייק כן לשון הרמב"ם, וראה קהילות יעקב ברכות סי' ה', שעשה זה הוא בכלל עשה דוחה את ל"ת, עי"ש כל דבריו³. ועפ"י שיטה זו מובן ההבדל בין ליל פסח לשאר ימי החג. [ועל עדל"ת בכה"ג, נתבאר בס"ד במקרא העדה פ' שלח]⁴.

היכר לא רק למצות הלילה, אלא גם למצות מצה כל שבעה, ועפ"י מה שנראה בפשוטו דאכילת מצה כל שבעה בגדר מצות הרשות כפי שנתבאר, היא לא רק במצה הכשרה למצוה בליל פסח, אלא כל מה שהוא מה' מיני דגן שנאפה באופן שלא יחמיץ, בזה מקיים מצוה זו, והוא מילתא דמיסתברא, דה"ק, אם רצון האדם לאכול ה' מיני דגן, ה"ז יאכלם באופן שאינם חמץ, ומעתה מבואר שעפ"י דרך זו אין לאכול בערב פסח כל חמשת מיני דגן שלא החמיצו, ולפיכך אסור לאכול מצה מבושלת או עשירה ואפי' באופן

כ. וראה גנזי חיים (הוטנר) סי' תפ"ב.

כא. וראה העמק שאלה שאילתא קנ"ג אות ד'. וראה בלבוש סי' תקפ"ה ס"ג על שופר ולולב מש"כ כיו"ב, ועי"ש. וע"ע מרומי שדה חגיגה ח, ב, וראה מקרא העדה פ' בא סי' נ"ג.

כב. ונראה דגם אי ל"ה כל אכילת ליל פסח בגדר עדל"ת, מובן ההבדל כך, דבליל פסח הוי מ"ע גמורה בגדר קיום, אע"פ שחייב מניעתו הוי ביטול עשה, הוא רק בכזית אחד, אבל כל שבעה הוא רצון התורה שיאכל מצה, וע"ד שכ' רמב"ן בריטב"א ר"ה טז, ב בגדר אסמכתא, שהוא רצון התורה, אבל לא נתפרש חיוב בזה, והאוכל עושה רצון ה' בתורה, וז"ב. וראה קובץ שיעורים קידושין אותיות קמ"ג-קמ"ד, וראה מאירי ר"ה כח, ב שהאוכל מצה בשמיני לוקה משום בל תוסיף, ואינו מובן איזו מצוה יש באכילת מצה כל שבעה, וגם לשי' הגר"א צ"ע אי איכא במצוה כזאת שאינו חיוב גדר בל תוסיף, וצ"ע טובא. וכבר יש כע"ז ברשב"א בתשובה שבהוצאת מוסד הרב קוק, ח"א סי' ל"ו ע' קנז, וז"ל, וכן אכילת מצה בפסח, ואחר הפסח אסור להוסיף, וראוי לאכול את החמץ, עכ"ל. וראה למהדיר שם. ואפשר שהגדר הוא שמוסיף על איסור חמץ. ועוד כתבתי בזה בכמה מקומות בס"ד. וראה לשון רש"י ביצה כא, א, ושאר הימים אם רצה לאכול שאר הדברים בלא לחם הרשות בידו. ע"כ. ולפ"ר אינו מובן, הו"ל בפשיטות, דבשאר הימים אין חיוב לאכול מצה, ותו לא מדי. ומלשון רש"י נראה דהגדר הוא כך, שאם אין האדם רוצה לאכול לחם, אין עליו מצוה לאכול מצה, אבל אם האדם רוצה לאכול לחם, אזי חלה עליו מצוה לאכול מצה, וכמו מי שרוצה לאכול בשר חלה עליו מצוה לשחוט, והיינו שרצונו היה לאכול בשר שטעון שחיטה, וה"ה לענין מצה הנידון הוא, מי שרוצה לאכול לחם הטעון שמירה מחמור, הרי שחלה עליו מצוה לאכול מצה. וע"ע קה"י ליקוטים חלק שלישי ב' סי' ט"ו.

קדואי מצה עשירה בפסח ובערב פסח מועד לא

ומ"מ שי' ר"ת שאפשר לאכול לכתחילה מצה עשירה בכל ערב פסח, ובודאי בער"פ שחל בשבת לצאת יד"ח ג' סעודות, כמבואר בתוס' צט, ב, ועי"ש גם בתוס' הרשב"א שכתב שמותר לאכול סופגנין ואיסקרטין או מצה עשירה, ועי"ש בשאר ראשונים, ובהגהמ"י פ"ג מה' חמץ ומצה מפרש כן כונת התוספתא שאופה מצה עשירה לצורך סעודה שלישית. וראה גם בתוס' הרא"ש שם, ומקורות רבים שציין המהדיר, וכן משנ"ת בס"ד ב"אוצר" שם באריכות, וא"צ לכפול הדברים.^{כז} וע"ע הגש"פ מבית לוי ע' קצו - קצז. וראה משנת יעבץ או"ח סי' ט"ז, אגרות משה או"ח ח"א סי' קנ"ה כ"ד.

ועפ"י דרכנו יש מקום לבאר ההבדל בין מצה כל שבעה וסוכה כל שבעה,

---

כג. וראה קובץ "ישורון" חלק י"ז ע' כט-לג מכת"י פ"י ר"ת על התורה בדין מצה עשירה.

כד. ויש להעתיק משנ"ת הרדב"ז ח"א סי' תפ"ט וז"ל, שאלת ממני אודיעך איך אני נוהג בסעודה שלישית כשחל ע"פ בשבת, תשובה, אחר שראיתי כל הדעות אני רגיל במצה עשירה כשיעור כזית בלבד כדי לאכול מצה לתאבון, כי לעשות אותה סמוך לסעודה ראשונה אינו נכון, כי כשם שהם חלוקות בתפילות וזמנים, כך צריך שיהיו הסעודות כל אחת בזמנה, וכן הדבר לפי טעם המצוה למשכילים. ולעשות אותה במיני פירות אין זו סעודה לפי שצריך פת ולדעתי שתי ככרות כו', ולמלאות כריסו ממצה עשירה לא יאכל מצת מצוה לתאבון, הלכך הנכון שיערוך שולחנו ויברך המוציא על מצה עשירה ויאכל ממנה כזית ויברך עליו בהמ"ז על הכוס, ואע"ג דכתיב ואכלת ושבעת וברכת, הנ"מ מן התורה, אבל מדרבנן אפי' לא אכל אלא כזית מברך עליו וכו', עכ"ל. והנה לא הצריך הרדב"ז שיעור במצה עשירה לקביעות סעודה, אלא סגי בכזית להמוציא וברהמ"ז ולצאת יד"ח סעודה שלישית. ושמא יש לצרף סברת הראשונים דשבת קובעת, ונתבאר לעיל הערה י"ג. ושור' בחזון עובדיה על פסח ע' רסה-ו, מש"כ בהלכה זו, ועי"ש גם ע' סז. וראה עתה בחזון עובדיה על סוכות הנ"ל, מש"כ בשי' הרדב"ז. וע"ע תורה שלמה פ' בשלח מילואים סי' ט"ז.

כה. וע"ע מג"א סי' תרל"ט ס"ק י"ז ויד אפרים וחת"ס שם ועוד. [ויל"ע במפרשים עה"פ בפ' ראה שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני].

לענין מה שעל סוכה מברכים ועל מצה לא מברכים, וכבר עמדו בזה הראשונים וכן"ל, ולהאמור י"ל דבפסח א"צ באכילת מצה דוקא, אע"פ שרוצה באכילת חמשת מיני דגן, שהרי יכול לאוכלם מצה עשירה או מבושלת וכיו"ב, והעיקר שלא יהא חמץ, ולפיכך לא שייכא ברכה, משא"כ בסוכה ה"ז מוכרח לאכול בסוכה כיון שרצונו באכילת קבע או שאר מילי המחייבים סוכה, ומה"ט בסוכה אם לא יאכל בסוכה איכא ביטול עשה ממש, ומה"ט כל שבעה יש ברכה, ואילו במצה ליכא ביטול עשה, דהעיקר הוא לא חמץ, וזה אפשר באופנים הללו.

ואמנם העלה המנח"ח מצוה שכ"ה שקיימת אפשרות גם בסוכה שלא לבטל העשה, וגם לא לקיימו, ולפ"ז נמצא דסוכה ומצה שוים בהגדרתם, אבל כבר חלקו עליו המפרשים, וראה מש"כ בזה בס"ד בקרואי מועד עניני חג הסוכות, והובא שם מהשערי יושר, ושכדבריו נקט גם הגר"ח הלוי, שאין אפשרות של לא קיום מצות סוכה ולא ביטול, ולפ"ז מבואר

יפה החילוק לענין ברכה כל ימי החג, וגם ברמב"ם במורה הנבוכים, יש לפרש שאין הכונה דוקא על אכילת מצה כפשוטו, אלא העיקר השינוי הוא שאינו אוכל המיני דגן בדרך חמץ. ועוד כתבתי בזה במקו"א. וראה שו"ת זכר יהוסף או"ח סי' קע"ח^{כז}. וע"ע בענין איסור אכילת מצה בערב פסח בקובץ הוספות להגש"פ מבית לוי ע' סד - סה, וכן עי' שו"ת כנף רננה או"ח סי' מ"ב. וי"ל עוד עפ"י הזכר יצחק ח"א סי' פ' אות ב', דלמצה שעם הפסח סגי במצה עשירה, ראה ב"אוצר" שם הערה 85, ועי"ש שבעיקר שיטתו כן נקט גם הגר"ח^{כז}, א"כ מה"ט אסורה בע"פ, ואולי לשיטתו גם מבושלת סגי למצוה זו, וצריך תלמוד^{כח}.

וראיתי מובא בשם ס' ימין יוסף (שמעונוביץ) שעפ"י המובא מהחת"ס שלחם עוני צריך רק בקרבן פסח, אבל בדליכא ק"פ מצה עשירה אינה פסולה אלא מדרבנן, לפיכך אין לאכול מצה עשירה בערב פסח, כיון שמהתורה יוצאים יד"ח במצה עשירה. והנה כבר הבאתיו ב"אוצר" פסחים צט, ב הערה

כו. וגם י"ל שעל מצוה קלושה ליכא ברכה, וכעין מש"כ הגר"ח בה' שחיטה, וכבר כתבתי בזה בכמה מקומות, ומצוה זו אינה מצוה גמורה כדי שתהא עליו תקנת ברכה, ועיין.

כז. בחי' משוכפלים סי' מ"א.

כח. וראה בזה במאמרי על הלל בליל פסח.

קרואי מצה עשירה בפסח ובערב פסח מועד לג

137, עי"ש כ"ט, ומ"מ היא מערכה על הדרוש, ופשט כל הפוסקים ובראשם הרמב"ם שמצה עשירה פסולה מהתורה גם בזה"ז, וא"א לאסור מצה עשירה בע"פ על סמך סברא כזאת. ונ"ל דאע"פ שמבואר ברמ"א שאין מנהג האשכנזים לאכול מצה עשירה, עי' סי' תמ"ד ס"א, ואפי' בערב פסח, מכל מקום בשעות דרבנן לא החמירו, ואפי' נאמר לאסור בשעה שישית שהיא איסור גמור מדרבנן כמו איסור תורה, מכל מקום בשעה חמישית שאינה אלא הרחקה בעלמא, וכמו שמבואר החילוק בחי' מרן רי"ז הלוי בה' חמץ ומצה בלשון הרמב"ם, נראה פשוט שאין מנהג לאסור אז מצה עשירה ל'.

[ויש להוסיף בהמבואר בדברינו שי' המפרשים דלחם עוני היא מצוה נוספת, דלפ"ז אפשר שיאכל מצה עשירה ויקיים מצות מצה, ואח"כ יאכל לחם עוני ויקיים המצוה הנוספת, ואפשר דלחם עוני שוב אין צריך שמורה, ואינו ענין למה שהביא במקראי קדש סוכות ח"ב סי' ט' בשם הגר"ח, שאמר לו הרש"י זוין, ומקורו במכתב שכתב לו רי"ל דון יחיא, שנדפס בקובץ "אור ישראל" (מונסי) גליון ל"ג, שמצה שנעשית בלא הידור, א"א לחזור ולקיימה בהידור, וכאמור הכא הוא חלק ממצוה, ולא הידור, וע"ע חלקת יואב או"ח סי' ל"א, ושיח השדה (פרומר) סי' ד', וע"ע מקרא העדה פ' בא סי' נ"ג על לחם עוני.]

כט. ואינו להחת"ס אלא מספר שיר מעון [לבעל התעוררות התשובה, וראה הקדמת תורת משה עה"ת], וראה גם הלכה למשה (ניימן) ח"א סי' ק"ב מש"כ על סברא זו.

ל. וראה שו"ע הגר"ז סי' תמ"ד, ושו"ת אגרות משה או"ח ח"א סי' קנ"ה. וראה ערוך השולחן. ויש להוסיף לענין ליל א' דסוכות דילפינן חיוב אכילה מליל פסח, וראה בקרואי מועד עניני חג הסוכות, או דיסודו הוי מצות סוכה, או דיסודו הוי מצות אכילה בסוכה, ואי הוי מצות אכילה בסוכה כמו מצות אכילת מצה, הנה בעינן לחם ומה שפקע ממנו תורת לחם א"א לצאת יד"ח, אלא שאע"פ שהוא פת הבאה בכיסנין, אם קובע סעודה עליה ומברך המוציא ובהמ"ז סגי, ומה דל"ה לחם עוני פשוט שלא איכפת לן, דלחם עוני הוא דין נוסף בפסח, ואינו שייך לסוכות, אבל לחם בעינן, אבל אי הוי מצות סוכה, א"כ גם אם אינו לחם, כל שקובע סעודה עליו ומתחייב בברכת סוכה מדינא, ה"ז יוצא יד"ח סוכה ליל יו"ט ראשון. וראה צל"ח פסחים לו, א ופמ"ג סוס"י תרמ"ג לענין מצה עשירה בליל סוכות. וע"ע היטב במנח"ח מצוה י' אות ה', והוספות במהדרות מכן ירושלים.

פסח תשמ"ח

סימן ד

בענין קידוש במקום סעודה בליל הסדר

כתב הרמב"ם, אין קידוש אלא במקום סעודה כיצד לא יקדש בבית זה ויאכל בבית אחר ✦ וברשב"ם ותוס' כתבו הטעם בשם מדרש דבמקום שאתה קורא לשבת כלומר קרייה דקידוש שם תהא עונג ✦ ועוד פי' רשב"ם דסברא דילפינן זוכרהו על היין דעל היין שבשעת סעודה הוקבע ✦ וכתב הרמ"א, וצריך לאכול במקום קידוש לאלתר או שיהא בדעתו לאכול שם מיד, אבל בלא"ה אפי' אכל במקום קידוש אינו יוצא ✦ מעיר דלפי המדרש יל"ע מנ"ל שאף הפסק זמן יש בו משום אינו במקום סעודה ✦ יל"ע בסדר ליל פסח איך מפסיקין בין קידוש לסעודה זמן רב, והרי אינו קידוש במקום סעודה ✦ מבואר מדברי התוס' דהואיל וילפינן מלחם עוני לומר ההגדה על המצה א"כ זה נמי כצורך סעודה ולא חשיב הפסק ✦ צ"ע בחל יו"ט בשבת הרי לקידוש של שבת אין ההגדה חלק מצורך הסעודה ✦ מקשה דלפי הטעם דקידוש הוקבע על היין שבתוך הסעודה, א"כ לפי"ד הקדמונים שיש לברך על כל כוס וכוס ל"ה קידוש במקום סעודה ✦ דעת הרי"ף ורבינו דוד שברכת הגפן של כוס שני היא הפוטרת את היין של תוך הסעודה ולא הגפן של הקידוש ✦ יל"ע דהרי הגפן של כוס שני הוא למצוה ואיך יפטור יין של תוך הסעודה ✦ בשו"ע הובאו ב' דעות לענין הבדלה אי פותר של תוך הסעודה ✦ מבאר דברי הרי"ף והראשונים החולקים עליו ✦ מעיר על דברי המג"א בנידו"ז ✦ מבאר דלדעת הרי"ף קריאת הגדה אקרי צורך סעודה ולכן ל"ה הפסק, אבל היין הוא צורך הגדה ולא נעשה צורך סעודה ✦ בחל בשבת אולי יל"פ בדרך מיגו

הטעם דכתיב וקראת לשבת עונג, במקום שאתה קורא לשבת כלומר קרייה דקידוש שם תהא עונג ומדרש הוא, ועוד פי' רשב"ם דסברא הוא דאיקבע קידוש על היין דילפינן זוכרהו על היין מסתמא על היין שבשעת סעודה הוקבע דחשיב^א. ע"כ.

הנה קי"ל שקידוש צריך שיהיה במקום סעודה, יעויין פסחים קא, א, ופסק כן הרמב"ם פרק כ"ט מהלכות שבת ה"ח, אין קידוש אלא במקום סעודה כיצד לא יקדש בבית זה ויאכל בבית אחר אבל אם קידש בזוית זו ואוכל בזוית שניה וכו'. ע"כ. ויעויין רשב"ם ותוס' שם

א. ולפנ"ר ה"פ, שהקידוש צריך להיות על יין חשוב שקבעו עליו את הסעודה. וראה במאמרי על

קדוּשׁ בַּמָּקוֹם סְעוּדָה בַּלַּיִל הַסֵּדֶר מוֹעֵד לָהּ

בברכה, והיינו דכל שלא אהני ברכה למקום זה, מיקרי שלא במקום סעודה, ה"ה נמי להפסק זמן, דהואיל ולא אהני ברכה לאותו זמן, ה"ה נמי שאין זה במקום סעודה.

ולבאורה לפי הטעם השני שכתב רשב"ם דסברא הוא דזוכרהו על היין דהיינו על היין שעליו נקבעה הסעודה, וא"כ אין לחלק בין הפסק המקום להפסק הזמן, הואיל והעיקר תלוי אם ברכת היין היא על יין שעליו קבע את הסעודה, ברם לפי המדרש במקום שאתה קורא לשבת שם תהא עונג, אכתי יל"ע מנ"ל שאף הפסק זמן יש בו משום אינו במקום סעודה, אבל הרי חזינן שהתוס' כתבו רק זה הטעם, ומ"מ נקטו כאמור שאין לחלק בין הנושאים, ואכתי צ"ע. וצ"ל דה"נ סברא זו נכונה אף לענין הפסק זמן, ר"ל דאם הפסיק בין קידוש לסעודה, לא איקרי במקום עונג שם תהא הקריאה.

וחנה יל"ע בסדר ליל פסח, איך מפסיקין בין קידוש לסעודה זמן רב, והרי אינו קידוש במקום סעודה, וכבר כתבו התוס' פסחים קג, ב ד"ה רב אשי, אמאי

ובשו"ע או"ח סי' רע"ג ס"ג איתא, אם קידוש ולא סעד אף ידי קידוש לא יצא, והוא לשון הגמ' שם במימרא דשמואל, וקצ"ע הלשון "אף", דבגמ' איירי על מימרא דרב ידי יין לא יצא וידי קידוש יצא, וע"ז קאמר שמואל שאף ידי קידוש לא יצא, אבל בשו"ע שלא הוזכר קודם שלא יצא ידי יין, צ"ע מה שנקט לשון הגמ' "אף", ויעוי' משנ"ב שם ס"ק י"א בשם תוספת שבת.

וחנה הרמ"א הוסיף שם עוד, וצריך לאכול במקום קידוש לאלתר או שיהא בדעתו לאכול שם מיד, אבל בלא"ה אפי' אכל במקום קידוש אינו יוצא. ע"כ. ומקורו בד"מ שם אות א' בשם מהרי"ל, והוא לשון האגור סי' שפ"ז בשם מהרי"ל, ומובא במג"א שם סק"ה, ומקור הדברים בשו"ת מהרי"ל החדשות סי' ל"ב שלמד כן מדברי הסמ"ג עשה כ"ט, יעו"ש.

ובביאורי הגר"א שם מבאר שיש ללמוד כן מדברי התוס' פסחים קב, א מהגמ' יומא ל, א, ועפ"י התוס' פסחים קא, א², והעיקר העולה דכמו דבעינן באותו מקום והוא מיוסד על דין הפסק

ארבע כוסות בגדר קידוש וסעודה שנקבעת על היין, והובא שם לשון הרמב"ם שצריך לקבוע את שלושת הסעודות על היין, ולפי"ד הרשב"ם נמצא דאם אינו קובע את הסעודה על היין, אין לו קידוש במקום סעודה, והיינו שזה חסרון ביין, משא"כ לפי הטעם של וקראת לשבת עונג, שהוא דין בקריאה שתהא במקום עונג והיינו הסעודה. [או שמא הדין הוא בעונג שיהא במקום הקריאה, ולא מסתברא, ועי' במפרשים.] וראה עוד במאמר "מצה פסח וסיפור יצי"מ".

ב. וכן מבואר גם במרדכי פ' ע"פ שאין להפסיק בין קידוש לסעודה, עי"ש.

מברכים בפה"ג על כוס שני, ולא סגי בברכה שעל כוס ראשון, וכתבו וז"ל, דהגדה והלילא נמי הוי הפסק וכו', ומ"מ חשיב קידוש במקום סעודה, דלענין זה לא חשיבא הגדה הפסק, עכ"ל. ולכאורה יל"פ כוונתם דהואיל וילפינן מלחם עוני שעונין עליו דברים, והיינו לומר ההגדה על המצה, א"כ זה גופא נמי כצורך סעודה, שהרי על המצה הזאת שאוכלים בסעודה, יש לומר קודם לכן את ההגדה, וע"כ לא חשיב הפסק^א.

ברם אכתי צ"ע בשלמא בחל יו"ט בחול, אבל חל בשבת, הרי לענין קידוש של שבת דבעינן שיהא במקום סעודה עליו אין אמירת ההגדה חלק מצורך הסעודה, וא"כ לענין מצות קידוש של שבת הוי הפסק, ותו צ"ע, לפי הנתבאר לעיל הטעם השני, דקידוש הוקבע על היין שבתוך הסעודה, א"כ לפי"ד הקדמונים לברך על כל כוס וכוס, נמצא שברכת הגפן של כוס ראשון אינה פוסלת של כוס שני, ובודאי לא של יין שבתוך הסעודה, וא"כ איך נחשב היין של קידוש לומר שהסעודה נקבעת עליו, ותו ל"ה קידוש במקום סעודה.

ויעוי' ברי"ף פ' ערבי פסחים שפסק כן לברך על כל כוס וכוס בפה"ג, ותו פסק לברך על הגפן מעין שלש לאחר שתי

כוסות ראשונות קודם סעודה, ולפו"ר לאחר שסילק מן היין, תו אין הסעודה נקבעת עליו, ויעוי' שם בראשונים שהרי"ף כ"כ למי שאין לו יין בסעודה יותר, אבל בלא"ה אינו מברך על הגפן לפני הסעודה. ברם מ"מ חזינן לדעתו שיין קידוש אינו היין שעליו נקבעת הסעודה, ולפו"ר בכה"ג הרי ברכת הגפן של כוס שני היא הפוסלת את יין של תוך הסעודה ולא הגפן של הקידוש, וכן מפורש בחי' רבינו דוד שם, ויל"ע בזה, דבשלמא הגפן של קידוש פוטר את של סעודה והואיל וקידוש הוא צורך סעודה, וה"ז כשאר יין שלפני הסעודה שהוא ממש צורך סעודה לפתוח בני מעיים, אבל הגפן של כוס שני שאינו צורך סעודה כלל, א"כ איך יפסור יין של תוך הסעודה, שאינו אלא למצה, ואינו ענין לסעודה כלל.

ובשו"ע או"ח סי' קע"ד ס"ד הובאו ב' דעות לענין הבדלה אי פוטר של תוך הסעודה, ולמ"ד שם דאינו פוטר, אמאי פוטר הכא. וב' דעות אלו לענין הבדלה הובאו גם בשו"ע סי' רצ"ט ס"ז, ושם ס"ח איתא לענין ברכה אחרונה, דלמ"ד דהגפן של הבדלה אינו פוטר יין שבתוך הסעודה, הואיל ואינו שייך להסעודה, ה"ה נמי שאין בהמ"ז של הסעודה פוטר אותו יין, ולכן צריך לברך

ג. שו"ר בחזון עובדיה סי' י"א שהאריך. ושוב י"ל "אוצר מפה"ת" על פסחים, ועי"ש הערה 120 בשם אחרונים.

לו יין לתוך הסעודה, וס"ל דאם יש לו יין בתוך הסעודה בהמ"ז פוטרת אף של לפני הסעודה, ואי לית ליה יין בתוך הסעודה, מברך ברכה אחרונה קודם הסעודה על היין, והרא"ש חולק עליהם, דאם הבהמ"ז פוטרת את היין רק אם שתה בתוך הסעודה, א"כ גם בשתה תוך הסעודה אין לו לפטור את קודם סעודה, ור"ל דיין שבתוך הסעודה לעולם אין טעון ברכה לאחריו שהרי הוא בא מחמת הסעודה, ולכן את היין שקודם סעודה בעצמו א"א לו לפטור ע"י בהמ"ז, לא יועיל לו בזה יין ששותה בתוך הסעודה, וא"כ איך מחלק הטור לענין הבדלה בין שותה בתוך הסעודה לאינו שותה, ולכן דחה המג"א פסק הטור, וכן הסכים לו הגר"א שם, וראה משנ"ב שם.

והמג"א רצה לדחוק לישב דמצוה שאני, ופי' מחצית השקל שם עפ"י מה שמסיק הרא"ש שם דהיין שלפני המזון לעולם נפטר בבהמ"ז הואיל ובא לפתוח בני מעיים, ור"ל דאע"פ שהן ב' כוסות של מצוה, מ"מ אהני זאת הסברא, וכל זה רק בב' כוסות דפסח, וחולק על הרי"ף, כלומר על הראשונים שפי' בשי' הרי"ף לחלק בין יש לו יין בתוך הסעודה לאין לו, אבל הרא"ש עצמו סבור דלעולם פטור מברכה אחרונה כיון שבאים להמשיך תאות המאכל, אבל בהבדלה ליתא לסברא זו, ומ"מ שייך בזה חילוק בין אם שותה בתוך הסעודה או לאו, יעו"ש. וכל דבריו דחוקים טובא, דבפשוטו לשי' הרא"ש אין

ברכה אחרונה על יין של הבדלה. ומקור דין זה הוא בטור שם, יעו"ש.

ולבאורה לפ"ז מתפרשים דברי הרי"ף מקושיות הראשונים שעליו, דכאמור הוא פוסק לברך ברכה אחרונה אחרי כוס שני, ואין בהמ"ז פוטרתו, ודבריו נכונים לפי הטור, דבאמת אפי' יין שבתוך הסעודה נמי אינו יכול לפטור, שהרי יין של כוס שני בא למצוה כמו הבדלה, ואינו ענין להסעודה, וא"כ איך יפטור את היין של סעודה, וכן נמי לא יפטר בבהמ"ז. ואולי אפשר להשיב, ועפ"י הסברא הנ"ל דהגדה על המצה היא צורך סעודה, הואיל והוא מדיני אכילת המצה, לומר עליו את ההגדה כדכתיב לחם עוני, והנה הכוס השני מלבד מצות ארבע כוסות הרי הוא דין בפ"ע לומר ההגדה על הכוס, וכמו קידוש על הכוס, ונמצא אפוא שייך של הגדה נעשה נמי צורך סעודה, דכאמור מצה צריכה להיות על הגדה, והגדה צריכה להיות על הכוס, ונמצא אפוא שייך של כוס שני הוא נמי צורך סעודה, ולכן שפיר פוטר יין שבתוך הסעודה, וכן נפטר בבהמ"ז, דכאמור לשי' הטור הא בהא תליא. ולפ"ז יתיישבו דברי כל הראשונים החולקים על הרי"ף, והיינו שלדעתם אין לדמות כוס שני להבדלה.

שו"ר במג"א סי' רצ"ט ס"ק י"א שתמה על פסק הטור מדברי הרא"ש פ' ע"פ סי' כ"ד, שהביא שם דברי הרי"ף הנ"ל ומש"כ עליו הראשונים דמיירי שאין

שום חילוק בזה, וגם אינו מוכן החילוק בין הבדלה לב' כוסות.

והנה עכ"פ מפורש ברא"ש על ב' כוסות דאמרינן בהו שבאין לפתוח בני מעיים, ויעוי' בקרבן נתנאל שם סי' ד' אות ס' שמפרש דבריו דאע"פ שהן למצוה, מ"מ אמרינן נמי לפתוח בני מעיים, והביא שם דהתוס' שם ק, ב אכן חולקים בזה, וכפי שפי' המהרש"ל שם ודלא כמהרש"א, והעולה מהנ"ל דהיא פלוגתא דתוס' והרא"ש אי אמרינן בכוס של מצוה דאהני לפתוח בני מעיים, ולפ"ז מפורש ברא"ש דלא כהטור לענין הבדלה, וכמהג"א והגר"א. [שוב הראוני בתשובות גינת ורדים או"ח כלל ג' סי' כ' דהוכיח מהכא דאיקרי מקום סעודה גם אחר זמן שיעור עיכול].

ועב"פ נמצא דהעולה משי' הרי"ף, לפרשו עפ"י הטור, דיין של מצוה שלפני הסעודה אינו נפטר בבהמ"ז, הואיל והוא אינו שייך לסעודה, ובדעת החולקים י"ל, או כהרא"ש דאף יין של מצוה כל שבא לפני הסעודה אית ביה הסברא דלפתוח בני מעיים בא, או כדברינו הנ"ל, דכוס שני שבא על הגדה, דינו כקידוש שבא לצורך סעודה, וכש"נ.

ולארי"ף שאינו סובר סברא זו, ואכתי צ"ע שאלה הנ"ל, א"כ הו"ל קידוש שלא במקום סעודה, וצ"ל דלעולם מודה הרי"ף דקריאת הגדה אקרי צורך סעודה, ולכן ל"ה הפסק, אבל לא ס"ל

שמה"ט אף יין של הגדה אקרי צורך סעודה, דהיין הוא צורך הגדה, ולא נעשה מה"ט צורך סעודה. ומה שאין יין של קידוש יכול לפטור היין של תוך סעודה, כמו שאינו פוטר של כוס שני בגלל ההפסק, דהפסק זה חשוב רק לענין ברכת הנהנין דהגפן ולא לענין קידוש במקום סעודה, והוא פשוט, דלענין קידוש במקום סעודה תליא בצורך סעודה, וכל שהוא צורך סעודה אינו חשוב הפסק, אבל לענין נהנין דהגפן כל דאיכא היסח הדעת צריך ברכה אחרת.

ומאי דקשיא לן תינח ביו"ט שחל בחול, אבל בחל בשבת מאי איכא למימר, אולי יל"פ בדרך מיגו, ר"ל מתוך שאינו הפסק לענין קידוש יו"ט, אינו הפסק לענין קידוש של שבת, שהרי לצורך סעודה זאת אומרים ההגדה. ומאי דקשיא לן אליבא דסברת הרשב"ם בקידוש במקום סעודה, דנראה דצריך שיועיל הגפן של הקידוש על יין של סעודה, הנה הרי"ף גופיה כתב להדיא הטעם משום וקראת לשבת עונג, ואליבא דרשב"ם י"ל דבאמת אינו מברך על כל כוס וכוס, וצ"ע.

שו"ר בשו"ת מנחת שלמה סי' י"ח באריכות בשי' הרי"ף ושאר הראשונים, ובתוך דבריו עמד גם השאלה על ההפסק בין קידוש לסעודה בליל הסדר, דליכא קידוש במקום סעודה, ויעו"ש מש"כ בזה. ונאמר לי שבשנים האחרונות נהג הגרש"ז (שליט"א) [זצ"ל]

קדוּאִי קידוש במקום סעודה בליל הסדר מועד לט

עפ"י הנ"ל, וחזינן נמי שי' הרי"ף לברך על הגפן אחר כוס שני לפני הסעודה, ושפיר הוי קידוש במקום סעודה כדאמרן ה'.

לברך על הגפן לאחר כוס ראשון, בגלל שעובר זמן שיעור עיכול, וכפי שדן בזה בספרו הנ"ל^ד, ונקט שאין בזה חסרון של קידוש שאינו במקום סעודה. ויש לפלפל

ד. וראה עתה בס' שמירת שבת כהלכתה ח"ב פמ"ח הערה קי"ט.

ה. וראה מש"כ בזה במקרא העדה פ' עקב. ועי' שו"ת מהר"ח או"ז סי' רי"ג. וראה המנהיג ע' תעה ובהערות שם. ולדרכנו במקרא העדה שם מיושב הענין בליל הסדר, כיון דליכא שכחה והיסח הדעת, והוא מובן.

חור"מ פסח תשנ"ג

סימן ה

ברכת המצות עובר לעשייתן במצה

שיטת הרמב"ם שברכת המצות יש לברך רק לפני עשיית המצה ✦ יש להסתפק בנוכח שלא בירך לפני שגמר לאכול שיעור כזית האם יוכל עתה לברך ✦ יש לדון האם אפשר לברך גם על האפיקומן ✦ ותו יש לדון לדעת המפרשים שכל המצה שאוכל בלילה הראשון יש בו קיום מצוה של תורה ✦ אע"פ שאפשר לברך כל זמן שלא סיים את המצה, לכאורה אין הברכה עולה על מה שכבר נעשה ✦ הריטב"א כתב הטעם שתקנו חז"ל ברכה על המצות משום שמצוות צריכות כוונה ✦ מעיר דלמ"ד בירושלמי שמברכים על המצות בשעת עשייתן, איך אפשר לומר שהטעם הוא משום כוונה ✦ יל"ע לשי' הסוברים דמהני ברכה בשעת עשייתן, דיואיל גם לאחר עשיית המצה כל שהוא תוכ"ד של המעשה ✦ באכל מצה בלי ברכה דיש לומר שיפסיק זה נכון במצה, אבל באכילה בסוכה א"א לעקור למפרע מעשה המצה

שנענע, א"כ ה"ה הכא לענין מצות אכילה, הואיל ועדיין לא גמר את המצה.

ויש לדון עוד, דאם היה זה באכילה הראשונה של המצה, הרי י"ל שאפשר לברך גם על האפיקומן, ולא מבעיא לשיטת הראשונים רש"י ורשב"ם, דעיקר מצות הלילה הוא באפיקומן, בודאי שאפשר לברך, ואע"פ שמקדימים הברכה תחילה, היינו לכתחילה, אבל בכה"ג ששכח לברך בהתחלה, שפיר י"ל שמברך על האפיקומן, וגם לשיטת הקדמונים שעיקר המצה של תורה הוא באכילה הראשונה, מ"מ אף הוא מודה שהאפיקומן הוא ממצות אכילת מצה וכפי שקבעו חז"ל, וא"כ לא גרע מברכה על לולב אחרי נטילה ולפני שנענע דהתם לכתחילה

הנה שיטת הרמב"ם סוף הלכות ברכות שברכת המצות יש לברך רק לפני עשיית המצה, ואם לא בירך קודם המצה, אי אפשר לחזור ולברך אח"כ. יעושה"ה. ורק במצה הנמשכת כמו ציצית ותפילין שעליו ה"ז מברך עתה גם לאחר הלבשה או ההנחה.

והנה יש להסתפק במי שלא בירך קודם שהתחיל לאכול המצה של מצוה, ולפני שגמר לאכול שיעור האכילה של מצוה שהוא בכזית נזכר שלא בירך, האם יוכל עתה לברך, שהרי עדיין לא נסתיימה המצה, או דילמא כבר הפסיד את הברכה. ולכאורה י"ל כמו דמצינו בראשונים לענין לולב דהואיל ויש עוד מצות נענועים שפיר אפשר לברך לאחר שנטל בידו ולפני

מא קרואי ברכת המצות עובר לעשייתן במצה מועד

לכאורה אין הברכה עולה על מה שכבר נעשה, אלא על מה שעדיין לא נעשה, ואחרונים דנו בשאלה זו, וראה בזה בחי' ר' שמואל פסחים סי' ז', ועיי' ש"י"ל שהברכה מועילה גם למפרע. ויעוין אוצר מפרשי התלמוד סוכה לט, א, 41-116 מה שנתבאר בזה בס"ד. ובאמת איכא שיטה בירושלמי שיש לברך בשעת עשייתן ולא עובר לעשייתן, ונראה שלשיטה זו אכן תמיד יש לברך במצות אכילה באמצע האכילה, וא"א לברך כאשר המאכל בפיו, אלא מפסיק ומברך, כן נראה לפו"ר.

ובאמת צ"ע לפמש"כ בחי' הריטב"א פסחים ז, ב הטעם שתקנו חז"ל ברכה על המצות, דהוא משום שמצות צריכות כוונה, וא"כ מה יועיל מה שמברך אחרי מעשה המצוה, ואע"פ שהקיום נמשך, הואיל ומצד האדם נגמר המעשה, ואטו אפשר שעתה תצטרף הכוונה אל המעשה שכבר נעשה. אכן יש לעיין למ"ד בירושלמי שמברכים על המצות בשעת עשייתן, איך אפשר שהטעם הוא משום כוונה, והרי על החלק הראשון של המצוה שכבר נעשה תו ליכא כוונה, ובפשוטו נראה דלמ"ד מצות צריכות כוונה וזה לעכובא, שאם התחיל בעשיית מצוה וכבר עשה בחלקה בלי כוונה, ולפני שסיימה כיוון למצוה, דלא תועיל תו הכוונה הזאת^א. וצ"ל לשיטה זו דברכה אינה

תקנו כן, והכא י"ל שלכל הפחות בדיעבד לא הפסיד את הברכה.

ותו יש לדון, ע"פ מה שהעלו אחרונים שכל המצה שאוכל בלילה הראשון יש בו קיום מצוה של תורה בערב תאכלו מצות, [ועפ"י לשון הרמב"ם פ"ו מה' חמץ ומצה ה"א, שלא כתב מצוה לאכול כזית ותו לא, ובשאלתא נ"ג האריך העמ"ש טובא ביסוד זה, עיי"ש, וראה קרואי מועד ר"ה סי' ט"ו, וכן במאמרי על אפיית המצות], וא"כ בלא"ה י"ל שיכול לברך גם אם קיים עיקר המצוה. וצ"ע בספרי הפוסקים אם כבר דנו בשאלה זו. וראה הערותי לאבודרהם ליל פסח הערה 462. [ועיי"ש בשם המהר"ל בגבורות ה' פי"ח, וכן העמק שאלה שאילתא קצג אות ד', ועיי"ש גם ע"ו אות ה'.]

אך יש להסתפק באופן שיש לו עוד מצה שמורה, האם עדיף שיפסיק אכילה זו שהיתה בלי ברכה, ויחזור ויברך ויאכל כזית עם ברכת המצות, או דילמא יעשה כדאמרן לסיים אותה האכילה על סמך הברכה שיברך באמצע האכילה. ולפו"ר י"ל הואיל ומצות ברכה היא שתהא עובר לעשייתן, והכא אפשר לכתחילה לקיים מצוה זו, א"כ יש לנו לנהוג כן.

וי"ש להוסיף הטעם, דאע"פ שאפשר לברך כל זמן שלא סיים את המצוה,

א. ואגב, למ"ד מצות א"צ כוונה, מ"מ כוונה היא חיוב תורה, וכמש"כ הרמב"ן בספר המצות

משום כוונה אלא מטעמא אחרנא, וראה מקרא העדה פ' חיי שרה סי' צט. **ואכתי** יל"ע לשי' הסוברים דמהני ברכה בשעת עשייתן, דאכתי מהני גם בלאחר עשיית המצוה, כל שהוא תוכ"ד של המעשה, דקי"ל בכל דוכתא תוך כדי דיבור ה"ז כדיבור, ופי' אחרונים דעפ"י כללי התורה כל שנעשה תוכ"ד ה"ז כאילו נעשה באותו הזמן ממש. וא"כ בודאי שלמ"ד שצריך לברך קודם לעשייתן, א"א שע"י התוכ"ד יהא זו קודם המעשה, אבל למ"ד דסגי בשעת עשייה, י"ל דסגי בזה, ועוד דזיל בתר טעמא, דאם צריך לברך עובר לעשייתן משום כוונת המצוות, פשוט שא"א להועיל ע"י התוכ"ד דלהוי כוונה במצוה באופן כזה, אבל הואיל ונתבאר דגם להך מ"ד סגי בברכה בתוך המצוה, א"כ י"ל דיועיל גם לאחר המצוה בתוכ"ד. [וראה רשימות שיעורים לריד"ס סוכה לט, א קונטרס "עובר לעשייתן". וראה הערותי לאבודרהם ה' ליל הסדר].

והנה מאי דמספקא לן לעיל דבאכל מצה בלי ברכה די"ל שיפסיק, י"ל שזה נכון רק לענין מצה, אבל לענין אכילה בסוכה, נראה שא"א לעקור למפרע מעשה המצוה גם אם יפסיק ולא יאכל עתה יותר וממילא לא יהיה שיעור של חיוב מצוה, וכמו שהובא בקרואי מועד סוכות בשם הגר"א קוטלר ז"ל שאם בירך על מצות סוכה וקבע עצמו לאכול, ואח"כ נמלך ולא אכל כפי השיעור הקבוע לקביעות סעודה, אין כאן ברכה לבטלה, הואיל והוא קבע עצמו לאכילה, יעו"ש. וממילא הכא האכילה הרי היתה אכילה של מצוה המחייבת בסוכה, וא"א להמצוה להיעקר, ולכן בפשוטו יש לו להפסיק ולברך על הסוכה ולגמור אכילתו, אלא דהתם בודאי שיוכל לברך אח"כ כל שנמשך בסעודה ובישיבת סוכה ואין הפסד ברכה, אלא הפסד האכילה הראשונה שהיא מצוה בלי ברכה, ויעו"י מקרא העדה הנ"ל שאכן יש איסור לקיים המצוות בלא ברכות².

עשה ה', וראה תיקון חג הפסח ע' קמג בשם ר"ה גאון, וי"ל הגדר כערוגת הבושם ח"ג ע' 217, דהעושה מצוה בלי כוונה ה"ז ביטל דין תורה, אבל קיים המצוה עצמה, ונתבאר במקו"א בס"ד.

ב. [ואגב, לפו"ר יש להסתפק האם לתוכ"ד, יש גם תוכ"ד, וכן הלאה, אם הדר ביה וכיו"ב, וצ"ע לעת הפנאי].

נדרסם בקובץ "בית אהרן וישראל"

גליון ק"ם ניסן תשע"ב

סימן ו

עיסת הכלבים למצה

כתב הרמב"ם בהלכות חו"מ, עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה יוצא בה ידי חובתו, אין הרועים אוכלים ממנה אינו יוצא בה שאין זו משומרת לשם מצה ✦ ובהגהות הרמ"ך הקשה דאפילו תהא משומרת לשם מצה כיון דאינה ראויה לרועים לא יצא יד"ח מצה ✦ מקור דין זה הוא במתני' חלה ✦ הרמב"ם שם בפ' מפרש כעין מש"כ הרמ"ך ✦ ביאור דברי הרמב"ם בה' בכורים ✦ אע"ג דילפינן דין מצה מדין חלה, מ"מ הדמיון רק במה שיש להשוות בין הנושאים ✦ מבאר דהרמב"ם קמ"ל הלכה שמה שנעשה לצורך חיה ובהמה פטור ממצות חלה, ואף שאין לפסול במצה אם נעשית לצורך בהמה, יש פסול אחר דאינה משומרת לשם מצה ✦ ואם הרועים אוכלים ממנה, ואע"פ שהם טפל אצל בהמה, מ"מ איקרי לחם וחייב בחלה ויוצאים יד"ח מצה, וממילא איכא נמי שימור לשם מצה ✦ צ"ב מש"כ בחי' הגר"ח על הרמב"ם ✦ נראה להוכיח שלהרמב"ם עיסת הכלבים היינו גם בתערוכות מורסן, ולא כפי שנקטו הכ"מ ומהר"י קורקוס שם ✦ מהספרי זוטא נראה לא כמשנ"ת בדעת הרמב"ם דפוטר מחלה אפי' פת יפה ✦ בעולת שבת מבואר שאין לומר שנעשית עיסה יפה לשם כלבים דלא תקרי לחם ✦ קושית הפמ"ג אמאי ממעט רק בעושה לצורך בהמה וחיה ומדוע לא ממעט גם העשוי לצורך נכרי ✦ מביא בגידו"ז לשון תשובת מהר"ח או"ז ✦ מפרש באופן אחר הא דפטרה התורה עיסה העשויה לבהמה, ודין זה תלוי אם יש מצות הפרשת תרו"מ וחלה גם באינו רוצה לאכול ✦ מעיר דנמצא חידוש שאין ברכת המוציא על פת יפה שנעשתה לצורך בהמה וליתא ברמב"ם ופוסקים

ראויה לרועים לא מקרי עיסה ולא יצא בו ידי חובת מצה, וכן פי' ר"ש ונראין דבריו. עכ"ל.

והנה מקור דין זה הוא במתני' חלה פ"א משנה ח', עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייבת בחלה

כתב הרמב"ם פ"ב מה' חמץ ומצה הלכה ה', עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה יוצא בה ידי חובתו אין הרועים אוכלים ממנה אינו יוצא בה שאין זו משומרת לשם מצה. ע"כ. ובהגהות הרמ"ך שם, לא נהיר האי טעמא דאפילו תהא משומרת לשם מצה כיון דאינה

העושה עיסה להאכיל הפת שלה לבהמה או לחיה פטורה עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייבת בחלה. ע"כ. ובכס"מ שם הביא שנחלקו בירושלמי מה היא עיסת הכלבים האם דוקא כאשר יש גריעותא בעיסה, וכפי' הר"מ במשנה, או אפי' עשאה גלוסקין הואיל וחשב לצורך כלבים ה"ז פטור, והוכיח מהא דהקדים הרמב"ם שהעושה עיסה להאכיל הפת לבהמה וחיה דפטור מחלה, דאף בפת יפה ונקיה כך הוא הדין, והביא ממהר"י קורקוס שהרמב"ם לא הביא הסיום במתני' אם אין הרועים אוכלים, הואיל וכבר פתח בדבריו שהעושה עיסה להאכיל לבהמה ה"ז פטורה מחלה, יעו"ש היטב^א.

ונראה ביאור שי' הרמב"ם כפשוטו, דהנה ההלכה הראשונה שהעושה עיסה להאכיל לחיה ובהמה, מקורה בספרי זוטא שהביא המהר"י קורקוס וכס"מ שם מדכתיב עריסותיכם, והיינו שאע"פ שהיא פת נקיה ויפה כשאר הלחם, מ"מ התורה לא צותה מצות הפרשת חלה אלא במה שנעשה לצורך אדם, ולא מה שנעשה לצורך חיה. והיא ההלכה הראשונה שכתב הרמב"ם, וההלכה השניה היא עיסת הכלבים, ואע"פ שבפי' המשנה כתב שהוא מעורב במורסן, הכא סתם ולא פירש, ונראה שהוא פשוט ומבואר, דלעולם מיירי בכל

ומערבין בה ומשתתפין בה ומברכין עליה ומזמנין עליה ונעשית ביו"ט ויוצא בה אדם יד"ח בפסח, אם אין הרועים אוכלים ממנה אינה חייבת בחלה ואין מערבין בה ואין משתתפין בה ואין מברכין עליה ואינה נעשית ביו"ט ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח בין כך וכך מטמא טומאת אוכלין. ע"כ.

וכתב שם הרמב"ם בפי' המשנה וז"ל, עיסת הכלבים, היא שנילושה בסובה ובמורסנה וכיוצא ודעתו עליה להאכילה לכלבים או זולתן משאר בעלי חיים ולא לאכילת אדם אינו חייב בחלה שהרי אמר ה' באכלכם מלחם הארץ, אין מערבין וכו', מפני שאין אלו נעשין אלא ממה שהכונה בו שיאכלנו אדם וכו', וכן אין מברכין עליה, ואין מזמנין עליה, והרי היא כקטניות. ואינה נעשית ביו"ט, לפי שאמר ה' ביו"ט הוא לבדו יעשה לכם ואמרו לכם ולא לכלבים, ואין אדם יוצא בה יד"ח בפסח, לפי שאין אדם יוצא יד"ח אלא בדבר שחייב בחלה כמו שביארנו לעיל, ואם חשב עליה לאכילת אדם ולאכילת בעלי חיים ה"ז חייבת כמו שחייבת כל עיסה שאין בה דופי, עכ"ל. והנה לפנינו שגם הרמב"ם גופיה מפרש כעין מש"כ הרמ"ך, ועי' בר"ש חלה שם.

ונ"ל ביאור דברי הרמב"ם ועפ"י מש"כ הוא גופיה בפ"ו מה' בכורים ה"ח,

אינה משומרת לשם מצה. ולעולם בפת מורסן איכא חסרון נוסף שאינו לחם, אבל א"צ בזה, כיון שבלא"ה ליכא שימור לשם מצה. ואם הרועים אוכלים ממנה, ואע"פ שהם טפל אצל בהמה, מ"מ איקרי לחם וחייב בחלה ויוצאים יד"ח מצה, וממילא איכא נמי שימור לשם מצה. ומבוארים דברי הרמב"ם לנכון בס"ד.

והנה בחי' הגר"ח קשיא ליה על מה שנקט הרמב"ם טעמא דחסרון שימור, והרי בלא"ה לא אקרי לחם, וכתב דמסתברא שאם אינו עומד לאכילת אדם לא אקרי לחם, ותו כתב דאפי' לא נימא כן אלא דהוי גזה"כ, הנה יש ללמוד בגז"ש מחלה כמו שלמדו בגמ' לענין מצת מעש"ש שא"א לצאת בה כמו שפטורה מחלה, יעו"ש. והדברים צ"ב, דהא דנקט דלא אקרי לחם, צריך טעם, דאטו ע"י שעומד לאכילת בהמה, בטל מיניה שם לחם, וכן מאי דקשיא ליה דנילף בגז"ש מחלה, הרי לדרכנו י"ל שאין להשוות הילפותא של מעש"ש להך דינא, דמעש"ש הוא דין בשלכם והוא דין בעצם החפצא, משא"כ מחשבה לצורך בהמה אינה אלא פטור ממצוה.

ונ"ל להוכיח שלהרמב"ם עיסת הכלבים היינו גם בתערובת מורסן, ולא כפי שנקטו הכ"מ ומהר"י קורקוס שם, דהנה הם עצמם דקדקו שהרמב"ם כתב רק חלק ממתני' ולא כתב דין המשנה דעיסת הכלבים שאין הרועים אוכלים פטורה מחלה, וכתבו דזו משנה שא"צ לאחר

מיני עיסת הכלבים בין שהיא פת יפה ובין שהיא פת מורסן, והרי על צד הפטור מפורש בראש ההלכה שבכל גוונא פטור, ובסיפא קמ"ל בצד החיוב, והיינו אם היא פת יפה, סד"א הואיל ועיקרה לכלבים וכשמה כן היא עיסת הכלבים, ומה שהרועים אוכלים ממנה אינו אלא טפל, ונימא שאין חיוב חלה, קמ"ל שאע"פ כן איכא חיוב. וכן אם היא פת מורסן קמ"ל נמי שאין בזה חסרון והואיל והרועים אוכלים, ה"ז חייבת בחלה. ולכן יפה סתם הרמב"ם ולא פירש, כיון שמדובר בכל גוונא.

והנה לענין מצה נראה לכאורה דאע"ג דילפינן דין מצה מדין חלה, מ"מ הדמיון שייך רק במה שיש להשוות בין הנושאים, כלומר, דאם לא אקרי לחם לענין חלה, גם לענין מצה לא אקרי לחם, ואנן לחם בעינן, וכמו"כ מה דילפינן שצריך מצתכם כמו שצריך עריסותיכם ואם מעשר שני ממון גבוה דפטור מחלה, ה"ז פסול גם למצה, שהוא דין בקיום המצוה, וכמו דמצינו בארבעת המינים שצריך לכם משלכם. משא"כ כאשר הנידון הוא על פת המיועדת לאכילת חיה ובהמה שפטורה מחלה, בפשוטו אין כאן שום שינוי בעצם העיסה, אלא קמ"ל הלכה שמה שנעשה לצורך חיה ובהמה פטור ממצות חלה, וממילא שכל זה לא שייך במצה, ואין לפסול במצה אם נעשית לצורך בהמה. אמנם יש בזה פסול אחר שאם נעשית לצורך חיה ובהמה ממילא

שימור לשם מצה. ולפז"ר אינו מוכן, דבפשוטו כל שעומד לכלב, אין כאן שימור לשם מצה. ושו"ר בישועת דוד ח"ד סי' ח' מש"כ בזה, עי"ש, וראה בסמוך.

והנה יעזין בביאורי הגר"א יו"ד סי' ש"ל ס"ק ט' - י' וכן באו"ח סי' תנ"ד סעיף ב', וכן במשנה ברורה שם ס"ק ו' - י' וביאור הלכה ושער הציון שם, ואין הדברים מתאימים עם מש"כ, דיעו"ש בשם העולת שבת דפת יפה העשויה לבהמה לא אקרי לחם, ולדרכנו אינו כן, אלא לעולם אקרי לחם וכש"נ, והוא פטור לענין חלה, ולא שייך אצל מצה. ולענין ברכה ועירוב ושיתוף הוא דין דרבנן, ואין ללמוד ממנו, והנה על ברכה פי' ר"ש ורש"י ביצה כא, דהיינו המוציא, ובפשוטו נראה שיש לברך ברכת המזון כיון דהוי לחם.

ויעזי' שער הציון שם דהרמב"ם יליף ממתני' דין שימור הואיל והוא מיותר כיון דשמעין מרישא דאין מברכין, יעו"ש. ויש להעיר דאין נלמד מדין דרבנן על דין דאורייתא, וכש"נ. ותו יעזין בשער הציון שדייק מהספרי זוטא שהסמיק דין משנתנו על הדרשא למעוטי של בהמה מעריסותיכם, ועפ"י שיטת ריש לקיש בירושלמי וכפסק הר"ש דאיירי בתערובת מורסן, נמצא אפוא שלדעתו אין פטור מחלה אלא בכה"ג שהיא עיסה גרועה, אבל פת יפה אינה פטורה מחלה אע"פ שעשאה לצורך כלבים. ולפ"ז תקשי

שהקדים וכתב שאם עשאה לחיה ובהמה פטורה. יעו"ש. וקשיא לי, א"כ אמאי צריך עתה הרמב"ם לשנות מרישא דבריו, היה לו להמשיך דאם בני אדם אוכלים מאותה שעשאה לבהמה ה"ז חייב. ולא יזה צורך הזכיר עיסת כלבים, אלא הוא הדבר אשר דברנו, דעיסת כלבים הוא ענין בפ"ע, ואדרבה חידוש קמ"ל, דלא מבעיא בעושה עיסה יפה ואוכלים ממנה גם הרועים, והיינו שאע"פ שעיקרה לבהמה, מ"מ הואיל וגם לאדם יש בה ואע"ג שהוא טפל, מ"מ חייבת בחלה, אלא אפי' עיסת הרועים שיש בה גריעותא דתערובת מורסן וכמו שפי' בפיה"מ שם, מ"מ אם אוכלים ממנה הרועים ה"ז חייב.

ומאי דהוסיף עוד הגר"ח דתרי טעמי איצטריך, באופן שתחילה היה רק עבור בהמה, וממילא לא חייל עליה שם לחם, ותו לא חייל עליה שמירה לשם מצה, הואיל והוא חלות בגוף החפצא. ומה"ט גם אם אח"כ חזר בו ורוצה לאוכלו לא מהני, יעו"ש כל דבריו. צ"ב מה צריך לזה, דלעולם אע"פ שחשב לשם בהמה הואיל והיא פת נקיה, שפיר איקרי לחם, ומ"מ שימור לשם מצה ליכא, דשימור לשם מצה היינו לשם מצת מצוה, וכלבים לאו בני מעבד מצוה ננהו, והנה הגר"ח כתב כן כדי לישב דתרי טעמי איצטריך, איצטריך טעמא דלחם ואיצטריך טעמא דשימור לשם מצה, דאם לא צריך לחם, כלומר שאין בכה"ג הפקעת שם לחם ממנה, א"כ שפיר מהני

כיון דילפינן מעריסותיכם, א"כ מנלן למעט רק בהמה ולפרש חסרון דלא אקרי לחם, הרי לפום פשוטו צריך למעט גם נכרי, ויהיה הגדר בזה משום שאינו אופה לבר חיובא.

והנה שוב מצאתי בתשובות מהר"ח או"ז סי' קצ"ג וז"ל, ונסתפקתי דהעושה עיסה ליתנה לגוי אחר שתאפה אם תתחייב בחלה, דכי היכא דממעטינן עיסת כלבים בספרי זוטא מעריסותיכם שלכם חייבת ושל חיה אינה חייבת, הכי נמי נמעט של גויים כדדרשינן ביום טוב לכם ולא לגויים לכם ולא לכלבים, אלמא כי הדדי נינהו, ושמא לאו מעריסותיכם דריש ליה, דפ' ראשית הגז חולין קלה, ב מסיק עריסותיכם כדי עיסתכם, אלא מכולה עריסותיכם דריש ליה עיסה העשויה לאכילת אדם דהיינו כעכין ולא העשויה לאכילת כלבים דלא קפיד בה ועושה כלוחין לכות', וא"כ העושה עיסה ליתנה לגוי שעושה ללחם וכעכין תתחייב, ושמא יש לדמותה לעושה עיסה להקדישה דלאו לאוכלא איהו עביד לה ותפטר. וכאשר כתבתי לעיל שכשאינו עושה העיסה כתיקונה לעורכה ככרות נאות ומתקנות לאכילת אדם אין שם עיסה עליה להתחייב בחלה, הכי איתא בירושלמי, וז"ל הירושלמי איזוהי עיסת הכלבים רשב"ל אומר כל שעירב בה מורסן וכו', עכ"ל מהר"ח או"ז.

ויעו"ש שהביא סוגית הירושלמי ומסיק, ולפ"ז הפירוש אז בעבין

לשיטתנו בדעת הרמב"ם דפוטר מחלה אפי' פת יפה, איך הסמיך הספרי זוטא הך דרשא לעיסת הכלבים והרי עיסת הכלבים עפ"י האמור היא בתערובת מורסן, אך יש לדעת כי הספרי זוטא שלפנינו הוא מלוקט מהילקוט והמדרש הגדול, ואפשר שהם הסמיכו את המשנה אל הספרי זוטא, וממילא אין כל קושיא.

ושוב עיינתי בעולת שבת, ואכן שם הובאו דברי הרמב"ם בפיה"מ בפת מורסן דלא אקרי לחם לפי הדרשא שכתב הרמב"ם, וזה מבואר כדברינו, שאין כל מקור לומר שנעשית עיסה יפה לשם כלבים דלא תקרי לחם. ויעוין מנחת ברוך סי' ע"ב, וגם דבריו צ"ע. וראה גם מחצית השקל או"ח סי' תנ"ד.

והנה עכ"פ העולה מדברינו דאיכא פטור מחלה על העומד לאכילת בהמה מקרא דעריסותיכם, וקשיא לי, ואח"כ מצאתי שהק' כן הפמ"ג סי' תנ"ד במשבצות זהב ס"ק ג', א"כ אמאי ממעט רק בעושה לצורך בהמה וחיה ומדוע לא ממעט גם העשוי לצורך נכרי, שהרי מעריסותיכם ממעטינן גם עיסת נכרי מחיוב חלה. ויעו"ש שהניח בקושיא, והנה קושיא זו תקשי יותר עפ"י דרכנו הנ"ל בעיקר יסוד הפטור שהוא בגלל שעושה העיסה למי שאינו בר חיובא, ואינו חסרון בשם לחם, וא"כ גם הנכרי אינו בר חיובא, דאם נאמר שהוא חסרון בשם לחם מובן שיש חילוק בין נכרי לבהמה, אלא שבאמת הא גופא קשיא,

בענין זה. וגם לפי מה דנראה שלא מסיק כן, היינו דוקא הואיל והעשויה לחיה ולבהמה היינו רק שיש שינוי בעצם הפת אבל בלא"ה אין לומר כן. ובפשוטו אין זה ענין של מראית העין גרידא, כפי שנקט בשו"ת פרי תבואה סי' ס"ז שהובא בפ"ת יו"ד סי' ש"ל ס"ק ב', וראה גם משנה ראשונה חלה שם, וראה גם בה' חלה להרמב"ן שמשמע כן, אלא כך הוא מעיקר דינא, אלא שעדיין אינו מוכרח שגדר הפטור הוא בגלל עצם הפת, די"ל דהוא פטור מחשבה, וצריך שתהא מחשבתו ניכרת, וכמש"כ הגר"ח וכו"ל, אבל בפשוטו משמע שהוא דין בעצם הפת, יעוי' היטב בלשון מהר"ח או"ז.

ובלימודין לא קאי על עריכת הככרות אלא על גלגול העיסה כשעושה דקה וחלקה ניכר שלאכילת לחם לאדם עשאה, וכשעשאה עבה וגסה לאו לאכילת לחם לאדם עשאה ואינה קרויה עיסה, וא"כ העושה עיסה שלא כתיקון לאכילת לחם לאדם אע"פ שהיא עבה לאו עיסה היא ופטורה מן החלה וכו', ושמא דרשת הפסוק כך הוא תרימו תרומה ראשית עריסותיכם שתהא ראויה ומתקנת להיות ראויה ללחם שהוזכר תחילה מלחם הארץ תרימו תרומה ראשית עריסותיכם וכו'. עכ"ל, יעו"ש. וע"ע משנה ראשונה חלה פרק א' משנה ח', וראה אמרי בינה או"ח ה' פסח סי' כ"ד (כ"ג). וראה זרע יצחק (חדר) ע' קכד על שו"ע ה' פסח.²

ובאמת שדרשת הספרי זוטא כפי שהיא בילקוט פ' שלח, ובס"ז הורוביץ ע' 384, הרי מתבאר שם להדיא דמיירי דאיכא גריעותא ממש בעצם הפת, והיינו שאינה כלל מאכל אדם לענין איסור אכילת חמץ ולענין קנין בכסף מעשר וטומאת אוכלין, וכבר עמד בזה בספר ספרי זוטא (ר"ש ליברמן) ע' 4-13 יעו"ש היטב. וכמובן שלפ"ז אין קושיא אמאי לא נתמעט של עכו"ם, וכאמור הרמב"ם בפיה"מ ממעט עיסת הכלבים מקרא דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ, דהיינו העומד לאכילת אדם, וגם הוא פ"י שם דמיירי בפת מורסן.

והנה אע"פ שאין כל דברי מהר"ח או"ז ברורים אצלי כל צרכם, מ"מ חזינן דקשיא ליה קושיא הנ"ל, דנמעט נמי עשאה לעכו"ם, ואכן אין הדבר ברור אצלו שאין ממעטים לפי האמת, שהרי כתב בלשון נסתפקתי. אבל לא נתבררה לי הכוונה "מכולה עריסותיכם דריש ליה", ומ"מ מהמשך דבריו מתבאר שהיה מקום לפטור אף פת רגילה ונקיה הואיל ולאו לאכילתו עושה אותה, ועפ"י מה דנקט שם שגם העושה עיסה ע"מ להקדישה נמי פטורה מן החלה, כלומר שאע"פ שעדיין לא הקדישה, ויעו"ש בדבריו בסי' קצ"ב

ב. שו"ר בהגהות החלקת יואב על המנח"ח מצוה שפ"ה (חלק"י כרך ב' ע' קנד), עיש"ה.

לשיטתיה, דאי גם נכרי בכלל המיעוט, הרי לא רק עיסה שלו פטורה, אלא גם ישראל שעשה עיסה לנכרי נמי פטורה, אלא לאו כדאמרן.

וצ"ל דהרמב"ם בפי' המשנה דיליף מבאכלכם מלחם הארץ, ואוקים לה בעירב בו מורסן וסובין, אזיל להמ"ד בירושלמי דרך כה"ג נתמעט מחיוב, אבל בהלכותיו פסק כאידך מ"ד, וכפי הדרשא שבספרי זוטא מעריסותיכם, וכש"נ. ובדין חלות תודה ורקיין דעשאן לעצמו פטורים מחלה, הנה פשט לשון הרמב"ם שם הלכה ה' "שהן קדש" מורה דלא סגי בדעתו להקדישן, ונכון לשיטתיה דרך חושב לאכילת בהמה נתמעט מקרא לפטור. אבל לשי' תו' פסחים לח, א ור"ש ורא"ש חלה פ"א משנה ו', דסגי לפטור כיון שבדעתו להקדישן, צ"ע מאי שנא גלגל לצורך נכרי דחייב בחלה, וראה בזה באמרי בינה הנ"ל מש"כ לחלק בין הנושאים, וראה גם חי' רבי שמואל פסחים בהוספות ע' קעג, ומייתי שם מתשובות מהר"ח או"ז סי' קצ"ב הנ"ל שכתב וז"ל, ואפילו אם העושה עיסה להקדישה יפטר מן החלה שאינו עושה לאוכלה אלא לאחר הקדישה שאינה שלו ומשולחן גבוה קא זכי. עכ"ל. והדברים צ"ב, ואולי יל"פ כך, דבתורה נאמר והיה באכלכם מלחם הארץ, והיינו שהאכילה היא לצרכו של האוכל, משא"כ במשלחן גבוה קזכי, הגדר הוא שהקדשים צריכים להאכל, והיא מצות חפצא, ואין זה בגדר

ובספר יראים השלם סי' קמ"ח איתא בזה"ל, וצריכה עיסה שתעשה לצורך אכילת אדם דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ ותנן עיסת כלבים בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייבת אין הרועים ממנה אינה חייבת בחלה. ע"כ. וזה כהרמב"ם בפי' המשנה, אלא דנראה דמפרש דסגי במחשבה גרידא, אע"פ שאין שום ריעותא בעיסה ובפת עצמן, ועי' בתועפות ראם שם. שו"ר אריכות בנידון זה בשו"ת בנין שלמה ח"א סי' כ"ז, יעושה.

ובאמת פשט לשון הרמב"ם וסידור ההלכות מורה שיש כאן שני ענינים, דתחילה כתב דין עשיית העיסה לצורך בהמה וחיה, דפטור מחלה, ואח"כ כתב דעיסת הנכרים פטורה, והיינו דוקא שהיא של גוי, אבל ישראל שגלגל עיסה בשביל נכרי ה"ז חייבת בחלה, וזוהי שאלת הפמ"ג, כיון דעריסותיכם כתיב ולפיכך אין צורך בהמה בכלל, א"כ גם נכרי אינו בכלל.

ולפ"ז י"ל בהא דכתב הצ"ח פסחים לח, א דפטור עיסת נכרי מחלה לדעת הרמב"ם א"צ לילפותא דעריסותיכם, אלא ילפינן חלה מתרומה, ועי"ש מש"כ עפ"י דרכו, ולהמבואר הרי כיון שההלכה הראשונה שכתב הרמב"ם היא עפ"י הספרי זוטא למעט מעריסותיכם אם גלגל עיסה לצורך בהמה, ולדעה זו לא נתקבלה ההלכה אלא למעט בהמה ולא אדם, ואע"פ שהוא נכרי ה"ז חייב, וניחא

שהאכילה היא לצורך האדם האוכל, היא אכילת גבוה, ולא אכילת הדיוט¹, והתורה לא חייבה בחלה אלא את האכילה ומ"מ לפ"ז פשוט שאינו ענין לגלגול ע"מ של הגברא, ובמשלחן גבוה גם האכילה להפקיר, שהביא בדרך אמונה פ"ו מה'

ג. וכ"ה בגמ' חולין ככ, א, דמשו"ה לא אקרי נבילה הותרה מכללה לכהנים, משום דאינה אכילה כהנים, רק ה"ז כעין אכילת גבוה, ועי"ש ברש"י. וע"ע גור אריה יהודה (זמבה) דיני תרו"מ סי' א'. והנה מפורש עוד בגמ' ביצה כא, א דהואיל וכהנים משולחן גבוה קא זכו, לפיכך נדרים ונדבות אינן קרבים ביו"ט, ועי"ש בפירש"י וכן בתוס' דגם אכילת בעלים בכלל, הרי דליכא היתר אוכל נפש באכילת קדשים דאין זה בכלל אכילת הדיוט, אלא גם אכילת הדיוט היא אכילת גבוה. ודוק להנ"ל. ועדיין יל"ע כיון דחזינן בגמ' חולין הנ"ל דאכילת חטאת העוף אינה בכלל הותרה, משום משולחן גבוה, א"כ אמאי אין מביאים תודה בחג המצות, ומאי אכפת לן שצריך לאכול את הלחמי תודה, והרי אין זו אכילת הדיוט, וראה פסחים יג, ב, ועי"ש בפנ"י וצל"ח לענין כל יראה, וכן אמרי בינה דיני פסח ע' ב'. וראה מהר"ם חלואה שם, וכן תו' חכמי אנגליא שם, וראה גמרא שלמה שם בהערות על מהר"ם חלואה באריכות.

אמנם בעיקר הענין לכאורה יל"ע, בשלמא אם ה"ז הקדש למנחות, א"ש דהוי אכילת גבוה, אבל אם הקדש סתם לבדק הבית, מה ענין משולחן גבוה קא זכו יש כאן, ברם הרי המקדיש תמימים לבדק הבית לא יצאו מידי מזבח, וגם יינות ושמן וסלתות בכלל, כמבואר בגמ' וברמב"ם פ"ה מה' ערכין, אלא שתהא נפ"מ אם אינם כשרים למנחות, והוי רק הקדש בדק הבית, וליכא אכילת משולחן גבוה, ובגמ' סתמא קתני דהעושה עיסה ע"מ להקדיש אינו חייב בחלה, וצ"ע. ובעיקר דברי מהר"ם חלואה, ראה מש"כ עוד בס"ד במאמרי "השוחרט את הפסח על החמץ".

והנה מאי דקשיא לן דהואיל וגם חלק בעלים משולחן גבוה, א"כ אמאי אין להביא תודה בחג המצות, הרי התוס' ב"ק יב, ב כתבו שרק לענין נדרים ונדבות ביו"ט גם חלק בעלים בכלל משולחן גבוה, אבל בשאר מילי רק חלק כהנים משולחן גבוה, עי"ש, ואין כן שי' רש"י, וא"כ לשי' רש"י קשיא כאמור, אבל לא לשי' התוס', ברם גם לשי' התוס' איכא נפ"מ, כגון שהביאו תודה בערב פסח, אע"פ שאסור לבעלים לאכול חלק החמץ שבה, מ"מ לכהנים יהיה מותר לאכול את חלקם דהוי בכלל משולחן גבוה ממש, ואין איסורין באכילה זו, אבל כמובן שזה אינו נכון, שהרי גם אכילת מזבח, ר"ל גבוה ממש, צריך שיהיה מהמותר בפך, וע"ע במאמרי על אין מביאין תודה בחג המצות, משנ"ת בס"ד. וראה משנ"ת בס"ד ב"אוצר" ב"ק שם 71-86, וכן ראה מש"כ בס"ד ב"אוצר" פסחים קכ, א 44-6, וכן פשוט לפי אבודרהם ח"א פ"ג בשם תשובת ר"י בן פלט ושם הערתי 152, שגם תרומה לכהן אקרי משולחן גבוה, הרי לא יעלה על הדעת דאכילת תרומה לא הוי אכילת הדיוט, אלא בודאי יש שולחן גבוה רק ביחס אל הנתנה, וכמו"כ על היתר שחיטה ביו"ט, ויש גדר שולחן גבוה על אכילת כהנים בלבד בקדשים דהאכילה אינה אכילת הדיוט כלל, ושמא י"ל החילוק בזה בין קדשי קדשים, כמו חטאת העוף בחולין שם, ובין קק"ל כמו תודה, ועפ"י זה תו' ל"ק קו' הנ"ל ולא מידי.

בכורים בציון ההלכה אות ע"ה בשם מקדש מעט, עי"ש.⁷

ולולא דמסתפינא אמינא לפרש באופן אחר, דעיסה העשויה לבהמה דפטרה התורה, אין הכונה שפטורה מחלה גם אם אכלה אדם, אלא קמ"ל שאע"פ שיש חובת גברא על הפרשת חלה, מ"מ אם האוכל הוא ישראל הוא דחייב ולא באוכל נכרי ובהמה, ובזה שאני סתם עומד לאכילת כלבים שאין פטור בגלל העיסה, אלא קמ"ל שא"צ להפריש מה שתאכל הבהמה, אבל עיסת הכלבים בזמן שאינה עומדת לאכילת אדם בעצמותה, אע"פ שאכל ממנה בטלה דעתו, וה"ז פטורה מחלה. ואין הדבר תלוי בכונה כלל, ושור"ר בספר חלת לחם על הלכות חלה סי' ט' בשירי ברכה ס"ק כ"ט, דנראה שכונתו לחידוש זה, יעושה.

ולבאורה דין זה תלוי אם יש חיוב הפרשת תרו"מ וחלה גם אם אינו רוצה לאכול מהפירות, והמפרשים

האריכו בזה, והביאו מפירש"י גיטין מז, ב מדין מצות הפרשת תרו"מ אלא ברוצה לאכול, ונתבאר ענין זה בס"ד במקרא העדה פ' שלח סי' ס"ז, אלא שהובא שם מהכלי חמדה פ' שלח בשם הגר"א שיש חילוק בין תרו"מ ובין חלה, דאע"פ שבתרו"מ המצוה היא רק ברוצה לאכול, מ"מ בחלה ה"ז חייב אע"פ שאינו רוצה לאכול, ובמקרא העדה שם סי' ע' נתבאר בס"ד החילוק בין תרו"מ לחלה, ועפ"י הנוב"י תנינא יו"ד סי' ר"א, ואכ"מ.⁸

ואם נקטינן כן, א"כ יש לדחות פי' זה, דהואיל והיא עיסה גמורה וראויה לאכילת אדם, אע"פ שהאדם אינו רוצה לאכול ונותן לבהמה, מ"מ שפיר מתחייב בחלה, ובשלמא אי הוי פטור בעיקר העשייה לשם בהמה, א"כ בכה"ג פטרה התורה העיסה לגמרי, ולא שנא מי האוכל, אבל אם ליכא פטור בעיסה עצמה, א"כ גם באכילת בהמה צריך להפריש חלה, ולא בגלל אכילתה, אלא כאמור שחובה להפריש אע"פ שאינו רוצה כלל לאכול.

ד. שור"ר באתון דאורייתא כלל ב' שמפרש הגדר משולחן גבוה קא זכו, דר"ל שגם אכילת האדם היא גדר אכילת גבוה, וע"ש דמה"ט לא אקרי משקה ישראל, עי"ש. וזה מבואר כדברינו בס"ד. וכבר כתבתי בזה בס"ד בהערותי לאבודרהם שער שלישי בתשובת ר"י בן פלאט הערה 152 והערה 194.

ה. וע"ע שו"ת ברכת אברהם לר"א בן הרמב"ם סי' י"ד, תוס' רי"ד קידושין נח, א, תוס' ר"ה ד, א, שו"ת תורת חסד או"ח סי' ה', עונג יו"ט סי' ק"ד, אמרי בינה דיני תרו"מ סי' ג', אבני נזר יו"ד סי' שצ"ו, גליוני הש"ס גיטין נב, א, פי' הגרי"פ פרלא על ספר המצוות לרס"ג עשה ס"ה - ס"ו, שפת אמת פסחים ט, א, שו"ת חבלים בנעימים ח"ד חו"מ סי' קי"ט.

ועל מה שנתבאר למעלה בענין זה דבעינן שימור לשם מצה, דכל שאינה עומדת לאכילת אדם, אע"פ שאין כל חלות בגופה של העיסה, תו לא אקרי שימור לשם מצה, כן מתבאר מדברי הפר"ח והפמ"ג סי' תנ"ד, יעו"ש. וראה מנח"ח מצוה י' אות י"א. ויל"ד עפ"י האמור בקו' האחרונים בדין ברירה בשימור לשם מצה, יעוין מנח"ח שם אות י"ד ובקונטרס שולי המנחה שם.

ובעיקר מה דאיתא במתני' שאין מברכין ואין מזמנין וכו', הנה לשי' המ"ד בירושלמי דמיירי אפי' בגלוסקא יפה, נמצא חידוש שאין ברכת המוציא על פת יפה שנעשתה לצורך בהמה, וליתא ברמב"ם ושאר פוסקים, וראה משנה ראשונה ותוס' אנשי שם חלה שם. ומצאתי במאירי בית הבחירה ביצה שם שאכן נקט להדיא דלענין ברכה וזימון וכו' בודאי לא נאמר כן דתליא בכונה ומחשבה גרידא, וזה סיוע לאחרונים הנ"ל, דבפת יפה שחשב עליה לבהמה, לא פקע ממנה דין ברכת המוציא, ובודאי לא ברכת המזון שהיא דאורייתא, וצ"ע במשנ"ב סי' תנ"ד ס"ק ט', ושם הזכיר רק המוציא, וי"ל דבבהמ"ז אכן חייב, ובודאי אם אכל כדי שביעה שחיובו מהתורה, וצ"ע, ושור' בדרך אמונה פ"ו מה' בכורים ה"ח בביאור ההלכה שם מש"כ

בזה. ושמא דכיון שנעשה לכלבים אין קובעים עליו סעודה, ולא שייך בזה נמלך, ומי שקבע עליו סעודה בטלה דעתו, ולפיכך אין עליו בהמ"ז ואע"פ שאכל ושבע, וראה ברכות לה"ב, אי קבע סעודתיה וכו', וצ"ע, ואכן לפי' הגר"ח הנ"ל הרי אין עליו שם לחם ומה"ט אין מברכים עליו. [שור' אריכות נפלאה בתורת הארץ ח"א פ"ד ס"ק מ"ד - ס"ה, ויעו"ש שעמד בהרבה מדברינו].¹

והעולה מכל האמור, דכל שנעשה לצורך חיה פטור מחלה מגזה"כ, וכמו"כ אינו משומר לשם מצה, אבל אקרי לחם. ואפשר שהעשוי לצורך נכרי נמי כן הדין, וגם אין בו שימור לשם מצה, דכל שנעשה לצורך הגוי אע"פ דבודאי אקרי לחם, מ"מ שימור לשם מצה ליכא. ובעיסת הכלבים איכא חסרון לחם, וזה תלוי אם הרועים אוכלים ממנה אם לאו, והיינו שעפ"י זה נקבע אי איקרי לחם. ובזה ודאי מלבד דליכא שימור ליכא נמי לחם, ונמצא שמשתי סיבות א"א לצאת יד"ח מצה, ויעוין היטב בשו"ע והרמ"א סי' תנ"ד ס"ב ונו"כ שם, ועל פסק הר"ש דלא כהרמב"ם, יעוין ביאור הגר"א יו"ד שם מש"כ ומה שתמה עליו בחדרי דעה יו"ד שם. וראה רידב"ז בירושלמי שם ובגליוני הש"ס להגר"י ענגיל שם. ועי' תשב"ץ ח"ב סי' רצ"א הלכה ג'. ושור'

1. וחי' הגר"ח שם נקט דרך לברכות דרבנן ל"ה לחם, ומוכן מדבריו דבהמ"ז דאורייתא אם אכל כדי שביעה, אכן צריך לברך.

השימור אלא למצוה דאורייתא, ואם אין
לו משומרת יאכל כל מצה עם ברכת
המצוות, אלא שצריך ראויה לשימור,
ובלא"ה לא יד"ח כלל, עי"ש. ודוק בזה
לפי הנתבאר.

ב"אוצר מפה"ת" חלה שם מה שהובא
בזה, עי"ש¹.

וראה מש"כ בס"ד במאמרי "שימור לשם
מצה בשי' הרמב"ם", שאין

ז. וראה עוד בשיעורי הרב על מסכת חלה (לריד"ס, ירושלים תשס"ג) ע' נד-נו. שו"ר בס' הפרדס
לתלמיד הרשב"א שער ראשון הלכה כ"ה, בדין פת שעפשה שמברך שהכל, ועי"ש להמהדיר מה
שצ"ן, ומה ששייך לנידון דידן. וראה הערותי לאבודרהם הלכות ברכות שער שלישי.

סימן ז

מצה הנאכלת בכל מושבות

כתב הרמב"ם, אבל אין יוצאין במצה של בכורים אפילו בירושלים מפני שהבכורים אין להם היתר בכל המושבות, חלות תודה ורקיקי נזיר שעשה אותן לעצמו אין יוצאין בהן וכו' אבל זו משתמרת לענין הזבח + ותמה המנח"ח שהרי לפי האמור בגמ' שטעמים אלו נאמרו על זמן הקרבת הקרבנות בנוב וגבעון, וא"כ ליכא נפ"מ הואיל ואינם נאכלים בכל מושבות + לפי פי' המנח"ח בדברי הרמב"ם עולה שאין פסול בפ"ע שצריך להיות ראוי לאכול בכל מושבות + מעיר דלשון הרמב"ם משמע שכך הוא עיקר הדין דצריך ראוי לכל מושבות + מבאר דיתכן דזה אקרי נאכל בכל מושבות לשיטת הקרית ספר שאפשר לאכול קדשים קלים בעיירות המוקפות חומה + יש לדון אם ראוי לאכול בכל מושבות היינו גם חו"ל או דוקא בא"י + מביא משפת אמת בנידו"ז

בכורים אפילו בירושלים מפני שהבכורים אין להם היתר בכל המושבות, ומעשר שני אפשר שיפדה ויאכל בכל מקום, וכתוב בכל מושבותיכם תאכלו מצות מצה הראויה לאכול בכל המושבות היא שיוצאין בה ידי חובה. חלות תודה ורקיקי נזיר שעשה אותן לעצמו אין יוצאין בהן שנאמר ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לענין מצה בלבד היא שיוצאין בה אבל זו משתמרת לענין הזבח, ואם עשאן למכור בשוק ה"ז יוצא בה ידי חובתו, שהעושה למכור בשוק דעתו שאם לא ימכרו יאכל אותן ונמצא בשעת עשייתן שמרן לשם מצוה. ע"כ.

ותמה המנח"ח מצוה י' שהרי לפי האמור בגמ' נמצא שטעמים אלו נאמרו רק על זמן הקרבת הקרבנות בנוב וגבעון, אבל הרמב"ם שפוסק ההלכה למעשה,

בכל מושבותיכם תאכלו מצות, שמות י"ב כ', פירש"י, זה בא ללמד שתהא ראויה לאכול בכל מושבותיכם, פרט למעשר שני וחלות תודה שאינם ראויים לאכול בכל מושבות אלא בירושלים. ומקורו במכילתא שם. אמנם בפסחים לח,ב איתא טעמים אחרים על חלות תודה ורקיקי נזיר, שאינו משתמר לשם מצה, או שאינו ראוי לשבעה, והקשו בגמ' ותיפוק ליה דאינם נאכלים בכל מושבות, ואמר ריש לקיש זאת אומרת חלות תודה ורקיקי נזיר נאכלים בנוב וגבעון, ויעו"ש בפירש"י ותוס'.

והנה כתב הרמב"ם בפ"ו מה' חמץ ומצה ה"ח - ט', הכהנים יוצאין בחלה ובתרומה אע"פ שהיא מצה שאינה ראויה לכל אדם, וכן יוצאין במצה של מעשר שני בירושלים, אבל אין יוצאין במצה של

לא היה לו להרמב"ם להאריך כל כך בביאור הדרשא, הואיל וכאמור אין זה יסוד ההלכה אלא דרשא בעלמא, והיה להרמב"ם לסתום הדין שאין יוצאים במצה של בכורים, ותו לא מידי, ומתוך כך שהאריך הרמב"ם להביא כל הדרשא, ש"מ דס"ל דבעינן ראוי להיות נאכל בכל מושבות.

ואכתי תקשי קושית המנח"ח, והרי חלות תודה ורקיני נזיר אינם נאכלים בכל מושבות, ואין כתב הרמב"ם לפסול מטעם שמירה לשם מצה, וכן הכשירן בעשאן למכור בשוק, והרי אינו נאכל בכל מושבות. ומ"מ במכילתא הנ"ל מפורש שהטעם דבעינן בכל מושבות מהני גם לפסול חלות תודה ורקיני נזיר, ולפי שיטת תלמודין י"ל בשיטת המכילתא דס"ל דחלות תודה ורקיני נזיר אינם נאכלים בנוב וגבעון.

ואולי הענין תלוי בשיטת הקרית ספר פ"ז מה' בית הבחירה שאפשר לאכול

הרי שוב ליכא נפ"מ בטעמים הללו, אלא כיון שאין היתר במות לעולם, וקדושת המקדש לא בטלה, א"כ חלות תודה ורקיני נזיר בלא"ה אינם ראויים למצה, הואיל ואינם נאכלים בכל מושבות. וכתב המנח"ח שהרמב"ם מפרש כוונת הגמ' באופן אחר, דהתירין דנאכלים בנוב וגבעון הוא, כיון דהיה אז נאכל בכל מושבות, לא ממעטינן אף האידנא מכלל מושבותיכם, יעושה"ה. וע"ע שו"ת זכרון יצחק (הויכגלרנטר) סי' ס"ג.

והנה לפי פי' זה עולה שאין הגדר בזה דאיכא איזה פסול בפ"ע שצריך להיות ראוי להאכל בכל מושבות, דאי איכא הלכה כזאת, בודאי שיש לראות בכל זמן מה שאינו נאכל בכל מושבות אינו כשר למצת מצוה. ובאמת לשון הרמב"ם משמע שכך הוא עיקר הדין דצריך ראוי לכל מושבות, דאם כוונת הרמב"ם כפי' המנח"ח, נמצא אפוא שאין כאן הלכה בפ"ע של ראוי לכל מושבות, אלא יש דרשא על בכורים הנלמד מכל מושבות,

---

א. ואגב, ראה אסופות הגר"ח הלוי קידושין לח, ב בשם הגרי"ר מפוניבז' וכן בשו"ת זכר יצחק ח"א סי' פ' שלדעתו כל ההלכות שיש במצה נאמרו רק על המצה הנאכלת בפ"ע, אבל במצה הנאכלת עם הפסח לא נאמרו הלכות אלו, ואילו בשו"ת אבני נזר או"ח סי' שע"ח, ושו"ט בזה הכלי חמדה פ' ואתחנן אות ב', נקטו איפכא שכל אלו ההלכות הן דוקא בנאכל עם הפסח, ולא בנאכל בפ"ע, עיי"ש כל דבריהם. ולפז"ר לפי פשט דברי הרא"ש דהנאכל עם הפסח א"צ כזית לענין מרור, ה"ה לענין מצה, וא"כ הנדון בירושלמי שבתו' קידושין שם להאבנז' הוא על מצה פחות מכשיעור, ובפשוטו אין בזה אלא איסור חצי שיעור, וידועה שם קו' הר"י אייבשיץ, ופלפולי אחרונים, ובמקו"א כתבתי על פחות מכשיעור, אי יש איזה שיעור, ולפ"ז יש לפלפל, וראה גם הערותי לאבודרהם סדר פסח, וכן בהלכות ברכות שער ראשון.

רק בכל ערי ישראל בלבד ולא בחו"ל, וש"מ שתלוי רק בא"י, וכן איתא במנחות פג,ב ממושבתיכם ולא מחו"ל, ברם בקידושין לז,ב ובתוס' שם ד"ה בזמן מתבאר דבכל מושבותיכם האמור כאן כולל אף חו"ל. ולפ"ז צ"ע הכא.

ובעיקר דברינו הנ"ל עפ"י שיטת הקרית ספר דקדשים קלים נאכלים בערים המוקפות חומה, דזה איקרי נאכל בכל מושבות, וכאמור אין הכוונה הואיל ואפשר לקדש בכל מקום עיר מוק"ח, לכן איקרי כל מושבות, שהרי רק מוק"ח מימות יב"נ בדין זה, ומלבד זאת הרי אי מה"ט גופא גם בכורים הנאכלים רק בירושלים אקרי כל מושבות, שהרי אפשר להוסיף על העיר ועל העזרות, אלא לאו ש"מ שאין בזה טעם למהוי משום כך נאכל בכל מושבות.

ובמו"ב על דרך זו נאמר כיו"ב גם על השאלה הנ"ל מענין חו"ל, שהרי אפשר שתחול קדושת א"י על העולם כולו, ברם י"ל דלענין אכילת קק"ל לא אהני הך כבוש, וכמו דחזינן שאין במה אלא בא"י, ואפי' בעבר הירדן ליכא במה, וכמו שנתבאר ענין זה היטב בס"ד בהערות לחי' הרמב"ן גיטין ז,ב, וכן במקרא העדה הנ"ל, יעושה"ה. ומ"מ שמא עצם הדבר שקק"ל נאכלים בכל א"י בערים המוק"ח, זה גופא אקרי נאכל בכל מושבות.

קדשים קלים בעיירות המוקפות חומה, וי"ל דזה אקרי נאכל בכל מושבות, ועי' בפקודי העדה פ"ט מה סנהדרין ה"ד אות ס' נתבאר ענין זה בארוכה בס"ד. אבל זה אינו, דרק ערים המוק"ח מימות יהושע בן נון הוו בכלל, כמפורש בקרי"ס שם, ולפיכך אכתי ל"ה נאכל בכל מושבות. מלבד שלא נתבאר עדיין אם יש לזה טעם עפ"י הגמ' דחלות תודה ורקיני נזיר נאכלים בנוב וגבעון. וצ"ע.

והנה עפ"י שיטת המנח"ח דאיכא מיעוט על בכורים גרידא ותו לא, לכאורה פשוט דגם לפי שיטת המפרשים שאינו ראוי מדרבנן אקרי אינו ראוי מהתורה, מ"מ הכא ודאי ה"ז כשר למצה, שהרי אין הנידון אלא על בכורים. וראה יד דוד פסחים לח,א שהביא משער המלך בשי' התוס', וראה גם מה שכתב בחמדת ישראל קונטרס תורה אור אות כ"א דף קכא,ב מדפי הספר.

והנה יש לדון אם ראוי לאכול בכל מושבות היינו גם חו"ל, או דוקא בא"י, והנה מפורש במתני' פסחים לה,א שכהנים יוצאים יד"ח מצה בתרומה וחלה, וראה במקרא העדה פ' נשא סי' ל"א הובאה שי' הרמב"ם פ"א מה' ביכורים ה"ו, שמקום אכילת תרומה וחלה הוא רק בא"י, וא"כ ש"מ שבכל מושבותיכם תליא רק בא"י. ושוב מצאתי בשפת אמת על פסחים שם שאכן הק' מה מהני הא דבנוב וגבעון היו קדשים קלים נאכלים והרי זה

ועדיין יש להעיר עפ"י דברי הראשונים
 ריש מגילה, שגם בחו"ל ערים
 המוק"ח קורין בט"ו, והגר"א בביאורו
 לאו"ח סי' תרפ"ח ס"א האריך בהלכה
 זו, והביא גם מהתוס' כתובות מח, ב על
 רובה עכו"ם, ונראה מדבריו דדין
 מוקפין בקריאת המגילה תלוי בקדושת
 העיר, ואכתי כל ענין זה עדיין צ"ת.
 ועיין עוד מקרא העדה פרשת וירא סי'
 ס"ג.

ועדיין יש להעיר עפ"י דברי הראשונים
 ריש מגילה, שגם בחו"ל ערים
 המוק"ח קורין בט"ו, והגר"א בביאורו
 לאו"ח סי' תרפ"ח ס"א האריך בהלכה
 זו, והביא גם מהתוס' כתובות מח, ב על

פסח תשנ"א

סימן ח מצה של חדש

בגמ' מנחות רבי שמעון בן אלעזר אומר וכו', וכתוב אחד אומר שבעת ימים מצות תאכלו, הא כיצד מצה שאי אתה יכול לאוכלה שבעה מן החדש אתה יכול לאוכלה ששה מן החדש + מעיר אמאי לא הביא הכתוב שבעת ימים תאכל עליו מצות + מבאר עפ"י דברי הירושלמי דעשה דמצה הוי עשה שלפני הדיבור + ולפ"ז מיושב מה שהקשו במנחת יהודה וגור אריה

שלכן אין אומרים שיבא עשה דמצה וידחה ל"ת דחדש, הואיל ועשה דמצה הוי עשה שלפני הדיבור. ונמצא אפוא שאם העשה של מצה הוא מקרא דפ' ראה, א"כ שפיר יוצאים יד"ח גם במצה של חדש, ולפיכך נמצא שגם מצה של חדש הוא ראוי לשבעה, ושוב א"א לדרוש כן על ששת ימים, ולכן הביא המקרא מפ' שבספר שמות שלפני הדיבור, ומה"ט אין מצה של חדש נאכלת אלא לששה, ונראה דאכן הביאור בזה, דקמ"ל שאע"פ שהצווי נשנה בפ' ראה, מ"מ עיקרו בפ' בא ואיקרי מצוה שלפני הדיבור.

ויעוין שפת אמת מנחות שם שהביא מה שהקשו במנחת יהודה וגור אריה פ' ראה, למה איצטריך הך קרא דששת ימים לענין זה שא"א לאכול מהחדש, והרי כך הוא פשוט דאיכא לאו, ויעו"ש מה שחידש במנחת יהודה דקמ"ל דאיכא איסור עשה בחדש, ברם זה נסתר מהירושלמי הנ"ל. ותו תי' שם הגור אריה

מנחות סו, א, רבי שמעון בן אלעזר אומר כתוב אחד אומר (דברים ט"ז ח') ששת ימים תאכל מצות, וכתוב אחד אומר (שמות י"ב ט"ו) שבעת ימים מצות תאכלו, הא כיצד מצה שאי אתה יכול לאוכלה שבעה מן החדש אתה יכול לאוכלה ששה מן החדש. ע"כ. ויעו"ש בפירש"י. וכ"ה גם במכילתא פ' בא, תו"כ פ' אמור, ספרי פ' ראה ועוד, יעוין יפה עינים מנחות שם.

ולבאורה יש להעיר, אמאי הביא רבי שמעון בן אלעזר הפסוק שבעת ימים מצות תאכלו שהוא סותר להפסוק ששת ימים וגו', ואמאי הביא ממרחק לחמו, והרי בפרשת ראה עצמה שם נאמר ששת ימים, נאמר גם (שם פסוק ג') שבעת ימים תאכל עליו מצות. ואח"כ מצאתי שכנראה הרגיש בזה במשכיל לדוד פ' ראה, יעו"ש. ודבריו צ"ב.

ולבאורה י"ל כך, דהנה תוס' קידושין לח, א הביאו מהירושלמי

קרואי

מצה של חדש

מועד

נט

באופן אחר, ודבריו תמוהים כמש"כ
שפ"א, מלבד שעיקר יסודו נסתר מהכלל
שעדל"ת בכל גוונא.

ולדרכנו יל"פ דזה גופא גלי קרא דהכא
אין עשה דוחה ל"ת, וה"ט כיון

דהעשה העיקרי הוא לפני הדיבור, והיה
מקום לומר דהוא גזה"כ גרידא שאין
הל"ת נדחה, ברם אינו מסתבר, ולכן
הפשוט הוא כש"נ. וע"ע או"ש בה' חמץ
ומצה פ"ו ה"ז, ואכ"מ. וע"ע משכנ"י יו"ד
סי' ס"ז מש"כ בזה.

חג הפסח תשס"ו

סימן ט

אכילת מצה שלא כדרך אכילה

בגמ' פסחים, בלע מצה יצא בלע מרור לא יצא, בלע מצה ומרור ידי מצה יצא ידי מרור לא יצא, כרכן בסיב ובלען אף ידי מצה נמי לא יצא + ופירש"י, בסיב הדקל, שהרי לא היה ממש בפיו לא זה ולא זה, ובר"ן כתב דלאו דרך אכילה היא זו + הרמב"ם בה' שאר אבות הטומאות כתב, הכורך כזית מבשר נבלת העוף הטהור בחזרת וכיו"ב ובלעו, אע"פ שלא נגע בגרונו ה"ז טמא, כרכו בסיב ובלעו ה"ז טהור + וכתב הכס"מ בשם הר"ש דחזרת מין מאכל הוא ומין במינו אינו חוצץ משא"כ בסיב + הפר"ח השווה דין מצה עם דין נבלת עוף טהור, ולפיכך כתב שאם כרכה למצה עם מאכל אחר שפיר יוצא יד"ח + הגר"ח מבאר דאיכא פלוגתא בש"ס אי הוי טומאה מכח האכילה, או טומאת מקום אכילה, והרמב"ם ס"ל דהוי רק טומאת מקום אכילה + בחי' הגרי"ז תמה על הגר"ח מהגמ' מנחות שנסתפקו לענין אוכל תרומה במחובר + מעיר על השגת החזו"א + מקשה על הגר"ח, איך יתפרש הדין של כרכו בחזרת שנטמא וכרכו בסיב אינו נטמא + והקה"י מפרש שאע"פ שמקום מטמא ולא אכילה מ"מ דרך אכילה בעינן + תמוה הצ"ח שנקט דאכילה שלא כדרך הנאה ה"ז מתחייב בתשלומי תרומה + מבאר הסוגיא במנחות שהפרי לא נתלש מהמחובר גם כאשר הוא בפיו ובית הבליעה + וביאור הספק עפ"י מה שמצינו כע"ז באור שמח, שכל דבר שמחובר אע"פ שנמצא בכלי שלו, מ"מ אין זה בגדר שנמצא שם הואיל והוא מחובר לקרקע + מבאר ענין כרכו בסיב בדרך זו + לפי המבואר אינו ענין לשאר אופנים של לא כדרך אכילה והנאה + גם שי' הצ"ח ל"ק מהגמ' מנחות

הטעם שלא יצא יד"ח, דלאו דרך אכילה היא זו, וכן הוא בשו"ע סי' תע"ה ס"ג.

ועי"ש בפר"ח שהביא מהרמב"ם פ"ג מה' שאר אבות הטומאות הלכה ה' בדין נבלת עוף טהור דמטמא בבית הבליעה, שכתב עפ"י התוספתא זבים פ"ה ה"ט, וז"ל, הכורך כזית מבשר נבלת העוף

פסחים קטו, ב, אמר רבא בלע מצה יצא, בלע מרור לא יצא, בלע מצה ומרור ידי מצה יצא ידי מרור לא יצא, כרכן בסיב ובלען אף ידי מצה נמי לא יצא. ופירש"י, כרכן שניהם יחד בסיב הדקל לא יצא, שהרי לא היה ממש בפיו לא זה ולא זה. וכ"ה ברשב"ם, והוסיף, וכזורק אבן לחמת דמי. ועי' בר"ן שכתב

קרואי אכילת מצה שלא בדרך אכילה מועד סא

שא"צ אכילה ממש, יעו"ש שהביא לזה עוד ראיות. ויעוין גם אתוון דאורייתא כלל א' שהאריך בזה, וכן ע' במנח"ח מצוה קס"א, ועוד אחרונים, ובמקו"א כתבתי עוד בזה בס"ד.

והנה בחי' הגרי"ז מנחות ע, א תמה על אביו הגר"ח מהגמ' שם שנסתפקו לענין אוכל תרומה במחובר אם חייב בתשלומי תרומה ופשיט לה הש"ס מאכילת ביצי נבלת עוף טהור שמקצתו בחוץ ומקצתו בפנים, דנטמא וחזינן שא"צ שיהא דרך אכילה, וא"כ ה"ה בתשלומי תרומה, ואמנם דחו בגמ', שאין להשוות מחובר לתלוש, דמחובר אינו דרך בני אדם לעשות כן, משא"כ תלוש, אבל עיקר הדמיון לפי' הגר"ח אינו מובן מה ענין זל"ז, ועי' גם בחזו"א ריש טהרות וסוף זבים.

והחזו"א בגליונות על חי' הגר"ח העיר גם מהגמ' חולין קה, א דבעינן לרבות את השותה, לענין טומאת נבלת עוף טהור, ובשלמא אם אכילה מטמאה צריך ריבוי על שותה, אבל אם מקום אכילה מטמא אמאי צריך ריבוי על שותה, עי"ש. ולפז"ר איני רואה כאן השגה, דהואיל וכתוב בתורה שאוכל של נבלת עוף טהור מטמא, עדיין לא שמענו שמשקה מטמא, ולזה קמ"ל שגם משקה מטמא, ואין כאן הוכחה דמעשה אכילה מטמא, כן נראה לכאורה. [וראה שיעורי ר' שמואל ב"ב יט, ב אות כ"ג].

הטהור בחזרת וכיו"ב ובלעו, אע"פ שלא נגע בגרונו ה"ז טמא, כרכו בסיב ובלעו ה"ז טהור. ע"כ. וכתב הכס"מ שם, והטעם נראה דהיינו משום דכיון דחזרת מין מאכל הוא מין במינו אינו חוצץ, משא"כ בסיב וכ"כ הר"ש. ע"כ.

וצ"ע דבר"ש סוף זבים איתא הטעם דכרכו בסיב הוי שלא בדרך אכילה, ולא הזכיר ענין חציצה כלל, וצ"ל שלהכס"מ הכל ענין אחד, ברם בחסדי דוד על התוספתא שם תמה על הכס"מ דלא שייך באוכלין הטעם דמין במינו אינו חוצץ, כיון דבשר וחזרת שני מינין הם. וכן לאו בחציצה תליא מילתא, אלא הביאור הוא כפשט לשון הר"ש דתליא בדרך אכילה, וראה גם חזון נחום ריש מס' טהרות.

וכאמור הפר"ח השווה דין מצה עם דין נבלת עוף טהור, ולפיכך כתב שאם כרכה למצה עם מאכל אחר, שפיר יוצא יד"ח דומיא דמש"כ הרמב"ם לענין טומאה, ובדרך זו כתב גם הגרע"א בגליון הרמב"ם פ"ו מהלכות חמץ ומצה הלכה ב', להשוות שני הענינים.

והנה לענין טומאת נבלת עוף טהור, יעויין בחי' הגר"ח ה' שאר אה"ט שם ה"א שמבאר דאיכא פלוגתא בש"ס אי הוי טומאה מכח האכילה, או טומאת מקום אכילה, והרמב"ם ס"ל דהוי רק טומאת מקום אכילה, ויש ילפותא דצריך כזית, אבל א"צ כדי אכילת פרס, כיון

מנחת ברוך סי' ע"ג, שו"ת אהל משה
להגראמ"ה סי' כ"ט.]

והקה"י שם בחר לו לפרש דרך אמצעית,
שאע"פ שמקום מטמא ולא
אכילה, מ"מ דרך אכילה בעינן, וי"ל דזה
גופא ילפינן מהא דדרך יציאה אינו
מטמא, ור"ל דצריך דרך אכילה, והגר"ח
הוכיח מהתו"כ והרמב"ם שדרשו כן,
דש"מ שמקום מטמא ולא אכילה, וכ"כ
אתוון דאורייתא שם הוכחה זו, ומ"מ
בפשוטו אינו מוכרח מניין דזה איתא
בהדרשא, נימא דאתמעט כדרך יציאה ותו
לא, ומנ"ל ילפותא על דרך אכילה,
והגר"ח כתב דלשון הרמב"ם משמע דמה
שנזכר אכילה בפרשה הוא רק לענין
שיעור כזית, ובמנח"ח שם הק' אם
הטומאה היא דין אכילה, אמאי נטמא
אע"פ שנפסל מלאכול לאדם כמפורש
ברמב"ם שם, והרי כל אכילה שבתורה
צריך שתהא ראויה לאכילת אדם, עי"ש.
ובקה"י מתרץ עפ"י דרכו, אבל כפשוטו
הוא תמוה דמבואר בגמ' מנחות הנ"ל
דאכילה מן המחובר לא הוי אכילה לענין
זה, ואילו אכילה של דבר שנפסל מלאכול
לאדם אקרי אכילה, וזה אינו מסתבר כלל.

ובאמת כיו"ב תמוה על הצל"ח ברכות
לח, א שנקט דאכילה שלא כדרך
הנאה ה"ז מתחייב בתשלומי תרומה, ורק
מזיק את עצמו פטור, והרי מפורש בגמ'
מנחות דאכילה שלא כדרך אינו חייב
בתשלומי תרומה, וקושיא זו הק' להנוב"י
בשו"ת תנינא או"ח סי' קט"ו, והשיב בנו

והנה קשיא לי על הגר"ח, ואח"כ מצאתי
שכבר תמה כן בקה"י חלק שמיני
סי' כ"ז וכן סוכה סי' ה' וטהרות סי' ל"ד,
איך יתפרש הדין של כרכו בחזרת שנטמא
וכרכו בסיב אינו נטמא, דבפשוטו אם
מקום בית הבליעה מטמא, מאי איכפת לן
אם סיב חוצץ, כיון שהנבלה נמצאת
באוויר בית הבליעה, ואם הכוונה דדוקא
מגע בית הבליעה מטמא, אמאי כרכו
בחזרת טמא, והרי מ"מ ליכא מגע בבית
הבליעה, ואפי' היה מינו ממש כגון בשר
כשר טהור, נמי אין דין מין במינו לא
חוצץ על קבלת טומאה, ובשלמא אי הוי
דין אכילה, י"ל כפי' הר"ש דזה אקרי דרך
אכילה וזה לא אקרי דרך אכילה, וכמו
שפי' הר"ן לענין מצה, אבל אם המקום
גורם איך תתפרש הלכה זו.

ועל התוספתא עצמה אין קושיא, דכבר
נקט הגר"ח שנידון זה הוא פלוגתא
דתנאי, וי"ל דהך תוספתא היא בשי'
הסוברים דהוי מעשה אכילה המטמא,
אבל הרמב"ם הרי פסק כתוספתא זו,
אע"פ שלדעתו לפי' הגר"ח המקום הוא
המטמא, וגם החזו"א זבים שם מסכים
לדיוקו של הגר"ח בלשון הרמב"ם שכך
הוא הפי', אבל כאמור תמוה. ובאמת על
השאלה מהגמ' מנחות הנ"ל נוכל נמי
לומר דאזיל בשי' הסוברים דהוי דין
אכילה, ואין קושיא על הגר"ח בשי'
הרמב"ם, אלא שאינו נראה להעמיד
סתמא דהש"ס דלא כהלכתא. [שו"ר
שיל"ע בשו"ת עמודי אור סי' ע' אות ו',

דבר שמחובר אע"פ שנמצא בכלי שלו שהוא חצרו, מ"מ אין זה בגדר שנמצא שם, הואיל והוא מחובר לקרקע, ע"ש. וראה קרואי מועד עניני סוכה במאמרי "בדין אגודת לולב", שבזה יל"פ גם מה שא"א ליטול ארבעת המינים במחובר, ע"ש. והביאור הוא דהואיל ואכילה היא בפיו ובבית הבליעה, וע"י זה דבמחובר אמרינן שאין הפרי נמצא במקום שענינו רואות אלא מקומו הוא בחיבורו, א"כ אינו בפה ובית הבליעה, וה"ז בגדר אכילה שאינה ע"י פיו ובית הבליעה, ואכילה כזאת אינה בכלל חיוב תשלומי תרומה. וזהו אפוא הספק בגמ'. [שוב מצאתי בספר באר רואי ע' תע-ט בחי' הגר"ל דיסקין ז"ל שאף הוא מפרש דאיירי שהוא מחובר גם בעודו בבית הבליעה, אבל לא ירד לכל מש"כ.]

ועל כך הביא הש"ס מנבלת עוף טהור, וע"ש בגירסת הגמ' שלפנינו ופי' רש"י ובתוס' בשם ר"ת בשם רבנו גרשון, והנה הרמב"ם הביא הלכה זו בפ"ג מה' שאר אבה"ט ה"ז וז"ל, מעי של נבלת העוף הטהור שבלעו מקצתו בבית הבליעה ומקצתו בחוץ בתוך פיו אם יש בבית הבליעה כזית ה"ז טמא ואם לאו טהור, ע"כ. וע"ש בהשגת הראב"ד ובקריית ספר. וכתב הכס"מ שלפי גירסת

השיבת ציון דאכן גרע אכילה מהמחובר דבטלה דעתו לגמרי, משא"כ אכילה שלא כדרך הנאה, ע"ש. ולא זכיתי להבין סברא זו, וכן מצאתי אח"כ באמרי בינה או"ח סי' י"ז שנקט איפכא מהשיבת ציון, והנה גם המנח"ח מצוה רפ"א נקט כהצל"ח, ע"ש באורך, וכאמור הדברים צ"ע^א. [ושו"ר מש"כ בזה חלקת יואב יו"ד סי' ט', ע"ש.ה. ועי' ספר העיקרים לר"ש איגר ח"ב ערך אכילה שלכדה"נ, ושם ע' ש"צ לענין מצות עשה, ודוק לענייננו.]

ולפיכך לולא דמסתפינא אמינא פי' אחר בסוגיא דמנחות, והיא מתאימה גם עם דין כרכו בסיב, וכפי שיבואר, דאכן לפו"ר הסוגיא משוללת הבנה, מאי איכפת לן שתלשו בפיו מן המחובר, ואטו התלישה היא חלק ממעשה האכילה, והרי הלעיסה והבליעה והמאכל עצמו הכל הוא כדרך בני אדם, ומאי איכפת לן מה שקדם להן תלישה ע"י פיו, והוא דבר תימה, וראה אבני נזר או"ח סי' פ"ז-פ"ח.

ולכן נראה שכוונת הגמ' שהפרי אכן לא נתלש מהמחובר גם כאשר הוא בפיו ובית הבליעה, ובזה הוא הספק בגמ', וביאור הספק עפ"י מה שמצינו כע"ז באור שמח פ"א מה' גירושין ה"ו שכל

א. ועיקר הענין אם אכילה מהמחובר שנתלש ע"י פיו, אקרי מהמחובר או מהתלוש, ראה משנ"ת בס"ד ב"אוצר" גיטין מט, א 74-79. וראה גם ב"אוצר" ב"ק סב, ב ציון 78. ותו' גיטין לח, ב ד"ה גופיה וכן ד"ה בקרקע וכו', ובמקו"א כתבתי בזה עוד בס"ד.

שמונח בבית הבליעה כאילו לא נמצא שם, אלא נקטינן שהכזית פרי תרומה שנמצא בבית הבליעה, יש עליו שם אכילה והדר מתחייב בתשלומי תרומה, ועל כך מסיק הש"ס שאין ללמוד תשלומי תרומה מנבלת עוף טהור, ולשון הש"ס, תלוש עבידי אינשי דאכלי הכי מחובר לא עבידי אינשי דאכלי. ע"כ. וכן בגמ' שם לעיל איתא על תרומה הסברא לפטור, ואי גחין ואכיל בטלה דעתו אצל כל אדם.

ונראה לבאר הגמ' עפ"י דרכנו, דאי הוי באמת דרך אכילה, לא אכפת לן מה דעפ"י הבנת הענין אין התרומה נמצאת בבית הבליעה, שהרי במציאות היא אכן נמצאת שם, אבל כיון שאין דרך אכילה בכך, ממילא הדר דינא שאין התרומה נמצאת כלל במקום אכילה, ואין זה כסתם לאו דרך אכילה והנאה, אלא ליכא כלל מעשה אכילה ע"י גופו, וזה מיייתי הש"ס מנבלת עוף טהור ואלויבא דנוסחת ופי' הרמב"ם, דאע"פ שחלק מהמעזי נמצא מחוץ לבית הבליעה, והיה מקום לומר שגם החלק שבפנים עדיין אינו בגדר נמצא שם, וכיו"ב מצינו לענין הוצאה בשבת מרשות לרשות, שאין החפץ נמצא ברשות השניה, אם חלק ממנה נמצא ברשות שממנה הוציא, וכמו"כ הכא.

וע"ז מסיק הש"ס שאין להשוות הנושאים, דמחובר ע"י מאי דאמרינן שהפירות נמצאים במקום חיבורם ולא בתוך פיו, א"כ אין זו אכילה

הרמב"ם בגמ' ולפי פירושו, כוונת הגמ' היא כך, דאע"פ שמקצתו בחוץ במקום שאינו מטמא, קצתו אחר שהוא בבית הבליעה מטמא, ע"כ. ומבואר מדבריו דסד"א דהמקצת שבפנים נגרר אחרי המקצת שבחוץ, קמ"ל שאין אומרים כן. ואכתי לפו"ר אינו מובן, מאי איכפת לן שהוא נגרר אחרי החלק שבחוץ, והרי מ"מ יש כזית בבית הבליעה, והדרא קושיא מאי קמ"ל הש"ס.

ונראה דאדרבה לפי דרכנו, ואלויבא דשי' הגר"ח בדעת הרמב"ם, הוא מבואר לנכון בס"ד, דהואיל והיא טומאת מקום, הרי בעינן שתהא הנבלה מונחת באותו מקום, וכמובן אילו היה זה דין מגע, אין כל שאלה, הואיל וכזית בבית הבליעה ונגע בו, אבל הרי א"צ מגע, אלא שיהא נמצא שם בבית הבליעה, ולכן סד"א שהחלק שבפנים נגרר אחרי חלקו שבחוץ, וממילא אין זה בכלל מה שנמצא בבית הבליעה, קמ"ל שאינן כן, אלא שענין זה נכון גם אם צריך מעשה אכילה, וכפי שנתבאר שמעשה אכילה הוא בפיו ובבית הבליעה, ואם אין הנבילה שם ליכא נמי מעשה אכילה.

וע"ז הביא הש"ס להשוות הנושאים, דכמו לענין טומאת נבלת עוף טהור אין אומרים שהכזית שבפנים הוא כאילו בחוץ, אלא נקטינן שהואיל ובמציאות לפנינו כזית בבית הבליעה ה"ז טמא, ה"ה בתשלומי תרומה, אע"פ שהוא מחובר אל הקרקע, אין אומרים שמה

קרואי אכילת מצה שלא בדרך אכילה מועד סה

עוד בזה ב"אוצר" סוכה לז, ב 60-76, וע"ע תשובות מהרי"ל דיסקין קו"א אות לו].

וגם ענין כרכו בסיב יתבאר בדרך זה, דאמנם הר"ש כתב דאין דרך אכילה כך, והכס"מ כתב בגדרי חציצה, ומסיק שכ"כ הר"ש, מה שלכאורה ליתא בר"ש, אך להאמור תרומתו צריכי, דבאמת דרך אכילה אינו קובע הכא, כיון שלא תליא הטומאה באכילה אלא במקום אכילה, אלא שע"י הסיב איכא חציצה וזה נעשה מקום אחר כביכול, ודבר זה תלוי בהכי, דאי בלי דרך אכילה לא אכפת לן בסיב, ואע"פ שהסיב חוצץ לא אכפת לן כיון שגם במקום הזה שבתוך הסיב הוא מקום אכילה, אבל כיון שאין דרך אכילה בכך, ממילא בתוך הסיב לא הוא מקום אכילה ואינו מטמא, וזהו דין חציצה שכתב הכס"מ, ושני הענינים צריכי להדדי, שיהא דרך אכילה, ושיהא מקום אכילה, כלומר, ע"י דרך אכילה הו"ל שם מקום אכילה, וכש"נ.

ולפ"ז גם דין מצה שכרכה בסיב דלא יצא, היינו כפירש"י שלא היה ממש בפיו, וזה כמשמעות הכס"מ דתליא בחציצה, והר"ן הוסיף דלא הוא דרך אכילה, וגם הכא תרומתו צריכי, דאילו הוא דרך אכילה, אקרי שנמצאת המצה בפיו, אבל כיון שאין זה דרך אכילה ממילא הוא חציצה, וממילא אקרי שאוכל המצה שלא במקום אכילה, ולא יצא יד"ח.

ע"י הפה ובית הבליעה כלל, וכאמור אמאי אמרינן כן, הואיל ואין דרך אכילה בכך, דאילו היתה זו דרך אכילה, א"כ לא אכפת לן מה דאקרי שאינו נמצא בפיו ובית בליעתו, דאטו בקרא כתיב פיו ובית הבליעה, אכילה כתיב, ואם זוהי דרך אכילה מאי איכפת לן היכן נמצא הפרי, אבל הואיל ואין זו דרך אכילה, ממילא נקטינן שאינו נמצא בפיו ובית בליעתו, וממילא אינו מתחייב, אבל בנבלת עוף טהור, אם אין דרך אכילה בכך, וכפי שמבאר הרמב"ם שחציצה בתוך פיו, אכן י"ל דגם המונח בבית הבליעה אינו קרוי שמונח שם, אלא כיון שחלקו בחוץ, אקרי שכולו בחוץ, או עכ"פ לא בפנים, אבל כיון שכך היא דרך אכילה לא אכפת לן מה שקרוי שהוא בחוץ, דזה גופא נמי הוא הדרך לאכול כן, וכיון שהדרך לאכול כן סגי בזה.

ונמצא כך דאע"פ שאין נידון נבלת עוף טהור כנידון תרומה לזר, דבנבלת עוף טהור א"צ במעשה אכילה, אלא שיהא במקום אכילה, ואילו בתרומה צריך כמובן אכילה ממש, אלא הואיל ואכילה צריך שתהא במקום אכילה, לפיכך בעי למיפשט מנבלת עוף טהור, דבכה"ג איקרי מקום אכילה, ועל כך חילק המתירן שאין דמיון בין מחובר לתלוש, דבתלוש אקרי שנמצא במקום אכילה, אבל במחובר לא אקרי שנמצא במקום אכילה, והמ"ד שעשה הדמיון בין שני הענינים לא ידע מהחילוק בין תלוש למחובר. [ושו"ר

והנה יש אריכות עצומה בפוסקים אם במצוות אכילה נמי בענין דרך אכילה, וראה חזון עובדיה ה' פסח סי' כ"ז מקורות רבים, והיא חקירת המל"מ פ"ה מה' יסודי התורה ה"ח, וראה ספר המפתח שם, והמפרשים הביאו גם מהר"ן ושו"ע שכתב כמותו דכרכן בסיב לא הוי דרך אכילה, ולדרכנו אינו ענין, דהכא ע"י שאינו דרך אכילה, נעשה המקום הזה מקום שאינו מקום אכילה, שהסיב חוצץ, וממילא ה"ז אינו יוצא יד"ח, ואינו ענין לשאר אופנים של לא כדרך אכילה והנאה שדנו בהם הפוסקים. [ובקרואי מועד עניני יום הכיפורים נתבאר עוד בענין דרך אכילה].

וגם שי' הצל"ח בתשלומי תרומה דמחייבי גם בשלא כדרך אכילה, ל"ק מהגמ' מנחות הנ"ל, וכפי שתמה השואל בנוב"י, דהתם במנחות ע"י שלא כדרך אכילה אין התרומה נמצאת במקום אכילה, ולפיכך פטור, אבל סתם שלא כדרך אכילה והנאה לעולם חייב². ואכן לא נתבאר בשאר מאכ"א איך הדין באוכל מחובר, ולפ"ר עפ"י דרכנו הנ"ל שע"י דהוי מחובר ל"ה המאכל מונח במקום אכילה, א"כ לפ"ר אין לחלק, ולפיכך אפי' בכלאי הכרם שחייב שלכדה"נ, הכא פטור, וכש"נ לעיל, וכשיטת המנח"ח לענין תרומה, אע"פ שלא כ"כ במצוה רפ"ו, וצ"ע.

ב. וע"ע היטב בענין זה בשו"ת דבר אליהו לר"א קלצקין ז"ל סי' ס"ה, מנח"ח מצוה י' אות ג', שו"ת כתב סופר או"ח סי' צ"ז, מל"מ פי"ד מה' מאכ"א הי"ב וס' המפתח שם, זרע אברהם (לופטביר) סי' נ"ג אות ד', שו"ת חכ"צ סי' ק"ז, צ"פ פ"ג מה' נדרים, וספר המפתח פ"ג מה' שאר אה"ט ה"א, בית הלוי ח"א סי' ב', נאות יעקב (שפירא) סי' ט', שו"ת אמרי אש חיו"ד סי' קט"ו, שו"מ רביעאה ח"א סי' קצ"ב, זרע אברהם (זמבה) סי' י"ג סק"ט, אחיעזר ח"ג סי' ה', כלי חמדה פ' וישלח אות ג', יד אליהו (רגולר) ח"ב כתבים אות א' סי' ב', קרן אורה מנחות ע, א, מנח"ח מצוה ר"פ אות ל"ח, אבנ"ז או"ח סי' פ"ו וסי' תקל"ה.

נדפס בקובץ "מוריה"

ניסן תשס"ז גיליון שכ"ט-של"א

סימן י

לחם משנה בליל הסדר

בגמ' ברכות, בפסח מניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע, מ"ט לחם עוני כתיב, ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות, מ"ט לחם משנה כתיב ✦ איך יש לנהוג בליל פסח שיש להניח פרוסה משום לחם עוני, והרי צריך לחם משנה ביו"ט ✦ יש לבאר מנלן דהנך תרי ככרות צריך שיהיו שלמות ✦ עיקר הדין מבואר ברי"ף, ונראה שכך גירסתו בש"ס, ככרות שלמות ✦ מדברי הרי"ף יש ללמוד דהא דבעינן שלמות, דצריך ב' ככרות, וכבר שאינו שלם אינו נקרא כבר אחד, ואין החסרון בשם לחם ✦ צ"ב שהרי יש לפנינו ב' מצוות דסתרי אהדדי ✦ שי' הרא"ש וחכמי צרפת שיש ליטול ג' מצות, דהן ב' הלכות נפרדות וא"א לומר דלחם עוני מגרע ✦ בפשוטו מצות אכילת מצה בפסח היתה נוהגת גם במדבר ✦ בשו"ת משיב דבר הביא מנהג חותנו הר"י מוולוז'ין, ליקח שתי פרוסות ללחם משנה בדליכא שלמות ✦ ומבואר דעתו שאף פרוסות הוו לחם משנה, אלא הגידון הוא אי מקרי לחם ✦ דעת הרמב"ם לחלוק את המצה לפניו בשעת ברכה ולא קודם ההגדה ✦ יש ללמוד מדקדוק לשון הרמב"ם שאין החסרון משום לחם אלא דלא מקרי שתיים ✦ בספר העיתים מבואר דשלמה ופרוסה הוו לחם משנה ✦ הנצי"ב במרומי שדה סותר למה שהעלה בתשובה ✦ יל"ע בחל פסח בשבת איך יתבטל חיוב לחם משנה בגלל לחם עוני ✦ שי' הבה"ג שיש חילוק בין פסח שחל בחול שלוקחים שלמה ופרוסה, ובין פסח שחל בשבת שאז צריך ליטול ב' שלמות ופרוסה ✦ מבאר דאע"פ שעיקר דין לחם משנה הוא מצות שבת זכר למן, אבל דרך הבציעה הוא מדיני ברכות ולא מדיני שבת ✦ להרמב"ם יש חילוק, דבשלימה ופרוסה בוצע על שניהם, ואילו בב' שלמות בוצע אחת מהן ✦ ולפי"ז מבואר ענין לחם משנה בליל פסח ✦ מבאר דאם נתחדש דין בפסח דשלימה ומחצה הוי לחם משנה, י"ל דמגו דהוי לחם משנה לענין יו"ט, הוי לחם משנה לענין שבת ✦ מביא דעת הקדמונים בענין מנהג היחץ לפני ההגדה ✦ שי' הרי"ף במי שאין לו יין שמקדש על המצה, ופורס אחרי ברכת המוציא, ואח"כ מקדש ומברך על אכילת מצה ✦ צ"ב מש"כ באשל אברהם דהבציעה היא בשליחות המסובים ✦ צ"ע בפורס מפה ומקדש האם מביא אח"כ לחם משנה ✦ בענין המנהג להוציא יד"ח רק בבציעה על לחם משנה, והברכה כל

אחד מברך בעצמו

ואכתי צ"ב מ"ט בעינן שלמות, והרי הילפותא היא מדכתיב לחם משנה, ואם הביאור הוא דאי לא הווי שלמות ליכא לחם משנה, משום דאין אלו ב' ככרות אלא ככר ופלגא, ובזה מבואר בגמ' שבפסח א"צ לחם משנה משום שנא' לחם עוני, א"כ מדוע צריך להניח פרוסה בתוך שלמה, ואטו לא סגי בפרוסה ותו לא, כיון שא"צ לחם משנה.

והנה באמת עיקר הדין מבואר ברי"ף פ' ערבי פסחים דבשאר יו"ט בצעינן על תרתין ריפאתא שלמאתא, והוסיף על זה "דא"ר אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות שלמות בשבת מ"ט לקטו לחם משנה כתיב". ונראה לכאורה שכן גירסתו בש"ס, "ככרות שלמות", אבל לא מצאתי גירסא זו בדק"ס ברכות ושבט. [שוב י"ל הרי"ף מכת"י על פסח ראשון (ירושלים תש"נ) וראה שם ע' 152, שבכמה כת"י ליתא "שלמות", ועי"ש בשנויי נוסחאות.]

ומדברי הרי"ף יש ללמוד דהא דבעינן שלמות הוא משום דצריך ב' ככרות, וככר שאינו שלם אינו נקרא ככר אחד, ואנן תרי בעינן, ואין החסרון בשם לחם עצמו, אלא כיון שצריך מנין תרתי, אין אלו נקראים תרתי, שהרי כך הם דברי הרי"ף שם: "הילכך בעינן למבצע ביו"ט

איתא בברכות לט,ב, א"ר פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה ובצוע מ"ט לחם עוני כתיב, א"ר אבא ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות מ"ט לחם משנה כתיב, א"ר אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצוע חדא. והנה בסוגיא זו יש כמה שיטות ראשונים, ויש לראות איך שי' הרמב"ם, ועיקר השאלה היא כיון שאף ביו"ט צריך לחם משנה, איך יש לנהוג בליל פסח שצריך להניח פרוסה משום לחם עוני, ומאידיך גיסא הרי צריך לקחת לחם משנה ביו"ט כמו בשבת^א.

ותחילה יש לבאר מנלן דהנך תרי ככרות צריך שיהיו שלמות, ובגמ' נאמר רק ב' ככרות, ואולי אף ב' פרוסות יש בהן גם זכר למן, ומדברי הראשונים שהאריכו טובא איך לנהוג בליל פסח, חזינן לדעתם שצריך ככר שלמה בשביל לחם משנה, ואכן הרמ"א באו"ח סי' רע"ד ס"א כתב דצריך שלימות, וכתב שם הגר"א המקור מגמ' הנ"ל, ודבריו הם עפ"י התוס' פסחים קטז,א וז"ל, אלא להכי מייתי התם אחר פסח לומר שצריך שם מצה שלישית משום לחם משנה וחייב לבצוע על שתי ככרות בין בשבת בין ביו"ט דאי לא הכי למה הביא שם מילתא דר' חייא. ע"כ.

א. ראה רמב"ם פ"ל מה' שבת ה"ט, וראה תוס' עירובין לח, ב, דגם ביו"ט לא ירד מן, וצ"ע לשי' הרשב"א ברכות מט, א דא"צ אכילת פת ביו"ט, אכתי מה שייך חיוב לחם משנה. וראה הערות לאבודרהם הלכות ברכות שער א'.

וכ"ה בסדר רב עמרם ע' קטז, שיש ליטול ג' מצות, לקיים גם לחם משנה וגם לחם עוני, ולפי האמור הוא מבואר, דהן ב' הלכות נפרדות וא"א לומר דלחם עוני מגרע, אבל שי' הרי"ף צ"ב².

[ויש לדון, דבפשוטו מצות אכילת מצה בפסח היתה נוהגת גם במדבר, וי"ל דמלבד המן שירד גם בפסח, בני ישראל אפו מצות לקיום המצוה, ולפי"ד קדמונים והגר"א הם אכלו מצות כל שבעת הימים משום מצוה, ונמצא אפוא שהיה להם גם מן וגם מצות, ויש לנו אפוא לקיים זכר למן מלבד מצות מצה שהיא בפרוסה, ועי' בזה. וע"ע ראב"ן שו"ת סי' מ"א, ראב"ה סי' תקכ"ה ע' 157-161 והערות שם, מהר"ם חלואה פסחים קטז,א ותקנת ארצות על חילופי מנהגים סי' כ"א, וע"ע ספר המנהגות לרא"ש מלוניל ע' 8-157, ערוגת הבושם לרא"ב ב"ר עזריאל ח"ג ע' 19-20, מאסף "ישורון" פסח תשס"ז ע' לב - לה מכת"י הרי"ד, ענינות בספרות הגאונים (ש' אברמסון) ע' 4-143, מרדכי פ' ערבי פסחים הסדר בקצרה³].

על תרתין ריפאתא שלמאתא כדמחייבין בשבת, ובפסח אתא לחם עוני וגרעא לפלגא דחדא, הילכך בצעינן אחדא ופלגא וכו', ע"כ. ולמדנו מדבריו שאין אומרים דהיות שיש מצות לחם עוני, יקח מה שירצה בליל פסח לברכה, אלא הוא רק מגרע לפלגא דחדא, ונשאר חדא ופלגא, והיינו שכמו שבכל שבת וי"ט יש חובת ב' ככרות, יש בפסח חובת ככר ומחצה.

אבל לפו"ר אין דבר זה מובן, שהרי ב' ככרות הן זכר למן, ופרוסה הוא קיום מצוה של לחם עוני, וא"כ איך ב' ענינים אלו נאמרים על מצוה אחת, עד שנבא ונאמר דגרע לפלגא, אלא שיש לפנינו ב' מצוות דסתרי אהדדי, מצות לחם משנה שאם נקיים אותה לית לנו לחם עוני, ומצות לחם עוני שאם נקיים אותה לית לנו מצות לחם משנה, ואם לשי' הרי"ף וסיעתו יש לקיים לחם עוני דוקא בפרוסה, א"כ יש לנו לומר שא"צ כלל לחם משנה, ומאי האי דקאמר דלחם עוני גרע לפלגא ואוקמה על חדא ופלגא. ובאמת שי' הרא"ש שם וחכמי צרפת,

ב. וע"ע הערותי על אבודרהם דיני ברכות שער א'.

ג. והוזכר שם מנהג ימים קדמונים לאכול הסעודה לפני עריכת הסדר, וצ"ע שם. [ואגב נסתפקתי בלחם שחציו אסור באכילה, אי אקרי שלמה לענין לחם משנה, ולענין אתרוג מבואר בפוסקים שאם חלקו אסור, אין זו לקיחה תמה, והו"ל חסר, ולענין חלות תודה, יעוי' ריטב"א קידושין נא, א בשם הראב"ד דאם חציה לא קדשה, אקרי פרוסה אע"פ שבמציאות ה"ז שלמה, (וע"ע רש"ש שם, ומש"כ משום חולין בעזרה לא הבנתי, דאפי' הוי חולין בעזרה, אטו משום כך א"א לחלות קדושה בחלק הקדוש, ותו דרק קדושת הגוף וקרבת נוספה בשעת שחיטה, אבל לעולם ה"ז קדוש בקדו"ד, וכמו

לפניו בשעה שרוצה לאכול פרוסה, ושפיר מתקיים ע"י כך לחם משנה, ע"ש.

והנה כאמור מלשון הרי"ף אין נראה כן, אלא כמש"כ לבאר דפרוסה לא מקרי אחת, וממילא ליכא תרי ככרות, וברמב"ם מתבאר להדיא דלא כמשיב דבר, שכך כתב בפ"ח מה' חמץ ומצה ה"ו, "ולוקח שני ריקין חולק אחד מהם ומניח פרוס לתוך שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ, ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כשאר ימים טובים משום שנא' לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה", ע"כ.

הנה חזינן שמנהג הרמב"ם לחלוק את המצה לפניו בשעת ברכה ולא קודם ההגדה, ואכן יעו"ש בפ"ה ה"ר מנוח שהביא מנהגנו לחלוק המצה לפני ההגדה, וכתב שאין בו טעם עיקר, דהא לא בעי פרוסה אלא המוציא, והנה לפי הנצי"ב טעמא רבה איכא בדבר, אבל הרמב"ם לא ס"ל לזה הטעם [מלבד מה דלא ס"ל הטעם שכתבו הקדמונים שיש לומר ההגדה על לחם עוני והוא בפרוסה, כמש"כ רבנו מנוח שם, ועי' אורחות חיים הלכות ליל פסח סי' י"ב, וכן אבודרהם שם, וע"ע בפ"ה הגש"פ להריטב"א שם, והערות שם, וראה ב"י סי' תע"ג] ולדעתו תהדר שאלת הנצי"ב איך מתקיים לחם

שו"ר בשו"ת משיב דבר או"ח סי' כ"א שעמד על ביאור הלכה זו, ועי"ש שהביא מנהג חותנו הרי" מוולוז'ין, ליקח שתי פרוסות ללחם משנה בדליכא שלמות, (וכן הזכיר פסק זה בערוך השולחן או"ח סי' רע"ד ס"ה, עי"ש). וכתב שיל"ע מד' הרי"ף הנ"ל, שאם פרוסות הוו לחם משנה, א"ש האי דלוקחים חדא ומחצה, אבל אם לא מקרי לחם משנה, איך יוצאים בפסח יד"ח לחם משנה, אלא שחזר וכתב דמלשון הרי"ף משמע שאכן ליכא דין לחם משנה בפסח, בגלל דין לחם עוני, ברם לפ"ז א"צ להביא עוד שלמה, ותסגי בזו הפרוסה, כיון שאין דין לחם משנה, ולכן הוכיח מהרי"ף שאף בפסח יש לחם משנה, אלא שהוא מתקיים ע"י חדא ופלגא, וא"כ מוכח מכאן גם לכל השנה שמתקיים לחם משנה אף בפרוסה, ועי"ש שפלפל אי לחם חסר מקרי לחם, והביא מכמה מקומות.

ומבואר שם דעתו שאף פרוסות הוו לחם משנה, והיינו שאין חסרון במספר שתיים ע"י מה שהן פרוסות, אלא הנידון הוא אי מקרי לחם, ויש לחלק בין אם הביאו לפניו שלם וחילקו בשעה שרוצה לאכול, דאין זה לחם משנה, אבל אם בא לפניו פרוס מקרי שפיר לחם משנה, ומסיק שמה"ט ניחא שמחצים המצה לפני ההגדה דוקא כדי שיבואו

נמצא דמקרי בכה"ג לחם משנה בכל השנה ולא כלשון הרי"ף הנ"ל, וכמובן שגם זו סתירה להנצי"ב, שהרי הכא מבואר שרק חדא ופלגא הוו תרתי, אבל תרי חצאין לא מקרי תרתי, וצ"ב. ולהרי"ף והרמב"ם דלא ס"ל סברא זו אכתי צ"ע.

ויש לציין שהנצי"ב במרומי שדה ברכות לט"ב, כתב כדבריו בתשובה הנ"ל, והביא מנהג חותנו ליטול ב' פרוסות בדליכא שלמות, אלא שלענין ליל פסח, אין דבריו שם כפי שהן בתשובה, דאילו בתשובתו מבואר דהואיל ועושים קודם ההגדה היחץ מקרי זה לחם משנה, ואילו במרומי שדה כתב, ובפסח מצוה בפרוסה בפרוס לאחר שהובא לפניו, וכמו שאנו נוהגים לעשות יחץ, ובשבת אסור כה"ג וכו', ע"כ. ונמצא דאדרבה שם דעתו דליכא לחם משנה בפסח, וזה סותר כל מה שהעלה בתשובה לישיב שי' הרי"ף בדין המצות בליל פסח. וזה מתאים עם מש"כ הרמב"ם שהובא למעלה שחולק הרקיקין ואח"כ מברך.

ועי"ש שביאר דדרכו של עני בפרוסה היינו שפורסים לפניו, אבל עשיר מביאים לפניו מה שיש בבית. ובוה באמת מתבאר יפה מש"כ הרמב"ם, שמביאין לפניו רקיקין וחולק אחד מהם, שלכאורה צ"ע אמאי נקט כן ומי לא סגי שמביאין לפניו רקיק ומחצה, אלא לאו ש"מ כסברת המרומי שדה, שחולק המצה בפניו, וע"י כך מקרי לחם עוני. ומאידך גיסא קצת קשה על מנהגנו לעשות היחץ לפני

משנה בפסח, ובהכרח צ"ל כמש"כ הרי"ף דהלכה דלחם עוני גרעא מחיוב לחם משנה, ומ"מ צריך חדא ופלגא.

גם יש ללמוד מדקדוק לשון הרמב"ם שאין החסרון משום לחם אלא דלא מקרי שתיים, שהרי כתב "ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות וכו'" ולא כתב "ומפני מה אינו מברך על ככרות שלמות", ש"מ דליכא הכא שתיים, ולא כפי שהבין הנצי"ב דשלמות הוא דין בפ"ע, ובליל פסח מתקיים דין לחם משנה, ורק דין שלמות ליכא, ועכ"פ העולה משי' הרי"ף והרמב"ם דאיכא הלכה אחת דלחם משנה, וכל שאינן שלמות לא מקרי שתיים, ובליל פסח איכא הלכתא בפ"ע להעמיד על חדא ופלגא, ברם זה עצמו צ"ב, כיון שאינו לחם משנה, איך מתישב זה שנוטלים חדא ומחצה ולא היה לנו ליטול אלא פרוסה, היות ונקטינן שיש לקיים דין לחם עוני, ולא דין לחם משנה.

והנה בתה"ג שערי תשובה סי' רפ"ז, והוא מספר העיתים לר"י ברצלוני, וכמש"כ המהדיר ר"ש אלבק באשכול ח"א ע' 59, מבאר דשלמה ופרוסה הוו לחם משנה, כדאיתא בברכות ג,ב, דמשמרה ופלגא תרתי משמרות הויין, וראה גם במנחת יעקב שעל תורת חטאת בשו"ת סולת למנחה סי' י"ב, שרמז סברא זו, יעו"ש, וראה שו"ת חת"ס או"ח סי' מ"ו, וראה שדי חמד כללים מערכת הלמ"ד כלל פ"ז - פ"ח, ושו"ת בית דוד (לייטער) סי' ר"ב ברכות ג,א, ולדבריהם

חובת יו"ט איכא הפקעה יותר מחובת שבת, וי"ל.]

ובאמת שי' הבה"ג שיש חילוק בין פסח שחל בחול שלוקחים שלמה ופרוסה, ובין פסח שחל בשבת שאז צריך ליטול ב' שלמות ופרוסה. ויעוי' באשכול הנ"ל ובהערות שנתבאר בארוכה, והנה בהמנהיג ה' פסח סי' פ"ב הביא בשם הרי"ף, שיש שלוקחים תמיד ג' מצות, בגלל פסח שחל בשבת, עי"ש. ונראה מלשונו שם שעצם הסברא שבפסח שחל בשבת יש ליקח ג' מצות היא נכונה, וכאמור כן הא מסתברא בשי' הרי"ף, וכש"נ. אבל הרמב"ם כתב סתמא ליטול מצה ופרוסה, ולא הזכיר שיש נפ"מ בין חל בחול ובין חל בשבת, רצ"ע אמאי לא ניטול בשבת ג' מצות.

ולכאורה נ"ל דיל"פ באופן אחר, דהנה איכא למידק מדוע קבע הרמב"ם דין בציעת הפת דלחם משנה בפ"ז מה' ברכות ה"ד, והרי מקום הלכה זו הוא בה' שבת, ואמנם בפ"ל מה' שבת ה"ט כתב שצריך לבצוע על שתי ככרות, אבל פרטי הדין מבואר בה' ברכות, לאחר

ההגדה, וי"ל. [וראה ברמב"ם שם פ"ז הי"א לענין חרוסת "ומביאין על השולחן", וע"ע ראש הכרמל פסחים קטז,א, וראה אגדתא דפסחא מנהג תימן ע' צט, וכן ראה מחקרים בסידורי תימן על הגש"פ ע' 9-137 וכן ע' 172-168, וראה מנחות ט,א בענין הבאת מנחת חביתין. וע"ע מאורי מועדים מהדורה חדשה ע' מד - מה"י.]

אבל באמת סברת המרומי שדה אינה מחוורת כ"כ, ובפשוטו דרכו של עני בפרוסה, א"צ שיפרוס דוקא בפניו, והדר צ"ע על הרמב"ם שדקדק לכתוב שמביאין לפני ב' ריקין וחולק אחד מהם, והנה עוד יל"ע בעיקר דין זה, שהרי המיעוט מלחם משנה על חדא ופלגא עפ"י פי' הרי"ף, הוא רק על החיוב משום יו"ט דפסח, אבל אם חל פסח בשבת, הרי יש חיוב לחם משנה משום שבת, וא"כ איך יתבטל חיוב זה בגלל לחם עוני, והרי לחם עוני הוא רק הפקעה על חיוב יו"ט, ולא על החיוב משום שבת. נויש להשיב, דגם חובת אכילת מצה בליל ט"ו היא מלבד חובת אכילת פת ביו"ט, ועי' תוס' ברכות מט,ב, וא"כ מנלן הפשיטות שעל

ד. וראה הערותי לאבודרהם הלכות ברכות ח"א, דלפז"ר אם מברכים רק על ב' מצות, יש לברך גם המוציא וגם על אכילת מצה על הפרוסה, דחשיבות הפרוסה היא כאן חשובה יותר מהשלמה לפז"ר, הואיל ובה מקיים מצוה דאורייתא, ואע"פ שגם השלמה ראויה למצוה, מ"מ כוונת המברך לצאת יד"ח בפרוסה כתיקון חז"ל, דרכו של עני בפרוסה, וק"ו אם השלמה אינה מצה שמורה. וראה עוד בהערותי לאבודרהם ה' ברכות שער חמישי, מה שיש כיו"ב בגדר מביאין לפניו דסגי בזה לענין בריה, עי"ש.

בשלמה ופרוסה אמרינן שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע משתיהן.

והוסיף הרמב"ם "כדי שיבצע מחטים ומשלמה", והיינו דהתם הוא

ממש בוצע משתיהן, ולא כמו שפירש"י ברכות שם לענין פסח "לפיכך צריך שיראה כבוצע מן הפרוסה", אלא הוי ממש בוצע משתיהן וכן מניח הפרוסה בתוך השלמה, ואילו לענין שבת אע"ג

דקאמר רב אבא מצוה לבצוע על ב' ככרות, אמרינן התם דנקיט תרתי ובצע חדא, ולפי' הרמב"ם אין זה חולק על מימרא דר' אבא, אלא הביא ב' המימרות, חייב לבצוע על ב' ככרות, וכן נוטל שתיהן בידו ובוצע אחת מהן, והיינו שבזה מתקיים בציעה על שתי ככרות, היות שנוטל שתיהן בידו, ובוצע אחת מהן בשעה ששתיהן בידו, וכמו שמבואר לנכון בפתח הדביר או"ח סי' רע"ד בשם תפארת אדם, ולא כהגר"ז שם ס"ב והמשנ"ב שם, שסגי לאחוז בידו בשעת ברכת המוציא, והוא מוכרח כן, דאי סגי בשעת ברכה, אמאי נקט הרמב"ם להלכה שצריך לבצוע על ב' ככרות, אלא בהכרח דאוחזן שתיהן בידו בשעת בציעה ובוצע אחת מהן, והוי כאילו בצע על שתיהן, וכעין שפירש"י על שלמה ופרוסה, דהוי כאילו בצע על שתיהן, וכנ"ל.

ולחרמב"ם אכן יש חילוק בין הנושאים, דבשלמה ופרוסה בוצע ממש על שניהם, ואילו בב' שלמות בוצע אחת מהן, וה"ז כאילו בצע על שתיהן. ואכן

שביאר המצוה מן המובחר לבצוע ככר שלמה, וכן הדין דשלימה של שעורים ופרוסה של חיטין, ומניח שלימה בתוך פרוסה ובוצע משתיהן, ואח"כ כתב "בשבתות ובי"ט חייב לבצוע על שתי ככרות נוטל שתיהן בידו ובוצע אחת מהן". ולכאורה הרי חייב זה מחיובי ומצוות השבת הוא, ומקומו בה' שבת, ולא בה' ברכות.

ולבן נראה דבאמת אע"פ שעיקר דין לחם משנה הוא מצות השבת זכר למן, אבל דרך הבציעה הוא מדיני ברכות ולא מדיני השבת, והביאור הוא כך, דבה' שבת לשון הרמב"ם הוא "וצריך לקבוע כל סעודה משלשתן על היין ולבצוע על שתי ככרות", והיינו שזה מחשיבו סעודת שבת, כמו קביעת הסעודה על היין, כן נמי צריך לקבוע הסעודה על ב' ככרות, וקביעת הסעודה על היין היא ע"י השתייה, וקביעות הסעודה על ב' ככרות היא ע"י הבציעה.

אבל דרך הבציעה אינו נוגע למצות שבת אלא הוא שייך להלכות ברכות, והיינו דכמו שיש דין שאם יש שלמה המצוה לבצוע עליה, ואם יש שלמה משעורים ופרוסה מחיטין צריך לבצוע על שתיהן כאחת, כן נמי כאשר יש מצוה לקבוע הסעודה על ב' ככרות והיינו בשבת וי"ט, איכא נמי מצות בציעה על ב' הככרות, אלא דשאני בציעת ב' שלימות מבציעת שלימה ופרוסה כאחת, דאילו

אמרין שאחיזת שתי ככרות בשעת
בציעה, ה"ז נמי קביעות סעודה על ב'
ככרות, אע"פ שבוצע אחת מהן.

ומעתה נראה לבאר ענין לחם משנה
בליל פסח, דהנה כאמור מפורש
ברמב"ם דאף ביו"ט צריך לחם משנה,
אלא שכנגד זה יש לנו מצות לחם עוני
והיינו פרוסה, וכדי לקיים ב' המצוות כתב
הרמב"ם שלוקח שני ריקין, והיינו שבזה
כבר קבע הסעודה על ב' ככרות, ואע"פ
שבכל שבת וי"ט יש לקבוע הסעודה ע"י
בציעה על ב' ככרות, מ"מ הכא איכא
מצות לחם עוני, ולכן סגי באופן זה לקיים
מצות לחם משנה, ומה"ט אין הרמב"ם
מחלק בין חל בחול לחל בשבת, משום
שאף בחל בשבת איכא קיום לחם משנה.

ולאחר שכבר קבע הסעודה על ב'
הריקין, הנה יש לו לגמור
המצוה ולבצוע אותן, שהרי על ב' ריקין
אלו אקבע סעודת שבת ויו"ט, ולכן אין
מקום לשאול כיון דבין כך וכך אין כאן
לחם משנה, א"כ ל"ל הך חדא ופלגא,
ליסגי בכל מה דאיכא, דזה אינו, אלא יש
בזה גמר מצות קביעת סעודה על ב'
ריקין אלו. (וי"ל שלכן לא אכפת לן תו
אם לא נשאר כזית בפרוסה, הואיל וכבר
נתקיים לחם משנה, וראה בשד"ח הנ"ל
מה שנחלקו הפוסקים.) אלא דהכא חייל
דין נוסף שמניח פרוסה בתוך שלמה,
כלומר שבאופן זה בוצע ממש לשתי
הריקין, כמו בכל דוכתא כשיש שלמה
ופרוסה שבוצע על שתיהן כאחת, ואע"פ

לשי' הרשב"א וכ"פ הגר"א או"ח שם,
איכא התם פלוגתא בש"ס, ואיכא למ"ד
דבוצע שתיהן, ולהגר"א ועוד פוסקים כן
קי"ל להלכה. והיינו שביסוד הדין לכו"ע
איכא דין בציעה על שתיהן, אלא שנחלקו
אם ע"י בציעת ככר א' הוי בציעה על
שתיהן או לאו, וכש"נ. ועי' ריטב"א
קידושין יח,ב, ודוק. וראה שו"ת ארץ צבי
(פרומר) ח"א סי' ע"ד.

והנה עכ"פ למדנו עפ"י דרכנו שעיקר
המצוה היא לקבוע סעודת שבת
על ב' ככרות, ואע"פ שנאמר בגמ' דחייב
לבצוע, וכמו שכתב הרמב"ם בה' שבת
שהחויב הוא לבצוע, מ"מ הגדר הוא
שהקביעות סעודה הוא ע"י הבציעה, אבל
יסוד הדין אינו הבציעה עצמה אלא
קביעות הסעודה, ונראה דמה"ט נקטינן
דסגי באוחזן בידו, וא"צ ממש לבצוע על
שתיהן.

ובגמ' שבת שם איתא טעמא, אמר לקטו
כתיב, ופירש"י דמשמע אחיזה
אבל בציעה לא כתיב משנה, ולפנינו
בברכות שם ליתא לפיסקא זו, אבל בדק"ס
מכ"מ איתא שם "אמר לקטו כתיב ולא
אכלו", ועי"ש בהערות הרנ"נ רבינוביץ,
ונראה הביאור פשוט, שאילו נאמר
"אכלו", א"כ זה גופא היה המצוה לבצוע
ב' ככרות לאוכלן, ולא היה מועיל בציעת
ככר א', אבל היות שכתוב "לקטו", הנה
יסוד המצוה הוא קביעות הסעודה על ב'
ככרות, אלא שתקנו חכמים שזה יהיה ע"י
בציעה, וזו היא מימרא דר' אבא, ולזה

דהתם הטעם הוא שתהא הבציעה על חיטים ועל שלמה, הכא נמי איכא טעמא שתהא הבציעה על שלמה ועל לחם עוני שזוהי מצות הלילה, ויש בליל פסח מעלה לפרוסה כמו השלמה, וע"כ בוצע שתיהן ממש.

והרמב"ם יהיב טעמא "ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כשאר י"ט משום שנא' לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה", ונראה דהטעם אינו כשאר דוכתי טעם גרידא על הדין איך לנהוג, אלא זה גופא קיום המצוה, דבזה שיודע הטעם של לקיחת פרוסה, הוא קיום דין לחם עוני.

ולהרמב"ם אין כלל שום דין מאיזו מצה לאכול המוציא או המצה, וכפי שהאריכו בזה הראשונים בכמה שיטות, [ועי' בפ"י התפילות והברכות לר"י ב"ר יקר ח"ב ע' כה מה שהביא מכאן לענין תפילין, וראה מאמרי על "אין עושין מצוות חבילות בליל הסדר"]. ומשמע פשוט שאוכל רק כזית אחד מאיזו מצה שתהיה, והיינו שלאחר שנתקיים בבציעה דין לחם עוני, שוב אין שום נפ"מ באיזו מצה מקיים חובת המצוה. וראה בזה בסדר פסח להראשונים שבהגש"פ עם פי' ראב"ן, וכן ברא"ש ומרדכי והגהמ"י ועוד רבים, וראה הלכות הרי"ף הנ"ל ע' 460-2, ומבוא להגדה שלמה ע' 154-6, וכאמור הרמב"ם לא הזכיר כלל הלכה בענין זה.

ונראה להוסיף בהא דחולקין לקיים דין לחם עוני, דהיינו שיש מצוה בפ"ע של לחם עוני מלבד מצות מצה, וכ"ה שיטת המהר"ל, וכמבואר באורך במשנת יעבץ מועדים סי' ט"ז, וראה בפיוט אלוקי הרוחות, או"ז סי' רנ"ו, שא"צ ברכה ביחץ, ומשמע דהוי מצוה בפ"ע, וראה גם בתשובות רב נטרונאי גאון (ברודי) ע' 7-256 מועתק מה' ריצ"ג, ובצע למצה לתרין בלא ברכה, וראה הערת המהדיר שם באופן אחר, וצ"ע. וע"ע בסידור אוצר התפילות בפ"י עיון תפילה על הפיוט ביוצר לשבת הגדול. וראה שו"ת מהרש"ל סי' פ"ח, וספר מאורי המועדים הנ"ל, והררי קדם על מועדים ח"ב סי' ע"ט. וראה חי' מרן רי"ז הלוי ה' חמץ ומצה פ"ו ה"ה ביאור ענין זה, ועי' היטב בערוגת הבושם לר"א ב"ר עזריאל ח"ג ע' 218 מש"כ כלל גדול בגדרי המצוות, ועי"ש שכ"כ להדיא אף לענין לחם עוני, וב"אוצר מפה"ת פסחים צט, ב, 9-133 מבואר בס"ד, עי"ש. וע"ע מחנה יהודה (חסמן) סי' י"ח, ספר הזכרון לר"י הוטנר ע' קנ.

וי"ש להוסיף עוד, דשי' אבודרהם בה' ליל הסדר נראה דאע"פ שמביאין ג' מצות בגלל לחם משנה, מ"מ בשעת ברכה נוטל בידו רק מצה ומחצה, ש"מ שיש קיום לחם משנה לדעתו אע"פ שאינו בוצע על השלישית, והיא רק מונחת לפניו, עי"ש, ומשנ"ת בס"ד בהערותי שם.

ואחרי כותבי כל זאת, כתבתי בענין זה גם ב"אוצר מפרשי התלמוד" פסחים קטוב, 238-285, וקטזא, 11-49, ונתבאר שם בס"ד שיטות הגאונים והקדמונים בהלכה זו, עי"ש. ומבואר שם דנחלקו אם אין דין לחם משנה בליל פסח, או דאיכא דין לחם משנה שמתקיים בשלמה ופרוסה. ואולי יש מקום לומר סברא, בהא דנחלקו איך הדין בחל בשבת, וי"ל דאי הגדר הוא שאין חובת לחם משנה בפסח, א"כ בחל בשבת איכא חובה משום שבת, אבל אם נתחדש דין בפסח דשלמה ומחצה הוי לחם משנה, י"ל דמגו דהוי לחם משנה לענין יו"ט, הוי לחם משנה לענין שבת, ולפיכך מהני גם בחל בשבת. [ובכמה דוכתי מצינו דאמרינן מיגו כיו"ב, וראה סוכה ז,א, מיגו דהוי דופן כו.].

והנה לפי הנתבאר בשי' הרמב"ם דסגי בשתי מצות, ולפיכך עושים היחץ לפני ברכת המוציא, א"כ הנוהגים כמנהג הגר"א, וכ"ה במנהגי תימן הנ"ל, שנוטלים רק שתי מצות, א"כ אין להם לעשות היחץ לפני ההגדה, דכאמור קיום הלחם משנה הוא בהבאתו לשולחן לפני הברכה, וכש"נ^ה.

ושוב מצאתי מש"כ באליהו רבה סי' תפ"ב סק"ו, והובא בפמ"ג שם

במשבצות סק"ב שאכן כתב דהואיל ומונחים לפניו לפני הקידוש ב' שלמות, שפיר איכא קיום לחם משנה, ובוה מיישב קו' חק יעקב שם ס"ק ד', וע"ע חק יוסף שם ס"ק ה'. ברם בפמ"ג מצאתי בסי' תע"ה במשבצות ס"ק ה' וז"ל, יראה לי שאם אין לו בליל א' כי אם שתי מצות שלמות יניחם שלמות עד המוציא דבעי לחם משנה, דהכין הלכתא לדין כמש"כ הרא"ש פסחים קטזא, דמ"ש פסח משאר יו"ט, והא דפורסין קודם כהא לחמא עניא מנהגא הוא כמש"כ הלבוש והוא מב"י בסי' תע"ג בשם הכל בו, ובתלמוד לא נזכר מזה כלום, והרי הר"מ ז"ל פ"ח ה"ו מהלכות מצה כתב שפורס בשעה שאומר המוציא כו', ע"כ, עי"ש כל דבריו, וזה מפורש כדברינו בס"ד, ושכ"ה גם שי' הרמב"ם, ולכן הוא נכון בס"ד לדינא, שהנוטלים רק ב' מצות יש להם לנהוג כהרמב"ם, וכש"נ.

וראה בספר שירת המאור אזהרות הר"ה לפסח עמ' 95, ברך שתיים וכו', וכן ראה בספר העיטור הלכות מצה ומרור דף קלד, ד - קלהא, שהביא מנהג היחץ לפני ההגדה, ומנהג הבבלי אחרי כוס שני, ובפתח הדביר שם ציין לעיין ברמב"ם, ולא נזכר שם דלהרמב"ם מיידי בשתי מצות בלבד, ובשו"ע הגר"ז סי' תפ"ב ס"ד כתב שאם יש לו רק ב' מצות יבצע את

ה. שו"ר מש"כ בזה חזון עובדיה ה' פסח דין יחץ סעיף ב' ע' מה הערה ג', עי"ש. וכן ראה בהגש"פ שיח הגרי"ד ע' יז-יח. וכן ראיתי מש"כ בזה בפרדס יוסף פ' בשלח עה"פ לחם משנה וגו', עי"ש.

קידוש, ר"ל לפני המוציא, ועי"ש בביאור הלכה, שכן הסכימו אחרונים, אבל לא נתבאר אליבא דהרי"ף מה ענין הבציעה לפני קידוש, ושמה הוא נמי גדר יחץ, ועדיין צ"ע, דמאי שנא ממי שיש לו יין שלא שמענו איך מנהגו של הרי"ף, וכאמור לפי הרמב"ם חוצה לפני המוציא, וצ"ע. וע"ע בפמ"ג בא"א על המג"א שם, מור וקציעה שם, וכן בעמודי אש (איזנשטיין) סי' ה' קונטרס מועד ושבח אות י"ב, וראה עוד בחי' רבינו דוד סוף פסחים מש"כ על דברי הרי"ף¹.

וראה אשל אברהם (בוטשאטש) או"ח סי' רע"ד, שיש נוהגים שבעה"ב מברך על לחם משנה ובוצע, והשומעים מברכים אף הם, ולכאורה אין להם לחם משנה, וכתב דהבציעה היא בשליחות המסובים, עי"ש. ולפנ"ר אינו מובן, מה שייך בזה שליחות, ואטו בציעה הוא דין בפ"ע, ובשלמא אם מוציאם יד"ח בברכה, ה"ז שליח שלהם, וכאילו הם ברכו על לחם משנה, וכמו קידוש, דיוצאים יד"ח מהמקדש, וה"ז כאילו ברכו הם על הכוס, וכמש"כ חזו"א או"ח סי' כ"ט, בגדרי שומע כעונה, אבל אם הם מברכים לבד המוציא, איזו פעולה יש בשליחותם, ואטו בציעה כתיבא, ואם אוכל את כל הככר בבת אחת כגון שהוא קטן, האם אינו

המצה אחרי המוציא ולפני אכילת מצה, כדי שיהיו לו ב' שלימות בהמוציא, ברם זה עפ"י מאי דנקטין ליטול תמיד ג' מצות, ובדברי הפמ"ג מבואר שנקט כן בשי' הרמב"ם, שנוטלים רק שתי מצות, וכש"נ. ופסק הגר"ז הובא במשנ"ב שם ס"ק ט', עי"ש, אמנם במג"א שם ס"ק ב' כתב שאם אין לו מספיק מצות, יכול לסמוך על הרי"ף והרמב"ם ליטול בליל ב' מצה ופלגא בלבד, וכ"פ משנ"ב שם, וכאמור ברמב"ם מבואר שצריך ב' שלימות לפני המוציא, וכנראה רמז לזה הפמ"ג שם, עי"ש, אלא דבפשוטו פסק זה נכון, דבדליכא בודאי שליל א' שהוא דאורייתא עדיף על ליל ב', ואכן אינו מובן מה שהוצרך לסמוך על הרי"ף והרמב"ם, והרי בלא"ה לית ליה ומה יעשה, וצ"ע.

והנה שי' הרי"ף הובאה בטור סי' תפ"ג, במי שאין לו יין שמקדש על המצה, ופורס אחרי ברכת המוציא, ואח"כ מקדש ומברך על אכילת מצה, ואוכל, ופי' הב"ח שם שאע"פ שבקידוש שבת צריך שתהיינה ב' שלימות עד גמר הקידוש, הכא שאני, עי"ש טעמו, ואינו מובן, אטו הכא א"א שיעשה כן אחרי קידוש, ומג"א שם ס"ק א' כתב דהיינו דוקא הרי"ף לשיטתיה דנוטלים רק ב' מצות, אבל אם נוטלים ג' מצות פורס את האמצעית לפני

1. ובעיקר הלכה זו במי שאין לו יין, עי"ש בטור ד' דעות, וראה משנ"ת בס"ד בהערותי לאבודרהם סדר פסח הערות 116-119.

מקיים מצות לחם משנה, ברם לדרכנו י"ל שעצם הבאת ב' ככרות על השולחן הוי קביעות סעודה של כולם על לחם משנה, אע"פ שהברכה היא על פרוסה.

ואבן צ"ע בפורס מפה ומקדש, האם מביא אח"כ לחם משנה, ובשו"ע סי' רע"א סעיף ד' יש פלוגתא אם מברך המוציא, ולמ"ד שמברך המוציא פשיטא שמביא לחם משנה, אבל אם אינו מברך המוציא, לפו"ר נמי יביא לחם משנה, לקיים סעודת שבת בלחם משנה, וראה מג"א סי' רע"א ס"ק י"א, הובא במשנ"ב שם ס"ק כ"ג, שאם אמר המוציא בלי לחם משנה, יביאו עתה לחם משנה, ובשש"כ ח"ב ע' קנו הביא מתורת שבת שדוקא בברכת המוציא צריך לחם משנה, ומהגרשז"א הובא שם שיהא בתחילת הסעודה, עי"ש. ואכתי צ"ע בפורס מפה ומקדש שאין מברכים המוציא לשי' י"א בשו"ע, לא יביא לחם משנה להתורת שבת, ולא מסתבר, אבל להגרשז"א שפיר הוי עכשיו אחר קידוש תחילת סעודת שבת, וצ"ע. ולפי המבואר בדברינו הנ"ל עצם הבאת לחם משנה הוי קיום המצוה, ואע"פ שברכת המוציא אינה עליהן, וכמו שחזינן בפסח, אבל י"ל דבכלל המצוה לברך עליהם המוציא, אבל מ"מ גם בלי המוציא איכא קיום לחם משנה, וצ"ע בפוסקים.

והנה גם במעשה רב החדש מהגר"א מבעל הפרדס סי' ד' כתב שהגר"א הקפיד מאד שהיוצאים יד"ח לחם משנה

יצאו גם בברכת המוציא, וכ"כ הגר"ז סי' רע"ד סכ"ד, וראה גם חיי אדם כלל ד', תורת חיים על או"ח סי' רי"ג, האלף לך שלמה סי' קי"ג, כף החיים סי' רע"ד ס"ק י"ג, וראה מה שהק' בשש"כ פרק נ"ה הערה פ"ד. וראה גם בקרבן נתנאל פ' ערבי פסחים סי' ט"ז אות ה', שלמד מדברי הרא"ש שם, וכ"ה בתוס' ותוס' הרא"ש שם קו, א, כדעת הגר"א, אבל בתשובות בנו רי"ט ווייל או"ח סי' כ"ו קיים המנהג להוציא יד"ח רק בבציעה על לחם משנה, והברכה כל אחד מברך בעצמו, ודן שם דהוי בגדר שליחות, והביא שגם אביו הקרבן נתנאל כנראה קצת חזר בו, ולא הקפיד לעשות כדבריו הנ"ל, ויעו"ש מש"כ בזה, וראה בספר ויגד משה על עניני פסח סי' כ"ד אות ט"ז, ובהסכמת ר"י גרינולד בראש הספר שם, ומה שהשיבו המחבר, ועי' שו"ת מלמד להועיל ח"ג סי' כ"ח, ומ"מ צ"ל או כדאמן שעצם הנחה של לחם משנה על השולחן סגי, וה"ז כמו קובע סעודתו על היין, ה"נ קובע על לחם משנה, ואוכל ממנו, אע"פ שאין עליו ברכת המוציא, וצ"ע אי מהני לקבוע סעודה באמצע סעודה, וכן אי מהני לקבוע על היין באמצע הסעודה.

ובמקרא העדה פ' בשלח בענין לחם משנה, נתבאר בס"ד הדין אם צריך לאכול מלחם משנה דוקא, או סגי בשומע ברכה על לחם משנה, ואח"כ אוכל מלחם אחר, והובא שם מהלבוש סי'

צא ופי' תקנת ארצות שם, ערוגת הבושם
 לר"א בר עזריאל ח"ג ע' 19-20 וציוני
 המהדיר שם, רשימות שיעורי ריד"ס
 ברכות לט, ב, קובץ יגדיל תורה שע"י
 ישיבת מהר"ש ענגיל חוברת י"ד נ"ג סיון
 תשמ"ח מאמר מבעל שו"ת דברי יציב.

קס"ז סעיף ט"ו, ומשנ"ב סי' רע"ד סק"ח,
 עי"ש. וראה הררי קדם מועדים ח"ב סי'
 פ"ט בשם הגר"ח שא"צ לאכול מלחם
 משנה, עי"ש היטב.

וראה עוד בענין זה באוצר חילוף מנהגים
 (לוינ) ע' 46-8, ובחילוקי דינים סי'

נדרסם בקובץ "בית אהרן וישראל"
גליון קמ"ב ניסן תשס"ט

סימן יא

מצות ארבע כוסות

כתב הרמב"ם, שתי ארבעה כוסות אלו מיין שאינו מזוג יצא ידי ארבעה כוסות ולא יצא ידי חירות, שתי ארבעה כוסות מזוגין בבת אחת יצא ידי חירות ולא יצא ידי ארבעה כוסות ♦ ובחי' מרן רי"ז הלוי ביאר, דאיכא ב' ענינים בד' כוסות, מצוה לשתות ד' כוסות יין משום חירות, ומצוה לומר הברכות על היין ♦ מדברי הרמב"ם עולה שאפשר לקיים חלק אחד אע"פ שלא קיים החלק השני ♦ לפ"ז יש לדון במי שלא היה לו יין ♦ לפ"ז י"ל כן גם בדעת רש"י ורשב"ם שכתבו שלא קיים מצוה שלימה ♦ יש לדון במי שאין לו יין אלא לב' כוסות ♦ עיקר הך מילתא דתקנת ד' כוסות היא שתאמר ההגדה על הכוס, מפורש בספר פירוש התפילות והברכות ♦ דין מי שיש לו רק יין שאינו מזוג שא"א לצאת בו ידי חירות ♦ מבאר דמי שפטור שאין זה אצלו דרך חירות, א"כ זה רק מחובת הגברא לשתות, אבל צריך לסדר את הכל על ד' כוסות ♦ לדעת הרמב"ם אף בסעודת שבת מלבד חובת חפצא שתאמר ברכה לקדש את היום על היין, איכא נמי חובה לקבוע הסעודה על היין ♦ מבאר בדפוס השתייה עצמה היא חובה, ואילו בשבת השתיה היא רק בגדר היכי תימצי לקבוע הסעודה על היין ♦ בספר הפרדס מבואר, שאין ברכת הגפן חלק מברכת ההבדלה, אלא שצריך שהבדלה תאמר על היין ♦ אינו מובן מה שמובא מהגר"ח שיש חילוק בין קידוש להבדלה ♦ הגרי"ז הביא בשם הגר"ח, דס"ל להתוס' דד' כוסות הוו כמו קידוש, שאין דין בשתייתן אלא שצריכות הברכות להאמר על הכוסות ♦ להפוסקים פשיטא שבקידוש סגי בשתיית המקדש וא"צ כל השומעים לשתות ♦ מלשון הרמב"ם נראה שבמצות קידוש הוא לעיכובא שכל אחד ואחד חייב לשתות מכוס של קידוש ♦ בתשובות הגאונים איתא שצריכין כל היושבים למעום מן היין או מן הפת שקידש עליו ♦ צ"ע בפסק הרמ"א במי שאין לו יין דמקיים הד' כוסות על חמר מדינה ♦ יל"ע במש"כ הפמ"ג במי שיש לו רק כוס אחת של יין שיקדש עליו ולא על הפת ♦ מבאר כוונת התוס' שתמהו מקידוש דלא אמרינן חבילות חבילות

כתב הרמב"ם פ"ז מה' חמץ ומצה ה"ט, אותן כדי שתהא שתיה עריבה, הכל לפי ארבעה כוסות האלו צריך למזוג^א היין ולפי דעת השוטה, ולא יפחות

א. [על מזיגת היין, ראה ב"מוריה" גליון שס"ד-שס"ו מכת"י תו' ר"י הזקן].

בארבעתן מרביעית יין חי, שתה ארבעה כוסות אלו מיינן שאינו מזוג יצא ידי ארבעה כוסות ולא יצא ידי חירות, שתה ארבעה כוסות מזוגין בבת אחת יצא ידי חירות ולא יצא ידי ארבעה כוסות, ואם שתה מכל כוס מהן רובו יצא, ע"כ.

והנה כבר האריך בחי' מרן רי"ז הלוי בביאור הענין, דאיכא ב' ענינים בד' כוסות, איכא מצוה לשתות ד' כוסות יין משום חירות, ואיכא מצוה לומר הברכות על היין, כלומר הקידוש ההגדה ברה"מ^ז והלל, ומקיימים ב' הדברים כאחת, היינו ששותים את אלו ד' הכוסות על אלו ד' הברכות, יעוש"ה.

והנה מדברי הרמב"ם עולה שאפשר לקיים חלק אחד, אע"פ שלא קיים החלק השני, שהרי לא כתב סתמא שלא יצא, אלא יש אופן שיצא יד"ח חירות ולא יד"ח ד' כוסות, וכן איפכא, והיינו אם לא מזגן כראוי, ושתאן על סדר הברכות, יצא יד"ח יין על סדר הברכות, אבל לא יצא יד"ח חירות, וכן אם שתה ד' כוסות בבת אחת יצא ידי חירות ולא יצא יד"ח ד' כוסות.

והנה לפ"ז יש לדון במי שלא היה לו יין, דעורך כל הסדר בלי יין, וכמו שכתב שם הרמב"ם פ"ח הי"ב, והנה אם לאחר שגמר הסדר בא לו יין, נאמר שלכאורה לפי האמור, דחייב עתה לשתות ד' כוסות לצאת דין חירות, דאע"פ שהברכות על היין כבר א"א לו לצאת, הואיל וסדרן שלא על הכוס, אבל מצות יין של חירות שפיר יש לו לקיים עתה. וראה בספר ערוגת הבושם להר"א ב"ר עזריאל ח"ג ע' 218 דהוי רק למצוה ולא לעכובא.

ולכאורה י"ל עוד בשי' הרמב"ם, דמי ששתה יין חי שלא יצא ידי חירות, שחוזר ושותה ד' כוסות יין מזוג שלא על סדר הברכות, ומשלים חובתו, ולפ"ז י"ל כן גם בדעת רש"י ורשב"ם (פסחים קח) שכתבו שלא קיים מצוה שלימה, שאין כוונתם כהר"ן שם שלא קיים מצוה מן המובחר, וממילא אי אפשר להשלים המצוה, וכמש"כ בחי' רי"ז הלוי שם², אלא לעולם אפשר להוסיף אח"כ הקיום מצוה שחסר לו, ושור' במרומי שדה פסחים שם מש"כ בזה, עי"ש. וראה במאמרים על מצה שמורה ועל הסיבה³.

ב. וראה קרואי מועד עניני חנוכה בדין ברכה על הידור.

ג. וראה שו"ת משכנ"י או"ח סי' ק"ו לענין קידוש במקום סעודה, דמקדש בביהכנ"ס לצאת יד"ח קידוש על היין, דלאו לכו"ע יש יין, ואח"כ חוזר ומקדש בביתו במקום סעודה גם כשאין לו יין, ובתוס' רי"ד פסחים תנינא קו, א ותליתאה קיד, א מבואר שאם אין לו סעודה אינו מחוייב בקידוש, ופשוט שכונתו על סדר קידוש שתקנו חז"ל, אבל עצם המצוה דאורייתא שפיר יוצא יד"ח בתפילה, כמש"כ מג"א סי' רע"א סק"א, וגם להסוברים שלא יצא יד"ח בתפילה, היינו שאין רצונו לצאת יד"ח

ומעתה להנ"ל נראה כך, דלענין מצות חירות דלכתחילה היתה התקנה בשתיית ד' כוסות, הנה י"ל דאם אין לו אלא ב' כוסות, ובלא"ה לא מקיים המצוה, באמת אין זה כלום, ברם לענין המצוה לסדר את הברכות על הכוס, לכאורה מאי דמצי מסדר שפיר דמי, ואע"פ שלא יאמר הכל על הכוס, ואכן יעוי' במשנ"ב סי' תפ"ג שכך הוא הדין, יעוש"ב⁷. אבל אם

ולפ"ז יש לדון עוד, במי שאין לו יין אלא לב' כוסות וכיו"ב, דכבר ידועה חקירת האחרונים אי חצי שיעור במצוה מילתא הוי, ועי' מש"כ בס"ד בפקודי העדה פי"ט מה' סנהדרין ה"ד אות ע"ג, וכן משנ"ת בהלכה זו בס"ד ב"אוצר מפרשי התלמוד" פסחים צט,ב הערה 38, וראה שם הערה 45, וראה אוצר ר' חיים ברלין נשמת חיים או"ח סי' קל"ח ט.

אלא על היין, או שחז"ל תקנו כן, ויעוי' שו"ת חת"ס או"ח סי' כ"א, וע"ע פמ"ג בפתיחה כוללת ח"ג אות ח', וכן בסי' רע"א בא"א סק"א, שאג"א סי' ס', ומנח"ח מצוה ל"א, וביה"ל סי' רע"א ס"א, ועוד האריכו הפוסקים, ואכ"מ. ומ"מ שי' המשכנ"י מחודשת דאיכא קידוש על היין שלא במקום סעודה, ותו איכא קידוש במקום סעודה בלי יין, וזה ע"ד דברינו הנ"ל. ואין כן דעת תוס' רי"ד, ולדעתו לא תקנו על הכוס אלא במקום סעודה, וכן נראה מלשון סידור רס"ג ע' קנה, עי"ש. וראה עוד משנ"ת בס"ד במקרא העדה פ' יתרו סי' פ"ח.

ולשון המאירי פסחים קא, א, שאין קידוש אלא במקום סעודה, אלמא אף בלא אכילה כלל אין יוצאים בקידוש, ומ"מ דוקא בזמן שדעתם לאכול, ואירעה סיבה שמפקעת אכילתם, אבל כל שאין דעתם לאכול, ודאי מקדשין בלא אכילה ויוצאין, אלא שגדולי הרבנים מפרשים שאף בשאין דעתם לאכול, אין הקידוש מוציא בלא סעודה, עכ"ל. ועי"ש בהערה מהמכתם בפ"י דברי רש"י. ואגב, ראה במאמרי על תקנות מרע"ה, במקרא העדה פ' וזאת הברכה ונדפס בס' זכרון נר לאחד, בשם נכד הרא"ש בהגש"פ פסח דורות, דד' כוסות הן תקנת מרע"ה, עי"ש.

נזכיר"ב י"ל על תפילה בלי כוונה, ראה יד אליהו (רגולר) פסקים סי' ח' אות ג' שאע"פ שלא כיון באבות צריך לגמור כל התפילה, וחוזר ומתפלל, והיינו להוסיף דין כוונה, וביד המלך פ"א מה' תפילה ה"א, והביאו בביאור הלכה כתב דבלי כוונה ה"ז ברכות לבטלה, עי"ש. ובמקו"א כתבתי עוד בס"ד בדין כוונה בתפילה. ואגב ראה קה"י ברכות סי' כ"ו, וראבי"ה סי' פ"ח והערה שם, וע"ע הערותי לאבודרהם הלכות ברכות שער א' הערה 219].

ד. ובפשוטו קידוש קודם שדינו על היין, וי"א יין דאורייתא, ומבואר להלן בס"ד, ולפ"ז אע"פ שבילל פסח אין לקדש לפני שתחשך, דכל מצוות הלילה הן בלילה דוקא כמו מצה כמבואר בפוסקים, מ"מ ככה"ג דהוי רק מדין קידוש ולא מדין ד' כוסות, שפיר מצי מקדש מבעו"י כבשאר ימות השנה, אבל י"ל כיון שא"א לאכול המצה מבעו"י, חסר בקידוש במקום סעודה, ונמצא מקדש בזמן שא"א לאכול, וצ"ע.

בא לו מעט יין לאחר הסדר אין כל ענין בשתייתו, ורק אם באו לו ד' כוסות איכא מצוה, וכש"נ. וע"ע היטב מחלוקת הב"י והפרי"ח שהובאה בביה"ל סי' תע"ב ס"ח.

ובעיקר הך מילתא דתקנת ד' כוסות היא ביסודה שתאמר ההגדה וכו' על הכוס, הנה כך מפורש גם בספר פירוש התפילות והברכות להר"י ב"ר יקר ח"א ע' קלב, יעו"ש שתמה דיש דברים שמברכים הגפן לפני הברכה כמו קידוש ואירוסין ונשואין וכו', ויש שמברכים הגפן בסוף כמו גאל ישראל בפסח ואחר בהמ"ז, ויעו"ש מש"כ לבאר טעם החילוק. וראה "אוצר מפה"ת שם הערה 230 משנ"ת בזה בס"ד, וראה גם תוס' ברכות נב,א, ותוס' פסחים קב,ב ובהגהות הגרא"מ הורביץ שם, ראבי"ה סי' תק"י, שו"ת שאילות שמואל סי' כ"ח וסי' ל"ו^ה. ועכ"פ מפורש דהוא דין שיש לומר ההגדה על היין. אלא שכאמור מבואר ברמב"ם שאפשר זה בלא זה. וראה אור שמח פ"ז מה' חמץ ומצה ה"א, ובהערותי לאבודרהם סדר פסח.

[ויש' לציין כי בספר המנהיג ע' תקא, וכן בספר צרור החיים לר"ח ב"ר שמואל תלמיד הרשב"א, ובסדר ליל פסח לה"ר שמעיה תלמיד רש"י, ובאבודרהם סדר פסח, והערותינו שם, וכן במרדכי פ' ערבי פסחים, מבואר שהגדה אינה צריכה להאמר על היין, והכוס הוא על ההלל, ויש ב' כוסות על הלל שחוצים אותו לשנים, עי' עליהם. ולא נתבאר להדיא מאי שנא הגדה משאר מצוות וברכות שתקנו להן כוס, ואכ"מ.]

ולבאורה נמצא שמי שיש לו רק יין שאינו מזוג, שא"א לצאת בו ידי חירות, שפיר יעשה עליו את הסדר, אלא שבאמת אינו חייב לשתות בעצמו, והדין הוא כמו בקידוש, שאין חובת גברא לשתות את היין, אלא הוי חובת חפצא שהברכות תאמרנה על היין, ושפיר יכולים אחרים לשתות, דעיקר הוא שהיין שברכו עליו ישתו אותו¹.

ולפ"ז יש לדון במה דאיתא במשנ"ב סי' תע"ב ס"ק ל"ה שאם היין מזיקו

ה. ועי' תוס' סוכה לח, א שכתב, ומסתמא לא תקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהן הלל והגדה, ע"כ. והיינו דאם חזינן שנשים חייבות בד' כוסות, ש"מ שחייבות בהלל, דאי ליכא הלל, ליכא ד' כוסות, והיינו שיסוד התקנה הוא שההלל יאמר על הכוס. וי"ל דאזלי בשיטתם פסחים קח, ב ורשב"ם שם, דיין בלי הלל והגדה כו', ה"ז רק שמחת יו"ט גרידא, וליכא קיום ד' כוסות כלל, ולפ"ז י"ל בד' רש"י דנשים פטורות מהלל, ואעפ"כ חייבות בד' כוסות, דאינו מפרש הידי יין יצא כרשב"ם ותוס', אלא ר"ל יד"ח ד' כוסות, ולפיכך נשים חייבות, וראה בחי' רבינו דוד שם, וכן גבורות ה' למהר"ל פרק מ"ח, וחזון יחזקאל שם צט, ב. וקונטרס מחי' רי"ז הלוי סוכה שם.

ו. וראה בדרשות ר"י בן שועיב פ' צו שכתב, ונהגו כוס לכל אחד להידור מצוה, אבל כוס אחד

נופל למשכב, כל שאין בו חשש סכנה, וצ"ע. וע"ע ב"אוצר מפה"ת הנ"ל 228-233 וכן שם 248].

והנה מאי דפשיטא לחי' מרן רי"ז הלוי לחלק בזה בין קידוש של שבת לכוסות של פסח, דאילו בקידוש א"צ אלא שהברכה תאמר על הכוס, ואילו בפסח איכא נמי חובת שתיה על האדם, לכאורה נראה שאין כן שי' הרמב"ם, אלא לדעתו אף בסעודת שבת תרי דינים איתנהו, דמלבד דאיכא חובת קידוש על היין, וזו היא חובת חפצא שתאמר ברכה לקדש את היום על היין, איכא נמי חובה לקבוע הסעודה על היין, וכמו שפסק כן בפרק ל' מה' שבת ה"ט¹, ומבואר שם שהיא חובה גמורה כמו לחם משנה, וכמו"כ הוי חובה

עד שיפול למשכב ה"ז פטור דאין זה דרך חירות, ומבואר שם ס"ק ל"ו דבקידוש אין שאלה כיון ששומע קידוש מאחר, יעו"ש. ובאמת לאו דוקא ששומע מאחר, אלא יכול לקדש בעצמו ואחרים ישתו, וא"כ י"ל דמי שפטור שאין זה אצלו דרך חירות, וכמו שפסק המשנ"ב, א"כ רק מחובת הגברא לשתות ה"ז פטור, אבל ה"ז צריך לסדר את הכל על ד' כוסות ע"י עצמו או שישמע מאחרים.

[אלא שבעיקר פסק המשנ"ב שיש חילוק בין מזיקו וכואב בראשו לבין נופל למשכב, דזה מקרי דרך חירות וזה לא הוי דרך חירות, עדיין צ"ב, דאיזה דרך חירות הוא אם כואב בראשו מחמת היין. ואי חזינן שאין בזה פטור, מהיכי תיתי לפטור

עולה לכמה בני אדם אם ישתה שיעור, ע"כ. וראה קרואי מועד על חנוכה סי' ל"ו משנ"ת בס"ד לענין אשה וקטן בד' כוסות לפי שי' ראבי"ה.

ז. וראה מ"מ שם שמקורו בברכות מב, ב, לא שנו אלא בשבתות וי"ט הואיל ואדם קובע סעודות על היין, וס"ל להרמב"ם שאין זה מחמת המנהג, אלא כך הוא הדין וחובת סעודת שבת, בכל הג' סעודות. וראה לח"מ פ"ד מה' ברכות הי"ב מה שתמה עליו, וראה הערותי לאבודרהם חלק ג' הלכות ברכות שער שישי משנ"ת בס"ד. וע"ע כס"מ שם מה שהביא מהטור סי' רצ"א דלשי' הרמב"ם צריך לעשות קידוש בסעודה שלישית, והכס"מ לא הסכים לזה, עיי"ש. וע"ע מעשה רוקח שם. ושו"ת רדב"ז סי' ב' אלפים ק"צ, ושו"ת מהר"ם אלאשקר סי' ק"ו, וראה גם ב"י בסי' רצ"א ושאר המפרשים שם מש"כ בזה.

וראה חי' רבינו דוד וחי' מהר"ם חלואה פסחים קו, א, וכן תוס' רי"ד ומאירי שם, שאכן שו"ט על קידוש שחרית אי הוי דין קידוש או דין קביעות סעודה על היין, ואי הוי קביעות על היין, א"כ גם בסעודה שלישית הוא כן, וראה ב"אוצר" פסחים שם 63-73 מבואר הענין יפה. ומ"מ תמוה בעיני שדין זה המפורש ברמב"ם, ולא מצינו להדיא מי שחולק עליו, ליתא בשו"ע, דיעו"ש בשו"ע סי' רצ"א ס"ד שפסק רק שבסעודה שלישית א"צ לקדש, ועיי"ש ט"ז והגר"א, אבל אמאי לא כתב שצריך לקבוע הסעודה על היין, שהוא דין בפ"ע, ואפשר שגם הקידוש בב' סעודות לא אקרי קובע על היין,

בג' סעודות. [וראה במאמרי בענין קידוש במקום סעודה בליל הסדר, מפ"י רשב"ם פסחים קא,א, בטעמא דקידוש במקום סעודה, שהקידוש צריך להאמר על יין שעליו נקבעה הסעודה, והיינו שסעודת שבת חשובה וצריכה להקבע על יין, ועל היין הזה צריך לומר קידוש, עי"ש משנ"ת בזה]. וע"ע ערוך לנר סוכה נו,א.

ולפ"ז נמצא שאף בשבת איכא חיוב גברא מלבד החיוב חפצא, אלא שלא נאמר מה הוא השיעור של שתיית יין בשבת לקיום המצוה. וראה סידור רס"ג ע' קטז שכל השומעים צריכים לטעום מיין הקידוש, וראה להמהדיר שם שציין לכמה קדמונים שהביאוהו, וכן ראה בסידור ר"ש ב"ר נתן עפ"י הגאונים ע' לג. וראה מאמרי "נר של יוה"כ ונר ששבת", "מוריה" גליון שי"ט - ש"כ, דהרס"ג לשיטתו לענין נר הבדלה, עי"ש.

אלא דמ"מ יש הבדל בין שבת לפסח, דאילו בפסח הוי חובת שתיית יין, והיינו שהשתייה עצמה היא חובה, ואילו בשבת השתיה היא רק בגדר היכי תימצי לקבוע הסעודה על היין, והיינו שצריך

שתהא סעודת שבת חשובה, ולכן צריך לקובעה על היין, ונמצא שאין עצם השתיה יסוד המצוה, ולפ"ז אפשר ששתי המצוות בשבת הן בגדר מצוות חפצא, היינו שהברכת קידוש תהיה על היין והסעודה תקבע על היין, ושוב אין להשוות שבת לפסח, [וראה "אוצר מפה"ת" פסחים קו, ב, בגדרי קידושא רבה, מה שהובא מהקדמונים בגדר יסוד חיובו, וראה ח"י רבינו דוד שם קו,א בגדר קידושא רבה, וכן בהערות הרב המהדיר שם לענין יצא מוציא, וכן בהערותי לאבודרהם ה' ברכות שער ג'. וע"ע קובץ הוספות להגש"פ מבית לוי ע' סח - עא.]. ואמנם מבואר ברמב"ם בה' שבת שם ה"י דשתיית יין בשבת עונג הוא לה, ומ"מ נראה שהם ב' ענינים נפרדים, דאילו משום עונג א"צ יין בסעודת שבת דוקא, וקביעות הסעודה על היין הוא דין נוסף משום כבוד שבת להחשיב את הסעודות^ה, ובמקו"א נתבאר עוד, ואכ"מ.

ובספר הפרדס לרש"י סי' ע"ג איתא בזה"ל, פעם אחת באתי לצאת ידי הבדלה וכו', ולא נתכונתי בברכת היין,

שהוא ענין בפ"ע, ובהערותי הנ"ל באבודרהם נתבאר הגדר בזה, וכן יתכן שאין לו יין כשר לקידוש, ולפיכך מקדש על הפת, אבל לקבוע הסעודה על יין כזה אין מניעה, והכל צ"ע. וראה עוד רשימות שיעורים לריד"ס ברכות מ, ב.

ח. שוב מצאתי בהגהות הגראמ"ה ברכות נא, א שכתב שמי שאינו יכול לקדש על היין בליל שבת, אבל יש לו יין, ה"ז חייב לברך עליו, ולא גרע מקידושא רבה, וציין לדברי הרמב"ם, עי"ש, וזה מבואר כדברינו בס"ד.

משום שהיא חלק מהקידוש, ולכן יש לאומרה בעמידה כמו שאר ברכות המצוות, יעו"ש.

והנה דברי הפרדס הללו הובאו במג"א סי' רצ"ו סק"י, ויעו"ש בס' מחצית השקל שאף בהבדלה אם יצא מוציא, וכפי שכך הדין בקידוש, ולפ"ז פשוט שגם ברכת הגפן דהבדלה נעשית ברכת המצוות, אלא שאם צריך לברכת הגפן ה"ז ברכת המצוות, אבל אם א"צ לכך, אין זו ברכת המצוות, ואע"פ שהשומע אינו זקוק לברכת הגפן, מ"מ הואיל והוא זקוק להבדלה, והבדלה זקוקה לברכת הגפן, לכן אף בהגפן אע"פ שיצא מוציא, וא"צ לשתות בעצמו, ולכן איני מבין כל מה שמובא שם מהגר"ח, דכאמור ברור הוא שגם הגפן דהבדלה הוי ברכת המצוות אם זקוק לה, והוי ממש כמו קידוש, ופשוט דגם בקידוש א"צ להתכוין לצאת יד"ח בברכת הגפן, וכי איתשיל בבי מדרשא דהפרדס, לגבי הבדלה איתשיל, דכך היה שם המעשה, אבל ה"ה גם בקידוש, ואין כל מקום לחלק בזה, ואיני יודע מקור הדברים בשם הגר"ח ומה טעמו'.

ואמר לי ר' הואיל ונתכוננת בברכת הבדלה דיין, ע"כ. והוא מבואר, שהרי אין ברכת הגפן חלק מברכת ההבדלה, אלא שצריך שהבדלה תאמר על היין, ולכן הרי הדין הוא שאם בדרך קודם על היין, ולא הסיח דעתו ה"ז אומר ברכת הקידוש על הכוס וא"צ לומר ברכת הגפן, ופשוט שאף אחרים יוצאים בזה, אע"פ שהם עצמם לא ברכו קודם על היין. ולפ"ז אין בזה כל חילוק בין קידוש להבדלה, ואפי' עפ"י דברינו הנ"ל שבשבת איכא ענין נוסף לקבוע הסעודה על היין, הנה אין זה ענין אצל הקידוש, ותו דגם קביעות הסעודה על היין אינה מחויבת ברכת הגפן, והוא דין שתיה בלבד, אלא שכפי המבואר הוא נמי לא דין שתיה בעצמותו, אלא כדי שתהא סעודת שבת חשובה וקבועה על היין, וכש"נ.

וראיתי בהגש"פ מבית לוי ע' צב הובא בשם הגר"ח^ט שיש חילוק בין קידוש להבדלה, דבהבדלה אין ברכת הגפן שייכת להבדלה, וכדחזינן בספר הפרדס, ולכן נמי מברכים על הגפן בישיבה כשאר ברכות הנהנין, ואילו בקידוש ברכת הגפן היא ברכת המצוות,

ט. וראה הררי קדם ח"ג שבת סי' פ"ה.

י. והנה בגמ' ר"ה כט, ב מבואר שבברכת היין של קידוש אם יצא מוציא, כמו בברכת המוציא על מצה בליל פסח, וראה בפ"י הקדמון ר"י על השאלות במהדורת מירסקי פ' יתרו שאלתא ס"א ע' קע"ג, וז"ל, וכן קידוש היום חובה עליו ואי אפשר שלא בהנאה, והנאה אי אפשר לו בלא ברכה, וכו', ע"כ. והנה אע"פ שאין חובת שתיה בעצם דין הקידוש [ועל מצות עונג שבת ליכא יצא מוציא], שהרי העיקר שישתו את הכוס, ואפי' קטנים ולא מתורת חינוך, וכמ"ש קדמונים, ונתבאר בס"ד

שכך היא מצות קידוש לעיכובא, שכל אחד ואחד חייב לשתות מכוס של קידוש, ומשמע שאף מכוסות שלפניהם לא מהני, אלא שאם הכוסות שלפניהם הם ראויים לקידוש, הנה י"ל דנעשו הם עצמם כוסות של קידוש, ואהני להו מדין שומע כעונה, אבל אם אין הכוסות שלהם ראויים לקידוש, נראה דבעינן דוקא שישתו מכוס של קידוש, ויעו' תו' ברכות מז,א בשם הירושלמי, ובשו"ע שם סי' רע"א סט"ז וסי"ז. ונתבאר בס"ד בהערותי לאבודרהם הלכות ברכות שער א'. אבל ברמב"ם לא נזכר כל זה, ופשט ההלכה הוא כמבואר בלשון הרמב"ם.

וראה קרית מלך שם שציין לתשובות הגאונים שערי תשובה סי' כ"א, ושם איתא להדיא, צריכין כל היושבים לטעום מן היין או מן הפת שקדש עליו. ע"כ. וראה בהגש"פ מבית לוי ע' צב שהגרי"ז לא דקדק בקידוש ליל שבת שישתו השומעים, אך בקידוש רבא של שחרית הקפיד על כך, ויעו"ש דעת הגר"ח בזה^א. והנה כנראה הקפידא על קידוש של

והנה תו' פסחים צט,ב דנו אם בד' כוסות סגי שיש למקדש ואומר ההגדה, והוא מוציא את כולם כמו בקידוש, או שכל אחד צריך לשתות ד' כוסות. ויעו' בחי' הגרי"ז הנ"ל שהביא בשם הגר"ח, דאם השוו התוס' ד' כוסות לקידוש, ש"מ דס"ל דד' כוסות הוו כמו קידוש, שאין דין בשתייתן אלא שצריכות הברכות להאמר על הכוסות, והביא שם גם מביאור הגר"א או"ח סי' רע"א סי"ד שמשוה ד' כוסות לקידוש, יעו"ש היטב. וראה בפסקי רבנו אליהו מלונדריש ע' קנ בפ"י הגש"פ שפסק דבדיעבד מהני, עי"ש, וראה בקובץ הוספות להגש"פ מבית לוי ע' סח, וכן ב"אוצר מפה"ת" שם משנ"ת בס"ד.

והנה מאי דפשיטא להפוסקים שבקידוש סגי בשתיית המקדש, וא"צ כל השומעים לשתות, וכ"ה בשו"ע סי' רע"א סי"ד דרק מצוה מן המובחר איכא שיטעמו כולם, והנה ז"ל הרמב"ם פכ"ט מה' שבת ה"ז, ואח"כ מברך על היין ואח"כ מקדש ושותה מלא לוגמיו ומשקה לכל בני חבורה וכו'. ע"כ. והנה אם רוצים אחרים לשתות א"צ הרמב"ם ללמדנו, ואם כך היתה כוונתו, הו"ל לפרש זאת, אבל פשט לשונו

בהדרת קדש נשואין סי' ד', ומ"מ איכא חובת ברכת הנהנין, והיינו לא להתיר את שתיית הגברא, אלא להתיר את החפצא של היין, שיהא ראוי לקדש עליו, [ובמקרא העדה פ' יתרו במאמרי על יין קידוש שנשפך כתבתי בזה בס"ד], ולפיכך ה"ז יצא מוציא, ולפ"ז יל"ד בהנ"ל, אם לא דס"ל שיש חובת שתיה על המחויב בברכה, וקטן שותה מדין חינוך, וכמו שהובא בדברינו מרשב"א וריטב"א בעירובין, ואכ"מ. וראה מאמרי על ברכת המצות, במקרא העדה פ' חיי שרה סי' צ"ט מש"כ בס"ד. יא. וראה בקובץ הוספות על הגש"פ מבית לוי, ע' סח-ע"א אריכות בענין זה מהגרמ"ד הלוי. [ובטעות נדפס שם שהוא מהגרי"ז].

שחרית, היא משום שכל הענין בו הוא שתיית היין לפני הסעודה, ולא הוי אלא ברכת הנהנין, ואין שום ברכה אחרת על הכוס, ברם הנה לפנינו מפורש בלשון הרמב"ם, אף בקידוש של ליל שבת שהוא מעיקר הדין שצריך לשתות.

ושו"ר במרכבת המשנה שהביא מקור לרמב"ם מהגמ' ברכות נא,א, ונראה דאף הוא נקט בשי' הרמב"ם שכך הוא מעיקר הדין, ולפלא לי שלא הזכירו הפוסקים כלל שי' הרמב"ם בהלכה זו. וע"ע היטב בתשובות הרא"ש כלל כ"ה סי' א', וראה מקראי קדש פסח ב' סי' כ"ט, וכן הררי קדם ח"ב סי' ס"ה. [ושמא גם החילוק בין קידוש להבדלה לענין חמר מדינה לפי שי' הרמב"ם פכ"ט מה' שבת הי"ז, אע"ג דתרווייהו דאורייתא לדעתו, עיי"ש ה"א, תליא בסברות הנ"ל, ואכ"מ] י"ב.

מעשה נמצא דאמנם לשי' תו' והרא"ש וסיעתם דין שבת ודין ד' כוסות שוה, דנאמר בהם רק דין של ברכות על הכוס, אלא דיצווי' אף בתו' שם דבסוף דבריהם נטו לומר דאיכא חובת ד' כוסות לכל אחד, ואילו להרמב"ם מחד גיסא נמי דין שבת ודין ארבע כוסות שוה, דבשניהם נאמר דין שתייה, אלא שבודאי איכא הבדל בדיני השתייה, דאילו בשבת א"צ כוס לכל

אחד, אלא המקדש שותה מלא לוגמיו ומשקה לכולם ואין להם שיעור, ובפסח צריך רוב כוס לכל אחד, וכמובן שא"א כוס אחד שיהיה בו שתית רוב כוס לשני אנשים, ולכן בודאי שהוא ד' כוסות לכל אחד ואחד.

ומעשה העולה מדברינו לשי' הרמב"ם דבשבת איכא מצות שתית יין משום עונג שבת והוא אינו ענין לסעודה דוקא, ואיכא מצוה לקבוע הסעודה על היין, והוא דין בחשיבותה של הסעודה שתהא על היין, ואיכא נמי עוד דין של ברכת קידוש היום על היין וחובת השתייה מכוס של קידוש מדין קידוש מלבד הדינים הנ"ל. [וראה באריכות בהעמק שאלה שאילתא נ"ד ס"ק א' בענין זה]. ובפסח נוסף דין רביעי של ד' כוסות. [וראה מש"כ בס"ד בפקודי העדה פ"ט מה' סנהדרין ה"ד אות ק"א, וכן ב"אוצר מפנה"ת פסחים, וראה גם שם קח,ב באורך].

ולפי המבואר נמצא במי שאין לו יין דקי"ל שמקדש על הפת ומסדר כל הסדר בלי יין, הנה אם יש לאחרים יין, חובה עליו לשמוע הקידוש וההגדה ובהמ"ז והלל מאחרים על היין, כדי לכל הפחות לקיים חלק זה של המצוה, של ברכות על היין, וכן הדין במי שהיין מזיקו

יב. וראה משנ"ת בס"ד בהדרת קדש עניני נשואין סי' ד'-ה'. [וראה קונטרס פתח הבית על ברכת חתנים (תשס"א) ע' טז-יז].

עדי כדי שנופל לחולי שפטור מד' כוסות וכנ"ל מהמשנ"ב, דכמו"כ מחויב לשמוע הברכות על הכוס מאחרים.

ובן במה שפסק הרמ"א בסי' תפ"ג במי שאין לו יין דמקיים הד' כוסות על חמר מדינה, דמבאר בחי' הגרי"ז שם דיצא רק יד"ח ברכות על הכוס, ולא דרך חירות, הנה לפי האמור הרי א"צ שישתה כל אחד מכוסו רוב כוס, אלא סגי כמו קידוש בשבת שאחד מוציא את כולם, ולרוב הפוסקים רק מצוה שיטעמו אחרים, ולהרמב"ם בלבד הוא חיוב, ומ"מ יותר מטעימה ליכא. וע"ע בפשט הרמ"א שם דמשמע דחייב לשתות ממש ד' כוסות מחמר מדינה, וזה נראה שהוא כדין יין ממש, וע"ע.

ועי' במשנ"ב סי' תפ"ג סק"א בשם הפמ"ג, במי שיש לו רק כוס אחת של יין שיקדש עליו ולא על הפת, דחז"ל תקנו בליל פסח לקדש על היין, עי"ש. ולפי המבואר אם נקטינן שהם ב' ענינים נפרדים הנה אין שום תקנה בפ"ע לקדש על היין, אלא יש דין שתיית ד' כוסות, וברכה על כוס היא כמו בכל שבת ויו"ט, ואם חצי שיעור במצוה אינו כלום, הנה אין זה בזה שום קיום של מצות ד' כוסות, ואכתי צ"ע. וע"ע היטב בשו"ת נר למאור סי' כ"ה בגדר ד' כוסות וקידוש.

[וראה תו' שבעות כ,ב די"ל דמהתורה צריך לקדש על היין, ותוס' נזיר

ד,א, אבל טעימת המברך ממנו הוי דרבנן. וראה העמק שאלה הנ"ל, וכן שם ס"ק ד'. וראה ראב"ע בפ"י הקצר בפ' יתרו עה"פ זכור את יום השבת, ודבריו צ"ת. וע"ע משאת משה (חברוני) פסחים סי' קמ"ה, ורשימות שיעורים לריד"ס על סוכה בקונטרס בסוף הספר.]

ובעיקר מש"כ דאיכא בשבת כמה דינים בברכת היין בקידוש, יעוי' בתו' ברכות לט,ב לענין מצוות חבילות חבילות שתמהו מקידוש דלא אמרינן חבילות חבילות, ואמאי אמרינן כן במצה, עי"ש. וראה מש"כ בזה בס"ד במאמרי על "מצוות חבילות בליל הסדר", ולכאורה אין הדמיון מובן, דבמצה איכא ב' מצוות, מצות אכילת פת דיו"ט ומצות מצה, משא"כ ביין של קידוש איכא רק מצות קידוש, ומה שייך שם מצוות חבילות חבילות, ובמאמרי שם נתבאר בזה דברכת הנהנין עצמה הופכת להיות ברכת המצות הואיל וחובה לעשותה. ברם עפ"י האמור דאיכא מצות שתיית היין מלבד מצות קידוש, משום קובע סעודתו על היין, הנה יש מקום לפרש כן כוונת תוס'. אבל כל זה אינו מסתבר. וראה שו"ת מהרי"ל דיסקין כתבים סי' י"ח. ברם מה שצריך לשתות יין מהקידוש עפ"י שי' הרמב"ם, זה אינו נחשב למצוה בפ"ע, שהרי זה גופא מצות קידוש, ופשוט. וע"ע היטב נחל איתן פכ"ט מה' שבת ה"ח. וראה בספר מעשה איש על החזו"א ח"ה ע' צא.

נרפס בקובץ "בית אהרן וישראל"

גליון קמ"ב פסח תשס"ט

סימן יב דין רביעית יין חי

כתב הרמב"ם, ארבעה כוסות האלו צריך למזוג אותן ולא יפחות בארבעתן מרביעית יין חי ♦ נראה מלשון הרמב"ם שצריך לשתות לפחות רביעית יין חי ♦ מבאר דיסוד הדין דבעינן רביעית יין חי, אלא הואיל ויין חי אינו דרך חירות לכן תקנו חכמים שתיית ד' כוסות ♦ הלכה זו מבוררת עפ"י שי' הרמב"ם גופיה בהלכות שבת שאין מקדשין אלא על היין הראוי לנסך ע"ג המזבח ♦ נמצא בשי' הרמב"ם דלעצם המזיגה לא נאמר שיעור ורק צריך שישאר עליו שם יין ♦ נראה שאפשר שיהיה בכוס אחד יותר ובכוס אחר פחות, והעיקר שבין כל ד' כוסות איכא רביעית יין חי ♦ מבאר דהואיל ומצות יין בליל פסח הוא משום שאין אומרים שירה אלא על היין, לכן קבעו לזה חכמים כדין תורה כמו שירה על הקרבן ♦ הך דינא דבעינן רביעית יין חי, נאמר בחובת שתיית היין, אבל לענין ברכות על הכוסות הדין כמו קידוש ♦ מבאר אמאי סגי בשתיית רוב כוס של ארבע כוסות ♦ נראה דהרמב"ם למד יסוד זה מהגמ' בפסחים

והנה צ"ע מש"כ הרמב"ם שלא יפחות בארבעתן מרביעית יין חי, דאמאי צריך לכלול את ארבעתן ולומר את שיעור יין חי לכל הארבעה, והא בפשוטו הו"ל למנקט שיעור יין חי שצריך בכל כוס וכוס, והיינו חד על תלת והוא מזיגה יפה, ומה לו להזכיר שיעור רביעית לכל הארבע כוסות. ונראה מלשון הרמב"ם דהקובע בזה הוא שצריך לשתות לפחות רביעית יין חי, ויש לציין גם לשונו של בעל המאור באזהרות לפסח, "שירת המאור" ע' 94, "ושיעור כל כוס רובע רביעית במזיגה יפה", וראה גם מדרש החפץ פ'

ז"ל הרמב"ם פ"ז מה' חמץ ומצה ה"ט, ארבעה כוסות האלו צריך למזוג אותן כדי שתהיה שתיה עריבה הכל לפי היין ולפי דעת השותה ולא יפחות בארבעתן מרביעית יין חי, ע"כ. ועי' במ"מ שהביא הגמ' פסחים קח,ב, אר"י אמר שמואל ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה וכו', מיתיבי ד' כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית, אחד חי ואחד מזוג וכו', קתני מיהת כדי רביעית ואת אמרת כוס יפה אמרי אידי ואידי חד שעורא הוא. ע"כ. ויעו"ש ברשב"ם ותוס'.

וארא ע' רצא, וכן בסדר פסח לרבינו יונה, בס' הזכרון לר"ח שמואלביץ ע' קלד]. ומצאתי שכבר הרגיש בזה בצפנת פענח בהשמטות על הרמב"ם שם, וכן בהשמטות להלכות תרומות דף סו,ב, יעושה.

ולבאורה אמינא דאכן יסוד הדין בשתיית יין בליל פסח הוא דבעינן רביעית יין חי, אלא הואיל ובעינן דרך חירות, ויין חי אינו דרך חירות, וכלשון הרמב"ם הנ"ל שתהיה השתיה עריבה וכו', ובגמ' מבואר דדרך מזיגה הוא חד על תלת, לכן תקנו חכמים שתיית ד' כוסות, כלומר שהרי סתם שתיה היא ברביעית, וא"א לצוות על שתיית ארבע רביעיות כאחת, לכן חלקו חכמים את הרביעית יין חי לד' כוסות, ומצאו לזה אסמכתא כנגד ד' לשונות של גאולה ועוד, אבל יסוד הדברים הוא החיוב לשתות רביעית יין חי.

והנה הלכה זו מבוררת עפ"י שי' הרמב"ם גופיה בפכ"ט מה' שבת הי"ד, שאין מקדשין אלא על היין הראוי לנסך ע"ג המזבח, ויין המזוג אע"פ שאין מנסכין ע"ג המזבח, מ"מ אינו פסול, אלא הוא חסרון בשיעור, אבל אם ינסכו ע"ג המזבח יין מזוג שיש בו שיעור נסכים שפיר דמי, וכמש"כ בזה המפרשים, עי' בקרית ספר

פ"י מה' תמידין ומוספין, אור שמח פ"א מה' מאכ"א ה"ט, מרחשת ח"א סי' כ"א, שו"ת מקור ברוך ח"ב סי' ל"ו, עמק ברכה דין ניסוך המים אות ג', ועמק ברכה שם כתב דהמים הנמזגים ביין נעשים הם עצמם יין רק לדין דרבנן, אבל לדין תורה אינו נעשה יין.

ועי' בזה במנח"ח מצוה ש"כ, קרן אורה נזיר לחב, ספרי דבי רב על הספרי פ' נשא פ"קא כ"ג, אמבואה דספרי ע' 157, או"ש פ"ה מה' נזירות ה"ד וצפנת פענח שם ה"א, חס"ד נזיר פ"ד, שו"ת אגודת אזור מדברי או"ח סי' ט"ו, מקדש דוד קדשים סי' י' אות ו'. וע"ע שו"ת פני אברהם סי' כ"א - כ"ב, ישועות מולכו פ"ג מה' תרומות ה"ט, וכן בתשובותיו או"ח סי' י"ג, שו"ת חדות יעקב סי' קמ"ה אות מ', ידי אליהו (גליפפא) דף קטו,ב, צפנת פענח על התורה פ' נשא, שו"ת שבו"י ח"ב סי' י"ח, דברי מנחם ח"ד סי' ל"א אות פ"ז, שו"ת היכלי שן ח"ב סי' ד' - ו', ויל"ע בשו"ע או"ח סי' תס"ב ס"ג, אך אכ"מ אריכות. וע"ע שיטות האחרונים בזה במש"כ בס"ד ב"אוצר מפרשי התלמוד" סוכה מח,א, וכן בפקודי העדה פ"ט מסנהדרין ה"ד אות כ"ט, ובהערותי לאבודרהם בהלכות קידוש ליל שבת^א, ואכ"מ.

א. וכן בהערות על הלכות פסח שם. [אע"פ שי"ל שגם מדין תורה יצא מתורת מים אלא שכאמור לא הגיע לכלל יין, וכיו"ב י"ל על מתמד ולא החמיץ, ראה אבנ"ז יו"ד סי' קי"ג אות כ"ט, דמים תו לא הוו, ולכן אינו פוסל את המקוה, ומה"ט ניקח דבכל מעשר, דאין זה מים.]

ונמצא עתה בשי' הרמב"ם כך, דלעצם המזיגה לא נאמר שיעור, ועי' בפכ"ט מהלכות שבת הי"ז שיין המזוג כשר לקידוש, ולא הזכיר שם התנאי שיהא בו חד על תלת יין, ונראה דכל אחד יכול למזוג כפי היין וכפי דעת השותה, אע"פ שכמובן צריך שישאר עליו שם יין, וכבר נחלקו בזה הראשונים, ועי' בשו"ע או"ח סי' ר"ד ס"ה ומשנ"ב שם וכן סי' רע"ב ס"ה ומשנ"ב וביה"ל שם, וראה מה שהשיב לו בשו"ת פני הארי החי סי' ל"ח.

ובל זה אינו ענין למצות ליל פסח, דאע"פ שפשוט שאם מזוג עד שאין עליו שם יין אינו יוצא אפי' היה רביעית יין חי, מ"מ כל דליכא רביעית יין חי אינו יוצא אפי' הוא מזוג יפה, וזה שכתב הרמב"ם שצריך למזוג דרך חירות, אבל חייב לשתות רביעית יין חי, וכמו"כ נראה שאפשר שיהיה בכוס אחד יותר ובכוס אחר פחות, והעיקר שבין כל ד' כוסות איכא רביעית יין חי, וכש"נ. ולענין קידוש קבעו חכמים לקדש על רביעית יין בין חי ובין מזוג, ולא נאמר בזה שום שיעור של יין חי, שהוא דין בעצם היין, וזה נאמר רק בדין תורה כמו חיובי נזיר וכמו נסכים למזבח.

ונראה דהואיל ומצות יין בליל פסח הוא משום שאין אומרים שירה אלא על היין, ובליל פסח מצוה לומר שירה על הגאולה, לכן קבעו לזה חכמים כדין תורה, כלומר כמו ששירה על הקרבן, היא

על יין חי, ר"ל בשיעור המחויב בו, אע"פ שמזוג, ה"ה בשירה הנאמרת בליל התקדש חג י"ל שירה על רביעית יין חי, ואדרבה מצוה וחובה למזוג כדי שיהא דרך חירות, אבל ביסודו בעינן השיעור רביעית היין חי, דהמים הנמזגים עמו לא נהפכים להיות יין, וכמש"כ המפרשים בשי' הרמב"ם.

ולפ"ז נראה עוד במש"כ במאמרי בענין מצות ארבע כוסות, דתרי דינים איכא, איכא דין ברכות על הכוסות, ואיכא דין שתיית ארבע כוסות, הנה פשוט דהך דינא דבעינן רביעית יין חי דוקא, נאמר רק לענין חובת שתיית היין, אבל לענין ברכות על הכוסות, הדין הוא כמו קידוש, ואע"פ שאין בהם רביעית יין חי יצא יד"ח, ונמצא גם באופן זה דיצא ידי ארבע כוסות על הברכות, אבל ידי חירות כלומר חובת שתיה לא יצא.

אלא דאכתי צ"ע, אם צריך לשתות רביעית יין חי, איך סגי בשתיית רוב כוס של ארבע כוסות, והרי ליכא ברוב כוסות הללו רביעית יין חי, וצ"ל דהואיל ואיכא הלכתא דרובו ככולו, והמעשה שנעשה ברובו ה"ז כאילו נעשה בכולו, לפיכך הגדר הוא שיש מעשה שתיה של רביעית יין חי, שהרי המצוה היא בשתיית כוסות, וכמובן שכל זה לא שייך בניסוך ע"ג המזבח, וא"צ לפרש. וראה אבי עזרי מהדורא תנינא בה' חמץ ומצה שם. שו"ר בחי' הגרי"ז נזיר לח, א

שעמד על לשון פי' המיוחס לרש"י שם, שהוא כעין לשון הרמב"ם הנ"ל, שיש ללמוד ממנו הגדר כאמור דאיכא חיוב בשתיית רביעית יין חי, והעיר על כך כדברינו, דאיך יועיל רוב כוסות, עי"ש שהניח בצ"ע, ולא הובא שם שכ"ה לשון הרמב"ם.

ונראה דהרמב"ם למד יסוד זה מהגמ' בפסחים קח,ב, דהתם איתא, דארבע כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה, והק' בגמ' מהא דתניא שיהא בהן כדי רביעית, וע"ז מיישב הש"ס אידי ואידי חד שיעורא הוא, והוסיף הש"ס לבאר, מאי כדי מזיגת כוס יפה דקאמר לכל חד וחד דהוי להו כולהו רביעית. ע"כ.

והיינו דמתחילה סבר הש"ס דהואיל וקאמר שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה, הרי ששיעור זה נאמר על כולן כמו

שמפרשים כן בברייתא ששיעור רביעית נאמר על כולן, ולזה משני דתרי שיעורים נאמרו כאן, אבל שניהם תואמים, כלומר דשיעור רביעית אכן נאמר על כל הארבע כוסות, והוא הוא שיעור מזיגת כוס יפה לכל כוס וכוס, כיון שמזיגה יפה היא חד על תלת, ונמצא דאף עצם הסברא מפורשת בגמ', היינו דיסוד הדין הוא דצריך רביעית יין חי, אבל כיון דבעינן מזיגה יפה, לכן תקנו ד' כוסות, וכמובן שא"א לומר איפכא דהואיל ובעינן מזיגה יפה ע"כ צריך רביעית, דא"כ מה לנו בשיעור רביעית, יאמר הדין דמזיגה יפה לכל כוס בעצמו, וכיון דקאמר התנא שיעור רביעית, ש"מ שזה הוא יסוד הדין, וממילא למדנו שהוא שיעור מזיגה יפה לד' כוסות, דזה הוא הטעם שתקנו ד' כוסות, וכש"נ, אבל לעולם אם מזג לאחד הכוסות פחות או יותר לית לן בה, ועיקרו של דבר שיהא בכולן רביעית, וכן נמי שיהיו מזוגין דרך חירות.

פסח תשע"א

סימן יג ברכת הגפן על הבוסות

יל"ע מה ענין ברכת פרי הגפן על כל כוס משום שכל אחד הוא מצוה, והרי היא ברכת הנהנין ✦ מבאר דמלבד דהוי מצוה אחת של ד' כוסות, איכא דין בפ"ע לומר קידוש והגדה ובהמ"ז והלל על כל כוס ✦ קבעו חז"ל לברך על כל כוס, להראות חשיבותו שכל אחד מצוה בפ"ע ✦ לשי' ראבי"ה דסברא זו נאמרה גם על ברכה אחרונה א"א לפרש כן ✦ מבאר אמאי השמיט הרמב"ם דין ברכת הגפן על כוסות שלישי ורביעי

בפ"ע לומר קידוש והגדה ובהמ"ז והלל על כל כוס, וזהו הענין של מצוה מיוחדת שיש בכל כוס. וגם זה נתבאר שם בהערותי לאבודרהם בס"ד. ונראה הביאור דתקנת בורא פרי הגפן משום המצוות, עפ"י מה שכתבתי^א הגדר בתקנה לומר קידוש והגדה וכו' על היין, והיינו שהברכה היא להתיר את היין בשתיה, וכמו בקרבנות דבעינן משקה ישראל, כך א"א לומר שירה על היין אם היין אסור בשתיה, ולפיכך צריך ברכת בפ"ה ג להתיר את היין, ומלבד זאת יש בזה היתר לאדם לשתות, ונמצא שיש בברכה זו היתר חפצא והיתר לגברא, ואכן בכל שאר ברכות על הכוס, א"צ בעצמו לשתות, והעיקר שישתו את הכוס, וכמש"כ רש"י וראב"ן עירובין מ, א דגנאי הוא לכוס של ברכה אם אין שותין אותו, וכלפי זאת הוי

הנה נחלקו הקדמונים בארבע כוסות אם מברכים הגפן על כל כוס וכוס או לאו, וכמה מהקדמונים כתבו הטעם, דאע"פ שאין בזה גדר הפסק וחיוב ברכת הנהנין, אלא משום שכל כוס וכוס הוי מצוה לפיכך תקנו חז"ל לברך על כל כוס וכוס, וכבר מבואר הכל בס"ד בהערותי לאבודרהם סדר פסח, עי"ש וא"צ לכפול הדברים.

והנה יש לעיין מה ענין ברכת פרי הגפן על כל כוס משום שכל אחד הוא מצוה, והרי פרי הגפן היא ברכת הנהנין, ומה ענינה למצוה. וגם יל"ע אמאי אקרי כל כוס ברכה לעצמו, והרי מצות ארבע כוסות היא מצוה אחת ותקנה אחת של ארבע כוסות, ואמאי הוי כל אחד מצוה. ונראה דהואיל ומלבד דהוי מצוה אחת של ד' כוסות, איכא דין הלכה

א. ראה מאמרי בקרואי מועד עניני שבת בדין "יין של קידוש שנשפך".

א"א לפרש כן, דמה ענין ברכה אחרונה אצל היתר היין לשתייה, ואין זו אלא חובת השותה, ואינו דין ביין.

והרמב"ם בפ"ה מה' חמץ ומצה ה"ה כתב על כוס שני שמברך

בפה"ג, ועי"ש במ"מ ושאר מפרשים, ושם הלכה י' לא כתב ברכת הגפן על כוס שלישי ורביעי², והנה על כוס שלישי הרי לכו"ע מברכים שהוא אחרי בהמ"ז, אבל היה צריך ללמדנו על כוס רביעי, ודוחק לומר שסמך על דבריו לענין כוס שני, ושם י"ל דהואיל והזכיר שם גם כוס חמישי שאינו חובה, ולא פסיקא ליה אם גם עליו יש ברכת הגפן, והמפרשים דנו בזה, וראה בהערותי על אבודרהם סדר ליל פסח, ולפיכך אם היה מזכיר כאן שמברכין הגפן על כוס שלישי ורביעי, ולא היה כותב כן על כוס חמישי, היתה משמעות ברורה דהכי ס"ל שאין לברך, ועל כן שיכל את ידיו והשמיט דין ברכת הגפן על שלישי ורביעי, וברור אפוא שעל שלישי מברך וכנ"ל, וכן בפשוטו על רביעי מברך כמו על שני, ואין כאן השמטה, אבל לכתוב כן במפורש, נמצא פסק הלכה שעל חמישי אין לברך, ולהרמב"ם לא היתה בזה הכרעה להלכה, ולפיכך כתב כפי שכתב, ודוק כי נכון בס"ד.

חובת חפצא, אלא דממילא יש גם היתר גברא, ובד' כוסות איכא דין נוסף של חובת שתיית ארבע כוסות, מלבד מה דהוי כוס קידוש לברכה וכו', ומבואר במאמרי על ארבע כוסות. [ועי' רשב"א וריטב"א עירובין שם דפליגי על רש"י].

ולפ"ז נראה דגם בלי שמברך על כל כוס וכוס, אין לו איסור לשותות ואע"פ שאינו מברך, דכאמור אין חשש הפסק וכו', והיינו דאיסור גברא של נהנה מהעוה"ז בלי ברכה ליכא, אבל היתר החפצא שהוא לצורך אמירת שירה על היין, ע"ז ליכא היתר בלי ברכה, והיינו שקבעו חז"ל לברך על כל כוס, להראות חשיבותו שכל אחד מצוה בפ"ע, וצריך ההיתר של היין בקיום המצוה בו והיינו שיהיה משקה ישראל, וכבר מבואר בס"ד במקרא העדה פ' חיי שרה סי' צ"ט שבכל ברכת המצוות וברכת הנהנין איכא חובת חפצא וחובת גברא, ועי"ש באורך, והכא כאמור תקנו חז"ל שיהיה היתר בפ"ע על החפצא לצורך המצוה, וכש"נ.

והנה ביאור זה נכון רק לשי' כל הראשונים דטעמא דכל חדא מצוה הוא רק לבורא פרי הגפן בתחילה, ולא לברכה אחרונה שברכה אחת פוטרת את כולם, אבל לשי' ראבי"ה דסברא זו נאמרה גם על ברכה אחרונה, בפשוטו

ב. ואמנם לפנינו איתא כן בדפוס, אבל ברוב כתיבי היר ודפו"י ליתא, ראה בשנויי נוסחאות שברמב"ם פרנקל, וכן גם בילקוט שנויי נוסחאות שבסוף הספר.

וראה בהערותי לאבודרהם בנידון השאלה, מה ענין ברכת הנהנין לתקן על כל כוס וכוס משום המצוות הנפרדות, וכן הוזכרה שם השאלה שלא מצינו סברא זו לענין כוסות של אירוסין ונישואין, אע"פ שהן מצוות נפרדות,

וכתבו שם הפוסקים שרק משום הפסק יש לברך על כל אחד בפה"ג, וכן הובאה שם השאלה דפורס מפה ומקדש ואינו מברך בפה"ג, ש"מ שא"צ ברכה בפ"ע על מצוה. ועי"ש שבשו"ת סם חיי סי' נ' יש אריכות בהלכה זו, עי"ש.

פסח תשס"ח

סימן יד

קטנים בארבע כוסות

בגמ' פסחים, הכל חייבין בארבעה כוסות וכו' ואחד תינוקות, א"ר יהודה וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין ✦ וכתב הרשב"ם שגם הם נגאלו, וצריך לבאר והרי איכא דין חינוך בכל המצוות ✦ מבאר שמצות ד' כוסות נכללת במצות סיפור יציאת מצרים, וי"ל דלא שייך חינוך שהרי המצוה היא לספר לבנים ✦ ובאופן אחר, דגם הבנים צריכים להיות במצב שקבעו חכמים להראות עצמו ✦ מבאר מחלוקת ת"ק ור' יהודה ✦ מבאר גדר מצות ראיית פנים בעזרה לקטנים, דאם אין הבנים עולים האב לא קיים המצוה בשלימותה ✦ י"ל דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא, דכאשר תקנו חינוך על כל המצוות, האב אינו יוצא יד"ח אם אינו מחנך בניו למצוה זו ✦ בשו"ע פסק שמצוה ליתן כוסות לפני קטנים שהגיעו לחינוך, ובמשנ"ב כתב שאינו לעיכובא כיון שהוא מחלוקת ✦ עפ"י המבואר שהנידון הוא על עיקר מצות האב יש מקום שלא להקל

צ"ת, דאטו ת"ק ס"ל שקטנים חייבים במצוות, והרי אין בזה חולק, ואם ת"ק יש לו טעמא דאף הם נגאלו, אכתי צ"ע מה השיב ר' יהודה מה תועלת כו', ומה עומק ביאור מחלוקת זו, וכן בפשוטו, הו"ל לר' יהודה לומר רק שאין לתינוקות תועלת ביין, ומה לו להוסיף חלוקת קליות ואגוזים שלא ישנו התינוקות, ומה ענין זל"ז, והא בפשוטו הענין הזה שלא ישנו התינוקות הוא גם לת"ק, וצ"ע.

ולבאורה אמינא דאכן ליכא דין חינוך בארבע כוסות, ועפ"י המבואר בס"ד במאמרי בענין מצות סיפור יציאת מצרים [א], שמצות ד' כוסות נכללת במצות הגדה וסיפור יציאת מצרים, והוא בכלל מה שיש חיוב להראות עצמו כאילו

פסחים קח, ב, ת"ר הכל חייבין בארבעה כוסות הללו אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות, א"ר יהודה וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין, אלא מחלקים להם קליות ואגוזים בערב פסח כדי שלא ישנו וישאלו כו', ועי"ש ברשב"ם שכתב, ואחד תינוקות, שגם הם נגאלו, וכי מה תועלת יש לתינוקות, הלא פטורין מן המצוות, ע"כ.

וצריך לבאר, אמאי הוצרך לפרש בדעת ת"ק משום שגם הם נגאלו, והרי בפשוטו איכא דין חינוך בכל המצוות, ואכן כך פי' הרבה ראשונים טעמא דת"ק, וחזינן עוד בפ"י הרשב"ם שגם בדעת ר' יהודה לא קאמר משום שאין חיוב חינוך, אלא משום שפטורים מן המצוות וגם זה

יצא ממצרים וישאיר שם את בניו, ונמצא אפוא שבכלל חיוב האדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, מונח גם יציאת בניו, ולפיכך גם הם צריכים להיות במצב שקבעו חכמים להראות עצמו וכו', וזה ע"י שתיית ד' כוסות דרך חירות כמפורש ברמב"ם. ומבוארת אפוא כוונת הרשב"ם בטעמא דקטנים משום שנגאלו, והן הן הדברים וכש"נ.

ובאמור גם ר' יהודה ס"ל דלא שייך חינוך מטעם הנ"ל, אלא שלדעתו אין שתיית קטן יין מילתא שיש בו להראות חירות, הואיל וקטנים לא שייכים לזה, והוסיף רשב"ם דלא תקשי דמ"מ הם חייבים לשותות כמו הגדולים, דבודאי לא פלוג רבנן וחייבו בד' כוסות את כולם, ולזה קאמר שקטנים לאו בני חיובא ניהו, אלא דאכתי יש לשאול עוד אמאי לא נתחייבו משום חינוך, ולזה אמר דהם לא שייכים במצות סיפור, אלא גורמים לגדולים לקיים המצוה כהלכתה ע"י ששואלים מה נשתנה, וכדי שנהיה בטוחים שאכן כך יעשו מחלקים להם קליות ואגוזים. [וראה הדרת קדש דיני קטן סי' מ"ה מש"כ בס"ד].

הוא יצא ממצרים, עי"ש שכל זה מפורש בלשון הרמב"ם, ולפ"ז בפשוטו י"ל דלא שייך חינוך על מצות הגדה וסיפור יציאת מצרים, שהרי המצוה היא לספר לבנים, ולא שייך אפוא שעל הקטנים עצמם תהיה גם מצות סיפור יצי"מ, וזה ענין מושכל, ולכן כתב רשב"ם טעם אחר בדעת ת"ק אמאי שותים הקטנים ד' כוסות, הואיל וגם הם נגאלו, ואכתי אינו מובן הרי קטנים לאו בני חיובא ניהו, וכאמור חינוך אין כאן, ומהיכי תיתי להעמיד עליהם חיוב משום שאף הם נגאלו, ומה טעם יש בזה.

ואכן נראה לבאר באופן אחר, ועפ"י מה שנתבאר בס"ד בקרואי מועד עניני יו"ט גדר מצות ראית פנים בעזרה לקטנים משום שנאמר כל זכורך, שאין זה גדר חינוך כבשאר דוכתי, אלא הוי חיוב מעיקר הדין של האב להראות בעזרה עם כל זכורך ואם נראה בעצמו בלי הבנים, חסר לו בקיום המצוה שלו, דלא נתקיים כל זכורך, עי"ש משנ"ת בזה^א.

ולפ"ז נאמר אף הכא, דהואיל וחייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, הרי לא יעלה על הדעת שהאב

א. ויש לציין הגמ' חגיגה ז, א, ואין נראין חצאין סבר רב יוסף וכו', עי"ש. ולפ"ר הרי כל ראית קטנים היא רק חינוך, ראה כל הסוגיא לעיל שם, ובתוס' שם ב, א מהירושלמי, ולדרכנו יש לפרש, אך עדיין צ"ת, וראה טו"א שם. וראה ברמב"ם ה' חגיגה פ"ב ה"ג, וז"ל, כל קטן וכו', אביו חייב להעלותו ולהראות בו כדי לחנכו במצוות שנא' יראה כל זכורך וכו', ע"כ. עי"ש. וצ"ע היטב לפרש את לשונו, שהוא מורכב מחינוך ומלהיראות בו, שהכל הוא ענין אחד.

ובש"ת תורת רפאל ח"ב סי' ע"ט האריך
בנידון אי איכא חובת חינוך
במצוות מדרבנן, ובתוך דבריו הביא מהך
פלוגתא דקמאי, ולדעתו טעמיה דרשב"ם
דאין חינוך במצוות דרבנן, ולפיכך כתב
טעמא משום שאף הם נגאלו, ע"ש.
וכאמור לדרכנו אינו כן.

והנה לפי האמור נמצא שאם אינו נותן ד'
כוסות לפני הקטנים, ה"ז בגדר
שהמצוה שלו עצמו אינה כהלכתה, וה"ז
בגדר שחסר במצוה שלו עצמו, ועפ"י
לכאורה יש להעיר בזה לענין הלכה, דהנה
הראשונים נחלקו אי קי"ל כת"ק או כר'
יהודה, וראה ברמב"ם פ"ז מה' חמץ ומצה
ה"ז שלא הזכיר קטנים, וראה הגהות
מיימוני שם, וראה גם במאירי ורשב"ץ
במאמר חמץ ביבין שמועה, והלכות
הרי"צ ג' ע"א ע' צט, ודייק כן מדברי סדר
רב עמרם, וע"ע גבורות ה' למהר"ל פרק
מ"ט, וראה בשו"ע סי' תע"ב סעיף ט"ו
דפסק שמצוה ליתן כוסות לפני קטנים
שהגיעו לחינוך, ועי"ש במשנ"ב ס"ק מ"ו
בשם הפוסקים שאינו לעיכובא, כיון
שהוא מחלוקת הראשונים, וע"ע פר"ח
וח"י שם ושאר מפרשים, וראה תוס'
פסחים צט, ב, ומש"כ באריכות בס"ד
ב"אוצר מפה"ת שם, וא"צ לכפול
הדברים, וראה גם ב"אוצר" שם קח, ב.

והנה בשלמא אם כל הנידון הוא אם יש
מצות חינוך על קטנים בד' כוסות,
ניחא מה שאינו מעכב ומקילין בזה כמו

ושמא י"ל דמהא דראיית פנים שנא' בו
כל זכורך, והכוונה היא שחיובו
של האב במצוה כולל גם את הבנים, ואם
אין הבנים עולים לרגל, אין הביאור
שהבנים לא קיימו מצוה, אלא האב עצמו
לא קיים המצוה בשלימותה, ור"ל שהוא
עצמו לא קיים מצות ראייה בשלימותה,
אע"פ שיצא יד"ח, וראה גם או"ש פ"א
מה' חגיגה ה"א שנראה שנקט כן,
עיש"ה. וראה במאמר "מצות הגדה" עוד
בנושא זה.

ולפ"ז י"ל דגם כאשר תקנו חכמים מצות
חינוך על כל המצוות, אין הגדר
שיש מצות חינוך על האב, ובודאי לא על
הבן, וכבר נחלקו בזה רש"י ותוס',
ונתבאר במקו"א, אלא לפי האמור הוא
דרך אחרת, דכל דתקון רבנן כעין
דאורייתא תקון, ואבוהו דכולהו ראיית
פנים, ולפיכך הגדר בזה שאם האב חייב
במצות לולב או סוכה וכיו"ב, הוא עצמו
אינו יוצא יד"ח אותן המצוות אם אינו
מחנך גם את בניו למצוה זו, ונמצא
שלקיחת לולב ושיבת סוכה של הבנים
הוא חלק במצות לולב וסוכה של אביהם.
וה"ז כעין מש"כ המפרשים בגדר ערבות
שאע"פ שיצא מוציא, שהביאור הוא שכל
שלא קיימו אחרים את המצוה, ה"ז כאילו
הוא עדיין גם לא יצא, ומה"ט איקרי בר
חיובא להוציאם, וא"כ גם על חינוך הבנים
אמרו על דרך זו. ואכן אפשר שחז"ל
הוסיפו גם קצת גדר ערבות במה שחייבו
את האב בחינוך, ועיין בזה. וראה במאמרי
בענין קטן במצות ק"פ.

בארבע כוסות". דרך אחרת עפ"י הראב"ה בחיוב קטנים בד' כוסות.

ואפשר להוסיף בדברי ר' יהודה על חלוקת קליות ואגוזים, דתרתיה אית ביה, מלבד מה שמפרש הטעם הפשוט שלא ישנו ויקויים בהם מצות סיפור יצי"מ, הנה יתכן שעצם חלוקת קליות ואגוזים לתינוקות ושמחתם בהן, זה גופא הוראה של חירות שלהם, וכמו יין לפי ת"ק. ויש לציין על דברינו נוסח ההגדה, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים לפרעה כו', ור"ל שצורת הגאולה היא שכולם יצאו יחדיו לחירות. וע"ע הערותי לאבודרהם על סדר פסח.

כל מחלוקות שיש בחיובים דרבנן, שספק שלהם להקל, אבל עפ"י המבואר שהנידון הוא על עיקר מצות הגדול בד' כוסות, אם חסר לו עצמו במצוה זו ע"י שבניו אינם בכלל או לאו, דבזה פליגי תנאי, א"כ לכאורה יש מקום שלא להקל במצוה זו, דחזינן שהחמירו בה חכמים טובא משום פרסומי נס ונוטל מהצדקה וכו', ותו לפי המבואר בהגש"פ פסח דורות לנכדו של הרא"ש, שד' כוסות היא תקנת מרע"ה, הרי י"ל שבזה אזלינן לחומרא טפי, וכבר כתבתי בזה בס"ד במקרא העדה פ' וזאת הברכה, במאמר על תקנות מרע"ה, ונדפס בספר זכרון נר לאחד, ראה שם, ואכתי צריך תלמוד, וראה במאמר "אשה וקטן

נרפס בקראוי מועד עניני חנוכה
[הובא כאן חלקו שהוא בעניני פסח]

סימן טו אשה וקטן בארבע כוסות

שי' בה"ג דנשים חייבות רק בשמיעת מגילה, דטעמא דהיו בכלל הנס אינו אלים לחיוב כמו אנשים + ולפ"ז ה"ה קטנים, ועפ"י זה דן שם דקטן מוציא אשה כיון שחיובם שוה + גם לענין ד' כוסות איתא בגמ' דנשים חייבות משום שאף הן היו באותו הנס + וכן איתא שם דקטנים חייבים בד' כוסות, ופי' רשב"ם שגם הם נגאלו + מבאר דלפי הראב"ה דמשום כך טעמא נחית דרגא בחיוב, א"כ י"ל שגם חיובם בד' כוסות הוא בדרך זו + ובזה יש לפרש דברי תוס' בפסחים, דאכן נשים וקטנים חייבים רק לשמוע הברכות על הכוס, דכאמור נחית דרגא, ואם ירצה ישקה להם מכוסו + ומבוארים דברי האבודרהם דקטנים צריך להטעימן משיורי כוסות ואין צריכין כוס שלם

חיוב הנשים בהדלקה אלא בראייה, ולפ"ז ה"ה קטנים, ועי"ש שנסתפק בזה. ובסי' תתמ"ג נראה שאין דעתו כן, וראה בהערות המהדיר שם, ומ"מ לפי סברת הראב"ה בשי' בה"ג דחיוב שאף הן היו וכו' הוא נחית דרגא, ואין חיובו כאנשים, הנה מה"ט גופא אין קטן מוציא את הגדול במגילה, כמו שלפי שי' בה"ג אין האשה מוציאה את האיש, וא"צ בזה לטעמא דחד או תרי דרבנן שכתבו הקדמונים.

והנה גם לענין ד' כוסות איתא בפסחים קת, ב, דנשים חייבות משום שאין

הנה הראב"ה^א סי' תקס"ט כתב עפ"י הירושלמי לענין מגילה שהכל חייבין הואיל וכולם היו בכלל אותו הנס, דזה כולל גם את הקטנים, כמו שמה"ט נשים חייבות, והביא שם שי' בה"ג דנשים חייבות רק בשמיעת מגילה, והיינו דהך טעמא דהיו בכלל הנס אינו אלים לחיוב כ"כ כמו אנשים, וסגי להו בשמיעה, ולפ"ז ה"ה קטנים, ועפ"י זה דן שם דקטן מוציא אשה וכן איפכא כיון שחיובם שוה. ועוד הוסיף לדון שם דגם לענין חנוכה דמבואר בגמ' דחיוב נשים משום שהיו באותו הנס, ראה שבת כג, א, נמי אין

א. וראה גם מרדכי מגילה סי' תשע"ט, ובמהדורת מכון ירושלים ע' יא-טו והמהדיר שם. וראה הגהמ"י ה' מגילה אות א' מתוספתא וירושלמי.

הן היו באותו הנס, וכן איתא שם דקטנים חייבים בד' כוסות, ופי' רשב"ם שגם הם נגאלו, והיינו אותה הסברא, וזה מתאים עם שי' הירושלמי דמה"ט גם קטן חייב במצוה זו, ואינו ענין למצות חינוך.

והנה לפי דרכו של הראב"ה דמשום הך טעמא נחית דרגא בחיוב, א"כ י"ל שגם בד' כוסות הוא בדרך זו, ואכן יש לפרש עפ"י מש"כ בתוס' פסחים צט, ב דמשמע במשנה שם שרק לפני בעל הבית אין פוחתין מכוס יין, וקשיא להו מהא דאיתא שם קח, ב השקה מהן לבניו ובני ביתו, וכן הביאו הגמ' הנ"ל דנשים חייבות, ועי"ש כל דבריהם.

ולפי הנתבאר מבואר על נכון בס"ד, דבדואי הגדולים חייבים בד' כוסות לברך וגם לשתות, אבל נשים וקטנים חייבים רק לשמוע הברכות על הכוס, דכאמור נחית דרגא, ואם ירצה ישקה להם מכוסו, כמו בקידוש, אבל אין זה חיוב אלא לגדולים, ולא דמי לקידוש שאחד מוציא את כולם, אלא הגדולים חייבים כל אחד בכוס ממש, ואילו נשים וקטנים חייבים רק לשמוע, וכפי שהזכירו התוס' סברא זו, אבל לא ירדו לחלק בין איש לאשה וקטן מה"ט דראב"ה, ורק כתבו דשמא בקטנים א"צ כמו גדול דהוי רק דין חנוך, עי"ש. ולדרכנו אין זה הטעם, אלא כך הוא מעיקר הדין, וא"צ במצוות אלו לדין חינוך, אלא חובת הקטנים מדינא כמו נשים, וכש"נ. [וכיו"ב י"ל דנשים

בשופר הן רק בשמיעה ולא בתקיעה, והיינו דקבלתם היתה רק לחלק השמיעה, ולא לחלק התקיעה, שאף הוא חלק מהמצוה, וראה משנ"ת בזה בס"ד בקרואי מועד ר"ה במאמרי בענין 'תקיעת שופר לנשים'.] וע"ע מש"כ בזה בס"ד במאמר בענין קטנים בד' כוסות, ובהערות לאבודרהם פ"ג ברכת המצוות ומשפטיהם סל"א הערה 241, וכן ב'אוצר' פסחים קט, ב משנ"ת בס"ד על התו' שם.

ונבאר יותר, דהתוס' עפ"י שיטתם דסגי בכוס לפני המקדש ואומר ההגדה כו', הביאו הוכחה מהגמ' השקה לבניו ובני ביתו כו', וש"מ שלהם אכן אין כוס בפ"ע, אלא שכתבו לדחות דמירי בקטנים וכוונת הגמ' מלבד אשתו, עי"ש. והנה לדרכנו אכן י"ל דמירי בקטנים ואשתו שדינם שוה, ומה שדחקו תו' עפ"י שיטתם בפלוגתא דת"ק ור"י על ד' כוסות לקטנים, י"ל כן עפ"י דברינו הנ"ל. [וראה מש"כ בס"ד בקרואי מועד עניני פורים בענין חיוב נשים לשמוע מגילה בשי' בה"ג מהטו"א ורעק"א, עיש"ה]. וע"ע תורת רפאל ח"ב סי' קכ"ד.

שוב נזכרתי במש"כ בהערותי לאבודרהם הלכות פסח פרק כ"א סי' י"ג בדין קטנים, וז"ל אבודרהם שם, וקטנים צריך להטעמן משירי כוסות ואין צריכין כוס שלם, אלא שותה רוב הכוס והשאר מטעימו לתינוקות. עכ"ל. והיינו אחרי ששותה רוב כוס צריך ליתן לקטנים

מהשיריים, ובהערה 100 שם נתבאר שהוא דין חדש, והיינו שאין נותנים לקטנים כוס, אלא צריך שישתו השירי כוסות, וכנראה שלדעתו זוהי דעת ת"ק במתני' שם שגם קטנים חייבים בד' כוסות, שאין הכוונה לכוס גמור, אלא לשירי כוסות, ונמצא דס"ל שאינו דין חינוך, וגם לא כתב באיזה קטנים מיירי, ומשמע שבכל קטנים קאמר, וזה כפי הנתבאר, דהואיל וקטנים חייבים משום אף הם היו באותו הנס, לפיכך יש לחייבם במצוה, אבל לא במצוה

גמורה כמו את הגדולים, וקבעו חכמים את מצוותם בשירי כוסות.

אמנם לגבי נשים אע"פ שגם חיובם משום אף הן היו באותו הנס, מ"מ כפשוטו לשון אבודרהם שם "כל איש ישראל חייב כו'", משמע שאין חילוק בין אנשים לנשים. ועדיין צ"ת. [וראה מש"כ בס"ד בהדרת קדש עניני קטן סי' מ"ה]. וע"ע מהר"ם חלוואה פסחים שם והערות שם.

נרפס בקובץ "בית אהרן וישראל"

גליון קמ"ב פסח תשס"ט

סימן מז

בענין כוס חמישי

איתא במדרש וירושלמי שחז"ל סמכו שתיית ארבע כוסות על ארבע לשונות של גאולה ✦ בפרשה זו נאמר גם והבאתי ולא תקנו נגדו כוס חמישי ✦ רוב שיטות הקדמונים ס"ל שכוס חמישי הוי או מצוה או רשות ורק דעת יחיד שהיא חובה ✦ מבואר בתוס' על התורה שלא תקנו על והבאתי, בגלל שזה על ירושת הארץ וכיון שגלו הימנה, אין מסדרים על כך כוס מיוחד ✦ הביאור בזה עפ"י מש"כ בספר עמק ברכה בדין הלל על הנס ✦ מביא מהשל"ה דמידת הצדיקים דמיד שהובטחו לדבר טוב לומר שיר ושבח אף שעדיין לא נתקיים ✦ נאמר בכתוב שליל הפסח הוא ליל שמורים לדורותם, ומבואר בדברי חז"ל שהוא הלילה השמור לגאולה העתידה ✦ מבאר דזה שאומרים הלל המצרי והלל הגדול, הוא על יציאת מצרים ועל הגאולה העתידה בלילה זה ✦ ומ"מ נקבעו לומר שניהם כאחת ועל כוס אחד, והכוס השני רק מווגין ולא שותין ✦ אע"פ שיש לכל אחד חתימה נפרדת כאן נקבעה חתימה אחת משתיהן ✦ לעת"ל כל הלל יהיה נפרד בחתימה עם כוס ויהיו ה' כוסות חובה

הנה בענין זה הרחיב והעמיק בקונטרס מיוחד בהגדה שלמה ע' קסא - קעח, ושם הובאו שיטות הגאונים והראשונים וכל הפוסקים, עי"ש וא"צ לכפול הדברים, אך מה שנראה לבאר בזה, דהנה רק דעת יחיד שם היא שכוס חמישי היא חובה כמו ד' כוסות, ולשאר הקדמונים הוי או מצוה או רשות, וכן יש שם בירור השיטות אם הכוס נאמר על ברכה, והיינו שכוס רביעי נאמר על הלל המצרי, וכוס חמישי נאמר על הלל הגדול, ומנהג כל ישראל לומר גם הלל המצרי וגם הלל הגדול ולחתום ברכה אחת על שניהם ושותה עליהן כוס רביעי, וכוס

הנה איתא במדרש וירושלמי שחז"ל סמכו שתיית ארבע כוסות על ארבע לשונות של גאולה שנאמרו בפרשה זו, והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, עי' ירושלמי פסחים פ"י ה"א ומד"ר פ' וארא, ואמנם בפרשה זו נאמר גם והבאתי ולא תקנו נגדו כוס חמישי, אלא דבאמת איתא בפסחים קיחא, ת"ר רביעי גומר עליו את ההלל ואומר הלל הגדול דברי ר' טרפון וכו', וברשב"ם שם ה"ג ת"ר רביעי גומר עליו את ההלל וכו'. ועי' תו' שם קיז.ב. וראה המנהיג ה' פסח ע' תקב. וע"ע תמים דעים סי' רמ"ה, ואורחות חיים הלכות ליל פסח אות ג', תוס' השלם עה"ת פ' וארא.

לבי בישועתך, אבל אשירה לה' רק כאשר גמל עלי, והיינו לאחר הנס, שזהו דין בשירה על הנס שאין אומרים אלא לאחר הנס, ויעו"ש מה שהאריך בזה.

אמנם מצאתי בספר של"ה הק' חלק תורה שבכתב פ' בשלח שכתב וז"ל, הענין הוא מידת הצדיקים הוא מיד שהובטחו לדבר טוב לומר שיר ושבח להש"י מיד אף שעדיין לא נתקיים, כי זה הוא מצד האמונה שמאמינים בדבריו ב"ה וב"ש, ומה שמרע"ה איחר מלומר שירה עד שנעשו המעשים הוא בשביל שעדיין לא היתה אמונה חזקה בישראל והה"ד ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר משה ובני ישראל, כלומר אז באותו פעם שר משה ולא מקודם מיד שהובטח מהקב"ה שיבקע הים, משום שאז האמינו ישראל, וכן מצאתי תירוץ זה בספר ברכת אברהם בהקדמה וכו', ע"כ, יעו"ש עוד מש"כ לפרש בזה בעוד כמה מקומות. ואכן יעו"י בברכת אברהם לר"א טרייויש על עניני נט"י בהקדמה שכ"כ, ואיתא התם שהסכימו לו מן השמים על פי' זה. שו"ר בספר אגרא לישרים סי' כ' שהביא דברי השל"ה שהם לא כפי' הגר"ח, עי"ש א'.

חמישי גם מוזגין על ההלל ואין שותים אותו ונקרא כוס של אליהו. וראה בהגש"פ מטה אהרן (שנת ת"ע) ואמסטרדם (תע"ב) ועבודת הגפן (תפ"ב) נמצאות שתי החתימות על שני הלל, הלל המצרי והלל הגדול, וראה בספר הגש"פ ותולדותיה לר"ד גולדשמידט ע' 8-64. ובהערותי לאבודרהם בסדר תפילת שחרית של שבת (ח"ב תשע"ו) ע' 64 פי"ז ס"ג הערה 451, הובא מבעל העיתים, שאמרו נשמת אחרי ישתבח, ושמא היתה לה חתימה בפני עצמה, עיי"ש ועדיין צ"ת.

ולולא דמסתפינא אמינא ביאור הענין כך, דהנה באמת מבואר בתוס' על התורה שלא תקנו כוס חמישי על והבאתי, בגלל שזהו הענין של ירושת הארץ, וכיון שגלו הימנה, אין מסדרים על כך כוס מיוחד, ולכן נראה הביאור בזה עפ"י מש"כ בספר עמק ברכה בדין הלל על הנס ע' קכד - קכה בשם הגר"ח שדן אם אפשר לומר שירה על הנס שעדיין לא נעשה, ולצאת בכך ידי חובת שירה, והיינו באופן שבטוח עפ"י נביא שאכן יקרה הנס, והביא לפרש בזה הפסוק, ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך, פי', אף שיש לי בטחון הגמור בישועתך, בזה רק יגל

א. אמנם בספר מאורי המועדים כתוב בשם הגר"ז בשם הגר"ח שיש חילוק בין אם נביא אמר כן, או שם לו לעדות בטחון שכך יהיה, עי"ש. ולפ"ז מתאימים דברי הגר"ח עם דברי השל"ה, וראה גם בהגש"פ מבית לוי. ואגב יש לציין כי אע"פ שבוטח בה', הרי יש חשש שמא יגרום החטא, ויעקב אבינו ע"ה הובטח מפי הקב"ה שישמרנו ויחזירנו וכו', מ"מ חשש שמא יגרום החטא, ראה בפרשיות ויצא-וישלח, ובפירש"י שם. וראה פי' הגר"א על משלי כה, טו. ועדיין צ"ת. [ואגב, בספרים הנ"ל

ומעתה נראה כך, דהנה נאמר בכתוב שליל הפסח הוא ליל שמורים לדורותם, ומבואר בדברי חז"ל שהוא הלילה השמור לגאולה העתידה, יעוין במכילתא פ' בא, ליל שמורים הוא לה' בו נגאלו ובו עתידין ליגאל, דברי ר' יהושע שנאמר הוא הלילה הזה לה', ויל"פ דר' יהושע לשיטתיה ר"ה יא, בניסן עתידין להגאל, והיינו גאולה בעתה, דאילו גאולת אחישנה היא בכל זמן, יעוין גבורת ארי תענית יז, ב ש"כ, ובר"ה שם מבואר בגמ' דר' יהושע יליף מליל שימורים, וראה אריכות בטורי אבן שם. ובמד"ר שמות יח, יב, איתא, ליל שמורים, שבו עשה גדולה לצדיקים וכו', ובו המשיח ואליהו מתגלין, וכן איתא בבעל הטורים שם דחצי הלילה השני לגאולה לעתיד לבא, יעו"ש.

והנה אנחנו בטוחים בגאולה העתידה אע"פ שעדיין לא הגיעה, וא"כ איכא חובת הלל על יציאת מצרים שבאותו לילה, וכן קריאת הלל על הגאולה העתידה, וכש"נ בשם השל"ה וברכת אברהם, אלא שמ"מ לא רצו חז"ל לקבוע קריאות שני הלל נפרדים עם חתימות, וכמו דחזינן שהדבר תלוי בגודל ובחוזק האמונה, והיא מידת הצדיקים, ואפשר שגם הגר"ח מודה לדברי השל"ה, אלא שלדעתו עדיין לא פקע החיוב שירה

ע"י כך, וצריך לחזור ולומר השירה לאחר שקרה הנס, וצ"ע. ומ"מ נמצא שזה שאומרים שני הלל, הלל המצרי והגדול, הוא על יציאת מצרים, ועל הגאולה העתידה בלילה זה, ומ"מ כיון שעדיין לא היתה הגאולה, לא נקבעו לומר אותם בנפרד, אלא שניהם כאחת ועל כוס אחד, והכוס השני רק מוזגין ולא שותין, אבל באמת לעתיד לבא אכן יאמרו שני אלו ההלל בנפרד עם חתימות נפרדות, ועל כל הלל ישתו כוס, וממילא יהיו חמש כוסות חובה.

ויעוין בלבוש או"ח סי' תפ"א שכתב שכוס חמישי הוא כנגד כוס של רויה של גאולה העתידה. וכמדומה שהוא כדברינו, ולכן י"ל דאיקרי כוס של אליהו, דהיינו שכאשר יבואו אליהו ומשיח אכן יהיו חמש כוסות חובה, ומצאתי בספר חתם סופר פ' בא שכתב עפ"י דרכו דלעת"ל ישתו ו' כוסות, יעו"ש, ומ"מ מבואר כש"נ. וי"ל עוד, דכאמור בגאולה דאחישנה אין הזמן בניסן דוקא, ולפיכך לא קבעו כוס חמישי חובה, ותו י"ל דלר' אליעזר ר"ה שם הרי בתשרי עתידין להגאל, וראה ר"ה כז, דמצלינן זה היום תחילת מעשיך כר"א דבתשרי נברא העולם, ועיין. וכמובן שעפ"י דברינו מבואר הטעם דקורין בליל פסח שני הלל, ואע"פ שיש לכל אחד חתימה נפרדת, מלך

מהולל בתשבחות ומלך אל חי העולמים, מ"מ כאן נקבעה חתימה אחת משתיהן, וכפי שנחלקו בזה המנהגים, אבל לעת"ל כל הלל יהיה נפרד בחתימה עם כוס.

ואכן בשיטות הקדמונים הנ"ל נמצא שכוס רביעי שותין על הלל המצרי, וכוס חמישי על הלל הגדול, אלא שלרוב הדעות אין חותמין, וכן אין זה אלא רשות או מצוה ולא חובה, דכאמור

א"א לקובעה חובה שאינה אלא להנהגת צדיקים, ומאן דס"ל דהוי חובה, י"ל דהואיל דאמונה העתידה היא מי"ג עיקרי הדת, לכן שפיר אפשר לקבוע חובה אע"פ שעדיין לא קרה הנס. אלא דלא קי"ל כהך שיטה, ויעוי' קונטרס בהגדה שלמה הנ"ל, ומה שקבעו הלל הגדול על והבאתי הואיל והוזכרה בו הנחלת הארץ, וכאמור זה מה שנלקח מעם ישראל בגלות, וזה יוחזר לימות המשיח^ב.

ב. וע"ע כלי חמדה פ' וארא, שו"ת שואל ומשיב מהדורא ג' ח"א סי' קכ"ו, חת"ס עה"ת פ' שלח ד"ה מקושש, הדרש והעיון ופרדס יוסף פ' וארא.

פסח תשס"ז

סימן יז

מצות אכילה ושתיה בהסיבה בליל הסדר

בגמ' פסחים, ואפי' עניי שבישראל לא יאכל עד שיסב, ובתוס' שם כתבו דמצה דצריכה הסיבה היינו באכילה שמברכים על אכילת מצה ובאפיקומן ✦ הרא"ש בפסקיו כתב, ואם אכל בלא הסיבה לא יצא, מדאמרו שם השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא, וכן פסק בשו"ע ✦ ובביאור הלכה כתב דלשיטה זו צריך לחזור ולברך על אכילת מצה ✦ מבאר דלפ"ר י"ל דמ"ש בגמ' שלא יצא, היינו שלא יצא מצוה בשלמותה, דהיינו לאכול מצה דרך חירות, ולכן צריך לחזור ולאכול דרך חירות ✦ וכיו"ב י"ל גם לענין לחם עוני שהוא דין נוסף, ואם אכל מצה עשירה יחזור ויאכל ✦ אבל ברכה ליכא, דלא נאמרה ברכה אלא על קיום מצוה שלימה ✦ מבאר דאין זה דומה להנודע מהגר"ח דליכא הידור מצוה כאשר כבר קיים המצוה ✦ גדר הדין לדעת הרא"ש במי שלא הסב ואח"כ בא רבו ✦ מבאר שגם החולקים על ראבי"ה וס"ל שגם היום יש הסיבה, מודים שלאכול לא בהסיבה אינה בגדר לא דרך חירות ✦ בחי' מרן רי"ז הלוי כתב בגדר מצות הסיבה, שהיא מצוה בפ"ע, אלא שקיומה הוא במצוה וד' כוסות ✦ מעיר דלפ"ז שי' הרמב"ם דאם לא הסיב הפסיד ואין לו תקנה ✦ מבאר דעת ראב"ן וראבי"ה שאין בני חורין אוכלים בזה"ז בהסיבה ✦ דין עבד עברי בהסיבה ✦ מעיר אמאי לא קיבלו הפוסקים דעה זו של ראבי"ה ✦ מבאר ענין כפאוהו לאכול מצה

אומרים כן, אלא צריך הסיבה, וה"ט דמצה היא עיקר סעודה יותר מייין, ועוד ביין היסב כבר בב' כוסות ראשונים, ועוד שכתובה בתורה זכר לחירות שלא הספיק בצקם להחמיץ כו', ואע"פ שהוא לחם עוני יש לאוכלו דרך חירות, ואסיקו תוס' דמצה דצריכה הסיבה היינו באכילה שבברכת על אכילת מצה ובאפיקומן, וע"ע בתוס' שם שנסתפקו בדין לא שתה ד' כוסות בהסיבה, אם צריך לחזור ולשתות, וצדדי הספק בגלל שאין להוסיף

פסחים קח, א, ואפי' עניי שבישראל לא יאכל עד שיסב, איתמר מצה צריך הסיבה מרור אין צריך הסיבה, יין כו', אידי ואידי בעו הסיבה כו', אשה אצל בעלה כו', אשה חשוכה כו', בן אצל אביו כו', תלמיד אצל רבו כו', אבועיא להו שמש מאי כו', ש"מ בעי הסיבה ש"מ. ע"כ, עיי"ש כל הסוגיא.

ובתוס' שם כתבו על המ"ד בגמ' מאי דהוה הוה, ולפיכך א"צ להסב בב' כוסות אחרונות, דעל מצה אין

קרואי מצות אכילה ושתייה בהסיבה מועד קט

עוני לא יצא, ולפיכך יחזור ויאכל מצה גמורה, ויוסיף עוד קיום מצוה, אבל ברכה ליכא, דלא נאמרה ברכה אלא על קיום מצוה שלימה, ולכן אע"פ שהסיח דעתו מלאכול מצה רגילה, א"צ לחזור ולברך, וע"ד המבואר בחי' הגר"ח בה' שחיטה, שאין לברך אלא על מצוה שלימה^א, דאילו בלא הסיח דעתו, הא בפשוטו הוא עדיין באמצע עשיית המצוה, וברכה ראשונה עולה לו, ובזה י"ל שאם בתחילה לא בירך, יכול עכשיו לחזור ולברך, כיון שהוא באמצע המצוה ועדיין לא הסתיימה, אבל באמת יכול לברך גם על מצה עשירה, כיון שהיא מצות עשה גמורה, ואין זה סותר לדברי הגר"ח, דהתם הנידון הוא על מצוה קלושה, וה"ה בלחם עוני גרידא בלי מצה גופא הוי מצוה קלישתא, אבל מצה בלי דין לחם עוני, הוי מצוה עיקרית ואע"פ שחסר בשלימותה, שפיר יש לברך.

ומאי דפשיטא לן ששייך קיום לחם עוני בלי מצה, אין זה ענין להנודע מהגר"ח דליכא הידור מצוה כאשר כבר קיים המצוה, דהידור מצוה אכן אינו ענין בפ"ע אלא חלק מהמצוה שתהא מהודרת, ואי ליכא מצוה אין מה להדר, משא"כ קיום מצוה נוסף שייך שפיר. ותו י"ל עפ"י

על הכוסות, והרא"ש שם סי' כ' פסק שאם אכל המצה בלא הסיבה צריך לחזור ולאכול, ועי"ש לענין ד' כוסות, וראה גם תוס' הרא"ש שם.

והרא"ש בפסקיו שם כתב, ואם אכל בלא הסיבה לא יצא כדאמר ריב"ל השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא, משמע מיסב אין לא מיסב לא ואם אכל בלא הסיבה יחזור ויאכל בהסיבה. ע"כ. ובשו"ע סי' תע"ב ס"ז פסק כהרא"ש, ועי' ביאור הלכה שם דלשיטה זו צריך לחזור ולברך על אכילת מצה.

ולפ"ר י"ל שאינו מוכרח, ומה דמוכח בגמ' שלא יצא, היינו שלא יצא מצוה בשלמותה, דהיינו לאכול מצה דרך חירות, ולכן צריך לחזור ולאכול דרך חירות. וכיו"ב י"ל גם לענין דין תורה, וכפי המבואר אצלנו בכמה מקומות בס"ד לענין לחם עוני שהוא דין נוסף, וכפי שהיא שי' מהר"ל, וכמו שמבואר גם בערוגת הבושם להקדמון ר"א ב"ר עזריאל ח"ג ע' 218, וראה מאמרי בענין "לחם משנה בליל הסדר", נדפס ב"מוריה" גליון שכ"ט-של"א, ונראה אפוא גם התם שאם אכל מצה עשירה, וכבר יצא יד"ח מצה, ומ"מ יד"ח לחם

א. וכיו"ב נתבאר בס"ד בהערותי לאבודרהם ליל פסח, גם על מצה שאינה משומרת, ואח"כ יש לו מצה משומרת, ועפ"י המבואר במאמרי בענין "שימור לשם מצה לשי' הרמב"ם", נדפס בקובץ "בית אהרן וישראל" גליון קמ"ח, עיש"ה.

הסיבה^ב. ועי' ב"י ופר"ח סי' תע"ב, וכן בפר"ח סי' תע"ז.

וראיתי מי שדן להרא"ש מי שלא הסב ואח"כ בא רבו, וא"צ להסב, דמ"מ רוצה ואוכל בלי הסיבה, הואיל ואכילה ראשונה לא הועילה, וה"ז כמי ששכח יעלה ויבוא בר"ח במנחה, שחזור להתפלל ערבית שתים אע"פ שלא יאמר יעלה ויבוא, והנה סברא זו נכונה אליבא דביאור הלכה שחזור ומברך על אכילת מצה, היינו שחכמים עקרו לגמרי אכילה ראשונה ואינה כלום, אבל לפי דרכנו גם להרא"ש אין עקירה של האכילה בלי הסיבה, ולפ"ז נראה שא"צ לחזור ולאכול, אלא שי"ל הגדר בזה, דאכילה בלי הסיבה היא להדיא לא דרך חירות, ואילו אכילה כדרכה בפני רבו לא אקרי לא דרך חירות, אע"פ שגם דרך חירות לא אקרי. ונראה דלזה אהני שי' הראב"ה דלהלן, כלומר, שגם החולקים על ראב"ה וס"ל שגם היום יש הסיבה, גם הם מודים שלאכול לא בהסיבה אינה בגדר לא דרך חירות, באופן השלילה, אלא דחסר תוספת דרך חירות, ואשר על כן באופן הנזכר שלא יחזור להסב, א"צ לחזור ולאכול.

מה שנתבאר בס"ד במאמרי בענין "ברכת המצות עובר לעשייתן במצה", על קיום עשה של אכילת מצה כל כמה שאוכל בלילה הראשון, ולפיכך שייך קיום לחם עוני גם אם כבר אכל שיעור מצה, וכיו"ב יש לדון על מצה שמורה לפי דרכנו במקו"א בשי' הרמב"ם שהוא קיום נוסף, דדינו כמו לחם עוני, ואכ"מ.

ומכל המתבאר נראה שגם אליבא דהרא"ש שחזור ואוכל לקיום דרך חירות, מ"מ א"צ ברכה, ולא כדפשיטא ליה לביאור הלכה. ועל אפיקומן שכתבו תוס' שדינו נמי בהסיבה, דהיינו שזה נכלל בהאמור בגמ' שמצה צריכה הסיבה, והנה על קרבן פסח לא נזכר בגמ' וכן ליתא ברמב"ם שצריך הסיבה, ואע"פ שהוא מצוה עיקרית מהתורה בלילה הזה, ואכן צ"ע טעמא מאי, וכבר כתבתי בזה במקו"א בס"ד, ומ"מ אפיקומן שהוא זכר לפסח לא עדיפא מפסח עצמו, ולפיכך לא הוזכר בו הסיבה, אבל י"ל דאפיקומן הוא זכר למצה הנאכלת עם הפסח, ונחלקו בזה הקדמונים, ולהסוברים דהוא זכר למצה, שפיר כתבו התוס' שגם אפיקומן צריך

ב. ברם בפשוטו אם א"צ הסיבה לפסח, א"צ גם הסיבה למצה הנאכלת עמו, שהיא טפילה לו ולא עדיפא מיניה, שהרי חובת מצה גופא כבר קיים. ולשי' הרמב"ם אוכלים פסח ב' פעמים, בתחילת סעודה ובסופה, ולא הוזכר שם שאוכלין תו מצה עמו, וראה גם אורחות חיים ה' ליל הסדר סי' כ"ח דנראה דאזיל בשי' הרמב"ם דבתחילה נאכל פסח ראשונה, ולבסוף נאכל אחר חגיגה, עי"ש ועדיין צ"ע. וראה שושנים לדוד סוף פסחים, וכן יגל יעקב (פיתוסי) שם.

קרואי מצות אכילה ושתיה בהסיבה מועד קיא

וראיתנן להא נראה לבאר, מאי דקי"ל לסמוך על ראבי"ה שבדיעבד א"צ לחזור ולאכול בהסיבה, וכן הא דנשים חשובות אינן מסיבות כלל, והיינו דאע"פ שהראבי"ה תרתי קאמר, נקטינן כוותיה מיהא חדא, כלומר, שהוא נקט שהסיבה אינה כלום, ואין בה שום ענין, ואף אולי חסרון, ובזה לא קי"ל כוותיה, אבל במאי דנקט שאם אינו מיסב בזה"ז, אין בזה חסרון של "לא דרך חירות" בזה אכן נקטינן כותיה, ולפיכך אם באנו להצריך לחזור ולאכול בהסיבה, היינו רק משום דאכילה בלי הסיבה היא "לא דרך חירות" על דרך השלילה, וזה היה נכון לפי מנהגם אז, אבל בזה"ז אין חסרון כזה, וע"כ א"צ לחזור ולאכול בהסיבה, וכמו"כ לענין נשים, שלכתחילה א"צ להסב, הואיל ואין דרכן בכך, ור"ל, דמה שהצריכו בש"ס לנשים חשובות הסיבה, הוא אינו משום תוספת דרך חירות, אבל גם בזמנם אכן היה בהעדר הסיבה משום חסרון, ובזה"ז הא חסרון כזה ליתא, ולפיכך אין להן שום סיבה להיסב.

בפ"ע, אלא שקיומה הוא במצה וד' כוסות, ולפ"ז נקט שאם אכל בלי הסיבה אין חסרון במצות המצה, ולא כהתו' והרא"ש שנקטו לחזור ולאכול, דש"מ שהוא חסרון במצות אכילת מצה, וכן לא שייך שיחזור ויאכל, אם כבר יצא יד"ח מצה, דאי אפשר שיאכל מצה כדי לקיים מצות הסיבה שהיא מצוה בפ"ע, אלא לאו ש"מ שלדעתם מצות הסיבה היא תנאי במצות מצה, וכיון שלא קיים מצות מצה, בגלל אי קיום התנאי בזה, ש"מ שס"ל להתוס' שזה חלק ממצות מצה, וכאמור לדעתו לא משמע כן לשון הרמב"ם אלא ה"ז מצוה בפ"ע, ולפיכך לפי דעתו א"צ לחזור ולאכול, ויעו"ש שכתב דהרא"ש פי' שיטתו עפ"י הגמ' דשמש שאכל כזית בהסיבה יצא יד"ח, וי"ל דהרמב"ם עפ"י שיטתו מפרש הגמ' על מצות הסיבה, דר"ל שיצא יד"ח מצות הסיבה, אבל זה בדיעבד, אבל לכתחילה מצוה לאכול הסעודה כולה בהסיבה וכמפורש ברמב"ם, עי"ש כל דבריו¹.

והנה לפי הבנתו בשי' הרמב"ם אינו מובן לי כ"כ הגדר בזה דאע"פ שמצות הסיבה היא מצוה בפ"ע, מ"מ קיומה הוא רק במצה וד' כוסות, כלומר, דאע"פ שמצוה להסב כל הסעודה, אבל אם

ומ"מ לשי' הרא"ש צריך לחזור ולאכול מצה בהסיבה, והנה בחי' מרן רי"ז הלוי פ"ז מה' חמץ ומצה ה"ז דייק בלשון הרמב"ם בגדר מצות הסיבה, שהיא מצוה

ג. וכבר מבואר כן בביאורי הגר"א סי' תע"ב ס"ק ט"ז, עי"ש. ולפי הגר"ז ד' הגר"א צ"ע, דאיך מזכה שטרא לבי תרי, דפסק כהרא"ש עפ"י אותה גמ' וכן פסק כהרמב"ם עפ"י גמ' זו, ולפ"ר סתרי אהרדי, וראה הערותי לאבודרהם ה' ליל הסדר, וראה מקרא הערה פ' ואתחנן.

אלא שגם בזה לא פשיטא לי שזוהי כוונת הרא"ש, וכנ"ל, דיתכן שכוונתו להצריך לחזור ולאכול לקיים מצות דרך חירות, ולעולם כבר קיים מצות מצה, ולא צריך ברכה, ולא כביאור הלכה, ומ"מ יתכן גם כוונת הרא"ש כביה"ל, והשאלה היא איך תקנו חכמים תקנה זו ביסודה. וכל זה לדרכנו, אבל לדרך הגרי"ז שהיא מצוה בפ"ע, אינו מובן לי הגדר בזה, ועכ"פ לדבריו צריך לאכול מה שיהיה בהסיבה לקיים מצוה זו, אם לא אכל המצה ושתה ד' כוסות בהסיבה, ולפיכך דבריו צל"ע.⁷

ובעיקר הסיבה בזה"ז, שלדעת ראב"ן פסחים דף קסד, ד וראבי"ה סי' תקכ"ה, אין מקום להלכה זו כיון שאין בני חורין אוכלים בהסיבה, ועל כך סמך הרמ"א שאין לחזור ולהסב במי שלא היסב, וכמבואר כל זה בפוסקים, הנה יעויין בפר"ח והגר"א סי' תע"ד שזה גופא נאמר גם על נשים דהואיל ואין דרכן בהסיבה, אין עליהם מצוה כזאת, וחזינן שהכל תליא אם דרך בני אדם להסב או לא, ויש להוסיף ביאור, דר"ל דתליא בסוג ומין אותם בני אדם, דהיינו דהואיל ובני חורין מכובדים מסיבים, לכן גם אותם עניים שאינם מסיבים, עושים עצמם כליל

הפסיד הסיבה של מצה וד' כוסות, הפסיד לגמרי מצות הסיבה, ואמאי, היה צריך להיות הדין שיש קיום מצות הסיבה באכילה כליל פסח להראות כאילו עתה יצא ממצרים, והיא חלק ממצות הגדה, וא"כ יש לעשותה בכל גוונא, ואם לא הסב באלו, יאכל מה שיאכל וישתה מה שישתה בהסיבה לקיים מצוה זו, וגם לכתחילה לא היה לחז"ל לתקן ההסיבה דוקא באלו אלא לתקן שיסב באכילה איזו שתהיה ואיזו שירצה, וזה לעכובא, ולכתחילה יסב בכל מה שיאכל כמו כל המרבה לספר ביציאת מצרים ה"ז משובח, וכל זה לא שמענו, ולפי פשוטו לפי דרכו של הגרי"ז בשי' הרמב"ם אם לא הסיב הפסיד ואין לו תקנה, וזה מילתא שלא מסתברא.

והנה בשלמא בשי' התו' והרא"ש היה אפשר לומר כן, כלומר דהואיל והוא דין במצות מצה, וכמובן שאינו דאורייתא אלא תיקון חכמים, די"ל שאם לא הסיב הפסיד והוא מעוות לא יוכל לתקון, אלא שהרא"ש פסק שחכמים תקנו שתהא ההסיבה לעיכובא, שלא יצא חובת מצה, ויש כח ביד חכמים לעשות כן, וכפי שמצינו בהרבה מקומות, שבכח חז"ל לעקור קיום המצות עשה אם לא נעשה כפי תקנתם.

ד. וראה אריכות עצומה בספר שיח השדה (פרומר) שער ברכת ה' סי' ה', ע"ש. וע"ע בענין זה בבית הלוי ח"ג סי' א' אות ט' סק"א, ומה שהשיב עליו בזכרון יהונתן בתשובתו בדין שמיטה אותיות ל"ג-ד'.

קרואי מצות אכילה ושתיה בהסיבה מועד קיג

שו"ת חזון עובדיה על ה' פסח סי' י"ג
שהאריך בענין זה.

שו"ר במקראי קדש פסח ב' סי' ל"א
ובגליונות הררי קדש שם שכבר
הרגישו קצת במש"כ, והיינו שגם הוא
נקט דהסיבה היא מצוה בפ"ע, וכלשון
הרמב"ם, אלא שזה נכון גם אליבא
דהרא"ש שחוזר לאכול בהסיבה, דאין
הכוונה לקיום מצות מצה, אלא לקיום
מצות הסיבה, אך עדיין שו"ט שם דבעינן
נמי אכילת מצוה שתהא האפשרות לקיים
בה את מצות הסיבה. יעו"ש כל דבריו.

והובא שם מהגרמ"ל שחור ז"ל לשון
הרמב"ם פ"ז מה' חמץ ומצה
ה"ט, דביין שאינו מזוג יוצא יד"ח ד'
כוסות ולא חובת דרך חירות, וכיון שגם
הסיבה היא דרך חירות, א"כ יש ללמוד
שאם לא היסב יצא יד"ח ד' כוסות או
מצה, ורק מצות דרך חירות לא יצא, וזה
ממש כדברינו בס"ד. ותו הובאה שם
שאלת האדר"ת אמאי צריך להרא"ש
לחזור ולאכול מצה בהסיבה, ולא סגי
בכורך בהסיבה, עי"ש. ואכן זה נכון עפ"י

פסח למכובדים בני חורין^ה, ומה"ט מובן
שעבד כנעני שהוא מין וסוג בפ"ע לא
שייך בו הסיבה, ויש בפוסקים על עבד
עברי, ויתכן שתליא בזה אי דנין אותו
כסוג בפ"ע, וכמו דחזינן שמותר בשפחה
כנענית, ש"מ דנחית דרגא משאר ישראל,
או י"ל שאין זה גורם לו להיות סוג
מיוחד, ואין היתר זה אלא חלק משעבוד,
ומפורש נמי ברמב"ם שמהיתר ע"ע
בשפחה ש"מ שאינו איסור תורה,
ובמקו"א נתבאר בס"ד ענין זה.

ומ"מ יש להתפלא אמאי לא קבלו שאר
פוסקים דעה זו של ראבי"ה שהיא
מושכלת בטעמה, ואע"פ שגם בארצות
המזרח לא הסיבו, וכמש"כ מאמר מרדכי
או"ח סי' תע"ב, מ"מ לא הקילו במצוה זו
ואפי' לא בדיעבד, ורק הרמ"א סמך להקל
על ראבי"ה, והענין הזה צריך תלמוד^ו.
וראה שו"ת הב"ח החדשות סי' ה'. וע"ע
כנה"ג סי' תע"ג בהגה"ט בשם מהר"י
ווייל, אגודה ורש"ל. וראה מהרי"ל בסדר
ההגדה אות כ' אליבא דראבי"ה דהסיבה
דומה לחולי ומשמע שאין להיסב. וראה

ה. ולפ"ז מובן ההבדל בין עני לאשה, ומתורצת קו' תלמיד הרשב"א שם קח, א, דלא ניחא ליה
בשי' השאלות שאין דרכה של אשה בהסיבה לעולם, ולא בגלל בעלה, עי"ש.

ו. ועלה בדעתי אולי כיון שהמצוה היא לראות או להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, א"כ
יש גם לנהוג כפי שנהגו אז במנהגי האכילה, והואיל ואז בני חורין אכלו בהסיבה, וכן יש במדרש
שאז אכלו ישראל בהסיבה, לפיכך יש לנהוג כן אף בזה"ז, אע"פ שאין זה עתה המנהג. וראה שמו"ר
ב, יח, ובמדב"ר א, ב, ובמקו"א הבאתי בשם משנת יעב"ץ מועדים סי' י"ט. וכבר כתבתי בזה במקרא
העדה פ' ואתחנן, עי"ש.

דרכנו הנ"ל שאם אין החסרון בגוף מצות מצה, אלא שחסר לו מצות דרך חירות, הרי אפשר לקיימה בשאר דברים, וכש"נ. ומצאתי כדברי הגרמי"ל שחור, במאמר חמץ לרשב"ץ דהוי כיון חי, ידי יין יצא וידי חירות לא יצא, עי"ש. ודברי האדר"ת נמצאים בשו"ת מהרש"ם ח"ו או"ח סי' ל"ח.

ואנב, שמעתי להקשות, ומטו בה בשם הגרא"מ שך זצ"ל, אמאי כפאוהו לאכול מצה יצא, עי' ר"ה כח, א, והרי אין זה דרך חירות, וקשיא להרא"ש, וכמובן שגם מי שפטור מהסיבה מ"מ לאכול דרך כפיה ל"ה דרך חירות לכל אדם, והנה כיו"ב תמיה לן בקרואי מועד סוכה לענין סוכה אם מהני אנסוהו לישב בסוכה, דדירה בע"כ לא שמה דירה, ע"ש מש"נ בזה בס"ד.

והנה בפשוטו נראה שגם אליבא דהרא"ש, וגם אם נקטינן בשיטתו שקבעו חז"ל שלא יצא יד"ח מצה מהתורה, היינו דוקא במי שיכול להסב, אבל מי שאנוס ואינו יכול להסב מאיזו סיבה שתהיה, לא מסתבר לומר שעקרו חז"ל ממנו מצות אכילת מצה

בליל פסח, וכן לא מסתבר לומר כן לענין שולחנו בתוך הבית בסוכה, אליבא דתוס' סוכה ב, א, או לענין ק"ש לאחר חצות הלילה לפי שי' התלמידי רבינו יונה פ"ק דברכות, ושאר דוכתי שכתבו הפוסקים שים כח ביד חכמים לעקור מצוה, ולומר שיש לעשותה רק באופן שיקבעו הם', מ"מ לפו"ר במקום אונס לא נראה שי"ל כן, וצ"ע בספרי הפוסקים אם דברו בזה.

ואם נקטינן כדברינו הרי י"ל דאדרבה י"ל דכפאוהו לאכול מצה דוקא בלי הסיבה, והוא ברצונו היה אוכל המצה כתיקון חכמים, ואכן אין רצונו לאכול בלי הסיבה, והגויים כופין אותו, ולא נותנים לו האפשרות לאכול בהסיבה, בזה י"ל דאכן יצא יד"ח, ולעולם מי שיכול לאכול כדרכו בהסיבה, ואינו רוצה לקיים המצוה, ואוכל בכפיה שלא בדרך חירות, י"ל שאכן לא יצא, ומ"מ עפ"י דרכנו הנ"ל שגם להרא"ש אין הכונה שלא יצא יד"ח מצה, אלא שחסר לו דרך חירות, ואע"פ שחזור ואוכל לקיום נוסף זה, מ"מ ברכה ליתא, א"כ בפשוטו הכוונה שיצא יד"ח מצה, ואע"פ שצריך לחזור ולאכול דרך חירות, מ"מ שוב אינו מברך על אכילת מצה, ולא כפסק ביאור הלכה^ז.

ז. והפמ"ג כ"כ בכמה מקומות, בפתיחה כוללת. [ובמקו"א הבאתי שנדפס מכת"י מהפמ"ג שאינו מסכים לדבר זה, ואכ"מ].

ח. ושו"ר בהררי קדם ח"ב סי' ע"ג האריך בדין הסיבה לעיכובא, ועי"ש על כפאוהו פרסיים. שו"ר בהליכות שלמה על מועדים ח"ב עניני פסח, פרק הסיבה סעיפים י"ח-י"ט בכמה ענינים שנתבאר והכא, עי"ש. ועי' הררי קדם שם גם סי' ע"א-ע"ב.

קרואי מצות אכילה ושתיה בהסיבה מועד קטו

שוב מצאתי אריכות בספר עמודי אש (איזנשטיין) בקונטרס עמודי ירושלים על הירושלמי ברכות פ"א ה"א, באיזה אופן עקרו חכמים המצוה שלא לעשותה, ושאינ תועלת בעשייתה ע"י זה שעקרוה, ובאיזה אופן לא עקרו חכמים המצוות, עי"ש ודוק לענין מצה והסיבה הנ"ל. ובמאמרי בקרואי מועד עניני ר"ה על שופר ולולב בשבת, שנדפס בס"ד בקובץ "קול התורה" גליון נ"ג תשרי

תשס"ג, הארכת עוד בענינים אלו, עי"ש וא"צ לכפול הדברים^ט.

*

[ואנב, נתעוררתי ע"י ידידי הג"ר מאיר הייזלר שליט"א על לשון הרמב"ם פ"ז מה' חמץ ומצה ה"ח "ושאר אכילתו ושתיתו אם היסב ה"ז משובח ואם לאו אינו צריך", ואינו מובן סיוס דבריו "ואם לאו אינו צריך", מה הכוונה, וצ"ת.]

ט. ועל הנושא הנ"ל, מצאתי מאמר נכבד בקובץ הרמב"ם, מוסד הרב קוק, שנת תשס"ה, ע' רכד-רלב.

חזה"מ פסח תשמ"ט

סימן יח במצות אכילת מרור

שיטת הרמב"ם שמרור אינה מצוה בפ"ע במנין המצוות אלא מצוה נגזרת עם מצות קרבן פסח + דעת הר"ד הבבלי שמרור מצוה בפ"ע + נראה דלשי' זו אין נפק"מ בין אכל המרור לפני הק"פ או אח"כ + אליבא דהרמב"ם יש לחקור בגדר הלכה זו האם צריך לאכול דוקא המרור עם הפסח + הגרי"פ נקט שאם כבר אכל הפסח שוב אין תועלת באכילת המרור + פשט לשון הרמב"ם בספר המצוות נראה דעצם אכילת המרור היא מצוה + וכן מוכרח מהא שמברך על אכילת מרור + י"ל שאע"פ שאין המרור מצוה לעצמו כיון שנאכל בפ"ע תקנו לו חכמים ברכה + חזינן בדברי הרמב"ם דקבע שאכילת מרור תהא לפני אכילת הפסח שכך היא צורת המצוה + שי' הרמב"ם דאיכא אכילת ק"פ בתחילה וסוף + מבאר גמ' בפסחים דאתי דרבנן דהוי רשות ומבטל לדאורייתא, מהו גדר הביטול + הנידון בביטול במצוה שאני מביטול איסורין + יש לדקדק בלשון הרמב"ם דרק במרור דרבנן כתב שאין להשהות המרור בחרוסת אבל במרור דאורייתא לא הזכיר זאת + י"ל דבלע מצה ומרור כאחת בזה"ז דלפ"ר ידי מרור יצא + י"ל דרק אכילה גמורה של רשות בכוחה לבטל מצוה + מבואר כוונת הרמב"ם במש"כ שהמרור טפילה למצה

בפני עצמה, והר"א בן הרמב"ם האריך בתשובתו שם לקיים דברי אביו הרמב"ם, יעו"ש היטב. וראה בפ"י הרי"פ פרלא על ספר המצוות לרס"ג עשה מ"ז-מ"ט שהאריך בביאור מחלוקת הראשונים.

והנה לשי' האומרים דהוי מצות עשה גמורה בפני עצמה, נראה לכאורה שאין נפק"מ אם אוכל את המרור לפני

הנה הרמב"ם בספר המצוות עשה נ"ו מבאר בארוכה שמרור אינה מצוה בפ"ע במנין המצוות, אלא היא מצוה נגזרת עם מצות קרבן פסח, משא"כ מצה שאע"פ שבלשון הכתוב אף היא נגזרת^א אחרי הקרבן פסח, מ"מ הכתוב קבעו חובה במקרא אחר בערב תאכלו מצות. ובס' מעשה נסים סי' ו' השיג הר"ד הבבלי על הרמב"ם, ולדעתו מרור היא מצוה

א. וכלשון הזה איתא בס' המצוות עשה פ"ט לענין מצות אכילת תרומה, ולא כאכילת קדשים, והתם אין פי' כמו כאן, ופשוט, וראה פקודי העדה פי"ט מה' סנהדרין ה"ב אות ז', מש"כ בס"ד ואכתי צ"ע.

ואכן יעוי' בדברי הגרי"פ שם דף ריז, א שנקט בפשיטות שהואיל והמרור טפל לפסח, אם כבר אכל הפסח, שוב אין תועלת באכילת המרור, כיון שיצא כבר ידי חובתו, אלא שהוא העלה שם חידוש עצום שכן הדין גם במצה בזמן שיש פסח, עי' עליו, ומ"מ עיקר הסברא לענין מרור יש לה מקום, וכש"נ. [וראה ס' זכרון אהבת קדומים ע' רנו מהגר"י בלזר ז"ל. וע"ע אוצר מפה"ת פסחים קב, א. [ועוד כתבתי בזה במקו"א. וראה ס' הזכרון לרשב"ר ורנר ז"ל ע' תקפו].

ברם באמת פשט לשון הרמב"ם בספר המצוות שם דעצם אכילת המרור הוי מצוה², אלא שאינה מצוה בפ"ע אלא מצוה נגזרת, ור"ל חלק ממצות אכילת הפסח, וכן נראה מוכרח גם מהא שמברך על אכילת מרור ברכה בפ"ע גם בזמן שביהמ"ק קיים ואוכל פסח, וכמש"כ הרמב"ם שם, ובשלמא הא דאיכא ברכה על המרור בזה"ז, היינו משום שחכמים קבעו כן למצוה בפ"ע מדברי סופרים גם אכילת מרור, ואע"פ שאין פסח, אבל בזמן שיש פסח, הרי אין המרור מצוה

הקרבן פסח או אחרי הקרבן פסח, דהעיקר הוא שאם יש קרבן פסח, יש גם מצות מרור. ברם אליבא דהרמב"ם יש לחקור בגדר הלכה זו, י"ל שאכילת המרור היא חלק ממצות הקרבן פסח, ולפיכך גם לשי' זו אין נפק"מ בין אכל המרור קודם או אח"כ, ברם י"ל שהמרור הוא דין באכילת הקרבן פסח, וכלשון הכתוב על מצות ומרורים יאכלוהו, היינו שהמצוה היא רק אכילת הק"פ, אלא שהוא תנאי במצוה שתהא האכילה על מצה ומרור, ולעולם המרור עצמו אינו חלק מהמצוה, ולפ"ז י"ל דצריך לאכול דוקא המרור עם הפסח כמו שעשה הלל לפי שי' רש"י ורשב"ם פסחים קטו, א שאכל הפסח עם המרור, וכ"ה בתוספתא פסחים פ"ב בסופו, או לפי הרמב"ם פ"ח מה' חמץ ומצה ה"ו שאינו כורך את המרור עם הפסח, אבל אוכל את המרור לפני הקרבן פסח, אבל אם כבר אכל את הפסח בלי מרור, שוב לא יועיל מה שאכל המרור אח"כ, שנאמר שהיתה אכילת פסח על מרור, דזה א"א למפרע, כיון שהמצוה היא בפסח עצמו, וא"א שתהא המצוה בפסח אלא בזמן אכילתו ולא שאכל המרור אח"כ.

ב. וכ"ה פשט לשונו בפ"ח מה' חמץ ומצה הי"ב, שמצות עשה אחת לאכול בשר הפסח על מצה ומרורים, וע"ע קרבן חגיגה סי' כ"ב. ועי' שו"ת דברי מרדכי סי' מ"ח-נ'. ועי' שו"ת חזון עובדיה החדש סי' ל"ז-ל"ח. ועי' שו"ת רד"ק ח"א או"ח סי' ל"ח, שו"ת אבנ"ז או"ח סי' שפ"ג. וראה יחוסי תנאים ואמוראים (מימון) ע' נה ערך הלל. ועי' יראים השלם סי' צ"ד ותוע"ר שם ועי' קובץ דברי סופרים (תשנ"א) ע' רמז. וראה קהלת יעקב מקרלין בחי' על רמב"ם ממסכת פסחים.

חלק ממצות פסח, מ"מ כיון שנאכל בפ"ע, תקנו לו חכמים ברכה.

אבל באמת חזינן בדברי הרמב"ם דברוקא קבע שאכילת מרור תהא לפני אכילת הפסח, דהנה לכאורה היה אפשר לומר דבאמת צריך להקדים אכילת הפסח שהוא העיקר ואח"כ המרור, אלא לכן מאחר אכילת הפסח, משום שצריך לאוכלו בסוף הסעודה שישאר בפיו טעם הפסח, ואין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, אבל ברמב"ם א"א לומר כן שהרי כתב להדיא בה"ז שאוכל חגיגה ופסח, ואח"כ בה"ט כתב שנמשך בסעודה ואוכל כל מה שהוא רוצה, ובאחרונה אוכל שוב מבשר הפסח, הרי להדיא דיש שני אכילות פסח, אכילה בתחילת הסעודה, ומלבד זאת אכילה בסופה להשאיר הטעם בפיו, וא"כ הדרא השאלה לדוכתה אמאי מקדים אכילת מרור לאכילת פסח, אלא לאו ש"מ שכך היא צורת המצוה, וכפשוטו של מקרא על מצות ומרורים יאכלוהו, והיינו שצריך לאכול את הפסח אחריהם, ומ"מ אין הם הכשר מצוה בלבד לאכילת הפסח, אלא חלק ממצותו, וכמבואר בספר המצוות.

שו"ר בהעמק שאלה שאילתא קנ"ד אות ב' שהרגיש בשי' הרמב"ם דאיכא

בפ"ע, ומ"מ מברכים עליו, ש"מ שאכילתו עצמה מצוה. אלא שאפשר שלאחר שתקנו חכמים בזה"ז על מצות מרור שתהא מצוה בפ"ע, ממילא נכונה תקנה זו אף בזמן דאיכא פסח. וכן י"ל לשי' הרא"ש שמרור א"צ כזית, ורק בגלל הברכה צריך שיהא כזית, ופשוט שהכוונה היא דמתקנת הברכה חזינן שתקנו חכמים מצות אכילת מרור, וממילא צריך שיהא בו כזית דכך היא תקנת חז"ל^ג. ועכ"פ ממילא אין שוב הוכחה מהברכה בזמן הפסח שהמרור הוא נמי מצוה, ומ"מ כאמור כך הוא האמת וכמפורש בס' המצוות.

ברם נראה דאע"ג דנקטינן דהוי מצוה, מ"מ צ"ל דהא דאיכא ברכה הוא רק משום תקנת חכמים שעשאוהו מצוה בפ"ע, דאילו משום דין תורה, אע"פ שהוא מצוה, מ"מ כיון שאינה מצוה בפ"ע אלא חלק ממצות קרבן פסח, לכאורה לא נכון לתקן על אכילת מרור ברכה לבדה, אלא ה"ז נפטרת בברכת הפסח, אך יש להשיב, דמצינו לענין ארבעת המינים שבלולב שהן מצוה אחת, ונתקנה עליהן ברכה אחת, ומ"מ אם נוטל כל מין לעצמו איכא ברכות חלוקות וכדאיתא בפוסקים, בשם הראב"ד וכ"ה בשו"ע, וראה קרואי מועד סוכות משנ"ת בזה בס"ד. ולכן י"ל שאע"פ שאין המרור מצוה לעצמה אלא

ג. וראה שאג"א סי' ק' והגהות ר"י צייטליש על הסמ"ק מצוה ר"כ, ושו"ת דברי מרדכי (פרידבורג) סי' מ"ח. וע"ע מהר"י אסאד או"ח סי' קל"ז, חסל"א סי' נ', דברי חיים ח"א או"ח סי' כ"ה, מהר"ש ענגיל ח"ד סי' ב', מנח"א ח"ב סי' נ"ח, בית יצחק יו"ד ח"א לאחר המפתחות, אבני חפץ סי' ד',

אכילת ק"פ בתחילה וסוף, ועי"ש שמבאר מקורו עפ"י פלפול. וראה גם מרומי שדה פסחים קטז, ב. ועי' שו"ת כנסת יחזקאל סי' ק"י. [וראה ס' הלכה למשה (ניימאן) בחי' על פסחים קב, א, וראה חי' ר' שמואל פסחים על דף לט, א ע' קנה מדה"ס. ועי' שו"ת ארץ צבי (פרומר) ח"א סי' פ"ה. וראה שו"ת שמלת בנימין דף לא, א.]

והנה באמת מפורש בפסחים קטו, א דמרור הוי מצוה, דקאמר התם דהואיל ומרור בזה"ז מדרבנן, לכן אין לאוכלו עם המצה, דאתי דרבנן דהוי רשות ומבטל לראורייתא, ונמצא שאם מרור דאורייתא, כיון שאין מצוות מבטלות זא"ז שפיר דמי, ואין אומרים שאין המרור גוף המצה, ומבואר להדיא כדאמרן. ובעיקר סוגיא זו צ"ב גדר הביטול מהו, ויעוי' זבחים עח, א דס"ל לר"ל שאיסורין מבטלים זא"ז, ויעו"ש ברש"י ותוס', ושם עט, א איתא מימרא דר"א דכשם שאין מצוות מבטלות זא"ז וכדמוכח מדעת הלל בכורך, כמו"כ אין איסורין מבטלות זא"ז, ויל"פ דלולא הא דמצינו שאין מצוות מבטלות זא"ז, היינו אומרים שאכן ה"ז מבטלות זא"ז, וא"כ חזינן שדין ביטול ברוב אינו דוקא איסור

בהיתר, אלא כל שיש לו איזה דין, וכגון חפצא דמצוה, והוא נמצא ברוב דבר אחר, ה"ז בטל במיעוטו, ואין עליו שם החפצא דמצוה, וממילא נאמר שאף איסור באיסור בטל, ברם לאחר שמוכח שאין מצוות מבטלות זא"ז, א"כ חזינן שלא נאמר דין ביטול ברוב בכל ענין, וממילא נקטינן שהוא דין רק באיסור שנתערב בהיתר, ולכן איסורין נמי אין מבטלים זא"ז.⁷

ברם תמוה, דאיך אפשר ללמוד מהך דהלל כורך מצה ומרור, שאין איסורין מבטלים זא"ז, והיינו במין במינו, וכמבואר בזבחים שם, והרי מצה ומרור וכן פסח הוו מין בשאינו מינו, ולכן אינם מתבטלים, ואיך נלמד לשאר מילי במין במינו, ובאמת שזוהי קושית המנח"ח מצוה ו' בסגנון אחר, וכבר קדמו רבינו דוד פסחים שם, ויעו"ש מש"כ בזה.

ולבאורה אמינא כך, דהנידון בביטול במצוה שאני מביטול איסורין, דהנה במצות אכילה מצה ופסח שציותה התורה על מעשה האכילה, אם במעשה האכילה איכא רוב של דבר אחר, שוב אין מעשה האכילה מתיחס אל המיעוט אלא אל הרוב, ואע"פ שבודאי אכל את המיעוט, ואין שמו של המיעוט בטל

בצל החכמה ח"ה סי' ס"ד, וע"ע עמק יהושע סוף סי' ח'. וראה במאמרי בענין "שבירת עצם בפסח", ועוד יש בזה במקו"א.

ד. וראה שו"ת חזון עובדיה ח"א סי' ל"ד, וכן סי' מ"ב, וע"ע היטב במנח"ח מצוה ו' שהאריך וכן יעו"ש במצוה י'. [ושמא י"ל דמהתורה מרור הוא חובת חפצא של אכילת הקרבן פסח, ועי'.

ולפ"ז תו ל"ק איך ילפינן מהתם על מין במינו, די"ל שלענין זה אין חילוק בין מין במינו למין בשאינו מינו, וכש"נ. ועי' שו"ת ר' שלמה איגר או"ח סי' כ'. וראה שו"ת ארץ צבי ח"א סי' פ"ה על מצות אכילת מרור כזית.^ה

ולאחר דמסקינן שאין מצוות מבטלות זא"ז, שוב אין נראה לחלק בין מצוות למצוה ורשות, דמאי שנא הך מהך, ואם לא אמרינן שמעשה מצוה מתיחס דוקא אל הרוב, א"כ גם במצוה ורשות נאמר כן, ולכן נראה שהוא דין דרבנן גרידא, ויעוי' מאירי שם^י שכתב טעמא משום חבובי מצוה, ובפשוטו הוא סברא דרבנן, ויעוי' ברמב"ם פ"ח מה' חמץ ומצה ה"ו, ואח"כ כורך מצה ומרור, והיינו בזמן שיש פסח, והן ב' מצוות ואין מבטלות זא"ז, וכן קי"ל להלכה, אלא שאין הכריכה לעכובא, ולכן כתב שם שאם אכל כל דבר בפ"ע שפיר דמי, ועי"ש בהשגת הראב"ד ונו"כ, ושאר מפרשים שם, ובזה"ז כתב שם ה"ח שאין כורכים כאחת והיינו מצוה ורשות. ועי' השגות ולח"מ שם. וראה במאור ומלחמות ור"ן וה"ר דוד ושאר הראשונים בסוגיא שם, ושי' הרמב"ם נראית מבוארת, דהוא פסק כהלל אלא שאינו

ממנו, דהא ליכא בזה דין ביטול ברוב, אבל מ"מ ליכא שם מעשה אכילה אלא על הרוב ולא על המיעוט, ולכן אע"פ שמצה ומרור הוו מין בשאינו מינו ואינו בטל ברוב, מ"מ כיון דחזינן דיצא יד"ח ואין אומרים שמעשה האכילה מתיחס אל הרוב ולא אל המיעוט, למדנו מכאן שאין הלכה כזאת, ולעולם ליכא דין של רוב אלא לענין זה שאיסור מתבטל בהיתר, וממילא שפיר יש ללמוד מכורך לענין איסורין שאין מבטלים זא"ז, והיינו, כמו שאין אומרים שמעשה אכילה מתיחס רק אל הרוב ולא המיעוט, ובזה ליכא נפ"מ בין אם הוא מין במינו או בשאינו מינו, דחילוק זה נאמר רק על ביטול עצמות דינו של המיעוט, ובמצוה אין צורך בכך, ה"ה נמי שאין איסורין מבטלים זא"ז, דאילו נאמר שאיסורין מבטלין זא"ז הרי א"א לפרש הגדר בזה שהאיסור נהפך היתר, אלא בהכרח דאף באיסורין נאמר שצריך מעשה אכילה על האיסור, וכל שאין מעשה אכילה על האיסור, א"א לחייבו, ברם כיון דחזינן שאין מצוות מבטלות זא"ז, ואין אומרים סברא זו לענין מעשה אכילה במצוה, ק"ו שאין אומרים סברא זו לענין איסורין, וזוהי כוונת הגמ' כשם שאין מצוות מבטלות זא"ז, כך אין איסורין מבטלים זא"ז,

ה. וראה אלפסי זוטא להרמ"ע ר"ה פ"ד ע' רה, כמדומה שיש לו פי' חדש בהא דמצוות מבטלות, ומצוה דאורייתא ודרבנן, עיש"ה.

ו. וראה מש"כ מהר"ם חלואה שם בשם הרמב"ן.

נמי בפשוטו איכא מצוה מד"ס במרור לעולם, ואע"פ שיש פסח, וכש"נ לעיל, ואכתי צ"ע¹.

והנה באמת שי' הרמב"ם לפי רוב הנוסחאות שם פ"ו ה"ב דבלע מרור נמי יצא², ולא איכפת לן מה שאינו מרגיש טעם המרור, וצ"ל דשיהוי המרור בחרוסת מבטל טעם המרור מעצמו של הירק, אלא דמי לבלע שיש טעם מר לירק, רק שאין האוכלו מרגיש בו. והנה שם איתא ברמב"ם, בלע מצה ומרור כאחד ידי מצה יצא ידי מרור לא יצא, ועי' מ"מ ולח"מ שם. וצריך פירוש אליבא דהנוסחא שבלע מרור בלבד יצא, אמאי אם בלע עם המצה לא יצא, והרמב"ם יהיב טעמא "שהמרור כטפילה למצה", ולא נתבארה הכוונה.

והנה יש לחקור במצה ומרור כאחת בזה"ז דלא מהני משום דרשות מבטלת מצוה, ולכן אינו יוצא יד"ח מצה, אבל לפו"ר ידי מרור יצא, שאין המצה דמצה מבטלת אותו, אלא שיל"ד מאחר שאינו יוצא יד"ח מצה, וא"כ הוי אכילתה

לעכב אלא למצוה, וזה יליף לה מהברייתא, וס"ל דרב אשי מעמידה כהלל שמצוה לכרוך ואינו לעכובא. ומ"מ אין מצוות מעכבות זא"ז, אבל רשות מבטלת מצוה, ולכן בזה"ז בדוקא יש לאכול כל אחד לעצמו, דמצוה דרבנן מבטלת מצוה דאורייתא, ואח"כ נוטלם בכריכה זכר למקדש, אבל בלא"ה א"א וכמבואר בהמאור, וא"א בכזית אחד מרור בכריכה, ולא ס"ל דזכר למקדש הוי כמצוה דרבנן.

ויש לדקדק בלשון הרמב"ם שם דרק במרור דרבנן בזמן הזה, כתב שאין להשהות המרור בחרוסת שלא לבטל טעמו, מפני שהוא מצוה מדברי סופרים, אבל במרור דאורייתא לא הזכיר זאת, וכן לא בכורך, ואולי יל"פ כיון דבלא"ה איכא ביטול טעמא ע"י הכריכה, והכי ציוותה התורה, א"כ אין בשהייה בחרוסת תוספת ביטול טעם. אבל עדיין לא יתיישב דגם באוכל מרור בפ"ע בזמן דאיכא פסח לא קאמר לדקדק כן. ודוחק לומר דהואיל ועיקר מצוותו בכריכה, ואז איכא ביטול טעמא, שוב לא אכפת לן בביטול טעמו אפי' ע"י חרוסת אע"פ שאינו בכריכה, וכן

ז. ראה ביה"ל סי' תע"ה ס"ג בשם פמ"ג על אכל מרור בכפיה דלא יצא, דלא שייך בו שכן נהנה, עי"ש. ויל"ד בין שיסוד מצוותו אינו אלא אכילתו על הפסח, אע"פ שחז"ל תקנו בזה"ז דין אכילה על מרור, מ"מ לא חמור יותר ממרור כשיש פסח, ואז לא אכפת לן בזה, ועדיין צ"ע. [ועל עיקר סברת שכן נהנה לענין מרור, בלא"ה צ"ת ואכ"מ].

ח. ולפי הגירסא לפנינו דלא יצא, יעוי' קרית ספר שם הטעם כיון דמרור דאורייתא, יעו"ש, נקטו דלהלכה קי"ל דלא יצא, ואע"פ שמרור בזה"ז דרבנן, וצ"ע בפוסקים, וראה עתה מש"כ בס"ד ב"אוצר" שם.

ומבטלת אכילת המצה, ואם אכילת המצה מתבטלת, ה"ז נעשית אכילת רשות וה"ז חוזרת ומבטלת אכילת המרור, וממילא לא יצא יד"ח לא מצה ולא מרור. ולכן אמרו חכמים שבליעת מרור כזאת לא מקיים המצה, וממילא הועיל שלכל הפחות יצא יד"ח מצה, שאם תאמר שאכילת המרור הוי אכילת מצה, א"כ לא יצא כלל, לא מצה ולא מרור, וכש"נ.

וזוהי כוונת הרמב"ם במש"כ "שהמרור טפילה למצה", היינו שהמצה היא מצה עיקרית, ואילו המרור היא מצה טפילה לה, וע"כ יש לנו לקיים המצה דמצה, ולבטל המצה דמרור, וזה עדיפא מלבטל גם את המצה וגם את המרור. ולפ"ז נאמרה הלכה זו רק בזה"ז, אבל בזמן דאיכא פסח כמו שיוצאים יד"ח מצה ומרור באכילה כאחת, כמו"כ יוצאים יד"ח בבליעה כאחת, וקצת צ"ע שהרמב"ם סתם ההלכה ולא כתב דהיינו רק בזה"ז, וי"ל. וע"ע בפ"י ה"ר מנוח בהך דבלע מצה ומרור, ואכתי צ"ע. וע"ע בענין זה במנח"ח מצה ו', וצריך לחזור ולעי"ש. שו"ר בתשובות לחם שלמה או"ח סי' צ"ג-צ"ד אריכות בהלכה זו.^ט

אכילה שאינה מצוה כלל, וא"כ הדר מבטל למרור שאכילתו מצוה מדרבנן, שהרי רשות מבטלת מצוה, ונמצא שלא יצא יד"ח מצה ולא יד"ח מרור.

ואם באנו לדון שבלע כאחת מצה ומרור כמו אכל כאחת שתיהן, הרי צריך הדין להיות שבזמן ק"פ יצא יד"ח שניהם, שאין מצוות מבטלות זא"ז, ואילו בזה"ז לא יצא לא יד"ח מצה ולא יד"ח מרור, דמאי שנא בליעה מאכילה, הרי גם בבליעה כל אחד לעצמו יצא, ואכתי צ"ע.

ואולי יל"פ בדרך זו^ט, ועפ"י הסברה הנ"ל דרשות דמבטל מצוה היינו גדר חיבוב וחשיבות מצוה שתהא אכילתה בפ"ע ולא עם אכילת רשות, ולפיכך י"ל דרק אכילה גמורה של רשות בכוחה לבטל מצוה, אבל בליעה שאינה אכילה גמורה אין בכוחה לבטל מצוה, ולכן שפיר יוצא יד"ח מצה הואיל והמרור לא ביטלה, אלא שלפ"ז יש לו לצאת גם יד"ח מרור, שהרי אין מצוות מבטלות זא"ז, ברם אם נאמר שמקיים מצות מרור, הדר הו"ל אכילה חשובה, הואיל והמצוה החשיבתה, וכיון שנעשית אכילה חשובה ה"ז חוזרת

ט. ובשו"ת ר"ש איגר או"ח סי' כ' הנ"ל, יש ביאור נפלא בגדר המצוות מבטלות זא"ז, עיי"ש.

י. ועי' תשובות בר לואי או"ח סי' כ"ה, וכן תשובות דברי מרדכי סי' מ"ח-נ"ד. ועי' משאת המלך על הרמב"ם סי' ק"מ. וע"ע קרבן חגיגה סי' כ"ב ושו"ת גור אריה יהודה (תאומים) חאו"ח סי' פ'.

פסח תש"ס

סימן יט מצות כרפס

מעיר על מש"כ הרמב"ם שיאכל כזית הוא וכל המסובין עמו כל אחד ואחד אין אוכל פחות מכזית, ולא הזכיר חיוב זה על שאר אכילות שבלילה הזה ✦ מבאר דקמ"ל הרמב"ם דצריך כזית שהיא חובת גברא, דלא סגי שיהיה הכרפס נאכל, אלא איכא מצוה מדברי סופרים לאכול כרפס ✦ יש לישב עפ"י זה אמאי אין מברכים ברכת המצוות על אכילת כרפס ✦ לש"י הראשונים שא"צ כזית בכרפס י"ל דפליגי על הרמב"ם וס"ל דכרפס הוי חובת חפצא ✦ יל"פ עפ"י האמור מה דנסתפקו בתוס' לענין ד' כוסות דאולי סגי בכוס של קורא ההגדה ✦ בלקט יושר מובא שיטה דס"ל שרק בעה"ב אוכל כרפס, ולכן רק הוא נוטל ידיו, ומהו בא הרמב"ם להוציא ✦ דעות הקדמונים בנידון כזית לכרפס ✦ י"ל דצריך הסיבה אף בכרפס שהוא חלק ממצות הסיפור

כולם כזית ביחד, ולכן הוצרך להוסיף שכל אחד ואחד אין אוכל פחות מכזית, וצ"ב אריכות הענין בזה.

ולבאורה אמינא בפשיטות, דבודאי על שאר מצוות האכילה שבלילה

הזה א"צ הרמב"ם להשמיענו שצריך לאכול כל אחד ואחד כזית, דפשוט הוא שהוא חובת גברא על כל אחד לאכול, ומהיכי תיתי שיהיה מספיק באכילת בעה"ב, ורק על כרפס צריך להשמיענו כן, דבאמת י"ל שאין זו חובת גברא של אכילה, אלא חובת ההגדה לשנות באכילת ירקות כדי שישאלו התינוקות, וכיון שבעה"ב קורא ההגדה אוכל כרפס סגי בזה, דכאמור ה"ז כאילו חלק מההגדה, וכמו שקורא בעה"ב בעצמו את ההגדה, ה"ה יאכל בעצמו את הכרפס, ומה"ט נמי

כתב הרמב"ם פ"ח מה' חמץ ומצה ה"ב, מתחיל ומברך בורא פרי האדמה, ולוקח ירק ומטבל אותו בחרוסת ואוכל כזית הוא וכל המסובין עמו כל אחד ואחד אין אוכל פחות מכזית. ע"כ.

והנה לענין כרפס נחלקו הקדמונים אם צריך כזית, ובשו"ע סי' תע"ג ס"ו פסק שאוכל פחות מכזית בגלל ספק ברכה אחרונה, ועי' רא"ש פ' ע"פ סי' כ"ה וקרבן נתנאל שם אות פ'. והרמב"ם סובר שצריך לאכול כזית, אך צ"ע מה שדייק כאן הרמב"ם לכתוב שיאכל כזית הוא וכל המסובין עמו כל אחד ואחד אין אוכל פחות מכזית, ולא הזכיר חיוב זה על שאר אכילות שבלילה הזה, פסח, חגיגה, מצה ומרור, ורק הכא דייק היטב לכתוב כן, ולא סגי ליה באכלו עמו, דסד"א שיאכלו

נאמר שא"צ שתהא האכילה כזית, דעד כאן לא בעינן אכילת כזית, אלא בדאיכא חיוב על כל אחד חובת גברא לאכול, ובזה קי"ל דאין אכילה פחותה מכזית, אבל אם אין זו אלא חובת חפצא, שתהא אכילת כרפס חלק מההגדה, שוב א"צ אכילת כזית כלל, ולזה חזינן דס"ל להרמב"ם דצריך כזית דוקא, היינו שהיא חובת גברא, וכן שכל או"א יאכל כזית, וזה מתאים עפ"י שיטתו, והיינו דלא סגי שיהיה הכרפס נאכל, אלא איכא מצוה מדברי סופרים לאכול כרפס.

ואפשר לבאר עוד, דכבר עמדו המפרשים^א על השאלה אמאי אין מברכים ברכת המצוות על אכילת כרפס, ויש לישב דהואיל ונעשה הדבר לשינוי וחלק מההגדה, ממילא ה"ז נכלל במצות הגדה, ואותו הטעם שאין מברכים על הגדה, מהני גם לכרפס, כלומר, שאין זו מצוה לעצמה, אלא חלק ממצות ההגדה. ומה"ט נמי י"ל דאין מברכים על מצות ד' כוסות, שאף הם מענין דרך חירות, שזה חלק ממצות הגדה, וכבר נתבאר כן במק"א בס"ד.

והנה אע"פ שהכרפס הוא חלק מההגדה, מ"מ צריך כל אחד לאכול, דבשלמא ההגדה יוצאים כולם מדין שומע

כעונה, אבל על אכילה א"א אלא ע"י שאוכל כל אחד בעצמו, וה"ט גם על שתיית ד' כוסות, ולכן אילו היתה אכילת כרפס חובת חפצא, א"צ שכל אחד יאכל, כעין מש"כ המפרשים לענין אכילת קדשים, וסגי במה דאיכא בתוך ההגדה אכילת כרפס, אבל כיון שהיא חובת גברא כמו ההגדה עצמה, לכן צריך שכל אחד יאכל כזית, ונתבאר דברי הרמב"ם.

והנה באמת לשי' הראשונים שא"צ כזית בכרפס, לכאורה י"ל דפליגי על הרמב"ם בעיקר הך דינא, וס"ל דכרפס הוי חובת חפצא, וכל שהוא רק חובת חפצא א"צ אכילת כזית דוקא, ולפ"ז י"ל דסגי באכילת קורא ההגדה בלבדו. ואכן בשו"ע שם לא נזכר כלשון הרמב"ם שכל או"א צריך לאכול. אלא שבאמת הדבר תלוי אם כל אחד קורא את ההגדה, ואז אינו יוצא בקריאת בעה"ב, ולכן ה"ז גם אוכל בעצמו כרפס, אבל אם יוצאים יד"ח בקריאת הגדה של בעה"ב, י"ל שבאמת א"צ לאכול כרפס, וסגי באכילת בעה"ב.

ואכן גם לענין ד' כוסות נסתפקו בתו' פסחים צט, ב דאולי סגי בכוס של קורא ההגדה, ויעו"ש שאע"פ שנקטו להחמיר, לא העלו בזה דבר ברור. והספק

א. ראה ריטב"א בהלכות סדר ההגדה ע' ט'. [וראה במאמר על מצוות חבילות הערה כד, בנידון על ערבות דיצא מוציא בברכת הנהנין שעל הכרפס, ולפי"ז הסוברים שברכת הנהנין של כפרס היא לצאת יד"ח המרור, בפשוטו אין שאלה, דמאי שנא מרור ממצה. וראה במאמר על ברכת הנהנין במצוות.]

בספר האורה וכ"ה בסידור רש"י ומחזור ויטרי, ראב"ן, ראב"ה ע' 157, מרדכי ועוד, ולעומת זאת שי' הגהמ"י ברמב"ם שא"צ כזית, וכ"כ הרוקח ותשובות הרשב"א ח"א סי' רמ"א, ורא"ש פ' ערבי פסחים וטור סי' תע"ג. ויש להתפלא שלא הוזכרה שיטת הרמב"ם להלכה כלל. וע"ע שו"ת אבני נזר או"ח סי' שפ"ג. וע"ע הגדת בעלי התוס' ע' יא מלשון ה"ר שמעיה וראב"ה כלשון הרמב"ם שצריך כזית, וכן כזית לכל או"א, וזה מבואר כדברינו דהא בהא תליא.

ולענין הסיבה בכרפס דנו הפוסקים, ובאבודרהם כתב שצריך הסיבה, וראה ברכ"י סי' תע"ג אות י"ד שדן בזה, ועוד האריכו המפרשים, ובהגדת מבית לוי הובאה שי' הגר"ח והגר"ז ליטול כזית כרפס כדעת הגר"א במעשה רב, והיינו כשיטת הרמב"ם, וכן נהגו להיסב, יעו"ש. ויל"פ עפ"י האמור, דהואיל והכרפס הוא לצורך שינוי שהוא לתכלית סיפור יציאת מצרים, י"ל דהרי עצם הסיבה היא גם חלק ממצות סיפור יצי"מ וכפי שמדויק לשון הרמב"ם פ"ז מחו"מ ה"ז, לפיכך כשסועד אדם וכו', והיינו שהסיבה היא המשך למצות סיפור, וממילא י"ל דצריך הסיבה אף בכרפס שהוא חלק ממצות הסיפור יצי"מ². [סי' זה נלמד ונתבאר בצוותא עם בני הרב אריה מנחם הי"ו ונכתב ע"י].

יל"פ עפ"י מה דאמרן, דהואיל וחובת הכוסות היא חלק מההגדה, א"כ סגי במצוה זו לקורא ההגדה. אבל הרמב"ם שם פ"ח ה"א כתב, מוזגין כוס לכל אחד ואחד וכו', והיינו כדין האמור בכרפס, דאע"פ שהיא ממצות ההגדה, מ"מ בזה לא מהני בעל ההגדה להוציא את המסובים ידי חובתם, אלא הוי חובת גברא ולא חובת חפצא בלבד, ולכן א"א לקורא ההגדה להוציא את הרבים יד"ח בד' כוסות. וע"ע מקראי קדש פסח ח"ב ע' קא וע' קז.

ומצאתי בלקט יושר ע' 88 שכתב, וראיתי במחזורים ישנים שכתוב ויטול הבקי את ידיו כלומר העושה את הסדר וכו'. ע"כ. ויעו"ש מה שטרח לפרש שיטה זו, וראה במבוא להגדה שלמה ע' 97 שציין מקורות המחזורים ישנים, דבטיבול ראשון נאמר "ונוטל הבעה"ב ידיו", ובנטילה שניה נאמר "ונוטלין ידיהם הוא וכל בני ביתו". ולולא דמסתפינא אמינא דשיטה זו ס"ל שרק בעה"ב אוכל כרפס, ולכן רק הוא נוטל ידיו, ומשיטה זו בא הרמב"ם להוציא. ומצאתי גם בשבלי הלקט סי' רי"ח דנראה מדבריו שרק בעה"ב אוכל כרפס, וכשי' המחזורים.

ובעיקר שי' הרמב"ם דכרפס הוא כזית, כן ס"ל לעוד קדמונים, וכ"כ

חזה"מ פסח תרש"ם

סימן כ

מצות סיפור יציאת מצרים [א]

מבואר מדברי הרמב"ם דהסיבה וד' כוסות הם משום שצריך להראות עצמו כאילו עתה יצא ממצרים + חייב זה אינו מצוה בפ"ע אלא הוא ממצות הגדה + ועפ"י זה יבואר הא דאין מברכים על מצות שתית ד' כוסות + מבאר פסק הרא"ש שאם אכל כזית מצה בלי הסיבה שצריך לחזור ולאכול + הסיבה וד' כוסות הוו אותה מצוה עצמה, ולכן כל שלא שתה בהסיבה לא קיים מצות הכוסות + הטעם שאין לקדש מבעוד יום היות וד' כוסות הן ממצות הגדה + ולכן כוס רביעי ששותים לאחר ההלל שהוא חלק מהגדה צריך להיות קודם חצות + אף ההלל צריך לומר בזמן שראוי לאכילת מצה, וכ"ה מפורש ברש"י

היא ממצות הגדה, והיינו שציוותה התורה שכך תהיה צורת ההגדה, לא לספר דברים שהיו וארעו מאז ומעולם בלבד, אלא צריך לספר כאילו ארעו והיו עכשיו, ועפ"י הסיבה וד' כוסות באים הדברים לידי ביטוי בפועל.

ועפ"י זה נ"ל הא דאין מברכים על מצות שתית ד' כוסות, וכבר עמדו בזה המפרשים^א, והיינו דהיות וד' כוסות הן חלק מהגדה, וכמו שאין מברכים על הגדה, כמו"כ אין מברכים על הכוסות, ואילו היתה ברכה על הגדה, ממילא היה זה פוטר אף מצות ד' כוסות שכאמור הן חלק מהגדה^ב. וכמו"כ מש"כ הרמב"ם

ו"ל הרמב"ם פ"ז מחז"מ ה"ו, בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא עצמו יצא עתה משעבוד מצרים וכו', ובה"ז שם, לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות. וכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבע כוסות של יין וכו'. ע"כ. ומבואר דהני תרי מצוות דהסיבה וד' כוסות הן משום הך חיובא שצריך להראות עצמו כאילו עתה יצא ממצרים, וזה שכתב "לפיכך וכו'".

והנה חייב זה שצריך להראות עצמו, נראה שאינה מצוה בפ"ע, אלא

א. וראה "אוצר" ריש ערבי פסחים. ועי' רוקח סי' רפ"ג, מאירי סוף"ק דברכות. וראה או"ז ח"א סי' ק"מ.

ב. עי' ח"י הלכות שבהגש"פ של בעל תנא תוספאה סימן ו', שו"ת חסל"א תנינא סי' נ"ד. ועי'

תקנת ארבע כוסות הן להראות היציאת מצרים והחירות, לעומת זאת הא דלא יצא ידי ד' כוסות, היינו שצריך לקיים המצוות על הכוסות, והיינו קידוש הגדה בהמ"ז והלל, ונמצאו ב' דינים בחיוב ד' כוסות. אמנם פשוט שעל חובה זו לא שייך ברכת המצוות, דאדרבה זו גופא התקנה שיקיימו ד' המצוות על הכוסות, וכל השאלה היא שתהיה ברכה על מצות הסיבה, וזה כאמור מיושב דמצוה זו נכללת בהגדה.

ועי' משנ"ב סי' תע"ב סק"ד שאין לקדש מבעוד יום, ויעו"ש הטעם בשם תה"ד והט"ז. ולפי מש"כ הוא פשוט, דהיות וד' כוסות הן ממצות הגדה, הנה כמו שבהגדה אמרינן יכול מבעוד יום ת"ל וכו', דרק בלילה איכא מצות הגדה, כן נמי ד' כוסות שהן חלק מהגדה. ועי' רמ"א סי' תע"ז ס"א בשם הר"ן שאף ההלל צריך לומר קודם חצות¹, והנה למ"ד דלראב"ע דפסח עד חצות, ה"ה דמצה עד חצות, נמצא דסיפור יציאת מצרים הוא נמי רק עד חצות, שהרי הגדה היא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, וא"כ כוס רביעי ששותים לאחר ההלל

המצוה להסב שהיא נמי חלק ממצות הגדה, נמי אין מברכים עליה, ומהטעם שנתבאר.

ועי' בחי' מרן רי"ז הלוי ה' חו"מ שם, שדייק לשון הרמב"ם שמצות הסיבה היא מצוה בפ"ע, ועפ"י זה העיר על הא דפסק הרא"ש שאם אכל כזית מצה בלי הסיבה שצריך לחזור ולאכול, ולהאמור אין זה חסרון במצות מצה, אלא שלא קיים הסיבה, יעו"ש, והנה עיקר הדברים מתאים עם מש"כ דהסיבה היא מהמצוה להראות, שהיא חלק ממצות הגדה, ברם י"ל שאין זה סותר לפסק הרא"ש שחזור ואוכל בהסיבה, דהיות ותקנו חכמים שתהיה ההסיבה בקיום מצות מצה, שוב לא קיים מצות מצה כתקנה, וכמו שמצינו כלל זה בכמה דוכתי².

ולענין ד' כוסות הוא פשוט טפי, דכאמור הסיבה וד' כוסות הוו אותה מצוה עצמה, ולכן כל שלא שתה בהסיבה לא קיים מצות הכוסות, ויעו"ש בה"ט הדין שיש שיצא ידי ד' כוסות ולא ידי חירות, ויש שיוצא ידי חירות ולא ידי ד' כוסות. והנה ענין ידי חירות הוא פשוט, שהרי

שו"ת הרא"ש כלל כ"ד סי' ב', שו"ת חתן סופר סי' ע"ט. ועי' חזון עובדיה ה' פסח ח"א סי' י"ט, הגש"פ מעשה ניסים, ס' ברכות שנשתקעו ע' סז. וראה הערותי לאבודרהם הלכות ליל פסח.

ג. ונראה דאדרבה מלשון הרמב"ם שם ה"ח ששאר אכילתו ושתייתו אם היסב ה"ז משוכח, ואם לאו א"צ, ש"מ דרק באלו א"צ, אבל בכזית מצה וד' כוסות ה"ז צריך, והיינו שהוא לעכובא, הרי זה כפסק הרא"ש.

ד. ועי' הלכות סדר ההגדה להריטב"א ע' ט"ז ובהערות המהדיר שם.

שהוא חלק מהגדה צריך להיות קודם חצות, וא"ש פסק הרמ"א^ה, ויעו"ש במשנ"ב שהוא רק לכתחילה, ואף במעשה רב ראיתי שהגר"א לא החמיר בזה, ולהאמור כך הוא מעיקר הדין. וצ"ע.

ובאמת י"ל עוד, דלא רק משום הכוס צריך להקדים עד חצות, אלא משום ההלל, וכמו שראיתי בספר שיעורים לזכר אבא מארי בתחילתו (ח"א ע' ג') בשם הגר"ח, שהלל דליל הסדר הוא חלק מהגדה^ו, ולכן אומרים לפיכך אנו חייבים להודות ולהלל וכו'. ובאמת מפורש ברש"י פסחים לו, א בהא דלחם

עוני שעונים עליו דברים, פירש"י שגומרים עליו את ההלל ואומרים ההגדה, עי"ש^ז, הרי להדיא שאף ההלל צריך לומר על המצה, וא"כ פשוט שצריך שיאמרו ההלל בזמן שראוי לאכילת מצה, ואע"פ שמסיימים קריאת ההלל וברכתו לאחר שכבר נאכלה המצה, מ"מ עדיין מקרי על המצה, היות וכבר התחילו ההלל על המצה^ח. שו"ר במשנת יעבץ מועדים סי' י"ט אות ג', שהביא דברי רש"י אלו, ומבאר עפ"י דרכו דהלל ליל פסח דאורייתא, משום שירה שעל הנס כאילו היה עתה, אבל לא ירד שם לביאור הנ"ל דהוי בכלל ההגדה^ט.

ה. וראה ביאור הגר"א סי' תע"ז סק"ו על הרמ"א שהלל קודם חצות, שכתב דהוא משום כוס רביעית. וראה עתה בהגש"פ מבית לוי חלק קובץ הוספות ע' סה-סו בענין זה.

ו. ועי' מאירי מגילה כ, א. וע"ע שו"ת ר"י מיגאש סי' מ"ד. ועי' ריטב"א סוכה לט, א. וכן מפורש בספר מנהגות לרא"ש מלוניל ע' 159 "שא"צ לקרותו בתורת קרית שיר אלא בתורת הגדה", עי"ש. ועי' תו' סוכה לח, א לענין חיוב נשים בהלל דפסח.

ז. ועי' מנח"ח מצוה כ"א, ועי' שו"ת בשמים ראש סי' קע"ג, תה"ד סי' קל"ז, רי"פ פרלא עשה ל"ג. וע"ע חזון עובדיה על ה' פסח ח"א סי' כ"ג. וראה פי' התפילות והברכות לר"י ב"ר יקר ח"ב ע' קלב.

ח. ועי' מאירי פסחים קטו, ב שכ"כ להדיא.

ט. ויש לציין מש"כ בסידור הגר"א לרנ"ה בסופו, מהר"ש דבליצקי, מנהגי הגר"א, שבביהמ"ד של הגר"א בוילנא, נהגו לקרות הלל בברכה בליל פסח, עי"ש. וכתבתי עוד בזה בס"ד במאמרי על "הלל בליל פסח". עי"ש. ראה במנהגי ר"ח פלטיאל במחקרי תפילה ופיוט ע' 55 שר"ל שצריך לומר ההגדה מתוך ספר חומש עשוי כדן, עי"ש. [ואגב, ח"א נסתפק אם אפשר לקרוא הלל על הכוס לפני בהמ"ז, ואם הסדר שקבעו חז"ל מעכב, וצ"ע.]

סימן כא

מצות סיפור יציאת מצרים [ב]

מבואר בדברי הרמב"ם, שהמצוה לספר רק בנסים ונפלאות שהיו בליל ט"ו ניסן בלבד, ועל זה נאמר בפסוק זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים ✦ ילפינן מוהגדת לבנך ביום ההוא דגם שאר המקראות נאמרו על מצות סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו ✦ מבאר שהמצוה החיובית היא לזכור הנסים והנפלאות שהיה בליל ט"ו, ואיכא נמי מצוה מהתורה לספר כל הנסים והנפלאות שהיו במצרים ✦ ולפי"ז מבואר הך ג' דברים שיש חובה גמורה להזכירם שהם פסח מצה ומרור ✦ מעיר דלכאורה משמע שאם אין לאדם מצה ומרור דאינו מחויב בסיפור יציאת מצרים ✦ מקור לדברי הרמב"ם ועפ"י זה מובנת יותר המצוה ✦ מבאר לשון הרמב"ם בספר המצוות, שצונו לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו מניסן בתחילת הלילה ✦ ובזה מובן אמאי ס"ד שחייב מבעוד יום ✦ יל"ע האם החיוב הוא גם על בני בנים ✦ וכן האם גם האשה מחויבת לספר לבנה

שהוא גם בבחינת מצוה לספר, מ"מ אינו בכלל מצות עשה שבחיוב.

והנה כנגד ארבעה בנים דברה תורה, מ"מ רק בפסוק אחד שהוא על שאינו יודע לשאול, נאמר בו והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה וגו', והיינו שהמצוה היא דוקא ביום ההוא ובשעה שמצה ומרור ופסח לפניו, ורק פסוק זה הביא הרמב"ם בהמשך הלכה זו "ומנין שבליל ט"ו ת"ל והגדת לבנך ביום ההוא וגו'", והיינו שקיבלו חכמים, שאת מצות זכור את היום הזה, יש לקיים בליל ט"ו, ולא ביום אחר, וזה ילפינן מוהגדת לבנך ביום ההוא, והיינו שאין זה צווי אחר, אלא זהו אותו הצווי של זכור את היום

ז"ל הרמב"ם פ"ז מה' חמץ ומצה ה"א, מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן, שנא' זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנא' זכור את יום השבת וכו'. ע"כ.

והנה דייק הרמב"ם, שהמצוה לספר רק בנסים ונפלאות שהיו בליל ט"ו ניסן בלבד, וזה נאמר בפסוק זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, והיינו רק על היום הזה בלבד, ולפי"ז נמצא שאין חיוב לספר כל הנסים והנפלאות שהיו לפני ליל ט"ו ניסן, היינו כל העשר מכות מלבד מכת בכורות. ויל"פ שאכן איכא בסיפור יציאת מצרים החלק שהוא חיוב גמור מצד מצות עשה, והחלק האחר אף

הזה, וכן גם שאר המקראות נאמרו על מצות ספור יציאת מצרים בליל ט"ו ניסן.

והנה היה מקום לבעל דין לומר שמש"כ הרמב"ם "בליל חמשה עשר בניסן", אינו עולה על "נסים ונפלאות שנעשו לאבותינו", אלא על תחילת דבריו "מצות עשה של תורה לספר", וממילא אין דברינו נכונים, אבל לפי דרך זו אין לשונו הזהב של הרמב"ם מתאים עם חוקי הלשון, והוא מילתא דלא מסתברא.

ונראה עפ"י האמור ביאור הדין בה"ש, כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בליל ט"ו לא יצא יד"ח ואלו הן פסח מצה ומרור וכו', וחזינן דאיכא במצות הגדה חלק שמעכב ובלא"ה לא יצא יד"ח^א, ואם אמר אלו הג' דברים הרי כבר יצא יד"ח, אלא שחזינן שיש מצוה מהתורה לומר כל ההגדה, והיא מצוה מהתורה אלא שאינו לעכובא, ונראה לבאר כעין מש"כ האו"ש בריש ה' ק"ש דמצות זכרון יציאת מצרים אינה מצוה חיובית שהרי לא נאמר בלשון צווי זכור, אלא למען תזכור, ור"ל שרצון הבורא הוא בזכרון יציאת מצרים, ולכן בודאי שהאומר פרשת יציאת מצרים מקיים מצוה מהתורה, ברם אין זו מצוה חיובית, וה"ה הכא שהמצוה החיובית היא לזכור

הנסים והנפלאות שהיה בליל ט"ו ניסן, ואיכא נמי מצוה מהתורה לספר כל הנסים והנפלאות שהיו במצרים, והרי כך הוא מקרא מפורש "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתי בם וגו'", והיינו נמי בלשון "ולמען", דאיכא מצוה מהתורה לספר כל אשר היה במצרים, אבל אינה מצוה חיובית, וכש"נ.

והך ג' דברים שיש חובה גמורה להזכירם שהם פסח מצה ומרור, הנה ההסבר הוא פשוט, שהרי המקור למצוה באותו יום דוקא ילפינן מדכתיב והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה וגו', ופי' חז"ל בשעה שפסח מצה ומרור מונחים לפניך, דאלו הדברים נכללים בהא דכתיב "זה", ור"ל שיש לספר את הענינים הרמוזים באלו ג' הדברים, כלומר שאין זו רק סתם ילפוטא שזמן הסיפור הוא בזמן מצה פסח ומרור, אלא הילפוטא היא שהסיפור הוא על ענין מצה פסח ומרור^ב, ולכן צריך לבאר פסח על שם שפסח וכו', וזה הוא מכת בכורות שהיתה בליל ט"ו, ומצה היא על שם שנגאלו וכמפורש בפסוק שלא הספיק בצקם להחמיץ משום המהירות לצאת ממצרים, והוא נמי על ליל ט"ו, וכן נמי המרור שבא לבאר על מה ולמה נעשו המצרים, ומה הענין

א. ברם יעויין ר"ן פסחים שאין הכוונה שלא יצא לגמרי, יעו"ש הגדר בזה. וראה במאמרי אמירת פסח מצה ומרור.

ב. וראה עתה ב"אוצר" פסחים קטו, ב משנ"ת בזה בס"ד.

קרואי מצות סיפור יציאת מצרים [ב] מועד קלא

ובעיקר שי' הרמב"ם דמצות סיפור יצי"מ ילפינן מקרא דזכור את היום הזה¹, וילפינן לה דהוי כמו מצות זכירת שבת, עי' שבת פו, ב דאיכא ילפותא כע"ז², ואולי הוא מקור לדברי הרמב"ם, ונראה דעפ"י זה מובנת יותר המצוה, דכמו בזכירת שבת הכוונה לקדש את היום עצמו ע"י הזכירה, ה"ה בזכירת היום דפסח, הכוונה היא למהותו של היום עצמו שיש לעשותו באופן שיהיה בו עצמות יציאת מצרים.

ובעיקר השאלה על ההבדל בין המצוה של פסח למצוה של כל השנה, הנה מבואר באו"ש הנ"ל דכל השנה אינה מצוה חיובית משא"כ בפסח, ועי' בעמק ברכה ע' עו, בשם הגר"ח לפרש ההבדל בין מצות זכירה לסיפור, יעו"ש³. והמפרשים האריכו, והנה חזינן שי' הרמב"ם שאף המצוה בליל פסח היא בגדר זכרון, וצריך תלמוד.

וראה גם בספר המצוות עשה קנ"ז שלמד הרמב"ם מצות סיפור יציאת מצרים מקרא דזכור את היום הזה, וכמו זכור את

הגדול שיש ביציאת מצרים, ולזה אמר על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, ולכן מוסבר עונשם ומובן ענין הגאולה שיש ביציאה ממצרים, שאין זו יציאה גרידא, אלא הוא ענין גאולה. ובזה יוצא יד"ח המצוה, והשאר הוא למצוה מהתורה אבל לא לעכובא, וכש"נ.

ויש להעיר דלכאורה לפו"ר משמע שאם אין לאדם מצה ומרור דאינו מחויב בסיפור יציאת מצרים, שהרי לא נאמר בזמן שמחויב במצה ומרור, אלא כשיש לפניו מצה ומרור, ופשוט שבזה"ז הכוונה למצה בלבד, שהרי מרור רק מדרבנן, וא"כ אם אין לו גם מצה ה"ז פטור ממצות סיפור יציאת מצרים, ואכתי צ"ע⁴. ומה שלא נזכר הכא פסח, הוא משום שנוסח זה של ההגדה הוא לזמן שאין ביהמ"ק, ועי' שבלי הלקט ומחזור ויטרי, הובאו במבוא להגדה שלמה ע' 125-124, שבזמן שביהמ"ק היה קיים היו אומרים "פסח מצה ומרור מונחים לפניך", ויעו"ש גם ממכילתא דרשב"י. ובמקו"א נתבאר עוד בס"ד.

ג. שו"ר מש"כ בזה במשנת יעבץ או"ח חלק המועדים סי' י"ח, יעו"ש.

ד. וראה בזה בספר מקראי קדש למהר"ח אבולעפיה קונטרס זבח פסח דף ב', ובשו"ת מהר"ש לאניידו החדשות סי' י"ט באריכות.

ה. ועי' נחל איתן ה' חמץ שם.

ו. ובשו"ת משכנ"י או"ח סי' קל"ט כתב דכל המרבה בסיפור יצי"מ ה"ז משובת, נאמר על כל לילה משום חיוב הזכרת יצי"מ, עי"ש. ולפו"ר הוא תמוה, דפשוט שבהזכרה כל דהו סגי, וכן אנו נוהגים. רצ"ע.

יום השבת לקדשו, וכתב שם הרמב"ם, "שצונו לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו מניסן בתחילת הלילה וכו'", ואינו מובן מאי בעי בהא דקאמר "בתחילת הלילה", ובהמשך דבריו כתב "מתחילת הלילה", וזה מובן שהכוונה היא לא מבעוד יום, אבל בראש דבריו נראה שעיקר הדין הוא לספר מתחילת הלילה, וצ"ב מ"ט.

ואולי יל"פ עפ"י הדמיון לשבת, ונתבאר לעיל שאין זה סתם אמירת ההגדה באותו יום, אלא הוא בגדר קידוש היום בקדושת זכרון יצי"מ, ולכן כמו שבשבת יש לקדש בכניסתו, כמבואר בפכ"ט מה' שבת ה"א, דכך הוא עיקר הדין, ה"ה נמי בפסח יש לומר ההגדה בתחילת הלילה.

ונראה שבזה מובן הא דיכול מבעוד יום, וכבר עמדו בזה המפרשים אמאי ס"ד שחייב מבעוד יום, אכן להאמור ניהא דהרמב"ם בה' י"א שם כתב, שאפשר לקדש סמוך לכניסתו, ואין זה ענין לתוספת שבת שהרי לשיטתיה ליכא

תוספת שבת, אלא כך הוא מעיקר הדין שהוא קידוש היום סמוך לכניסתו, וע"כ הו"א שאף בפסח כן, וקמ"ל הילפותא מקרא שיש לומר ההגדה רק בשעה שמצה ומרור לפניך¹. ובעיקר הדין שזמן קידוש ביסודו הוא בכניסת השבת, ע"י משנ"ת במקרא העדה פ' יתרו.

ויל"ע עוד במצוה זו דסיפור יצי"מ, דמצוה להודיע לבנים ואפי' לא שאלו², האם החיוב הוא גם על בני בנים, ולעיל הובא מקרא מפורש "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך", וכאמור מקרא זה אינו עוסק במצוה החיובית אלא במצוה גרידא, וצ"ע אם יש ללמוד מהתם. ועי' ברמב"ם פ"א מה' תלמוד תורה ה"ב לענין מצות ת"ת לבני בנים, וצ"ע הכא³.

תו יש לדון האם גם האשה מחויבת לספר לבנה, שהרי הנשים מחויבות במצוות ליל הסדר, עי' או"ח סי' תע"ב סי"ד ומשנ"ב ס"ק מ"ה⁴. והנה בקידושין כט,

ז. וכיו"ב יל"פ השיטה שהביאו תו' מנחות סו, א ד"ה זכר שיש לספור העומר מבעוד יום סמוך לחשיכה משום תמימות, והיינו שסמוך ליום מקרי נמי ספירה על היום כמו קידוש. וראה משנ"ת בס"ד בקרואי מועד עניני ספירת העומר סי' א', וכן ב"אוצר" פסחים צט, ב.

ח. וענין אמירת מה נשתנה, עי' פסחים קטז, א, פטרתן כו', ורש"י ורשב"ם שם, והגהות ריעב"ץ והגרי"ב שם, והגהות ר"ב רגשבורג שם קטו, ב. וצ"ע במפרשים.

ט. וכן יל"ע אם החיוב סיפור הוא גם לבן גדול, שהרי בשאר מצוות נסתפקו אחרונים לומר דכיון שהגדיל פקע החיוב מן האב, ראה במנח"ח מצוה ב' ועוד. וצ"ע.

י. ברם הוא מחלוקת הפוסקים, ועי' ויגד משה סי' י"ט אות ט"ז.

קרואי מצות סיפור יציאת מצרים [ב] מועד קלג

הולך ומונה כל מצוות הבן המוטלות על האב, ולא הזכיר מצות סיפור יציאת מצרים המפורשת בתורה "והגדת לבנך", וצ"ע בזה.

א איתא דכל מצוות הבן המוטלות על האב אנשים חייבים ונשים פטורות, וממילא נשמע שאף מסיפור ההגדה לבנים הן נמי פטורות, ברם צ"ע דהתם בברייתא

פסח תש"ס

סימן כב

אמירת פסח מצה ומרור

איתא בפסחים, כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו אלו הן פסח מצה ומרור ♦ מדברי הר"ן נראה שלא יצא יד"ח פסח מצה ומרור, אבל אין הנידון על מצות סיפור יציאת מצרים ♦ וכ"ה דעת הרמב"ן במלחמות בברכות ♦ אולם מלשון הרמב"ם נראה שהוא דין במצות סיפור יציאת מצרים, וכן מבוארת הלכה זו בראשונים ואחרונים ♦ לשי' הרמב"ן והר"ן שהאמירות הללו הן מצוה באכילת פסח מצה ומרור אלא שאינן לעיכובא, יש לומר אלו הדברים לפני האכילה ♦ יל"ע במי שאכל ולא אמר, האם יוכל לחזור ולאכול ולומר עליהם השלושה דברים ♦ יש לדון אי הוי דין תורה אלא שאינו לעיכובא, או אינו אלא מדרבנן ♦ וכן יל"ע אי מהני אמירה זו ע"י שומע כעונה

לומר פסח זה שאנו אוכלין, ואיתקש מצה ומרור לפסח וצ"ל נמי מצה זו מרור זה. עכ"ל.

והנה פשט דבריהם נראה שלא יצא יד"ח פסח מצה ומרור, אבל אין הנידון על מצות סיפור יציאת מצרים². וכן נראה דס"ל להר"ן שם, שכתב דהא דקאמר רבן גמליאל לא יצא ידי חובתו, כלומר לא

איתא בפסחים במתני' קטז, א, רבן גמליאל היה אומר, כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח^א לא יצא ידי חובתו, אלו הן פסח מצה ומרור, פסח על שום שפסח המקום כו', מצה על שום מה כו', מרור על שום כו', ע"כ. ואיתא שם עוד, שנאמר ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשה פסח וגו'. ובתוס' שם כתבו ואמרתם זבח פסח הוא, פירוש באמירה שצריך

א. נ"ל דדייק לומר דאע"ג דכתיב אמרתם זבח פסח וגו', והוא ענין השחיטה, מ"מ דין האמירה הוא בשעת אכילה ולא בשעת שחיטת הפסח, ואכן צ"ע טעמא מאי.

ב. וראה בס' המצוות בעשין הנוספות של הרמב"ן מצוה ט"ו, שכמו סיפור יציאת מצרים עם אכילת הפסח הן ב' מצוות, ה"ה ת"ת וברכת התורה, עיי"ש. וראה רי"פ על רס"ג עשה ל"ג שיצא להגיה מצה, עיי"ש טעמו, וראה כלי חמדה ריש האזינו שפי' כוונת רמב"ן עיש"ה. ובפשוטו כוונת רמב"ן לפי שיטתו הכא כמובא בסמוך שלדעתו הוא דין באכילת פסח כו', והרי היה אפוא מקום לומר דממילא אין הסיפור מצוה בפ"ע, אלא נטפל לפסח כו', ואע"פ כן הן ב' מצוות נפרדים, וה"ה ת"ת וברכת התורה, אין הברכה טפלה אל ת"ת, אלא מצוה בפ"ע, ופשוט.

יצא ידי חובתו כראוי, אבל לא יצא ידי חובתו כלל לא קאמר, ודכוותה בסוכה כח, א, אם כן היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך, ע"כ. ובשלמא אם כוונת התנא ר"ג שלא יצא יד"ח פסח מצה ומרור, שפיר קאמר הר"ן שאין הכוונה לומר שלא יצא כלל יד"ח, אבל אם הנידון הוא ביסוד מצות סיפור יציאת מצרים, והרי היינו דקאמי ר"ג למימר שאע"פ שכל המאריך בסיפור יציאת ה"ז משובח, מ"מ לא יפחות מסיפור זה של משנה זו שצריך לאומרה, ואם לא אמר כל הענין אכן לא יצא כלל יד"ח מצות עשה של סיפור יציאת מצרים, אלא בודאי כוונת הר"ן על פסח מצה ומרור.

ואכן לענין סיפור יציאת מצרים מבוארת הלכה זו בראשונים ואחרונים, ויעויין בפי' הגש"פ חוקת הפסח להר"מ פיוזנטי (מהדורת לוד תשנ"ח) ע' קצ"א בשם ספר המנהגות וז"ל, כגון עמי הארץ שאינם יודעים לומר כל ההגדה צריך שיאמרו אלו השלושה דברים ויצאו ידי חובתן. עכ"ל. ולפנינו בספר המנהגות ליתא, כפי שציין המהדיר שם. וגם החיי אדם כלל ק"ל הסדר בקצרה פסק כן, יעו"ש. וכאמור הר"ן אינו מפרש כן אלא כשיטת הרמב"ן במלחמות פ"ק דברכות

דף ב, ב, מדפי הרי"ף שכתב, לא יצא ידי חובתו, ולא שיהא צריך לחזור ולאכול פסח מצה ומרור, ע"כ. אבל פשט לשון הרמב"ם פ"ז מהלכות חמץ ומצה הלכה ה' שהוא דין במצות סיפור יציאת מצרים, יעו"ש. ויעו"ש גם בקרית ספר. וע"ע בפי' הראב"ן על הגש"פ וכן במחזור ויטרי בפי' ההגדה. וראה שו"ת בנין ציון ח"א סי' ל', וכן בפי' זבח פסח למהר"י אברבנאל על הגש"פ, ועוד¹.

והנה לשי' הרמב"ן והר"ן שהאמירות הללו הן מצוה באכילת פסח מצה ומרור, אלא שאינן לעיכובא, הנה בפשוטו יש לומר אלו הדברים לפני האכילה, וע"י כך תהא האכילה עם אותם הדברים הנאמרים, אבל אם יאמר אותם אחר כך אין באכילתם תוספת אמירה זו, ואולי מהני תוכ"ד, כמו שבכל התורה הכלל הוא שתוכ"ד כדיבור דמי, והרי גם אם אמר האמירות הללו עם האכילה שפיר דמי, ולפיכך י"ל דע"י שתוכ"ד כדיבור דמי ה"ז כאילו נאמרו יחד עם האכילה, ועדיין צ"ע בזה, כי יש לחלק בין הנושאים. [וע"ע ליקוטי הגרי"ז ח"ב ע' צב-ט.]

ואכתי יל"ע מי שאכן אכל פסח מצה ומרור ולא קיים אמירת כל

ג. ועי' בפי' רבנו מנוח שם שנראה מדבריו שהוא מדיני פסח מצה ומרור, ולא מדיני ההגדה, עי"ש. וראה הלכות הרי"ף על פסח ראשון (היימן) ע' 468, וראה תורה שלמה פרשת בא שמות יב, כז, אות תעז באריכות. וראה קובץ תשובות הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] סי' נ"ב.

הענינים הללו, ורוצה לחזור ולתקן מה שעיוות, האם יוכל לחזור ולאכול פסח מצה ומרור ולומר עליהם השלושה דברים, או דהוי מעוות לא יוכל לתקן, ולפ"ר כיון שכבר קיים המצוה מה תועלת עכשיו לחזור ולאכול, שהאכילות הנוספות אינן אכילה של מצוה אלא של רשות, ומה יוסיף עתה באמירה על אכילה אחרת של רשות.

אבן יש לדון ביותר לענין פסח, שכל אכילתו היא מצוה, אע"פ שיוצא יד"ח אם אכל שיעור כזית, וגם לענין מצה, ידוע הדקדוק¹ בלשון הרמב"ם ר"פ ו' מהלכות חמץ ומצה, שכל מה שאוכל בלילה הראשון הוא בכלל מצוה, ולפיכך י"ל דיכול לחזור ולתקן גם חסרון אלו האמירות, אבל עדיין צ"ע אם י"ל כן, דמ"מ החובה כבר קיים, ואת אכילת החובה לא קיים כמצוותו הואיל וחסר אלו האמירות, וצ"ע אם תועיל השלמתם באכילה של מצוה גרידא שאינה חובה².

ובשי' הרמב"ן והר"ן שפי' שהוא דין בפסח מצה ומרור, יל"ע אי הוי דין תורה אלא שאינו לעכובא, וכמו לחם

עוני לשי' מהר"ל מפראג שהביא המג"א סי' תע"ב שאינו לעכובא אך הוא מצוה מהתורה, וכמו"כ אלו, וכן ראה בספר ערוגת הברושם לה"ר אברהם ב"ר עזריאל ח"ג ע' 218, או דילמא אינו אלא מדרבנן, והתוס' פסחים הנ"ל שכתבו דילפינן לה מדכתב ואמרתם זבח פסח הוא, אבל לא נמצאת דרשא זו בחז"ל, ואכתי לא נתבאר אי הוי מהתורה או מדרבנן. וראה ערוך לנר סוכה כח, א שנקט דהוי דאורייתא, אבל אין דבריו מוכרחים, ועוד לדעתו אכן ס"ל להתוס' דלא כהרמב"ן והר"ן, אלא באמת בפשוטו לא יצא יד"ח פסח מצה ומרור בלי אמירת משנה זו, וראה "אוצר" פסחים קטז, ב 1-13.

ואכתי יל"ע אי מהני אמירה זו ע"י שומע כעונה כמו כל מצוות התורה התלויות בדיבור, ובפשוטו י"ל דמהני. וכן י"ל דגם מי שיצא בעצמו יכול להוציא את אחרים, כמו קידוש ושאר מצוות. ועוד כתבתי בזה במקו"א. [וראה במאמרי בענין "שבת הגדול" על אמירת הגדה בשבת הגדול, שאין בזה משום יכול מר"ח וכו', וכפי שכתב הגר"א, הואיל ואין אומרים פסח מצה ומרור, ע"ש].

ד. ראה גבורות ה' למהר"ל פי"ח, וכבר הובאו דבריו אצלנו כמה פעמים.

ה. שו"ר בשיעורים לזכר אבא מארי ז"ל ח"ב ע' קסא-ג, וכן במועדי הרב ע' 151 מש"כ בזה, עיש"ה. וע"ע גנוזי חיים (הוטנר) או"ח סי' תרכ"ה.

פסח תשנ"א

סימן כג מצות הגדה

החינוך כתב דנשים חייבות במ"ע של סיפור יציאת מצרים + המנח"ח תמה דהו"ל מצות עשה שהזמן גרמא + בשו"ת קרן לדוד תירץ דאין זו מצוה שהאשה מחויבת על עצמה אלא על הבן + מבאר דמצות הגדה הגדר הוא כמו במילה דרצון התורה הוא שמצוה זו תתקיים גם ע"י הקטנים + אין לומר כדברי הקרן לדוד שרק לספר לבנים האשה מצווה ולא לעצמה + כיון דנקטינן שאף קטן חייב במילה א"כ ק"ו שאשה חייבת וסברא זו מפורשת בגמ' קידושין + מבאר לפי"ז הגמ' בחגיגה אמאי איצטריך זכור למעוטי נשים מראה

ליכא הך פטור, וה"ה הכא לענין סיפור יציאת מצרים, ויעז"ש שהאריך.

והנה יעוין משנ"ת בס"ד בגזרת מלך פ"א מה' מילה ה"א הגדר בדברי הריטב"א, שאין יסוד המצוה בעיקרו מוטל על האב, אלא המצוה היא על הבן, והתורה הטילתו על האב שיעשה המצוה כאילו בשליחותו, יעושה"ה. ולפ"ר אם כך הוא הביאור, א"כ אין זה ענין למצות הגדה כלל.

ברם כד נעיין טובא נראה די"ל דאכן גם במצות הגדה הגדר הוא כמו במילה, והיינו עפ"י מש"כ הרמב"ם פ"ז מה' חמץ ומצה ה"א, שמצות הגדה היא מהפסוק זכור את היום הזה וגו', והא דכתיב והגדת לבנך וגו', היא תוספת במצוה זו, ונמצא אפוא שיסוד המצוה היא זכירת היום ע"י כל אחד ואחד, אלא שהתורה הוסיפה שגם לבנים הקטנים צריך לספר, והגדר

בספר החינוך מצוה כ' כתב דאף נשים מצוות במצות עשה של סיפור יציאת מצרים. וולפ"ר ה"ה עבדים כמו בכל מקום, וראה פסחים קטז, א, א"ל ר"נ לשרו עבדיה כו'.] והמנח"ח שם תמה, דהו"ל מצות עשה שהזמן גרמא, והנה כבר האריך בזה טובא בשו"ת חזון עובדיה סי' כ', והביא כל המפרשים שדנו בנושא.

ולכאורה י"ל כך, דהנה בשו"ת קרן לדוד או"ח סי' קס"ג יצא לפרש הטעם שאין בזה הפטור דמצוה שהזמן גרמא, דאין זו מצוה שהאדם מצווה על עצמו אלא על אחרים, דהיינו לספר לאחרים, וכמו שתי' הריטב"א וסיעתו קר' תוס' קידושין כט, א אמאי איצטריך מיעוטא דאותו ולא אותה, ת"ל דהוי מ"ע שהז"ג, ותי' דאין זו מצוה שהאשה מחויבת על עצמה אלא על הבן, ולכן

המקורות בזה, משום שאף הן היו באותו הנס, או היקש לזכור דקידוש וכו', עי"ש.

ויעוין חגיגה ד, א דהק' בגמ' אמאי איצטריך זכורך למעוטי נשים מראיה, ת"ל דהוי מצ"ע שהז"ג, ויעו"ש התירוצ, והנה זה מבואר עפ"י המשך הגמ' שם דכל זכורך לרבות הקטנים הוי רק אסמכתא, ברם אם נקטינן דהוי דאורייתא, תו ל"ק המיעוט אמאי איצטריך להוציא נשים, דהוי ילפינן ק"ו נשים מקטנים, וכמו שמפורש בגמ', ויעוין שו"ת מגידות להפמ"ג סי' קט"ו דס"ל בשי' הרמב"ם דקטן חייב בראיה מהתורה, יעו"ש, ולפ"ז שפיר איכא מיעוט על נשים. אך ברמב"ם פ"ב מה' חגיגה איתא דקטן עולה כדי לחנכו, ומשמע שאין זה חיוב שלו ממש. אך י"ל עפ"י מה שנחלקו רש"י ותו' גם בחינוך דרבנן, ואע"פ כן אקרי חובת קטן, וכמו"כ י"ל בחינוך דאורייתא עפ"י דרכו של הפמ"ג, דזה רק טעמא דקרא, ברם החיוב נעשה על הקטן עצמו. ובמאמר על "קטנים בארבע כוסות" נתבאר עוד בזה באופן אחר, עי"ש.

בזה כמו מילה, דאע"פ דקטן פטור מכל המצוות, מ"מ רצון התורה הוא שמצוה זו תתקיים גם ע"י הקטנים, אלא שהואיל והם אינם בני דעת וא"א להם לעשות זאת בעצמם, לכן המצוה היא על האב לספר להם, וכנגד ארבעה בנים דברה תורה. ולפיכך ה"ז ממש כמו מילה.

אמנם אין לומר כדברי הקרן לדוד שרק לספר לבנים האשה מצווה ולא להזכיר בעצמה יצי"מ, דומיא דמילה, דז"א דפשט סתימת הקדמונים הוא שהאשה מצווה בהגדה. ולכן נראה הגדר בזה באופן אחר, ותתורץ גם הקושיא, אמאי איצטריך קרא למעוטי דאשה פטורה ממילה, דבאמת כיון דנקטינן שאף קטן חייב במילה, א"כ ק"ו שאשה חייבת, וסברא זו מפורשת בגמ' קידושין לד, ב, ואנא אמינא טפלים חייבים נשים לא כל שכן, ולכן איצטריך למעוטי אותו ולא אותה. ומעתה מיושב שפיר, מנ"ל דנשים חייבות בסיפור יצי"מ, דכיון דקטנים חייבים, וכדאמרן, ק"ו דנשים חייבות, וא"צ לכל מה שדחקו בזה המפרשים, יעו"ש חזון עובדיה הנ"ל שהביא כל

קרואי מצה פסח וסיפור יציאת מצרים מועד קלט

נדפס בקובץ "מוריה"

גיליון שפ"ח - ש"צ ניסן תשע"ד

סימן כד

מצות מצה פסח וסיפור יציאת מצרים

איתא בשו"ע, אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך ✦ ובתה"ד מבואר דהואיל וכוס הקידוש הוא אחד מארבע כוסות וצריך לשתותו בלילה ✦ והקשה המהרי"ל, הרי שתי הכוסות שלאחר הסעודה שותים אחר חצות שאינו זמן הראוי למצה ✦ מבאר שהרי אסור לאכול אחרי אפיקומן כדי שישאר טעם מצה בפיו, ויש בזה גדר קיום מצות מצה ✦ וכ"ה מפורש באורחות חיים שכתב, שחייבין אנו לספר ביציאת מצרים כל הלילה, ע"כ צריך שישאר טעם המצה בפיו ✦ ולפ"ז מיושב דחכמים תקנו הכוסות על המצה, על האכילה או על הטעם שבפיו ✦ הט"ז שם כתב דצריך קידוש בזמן הראוי למצה, ופי' הפמ"ג דהיינו משום קידוש במקום סעודה ✦ למבואר נחא מ"ש רש"י שגם את ההלל עונין על המצה ✦ מדרבנן איכא מצוה לספר כל הלילה, ולכן צריך טעם מצה כל הלילה ✦ מבאר דעפ"י האמור מיושב נוסח ברכת מצה ומרור ✦ י"ל דלהנך שיטות שמהתורה המצוה כל הלילה, לענין סיפור יצי"מ המצוה היא על מקומה ולכן צריך שישאר טעם מצה בפיו ✦ מבאר דבעינן תרתי, מצה על הגדה והגדה על מצה ✦ מעיר דלש"י הרמב"ם בזמן דאיכא ק"פ, הרי נשאר בפיו טעם הפסח שאותו אוכל באחרונה ✦ מבאר דתרי דינים איכא, דין לחם עוני, שהוא במצות מצה, וכן דין בפסח מצה ומרור שתאמר עליהם הגדה ✦ ולפ"ז נראה דצריך שישאר בפיו טעם פסח או מצה

ערבי פסחים, שאין יוצאים ידי חובה עד שתחשך, ולא מהני מה שמוסיף מחול על הקדש, אע"פ שתוספת יו"ט הוי דאורייתא. וחובת הגדה הרי היא בזמן שמצה ומרור מונחים לפניך, כלומר שרק בזמן שיש מצות מצה יש מצות הגדה, ומצות ארבע כוסות שהיא כנגד ארבע לשונות של גאולה, היא גם חלק ממצות סיפור יציאת מצרים, ונתבאר במקו"א בס"ד, ולכן שתיית הכוסות היא רק בלילה בזמן מצות ההגדה.

איתא בשו"ע סי' תע"ב ס"א, אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך. ע"כ. ומקורו בתה"ד סי' קל"ז. ושם מבואר הטעם דהואיל וכוס של קידוש הוא אחד מארבע כוסות, לכן צריך לשתותו בלילה דוקא, הואיל וכולהו בתר הגדה ומצה ומרור גרירי. והובאו דבריו במג"א שם, יעו"ש.

והביאור הוא פשוט, שהרי על מצה כבר מפורש בראשונים ריש פרק

על אכילת מצה ולא לאכול מצה, והיינו משום דהוי מצוה נמשכת מה שנשאר הטעם בפיו.

[ומעם זה י"ל גם על נוסח על אכילת הפסח, עי' ברמב"ם פ"ח ה"ז, דצריך טעם פסח בפיו, עי"ש ה"ט, ועל אכילת הזבח אין קושיא, דאינה מצוה חיובית, עי' רמב"ם פ"י מה' ק"פ הי"ב, ואגב צ"ע שלא נמצא בה' ק"פ ענין אכילת פסח בסוף הסעודה, אע"פ שכתב שם פ"ח ה"ג מצות אכילה על השובע. ועיקר דין זה צ"ע הגדר, דאכילה על השובע היא ע"י החגיגה, כדאיתא בה' ק"פ הנ"ל, וראה רבינו מנוח ה' ק"פ פ"ח ה"ט באריכות, ופשט הרמב"ם מורה שיש ב' הלכות, נאכל על השובע, ותו, טעם מצה בפיו. וראה הגר"פ על רס"ג עשה מ"ז. וראה מאמרי "הלל בליל פסח"].

ולפ"ז י"ל דאכן איכא נמי מצות סיפור ביציאת מצרים גם אחרי חצות על המצה שטעמה נמצאה בפיו. ושוב מצאתי באורחות חיים ה' ליל הפסח סי' כ"ח, וז"ל, ופי' תלמיד אחד מהר"ש ז"ל, כדי שיהא טעם מצה בפיו שחייבין אנו לספר ביציאת מצרים כל הלילה, ע"כ צריך שישאר טעם המצה בפיו. עכ"ל. וזה מפורש כדברינו בס"ד. ולפ"ז מיושבת קושית המהרי"ל על התה"ד, מה יעשה לשתי כוסות ששותין לאחר שעבר זמן מצה, ולהאמור י"ל דחכמים תקנו כל הכוסות על המצה, או על האכילה או על הטעם שבפיו, שהוא נמי גדר קיום מצוה.

ברם המהרי"ל בסדר ההגדה ע' צב שדא נרגא בזה הטעם, שהרי שתי הכוסות שלאחר הסעודה, של בהמ"ז ושל הלל, שותים אחר חצות, אע"פ שאינו זמן הראוי למצה, לפי מ"ד שזמן אכילת מצה עד חצות, הרי שאין לתלות שתיית ד' כוסות עם המצה. ועי"ש במהרי"ל שסובר שאכן מעיקר הדין אפשר לקדש מבעוד יום, וכן לשתות היין, ומאחרים עד שתחשך בגלל הטיבול הראשון שצריך להיות בלילה דוקא, שהוא חלק ממצות ההגדה כדי שישאלו התינוקות, עי"ש.

ואולי י"ל בזה, דהרי כבר הקשו דמצינו בהגדה שר"א בן עזריה סיפר ביציאת מצרים כל הלילה, אע"פ שלדעתו זמן אכילת פסח ומצה עד חצות, והרי כאמור מצות הגדה היא רק כאשר מצה ומרור מונחים לפניך, כלומר, זמן מצוותם. וי"ל דאכן מצוה של תורה היא רק עד חצות, וחכמים הוסיפו במצוה כל הלילה, עד שתחטפנו שינה כדאיתא בתוספתא, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים ה"ז משובח, אלא שמ"מ עדיין הוא תלוי בזמן קיום מצות מצה, שהרי אסור לאכול אחרי אפיקומן כדי שישאר טעם מצה בפיו, וס"ל לכמה קדמונים, דאע"פ שמצות אכילה עד חצות, מ"מ איסור אכילה הוא גם אחרי חצות כל הלילה, והיינו שיהיה טעם מצה בפיו כל הלילה, ויש בזה גדר קיום מצות מצה, ויעויין שו"ת אבני נזר חאו"ח סי' שפ"א מש"כ לבאר טעמם של הראשונים לברך

קדומי מצה פסח וסיפור יציאת מצרים מועד קמא

שעונין את ההלל על המצה. וע"ע קה"י ברכות סי' ג'. וראה ביאור הגר"א או"ח סי' תפ"ג ס"ק ח', והגש"פ מי מגידו לר"י עדל בעל "אפיקי יהודה" ע' לט סי' י"ב.

והנה באבני נזר הנ"ל כתב עפ"י דרכו, דצריך טעם בפיו בחצות בלבד, ולא אחר כך, ולכן לאחר חצות אין איסור אכילה של אחר אפיקומן, כיון שכבר נגמר זמן המצה, ברם כאמור עפ"י דרכנו אע"פ שמהתורה אכן נגמר זמן המצה בחצות גם לגבי סיפור יציאת מצרים כמו לענין פסח ומצה, אבל מדרבנן איכא מצוה לספר כל הלילה, ולכן צריך טעם מצה כל הלילה, כדי שיתקיים איזה קיום כל שהוא של לחם עוני שעונים עליו דבריו, וכמו שזה מועיל לענין ההלל שלאחר הסעודה, ה"ה דמהני על המשך הסיפור, וכש"נ. ועי' שו"ת חסדי אבות שבס' יבין דעת סי' י"ב.

והנה האבנ"ז שם מיישב נוסח ברכת מצה ומרור לשי' הקדמונים דתליא במצוה נמשכת או נגמרת, אבל לא תתישב עפ"י דרכו שי' הרמב"ם שכתב נמי הנוסח על אכילת מצה ועל אכילת מרור, והוא לא תלה הטעם במצוה נמשכת, אלא אם עושה הברכה לאחר שהתחיל במצוה, ראה בפ"א מה' ברכות הט"ו, ואכן הראב"ד שם השיגו כן, עי"ש.

והנ"ז שם כתב דצריך קידוש בזמן הראוי למצה, ופי' הפמ"ג דהיינו משום קידוש במקום סעודה, יעו"ש, וכבר תמה הישועות יעקב שם דאפשר לו באכילת מצה שא"א לאוכלה לשם מצוה, ונמצא קידוש במקום סעודה, וצ"ל דהיינו להראשונים דס"ל שכל מצה שאינה כשרה למצוה, מותר לאוכלה בערב פסח, ופשוט.

והנה ענין קידוש במקום סעודה בליל הסדר הוא אכן טעון בירור, שהרי מפסיקים הפסק גדול באמירת ההגדה בין הקידוש לאכילת המצה^א. אך הביאור נראה דהואיל והמצוה היא לחם עוני, לחם שעונים עליו, וא"כ אכילת המצה מישך שייכא להגדה, ואמירת ההגדה היא על המצה, וזה מתחילים מיד אחרי קידוש, לכן איקרי שפיר קידוש במקום סעודה, ועלו לנכון דברי הט"ז דכל זה היינו רק אם מקדש בשעה הראויה לאמירת הגדה דאז ממילא איכא שייכות לקידוש עם ההגדה, אבל מקדש מבעוד יום לא הוי קידוש במקום סעודה.

והנה רש"י פסחים לו, א כתב שגם את ההלל עונין על המצה, עי"ש, וזה נכון רק על חלקו הראשון של ההלל, אבל איך ההלל שלאחר הסעודה נאמר על המצה. ברם להאמור ניחא, דהואיל ובענין טעם מצה בפיו, וזה גופא נמי איקרי כעין מצה ומרור מונחים לפניך, לכן איקרי גם

א. וכבר העירו בזה הפוסקים, ובשו"ת חזון עובדיה ה' פסח סי' י"א האריך והביא מש"כ בזה. וראה במאמר "קידוש במקום סעודה בליל הסדר".

ולבאורה נראה לישב עפ"י דרכנו, דהנה ילפינן מלחם עוני, שהוא לחם שעונין עליו דברים הרבה, היינו סיפור יציאת מצרים והלל שהוא גם חלק מההגדה, ונמצא ביאור ההלכה, דמלבד דאיכא מצות עשה בפ"ע לספר ביציאת מצרים, איכא נמי דין נוסף במצות מצה לספר עליה ביציאת מצרים, כלומר שזה חלק ממצות מצה, נמצא אפוא שמצות מצה כבר מתחילים בקיומה מתחילת ההגדה, ושפיר אפוא מברכים על אכילת מצה גם לפי כללי הרמב"ם הואיל וכבר התחיל במצוה, וכל שמברך באמצע עשיית המצוה, ה"ז מברך בעל.

ואע"פ שכל האמור הוא לענין מצה, והרי גם מרור הוא בנוסח של על אכילת מרור, הנה גם להאבנ"ז לדרכו כל הביאור הוא רק לענין מצה, אלא שהואיל ומרור אינה מצוה לעצמה, וכמפורש בתורה על מצות ומרורים יאכלוהו, והוא חלק ממצות הפסח, ובזה"ז תקנו חכמים לזכר, ולכן כמו שתקנו המצה שאוכל באחרונה זכר לפסח, א"כ גם תקנת המרור היא בגדר שנאכל בגלל הפסח, ונמצא אפוא שהמרור טפל במצוותו אצל המצה, ולכן לא חלקו חז"ל בנוסח ברכתו².

והנה כל זה צריך לחדש לש"י הפוסקים דמצה עד חצות, ואילו סיפור יציאת מצרים היא כל הלילה, ולכן צריך לומר שרבנן הוסיפו במצות עשה דסיפור שיהיה כל הלילה. ברם לפי ש"י רוב הקדמונים דזמן אכילת פסח ומצה כל הלילה, ע"י רמב"ם בפ"ו מה' חמץ ומצה ה"א ובפ"ח מה' קרבן פסח ה"ט, וחכמים אסרו אכילת פסח מחצות, והיינו שפסק כר' עקיבא, ועי"ש בה' חו"מ במ"מ מש"כ בזה, אלא דהואיל ואין לאכול אחר הפסח כלום כדאיתא בפ"ח מחמץ ומצה ה"ט, א"כ גם את המצה צריך לאכול קודם חצות. ברם לפי המבואר אצלנו במקו"א בש"י הרמב"ם דרך הפסק סעודתו בעינן עם טעם פסח בפיו, א"כ אפשר לאכול מצה אחרי הפסח, אלא שזה אינו, הואיל וסדר עשיית המצות, היא לאכול קודם המצה והמרור החגיגה והפסח, יעו"ש ה"ו ז' -

ובל זה כשיש קרבן פסח, אבל בזה"ז אין חיוב לאכול המצה עד חצות דוקא, ורק על הפסח אמרו להרחיק את האדם מן העבירה, אבל במצה ליכא עבירה אלא ביטול עשה. ועדיין צ"ע לחלק בין ק"ש של ערבית שהיא ג"כ רק עשה, ומ"מ

ב. וע"ע אור שמח ה' ברכות שם מש"כ לישב, והכס"מ הביא מה שכתב המגדל עזו ותמה עליו, ויעו"ש בצפנת פענח מש"כ לפרשו, ואכ"מ. ועי' מנח"ח מצוה כ"א שיש מצות סיפור יצי"מ, אע"פ שאין לו מצה ומרור, אבל בשו"ת חסד לאברהם (תאומים) או"ח סי' נ"ה לא כ"כ, עי"ש, וע"ע דרשות חת"ס ח"ב ע' רעח, הגש"פ מעשה ידי יוצר לרש"ק, שו"מ מהדורא רביעאה ח"ד סי' כ"ח מש"כ בענין זה, וכן ברי"פ על רס"ג עשה ל"ג.

קבעו חכמים עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדאיתא ריש ברכות, ואמאי לא תקנו כן על מצה, ואכן יש ראשונים דס"ל דאיכא הרחקה מדרבנן, וכן דעת הגר"א סי' תע"ז ס"א, ויעו"ש ביאור הלכה שביאר כל השיטות.

וא"כ י"ל להנך שיטות שמהתורה המצוה כל הלילה, ורבנן הרחיקו עד חצות, א"כ כל זה לענין אכילה, אבל לענין סיפור יצי"מ שכל המרבה בה ה"ז משובח, המצוה היא על מקומה כל הלילה, וכדי שיהיה אפשר לקיימה על המצה, לכן צריך שישאר טעם מצה בפיו כל הלילה. ומ"מ לדרכנו מבואר דכמו דאיכא מצוה במצה שיאמרו עליה ההגדה, והוי חלק ממצות מצה, איכא נמי מצוה בהגדה שהיא תאמר על המצה וזה הוא חלק ממצות הגדה, ומה"ט בעינן תרתי, מצה על הגדה והגדה על מצה, ובוזה שנתבאר מתקיימים שניהם, בתחילה נאמרת הגדה על המצה, גם לדין מצה וגם לדין הגדה, ואחרי הסעודה נאמרת הגדה על המצה רק לדין הגדה, וכש"נ.

אמנם כמובן לשי' הרמב"ם א"א בכל דברינו הנ"ל, שהרי בזמן דאיכא ק"פ שנאכל עד חצות, הרי נשאר בפיו טעם הפסח שאותו הוא אוכל באחרונה, ומ"מ מצות סיפור יציאת מצרים היא כל הלילה, ולא אכפת לן דליכא מצה ולא טעם מצה, וי"ל שדעתו היא דמצה צריך על הגדה, כלומר שיאמרו עליה ההגדה, אבל סיפור יצי"מ א"צ מצה, ופשוט.

אבן נראה דהדברים נכונים לכו"ע, אלא שהביאור הוא באופן אחר קצת, דהנה במכילתא פ' בא והובא בהגדה, שנינו, יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה, בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך על שולחנך. והנה בשבלי הלקט איתא, ובזמן שביהמ"ק קיים היה אומר בשעה שפסח ומצה ומרור מונחים לפניך. וכן במחזור ויטרי כתב, בעבור זה דמשמע שהפסח והמצה מונחים לפניך. ע"כ. וראה בלקט יושר ע' 84 שאכן תמה על הנוסח שלפנינו אמאי לא הזכיר הפסח, ותי', אי הייתי אומר פסח הייתי מסופק אם הייתי אומר ההגדה בזמן שחיטת הפסח דהוי ביום או בזמן מצה דהוה בלילה, לכך אמר מצה לחוד שהיה זמנו בלילה. ע"כ. ויעוין גם במכילתא דרשב"י פ' בא שם איתא, "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים כל זמן שגופו של פסח קיים". ולפ"ז נאמר דאכן תרי דינים איכא, אבל לא מחד קרא אלא מתרי קראי, איכא דין לחם עוני, שהוא דין במצות מצה שתאמר עליו ההגדה, וכן איכא דין בפסח מצה ומרור שתאמר עליהם הגדה, והוא מה דילפינן מקרא דבעבור זה, שאין פירושו רק הזמן בלבד, אלא הוא קיום מצוה בעצם הפסח מצה ומרור.

ולפ"ז נראה דה"ט דצריך שישאר טעם פסח בפיו או טעם מצה בפיו, שהרי אחרי פסח ומצה ממשיך בקריאת

ההלל, שהיא כאמור חלק מההגדה, וכמו"כ יכול להמשיך ולספר ביציאת מצרים כל הלילה, ומקיים בזה מצוה וה"ז משובח, אבל כיון שיחסר במצות ההגדה הפסח והמצה, לכן בעינן שישארו טעמים

בפיו, וה"ז נידון כאילו אומר ההגדה והלל על הפסח והמצה, וכן שתיית ב' הכוסות האחרונות היא נמי חלק ממצות ההגדה, וכש"נ. וראה בהערותי לאבודרהם ליל פסח.

נדפס בקובץ "מוריה"

ניסן תשס"ו גליון שכ"ג-שכ"ד

סימן כה הלל בליל פסח

העולה מדברי הקדמונים דאיכא תרי חיובי אמירת הלל בליל פסח, חיוב מדין יו"ט שנתחדש בליל פסח יותר משאר יו"ט, וכן הלל על אכילת הפסח, מלבד החיוב בשחיטת הפסח ♦ אם יש שתי סיבות לחיוב אמירת הלל, אפשר לצאת יד"ח בהלל אחד ♦ החיוב משום יו"ט הוא על הגברא, ואילו החיוב משום הפסח הוי חיוב חפצא ♦ חזינו להדיא כן לענין הלל בנטילת לולב ♦ וכן מצינו במוצות אכילת מצה, דיש חיוב מצה בפ"ע שנוהג גם בזה"ז מהתורה וגם חיוב משום קרבן פסח ♦ נ"ל שא"א לצאת יד"ח שמחה בקרבן פסח הואיל ושניהם חובת גברא, משא"כ בשאר קרבנות ♦ מבאר דכמו באכילת מצה ומרור דלגבי שיהא הפסח נאכל עליהם א"צ שיעור כזית, ה"ה לענין הלל כיון שצריך את ההלל שיהא הפסח נשחט או נאכל עליו סגי בפרק מן ההלל ♦ מבואר עוד בקדמונים דגם ברכה ליכא על הלל של שירה ♦ י"ל דאיכא מצוה בזמן דאיכא פסח למי שאינו אוכל פסח, דיאכל מרור מדרבנן ולכן יש ברכה ♦ מעיר על לשון הרמב"ם על אכילת מצות ומרורים ♦ מבאר איך תקנת אמירת הלל בזה"ז כאשר אין קרבן פסח ♦ בזמן ביהמ"ק היתה קריאת ההלל פעם אחת בתוך ההגדה עם אכילת הפסח וברכו עליו ♦ מבאר מש"כ הרמב"ן דהואיל וכך היא תקנ"ח לקרוא את ההלל שוב אין כאן הפסק ♦ ביאור המנהג ודעת המחבר בשו"ע שהלל בביהכנ"ס נאמר בברכה ובהגדה אומרים הלל בלי ברכה ♦ מפרש פסק מהרי"ל שיש לאכול שיעור של שני כזיתים ♦ לפי האמור אין סתירה בין התוספתא למסכת סופרים כפי שנראה משאלות הראשונים ♦ פלוגתא דהקדמונים האם יוצאים יד"ח מצה באכילה ראשונה או באכילה אחרונה של אפיקומן ♦ מעיר אמאי לא נאמר דבתחילה מקיים מצוה של תורה במצה ואח"כ מקיים הזכר לפסח עם מצה הנאכלת ♦ מבאר מש"כ במג"א בדין אמירת הלל בתוך פסוקי דזמרה ♦ י"ל טעם מה שבליל הסדר אומרים בהגדה הלל הגדול לאחר הסעודה

חלוואה, חי' הר"ן ור"ן על הרי"ף, ושאר ראשונים שם, ותוס' ברכות יד, א ותוס' ה"ר יהודה מסירליאון שם ע' קעו - ז,

הקדמונים האריכו בדין קריאת הלל בליל פסח, ראה רמב"ן בלקוטות פסחים קיח, א, ובחי' רבנו דוד, מהר"ם

ובמרדכי בתוספת מערבי פסחים שהיא לר"פ, שם, וכן בפ"י התפילות והברכות לה"ר יהודה ב"ר יקר ח"ב ע' עג - עט, וע' קלב - קלג, ואליו נתכוין הרמב"ן במש"כ מה שקיבל ממורו רבנו יהודה בשם ה"ר יצחק ב"ר אברהם הצרפתי, וראה בדברי המהדיר על חי' רבנו דוד^א.

ויש לבאר בקצרה בס"ד העולה מכל מה שכתבו בזה, ומה שנתחדש בס"ד, בפשוטו איכא תרי חיובי אמירת הלל בליל פסח, חיוב מדין יו"ט שנתחדש בליל פסח יותר משאר ימים טובים שאמירת הלל היא רק ביום, וראה משנה מגילה כ"ב, ובגמ' שם, וטורי אבן שם יד,א, ושו"ת חיים שאל ח"ב סי' י"א, ושו"ת חת"ס או"ח סי' נ"א, ותו איכא חיוב אמירת הלל על אכילת הפסח, מלבד החיוב שיש לאומרו על שחיטת הפסח. וראה שו"ת חקרי לב או"ח סי' פ"ז.

ונראה ברור שאם יש שתי סיבות לחיוב אמירת הלל, אפשר לצאת יד"ח

בהלל אחד, וא"צ לאומרו פעמיים, ולא מבעיא הכא כפי שיבואר, אלא גם כאשר שני החיובים הוו חיובים גמורים המוטלים על הגברא, נמי י"ל שיוצאים יד"ח בהלל אחד, וכמו שנתבאר בס"ד בקרואי מועד עניני חנוכה, וכמו שמצינו עירובין מ,א, שזכרון אחד עולה לכאן ולכאן, ואכן הכא הוא פשוט טפי, דחיוב הלל משום יו"ט וחיוב הלל משום אכילת הפסח הם חיובים שונים ביסודם, דהחיוב משום יו"ט הוא על הגברא, ואילו החיוב משום הפסח הוי חיוב חפצא, כלומר שצריך שיהא הלל באכילתו כמו בשחיטתו, ומה"ט גם אם תמצי לומר ששני חיובים על הגברא א"א שיצא יד"ח בהלל אחד, מ"מ בכה"ג פשוט שיוצא, הואיל ואין הגדר במצות חפצא, שיש מצוה וחובה לומר את ההלל, אלא הגדר הוא שצריך שיהא הלל באכילת הפסח, ובמציאות איכא הלל, ומאי אכפת לן שזה ההלל נאמר על חיוב משום היו"ט, או משום כל טעם אחר, דהעיקר הוא שיש הלל באכילתו ובשחיטתו. וראה שאג"א

א. וראה גם שו"ת רשב"א המיוחסות סי' רב, ובסדר פסח לרשב"א, ר"ש סירליאו ירושלמי ברכות פ"ה ה"א, מאירי ברכות ד, א, מו, ב, תשב"ץ קטן עם כתונת תשב"ץ סי' קצ"ז ו' וכן תוס' פסחים קד, ב, ואורחות חיים הלכות ליל הפסח סי' כ"א, רוקח סי' רפ"ג, או"ח ח"א סי' מ"ג, ראבי"ה סי' קס"ח, אמרכל ה' פסח (ספר היוכל למרכס) ע' קסה-ו. וע"ע רמב"ם וראב"ד פ"ג מה' חנוכה ה"ו, וכס"מ שם באריכות על גדר ומצות הלל בליל פסח. וע"ע ב"אוצר מפרשי התלמוד" פסחים קד, ב 155-194, ומש"כ בס"ד "באוצר" סוכה לט, א 27-32, וראה התקנות בישראל כרך ג' ע' קלד, וראה מאמרי בקרואי מועד על חנוכה, ונדפס קודם בקובץ "בית אהרן וישראל" גליון קט"ז אות א' מביאור הגר"א סי' תרע"ח ס"ק כ"א. וראה במוריה שע"ח-ש"פ כמה מאמרים על הלל בליל פסח, וראה תורה שלמה פ' בא חלק י"א מילואים סי' כ"ה על הלל מהתורה או מדרבנן.

סי' ס"ה דשו"ט בשי' בה"ג ורמב"ן דהלל בליל פסח הוא מדאורייתא, וכן מש"כ בזה בטורי אבן מגילה יד, א, וע"ע שו"ת בנין שלמה סי' נ"ח.²

וחזינן להדיא כן לענין הלל בנטילת לולב, דהתם נמי איכא חיוב מצד יו"ט דסוכות, וגם מצד מצות לולב, עי' פסחים קיז, א,¹ ואע"פ כן סגי באמירה אחת של

הלל לשניהן, ונתבאר בס"ד בקרואי מועד עניני חג הסוכות.³ ויותר מצינו לענין מצות אכילת מצה, דאיכא תרי חיובים, איכא חיוב מצה בפ"ע שנוהגת גם בזה"ז מהתורה, ואיכא נמי חיוב משום קרבן פסח, וכמו שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, וראה פסחים צ, א, וחד אמר במצה ומרור נמי כו"ע לא פליגי דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו דכיון

ב. וראה פי' רי"פ פרלא על ס' המצוות לרס"ג עשה נ"ט-ס'. וראה תורה שלמה פרשת בא כך י"ב מילואים סי' י"ב בירור רחב על הלל בשחיתת פסח ואכילתו, מכתבי תורה לר"י רוזין ור"מ קאלינא סי' א'-ג'. וראה להאדר"ת בהלכות גדולות אות ח' ע' ריז חי' דינים בענין הלל בליל פסח. וראה בהלכות סדר ההגדה לריטב"א ע' ו', שהלל בליל הסדר אינו מדין הלל, ושני הפרקים הראשונים שאומרים בתוך ההגדה לא שייכים לקריאת הלל, עי"ש דברים חדשים. ויל"פ גם עפ"י הרמב"ם בספר המצוות עשה קנ"ז, וכ"ה בספר החינוך מצוה כ"א, שבכלל מצות סיפור יציאת מצרים נכלל החיוב להודות ולהלל כו', עי"ש, ועל כן ההלל נכלל בהגדה, וראה מכילתא פ' בא יב, כז. וראה רש"י פסחים לה, א, דלחם עוני על הלל, אבל בפ"י ר"ח שם קטו, ב כתוב שלחם עוני הוא רק על ההגדה.

ובתורת רפאל ח"ב סי' ע"ד פי' שי' הסוברים שיש ברכה על הלל בליל פסח, היא כשי' הירושלמי שיש לברך על מצוה אע"פ שאין בעשייתה גמר מצוה, עי"ש כל דבריו, ואינו מובן לי מה ענין זל"ז, דהתם הנידון הוא שהעשייה היא הכשר מצוה בלבד, וצ"ע.

ג. וראה בקונטרס מחי' רי"ז הלוי על סוכה ע' 62, ויל"ע בפ"י ר"ח פסחים פח, א דהואיל ואומרים הלל בשחיתת הפסח, תו לא חיילא אז אנינות, עי"ש. וצ"ע דהלל זה אינו של יו"ט, ואיך יועיל לבטל אנינות, וצ"ע. [ועפ"י דבריו שם נמצא די"ל דהלל דיו"ט דרבנן והלל של לולב דאורייתא, ולפ"ז הרי מי שאמר הלל בלי לולב, ואח"כ נטל לולב, צריך לחזור ולקרוא עמו את ההלל לקיים מצוה דאורייתא]. ועפ"י האמור מיושבת קר' השאג"א סי' נ"ט, אמאי אשה אינה מוציאה יד"ח הלל, עי' סוכה לח, א, הרי היא חייבת בשמחה, ולהרמב"ן בהשגות על ספר המצוות שרש א' הלל משום שמחה, ועפ"י זה ניחא והרמב"ן לשיטתיה שם, דאיכא הלל גם משום לולב, וזה א"א לאשה להוציא, והתם מיירי בהלל דסוכות. וראה מקרא העדה פ' ויקרא סי' ט'. [וראה מעשה רב (ז'לושינסקי) במילואים בירור מנהג הגר"א וחכמי בריסק בנידון זה].

ד. וראה משנת יעב"ץ או"ח סי' כ', וע"ע מאורי המועדים ע' נד-נה, וראה פי' רשב"ץ ברכות יד, א.

ומ"מ לא שמענו שצריך לאכול שני פעמים מצה, משום חיוב גברא דמצה, ומשום חיוב חפצא דפסח, וש"מ דעל חיוב חפצא סגי שיש עמו מצה, ולא אכפת לן מאיזו סיבה, וגם מבואר שם דכמו לענין מרור שכל מצותו היא רק עם הפסח, סגי בפחות מכזית, הואיל ויאכלוהו נאמר על הפסח, ה"ה נמי גם במצה הנאכלת עם הפסח א"צ שיעור כזית^ה, דמאי שנא מצה ממרור^ט.

דמכשירין דפסח ניהו כפסח דמי, ובכתבי הגר"ח משוכפל סי' מ"א ע' כה, מבאר שגם במצה איכא שני חיובים, מצות בערב תאכלו מצות, וכן לאכול מצה עם הקרבן פסח, וכן בדרך זו מבואר בזכר יצחק ח"א סי' פ' אות ב'^ה, ועיי"ש מה שמיישב בזה קו' המפרשים על התוס' קידושין לח, א בשם הירושלמי^י, וראה משנ"ת בס"ד ב"אוצר מפנה"ת פסחים צט, ב הערה 86, וכן 137, 176, וראה שם קכ, א 89-90^י,

ה. ובאסופות הגר"ח הלוי קידושין סי' ט"ו כתוב שהיא סברת הזכר יצחק והגר"ח שבחה עד מאד. וצ"ע בירושלמי קידושין פ"א ה"ז, ולפי פ' הפנ"מ שם דלמ"ד נשים בפסח חובה, א"צ היקש לחייב נשים במצה משום בל תאכל חמץ, אלא כיון שנאמר בפסח על מצות ומרורים יאכלוהו, ממילא נשים חייבות, עיי"ש. ולהזכ"י והגר"ח אין זו ראייה, דזה חיוב אחר, וי"ל שגם אין חיוב כזית מצה, כמו שאין חיוב כזית מרור לשיטת שאג"א, וצ"ע. וע"ע מקראי קדש פסח ח"א סי' פ"ג ע' רנח.

ו. ובמקו"א מובא בשם ר"מ זמבה וזכרון שמואל ומשאת משה, דעולה מדבריהם, דזמן אכילת פסח הוא בי"ד, אלא שבקדשים הלילה הולך אחר היום, ואקרי אז יום י"ד, ונמצא דמצה הנאכלת עם הפסח היא גם בי"ד, ואילו מצות מצה עצמה היא בט"ו, שאינה קדשים, וילפינן לסוכות, ט"ו ט"ו מחג המצות, ראה סוכה כה, ב, וא"כ אע"פ שב' המצות נאכלים באותו זמן, מ"מ אצל המצה הוי ליל ט"ו, ואצל המצה שעם הפסח הוי ביום י"ד בלילה.

והנה לפי המבואר במקומות הנ"ל בשם הזכר יצחק והגר"ח, שעל חיוב מצה גופא אין קושיא מעדל"ת, וכל הקושיא היא רק ממצה הבאה עם הפסח, אכתי לפי הנאמר בסמוך להלן שמצה זו אינה צריכה שיעור, א"כ למ"ד ח"ש מותר מן התורה, הרי בלא"ה מותר לאכול מן החדש עם הפסח, וא"צ לדחיית עשה את ל"ת, וצ"ל דאתיא כמ"ד ח"ש אסור מן התורה, ואיסור זה הוא בלאו, או אפי' אע"פ שאין לאו אלא איסור תורה גרידא, וכפי שדנו אחרונים, על קושיית הירושלמי שיבוא עשה דפסח וידחה ל"ת דחדש, כלומר, שאין הנידון על עשה דמצה, אלא על עשה דפסח שצריך לאוכלו על מצות ומרורים, וע"ז קאמר יבוא עשה וידחה את ל"ת. ויש לפלפל בזה, ואכ"מ.

ז. וראה מאמרי על מצה עשירה בפסח וע"פ.

ח. וכיו"ב על אכילה שלכדה"נ וכיו"ב, וראה ריטב"א פסחים לט, א וכן בסדר ההגדה על כרפס, ודוק לנידוד, וראה ח"י ר' שמואל פסחים לט, א אות קמו-קמט בענין מרור.

ט. ועי' פסחים קיד, ב, אכלן לחצאין יצא כו', וברש"י ורשב"ם דבמרור קמירי.

שנתבאר, דזה נאמר בשתי מצוות המוטלות על הגברא, דבמצות חפצא כיון שבמצוות איכא מצה, תו לא אכפת לן אמאי נאכלת זאת המצה. אלא שכאמור יל"ד גם בהנ"ל שזכרון אחד עולה לכאן ולכאן, אמאי ל"ה מצוות חבילות, וראה קרואי מועד הנ"ל, ואכ"מ.

[ואגב, עפ"י דרך זו נ"ל שא"א לצאת יד"ח שמחה בקרבן פסח, הואיל ושניהם חובת גברא לאכול, ואין עושים מצוות חבילות, משא"כ בשאר קרבנות שמצוות אכילתן היא רק מצות חפצא שיהיו נאכלים, שפיר יוצא יד"ח שמחה בהן, ואין בזה מצוות חבילות, ופשוט. ולא כ"כ חזו"א או"ח סי' קכ"ט סק"י, ולדעתו יוצאים ע"י פסח מצות שמחה, ובאמת בגמ' לא נזכר ענין זה כלל.]^א

וראה שאג"א סי' ק', הגהות חדשות למהר"י צייטליש על הסמ"ק מצוה ר', שו"ת דברי מרדכי (פרידבורג) סי' מ"ח - נ"ג, עמק יהושע סי' ח', תורת חסד או"ח סי' מ"ט, שו"ת משיב דבר או"ח סי' ל"ב, אבנ"ז או"ח סי' שפ"ג, וע"ע שו"ת חת"ס או"ח סי' ק"מ, שו"ת כתב סופר או"ח סי' פ"ו, ישועות יעקב או"ח סי' תע"ה, רש"ש פסחים צא, ב, וכן שם קטו, א, פירוש הגר"פ פרלא על ספר המצוות לרס"ג עשה מ"ז-מ"ט, ועי' חזון עובדיה על הלכות פסח סי' ל"ח, וכתבי הגר"ח הנ"ל סי' מ"ב.

והעיקר חזינן דיוצאים יד"ח המצות חפצא אי איכא אכילה אחרת מאיזה טעם שיהיה, ואע"פ שהיא משום מצוה אחרת, ולא שייך בזה גם אין עושין מצוות חבילות חבילות, ומהטעם

י. ובמקו"א נתבאר עוד בזה בס"ד.

יא. אבל יש להעיר מהגמ' פסחים קח, ב, דמתבאר שם בד' כוסות יוצא גם יד"ח שמחה, עי"ש, והרי שתיית ד' כוסות היא חובת גברא, ומ"מ יוצאים יד"ח שמחה, ואין אומרים בזה שאין עושין מצוות חבילות, וא"כ י"ל שגם קרבן פסח מועיל לשמחת יו"ט, וצ"ע. וראה ירושלמי שקלים פ"ב ה"ב שנסתפקו אם יוצאין יד"ח ד' כוסות ביין של שביעית, ועי"ש בפ"י ר"ש סירילאו דמשום שפירות שביעית מצוה לאוכלן, לא משמע דנפיק יד"ח ד' כוסות, ולפ"י נראה שר"ל אין עושין מצוות חבילות, ומסיק הירושלמי דיד"ח, עי"ש. ויל"פ טעמא דאכילת פירות שביעית היא חובת חפצא, ומצות שתיית ד' כוסות היא חובת גברא, ולפיכך לית לן בה, וכש"נ.

[ובקה"ע פ"י משום שלכם, וכבר תמהו עליו, ראה מש"כ בס"ד ב"אוצר" סוכה לט, א הערה 11, [וע"ע פתחי שערים פסחים קו, א, קו"ש ח"ב סי' ט"ז, מקדש דוד זרעים סי' נ"ט סק"ה, קו"א לטו"א ר"ה ל, א, משיב דבר ח"ה סי' פ"ה, ועוד כתבתי בזה במק"א בס"ד.] ומ"מ לשיטתיה אם הפשיטות בירושלמי משום דשל שביעית הוי לכם, אכתי בשל מעש"ש, אכן לא יד"ח, דהוי ממון גבוה, וצ"ע. ותקלין חדתינן פ"י משום מצוות לאו ליהנות ניתנו, ומיירי בפירות שביעית לאחר הביעור שאסורין,

והנה מבואר בראשונים שם בשם רב האי גאון וסיעתו, שהלל הנאמר על אכילת הפסח, ובזה"ז רק על המצה, וכמבואר ברש"י פסחים לה, א, דזה נכלל בלחם עוני שאומרים עליו דברים הרבה, היינו ההגדה וההלל ², דהלל זה א"צ שיחא הלל שלם, וא"צ לגומרו, ומה"ט נאמר ההלל בליל פסח בתוך ההגדה לחצאין, וזה לא אקרי הלל שלם, וא"א לשיטתם לברך עליו לגמור את ההלל, עי"ש, וכן יעוין מש"כ בזה בחי' מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם הלכות חנוכה, וגם בקונטרס חי' מרן רי"ז הלוי על סוכה ע' לג - לד, ומבואר בראשונים שם דהלל דיו"ט אקרי קריאה והלל שעל הפסח אקרי שירה ³.

ואולי יש קצת דמיון בנושאים אלו, דכמו לענין אכילת מצה ומרור, אע"פ

שכל אכילה היא כזית, מ"מ לענין שיחא הפסח נאכל עליהם, א"צ שיעור כזה, ה"ה לענין הלל, אע"פ שכל הלל הוא דוקא כשהוא בשלמותו ואין בו הפסק, דגם ע"י הפסק חסרה שלמותו, ראה משנ"ת בס"ד בקרואי מועד עניני תפילות וברכות, מ"מ כיון שצריך את ההלל רק כדי שיחא הפסח נשחט עליו או נאכל עליו, סגי גם באיזה פרק מן ההלל, ואכן כן חזינו במתני' לענין שחיטת הפסח, שהוא נעשה בשלש כיתות ואמרו את ההלל, ומעולם לא הגיעה כת שלישית לואהבתי לדעת ר' יהודה, ולת"ק לא גמרו פעם שלישית, ראה פסחים סד, א, הרי שא"צ כל ההלל על שחיטת הפסח. וראה רש"י פסחים שם, וברמב"ם פ"א מהלכות קרבן פסח הי"א, ומאירי פסחים שם, ורש"י ותוס' סוכה נד, ב, ומאירי שם, וכן משנ"ת ב"אוצר" שם ⁴.

ולפי מסקנת הירושלמי שיוצאין יד"ח, אכתי נאמר כן גם במצה דמצוות ללה"נ, והאמת אינו כן, דבמצה אסורה לא נפיק יד"ח, והנאת הגוף אינה ניתנת משום מללה"נ, ובמצה אפשר להנאת מעיו בלי הנאה גרונה, דבלע מצה יצא, ואכתי צ"ע.]

יב. ולא כר"ח שם שהזכיר רק ההגדה, והיינו מה שאומרים מצה זו, וכ"ה בפ"י ר"ח שם קטו, ב, והובא לעיל.

יג. וראה משנת יעב"ץ או"ח סי' י"ט, כ"א, וראה הערותי לאבודרהם על שחרית של ר"ה הערה 148. ומבואר שאע"פ שהלל נאמר בדין שירה, מ"מ א"צ עשרה, דלא מצינו למ"ד שצריך עשרה באמירת הלל בהגדה. ושמעתי אומרים בשם הגר"ח דשירה היא בעשרה דוקא, ואיני יודע המקור. וכמדומה לי שהלל בהגדה תיובתיה. [ויש לציין מש"כ הרמב"ם דשמירת מקדש היא ב"עדה" היינו עשרה, וחזינו דעבודת הלוויים בעשרה, ובמקו"א נתבאר בס"ד, ושם ה"ה לשירה, וצ"ע.]

יד. וראה ברכות יד, א דהלל הוי פרסומי ניסא, וצ"ע אם י"ל כן על כל הלל כמו על שחיטת ק"פ ולולב, וכן על יו"ט, וצ"ע. וראה פרדס יוסף פ' בא על הנידון של הלל בליל פסח, דהרי איתא מגילה כ, ב, דהלל הוא רק ביום, עי"ש. וראה חי' רשב"ץ ברכות שם.

ומבואר עוד בקדמונים הנ"ל, דגם ברכה ליכא על הלל של שירה, והיינו משום שאינו שלם, וזה מבואר יותר והכל חד טעמא, דהואיל ואינה מצוה בפני עצמה, אלא חלק ממצות הפסח לפיכך א"צ שיהא הלל שלם, ולפיכך אין בו ברכה לעצמו^{טו}, וכמו"כ לענין מרור כשהיה נאכל עם הפסח בזמן הבית, ולפני שהיתה תקנת חז"ל לאכול רק מרור שזה הוא דין בזה"ז שאין פסח, אכן לכאורה י"ל שאין ברכה על המרור

והמצה הנאכלים עמו, ואיכא רק ברכה על המצה בגלל שהיא גם מצוה בפ"ע, וכש"נ, ונמצא הכל הולך אל מקום אחד, וראה נמי בחי' מרן רי"ז הלוי הנ"ל שהכל חד טעמא על מה שפוסקין באמצע ההלל, ומה דאקרי שירה, דמשום ב' טעמים אלו אין ברכה על ההלל, ויעו"ש שהכל אחד הוא, וזה מבואר כדברינו בס"ד^{טז}. וע"ע תשובות רש"י (אלפנביון) סי' ש"ג - ש"ד, ושו"ת הר"י מיגאש סי' מ"ד^י.

טו. ובפי' ר"א מלונדריש על הגש"פ ע' קנא כתב, מ"מ קריאה אי הוי כדרך שהיו קורין בזמן עשיית הפסח שהפסח טעון שיר כו', ודבר ידוע הוא שלא היו מברכים אז בקריאתו מידי דהוה אשאר שירי קרבנות כו', ע"כ. ולא נתבאר מ"ט אכן לא מברכים על מצוה זו, ומאי שנא מכל המצוות שיש בקרבנות שמברכים עליהם, ראה במל"מ ריש ה' מעה"ק בשם הרמב"ן. וראה אבודרהם (תשע"ה) ח"א בתשובת ר"י אבן פלאט פ"ג והערותי שם 129,176, וצ"ע. ועי' שבלי הלקט סי' רי"ח, וספר המנהגות ע' 159, ושם מבאר ג' טעמים אמאי אין מברכים, עי"ש.

ולפ"ר אכתי צ"ע, דאמנם נכון שהלויים קראו את ההלל בעשיית הפסח, והוא ממצות שירה על הקרבן, אבל מלבד זאת יש מצות קריאת הלל של ישראל בעלי הקרבן, כמפורש פסחים סד, א, וכבר ביאר ענין זה בתי' מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם ה' קרבן פסח, עי"ש. [וראה גם בקובץ "שערי תורה" תשרי תשכ"א בשמו, וכן ע"ע משנת יעבץ מועדים סי' כ"א, ספר היובל לריד"ס מאמר מרמ"מ כשר, וכן ראה בתורה שלמה פ' בא כרך י"ב חלק י"ב מילואים סי' י"ב, חוקת הפסח לר"י גרשוני]. אך פשוט שהר"א מלונדריש אזיל בש"י התוס' פסחים שם, שרק הלויים קראו הלל, כדאיתא בתוספתא פסחים פ"ד הלכה י"א, וראה תוספתא כפשוטה שם ע' 561-2].

טז. וכן הוא להדיא באבודרהם ה' ליל הסדר בשם הגאונים, ושם מפורש כדברי הגרי"ז, ואילו בלשון המרדכי שהביא הוא, אינו מבואר כ"כ, עי"ש. וראה שם הערה 428. וע"ע שו"ת נטע רבעי אור"ח סי' י"ב, וכן במאמרי על אין עושין מצוות חבילות.

יז. וראיתי מובא שהעירו אמאי לא נימא שהגדה היא כמו מגילה, דקרייתה זוהי הילולא, עי' ערכין י, ב, וכ"פ הרמב"ם פ"ג מה' חנוכה ה"ו, וא"כ ע"י הגדה שוב א"צ הלל. וגם אם נאמר דזה רק במקום הלל של קריאה, ולא במקום הלל של שירה, אכתי לדרכנו הרי איכא ב' חיובי הלל בליל פסח, ונאמר שהלל של קריאה ליכא, מהטעם האמור. ושמא י"ל דבשלמא במגילה, לכתחילה כאשר תקנו חז"ל מצות קריאת מגילה, היה זה גם במקום הלל, דלולא תקנת קריאת מגילה אכן היו צריכים

אלא שלענין מרור מפורש ברמב"ם דלא כדברינו, יעוין בפ"ח מהלכות חמץ ומצה ה"ו שכתב להדיא דבזמן דאיכא פסח אם אוכל בכריכה מצה ומרור מברך על אכילת מצות ומרורים, ואם אוכל מצה בפ"ע ומרור בפ"ע מברך על זה בפ"ע ועל זה בפ"ע, ומקורו בפסחים קטו, א, אלא דהתם נאמר כן על הזמן הזה שאין פסח, והרמב"ם כ"כ על זמן הבית שיש פסח, ולע"ע לא ראיתי למי שעמד בזה,

לקבוע קריאת הלל, וכפי שכך הוא הדין על יום שנעשה בו נס, אבל בהגדה הרי היא מצות עשה בפ"ע מהתורה, ובכללה הודאה כמבואר ברמב"ם בספר המצוות עשה קנ"ז, ואם מלבד זה יש מצות אמירת הלל על הנס, שהוא דין בכל מקום וזמן, א"כ אין לפוטרו ע"י ההגדה, וה"ז כעין מצוות חבילות חבילות, וע"ע שו"ת חת"ס או"ח סי' נ"א, ושו"ת חיים שאל ח"ב סי' י"א, וכן ראה מה שהאריך בשו"ת משנת יעב"ץ או"ח מועדים סי' ע"ז על הלל ביום ובעמידה, ובלייל פסח אומרים הלל אע"פ שאינו יום וגם בשיבה, וראה שבלי הלקט סי' קע"ג, וכתבתי עוד במקו"א. וראה תורת רפאל ח"ב סי' ע"ה על חובת הלל בלייל פסח, ויום ראשון דפסח, דאין יוצאים יד"ח הלל מה שאומרים בליילה, משום הלל על הנס, דבעינן ביום דוקא, אע"פ שיש חובה גם בליילה, ולפיכך הלל יו"ט א' דפסח הוא גם משום יו"ט וגם משום הנס, עיש"ה. וראה טו"א מגילה יד, א על הסתירה אי הוי הלל על הנס, או חובת יו"ט.

ובקונטרס מחי' מרן רי"ז הלוי הנ"ל אכן נקט שהלל ליל פסח הוא רק דין שירה, ולפיכך אין ברכה, והוא כמו הלל שאומרים על גאולה מצרה, וכמש"כ בה"ג ורבנו ירוחם פ"י הגמ' פסחים הנ"ל שאין הכוונה לימים קבועים, אלא ממש כאשר נגאלים מצרה יש לומר הלל, אבל אינו חובה, וכנראה זוהי גופא היתה תקנת חז"ל, וברכה ליכא, וגם לא נאמר בו שצריך הלל שלם דוקא, וממילא כמובן שאין בו דיני הפסק, והוסיף הגרי"ז שזוהי דעת המ"מ בפ"ג מה' חנוכה ה"ו, דהלל זה על גאולה מצרות הוא מדברי קבלה, והוא שירה, והלל שקורין י"ח ימים בשנה באופן קבוע הוא דין קריאה, ובו יש ברכה והוא הלל שלם דוקא ויש בו דיני הפסק, ובסוף דבריו הביא גם מתו' הרא"ש ותו' ר"י מסירליאון ברכות לה, א, שהלל בשחיטת ואכילת פסח הוא דין שירה, ומ"מ אין בו שירה על היין, עי"ש כל דבריו. וראה גם בקונטרס מחי' מרן רי"ז הלוי על ר"ה סוכה דף לד-לה מדה"ס. וע"ע חי' הגרי"ז וחי' הגרמ"ד הלוי ערכין י, א.

והנה לפ"ז גם הלל של לולב, הוא דין שירה, שנכלל בגמ' בחד מחתא עם הלל שעל קרבן פסח. ולפיכך גם על הלל זה אין ברכה, והברכה נאמרת על ההלל של יו"ט, וראה קרואי מועד עניני חג הסוכות משנ"ת בזה בס"ד. ומ"מ לפי דרכו של הגרי"ז אין בלייל פסח הלל של קריאה, ולפי דרכו איכא ב' חיובים, של קריאה ושל שירה, וכש"נ בס"ד.

ואולי אפשר להוסיף, דמלבד מה דאיכא דין שירה על ק"פ כמו על לולב, שאינו ענין של גאולה מצרה, הנה בלייל פסח איכא גאולה מצרה, ולא משום יום קבוע, אלא משום שבכל דור ודור חייב אדם לראות או להראות את עצמו כאילו יצא ממצרים, וא"כ עתה ממש יצא מהצרה ונגאל, וא"כ יש לו לומר הלל זה לפי בה"ג וכפי' הגרי"ז שם, אלא שכאמור אין בו ברכה וא"צ שיהא שלם, וכך

דבשלמא בזה"ז תקנו חכמים מצות מרור בפ"ע, וממילא יש ברכה, אבל בזמן הבית מנ"ל שיש ברכה על המרור, כאשר הוא רק חלק ממצות אכילת פסח, ואדרבה לכאורה יש לכוללו עם הברכה שעל אכילת קרבן פסח, וצ"ע.

ואולי י"ל דכמו שתקנו חז"ל מצות מרור בזה"ז בדליכא פסח, איכא נמי מצוה דרבנן בזמן דאיכא פסח, למי שאינו אוכל פסח מכל טעם שהוא, דמ"מ יאכל מרור מדרבנן, וממילא שוב איכא ברכה, וראה עוד מש"כ בס"ד ב"אוצר" פסחים קכא, והובא שם גם משו"ת תורת רפאל ח"ב סי' קי"ז, יעו"ש שאכן כ"כ, ולפ"ז מיושב, ועי' היטב בראבי"ה תשובות

וביאורי סוגיות סוף סי' תתקצ"ז, ואכ"מ אריכות י"י.

ודרך אגב יש להעיר על הלשון ברמב"ם "על אכילת מצות ומרורים", לשון רבים כלשון הכתוב בתורה, וכנראה גם אם אוכלן בפני עצמן אומר "על אכילת מצות", וכן "על אכילת מרורים", אבל בה"ח שם כתב הרמב"ם על נוסח הברכות בזה"ז "על אכילת מצה", ו"על אכילת מרור", וגם בזה לא ראיתי לע"ע למי שעמד לבאר, אם כי נראה דהתם שיש לכלול גם המצוה שעל הפסח, נקט לישנא דאכילתן על הפסח, ובזה"ז נקט לישנא לפי תקנת חז"ל בזה"ז על מרור גרידא, וכן דין תורה על מצה גרידא, אע"פ

הוא פשוטו של מקרא מאמר הנביא, השיר יהיה לכם ליל התקדש חג, כלומר שיאמרו שירה על גאולת סנחריב, כמו השיר בליל אכילת הפסח, וכלשון רמב"ן בס' המצוות שרש א' שהביא שם, והיינו גם שיר הלל שאומרים בכל ליל פסח, הוא ממש אותו הדין.

ונפ"מ בזה, דבזה"ז ליכא ק"פ, ואומרים על אכילת מצה, זכר לק"פ, ולדרכנו א"צ לסברא זו, אלא איכא דין שירה על עצם הגאולה עתה מצרה, וגם בלי ק"פ. ברם בבה"ג מבואר דדוקא דכניפין כל ישראל, ולפ"ר זה ליתא כל ליל פסח, וראה המנהיג ע' רנה-ז, והערות המהדיר שם, ושמא הואיל וכל ישראל אומרים בליל הסדר איקרי כניפין כל ישראל. ולפ"ר בהלל זה שאינו אלא רשות וכנ"ל, א"כ ליכא יצא מוציא, לפי הנתבאר אצלי במאמרי על "תפילת ערבית רשות", במקרא העדה פ' ויצא, (ונדפס גם בקובץ "נטעי נעמנים" ליקווד תש"ע). וראה אבודרהם סדר פסח ובהערה 568, דבפשוטו מוציא אחרים גם בהלל, וצ"ע, וכתבתי בזה עוד במקו"א. ועיקר דברי תו' ר"י מסירליאון ורא"ש דהלל בליל פסח אינו על היין, אינו מובן לי לפ"ר, הרי אומרים הלל על הכוס, וכנראה כוונתו שמדין הגמ' אומרים על אכילת פסח ולא תלוי בכוס, וגם אי לית ליה כוס אומר הלל, וצ"ת. [ואגב, בס' המכתם והמאירי הוזכר המנהג של אמירת הלל בע"פ בין הערביים, זכר לשחיטת הפסח.]

יח. ושו"ר מש"כ המשכנ"י בספרו קהלת יעקב פסחים קטו, א, וכן שם עוד בחי' על הרמב"ם, עי"ש. וראה גם תורה שלמה פ' בא כרך י"א מלואים סי' י"ט.

שבתורה נאמר גם על אכילת המצה בלבד "בערב תאכלו מצות", וזה המקור לחיוב דאורייתא בזה"ז, ואכתי צ"ע כל הענין הזה י"ט.

ונחזי עתה איך תקנת אמירת הלל בזה"ז כאשר אין קרבן פסח, דהנה כאמור נתבאר שיש מצות הלל בליל הפסח מב' טעמים, מדין קריאה דיו"ט ומדין שירה על הק"פ באכילתו, ומקיימים הכל באמירה אחת כמו שמצינו במצוות אחרות כיו"ב, ולפיכך מסתברא שבזמן שהיה ביהמ"ק קיים אכן היתה קריאת ההלל רק פעם אחת בתוך ההגדה עם אכילת הפסח, כדאיתא במתני' שיש הלל באכילתו, וכדאיתא בגמ' פסחים פה"ב דפקע איגרא כו', ואז לא קראו הלל בתפילה בביהכנ"ס, ונמצא אפוא שאכן היתה אז ברכה על ההלל, ואע"פ שמדין שירה לא היתה ברכה, אבל בגלל חיוב קריאה היתה ברכה, אלא שע"ז תעמוד שאלת הקדמונים, דבשלמא על ההלל של שירה אין דין לגמור את כולו וממילא אין דין הפסק וכנ"ל, אבל תיפוק ליה שצריך לגמור את כולו, וממילא לא להפסיק, כדי שיהיה הלל שלם, בגלל הלל של קריאה, ואכן הרמב"ן שם כתב דהואיל וכך היא תקנ"ח לקרוא את ההלל, שוב אין כאן

הפסק, ורק צריך לברר אם אכן היתה כן תקנ"ח לקרוא הלל על הפסח, שזה יכול גם הלל של יו"ט ולהפסיק באמצע, או שאין כלל תקנ"ח על קריאת הלל מדין יו"ט בליל פסח, ומ"מ אם נקטינן שכן היתה התקנה מעיקרא, אין כאן קושיא².

ובדברי הרמב"ן שם צ"ע במה שהביא שאם הפסיק בהלל או בק"ש במקום שהיה לו היתר לעשות כן, א"צ לחזור ולברך. וצ"ע, דהתם היה היתר על איסור, והדבר ביסודו אסור, וקבעו חז"ל שמ"מ אינו מפסיד ההלל והברכות, ומה זה שיין להכא להוכיח שאפשר לכתחילה לתקן כן, ויל"פ דה"ק, דאם היה הדין שגם בעושה בהיתר צריך לחזור ולברך, ש"מ שהפסק פוסל צורת ההלל לגמרי, וממילא לא מסתברא שיתקנו חז"ל לכתחילה הלל של קריאה עם הפסק, אבל כיון דחזינן שאינו פוסל, שפיר י"ל שגם לכתחילה תקנו כן, ותו מיייתי הרמב"ן מתקיעות שהברכה עולה על כל הסדר, ומ"מ מפסיקין באשרי ותפילה בלחש, וה"ה הכא.

ולבאורה צ"ע הדמיון, דהתם הוא ברכת המצוות גרידא, ולא הפסיק בין ברכה לתקיעות, והפסק באמצע המצוה

יט. וראה במקרא העדה פ' בא בענין ברכות המצוות על כמה מצוות, וראה הערותי לאבודרהם סדר ליל פסח הערה 496. וראה עתה בקובץ משולחן מלכים פסח (תשס"ח) ע' תשעה-תשפג.

כ. וראה שבלי הלקט סי' ש"ג מה שהביא הוכחה מהלל לענין הפסק שא"צ ברכה, ושמא כוונתו להלל של ליל פסח, וצ"ע.

אינו פוסל, אבל כאן הנידון הוא על סדר שיש לו ברכה תחילה וסוף, וחזינן בגמ' פ"ק דברכות יד,א שעצם צורת ההלל נפגמת ע"י ההפסק, ומנ"ל שעשו בו חז"ל הפסק לכתחילה, וצ"ע. ומ"מ דרך אגב למדנו לשי' רמב"ן שהיו מברכים על ההלל בהגדה תחילה וסוף, שיש איסור להפסיק בדברים אחרים מלבד מה שהוא סדר ההגדה. וראה "אוצר" סוכה לט,א 27-32 משנ"ת בס"ד כ"א.

ובספר "שרשי מנהג אשכנז" ח"א ע' 265-281 אסף ידיעות נכבדות מהקדמונים והפוסקים בנידון ההלל בביהכנ"ס בליל פסח כ"ב, ובודאי שבכמה מנהגים א"א שיתבארו עפ"י דרכנו, אבל אם באנו לישב את המנהג של רוב העולם בזמננו, שהלל בביהכנ"ס נאמר בברכה, ושזוהי גם דעת המחבר בשו"ע ודעת המקובלים ההולכים בשי' האריז"ל, ובהגדה אומרים הלל בלי ברכה, ורק מיעוט אנשי אשכנז אינם אומרים הלל בביהכנ"ס כלל, ובהגדה אומרים בלי ברכה, וכדי לבאר דעת ומנהג רוב העולם צריך לישב בדרך האמור, דאם מברכים

על ההלל בביהכנ"ס שלא על מצוות שהם זכר גם לקרבן פסח, ש"מ שיש ביסוד הדין גם מצוות קריאת ההלל בליל פסח משום יו"ט, ורק כאשר היה קרבן פסח, ואז היה חיוב גמור מדינא לומר על אכילתו את ההלל, קבעו חכמים קריאה אחת עם הברכות ואע"פ שמפסיקין, וכש"נ, ברם לאחר החורבן שאין לנו קרבן פסח, ואין חיוב מעיקר דינא לקרוא את ההלל בתוך ההגדה, שוב לא רצו חז"ל שיקראו את ההלל עם הפסקות בברכותיו, ולפיכך קבעו את קריאת ההלל משום היו"ט בבית הכנסת עם התפילה, וכמו שכך הוא ראוי להיות, שיהא ההלל יחד עם התפילה.

ויעוין בתשובות מהרש"ם ח"א סי' א' בביאור לשון התוספתא מנחות פ"י, וראה חסדי דוד שם, וע"ע אור שמח פ"א מהלכות תפילה ה"ב כ"ג. ובסדר ההגדה השאירו קריאת ההלל בלי ברכה ראשונה, אע"פ שמברכין את הברכה האחרונה לצורך ארבעת הכוסות וכמש"כ הטעם כמה מהראשונים. ועי' פסחים צה,ב בחילוק בין פסח ראשון שטעון ההלל

כ"א. וע"ע תורת רפאל ח"ב סי' ע"ד. וראה הררי קדם ח"ב סי' ק"ק"א.

כ"ב. והוסיף עוד בקובץ משלחן מלכים על פסח לזכר ר"א פלצינסקי ז"ל ע' תתקעב-תתקלו.

כ"ג. והגר"א סי' תרע"א ס"ק כ"א כתב הטעם שאומרים הלל בביהכנ"ס, אע"פ שנתקן על הכוס, והוא משום פרסומי ניסא, וציין לירושלמי ברכות פ"א ה"ה, ומתוך כך למד לענין הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת, עי"ש. וראה קרואי מועד חנוכה משנ"ת בס"ד. ולפ"ר אינו מובן, דאם מתחילת התקנה היה לומר הלל על הכוס, והיינו בביתו ולא בציבור, איך נעקור תקנה זו לומר בביהכנ"ס בגלל פרסומי ניסא, וצ"ע.

בעשייתו ואכילתו, ופסח שני רק בעשייתו, דבעשיה החיוב הוא משום אפשר ישראל שוחטין כו', ואין אומרים הלל כד, ולפיכך בשניהם יש הלל, אבל באכילה אין הלל אלא בלילה המקודש לחג, כלומר, אע"פ שההלל הוא משום אכילת פסח, מ"מ היינו דוקא בחג, ע"ש. וזה מבואר כדברינו, וראה עוד בגמ' שם, לילה קא ממעט כו', וצ"ב כה.

ובספר הנ"ל מובא טעם שלא לומר הלל בביהכנ"ס, דהואיל ותקנוהו חז"ל

בסדר ההגדה עם המצוות, אם יאמר קודם הפסיד את מעלת ההלל עם המצוות שעליו, ושוב לא יועיל לו מה שיחזור ויאמר הלל, שכבר יצא יד"ח. וכמדומה שהדברים הללו אינם מכוונים, דבשלמא אם היה דין של חובת הלל שצריך שיהיו בו תוספת מצוות, נכון שהפסיד ההלל כתקנו, אבל הוא איפכא, שצריך אכילת הפסח על ההלל, היינו שיהא ההלל נוסף על הפסח, ולפיכך לא הפסיד כלום במה שקרא הלל קודם לכן כו', ולפי דברינו אין כל קושיא, דבאמת איכא ביסודו שני דיני

כד. [אגב, במקו"א כתבתי במי שאמר הלל ואח"כ בא לו לולב, אם חייב לחזור ולקרוא, כיון שולוב מחייב בהלל, וכמו"כ יל"ד להסוברים דאשה הנוטלת לולב אע"פ שפטורה, מקיימת מצוה מהתורה, ואפי' עדל"ת, ראה מקרא העדה פ' ויקרא, וא"כ י"ל שאשה שנוטלת לולב, ממילא מתחייבת בהלל מה"ת לש"י רמב"ן בס' המצוות, וראה בזה בקונטרס חי' רי"ז הלוי על סוכה ע' לג.]

כה. וצ"ע בפ"י ר"ח פסחים צח, א דמע"פ בחצות אקרי יו"ט בגלל ההלל שאומרים בשחיטת הפסח, עי"ש. ולפור"ר צ"ע דהוא דין בפ"ע על שחיטת הפסח, ואיך נעשה יו"ט ע"י כך, ופשט הגמ' הנ"ל בדפסח שני איכא הלל אע"פ שאינו יו"ט, וצ"ע.

כו. וכיו"ב כתב הרמב"ן בדרשה לר"ה פ"י וכן במלחמות פ"ד דר"ה, וראה גם ריטב"א שם לד, א, בתשובת השאלה, אמאי אין תוקעין את כולן על סדר הברכות, ומבאר שם דמצות תקיעות דאורייתא ה"ז יוצא יד"ח בתקיעות דמיושב, ואילו התקיעות שעל סדר הברכות אינן מדין תקיעות, אלא מדין תפילה, להעלות התפילה בתקיעה, וסגי במה שתוקעין על הסדרים הללו, עי"ש, והוא מבואר כדברינו, דאילו היתה מצות תקיעות להיות על סדר הברכות, אכן עדיף שלא לצאת בתקיעות דמיושב, כדי שיהיו תקיעות בשלימות, אבל הואיל והתקיעות הן צורך תפילה, סגי בתקיעות בעלמא, וז"ב.

ובדעת הקדמונים דתקיעות דאורייתא הן על סדר הברכות, י"ל דהוא דין בתקיעות ולא בתפילה, וכש"נ. וראה בקרואי מועד ר"ה במאמרי "תפילה ותקיעות ברה"ה" משנ"ת בזה בס"ד. וראה גלינוי הש"ס ר"ה טז, א שהביא לשון התוספתא ר"ה פ"א כדי שתעלה תפילתכם בתרועה לפני, עי"ש, וראה מקראי קדש ימים נוראים סי' כ"א מש"כ בזה, ודבריו תמוהין שאע"פ שהרגיש בסברת הרמב"ן שהוא דין בתפילה ולא בתקיעות, הביא מק"ש וברכותיה, וקידוש על היין, עי"ש. ולהנתבאר אינו

הלל של יו"ט ושל קרבן פסח, זה הוא קריאה, וזו היא שירה, ובביהכנ"ס יוצאים יד"ח הלל של שירה, וראה עתה בהררי קדם על מועדים לריד"ס חלק ב' (תשס"ד) סימנים ק' - ק"א באורך. וראה גם במבוא להגדה שלמה פרק כ"ז מקורות רבים מספרי הקדמונים בענין זה, וכן ראה ב"הגש"פ ותולדותיה" לר' גולדשמידט ע' 55 על הנוסחאות שבכת"י שיש בגניזה מתקופות היותר קדומות, אבל כמובן אינן מתקופת הבית, ולכן לא נזכר שם ברכה על ההלל. וע"ע לענין שירה על הנס בפי' התפילות והברכות ח"ב ע' נד, וכן מש"כ בס"ד במקרא העדה פ' ויחי כ"י.

ובמה שהוזכר למעלה גם חיוב מצה הנאכלת עם הפסח מלבד חיוב מצה בעצמה כ"י, אלא שהכל נאכל בשיעור אחד, לכאורה לפי הנ"ל שגם מרור בזמן הבית יש בו מצוה בפ"ע מדרבנן, הנה גם במצה זו הנאכלת עם הפסח איכא מדרבנן מצוה בפ"ע, ונפ"מ לענין שיעור כזית, דמה"ט מרור בכזית וכמבואר במפרשים, וא"כ ה"ה מצה זו היא גם בכזית מדרבנן כ"י. ואולי בזה יש לפרש פסק מהרי"ל שיש לאכול שיעור של שני כזיתים, והיינו כזית אחד זכר לקרבן פסח, וכזית נוסף זכר למצה שעם הפסח, וראה ב"ח סי' תע"ז שהביא דברי הרא"ש

ענין זל"ז, דהתם הגדר בתקנ"ח שתהא הק"ש עם ברכות, ולא שיהיו ברכות עם ק"ש, וכן הגדר שיהיה קידוש על היין, ולא שיהיה יין על קידוש, ולפיכך מובן שאין הנדונים שוים, וז"ב. וע"ע חיבור התשובה להמאירי ע' 287. וראה עתה בהערותי לאבודרהם דיני ר"ה משנ"ת בס"ד.

כז. וע"ע שו"ת בית יהודה (ר"י עייאש) סי' ל"ג.

כח. וראה גם צפנת פענח תנינא דף עד, א מדה"ס.

כט. וראה משנ"ת בס"ד ב"אוצר" פסחים קכ, א 82-123, עיש"ה. ולפ"ר לענין כורך שהוא זכר למקדש, צ"ע, אמאי צריך כזית מצה וכזית מרור, והרי לפ"ר בזמן המקדש סגי בפחות מכזית מאלו לצורך אכילה עם הפסח. והרי חובת מצה מדאורייתא ותקנת מרור מדרבנן כבר יצא יד"ח, וא"א שזכר למקדש יהיה יותר ממקדש עצמו, ואכן רק השאג"א סי' ק' העלה שצריך כזית מצה וכזית מרור לכורך, וזה עפ"י שיטתו שמרור הנאכל עם הפסח מהתורה הוא כזית, וממילא ה"ה מצה, אבל להחולקים על השאג"א, וכפשט הרא"ש שאינו כדבריו, אכן א"צ לעשות כן, וראה במג"א סי' תע"ה ס"ק ד' בשם המרדכי דבכורך היה להלל ג' כזיתים, (וע"ע מאמר מרדכי שם ס"ק ז' על כזית חרוסת), וכן מפורש במרדכי זית של מצה וזית של מרור וזית של פסח, עיי"ש דף לח, ג, וזה לא כהרא"ש, ולעולם לשי' הרא"ש א"צ כזית אלא מהקרבן פסח, וכש"נ. ואכן יעוין בהגדת חכמי אשכנז (ירושלים תשס"ו, אוצר הראשונים מכת"י) ע' 164, שא"צ כזית מרור בכורך, ונראה דמ"מ נוטל כזית מצה שהוא זכר לקרבן פסח כמו אפיקומן שהוא זכר לפסח. וע"ע משנת יעב"ץ מועדים סי' י"ז.

קרבן פסח, כדאיתא ברמב"ם שם, שאוכלים ק"פ בתחילת הסעודה, וכן אוכלים בסופה, [ולא נזכר בהלכות ק"פ פ"ח, רצ"ע] לא.

ומעתה נמצא דעפ"י דרכנו נתיישבו בס"ד כל השאלות, דהנה הראשונים הביאו התוספתא פ"ו דפסחים דהלל נאמר בביהכנ"ס רק בגלל שאינם בקיאים לב, ולפיכך נקטו דהיום אין כל צורך בזה, דגם אז הלכו רק האינם בקיאים לביהכנ"ס באמצע ההגדה לשמוע ההלל, ולדרכנו זה היה בזמן המקדש שאמרו הלל בסעודה עם ברכה וכו"ל, ואילו המסכת סופרים שהיא יותר מאוחרת, מתקופה בתר הגמרא, או עכ"פ אחר החורבן, אכן כבר היה תקנה לאומרו להלל בביהכנ"ס בברכה, ועל ההגדה בלי ברכה, וכש"נ. ואין אפוא כל סתירה בין התוספתא למסכת סופרים, כפי שנראה משאלות הראשונים, וזכינו לקיים בס"ד מנהג א"י בזמננו שהכל אומרים הלל עם ברכה, ולא כמי אלו שרוצים לערער על מנהג זה ולבטלו לגמרי גם שלא לאומרו בלי ברכה.

ובמה שהוזכר שיש במצה שתי מצוות, מצות מצה בעצמה, ומצות מצה

שאפיקומן הוא זכר לפסח, וכן דברי הרשב"ם שהוא זכר למצה הנאכלת עם הפסח, וראה המנהיג ע' תצו, וכן מג"א שם ס"ק א', והיינו שיש כאן זכר לקרבן פסח, וגם למצות מצה שעם הפסח, מלבד מה שאוכל מצה מדאורייתא, וצריך נמי כשיעור כדאמרן, שיש מדרבנן שיעור למצוה ומרור שעם הפסח, אע"פ שמהתורה א"צ כשיעור, וכש"נ. וע"ע יראים סי' צ"ד, ותועפות ראם שם בסופו ל. ושור"ר אריכות בשו"ת חזון עובדיה על הלכות פסח סי' מ"ד. עי"ש.

ובאמור ליכא מצוה לאכול ב' פעמים מצה, מצה בפני עצמה, ומצה עם הפסח, וראה ברמב"ם פ"ח מה' חמץ ומצה ה"ו-ט', אלא שיש במצות מצה העיקרית, גם קיום של המצות פסח, והואיל ויש באותו כזית מצה שני קיומי מצוה, לפיכך בזה"ז שאין הקיום של מצה שעל הפסח, עושים לזה זכר, לאכול מצה בפ"ע, ולזה איכא ב' דעות אי האפיקומן הוא זכר לפסח עצמו, או לזכר לקיום המצוה שבמצה שעם הפסח, ואיכא שי' מהרי"ל שעושים זכר לשניהם, ולכן אוכלים שני כזיתים, אע"פ שבזמן ק"פ גופיה לא מצינו שאכלו עוד מצה עם הפסח. ומ"מ אין עושים זכר לשני כזיתים

ל. וראה העמק דבר שמות יב, ח, וכן בשו"ת משיב דבר או"ח סי' ל"ב.

לא. וראה הערותי לאבודרהם סדר ליל פסח הערה 145. וראה גם "מוריה" גליון שעא-שעב מאמר בנושא זה.

לב. ויעויין גם בירושלמי שקלים פרק ב' הלכה ב' ומפרשים שם.

ברור אם הכל נזהרים בזה ל^ד. גם ידוע המעשה ששכח רש"י לאכול אפיקומן, ראה תשובות רש"י אלפנבין סי' ש"ד, וסמך על אכילה ראשונה, ואם דעתו היה תמיד לצאת יד"ח רק באפיקומן, נמצא שלא כיון לצאת בכזית ראשון, ולא יצא יד"ח, ואיך אפשר שבדיעבד אין אכילת אפיקומן לעיכובא, וע"ע פר"ח או"ח שם ל^ה.

ובאמת אינו מובן למה קאמר כן, והרי המצוה מתחלקת לתרתי גם בדאיכא פסח, איכא מצות אכילת מצה, וזה כנ"ל חובת גברא ובכזית, ואיכא מצות אכילת פסח, ואיכא מצה עם אכילתו והיא חובת חפצא, וא"צ כזית כמבואר ברא"ש לענין מרור, ואמאי לא נאמר בפשוטו שהמצוות מתחלקות בקיומן, ובתחילה

שעם הפסח, כבר ידועה פלוגתא דהקדמונים האם יוצאים יד"ח מצה באכילה ראשונה, או באכילה אחרונה של אפיקומן, ושי' רוב המפרשים שאכילה ראשונה היא לקיום המצוה דאורייתא, אבל שיטת רש"י ורשב"ם, פסחים קכ, א, היא שאפיקומן הוא למצוה דאורייתא, ולפ"ז הוסיף שער הציון סי' תע"ז אות ד' שצריך לכיון בברכת אכילת מצה על אכילה זו, וכנראה לא חששו להפסק ל^י, אע"פ שלענין תקיעות מבואר ברי"ף ושאר פוסקים שאסור להפסיק מלבד מה שהוא בסדר התפילה, ואכן כך מובא לעיל מהרמב"ן לענין הלל, ואלבא דרש"י הרי גם בגלל המצוה אין להפסיק, וכן מובא בחזון עובדיה סי' מ"ד בשם השל"ה שאין להפסיק, ושכן כתב דברי צבי או"ח שם עפ"י שי' רש"י ורשב"ם, עי"ש, אבל לא

לג. וראה תוס' פסחים קטו, א ד"ה מתקיף.

לד. וראה הערות לאבודרהם סדר פסח הערה 496.

לה. ועי' תו' פסחים שם על הדמיון למרור כאשר אין לו ירק אחר, שמברך על הכרפס בורא פרי האדמה ואכילת מרור, ויוצא יד"ח רק באכילה שניה, עי"ש. וראה המנהיג ע' תצו שאכן בזמן שהיה קרבן פסח אכלו קודם מצה שאינה משומרת וכיו"ב, ולא ברכו על אכילת מצה רק במצה הנאכלת באחרונה עם הפסח, ועי"ש טעם החילוק בין בזמן ק"פ ובין בזה"ז דליכא פסח, ועי"ש ס' תצ"ח עוד חידוש, שלדעתו יש לעשות הכורך בסוף הסעודה לפני האפיקומן, וכפי שעשו בזמן שביהמ"ק היה קיים, יעו"ש כל הענין. אבל עי' ברמב"ם פ"ח מה' חמץ ומצה ה"ו שאוכלים פסח ומצה בתחילת הסעודה, וחוזר ואוכל פסח או מצה בסוף הסעודה, עי"ש הלכה ט', וראה או"ז ח"ב סי' רל"ב שהשווה ברכות ק"ש בק"ש לפני הזמן דה"ז כמו ברכת המצה בכזית ראשון, דכמו התם מצות ק"ש היא על המיטה לרש"י, ה"ה מצות מצה היא באפיקומן לשי' רש"י, ולא איכפת לן בהקדמת הברכות, עי"ש, ושי' הקדמונים היא שברכות ק"ש אינן ברכות המצוות, ראה תר"י ריש ברכות ואבודרהם (תשע"ה) ח"א ע' 120 פ"ד ס"ו הערה 33, ולכאורה אין להשוות הנושאים.

מקיים מצוה של תורה במצה, ואח"כ מקיים הזכר לפסח עם מצה הנאכלת עמו^ל, וצ"ע. שו"ר שהאריך בשו"ת חזון עובדיה ה' פסח סי' מ"ה בדין הסיבה באפיקומן אי מעכבת, עיש"ה. וכן יעוין מש"כ בס"ד ב"אוצר מפרשי התלמוד" פסחים קיט, ב, 38-58 בש"י רש"י ורשב"ם הנ"ל והחולקים עליהם, וא"צ לכפול הדברים. וע"ע "התקנות בישראל" כרך ג' ע' קלד, וכן משנת יעבץ מועדים סי' י"ט. ובמקו"א נתבאר בס"ד לענין הלל שדינו לאומרו מעומד, ובליל פסח בסדר הגדה הוא נאמר במישוב, ראה מג"א סי' תכ"ב ס"ק י"א בשם הב"י בשם שבלי הלקט, עיי"ש מש"כ בזה^ל.

[ואגב, ראה במג"א סי' תכ"ב סק"ו על דין אמירת הלל בתוך פסוקי דזמרה, שפסק המג"א דא"צ לברך על ההלל תחילה וסוף, כיון שכבר בירך על פסוקי דזמרה ברוך שאמר וישתבח, ועי"ש שהזכיר שכן כתבו לענין הגדה של פסח, ולא נתבארה לי הכוונה, ולע"ע לא ראיתי הפירוש, וצ"ע. ובעיקר דין זה לכאורה הרי ברכת ההלל היא ברכת המצות כלשונה אקב"ו, ואינה ענין לברוך שאמר, ברם הביאור הוא כמש"כ במקו"א בס"ד דעיקר ברכת הלל לפנייה ולאחריה היא כמו ברכה על התורה, אלא שהוסיפו לשון ברכת המצות^ל, וגם ברכות פסוד"ז הן ברכות התורה, וכמבואר בהערותי

לו. וראה שבלי הלקט סי' רי"ח ע' 200 שביאר אמאי אין נוטלים גם מרור באפיקומן, שאף הוא נאכל עם הפסח ויהיה גם בכלל הזכר, עיי"ש.

לו. וראה גם ט"ז שם בסוף הסי', וראה שו"ת חת"ס או"ח סי' נ"א. [נומ"מ נראה לפי הנתבאר, אם לא בירך באכילת כזית ראשון, אזי יברך באכילת כזית אחרון, שהרי עדיין קיום המצוה לפניו, וראה קה"י ברכות סי' ה', שלפי"ד העמק שאלה שאילתא קנ"ג אות ד', נמצא שגם סתם אכילת מצה בליל פסח היא בכלל מצות עשה דאורייתא, וכיו"ב דייק המהר"ל בגבורות ה' פרק י"ח מלשון הרמב"ם פ"ו מה' חמץ ומצה ה"א, וא"כ בלא"ה יוכל לברך כל זמן שאוכל, ולא אפיקומן בלבד, אלא שהקה"י דחה דבריו עפ"י הגמ' פסחים קיח, ב בענין מרור, ובמקו"א נתבאר בס"ד החילוק בין מצה בליל סוכות, עפ"י הנ"ל בשם המפרשים בגדר מצות מרור, עיי"ש. וכיו"ב יל"ד לענין כזית פת בליל סוכות, ראה רמב"ם פ"ו מה' סוכה ה"ז שהוא כלשונו לענין מצה, וא"כ יש להשוותם, ויש לברך אע"פ שכבר אכל כזית. וכ"כ גם בתשובות משיב דבר או"ח סי' ל"ו, עיי"ש. ויש לציין כי בהעמ"ש הנ"ל כתב בדרך זו גם לענין תקיעות, וגם בלבוש מבואר שכל מה שתוקע הוא בכלל המצוה, וראה גם אבני נזר או"ח, ובמקו"א כתבתי עוד בזה, אבל בחי' המיוחדים להרמב"ם ר"ה כח, ב מפורש שהמוסיף לתקוע עובר על כל תוסף, עיש"ה. ובראב"ן בסי' ס"א במעשה דמגנצא סובר שהמוסיף בשברים עצמן ה"ז עובר בכל תוסף, עיי"ש. ובהערותי לאבודרהם על הלכות ר"ה כתבתי בזה.]

לח. וכן מפורש בחי' רבינו דוד פסחים שם שכתב דהקורא הלל בלי ברכה הוי בכלל מה שאמרו

לאבודרהם ח"א (תשע"ה) פ"ג סמ"ד הערה 364 ע' 4-113. ובלקוטי הגר"ח סי' ד' יש השגה על המג"א, ומסגנון הדברים נראה שאינו להגר"ח אלא לריד"ס, עי"ש.]

* *

הנה י"ל טעם לשבח [ושוב ראיתי שכבר כ"כ בספר המחכים ע' 131, עי"ש], מה שבלייל הסדר אומרים בהגדה הלל הגדול לאחר הסעודה, וכן רמז לזה המאור ס"פ ע"פ, עי"ש. והוא עפ"י הגמ' תענית כה, ב, אביי ורבא דאמרי תרוייהו לפי שאין אומרים הלל אלא על נפש שבעה וכרס מלאה, והיינו הלל הגדול וכמפורש במשנה שם, ורש"י שם פי'

הטעם מתוך שכתוב בו נותן לחם לכל, נאה להאמר על השובע, ולכן לאחר שאוכלים האפיקומן, שהוא נאכל על השובע, יש לומר הלל הגדול. [וראה חי' רשב"ץ ברכות לה, א דמה"ט נמי ליכא ברכת הנהנין לפנייה מהתורה, עי"ש.]

ועי"ש בגמ' דאם שכיח שכרות, אומרים קודם הלל ואח"כ אוכלים. ובליל פסח אע"פ ששותים ד' כוסות ליכא חשש שכרות, שהרי זה באמצע הסעודה, ואינו מביא לידי שכרות. וצ"ע שלא ראיתי ברמב"ם פט"ו מתעניות הט"ז שהביא דין זה דבחשש שכרות קורין קודם הלל, שו"ר במעשה רוקח שם, יעו"ש.

חז"ל על מה אבדה הארץ, על שלא ברכו בתורה תחילה, ועי"ש בהגהת המהדיר שהרגיש בזה, ועכ"פ מבואר כדברינו בס"ד. ויסוד הדברים נמצא בחי' מרן רי"ז הלוי ה' ברכות, ומבאר כן בכוונת תוס' סוכה מד, ב ובגמ"י פ"ג מה' מגילה, עי"ש. ובדבר רבינו דוד הדברים מפורשים טפי. [יש לציין הגמ' ברכות ט, א, ק"ש ערבית והלל בלילי פסחים ואכילת פסח מצותן עד שיעלה עמוד השחר, ובגמ' הק' רק מאכילת פסח, ויל"ע דהלל הוזכר תחילה, ואדרבה, ההלל הוא בגלל אכילת הפסח, ור"ש איגר ציין לעי' בשו"ת משפט צדק סי' נ' ושו"ת הר"י הלוי (כנראה מהר"י לבית הלוי) סי' ל"ה, ויש לפלפל עפ"י דברינו בזה].

נרפס בקובץ "קול התורה"

ניסן תשע"ד

סימן כו

קריאת הלל בזימון בליל הסדר

כתב הטור, ומצוה לחזור אחר זימון, והכי איתמר במדרש תהילים, הקוראים את ההלל צריך שיהיו שלושה שיהא אחד אומר לשנים הודו, וכתב א"א הרא"ש ז"ל, ולא נהגו כן ✦ מביא שהראשונים הבינו שיטת השוחר טוב, שדין זה נאמר בכל קריאת הלל בכל השנה ✦ מפורש בדברי המנהיג שהנידון הוא גם על ההלל וגם על ברהמ"ז, ואע"פ שאינו לעיכובא אלא למצוה ✦ מבאר דהואיל ותקנת ד' כוסות היא על הברכות, ויש כוס אחד הנאמר על בהמ"ז, א"כ כל שבהמ"ז יותר מעולה גם הכוס המתקן עליו חשוב ✦ על דרך זה יש לפרש דיש מעליותא אם ההלל נאמר בשלושה, ממילא גם הכוס המתקן עליו הוא מעולה יותר ✦ לפיכך מובן הדמיון שיש בכוס של הלל וכוס של ברכת המזון ✦ מבאר דברי הרא"ש שהם מקור פסק הטור ✦ מהרא"ש למדנו דס"ל להך שיטה עפ"י המדרש תהילים דצריך שלושה לעיכובא בארבע כוסות, ולא רק בהלל ✦ גם הרא"ש נקט דברי המדרש תהילים לעיכובא, אלא דלא בעינן שלושה גדולים וסגי באשתו ובניו קטנים שהגיעו לחינוך ✦ מעיר על דברי הפר"ח דאף דליכא שלושה שפיר דמי לקרותו כדאמרן סדר הבדלות הוא מונה

והעיקר העולה שהנידון הוא לענין ההלל, אלא שדרך אגב השתדלו לברך גם בזימון, ואע"פ שלפ"ר אין כל שייכות בין ב' הנושאים, והנה ענין זה נמצא בכמה מספרי הקדמונים, ויעויין באור זרוע הלכות ק"ש סי' מ"ד, ושם הנידון הוא בכל הלל שבכל זמן שאומרים, ולא נאמר כלל על ליל פסח, וכן מפורש בשבלי הלקט סי' קע"ד בהלכות ר"ח, והביא שם שחזן מ"ח ימים בשנה אומר היחיד הלל בלי ברכה,

כתב הטור או"ח סי' תע"ט, ומצוה לחזור אחר זימון, והכי איתמר במדרש תהילים, הקוראים את ההלל צריך שיהיו שלושה שיהא אחד אומר לשנים הודו, וכתב א"א הרא"ש ז"ל, ולא נהגו כן, ואי משום הודו לומר בשלושה סגי באשתו ובניו שהגיעו לחינוך, ע"כ. ועי"ש בב"י שכן הוא ברא"ש פרק ערבי פסחים סי' ל"ב, וראה ב"ח שם שהאריך לענין זימון בבהמ"ז וכן בדרכי משה ס"ק ב' ופרישה ודרישה שם.

קרואי קריאת הלל בזימון בליל הסדר מועד קסג

ומפורש בדבריו שהנידון הוא גם על ההלל וגם על ברהמ"ז, ואע"פ שאינו לעיכובא אלא למצוה, ועפ"י מה שמבאר לענין בהמ"ז שגם יחיד המברך בהמ"ז צריך כוס, ולדעתו מה"ט גופא גם ארבע כוסות הוו גם ביחיד, הואיל ואחד מהכוסות הוא כוס של בהמ"ז, אבל לא ביאר המנהיג מ"ט איכא מצוה מן המובחר בזימון בבהמ"ז, כיון שלפי דעתו בכל השנה מברך היחיד על הכוס, ואולי יש לבאר כך, דאדרבה הואיל ותקנת ד' כוסות היא על הברכות, ויש כוס אחד הנאמר על בהמ"ז, א"כ כל שבהמ"ז יותר מעולה, גם הכוס המתוקן עליו חשוב יותר וממילא הוי מצוה מן המובחר. [וראה למהדיר ספר המנהיג שמציין עוד קדמונים בנושא זה.]

ונראה דעל דרך זה יש לפרש ענין שלושה בהלל, דאע"פ שהלל נאמר גם ביחידות, וכפי שהובא לעיל די"ח ימים בשנה יחיד גומר בו את ההלל, ויש מעליותא אם ההלל נאמר בשלושה, וכיון שיש בזה מעלה, ממילא גם הכוס המתוקן עליו הוא מעולה יותר, ולפיכך מובן הדמיון שיש בכוס של הלל וכוס של ברכת המזון, דגם בהמ"ז וגם הלל יש בו מעלה אם נאמר בשלושה, בהמ"ז הוא דין מפורש במשנה דהוא מצות זימון, והלל הוא כפי המפורש במדרש תהילים, וכיון שיש בהם מעלה זו, יש להדר לעשות כן בליל הפסח, וכפי הנראה מלשון המנהיג, ההידור הוא בד' כוסות, וכפי שמבואר

וע"ז הוסיף בזה"ל, ובשוחר טוב כתב ואין אומרים הלל אלא בשלושה למי אומרים הודו אלא לשנים והכי איתא באגדת תהילים שאין קורין בפחות משלושה משום האי טעמא שאין אומרים הודו אלא לשנים, ויש תמהין על זה דמאי שנא מפסוקי דזמרה, ועוד דאמרינן אמר רשב"י משום ר"ש בן יהוצדק י"ח יום בשנה יחיד גומר בהן את ההלל, ור' צדקיה ב"ר בנימין אחי שני זצ"ל שאל לר' אביגדור כן זצ"ל, בימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל, יחיד מהו שיהא קורא את ההלל ויברך עליו, והשיב כי ראוי הוא היחיד לאומרו, ואין לסמוך על דברי שוחר טוב דאמרינן התם אין קורין הלל אלא בשלושה למי אומר הודו אלא לשנים היכא דלא אפשר כו', עכ"ל. והרי מפורש שהראשונים הבינו שיטת השוחר טוב, שדין זה נאמר בכל הלל בכל השנה, ותו מבואר שהבינו שהוא לעיכובא עפ"י דברי השוחר טוב, אלא שלא פסקו כן.

ובספר המנהיג דיני ליל הסדר ע' תקד, הביא גם הוא מהשוחר טוב, וכתב, ואע"פ שדבר ברור הוא וידוע שד' כוסות שתיקנו חכמים אף ביחידים תיקנום וכדאמר ש"מ ברכה טעונה כוס ואף ביחיד וא"צ ראייה כי בודאי היחיד חייב לעשות זכר לד' גאולות מ"מ לעשות מצוה מן המובחר צריך האדם להיות זריז ונשכר להתחבר עם חבריו ולהיות ג' לכל הפחות ולברך בזימון ולקרות את ההלל כדאמר בשוחר טוב יבקש רצון, עכ"ל.

שתקנו ארבע כוסות, קבעו אותם על בהמ"ז והלל, וצ"ע.

אמנם דיחוי זה של הרא"ש איתא נמי בתוס' שם קה"ב ד"ה שמע מינה,

ושם נוסף עוד בזה"ל, היה להם לתקן שיר לכוס שלישי, ע"כ. וכיו"ב איתא בתוס' ר"י משירליאון ברכות נב"א. וכנראה ר"ל כך, דבשלמא הכוס על הלל ניחא, דאין אומרים שירה אלא על היין, ולפיכך שפיר תיקנו הכוס הרביעי על ההלל, שהוא גדר שירה, וכמו שביארו הקדמונים גדר הלל בליל פסח שהוא ענין שירה, להוציא משאר קריאת ההלל שהוא גדר קריאה, ולפיכך לא מצינו במקום אחר הלל על הכוס אלא בליל פסח, אבל בהמ"ז אם לא נמצא בה כוס כל השנה, אין טעם לתקנה מיוחדת בליל פסח לומר על הכוס, ואם משום דצריך לומר איזה ענין על הכוס, היה לחז"ל לתקן איזה שיר נוסף, וכמו שאכן יש כוס חמישי, ויש שני הלל, הלל הגדול והלל המצרי.

והוסיף הרא"ש לדחות, ועפ"י המדרש תהלים שההלל בשלושה, וממילא נקטינן שעיקר ארבע כוסות לא נתקנו ליחיד אלא לשלושה, והוכיח כן, דאם תאמר שגם היחיד צריך כוס לבהמ"ז, אמאי יש כאן בכלל תקנה של ד' כוסות, הרי בלא"ה איכא כוס קידוש וכוס בהמ"ז, וממילא נוספו רק ב' כוסות של הגדה והלל, אלא בהכרח שיש תקנה מיוחדת לליל פסח של ד' כוסות, והיינו שיהיו בשלושה, ועל קידוש הוסיף הרא"ש

בלשונו כי מצות ד' כוסות גם ביחיד, מ"מ מצוה מן המובחר בשלושה, כלומר דממילא איכא מצוה מן המובחר בארבע כוסות עצמם.

ברם כאמור מקור דברי הטור הם ברא"ש, וז"ל שם, א"ל רב חנין לרבא ש"מ בהמ"ז טעונה כוס, לעיל (סי' י"ד) פירשתי שאין להוכיח מכאן דבהמ"ז טעונה כוס ביחיד, ועוד י"ל משום דעיקר ד' כוסות לא נתקנו ליחיד דאמרינן במדרש תהלים הקוראים צריך שיהיו שלושה כדי שיאמר אחד לשנים הודו, דאי לא תימא הכי שצריך לחזר אחר זימון, אלא אף ביחיד טעונה בהמ"ז כוס, אמאי קרי להו ד' כוסות, הא ליכא אלא שנים דטופיינא, דקידוש ובהמ"ז בעלמא נמי איתנייהו, אלא ודאי בעלמא א"צ לחזר אחר שלושה ובילילי פסח צריך לחזר, וכן בקידוש בעלמא נמי א"צ כ"כ לחזר אחר יין, אלא יקדש על הפת, ובילילי פסח צריך לחזר אחר יין וכו', עכ"ל.

ויש להרחיב ביאור דבריו, דמש"כ בסי' י"ד שאין הוכחה מכאן, היינו מש"כ שם בזה"ל, גם זה יש לדחות משום דברכת המזון טעונה כוס בשלושה, תקנו עליו כוס אחד אפילו ליחיד, ואם לא היה צריך כוס בשום פעם, גם עתה לא היו מתקנים כוס אחד לבהמ"ז, עכ"ל. ולא מובן לי, הרי בליל הסדר יש כוס על ההלל, ולא מצינו ענין זה באף מקום חוץ מליל פסח, א"כ גם על בהמ"ז י"ל שאע"פ שאין באף מקום כוס, מ"מ בליל פסח

קדואי קריאת הלל בזימון בליל הסדר מועד קסה

מתוך כך עולה שכל ליל הפסח צריך להיות בשלושה, וזה מפורש ברא"ש דעיקר ד' כוסות לא נתקנו ליחיד, וכש"נ.

אך הרא"ש מסיק שלא נהגו לחזור אחר זימון, וההיא דמדרש תהילים עם אשתו וקטן שהגיע לחינוך יכול לומר הודו, וארבע כוסות אע"ג דליכא אלא שתי טופיינא, מ"מ כולן ביחד הם ארבע כוסות, א"נ ד' כוסות תקינו רבנן דרך חירות, הואיל ואתנייהו, בכל חד וחד נעביד חדא מצוה, עכ"ל. ור"ל ב' טעמי אמאי איקרי תקנת ד' כוסות, כיון דבלא"ה יש ב' כוסות, ולזה קאמר דמ"מ בסך הכל יש ארבע כוסות, ועוד תי' (כנ"ל להגיה 'א"נ', ולפנינו 'א"ל', וכנראה ט"ס) דהיתה תקנה של ד' כוסות בפ"ע, והואיל ויש ד' כוסות נתקנה תקנה שבכל אחד יעשה מצוה, ואע"פ שבלא"ה נמי היו כוסות של מצוה, והכל תקנה אחת, שהרי שתאן שלא על זה הסדר לא יצא, ולפי שי' הרמב"ם פ"ז מה' חמץ ומצה ה"ט, וכמו שביאר בחי' רי"ז הלוי שם, הרי הענין מתחלק ואפשר לצאת חובת שתיית ד' כוסות דרך חירות שלא על סדר הברכות, ולומר כל הברכות על היין שאינו דרך חירות או חמר מדינה, ולפי התוס' אין הדברים מתחלקים, והכל צריך להתקיים על סדר הברכות, עי"ש שכך עולה מדבריו.

ומ"מ מפורש ברא"ש שגם הוא נקט דברי המדרש תהילים לעיכובא, אלא דלא בעינן שלושה גדולים, אלא דסגי

שצריך לחזור אחרי יין יותר משאר קידוש בכל השנה, וצריך ביאור, דמתחילת לשונו מתבאר שעיקר ד' כוסות הן רק בשלושה, כלומר וזה כולל אף הקידוש, כלומר כל ליל הסדר מיוסד על שלושה, ואי ליכא שלושה ליכא חובת ד' כוסות, וממילא יעשה קידוש גם על פת, וא"כ מה לו לרא"ש להוסיף שבקידוש יש דין מיוחד בליל פסח שצריך לחזור אחרי יין, והרי אין זה מחובת הקידוש, אלא מחובת ארבע כוסות, ומאי שנא מבהמ"ז שכאמור מברך כל השנה על יין ביחיד, אבל בליל פסח לא סגי בזה, אלא קיום מצות ד' כוסות הוא רק בשלושה, וצ"ע. וגם עיקר פי' הרא"ש לא מובן לי, איך מתיישב הצורך שיש בליל פסח בשלושה דוקא, עם ביאור תקנת ד' כוסות, אע"פ שבשאר ימות השנה יש נמי כוסות, והו"ל לחכמים לומר שיש דין שלושה ויש דין תוספת כוסות בלילה הזה, ותו לא מידי, וכל הענין צ"ת.

ומ"מ למדנו מהרא"ש דס"ל להך שיטה עפ"י המדרש תהילים דצריך שלושה לעיכובא בארבע כוסות, ולא רק בהלל, אע"פ שהמדרש מיירי רק בהלל, אלא מתוך כך נלמד לכל סדר הלילה, כלומר, דאם חזינן שאין הלל פחות מג', ובלי הלל אין כוס רביעית, ובלי כוס רביעית אין כלל ארבע כוסות, דהכל הוא תקנה אחת, ומי שאין לו כל ד' כוסות, אין כל מצוה בשתיית שלוש או שתיים, ונשארה רק מצות קידוש או בהמ"ז, וא"כ

שלושה שפיר דמי לקרותו כדאמרן בסוף פ"ק דחולין כו,ב סדר הבדלות הוא מונה, והכא נמי מצי לאומרו בתורת מזמור, עכ"ל.

והנה הדמיון לסדר הבדלות הוא מונה שנאמר שם לענין הבדלת יו"ט שמוכיר שבת, הואיל וסדר הבדלות הוא מונה, אינו מובן מה שייכות ענין זה לכאן, ותו מאי האי דקאמר פר"ח שיאמר ההלל בתורת מזמור, והרי הוא חותם בברכה, ואם צריך שלושה להודו, איך יחתום בברכה, וגם סתר עצמו מיניה וביה, דאי נקטינן כאן הסברא דסדר הבדלות הוא מונה, א"כ אין זה גדר מזמור, אלא כך הוא נוסח המתוקן עפ"י חכמים. ותו הרי מדברי הרא"ש מתבאר דהוי לעיכובא וכש"נ למעלה כל המשך דבריו, אלא דסגי ליה באשתו ובניו, ולא צריך דוקא שלושה גדולים, וא"כ כמו בשלושה גדולים היינו לעיכוב, ה"ה באשתו ובניו קטנים, וכיון דזה לעיכובא בהלל, הוי נמי עיכוב בכוס שעל הלל, וכיון שאין כוס על הלל, ממילא חסר בכל מצות ד' כוסות. וראה גם במשנ"ב סק"י - י"א שפוסק כהפר"ח, ולפו"ר פסק זה תמוה, דכאמור ריהטת לשון הרא"ש דהוי עיכובא ממש. וצ"ע בשאר ספרי הפוסקים.

באשתו ובניו קטנים שהגיעו לחינוך, וא"כ כמו אליבא דשי' המפרשים שהביא קודם לכן דמה"ט הוי עיכובא, ה"נ לפי שיטה זו, אלא שלפי שי' זו הרי דמשום כך כל ליל פסח צריך להעשות בשלושה גדולים, ולפי מאי דמסיק הרא"ש אין המדובר אלא בהלל, ואכתי אינו מובן, דכמו לפי שי' קמייתא, כיון שיש צורך בהלל בשלושה דוקא, ובלא"ה ליכא הלל וממילא ליכא כוס, וממילא ליכא ד' כוסות, נאמר גם לשי' הרא"ש כן, לענין אשתו ובניו, אך החילוק נראה מבואר, דבשלמא על שלושה שפיר איכא למימר דכך היא תקנת כל ד' כוסות, וכמו דמצינו ענין צירוף שלושה בבהמ"ז אבל אשתו ובניו קטן אין בזה כל דיני צירוף, אלא פשוט כדי לקיים נוסח ההלל לומר הודו, וא"כ אין זה דין אלא בהלל עצמו ולא שייך לשאר מצוות הלילה.

ובשו"ע סי' תע"ט במחבר ורמ"א דמצוה לחזור אחרי זימון, ויעו"ש בט"ז ס"ק ג' ומג"א סק"ב והגר"א ושאר אחרונים מש"כ שם לענין בהמ"ז והלל בביאור לשון השו"ע, וכתב הפר"ח שם וז"ל, כתב הרא"ש, ולא נהגו כן ואי משום הודו לומר בשלושה סגי באשתו ובניו שהגיעו לחינוך, ע"כ. ונראה דאף דליכא

חג הפסח תשנ"ב

סימן כז ברכת הנהנין של מצוות

מבואר בגמ' שבברכת הנהנין אי אפשר להוציא אחרים ידי חובתם אם אינו אוכל עמהם, ורק בברכת היין של קידוש וברכת הלחם של מצה הו"ל כברכת המצוות + בשו"ע איתא דאפילו בשבת שהוא חייב לאכול פת לא יברך לו חבריו ברכת המוציא אם אינו אוכל + מבואר מדברי המג"א דסעודת שבת ויו"ט היא גופא להנאת האדם, משא"כ במצה וקידוש אינם להנאת האדם ולכן הו"ל כברכת המצוות + יש ללמוד מדבריו שמי שא"א שיברך בשבת ויו"ט אינו אוכל, משא"כ באכילת מצה ויין קידוש יאכל המצה או יקדש על היין בלי ברכה + צ"ב שהרי לא התירו חכמים לעבור איסור דרבנן לקיום מצוה של תורה + אם יש בזה עשה דוחה לא תעשה, א"כ אמאי במצות אכילה בשבת ויו"ט לא נאמר יבוא עשה וידחה ל"ת + הרמ"ע מפאנו ס"ל שלא כפסק השו"ע + מבאר דברכת המוציא על מצת מצוה וברכת הגפן על יין קידוש, הן עצמן נעשות ברכת המצוות + באכילת שבת ויו"ט שאין בהם ברכת המצוות, ממילא גם ברכת הנהנין לא הוי ברכת המצוות + בדברי הלבוש חזינן דקשיא ליה אמאי לא אקרי אכילת שבת ויו"ט חובה כמו מצה וקידוש + מבאר שכל זה מפורש בט"ז + מביא ומבאר דברי הלבוש והט"ז דאולי המפרשים לשיטתם, בדין ברכת המוציא של פת שאחר הקידוש אם יכול לברך להם אע"פ שאינו רוצה ליהנות + מעיר על מש"כ בשו"ע הגר"ז, ואין כל ישראל ערבים שיהנה זה + מבאר פלוגתת האליהו רבה ופמ"ג וכף החיים בענין ליל ראשון של סוכות אם יכול לברך לאחרים אע"פ שאינו אוכל עמהם

הנה מבואר בגמ' סופ"ג דראש השנה שבברכת הנהנין אי אפשר להוציא אחרים ידי חובתם אם אינו אוכל עמהם, ורק בברכת היין של קידוש וברכת הלחם של מצה יכול להוציא אע"פ שאינו אוכל, והואיל והוא לחובת המצוה, הו"ל כברכת המצוות שאע"פ שיצא מוציא.

ובשו"ע או"ח סי' קס"ז סעיף כ' איתא, אפילו בשבת שהוא חייב לאכול פת לא יברך לו חבריו ברכת המוציא אם

אינו אוכל, ולא שרי לברך לאחרים אע"פ שאינו טועם אלא ברכת המוציא דמצה בליל ראשון של פסח וברכת היין דקידוש בין של לילה בין של יום. ע"כ.

ובכתב המג"א שם ס"ק מ"א, אפילו בשבת, כן משמע בגמ' מדאיבעיא להו בברכת המוציא של מצה אם רשאי לברך לאחרים מכלל דבכל שבת ויו"ט פשיטא לו דאין מברך לאחרים, ב"י. וטעמא משום דאכילת שבת ויו"ט אינו

חובה על האדם אלא משום הנאתו דהא מצטער פטור לאכול, וא"כ אם אינו יודע הברכה, אמרינן ג"כ לא ליהנות, דאסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה, משא"כ במצה ויין קידוש שהם חובה על האדם וחייב לצער עצמו לאכול הוי כברכת המצות וכו'. עכ"ל.

ומבואר מדבריו הסברא בחילוק זה, דסעודת שבת ויו"ט היא גופא להנאת האדם, ואיך שייך לומר דלא הוי ברכת הנהנין, וגם בזה אם אינו יכול לברך לא יאכל, משא"כ במצה וקידוש אינם להנאת האדם, ולכן הו"ל כברכת המצות. והנה יש ללמוד לפו"ר מדבריו שמי שא"א שיברך בשבת ויו"ט אינו אוכל, ואע"פ שמבטל מצוה, ולהרבה פוסקים היא מצוה מהתורה, ומ"מ לכו"ע הוי מצוה מדברי קבלה של עונג שבת ושמחת יו"ט, ושמחת יו"ט בודאי הוי מהתורה מ"מ לא יאכל, ואין לו לעבור על איסור של נהנה מהעוה"ז בלי ברכה כדי לקיים מצות ענוג ושמחה, משא"כ באכילת מצה ויין קידוש אם א"א לו לברך, יאכל המצה או יקדש על היין בלי ברכה.

והנה במצה הוא מובן טפי, שאין לבטל מצות עשה, ברם אין זה פשוט

כלל, שהרי לא התירו חכמים לעבור איסור דרבנן לקיום מצוה של תורה, אלא דהכא י"ל דהוי בגדר עשה דוחה את לא תעשה, הואיל וקיום העשה דאכילה הוי בעידנא דעבירת ל"ת, ויעוין אור שמח בה' חמץ ומצה פ"ה ה"ז, שבאיסור חפצא אין אומרים עשה דוחה ל"ת לקיום מצות אכילה, ולכן רק על חדש הק' בירושלמי דיבוא עשה דמצה וידחה לא תעשה, יעושה. ובפשוטו גם האיסור ליהנות מהעוה"ז בלי ברכה הוא כעין גזל, מ"מ פשוט שזה לא שייך בגזל גבוה ורק בגזל הדיוט אמרינן כן, ופשוט.

ואם יש לדון דיש בזה עשה דוחה לא תעשה, א"כ אמאי במצות אכילה בשבת ויו"ט לא נאמר יבוא עשה וידחה ל"ת, דאע"פ דעשה דשבת הוי דברי קבלה, הרי גם איסור הנאה מהעוה"ז אינו אלא מדברי סופרים, ועל אכילת יו"ט הרי איכא מצוה מהתורה. וצריך לבאר החלוק בין אכילת שבת לאכילת מצה וקידוש, והרי גם יין לקידוש לרוב הקדמונים אינו מהתורה, ומ"מ מתבאר מהמג"א שמי שאינו יודע לברך על היין, מקדש עליו ושותהו בלי ברכה. ואולי באופן כזה יקדש על היין ולא ישתה ממנו, וצ"ע בזה א'.

א. וראה שיח השדה שער ברכת ה' סי' ט' מש"כ בכוונת הריטב"א ר"ה שם, ויעו"ש שם בשם הבית מאיר ה' מילה, וע"ע שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' שי"ט. [ולפי המבואר במאמר על "יין קידוש שנשפך" בקרואי מועד על שבת, שאם אין היתר לשתות את היין, א"א לקדש עליו, עי"ש, א"כ נמצא שא"א לקדש על יין של בירך עליו, וצ"ע.]

והיינו הנאת המאכלים, והואיל ואסור ליהנות מהעוה"ז בלי ברכה, לכן א"א לקיים זאת המצוה, אם אין מברכים להתיר ההנאה, ואע"פ שחובה היא ליהנות, ואכתי נאמר שאע"פ שיצא מוציא, ואע"פ שאם אין האכילה הנאה בשבילו ה"ז פטור ממנה, מ"מ זה שהאכילה הנאה לו ה"ז מחויב בה, ומדוע לא יהיה הדין שאע"פ שיצא מוציא, וכמו בברכת הנהנין במצה וקידוש, ולכאורה צ"ע.

ולכן נראה ברור הענין בס"ד כך, ועפ"י מש"כ במאמרי בענין "אין עושין מצוות חבילות בליל הסדר", להוכיח מדברי הראשונים דברכת המוציא על מצת מצוה וברכת הגפן על יין קידוש, הן עצמן נעשות ברכת המצוות, ומה"ט צריך לאכול שיעור כזית על המוציא של מצה, יעו"ש היטב עומק הענין, ולפ"ז נאמר הביאור הכא, דהנה חזינן שלא תקנו חכמים ברכת המצוות על אכילת סעודות שבת ויו"ט, אע"פ שהן מצוות מהתורה או מדברי קבלה, ועל כרחך צ"ל הביאור בזה כמש"כ המג"א והואיל ומי שאין לו הנאה מהאכילה ה"ז פטור מזאת המצוה, על כן לא תקנו בה חז"ל ברכה, ועדיין צ"ע בכללי תקנת הברכות שהאריכו בזה הקדמונים, מ"מ כך הוא האמת שאין ברכה על מצוות אלו.

ומעתה מובן, שהרי באמת לא נאמר הכלל דאע"פ שיצא מוציא אלא בברכת המצוות, ועל מצה וקידוש, גם

וזוהי כאמור דעת המחבר עפ"י מה שהביא בב"י שם בשם המרדכי פרק ערבי פסחים, ואולי הכוונה למש"כ שם בדף לד, ב מדפי הגמרא, יעו"ש. אמנם בספר אלפסי זוטא לרמ"ע מפאנו ר"ה שם כתב וז"ל, ומסתברא לן דהמוציא של לילי פסחים לאו דוקא אלא כל סעודה שהיא חובה הכי נמי, אבל סעודה של מצוה רשות קרינן לה לגבי חובה, ואתיא מרבויה דזה הכלל שאף בזו אינו מוציא אחרים, דת"ר לא יפרוס אדם פרוסה לאורחים אלא א"כ אוכל עמהם, פי' והרי הוא מוציא שם שמים לבטלה והם באים לידי מעילה שאינם יוצאים בברכתו, ולא מפלגינן בין אורחים דעלמא דבעה"ב הוא דעביד מצוה, לאורחים דשבוע הבן וסעודת אירוסין ונישואין דאינהו נמי עבדי מצוה וכו'. עכ"ל. והיינו שמצוות כה"ג אינו יכול להוציא אם אינו אוכל, אבל בסעודת שבת ויו"ט שהיא חובה, שפיר ה"ז מוציא, והיינו דס"ל להרמ"ע מפאנו שלא כפסק השו"ע. וראה הגהת המהדיר שם.

ולכאורה נראה דאכן דעת הרמ"ע מפאנו שאם א"א לאדם לברך ה"ז אוכל סעודת שבת ויו"ט בלי ברכה כמו שאוכל מצה בליל פסח ושותה יין קידוש, ולכן אין חילוק בין הנושאים. ובשי' המרדכי והשו"ע וכפי פי' המג"א יש לפרש באופן אחר, דבזה שאני מצות מצה ויין קידוש מסעודת שבת ויו"ט, דבשבת ויו"ט שעיקר המצוה היא העונג והשמחה

ברכות הנהנין הוו ברכת המצוות, ולולא זה דהן נעשות ברכת המצוות, אכן לא הוי שייך בהם אע"פ שיצא מוציא, אבל באכילת שבת ויו"ט דחזינן שאין בהם ברכת המצוות, ממילא גם ברכת הנהנין לא הוי ברכת המצוות, וממילא לא נאמר עליהן אע"פ שיצא מוציא. וי"ל כן גם בכוונת המג"א, והאי דקאמר שאם אינו יודע לברך לא יאכל, ה"ק, דמה"ט חזינן שאין זו מצוה כשאר המצוות, דאי הוי מצוה כמו אכילת מצה, היה לו לאכול גם בלי ברכה, [אבל עדיין צ"ע אם יל"פ כן בדבריו].

והלבוש או"ח סי' קס"ז סעי' י"ט כתב, ואפי' בשבת שחובה עליהם לאכול, מ"מ אינה חובה מקרי, כיון שאינו מצוה בפירוש על פת אינו מברך להם מי שאינו אוכל עמהם, ע"כ. ויעו"ש באליהו זוטא בשם המלבושי יו"ט לבעל תוס' יו"ט שביאר דבריו דהא דדרשינן ג' היום לסעודות שבת אינו אלא אסמכתא, והביא מה שהק' העולת תמיד דיינ דקידוש דרבנן, וכמו"כ מפורש בגמ' ר"ה שם שגם במילי דרבנן אע"פ שיצא מוציא כמו הלל ומגילה, יעו"ש שכנראה הניח זה בקושיא. ומ"מ חזינן דקשיא ליה להלבוש אמאי לא אקרי אכילת שבת ויו"ט חובה כמו מצה וקידוש, וכאמור הענין מבואר עפ"י דרכנו.

ובמדרומה לי שכל זה מפורש בט"ז סי' קס"ז ס"ק י"ז שכתב בזה"ל, ולא שרי לברך, פי' דקי"ל כל הברכות

אע"פ שיצא מוציא חוץ מברכת הנהנין שאין יכול לברך הברכה כשהוא יצא כבר אלא שמברך בשביל אחרים משו"ה בהמוציא דמצה ויין דקידוש דלא מקרי ברכת הנהנין אלא משום דמצוה היא עליו, ע"כ יכול להוציא אחרים אע"פ שהוא אינו טועם עמהם, אבל בפת של שבת אע"פ שהוא לחיוב מ"מ קרוי ברכת הנהנין ולא אמרו בזה להתיר להוציא אחרים אע"פ שאינו טועם, ונראה הטעם דפת היא עיקר אכילתו ואין שייך בזה אכילת מצוה דגם בחול הוא אוכל פת, משא"כ במצוה ויין קידוש שיש עכשיו שינוי, עכ"ל. והרי דברינו מפורשים בדבריו, ובסוף דבריו יהיב טעמא אמאי לא תקנו חכמים ברכת המצוות על סעודת שבת ויו"ט, ומ"מ העיקר הוא שאין דין אע"פ שיצא מוציא אלא בברכת המצוות, וכש"נ.

וראיתי בפמ"ג במשבצות שם שכתב שהמג"א לא פי' כהט"ז, ונראה כוונתו דהמג"א נתן טעם אמאי ליכא ברכת המצוות בסעודת שבת הואיל ומי שאינו נהנה פטור, והט"ז יהיב טעמא אחרינא וכנ"ל, אבל בעיקר הסברא שניהם שוים לבאר בדרך האמור. ויעו"ש בדבריו שמיישב שי' הלבוש עפ"י מה שחידש שאין דין ערבות אלא על תורה שבכתב ועל דרבנן, אבל על מצוות מהתורה שאינן מפורשות ליכא ערבות, וכה"ג הוי סעודת שבת, וצ"ע לענין יו"ט, וכנראה דס"ל שאין לחלק, וצ"ע היטב בזה.

והמ"ז כתב כאן כהמג"א בסי' קס"ז, והוא גופיה כתב שם טעם אחר וכו"ל, וכבר עמדו בזה המפרשים, והוסיף הט"ז שעפ"י סברא זו כל שכן בזאת הברכה של אחר קידוש אין על זה חיוב, רק הקידוש צריך להיות שם, ונראה דעפ"י דרכנו אזלי המפרשים לשיטתם, דלשיטת הט"ז העיקר תלוי אי הוי חפצא דמצוה שיש בו ברכה, ולא סגי במה שצריך לעשותו, ולכן אע"פ שמוכרח הוא לסעוד, ובלא"ה אינו יוצא יד"ח קידוש, מ"מ אינו אלא הכשר למצות קידוש, ולא שייך אפוא שברכה על הסעודה תהיה ברכת המצוות, משא"כ הלבוש עפ"י שיטתו הרי לא תלה הסברא בזה שתהא על הברכה חלות של ברכת המצוות, אלא כתב הטעם שעל סעודת שבת ליכא דין ערבות, ולכן על הכשר מצוה שפיר איכא ערבות, וכש"נ.

ומצאתי בשו"ע הגר"ז סי' קס"ז סכ"ג שכתב כהמג"א והוסיף ביאור, "ואין כל ישראל ערבים שיהנה זה", והיינו דקשיא ליה כדברינו, דמ"מ זה שניתא ליה בסעודה, הרי מחויב לסעוד, וא"כ אמאי לא יוציאוהו ידי חובתו, ועל כך השיב שאין ישראל ערבים לכך, אבל לא זכיתי להבין זאת, דאי הוי מצוה אמאי לא יהיו כולם ערבים, וצ"ע. גם במטה יהודה למהר"י עייאש בסי' קס"ז האריך טובא בנידון זה, וכתב הסברא כעין דברי הט"ז וכן שו"ט בדברי הלבוש הנ"ל, יעושה.

ובסי' רע"ג ס"ד כתב הלבוש וז"ל, ונ"ל שאפי' ברכת המוציא של פת שאחר הקידוש יכול ג"כ לברך להם אע"פ שאינו רוצה ליהנות עמהם דכיון דקי"ל אין קידוש אלא במקום סעודה, א"כ לאותם שקידש להם הוי הסעודה חובה עליהם לאכול שם במקום שיצאו ידי קידוש, וכיון שהוא חובה להם הרי הוא יכול לברך להם אע"פ שלא נהנה רק מדין ערבות כו', עכ"ל.

והמ"ז שם ס"ק ג' הביאו וכתב עליו, וק"ל דהא כל הג' סעודות בשבת הם חוב ויברך להם המוציא, וע"כ נ"ל דלא קראו חוב בזה אלא בקידוש עצמו שעיקרו נתקנה שלא בשביל הנאה אלא מצוה עליו כשאר מצוות וכו', משא"כ בברכת המוציא בסעודות שבת אף שהם חוב, מ"מ אין החוב עליו משום מצוה אלא כדי שיהנה מסעודות שבת, ואין לזה המצוה עצמה חוב, דהא אם הוא נהנה ממה שמתענה א"צ לאכול וכו', ע"כ אין מוציא אחרים, וכל שכן בזאת הברכה של אחר קידוש דאין ע"ז חוב, רק הקידוש צריך להיות שם, וכן משמע סוף ראוהו ב"ד וכו'. עכ"ל.

והנה על עיקר דברי הלבוש, הרי בפשוטו אזיל לשיטתיה, דרק בג' סעודות גופא שאינו קרוי חיוב מהתורה או מדרבנן, וכמו שפי' הפמ"ג הנ"ל, ליכא דין ערבות, אבל קידוש במקום סעודה הוא חיוב גמור, ולכן שפיר אע"פ שיצא מוציא.

והנה האליהו רבה שם ס"ק כ"ח ופמ"ג בא"א שם ס"ק מ"א כתבו דליל ראשון של סוכות שחובה לאכול בו כמו בליל פסח, נמי יכול לברך לאחרים אע"פ שאינו אוכל עמהם, אך בספר כף החיים שם אות קל"ג כתב שעפ"י סברת הט"ז בסי' קס"ז שרק על מצה ויין קידוש שיש שינוי אע"פ שיצא מוציא, א"כ באכילה בליל א' דסוכות דאוכל פת כדרכו א"א שיוציאו מי שאינו אוכל עמו, וכמו"כ לסברת המטה יהודה שכתב כעין דברי הט"ז, יעו"ש.

והנה לפי דרכנו הנ"ל בביאור עומק כוונת הט"ז נראה דשפיר קיימא פסק הא"ר והפמ"ג גם עפ"י הט"ז, והיינו שהעיקר תלוי אם אותה אכילה היא אכילת מצוה שיש עליה ברכה, ואז שפיר

אמרינן שגם ברכת הנהנין שלה הוי ברכת המצוות, והרי אכילת ליל א' דסוכות יש עליו ברכה, ואע"פ שיש ברכה בכל ימי החג, אלא שבשאר הימים אין חובת אכילה, אלא שמקיים מצוה כשאוכל, אמנם במקרא העדה פ' נח במאמר על מצות ציצית הובא הספק אם בברכה כה"ג איכא יצא מוציא, וכמו בציצית שלא ילבש ולא יתחייב במצוה, עי"ש, ואכתי צ"ת. וגם בפשוטו אין דברי כף החיים נראים, שהרי בודאי יש שינוי אע"פ שאוכל פת, מ"מ האכילה היא בסוכה, והוא גופא השינוי. ומ"מ לפי האמור שי' הרמ"ע מבוארת, דס"ל כהלבוש, ולא ס"ל החילוק בין מצוה מפורשת לאינה מפורשת. [שו"ר מש"כ בשו"ת בית שלמה חאו"ח סי' י"ד אות ב'.]

קדוּאִי מצוות חבילות בליל הסדר מועד קעג

נדפס בקובץ "בית אהרן וישראל"
גליון קכ"ד ניסן אייר תשס"ו

סימן כח

אין עושין מצוות חבילות בליל הסדר

כתב ר"י טוב עלם, ולמה שאר ירקות באים תחילה, לפטור חזרת של מצוה ברכה ראויה לה ♦ והתוס' בפסחים הביאו דבריו וכתבו, וליתא דהא משום היכרא באין ולא שייך כאן חבילות אלא בתרי מילי ♦ התוס' בברכות כתבו דברכת הנהנין לא הוי חבילות ♦ ובתוס' ר"י מסירליאון כתב דה"ה כאן לענין ברכת פרי האדמה על המרור ♦ רבים מהראשונים סוברים כר"י טוב עלם שיש בזה משום חבילות ♦ בפ"י ההגדה המיוחס לרש"י מבואר שאע"פ שאין לברך האדמה ומרור כאחת, מ"מ הברכה על האדמה א"צ כזית ♦ הרא"ש כתב דעל השלימה יברך המוציא ועל הפרוסה יברך על אכילת מצה, ואוכלן ביחד מכל אחת כזית ♦ והקשה בביאור הלכה דמהשלימה שהיא מברכת המוציא למה לי כזית ♦ מבאר דהשו"ע פסק שצריך כזית מכל אחת לקיים בודאי מצות אכילת מצה על המצה שעליה נאמרה הברכה ♦ דברי ביה"ל תמוהין ♦ מצינו עוד ראשונים דס"ל שצריך ב' כזיתים ♦ מבאר דהואיל וחובה על האדם לאכול מצה ומרור, א"כ ברכת הנהנין היא עצמה נעשית ברכת המצוות, ולכן אע"פ שיצא מוציא ♦ ומה"ט ס"ל להנך קמאי ששייך בזה גם אין עושין מצוות חבילות ♦ מבאר דהיות ויש לברכה זו חשיבות של ברכת המצוות צריך שיהיה שיעור כזית ♦ מבאר דאם א"א לקיים המצוה בלי שיהא היתר אכילה ע"י ברכת הנהנין, אזי היא בגדר הכשר מצוה, ונהפכת למעשה מצוה ♦ מבאר אמאי לא הוי ברכת הגפן בקידוש מצוות חבילות ♦ מיישב קושית רא"מ הורביץ אמאי אין מקדשים ביה"כ רק בברכה לקיים דין תורה ♦ עפ"י האמור מבואר הא דמברך בטיבול ראשון על אכילת מרור, אע"פ שמקיים המצוה רק בטיבול שני ♦ מבאר הא דאמרו בגמ' שאע"פ שיצא מוציא, והרי ברכת המוציא אינה על מצוה ♦ נמצא דהראשונים שפוסקים שצריך ב' כזיתים, ס"ל להטעם דאין עושין מצוות חבילות בברכת המוציא ומצה ♦ יש לדון באכילת קרבן פסח, אמאי לא הוזכרה ברכת הנהנין ♦ וכן באכילת קדשים שאינו חיוב אגברא אלא חובת חפצא ♦ יש להעיר בהא דפסק בשו"ע דכרפס הוא פחות מכזית ♦ מבאר הטעם שצריך לברך ברכת הנהנין על אכילת מצוה ♦ בספר סדר היום כתב דמרור א"צ ברכת פרי האדמה דכיון שמברך על אכילת מרור סגי בזה

כתב ר"י טוב עלם ביוצר לשבת הגדול וז"ל, "ולמה שאר ירקות באים תחילה, באו"ז הלכות פסחים סי' רנ"ו, לפטור חזרת של מצוה ברכה ראויה לה,

וכו', ואמרינן נמי בפ' ערבי פסחים דמי שאין לו שאר ירקות מברך על החסא בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ולא חשבינן ליה מצוות חבילות חבילות וכו'. ע"כ. ועי"ש גם מא, ב ד"ה אמר שהאריך, וכן הוא בסמ"ג עשין מ"א. וראה גם בסדר של פסח במרדכי סוף ערבי פסחים, וראה עוד בשו"ת מהרי"ל דיסקין כתבים סי' י"ח מש"כ על התוס' ברכות שם.

ועל הוכחת התוס' מהא שמברך פרי האדמה ועל אכילת מרור על הכרפס כאשר אין לו אלא חסא, כנגד השיטה שאין לברך ב' הברכות על אותו כזית, י"ל דאע"פ שמברך שתיהן בטיבול ראשון, מ"מ ברכת המרור חלה בעיקרה על הטיבול השני, אלא דנקטינן שאין כאן הפסק כיון שהתחיל באכילה, וראה עוד להלן הביאור בזה.²

אבל רבים מהראשונים סוברים כר"י טוב עלם שיש בזה משום חבילות חבילות, יעוי' בסדר פסח לראב"ן וז"ל, ומה שאין מברך המוציא ועל אכילת מצה על מצה אחת משום שאין עושין מצוות חבילות חבילות. ע"כ. וראה גם בראב"ן על פסחים. ובסדר פסח לרבינו שמעיה תלמיד רש"י כתב וז"ל, וקי"ל היכא

ושאין לומר שתי ברכות כאחת שתיה או אכילה, ואי אפשר לאכול (ולשתות) [ולשתות] כאחת בשכבר כרסו מלא, וכן בשתי מצות פוטרינן מחלה לחלה, על כי אין לשנות בשתי ברכות מברך על זו ועל זו ואינו אוכל עד שיגמור שתי ברכות". ע"כ. והתו' פסחים קטו, א הביאו דבריו וכתבו, וליתא דהא משום היכרא באין ולא שייך כאן חבילות אלא בתרי מילי ועוד דרב חסדא מברך שתיהן אחזרת וכו'. ע"כ.³ וראה מהרש"א.

והגרע"א בגליון הש"ס ציין להתוס' ברכות לט, ב ד"ה הכל שכתבו בזה"ל, אבל אין לעשות המוציא וגם על אכילת מצה מן הפרוסה דהוי כעושה מצוות חבילות חבילות, ונראה לי דהא הוי ברכה של נהנין ואינם נקראים חבילות חבילות, דהא אקידוש מברכים קידוש וברכת היין. ע"כ. וכנראה ר"ל דמאותו הטעם שכתבו שם דברכת נהנין לא הוי חבילות, ה"ה כאן לענין ברכת פרי האדמה על המרור, לא הוי חבילות חבילות.

ואבן כך מפורש בתו' ר"י מסירליאון ברכות שם וז"ל, ואין זה מצוות חבילות חבילות כיון שברכת מצה אינה אלא לשם מצוה אם אומר עליהם המוציא

א. בענין מצוות חבילות, ראה או"ש פי"א מה' טומאת צרעת ה"ג. וראה מטה אפרים סי' תרל"ט באלף למטה על ב' כזיתים בליל א' דסוכות מה"ט דחבילות, עי"ש.

ב. וראה מש"כ בס"ד ב"אוצר" פסחים קטו, ב 285-264, וכן שם קטו, א 49-11. וע"ע שו"ת בית דוד (לייטער) סי' פ"ד.

קדואי מצוות חבילות בליל הסדר מועד קעה

אחר הגדה שיברך על ירקות בורא פרי האדמה ועל מרור על אכילת מרור כשם שמברך על המצות באחת המוציא ובאחת על אכילת מצה, גבי ירקות א"א לעשות כן, דתרי טיבולי תקינו רבנן כדי שישאלו תינוקות, ואי עביד להו בהדי הדדי מיחזי כטיבול אחד וכו'. ע"כ, יעו"ש¹. והובאו דברים אלו במרדכי סוף פסחים ב"הא לך הסדר בקצרה", עי"ש². וראה בפירוש

דשכיח שאר ירקות מברך מעיקרא בפה"א, לפי שאסור לו לאדם ליהנות בלא ברכה ויפטור המרור הבא לאחר הגדה בברכת מרור בלבד, כשמברך על החזרת וכו', ושתי ברכות בבית אחת אי אפשר לפי שאין עושין מצוות חבילות חבילות ב' ברכות הבאות להתירו באכילה אינו רשאי לברך אלא ברכה אחת וכו', ולא נכון להמתין בברכת ירקות עד ברכת מרור

ג. וראה גם בשאר ספרי רש"י ותלמידיו הובא בהגש"פ בעלי התוספות ע' יא-יד.

ד. ויש לפרש לשון הראשונים ששתי הברכות באות להתיר באכילה, ולפז"ר אינו מובן, דרך המוציא מתיר באכילה, אבל ברכת המצות אינה באה להתיר, וצ"ע. ברם נראה עפ"י משנ"ת בס"ד במקרא העדה פ' חיי שרה סי' צ"ט בענין ברכת המצות, שגם ברכת המצות היא בגדר היתר על עשיית המצוה, עי"ש כל הענין, ולפ"ז נאמר שזוהי כוונת הראשונים הכא שב' הברכות באות להתיר האכילה של המצוה.

[ואגב, לפ"ז יל"ד בשי' מהרש"א והובא ברע"א בגליון הש"ס ברכות יב, א דאסור לאכול בלי ברכה, גם למי שאינו יכול לברך, עי"ש, ולהאמור נמצא שגם מצוה אסור לעשות למי שאינו יכול לברך, אלא שכמובן א"א שיתבטל מהמצוה בגלל חסרון ברכה שאינה אלא מדרבנן, ולפיכך אין אומרים כן, ואחרונים דנו לענין לימוד תורה למי שאינו יכול לברך ברכת התורה, ובמקו"א נתבאר, ודוק לפי האמור.

עוד יש לציין בדרך אגב, מש"כ בשבלי הלקט ה' מילה סי' ד' שאע"פ שאפשר לשחוט ב' בהמות כאחת, א"א למול ב' תינוקות בב"א, משום שאין עושין מצוות חבילות, ולפיכך א"א למול אפי' תאומים בברכה אחת, עי"ש, (ומקורו בספר העיטור הלכות מילה דף נג, ג-ד, אלא דהתם לא נזכר טעמא דא"א למול שנים כאחד משום מצוות חבילות חבילות, ועי' גם בטור יו"ד סי' רס"ה ס"ח, ושו"ע שם ס"ח, דלא קי"ל כהעיסור, אלא כהרא"ש שחולק עליו, אבל צ"ע שלא הוזכר בפוסקים ומפרשים שם טעמא דשבלי הלקט, ואמאי לא קי"ל כסברא זו, וראה מג"א סי' קמ"ז ס"ק י"א שהאריך בהלכה זו), ואכתי צ"ע הא גם שחיטה מצוה היא, וצ"ל דמצוות חבילות נאמר רק במצוות חיוביות כמו מילה, משא"כ שחיטה שאינה חיוב, ואע"פ שהיא עצמה מצוה, וצ"ע במפרשים אם כלל זה נכון הוא. אבל לא מובן לי מה שייך זה לברכה אחת או שתיים, והרי חזינן בתש"י ותש"ר, שא"א להניחן בב"א, עי' משנ"ת בס"ד בהערותי לאבודרהם ח"א (תשע"ה) פ"ו הערה 24, ואע"פ כן ס"ל להרבה קדמונים דאם אינו מפסיק, מברך ברכה אחת לפנייהן, וצ"ע.

ומ"מ אם נקטינן שזה החילוק בין שחיטה למילה, א"כ שחיטת קדשים ופסח דהוי מצוה, עי' פסחים

התפילות והברכות לר"י ב"ר יקר ח"ב ע' וכשיאכל מצה ומרור צריך שיאכל כזית
 כה מה שלמד מכאן לענין ברכות שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, אבל
 תפילין¹. מן הירקות כגון כרפסא וכוסברתא כו'
 א"צ לאכול כזית, ואינן באים כי אם
 ובפ"ה ההגדה המיוחס לרש"י על מצה זו לפטור את המרור משתי ברכות, שאילו
 שאנו אוכלים כו', כתב וז"ל, לא היינו אוכלין מן המרור בלא ברכות

ז, ב, א"כ א"א לשחוט שתיים כאחת, וא"כ כל אחת צריכה ברכה לעצמה, אע"פ שלא הפסיק, אלא
 דאכתי צ"ע, אמאי איצטריך בחולין כט, ב ילפותא תזבחהו שלא יהיה אחד שוחט שני זבחים, וכ"פ
 הרמב"ם פ"א מה' פסוהמ"ק ה"ד, והוא רק דין לכתחילה, וכמבואר שם, ואכתי על לכתחילה ל"ל
 קרא, ת"ל דהוי מצוות חבילות, שו"ר בס' המפתח שם, שכן הק' שו"ת חסד לאברהם (תאומים)
 תנינא אור"ח סי' ס"ג. וצ"ע שם.

ולפז"ר מה"ט אין לפדות שני בכורים בב"א, היינו ליתן לכהן י' סלעים, דהוי מצוות חבילות ולפיכך
 נמצא שיברך על כל אחד בפ"ע הואיל וא"א לעשותם בב"א, ואע"פ שלא הפסיק ביניהם, וצ"ע
 בפוסקים. וע"ע קהלת יעקב (אלגזי) תוספות דרבנן מערכת האלף סי' א' וכן יעיר און מערכת הא'
 סי' ב', ובית האוצר ח"א כלל פ"ד, והביא שם משו"ת רמ"ע מפאנו סי' ק"ב ענין שמיני, עי"ש.
 וע"ע שו"ת מחזה אברהם ח"א סי' ל"ח.

ובעיקר פסק שבלי הלקט, ע"י אוצה"ג שבת קלז, ב, חה"ת סי' תי"ז, שאם ב' התינוקות לפניו ואינו
 מפסיק, מברך על שניהם ברכה אחת, והוסיף שם שברכת היין וכורת הברית ל"ה הפסק, עי"ש.
 ומשמע דכורת הברית אין לברך על שניהם ביחד, ולא דמי לברכת המילה, וצ"ע הטעם לחלק. ואכן
 בטור יו"ד סי' רס"ה ס"ח פסק שיש לברך על המילה לב' התינוקות, וכן כורת הברית לשניהם אחרי
 מילת השני, וכ"כ הרבה קדמונים, וראה מטה משה ח"ז עניני מילה סעיף כ"א, וראה הערותי
 לאבודרהם הלכות מילה, וצ"ת.

ואגב, התם ילפינן נמי שבקדשים אין שנים שוחטין, והרי לא קי"ל הכי, ראה רמב"ם שם ה"ה, וא"כ
 איך ילפינן בקידושין מאב, שליחות משחיטת קדשים, ופ"י הרא"ש בתו' שם משום שאין שנים
 שוחטין, והרי לא קי"ל הכי, אמנם פשוט דגם להסובר שאין שוחטין, הוי רק לכתחילה, דעי"ש
 בקידושין מב, ב, למעוטי שנים אוחזין בכלי ושוחטין, ואי הפסול גם בדיעבד הא בלא"ה א"א לחייב
 על שחוטני חוץ. וראה פקודי העדה פ"ט מה' סנהדרין פ"א אות י"ז-י"ח על שנים שעשו, וע"ע
 מקרא העדה פ' בראשית סי' י"ט, מה שיל"ד עפ"י סברת או"ש וחלק"י, דמעשה ע"י שליח הו"ל
 כשנים שעשו, א"כ תקשי שחיטת קדשים, עי"ש.]

ה. וע"ע המנהיג סדר לילות של פסח ע' תפג-ד, ומה שציין המהדיר שם. וכן ראה למהדיר תוס'
 הרא"ש פסחים קיד, בהערה 103. וראה הררי קדם מועדים ח"ב סי' פ"ט, וכן עי' מהר"ם חלואה
 שם קטז, א והערת המהדיר שם בע' שמו הערה ט, וראה דברי הרב ח"ג ע' י"ג.

דעת אלו הגאונים, יברך המוציא ועל אכילת מצה ויבצע מהשלימה והפרוסה כאחת.

אמנם מש"כ קודם לכן עפ"י שיטתו שלו, שמברך המוציא על השלמה, ועל אכילת מצה על הפרוסה, ואוכלן ביחד מכל אחת ואחת כזית, אינו מובן, וכמו שכבר עמד בזה בביאור הלכה סי' תע"ה, דבשלמא מהפרוסה צריך כזית, לקיים מצות אכילת מצה, אבל מהשלמה שהיא מברכת המוציא למה לי כזית. ועי' אף במרדכי סוף פסחים ב"סדר של פסח", שהביא מנהג ר"י ליטול בידו הפרוסה והשלמה, ולברך המוציא ואכילת מצה על שתיהן, ובוצע משתיהן יחד, עי"ש. וזה נראה כדברי הרא"ש הנ"ל לצאת יד"ח כל הדעות. ובמרדכי ב"הסדר בקצרה" הנ"ל כתב נמי כהרא"ש שמברך המוציא על שלימה ואכילת מצה על פרוסה, ונותן לכל אחד כזית מכל אחת ואחת. וכאמור מקור דבריו שם הוא בסדר פסח של ה"ר שמעיה, וכן באמת מפורש שם, ואף זה תמוה כנ"ל, דעל שלימה דמברך המוציא למה לי כזית, והא אינו אלא כשאר ברכת הנהנין¹. [וראה במאמרי על לחם משנה בליל הסדר].

בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור, שהרי על הירקות אנו מברכין בורא פרי האדמה ושתי ברכות על ירק אחד אינו נכון לברך לכן אנו נזקקין לברך על הצרפוויל בורא פרי האדמה כדי לפטור את המרור מאותה ברכה, לכך א"צ כזית, עכ"ל. ולשונו צריך תיקון, ומ"מ מבוארת שיטתו שאע"פ שאין לברך האדמה ומרור כאחת, מ"מ הברכה על האדמה א"צ כזית, וראה למהדיר בהגש"פ תורת חיים ע' קמח-קמט מה שציין לכמה מספרי דבי רש"י, ויש בזה דברים סותרים, והביא גם מפ"י רבינו שמעיה הנ"ל, עי"ש.

והנה הרא"ש פ' ערבי פסחים סי' ל' האריך בשיטות הראשונים בדין שלמות ולחם משנה בליל פסח, ומסיק "ועל הראשונה יברך המוציא ועל הפרוסה יברך על אכילת מצה ואוכלן ביחד מכל אחת כזית וכו', והרוצה לצאת ידי חובת שניהם יברך המוציא ועל אכילת מצה ויבצע מן השלימה ומן הפרוסה כאחד", ובפשוטו ר"ל דכיון שהובאה שם קודם לכן שי' הגאונים דבליל פסח דין לחם משנה הוא בחדא ופלגא משום לחם עוני, אע"פ שהרא"ש פסק דלא כוותיהו, ובעינן ב' שלמות, ומלבד זאת נוטלים למצות מצה פרוסה, הנה הרוצה לצאת גם ידי

ו. ואגב, מהא דחזינן דברכת הנהנין היא חובה באכילת מצה, ואע"פ שבלע מצה יצא, ש"מ שגם על בליעה בלי לעיסה והנאת החיך איכא ברכת המוציא, ולא כפי ששמעתי שי"א שאין ברכה, (ועי' חלקת יעקב או"ח סי' נ"ב סק"ז). וצ"ע אם גם בסוכה ליל ראשון סגי בבלע, או דילמא צריך אכילה כדרכה, ולפיכך י"ל דכה"ג לא מהני, ואע"פ שכתבו פוסקים דבלילה ראשון לא צריך תשבו כעין

בודאי די בכזית מכולן, וכל שכן לפי פסק המחבר שאוחז בשתייהן ומכוין בב' הברכות על שתייהן, יעושה בכול דבריו.

ולענ"ד כל דבריו תמוהין, דבודאי דברי הרא"ש והמרדכי שהצריכו כזית מכל אחת, צ"ע וכש"נ, ועליהם יש לתמוה מסתם הש"ס, דסגי בכזית אחד, אבל על השו"ע שפסק כן מהטעם שאין אנו יודעים על איזו מצה חיילא ברכת אכילת מצה, הרי בודאי שצריך כזית מכל אחת לקיים בודאי מצות אכילת מצה, על אותה מצה שעליה נאמרה הברכה. ועל הכרעה זו אין קושיא ממה שמצינו בגמ' שסגי בכזית אחד, דלחכמי הגמ' לא היה ספק בזה, אבל עתה שנסתפק להקדמונים על איזו מצה לברך על אכילת מצה, א"כ צריך ב' כזיתים.

ובן מש"כ הביאור הלכה דהא דהצריכו לכוין כל ברכה על מצה אחרת, הוא משום חבילות חבילות, ומ"מ שתייהן דבר אחד, ומעיקר הדין יכול לאכול איזו שירצה, וכנ"ל, אין דבריו מובנים לי כלל, דמש"כ הטעם משום חבילות, הנה כאמור כן ס"ל לכמה ראשונים, אבל הפוסקים והתו' דחו דבריהם, ואכן לא קי"ל משום חבילות, אלא כדי לקיים מצות לחם משנה על ב' שלימות צריך לברך המוציא על שלימה, ולקיים מצות מצה על לחם עוני

והנה אע"פ שדברי הרא"ש והמרדכי צ"ע, מ"מ אף דברי ביאור הלכה שם לא הבנתי כלל, דהנה בשו"ע שם מבואר שיאכל כזית מכל אחת ואחת, וכתב במשנ"ב סק"ט בשם האחרונים, דהטעם הוא לפי שנחלקו הפוסקים אם ברכת אכילת מצה עולה על הפרוסה והמוציא על השלימה, או איפכא, דאכילת מצה על השלימה והמוציא על הפרוסה, ולכן צריך כזית מכל אחת, והוא פשוט דכיון דהמצה של מצוה צריכה כזית, ואפשר שהוא של שלמה, ואפשר שהוא של פרוסה, לכן צריך לאכול ב' כזיתים משתייהן.

ובביאור הלכה שם ציין שנתבאר טעם הדין במשנ"ב, אבל כתב שעיקר הדין הוא תמוה מאד, דלא נזכר בשום מקום שצריך לאכול בלילה ראשונה ב' כזיתים, מלבד ברא"ש ובמרדכי, ובגמ' זכרו רק כזית אחד לצאת יד"ח מצות מצה. ותו הוסיף, דאף להראשונים שמצריכים ג' מצות הוא רק משום לחם משנה, וגם הא דהצריכו לכוין בברכה ראשונה על מצה אחת ובברכה שניה על מצה שניה, הוא משום שלא יהיו מצוות חבילות חבילות, אבל גם לדידהו שתי המצות הן דבר אחד וכמו לחם משנה בשבת, ומעיקר הדין יכול לאכול איזה שירצה, ורק משום שעל כל אחת מהמצות כיון בברכה, טוב לטעום מכל אחת, אבל

תדורו, וצ"ע. ולפנ"ד נראה דבלע מצה, מ"מ יד"ח פת ביו"ט לא יצא, ושמא נאמר מגו דיצא יד"ח מצה, יצא גם יד"ח יו"ט או שבת. וראה עוד להלן בזה מהמפרשים.

נכון הוא שתהיה הפרוסה מספיק שיאכל כל אחד ואחד ממנה כזית. ע"כ לשונו, ומבואר כמש"כ.

והנה מצינו עוד ראשונים דס"ל שצריך ב' כזיתים, הלא הם הראבי"ה סי' תקכ"ה, סדר ההגדה בספר האסופות, אמרכל ה' פסחים סי' ל"ב. ואכן כבר נמצא בראשונים שתמהו כנ"ל, הא ברכת הנהנין א"צ שיעור, עי' לקט יושר לתלמידו של בעל תה"ד ע' 92 שתמה כן, וכתב אף הוא כהפר"ח דהטעם הוא לצאת ידי כל שיטות הקדמונים, יעו"ש, ברם א"א לפרש כן בכל הראשונים הנ"ל שלא כ"כ, ויעו"י אף בט"ז סי' תע"ה סק"ב שהביא שאלת הב"ח למה לי כזית להמוציא, וכתב שא"א לישב משום מחלוקת הקדמונים, דא"כ מדוע כ"כ הטור גם בלי שהזכיר שנחלקו בזה הגאונים וכנ"ל, ויעו"ש מש"כ לישב, דלכו"ע ב' הברכות יחולו על ב' המצות, ולא זכיתי להבין כוונתו. ואף המג"א שם עמד בזה, וציין דכן מבואר ברמ"א סי' קס"ז ס"א דברכת המוציא צריכה לכתחילה כזית, ואכן יעו"י במ"א סי' קס"ז סק"ז שביאר שם כן ש"י הרמ"א, והביא אסמכתא לזה מהכא דצריך ב' זיתים¹.

[ועי"ש בסי' קס"ז בפמ"ג בא"א ס"ק ז' שהעלה דמכח הק"ו דאיתא בגמ'

צריך לברך על פרוסה. ותו תמוהים דבריו, שהרי באמת לפי ש"י אלו הקדמונים, כיון שמברכים על אכילת מצה על הפרוסה, בודאי שממנה דוקא צריך לאכול כזית, וכן כיון שרוצים לקיים לחם משנה על ב' שלימות, בודאי שצריך לאכול מהשלימה, וכל דבריו צ"ע.

שו"ר שכבר עמד הב"ח על שאלה זו, למה לי כזית מהשלימה, והרי לברכת המוציא א"צ כזית. ויעו"ש מה שתי', ואף הפר"ח תמה כן, והוא כתב להדיא דלהלכה לק"מ הא דצריך ב' זיתים בגלל הספק, אבל על הרא"ש והמרדכי תמוה, וזה ממש כדברינו הנ"ל, אך כאמור דברי ביה"ל תמוהין טובא.

ונמצא עתה תמצית הדברים הוא כן, דדברי הרא"ש והמרדכי, וכן הטור והשו"ע שפסקו כמותם, צ"ע, אמאי צריך ב' כזיתים, אבל להלכה פסק זה נכון ולא מטעמייהו, אלא משום הספק וכמו שמבואר בפר"ח, וכ"כ בשו"ע הגר"ז ובמשנ"ב. וכאמור פשוט שצריך לאכול כזית מאותה מצה שעליה בירך על אכילת מצה, וכן מצאתי מפורש בספר חי' הריטב"א פסחים, בהלכות סדר ההגדה ע' יב שכתב וז"ל, ומברך על הפרוסה ונותן ממנה כזית לכל אחד ואחד, ואם לא מספיקה היא יאכל מן השלימה, ועפ"ז

ז. ועי' גם במג"א סי' תע"ה סק"א, [וראה כל בו ריש ה' סעודה שיש ראשונים דס"ל שאין מברכים על פחות מכזית המוציא אלא שהכל, ויש סוברים שאין מברכים כלל. עי"ש].

בחי' ריד"ס (שכטר) פסחים ז,ב לענין בדיקת חמץ, אלא דהתם הברכה היא על ביעור, ונתקנה לפני בדיקה, ראה בפי' התפילות והברכות לר"י ב"ר יקר ח"ב ע' סב, ולכן אין באמצע בדיקה גדר הפסק, ואכ"מ.]

וע"ע בפמ"ג כאן ע"ד המג"א, וכן ע"ד הט"ז הנ"ל, וכתב שם דכוונת הט"ז כהלבוש שהכל מצוה אחת, שאין מצוה בלא המוציא, ואין המוציא בלא מצוה, וכנראה כוונתו על דברי הט"ז על שאלת המהר"ל, ועדיין צ"ב. ותימה נמי על הביה"ל, שלא הביא דברי כל האחרונים הללו. [ועל ב' כזיתים במצה, יל"ד דהוי משום אין עושין מצוות חבילות כו' משום מצות אכילה של יו"ט, ועי' תו' ברכות מט,ב ומפרשים שם, ואכ"מ^ב.]

והנה במקור הדין, בסדר ה"ר שמעיה, איתא בזה"ל "ומאכיל כזית מכל אחד ואחד, וכן מרור, דכל אכילה שיש בה ברכה לא יפחות מכזית", וגם במרדכי שם הובא זה אבל בשינוי "דכל אכילה

ברכות לה,א, שאם מברך כשהוא שבע, כל שכן כשהוא רעב, נמצא שברכת המוציא מהתורה, וי"ל דאז הוא דוקא בכזית, שהרי לבהמ"ז צריך גם אכילה וגם שביעה, וכמבואר בפוסקים, ומבואר בס"ד בקרואי מועד עניני תפילות וברכות, ובליל פסח שמצוה לאכול את הפסח על השובע, ממילא איכא ק"ו על ברכת המוציא שתהא מהתורה ושתהא אכילת כזית, וראה צ"ח שם בשם מחותנו הגר"מ בומסלא, ודבריו שם מתפרשים עפ"י הפמ"ג, והגר"מ בומסלא גופיה האריך בזה בחי' מהר"ם פישלס על או"ח סי' קס"ז ס"א.

ומה שאין להפסיק עד שיאכל כזית, אולי י"ל דה"ט משום שלא להפסיק עד שיגמור המצוה. וראה מש"כ בס"ד בהערותי על אבודרהם ח"א (תשע"ה) ע' 161 הערה 167, דמשמע שאם הפסיק בתקיעות בתוך ט' קולות ראשונות ה"ז חוזר ומברך^ה, וע"ע רמב"ן פסחים קיח,א ומהר"ח או"ז סי' י"ט, ומשנ"ת בס"ד במאמרי בדין הלל בליל פסח, וראה גם

ח. וראה שם במקורות שהובאו שהלכה זו יש בה חידוש.

ט. וראה מטה אפרים סי' תרכ"ה סעיף נ"א ואלף למטה שם אות פ"ה, שמבאר אמאי אין אומרים במצות אכילה בליל יו"ט ראשון של סוכות שיברך המוציא על פת אחרת שאינו יוצא בה יד"ח מצות סוכה, עיש"ה. ועי"ש שבתוך דבריו הרגיש בשאלה בגדר המצוה, אי הוי מצות אכילה או מצות סוכה, ומבואר בס"ד בקרואי מועד עניני חג הסוכות, והובא שם מהגר"ח לענין שכן נהנה אי מהני בסוכה, וראה קובץ הוספות להגש"פ מבית לוי ע' קו, וראה משנ"ב סי' ס' ס"ק ל"ד, וכן פר"ח שם בעיקר סברת שכן נהנה, ובמקו"א נתבאר אי הוי ע"י כך מציאות של כוונה, או לומר שבנהנה א"צ כוונה, וראה מש"כ בס"ד במקרא העדה פ' ויקהל סי' קפ"ו.

הרי שאותה ברכת הנהנין אינה נידונית כלל כברכת המצוות, ועתה כשצריך לאכול מצה, אין עליו חובת ברכת הנהנין להתיר את אכילת המצה, ברם אם כאשר צריך לקיים מצות אכילה, א"א לו לקיים המצוה בלי שיהא לו היתר האכילה ע"י ברכת הנהנין, אזי נקטינן שברכת הנהנין היא בגדר הכשר מצוה, וממילא היא עצמה נהפכת למעשה מצוה, וכאשר ברכה זו נהפכת בעצמה לכעין ברכת המצוות, לכן יכול להוציא אחרים אע"פ שהוא עצמו אינו אוכל^א, וכן מה"ט צריך שתהא הברכה על כזית מאכל, וכמו כל ברכת המצוות שאינה נאמרת על פחות מכשיעור, ועל כן קבעו חז"ל שברכת המוציא של מצה, צריכה אכילת כזית.

ולפיכך נראה לפי שיטה זו, שהואיל ומצות מצה היא על הפרוסה, משום לחם עוני, ואילו ברכת המוציא היא על השלמה, וכדין מצות לחם משנה, וכן כדין ברכת הנהנין על השלם, וכיון שברכת המוציא היא הכשר מצוה לקיים מצות מצה, צריך להקדים אכילת כזית של המוציא להכזית של המצה, וכמפורש בשו"ע שם, ואם אינו יכול לאכול כשני זיתים ביחד, יאכל של המוציא תחילה ואח"כ של אכילת מצה, וגם הרי יתכן שכזית של המוציא אי אפשר כלל לקיים

המחויבת ברכה לפנייה ולאחריה צריך שיהא שיעורו כזית^ב, ויעו"ש בבגדי ישע אות י"ח, ועכ"פ נראה ביאור שיטתו כך, דהנה חזינן לעיל דהוא ס"ל שאין עושין מצוות חבילות חבילות, וא"א לברך המוציא ומצה על אותו כזית, וכן גם במרור א"א לברך האדמה ואכילת מרור על אותו ירק עצמו. ונראה ביאור הדברים עפ"י הגמ' ר"ה כט,ב שבברכת המוציא שעל מצה מוציא אע"פ שיצא. והרי"ף פ' ערבי פסחים כ"כ גם לענין פרי האדמה שעל המרור, יעו"ש. ופירוש הדבר הוא, דהואיל וחובה על האדם לאכול מצה ומרור, א"כ ברכת הנהנין היא עצמה נעשית ברכת המצוות, ולכן אע"פ שיצא מוציא, ומה"ט ס"ל להנך קמאי ששייך בזה גם אין עושין מצוות חבילות חבילות, וכמ"ש כן להדיא לענין מרור, והובא לעיל לשון ה"ר שמעיה. ומעתה מובן שצריך שיעור כזית אף על אותה מצה ואותו ירק שמברך עליו הנהנין, כיון שברכת נהנין זו אינה ברכת הנהנין גרידא, אלא ברכת המצוות, והיות ויש לברכה זו חשיבות של ברכת המצוות, צריך שיהיה שיעור כזית שתחול עליו הברכה^ג.

ויש לבאר יותר, דהנה בודאי אם א"צ לברך ברכת הנהנין, משום שכבר בירך קודם לכן שלא לכוונת מצוה כלל,

י. וראה ט"ז סי' תפ"ד ס"ק א' בישוב קר' הב"ח, ופמ"ג במשבצות שם.

יא. וראה אור זרוע הלכות ר"ה סי' רס"ב.

מצוה, ע"י דהוי הכשר מצוה, ונתבאר בס"ד בקרואי מועד עניני חנוכה, ובדרך זו יל"פ הכא ד].

ולענין ברכת הגפן בקידוש, הנה התוס'
הק' על שיטה זו אמאי לא הוי מצוות חבילות, ור"ל, דלשי' ריט"ע היה לנו לברך על כוס אחת בורא פה"ג, ועל כוס אחרת את הקידוש, דומיא דמצוה ומרור. ברם י"ל דבשלמא אם הקידוש הוא מצות שתית יין, כמו מצות אכילת מצוה, שפיר יש להשוותם, אבל אין הנושאים שוים, דמצות קידוש היא אמירת דברים מקרא דזכור את יום השבת לקדשו, ויש תקנת חז"ל או שהוא מהתורה, וכפי שנחלקו הקדמונים, ראה רש"י ותו' נזיר ד, א, שיש לומר הקידוש על היין, ואין היין עצם החפצא של המצוה, ובין אם איכא חובת גברא לשותות את היין, ובין

בו מצות מצוה, כגון שאינה משומרת לשם מצוה, או שאינה לחם עוני, או שאינה שלכם למ"ד דבעינן מצתכם², ולכן מה"ט אין לאוכלם כאחת, דרשות תבטל של מצוה, והעיקר דהרי הרצון הוא לקיים המצוה בפרוסה, ונמצא אפוא כדאמרן לפי שיטה זו, לאכול כזית מהשלמה, ואח"כ לאכול כזית מהפרוסה, ואכילת השלמה היא הכשר מצוה לאכילת הפרוסה, ולכן היא עצמה נעשית אכילת מצוה שתהא בכזית³.

[והגדר בהכשר מצוה, יש לראות זכר לדבר ביבמות ו, א, שכן הכשר מצוה, ובתוס' שם בשם ר"ח, ומה דיליף מהתם בתה"ד סי' ק"ב לענין הדלקת נר חנוכה בערב שבת, והיינו, דאע"פ שקיום המצוה הוא רק לאחר שקיעה"ח, מ"מ הדלקה מבעו"י היא חפצא של מעשה

יב. וראה בהגדת חכמי אשכנז [באוצר הראשונים מכת"י, תשס"ו] ע' 164 שכל ג' המצות ראויות לצאת יד"ח מצוה שיוכל לקיים לחם משנה מאותו לחם שראוי לצאת יד"ח כו', עי"ש, וצ"ע.

יג. ועי' היטב בשו"ע הגר"ז סי' רע"ב בקו"א אות ב' מה שדן לענין ברכת הגפן בבקי, וכמדומה שסברתו שם מסייעת לדברינו, דכל שצריך להמצוה, ה"ז בכלל ערבות ויצא מוציא, והואיל וברכת הגפן צריכה להקידוש, ממילא אף היא בכלל זה, עי"ש כל דבריו, וראה לבוש סי' רע"ג ס"ד שחידש שגם ברכת המוציא היא צורך הקידוש, והואיל ובעינן קידוש במקום סעודה, וממילא גם בזה נאמר אע"פ שיצא מוציא. ועיי"ש באחרונים מה שנחלקו בזה, ומ"מ חזינו גם בדברי הלבוש יסוד הסברא הנ"ל, שכל הנצרך אל קיום המצוה, נעשה עצמו גדר מצוה להיות נכלל בגדר ערבות דיצא מוציא, וכש"נ. וראה מקרא העדה פ' חיי שרה סי' צ"ט משנ"ת בזה עוד בס"ד.

יד. על אכילת מצוה שבאה לצורך הפסח, אם צריך כזית, ראה פתח הבית על ה' פסח סי' תע"ה, אות קי'. [ונראה שעפ"י שי' היראים סי' רע"ג שפחות מחצי זית אין זה כלום, עי"ש לענין ברהמ"ז, ומבואר בס"ד במקרא העדה פ' ראה ועוד מקומות, א"כ גם הכא י"ל שמ"מ חצי זית בעינן, ועדיין צ"ע בזה.]

[ועוד נתבאר ענין זה בס"ד במאמרי על ארבע כוסות^ט, וכן עוד שם בגדרי ברכת הנהנין של מצוות, ועי' בהדרת קדש להגרצ"פ פרנק ז"ל עניני נישואין סי' ד' ובהערות שם, ויש לציין גם לרש"ש עירובין מ,ב, ושו"ת חכם צבי סי' קס"ח, הובא בשע"ת או"ח סי' ק"צ סק"ו, ועיי"ש בסעיף ד' בחי' הגרע"א. ועיי"ש גם בביה"ל, ודבריו צ"ע, דכיון שאם כבר בירך על היין, ה"ז מקדש בלי ברכת הגפן, עי' תוס' פסחים קג,ב, ואע"פ שהביא הטור סי' רע"א שיש חולקים, מ"מ לפי מאי דקי"ל שא"צ לברך, אמאי לא סגי בברכה של אחר, וכפי שכתב ביה"ל שם, וצ"ע. וראה שו"ת ארץ צבי (פרומר) ח"א סי' ק"ג בהגהה. וע"ע אפיקי ים ח"ב סי' ב' מה שהאריך, ועל תמיהתו שם בנידון שתיית כל המסובין בכא"פ, כבר הביאו חכמי הזמן מהגמ' זבחים לא,ב, דתליא בהנ"ל, אי השתיה בקידוש הוי חובת גברא או חפצא, שהרי התם בזבחים הוי חובת חפצא, ובהדרת קדש שם הובאה שי' רש"י וראב"ן עירובין שם דגם בקידוש הוא דין בחפצא של היין שישתוהו, ואינו חובת גברא, ועיי"ש מה

אי הוי חובת חפצא על היין שישתוהו, מ"מ זה גופא הכשר מצוה של מצות קידוש, ולפיכך לא שייך ביה מצוות חבילות^{טו}.

[ובן בתוס' פסחים קו, א, כתבו דברכת היין בקידוש מהתורה ושתייתו רק מדרבנן, ועיי"ש בהגהות רא"מ הורבין שהניח בצ"ע, אמאי אין מקדשים כן ביוה"כ לקיים דין תורה. ובעיקר שי' תו' דעל היין דאורייתא, י"ל דהיינו גם ברכת הגפן ולא רק על היין, וצ"ע הא ברכת הנהנין שלו מהתורה, ועי' פנ"י וצל"ח ר"פ כיצד מברכין על הסברא שאסור ליהנות מהעוה"ז בלי ברכה, דנימא דסברא הוי דאורייתא, ועיי"ש גם חפץ ה' לבעל אוה"ח, ותו י"ל לענין יין דהוי דאורייתא עפ"י דרשת הגמ' שם, קודש הלולים שנאמר בכרם רבעי, עיי"ש. ואם נקטינן דאכן היין דאורייתא שכתבו תוס' היינו ברכת בורא פרי הגפן, י"ל שאע"פ שא"צ לשנות מדין תורה, מ"מ הברכה צריכה שתהא ברכה המתירה לשנות, וביוה"כ ליתא לברכה על היין, ונתיישבה קו' הרא"מ הורבין.^{טז}]

טו. וראה משנ"ת עוד בס"ד בהערותי לאבודרהם הלכות ליל פסח.

טז. וראה רשב"ם פסחים קו, א בשם השאלתות שאילתא נ"ד בגדר ברכת הגפן בקידושא רבה, דהוא ענין שירה על היין והברכה והשניה היא לכבוד שבת, עיי"ש. וראה בקרואי מועד יוה"כ במאמרי "נר יוה"כ ונר ששבת" ונדפס בקובץ "מוריה" שי"ט-ש"כ.

יז. ונמצא גם במקרא העדה פ' וארא.

שהובא מדברי הבית מאיר יו"ד סי' רס"ה ס"ד. וע"ע קהלת יעקב לבעל משכנ"י פסחים בחי' על הרמב"ם, ועי' היטב ברשב"ם פסחים קב, א ד"ה מטעמם כו', וטעם וכו', גנזי חיים על או"ח (לרי"ז הוטנר) סי' רע"ב ס"ט. וראה עתה הערת המהדיר בתוס' הרא"ש פסחים קו, א הערה 28.]

ועפ"י האמור מבואר נמי הא דמברך בטיבול ראשון של החסא על אכילת מרור, אע"פ שמקיים המצוה רק בטיבול שני, וכפי שעמדו בזה תוס' פסחים שם ד"ה מתקיף, ומה שהשוו לתקיעות דמיושב ומעומד, כבר העירו אחרונים שיש חילוק בין הנושאים, ראה ב"אוצר מפה"ת שם, דהתם ה"ז נכלל במצות תקיעות [וראה משנ"ת בס"ד במאמרי בקרואי מועד על ר"ה, וכן בישורון חלק ט' "תפילה ותקיעות בר"ה"י^ח], משא"כ הכא אינה מצות מרור כלל, ולדרכנו י"ל דהואיל והטיבול ראשון הוא הכשר מצוה למצות מרור, שפיר יש לברך אז על אכילת מרור, דזה אקרי עובר לעשייתן סמוך למצוה. [וראה בתוס' שם ביאור פלוגתא דר"ה ור"ח, וע"ש בתוס' הרא"ש דר"ה ס"ל שרק מדרבנן מצוות צריכות כונה, והוסיף המהדיר שכן הוא בסדר פסח של רבינו יונה, וע"ש עוד.]

ולפ"ז מיושב לי מה דלכאורה יש לשאול, להפוסקים שסוברים שאין לברך המוציא על המצה של מצוה, איך אמרו בגמ' שאע"פ שיצא מוציא, הרי ברכת המוציא אינה על מצוה, אלא על פת אחרת של רשות, ולהאמור נחא, דכיון שברכה זו צריכה היא, ובלי ברכת הנהנין א"א לקיים מצות מצה ומרור, ואפשר שיש לדון בזה דהוי מצוה הבאה בעבירה, אם אכל מצה בלא המוציא, ראה להלן, וכן נמי א"א לברך ברכה זו על המצה של מצוה משום חבילות, מה"ט גופא שזוהי נמי ברכה של מצוה, א"כ צריך שאף המצה האחרת של המוציא תהיה בכלל המצוה, ולכן גם בה נאמר אע"פ שיצא מוציא. וכאמור מה"ט צריך כזית. ובזה נתיישבה שי' הראשונים המצריכים שני כזית למצה ומוציא, ואכן ה"ר שמעיה לשיטתיה בעי נמי בכרפס כזית, והיינו משום דס"ל דפרי האדמה של הכרפס פוטר את המרור, וממילא הוי ברכת המצוות. [וראה מעשה איש על החזו"א חלק ה' ע' יט, קובץ אדרת אליהו מהגר"א ראם סי' ט' על חבילות חבילות.]

ואנב, ב"אוצר" פסחים קטו, ב הערה 132 הובאה קו' השואל ומשיב להסוברים שבאכילה של מצוה, סגי גם שלא כדרך הנאה, וא"כ איך ברכת הנהנין

יח. וכן בהערותי לאבודרהם הלכות ר"ה בסדר תקיעת שופר. וע"ע שו"ת אהל משה להגראמ"ה סי' ע"ו.

צריכה להמצוה, שהרי אין מברכים על אכילה כזאת, ע"ש. ואולי י"ל דמ"מ בודאי שהידור מצוה של תורה לאכול בדרך הנאה, ולכן שפיר איכא ברכה לצורך מצוה, אע"פ שהיא רק הידור. ושור"ר על קושיא זו בחזון עובדיה על ה' פסח ח"א סי' כ"ז, ע"ש. וכבר כתבנו בזה במאמר בענין "אכילת מצה שלא בדרך אכילה".

ונמצא לפ"ז דכל אלו הראשונים שפוסקים שצריך ב' כזיתים, ס"ל להטעם דאין עושין מצוות חבילות חבילות בברכת המוציא ומצה, ובאמת כן הוא, שהרי לעיל חזינו דעת ראב"ן בסדר פסח שסובר דאין עושין חבילות, ומפורש בראב"ן פסחים דף קס"א, שצריך לאכול כזית מכל אחד^ט, וכדברי הראב"ן מפורש בראב"ה סי' תקכ"ה, ונראה שכל דברי הטור הם מהראב"ה, כמו שיראה המעיין שם המשך הדברים. ולפ"ז נמצא דהטור וכן השו"ע פוסקים דהוי בגדר אין עושין מצוות חבילות חבילות, ולא כמש"כ לעיל, דלא קי"ל כן. ולדרכנו אף הרא"ש ס"ל כן, ודלא כהתוס'.

ובלשון הרא"ש עצמו יש מקום לדחוק "ואוכלן ביחד מכל אחת כזית", דה"ק, ואוכלן ביחד מכל אחת, כזית. ר"ל, שצריך לאכול מב' המצות כיון שהברכה היא על שתיהן, וצריך לאכול כזית

משתיהן. אבל הוא דוחק, וכן נמי לא מסתברא שהטור לא יזכיר שי' אביו הרא"ש אם אינו סובר שצריך ב' כזיתים כפי שהביא להלכה. ועדיין צ"ע בתוס' הרא"ש ברכות לט"ב, שם נקט בפשיטות שאין ככה"ג משום מצוות חבילות, וזה לא כפי העולה מדברינו. וע"ע באו"ז ה' פסחים סי' רנ"ו בפי' ר"ש מפליזא שחולק על ר"י טוב עלם, וכן בספר המנהיג הלכות פסח סי' סו - סח, מהדורת מוסד הרב קוק ע' תפג-תפד, ועי"ש בהערות.

ועפ"י האמור יש לדון גם לענין אכילת קרבן פסח, דמבואר בתוספתא סוף פסחים שנוסח הברכה הוא על אכילת הפסח, ועי' באו"ז הנ"ל בפי' ר"ש מפליזא שדקדק אמאי לא הוזכרה ברכת שהכל, ודן שם משום מצוות חבילות, או משום שהוא חלק מהסעודה. יעו"ש. וראה גם בשבלי הלקט סי' רי"ח בענין זה. ולפי דרכנו, הרי באמת א"א להתוספתא להזכיר אף ברכת שהכל, שזה יש לברך על מאכל אחר, דאין עושין חבילות, וה"נ אע"פ שיצא מוציא, ופשוט שדינו כדין מצה ומרור וכמש"כ הרי"ף, וכש"נ.

ולענין אכילת קדשים שאינו חיוב אגברא, אלא חובת חפצא, שצריכים הקדשים להאכל, וכן נמי לענין תרומה שמצוה לאכול, או מעשר שני ונט"ר

בירושלים, ויש בזה ברכות המצוות, וראה גם ברכות לז,ב שמברך המוציא על אכילת מנחות, הנה יש לדון לענין ברכת הנהנין אי הוי נמי בגדר מצוות חבילות כיון דהוי מצוה, או דכיון שאינו חובת גברא י"ל שאין בזה משום מצוות חבילות, וממילא א"א להוציא אחרים אם אינו אוכל, וכן נמי אפשר לברך ברכת הנהנין על הקדשים והתרומה עצמם, וצ"ע^כ. ויש לדון במצות אכילה בליל יו"ט ראשון של סוכות, דניבעי ב' כזיתים, אחד להמוציא ואחד לסוכה, ואפשר שענין זה תלוי בגדר המצוה, מצות אכילה או מצות סוכה כ"א, וראה משנ"ת בזה בס"ד בקרואי מועד עניני חג הסוכות, ואכ"מ^{כב}.

ועפ"י דרכנו יש להעיר בהא דפסק בשו"ע סי' תע"ג ס"ו דכרפס הוא פחות מכזית, א"כ שוב אין לומר שבורא

פרי האדמה על הכרפס פוטר את המרור, דא"כ הו"ל ברכת המצוות, וצריך שיהיה הכרפס כזית, ברם במשנ"ב שם הביא מהאחרונים שיכווין לפטור את המרור, ולפי"ד הנ"ל זה תרתי דסתרי, וי"ל דרק לחומרא נקט כן, אבל מעיקר הדין נקטינן כהפוסקים דהמרור בכלל הסעודה וא"צ ברכה בפ"ע, עי' בראשונים שהאריכו בזה, ואכ"מ^{כג}. וראה שו"ת חזון עובדיה הלכות פסח סי' י"ז, וכן למהדיר תוס' הרא"ש פסחים קיד,ב הערה 103. ושי' הרמב"ם פ"ח מה' חמץ ומצה ה"ב שגם כרפס צריך כזית, וראה שאג"א סי' ק' ואבנ"ז או"ח סי' שפ"ג אות ה', וביאור הלכה סי' תע"ג ס"ו בשם הרשב"ץ ביבין שמועה וקהלת יעקב לבעל משכנ"י פסחים קיד, ב, ובהגהות מימוניות על הרמב"ם שם אות ד' הובאו הראשונים דס"ל שא"צ כזית, כיון שאינה מצות אכילה, אלא להתמיה

כ. וראה פסחים לה, א שיוצאים יד"ח מצה בתרומה וחלה, ולא אמרינן שלכתחילה לא יעשה כן משום אין עושין מצוות חבילות, וש"מ כדאמרן, דלא אכפת לן דאיכא חובת חפצא עם חובת גברא, וראיתי בספר חזון עובדיה על חנוכה ע' עז-פ שהביא מכמה אחרונים שעמדו על שאלה זו, ולא ירדו לחילוק הנ"ל, ושם הוזכרה השאלה על הדלקת נר חנוכה בשמן שרפה, דהוי מצוות חבילות, ולדרכנו כמובן שאין שאלה, דמצות נר חנוכה היא חובת גברא, והמצוה לשרוף שמן תרומה טמאה היא חובת חפצא, ולפיכך אין כאן קושיא. שוב י"ל קונטרס דברי הרב ח"ג מחי' הגר"ש כהנמן זצ"ל, ושם סי' ע"ב אכן עמד בשאלה זו, אמאי לא אמרינן מצוות חבילות במצה של תרומה ומעש"ש, ועי"ש מש"כ. וע"ע שו"ת הר צבי יו"ד סי' רנ"ה.

כא. וכבר הובא לעיל שהאריך בזה המטה אפרים סי' תרכ"ה באלף למטה אות פ"ה, עיש"ה. וראה גם בקונטרס דברי הרב הנ"ל סי' ע"ד, עיש"ש.

כב. וראה הליכות שלמה ח"א דיני סוכות ע' קמט-קנא בגדרי מצות סוכה בליל יו"ט ראשון, ודוק לנדוד. וע"ע הערותי לאבודרהם על סדר חג הפסח.

כג. ומבואר בהערותי לאבודרהם בס"ד בסדר פסח, וכן הלכות ברכות שער שיש.

תע"ה שלמד לענין מצה, ועי"ש באוצר הערה 61 בשם המוצל מאש ח"א סי' ט"ז, דליתא בשאר דוכתי, וגם הרמב"ם לא הביאו, וכן בסוכה מב, לא הובא שיעור כא"פ לענין חינוך קטן במינוי ק"פ, ואע"פ שהוזכר קודם בגמ' שם לענין הרחקה, וכן צ"ע שלא הוזכר שם חינוך קטן למצה בכזית כא"פ, ואולי גם ללילה ראשון בסוכה, וראה מג"א סי' תע"ה סק"ד דמשמע בשו"ע שם ס"ו דלכתחילה צריך לאכול ביחד בלי שהיה כא"פ, והביא מחולין קג, ב, ועי"ש במחזה"ש ופמ"ג, ואינו מובן לי, אם כפי שיש ללמוד מפירש"י שם, שדוקא באיסורין חייב כא"פ, א"כ במצוות גם בדיעבד לא יצא, אלא באכל ביחד ממש, וא"כ במצה לא מהני כא"פ, וי"ל דרך במרור מהני לחצאין, שהרי אכילת מרור מדינא אינה כזית, דלא נאמר אכילה עליו, וכפי שהוזכר לעיל מהרא"ש ושאג"א, והגר"א שם סק"ט דייק מהגמ' דיצא, משמע לכתחילה בעינן בלי שהייה, [ואולי במרור יש סברא איפכא להרגיש הטעם מרור, וצ"ע], ומ"מ לא ברור מאי לכתחילה ודיעבד שייך בזה, ולפ"ר אינו מהתורה, וצ"ע. וראה הגש"פ מבית לוי ע' רב מהגרי"ז, ומקראי קדש פסח ח"ב סי' מ"ו וסי' נ"ג.]

התינוקות, ואכן לא תקנו חז"ל ברכה על אכילת כרפס, ואע"פ שיש בה עוד טעמים, ראה רבנו מנוח על הרמב"ם שם, ובפשוטו זה נכלל במצות סיפור יציאת מצרים הואיל ועיקרו כדי להתמיה התינוקות, וכבר מבואר כן במאמר על מצות כרפס, דלפיכך איכא שי' קדמונים שרק אומר ההגדה אוכל כרפס, אבל הרמב"ם שהצריך שכל אחד יאכל מהכרפס, ש"מ דס"ל דכבר נעשית תקנה בפ"ע, וי"ל דלכן ס"ל דצריך כזית כשאר אכילות, וצ"ע, וראה חזון עובדיה הנ"ל כד.

שו"ר בביאור הגר"א סי' תע"ה ס"א שמבואר כדברינו, שכתב שם שדעה ראשונה בתוס' ששייך כאן מצוות חבילות חבילות, והרא"ש פסק כסברא זו, יעו"ש, הרי להדיא לדעתו שכן היא שיטת הרא"ש, ולפ"ז א"ש מה שצריך ב' כזיתים, ואין הטעם משום מחלוקת הקדמונים, אלא דכאמור ב' הטעמים נכונים, ועלו דברינו כהוגן בס"ד בביאור הלכה עמומה זו. וע"ע ראב"ן סי' מ"א.

[ואנב לענין אכילת כזית מצה כדי אכילת פרס, מקור דין זה במצוות, הוא פסחים קיד, ב לענין מרור, ועי' טור סי'

כד. וראה בטור סי' תפ"ד הובאה מחלוקת העיטור והרא"ש אם בברכת בורא פרי האדמה שעל הכרפס איכא הדין אם יצא מוציא, ולהרא"ש דס"ל דיצא מוציא, היינו שאכילת כרפס הוי מצוה וחובה גמורה, ולפי דרכנו צריך שיעור כזית, אבל הרא"ש גופיה ס"ל שא"צ כזית בכרפס, ראה טור סי' תע"ג ונו"כ שם, וש"מ דלא כדאמרן, וצ"ע. וראה במאמר על מצות כרפס הערה א'.

שמפלפל בזה. ואין דבריו אלא תימה, שהרי כאמור הוא מפורש בגמ' דחיוב לברך המוציא על מצה, ואפי' יצא מוציא אחרים, ש"מ שהוא חיוב גמור מדינא, ולכן בודאי נכונים דברי הר"ש קלוגר הנ"ל. ושור"ר אריכות בשו"ת חזון עובדיה על ה' פסח סי' כ"ו, עיי"ש כ"י.

וראיתי בספר סדר היום בסדר ההגדה שכתב דמורו א"צ ברכת פרי האדמה, דכיון שמברך על אכילת מרור סגי בזה, ולא דמי למצה שצריך המוציא, משום שצריך בלא"ה לאכול משום מצות יו"ט, לכן מברך עליו קודם הסעודה כדרך כל הסעודות, יעו"ש. והנה עיקר סברתו לא ידעתי אם כוונתו שא"צ ברכת הנהנין, או שברכת המצות כוללת לנהנין, נויש מקום לסברא כזאת עפ"י משנ"ת בס"ד במקרא העדה פ' חיי שרה סי' צ"ט שי

ובעיקר מה שצריך לברך ברכת הנהנין על אכילת מצוה, לכאורה יל"ע בזה, דבשלמא אכילת הרשות נאסרה בלי ברכה, דאסור לאדם ליהנות מהעוה"ז בלי ברכה, וה"ז בגדר מועל כמבואר בגמ' ברכות לה, א, אבל מי שנצטוו ע"י התורה לאכול, מדוע שיצטרך ברכה כ"י. ברם בגמ' מפורש שמצוה צריכה ברכה, שהרי אמרו שברכת המוציא של מצה אע"פ שיצא מוציא, ש"מ שא"א לאכול המצה בלי ברכת הנהנין. ולעיל הוזכר די"ל שאינו יוצא יד"ח המצוה בלי ברכה, ושוב מצאתי שכ"כ בשו"ת האלף לך שלמה סי' שכ"א כ"י, ועי' בשו"ת לבושי מרדכי ח"ד סי' קל"ז, שהביא מי שרצה לחלוק על פסק זה, של הר"ש קלוגר, דאע"פ שהאוכל בלי ברכה ה"ז כאילו גוזל לשמים, היינו דוקא באכילת הרשות, אבל אכילת מצוה אין לומר כן, ועי"ש מה

כה. וראה באוצר פסחים קטו, ב הבאתי בס"ד מפ"י הגש"פ לריטב"א, בציון 279-280 שאין המצה ראויה למצוה אם לא בירך ברכת הנהנין, עי"ש. וראה המנהיג ע' רפח ואבודרהם סדר ליל פסח, ושם הערה 457. ושור"ר בספר הלכה למשה (ניימן) ברכות לה, א שמעיקר הילפותא מקדש הלולים על ברכת הנהנין, למדנו שגם אכילת מצוה צריכה ברכת הנהנין, שהרי אכילת נט"ר הוי מצוה כמו מעש"ש, עי"ש.

כו. וראה המנהיג דיני ליל הסדר ע' תפח שיש להקדים ברכת המוציא לברכה על מצה, הואיל ואסור ליהנות מהעוה"ז בלי ברכה, ור"ל, שאין היתר לעשות בו מצוה, אם לא הותרה קודם אכילתו. [ובמקו"א נתבאר באורך בס"ד גדר ברכת הנהנין דמתיר גזל גבוה, ואיכא נמי חובת גברא חובת ברכה, ואם אינו מברך ה"ז גזול את הברכה, עי' ברכות לה, א ורש"י ומהרש"א שם, וראה מהרש"א פסחים קב, א וגליון הש"ס לרע"א ברכות יב, א, וראה בית דוד (לייטער) ח"א סי' פ', וראה שו"ת אבני נזר אר"ח סי' ל"ז ושדי חמד מערכת אנינות סי' ט"ו. וע"ע מאמרי על ברכת המצות, מקרא העדה פ' חיי שרה סי' צ"ט, וכן בפ' וישב סי' קס"ח].

כז. וראה הקדמת ספר הפרדס לתלמיד הרשב"א על ספרו שם, בגדר אסור ליהנות כו'.

כתב יותר, דאפי' מרור שאין עליו תורת ברכה בשאר ימים, אבל בליל פסח המצוה קבעתו, ועושה אותו כאילו הוא מידי דחזי כיון שחייבים לאוכלו, ולכן מברך פרי האדמה, יעו"ש, וכן מה שצוין שם לפי' המשנה להרמב"ם שאולי כוונתו כע"ז. וראה הגהות הר"פ בסמ"ק סי' ר"כ אות א' שאין כלל ברכת פרי האדמה על מרור, שאינו בא אלא לזכר ולא ליהנות, עיש"ה, וראה משנ"ת בס"ד ב"אוצר מפה"ת פסחים קטו, ב הערה 132 כח.

המפרשים שברכת המצוות היא גם גדר ברכת הנהנין, ע"ש. אבל תמוה מאד, דמלבד שזה נגד כל הראשונים המצריכים ברכה למרור כמבואר בדבריהם, הנה א"א לומר הביאור שכתב לענין מצה, דא"כ אמאי אע"פ שיצא מוציא, והרי אין ברכת המוציא ענין לברכת המצה כלל, וא"כ דבריו תמוהים לפו"ר מסוגיא זו דסופ"ג דר"ה. ולעיל הובא נמי מה דפשוט לקמאי שיש לברך על אכילת הפסח שהכל, אע"פ שהוא מצוה. ובסדר פסח של הריטב"א

כח. וראה מג"א סי' תע"ה סק"י שאין לברך על מרור שאינו ראוי לאכילה אלא ברכת המצוות, וחק יעקב שם ס"ק ט"ז פליג עליו, דברכות הנהנין אלו הו' כברכת המצוות, וע"כ מברכים עליהן, ע"ש. וצ"ע הביאור בזה. וראה חי' רעק"א שם. וראה ביאור הלכה שם שכתב סברא, ואולי י"ל כן בכוונת חי', אבל עדיין צ"ת. וגם גוף דברי ביה"ל צ"ע, שאין בתורה לשון אכילה על המרור, אלא יאכלוהו לפסח על המרור. וצ"ע. אכן יעויין בהגהמ"י פ"ח מה' חו"מ ה"ב אות ד', וכן ביראים מצוה ק"ט, וכן בפ' הגש"פ לר"א מלונדריש ע' קנג, ובפ' התפילות והברכות ח"ב ע' עג, דאכילה כתובה במרור, ולא כשי' הרא"ש פ' ע"פ סי' כ"ה, והאחרונים האריכו, ובמאמרי הלל בליל פסח נתבאר בס"ד מהשאג"א ור"י צייטליש על סמ"ק, ושו"ת אבנ"ז או"ח סי' שפ"ג ועוד, ואכ"מ. [ואגב, מ"מ נ"ל דגם אם א"צ כזית, אע"פ כן צריך חצי זית, ובלא"ה אינו כלום, וכעין מש"כ היראים השלם סי' רנ"ג דפחות מחצי זית אינו כלום לענין בהמ"ז, וראה מהר"ם חלוואה פסחים מג, ב לענין היתר מצטרף לאיסור, ומבואר בס"ד בהערותי לאבודרהם ה' בהמ"ז, ע"ש ואכ"מ.]

ומצאתי בהלכות סדר ההגדה להריטב"א ע' ט' שכתב שיש ליטול לכרפס ירקות המרים, (וזה נמצא בעוד ראשונים, ראה בהגש"פ זכר צדיק ע' פה הערה 52). ועל כך הק' הריטב"א איך מברכים עליו בורא פרי האדמה, הא לא חזי לאכילה דדבר מר הוא, ותי' וז"ל, כי אין דין ירקות בלילה הזה כמו בשאר ימים שאין עליהם שום ברכה דהא לא חזו כלל כו', אלא כך הוא הענין, כי בלילה הזה מצוותו קבעתו ועושה אותו כאילו מידי דחזי כיון שאנו חייבים לאוכלו, כו'. ע"כ. והריטב"א תנא דמסייע לביאור הלכה הנ"ל, וי"ל כן על מרור עפ"י תקנת חז"ל שיש מצות אכילת מרור. וע"ע ישועות יעקב סי' תפ"ו סק"א. [ונ"ל בשי' הקדמונים שתקנת כרפס היתה לפטור את המרור מפרי האדמה, ואמאי לא יברך עליו לבד, אלא מפני שאינו ראוי, ואינו אלא ללפת הפת, ולפיכך תקנו לשיטתם כרפס, וראה שבלי הלקט סי' רי"ח בשם רבינו ישעיה, אבל אינו מוכרח דשמא כיון דלהוי היכר ב' טיבולין חלקו כן את האכילות, וכמבואר שם בדבריו, ולעולם יש ברכת הנהנין על מרור.]

מפלייזא, ונדפס גם באוצר פסקי הראשונים על הלכות פסח ע' קכא - ב, וציין שם לתו' ר"י מסירליאון ברכות לט,ב, עי"ש, וכן מצאתי גם בספרי האחרונים, אך אכ"מ^ל.

ואח"כ מצאתי עוד בעיקר השאלה, אמאי מברכים על אכילה של מצוה, שהיא כבר שאלת קדמונים, ראה ספר העיתים סי' קמ"א בשם גאון כט, או"ז הלכות פסחים סי' רנ"ו הנ"ל בפ"י ר"ש

כט. אוצה"ג פסחים חה"ת סי' רצ"ג, אלא ששם הנידון על ברכה אחרונה ולא על ראשונה, עי"ש. וראה מאמרי על "יין של קידוש שנשפך", בקרואי מועד על עניני שבת.

ל. וראה מש"כ בס"ד במקרא העדה פ' בראשית סי' י"ח. [ועתה י"ל קובץ "קול התורה" חוברת ס"ב ושם בחלק חידו"ת ע' קסח יש כמה ידיעות בנושא זה].

קדוּאי סומא לאמירת ההגדה והמסתעף מועד קצא

פסח תשס"ט

סימן כט סומא לאמירת ההגדה והמסתעף

איתא בפסחים, סומא פטור מלומר הגדה, כתיב הכא בעבור זה וכתוב התם בננו זה, מה להלן פרט לסומא אף כאן פרט לסומא + ברשב"ם פירש דהוא גז"ש, ובחי' רבינו דוד והר"ן פי' שאינו משום גז"ש + מבאר מחלוקת הראשונים, דרשב"ם ס"ל דעצם מה דהוי סומא אינו נעשה פטור מהמצוה אלא אנוס ויכול להוציא את אחרים, ולפיכך נוסף הגז"ש + ואילו ה"ר דוד והר"ן ס"ל דממילא הוי פטור בגברא וא"צ גזה"כ, ולפיכך הקשו בגמ' איך הוציאו את אחרים + הקדמונים פליגי בשמעתין האם ס"ל כפסק השו"ע שחרש שאינו שומע גרידא נמי אינו מוציא יד"ח תקיעות הואיל ול"ה בר חיובא + מקור הדין הוא באורחות חיים ותשב"ץ + צ"ע דמפורש בגמ' מגילה דלמ"ד דבעינן עד שישמיע לאזניו, גם חרש המדבר אינו יכול להוציא יד"ח במגילה + האחרונים כתבו דאקרי בר חיובא, וביארו הטעם דחרש שתקע אינו מוציא אחרים הואיל ותקיעה כזאת לא מועילה לעצמו + ויש בזה נפ"מ לדינא, דאם הוא בר חיובא אע"פ שלתקוע אינו יכול מ"מ ה"ז מברך לאחרים + לאמירת ההגדה כיון שהסומא אין לו קיום המצוה א"א שיוציא את אחרים + מבאר שאין זה פטור בגברא, אלא חסרון בעצם מעשה המצוה, והיינו שסיפור הגדה בלי שאפשר לראות את המצה, הוא חסרון בעצם ההגדה + באבני נור דן בשאלה לענין שופר במי שתקע וסתם את אזניו האם הציבור יצא, ולדעת הגרע"א ה"ז מועיל + ברם בחלקת יואב וקובץ הערות נקטו דאם אינו יכול לצאת בעצמו ל"ה מעשה מצוה להוציא את אחרים + אינו מובן מש"כ בביאור הלכה שאע"פ שהחרש אינו מוציא אחרים יד"ח, אבל לעצמו לא פקע חיוב קריאת המגילה + המשנ"ב אינו פוסק כפי דרכם של החלקת יואב וסיעתו + לשי' הבה"ג דנשים אינן חייבות בקריאה אלא בשמיעה בלבד, י"ל דסומא חייב רק בשמיעה + מחלוקת מהרח"א במקראי קדש עם הפר"ח במי שהחסיר יום מימי הספירה, היא פלוגתא דהמפרשים בגדר הא דחרש אינו מוציא בשופר

איתא בפסחים קטז, ב, אר"א בר יעקב, סומא פטור מלומר הגדה, כתיב הכא בעבור זה וכתוב התם בננו זה, מה להלן פרט לסומא, אף כאן פרט לסומא,	איני כו', מאן דאמר אגדתא בי רב יוסף רב יוסף, ועי"ש כל הסוגיא, ומסיק, בשלמא התם מדהו"ל למכתב בננו הוא וכתוב בננו זה ש"מ פרט לסומין הוא
---	---

להוציא את האחרים שאינם סומין, ורואים את המצה וכו', אבל לאחר שיש ילפותא, ממילא נעשה פטור ול"ה בר חיובא, וא"א שיוציא אחרים, ולפיכך שפיר הק' בגמ' מרב יוסף ורב ששת שהוציאו את אחרים.

ונראה דבזה גופא פליגי הראשונים, דרשב"ם ס"ל דעצם מה דהוי סומא אינו נעשה פטור מהמצוה אלא אנוס גרידא, ויכול להוציא את אחרים, ולפיכך נוסף הגז"ש, ולא ס"ל כפסק השו"ע סי' תקפ"ט שחרש שאינו שומע גרידא נמי אינו מוציא יד"ח תקיעות, הואיל ול"ה בר חיובא, ואילו ה"ר דוד והר"ן ס"ל כהשו"ע דממילא הוי פטור בגברא, וא"צ גזה"כ, ולפיכך הקשו בגמ' איך הוציאו את אחרים, וראה קרואי מועד על ר"ה במאמרי בענין "תוקע שאינו שומע", וכבר הובא שם שאין הכל מודים לפסק השו"ע עפ"י התשב"ץ, עי"ש, והרי לפנינו דבזה פליגי הקדמונים בשמעתין.

וראה ב"אוצר מפה"ת פסחים שם 55-96 על כל הסוגיא שם מהרבה מפרשים, ומה שהוזכר שם מהיד דוד, דלפטור הסומא עצמו א"צ קרא דס"ל כר' יהודה דסומא פטור מכל המצוות, ואיצטריך קרא שאינו פטור אחרים, עי"ש. וזה תמוה דאם הוא פטור מדינא ואינו בר חיובא, פשוט שאינו מוציא אחרים וא"צ קרא. [וכן מה שהובא שם מבית לוי ח"ב

דאתא, אבל הכא אי לאו בעבור זה, מאי לכתוב כו', וברשב"ם שם, ורב יוסף ורב ששת גז"ש לא גמרי, ע"כ.

ור"ל דיש בזה ב' תשובות, אם באנו לדון דהכא גופא יש למעט פרט לסומא מדכתיב זה, לכך קאמר הש"ס שאין הנידונים שווים, ואין להוכיח מהתם להכא, אלא דאכתי תקשי דאיכא גז"ש ואין משיבין עליה מכח חילוקי סברות, וע"ז קאמר דגז"ש לא גמרי, ור"ל שלא קיבלו מרבותיהם ואין אדם דן גז"ש מעצמו, אמנם בחי' רבינו דוד וחי' הר"ן שם פי' שאינו משום גז"ש, אלא כמו דממעטינן בבן סורר ומורה סומא משום שנא' זה, ה"ה יש למעט הכא, עי"ש, וכן עי' במאירי ורש"ש שם א'.

ואכתי צ"ע לשי' רשב"ם, אמאי באמת צריך לגז"ש, כיון שאפשר ללמוד מפשט הפסוק, ואע"פ שי"ל שכ"ה משמעות לשון הגמ' מה להלן כו', מ"מ הא גופא קשיא אמאי צריך הש"ס לגז"ש, ולכאורה נראה לפרש כך, דאילו מעצם לשון הפסוק ידענו רק שסומא לא יכול לקרוא ההגדה, אבל לא נאמר שהוא בר פטור, אלא לעולם י"ל שהוא בר חיובא אלא שהוא אנוס, ופומא הוא דכאיב ליה, ומגז"ש ילפינן דאיכא פטור מעצם המצוה, ונפ"מ אם יכול להוציא אחרים, דאי הוי רק אנוס בעלמא, י"ל שהוא אכן אינו יכול לקיים את המצוה, אבל יכול

קרואי סומא לאמירת ההגדה והמסתעף מועד קצנ

החלקת יואב גופיה שם², דמהתם אין ראייה דכה"ג לא אקרי בר חיובא, אלא כמש"כ בירושלמי דעברי וקרא בלעז אינו מוציא בקריאתו את הלועז, וש"מ דאם הקורא המוציא אינו יכול לצאת בעצמו בקריאה זו, א"א שיוציא את אחרים, וא"כ זהו הטעם גם בחרש, אבל לעולם אקרי בר חיובא, וכן י"ל בחרש שתקע, דאינו מוציא את אחרים הואיל ותקיעה כזאת לא מועילה לעצמו, ולעולם הוא בר חיובא, עי"ש בדבריהם, ובאמת יש בזה נפ"מ לדינא, דאי משום דל"ה בר חיובא, גם בברכת המצות א"א שיוציא, ברם אם הוא בר חיובא, אע"פ שלתקוע אינו יכול, מ"מ לברך לאחרים ה"ז מברך. וראה הדרת קדש על עניני תפילין סי' ג', ומש"כ שם בס"ד בהערותי.

ולבאורה כיון שמפורש בגמ' ובירושלמי, שאם אין המעשה מצוה מועיל לו לעצמו, א"א שיועיל לאחרים, א"כ גם לענין אמירת ההגדה, כיון שהסומא אין לו קיום המצוה, כדילפינן מדכתיב זה, א"כ א"א שיוציא את אחרים, ואע"פ שהסומא הוא בר חיובא, ושוב ליכא נפ"מ אם נוסף ילפותא מגז"ש, וזה לא כדברינו. אלא שבקובץ הערות שם הביא משו"ת ריב"ש סי' שצ"א בשם הר"ר חסדאי, שהוא השואל שם, דלא ס"ל להלכה זו, והיינו דלא איכפת ליה מה שאין זה מעשה מצוה

סי' ט' ליישב קושית טו"א עפ"י הט"ז, אינו אלא תימה, דלא קאמר הט"ז אלא בדברים שהתירה התורה להדיא, ולא מה שלא חייבה, וא"צ לפנים. וראה מש"כ בס"ד בברכת המלך פי"ד מה' תפילה ה"א לענין סומא לנ"כ דהוי גדר לילה, והוא ממשכנ"י או"ח סי' צ"א, ואכתי צ"ע דאכילת פסח והגדה היא בלילה, והרי לשיטתם לילה וסומא שוים הם, ועי"ש במשכנ"י מה שהביא מהירושלמי, לענין אכילת מצה.]

והנה מש"כ לפרש דרשב"ם לא ס"ל כפסק השו"ע דחרש איקרי לאו בר חיובא בשופר, עדיין יש לבאר, דמקור הדין הוא באורחות חיים ותשב"ץ, וכמש"כ ב"י שם, אבל לפו"ר צ"ע, דבאמת הוא מפורש בגמ' מגילה יט, ב, דלמ"ד דבעינן עד שישמיע לאזניו, גם חרש המדבר אינו יכול להוציא יד"ח במגילה את אחרים, הואיל והוא בעצמו אינו שומע, ואין לו קריאה שיצא בה יד"ח, וש"מ דהוי לאו בר חיובא, וממילא ה"ה בשופר אם תקע בו חרש.

והמפרשים באו"ח שם לא הזכירו הוכחה זו, אבל כ"כ בחלקת יואב קמא חו"מ דיני אונס ענף ד', אלא שכבר כתבו אחרונים, עי' קובץ הערות על יבמות סי' מ"ח ס"ק י"ד, וכן

ב. ושו"ר בחי' הגרע"א שם בזה, וראה תפארת ירושלים שם, וכן בהשמטות בסוף הספר. וכתבתי בזה עוד במקו"א בס"ד.

אצל המוציא, ולדעתו צ"ל שאכן הדין שחרש אינו מוציא, הוא משום שאינו בר חיובא, וכפשט לשון האורחות חיים וכל בו.

ולפ"ז שמא יתכן לומר איפכא, והיינו שלענין סומא יש לראות גדר הפטור שלו מלומר הגדה, ובסנהדרין עא, א במתני' פירש"י לענין בן סורר, דבננו זה משמע שרואים אותו, וכן נמי פי' חז"ל דבעבור זה, היינו שרואה את הפסח מצה ומרור, ולפיכך מי שאינו רואה ה"ז פטור, והנה בפשוטו לא שמענו אלא בסומא, אבל אם עוצמים עיניהם ולא רואים לא שמענו, ואם זה נכון הרי נמצא שאין הראיה חלק מהמצוה עד שנאמר שאי אפשר לקיים הדין בלי לראות, אלא שהוא כעין כל הראוי לבילה, בילה מעכבת בו.

וע"כ לענין בן סורר, ליכא הך דינא כלל, כלומר שאם הוריו סומין אין דין בן סורר ומורה שהוא חידוש התורה, אבל לענין הגדה שהיא מצוה, אם נקטינן שאין צריך ראייה בפועל, ואע"פ שזו היא למצוה, מ"מ אינו לעכובא, אבל מי שאינו ראוי לראיה, א"א לו לקיים המצוה, ובזה י"ל שאין זה פטור בגברא, אלא חסרון בעצם מעשה המצוה, והיינו שסיפור הגדה בלי שאפשר לראות את המצה, הוא חסרון בעצם ההגדה, ובכה"ג הרי ס"ל לה"ר חסדאי שיכול להוציא אחרים, כיון שהוא גברא בר חיובא, ואע"פ שלענין חרש קאמר שא"א שיוציא אחרים במגילה,

התם ה"ט דהשמיע לאזניו הוא לעכובא, וזה גופא שאינו יכול לשמוע, גורם שנעשה גברא לאו בר חיובא, ברם בדבר שאינו לעיכובא, א"א לומר דמה"ט הוי גברא לאו בר חיובא, אלא הוא דין במעשה דמצוה וכש"נ, ומה"ט נמצא שאם ה"ר חסדאי סובר שרק גברא לאו בר חיובא אינו מוציא, אבל אם המעשה מצוה עצמו פסול אצל העושה, אין בזה לפסול אצל האחרים, א"כ בסומא לפי הנתבאר אכן אחרים יכולים לצאת יד"ח, ואע"פ שהוא עצמו אינו יוצא.

ולפי' מש"כ לחלק בין סומא שאין הראיה לעכובא, ויוצא יד"ח לכו"ע גם בעצימת עינים, ולא דמי לחרש, מוכרחים אפוא לומר דחרש לאו דוקא, אלא אם סתם אוזניו וא"א להשמיע לאזניו, נמי לא יצא יד"ח, דאי לא תימא הכי נמצאו סומא וחרש שוים, ולפי המבואר הוי רק חסרון במעשה המצוה, אבל גברא בר חיובא, ולברך שפיר יוכל לברך וכש"נ, ובענין זה מצינו שדנו הפוסקים, דעי' בשו"ת שבו"י ח"ב או"ח סי' ל"ג שדן בשאלה, והביא בשע"ת סי' תרפ"ט סק"ב, לשי' הפוסקים דמגילה צריך קריאה שישמע לאזניו, איך הדין במי ששמיעתו כבדה, והציבור אכן שומע אם הקריאה שלו, והוא עצמו אינו שומע, והעלה שם דהשומעים יצאו יד"ח, עי"ש, והובא בשע"ת סי' תרפ"ח.

ובשו"ת אבני נזר או"ח סי' תל"ט דן בשאלה לענין שופר במי שתקע

קרואי סומא לאמירת ההגדה והמסתעף מועד קצה

לומר דגברא לאו בר חיובא, אלא הגדר הוא שקיום מצוה באופן כזה הוא פסול, ולכן אין אחרים יוצאים בקריאתו כמו שהוא אינו יוצא, ואע"פ שאותם האחרים רואים את המצות, וכש"נ. וע"ע גיליוני הש"ס גיטין מא, א.

ובהא דחרש בקריאת המגילה, יעויין ביאור הלכה סי' תרפ"ט ס"ב, שאע"פ שמבואר בשו"ע שהחרש אינו מוציא אחרים יד"ח, כיון דטעמא דבעינן משמיע לאזניו הוא משום פרסומי ניסא, א"כ מה"ט רק להוציא אחרים אינו מוציא, אבל לעצמו הוא אכתי לא פקע חיוב קריאת המגילה, שהרי גם הם היו באותו הנס, עי"ש.

ולפ"ר אינו מובן, מה יועיל מה שהיו באותו הנס, כיון שתקנת קריאת המגילה היתה באופן זה, והוא אינו יכול לעשות כן. וגם אם נאמר דהמשמיע לאזניו הוא קיום נוסף במצות קריאת המגילה, ואם אינו יכול לקיים כל המצוה, יעשה מה שיכול, אכתי י"ל שסברא זו נכונה על סותם אזניו, אבל כיון שאינו ראוי לשמוע, א"כ ה"ז בגדר כל שאינו ראוי לבילה כו'. וגם אינו מובן לי לפי דעתו אמאי אינו מוציא את האחרים יד"ח, ומאי אכפת לן שאין לו הקיום בזה, והרי להם יש זה הקיום, ולפ"ר לא תועיל כאן סברת חלקת יואב וקובץ הערות דאם אין להמוציא את מעשה המצוה, גם להיוצאים ממנו ליכא, דזה נכון כאשר אינו יוצא לגמרי יד"ח, ולא באופן שיוצא יד"ח מה

וסתם את אזניו, והוא עצמו לא יצא, האם הציבור יצא, והוכיח מכמה דוכתי דחרש שאינו מוציא בשופר, אין זה משום דל"ה בר חיובא, אלא הוא פומא כאיב ליה, וה"ט לדעתו, משום דחסר במעשה הדיבור או התקיעה לו עצמו, ולפיכך לא מוציא את האחרים, והביא שגם בשבו"י הנ"ל כתב כן, אך הביא שהגרע"א בשו"ת סי' ז' קשיא ליה, כיון שאפי' יצא מוציא, א"כ בכה"ג שאינו יוצא בעצמו, מ"ט אינו מוציא את האחרים, ותי' הגרע"א דכיון שאינו מחוייב, ממילא אינו בדין ערבות, והאבנ"ז לא הסכים לו, עי"ש. ומ"מ נמצא לדעת הגרע"א אם סתם אזניו ה"ז מועיל, שהרי הוא מחוייב במצוה.

ברם בחלקת יואב, וקובץ הערות הנ"ל, וכן באבי עזרי ה' שופר ושלום יהודה הוצאה חדשה מועד סי' פ"ד, נקטו בפשיטות, דאם אינו יכול לצאת בעצמו ל"ה מעשה מצוה להוציא את אחרים, עי"ש, ולדרכם בודאי שגם סתימת אזנים מונעת שאחרים גם לא יוכלו לצאת יד"ח, ואע"פ שבידו לשמוע. ולפי שיטתם גם בסוגר עיניו ולא מסתכל על המצות, ה"ז אינו יוצא יד"ח, וא"כ אמאי נקט הש"ס דוקא סומא, ובע"כ צ"ל שגם לדעתו הוי למצוה ולא לעכובא, אלא כמו בכל דוכתא יש הכלל שכאשר יש מצוה, בעינן ראוי לאותה מצוה, ובלא"ה א"א להתחייב במצוה כזאת, ולפיכך סומא אכן לא יצא בעצמו יד"ח, וגם את האחרים אינו מוציא, אבל כאמור אין זה פסול הגוף

שיכול לצאת, וצ"ע ב"י סוס"י תרפ"ט בשם הרשב"ץ בתשובה.

ובמשנ"ב שם סק"ד כתב לדעת השו"ע, דהקורא ולא השמיע לאזניו גם בדיעבד לא יצא, ועי"ש בשעה"צ ס"ק ד', ולפמש"כ בביה"ל שם, צ"ל דלא יצא בקיום הנוסף של פרסומי ניסא, אבל יד"ח עיקר הקריאה, וצריך לחזור ולקרוא לצאת המצוה בשלמותה, אבל צ"ע לפי שיטה זו אם יחזור ויברך, וראה משנ"ת לעיל כיו"ב בס"ד לענין מצות הסיבה, והובא שם כיו"ב לענין מצה שמורה, או דין לחם עוני לפי שי' מהר"ל, ואכ"מ. וע"ע בשו"ע סי' ס"ב ס"ג וביה"ל שם בדין להשמיע לאזניו¹. ובקרואי מועד פורים נתבאר עוד בס"ד.

ואחרונים הנ"ל כתבו עפ"י דרכם בתוקע לתוך הבור, והוא עצמו חוץ לבור, דהואיל והוא לא יצא, גם הנמצאים בבור לא יצאו, אע"פ שהם שומעים

כהוגן, כיון שהוא אינו שומע, וזה לא כפסק הפמ"ג סי' תקפ"ז שהובא להלכה במשנ"ב שם סק"י ושעה"צ שם ס"ק י"ח, ונמצא אפוא דהמשנ"ב אינו פוסק כפי דרכם של החלקת יואב וסיעתו, ויש בזה נפ"מ לכל ההלכות הנ"ל. אבל בסי' תר"צ ס"י פסק השו"ע וכמש"כ במשנ"ב שם ס"ק ל"ג, שא"א למי שיודע אשורית להוציא בלעז ללועז, עי"ש. והרי מהלכה זו הוכיחו האחרונים אם שיטתם דאם א"א לו לצאת יד"ח בעצמו, א"א שיצאו אחרים בקריאתו, וצ"ע איך יתרץ המשנ"ב הלכה זו. ועי' חי' רע"א או"ח סי' נ"ג ס"ד, והביאו המשנ"ב שם ס"ק מ"א, וראה ביה"ל סי' נ"ה ס"ח ד"ה חרש המדבר כו', שהביא פסק רע"א הנ"ל, ומש"כ הפמ"ג שם עפ"י הט"ז, ומה שהעיר עליו בזה².

והנה בקרואי מועד פורים נתבאר בס"ד שבמגילה איכא דין קריאה מהמגילה עצמה, וכן יש באו"ז מהגאונים

ג. וע"ע המאיר לעולם ח"א סי' ר'.

ד. וע"ע שו"ת רע"א סי' ז', תו' יבמות מד, א, פר"ח או"ח סי' קכ"א, פמ"ג סי' תרפ"ט במש"ז סק"א, ושם סי' נ"ה סק"ח, הר צבי או"ח ב' מילי דברכות אות ו', ט"ז יו"ד סי' א' סקכ"ט, הגר"א שם ס"ק ל"א, מקראי קדש פורים סי' כ"ז, שו"ע הגר"ז יו"ד שם, שו"ת צמח צדק אה"ע סי' שצג אות ב', נהר שלום סי' תרפ"ט וכן בגדי ישע שם, חיי אדם כלל קנ"ה סי"א, שו"ת מהריט"צ ח"א סי' ע"ו, מטה יהודה וביה"ל או"ח שם, שו"ת עמק הלכה (אלופין) סי' י"ג ס"ק ג'.

ה. ואגב, מש"כ שם מהפמ"ג על חרש שי"ל שיוצא יד"ח בעניית אמן גרידא ואע"פ שאינו שומע הברכה, הנה נתבאר בס"ד במקור"א דא"א לעניית אמן בלי שמיעה, אע"פ דנקטינן שא"צ בזה לשומע כעונה, ועי"ש מתשובת הרמב"ם, ואכ"מ. וע"ע קרואי מועד ר"ה סי' י"ג.

קרואי סומא לאמירת ההגדה והמסתעף מועד קצו

בקריה"ת נתבאר בארוכה בס"ד בהערותי להאגודה פ' החובל, וכן בקובץ "ירושתנו" ה' תשע"א.

ובקרואי מועד עניני ספירת העומר סי' י"א במאמרי בענין ברכה על ספירת העומר [ב], הבאנו מחלוקת מהרח"א במקראי קדש עם הפר"ח, במי שהחסיר יום מימי הספירה דשוב א"א לו להמשיך ולספור, האם יוכל לברך להוציא את אחרים בספירתם, ואיכא למ"ד דכה"ג אקרי לאו בר חיובא, ותמהו עליו, דנכון אמנם ששוב א"א לו לספור הואיל והוא אנוס, אבל מ"ט נאמר דל"ה בר חיובא, ואחרונים פלפלו טובא.

וחנה לדרכו של החלקת יואב ודעימיה, הוא מתפרש לנכון, דאין הכוונה שאין הגברא בר חיובא, אלא כיון שאצלו בעצמו ליכא כבר מעשה ספירה שהרי החסיר, על כן א"א שע"י מעשה המצוה שלו שא"א לו להוציא בזה את עצמו, שיוציא בזה את אחרים, וזה פשוט. ונמצא אפוא דפלוגתא דמקראי קדש ופר"ח היא פלוגתא דהמפרשים הנ"ל בגדר הא דחרש אינו מוציא בשופר, וכש"נ. [וע"ע שו"ת שמלת בנימין (לראב"ו המבורג) בתשובה אחרונה בסוף הספר].

וי"ש לציין דמש"כ המפרשים הנ"ל הוכחה ליסוד זה מהקורא ללועז והוא יודע אשורית לא יצא, דכן איתא בירושלמי, ופוסק כן הרמב"ן, וכן דעת הרשב"א והמאירי, ברם הריטב"א מגילה יז, א לא

שגם בקריה"ת כן הוא, והיא ילפותא מקרא דויקראו בספר תורת האלוקים, והואיל והמצוה היא בקריאה, וסומא א"א בקריאה, א"כ לא הוי בר חיובא לפי"ד הב"י דחרש לשופר לא הוי בר חיובא, וא"כ מאי שנא סומא במגילה וקריה"ת, וא"כ ה"ז פטור גם מלשמוע מאחרים כיון שאינו בר חיובא, ברם לשי' החלק"י הנ"ל דהוי בר חיובא, הנה י"ל שאע"פ שאינו יכול לקרוא בעצמו, ה"ז צריך לצאת יד"ח כשישמע מאחרים, או דילמא כשי' שבה"ל שבשגא"א דליכא שומע כעונה, אם אינו ראוי לענות, וזה הסומא הרי אינו יכול לקרוא מתוך הכתב, כפי שכך היא המצוה.

ותו י"ל דלשי' בה"ג דנשים אינן חייבות בקריאה אלא בשמיעה בלבד, ונימא דסומא חייב רק בשמיעה, אבל אין סברא זו ברורה כלל ועיקר, וראה פמ"ג סי' רפ"ה במשבצות ס"ק ב' שנסתפק כנ"ל, האם סומא או אלם צריכים לשמוע מאחרים מצוות התלויות בדיבור, וציין לשו"ת רדב"ז ח"ג סי' תתס"ז, אלא שבמגילה הוסיף שיש לחייב משום פרסומי ניסא, ועי"ש מש"כ בזה, ואכתי צ"ע. וכן ראה גם במשבצות סי' קמ"א ס"ק ג', שדן על סומא משום כל שאינו ראוי כו', וכן דן לומר דסומא אקרי לאו בר חיובא, וממילא אינו מוציא אחרים בברכות, עי"ש היטב, ברם לשי' חלק"י וסיעתו הוי בר חיובא, ולפיכך שפיר יכול לברך, וכש"נ לעיל בדרך זו. ולענין סומא

המהדיר. וע"ע משנ"ת במקרא העדה פ' חיי שרה סי' צ"ט בגדרי חיוב ברכת המצוות, ודוק לנדוד".

וראה שו"ת הריב"ש סי' שצ"א מש"כ בהלכה זו לענין מקדש לאחרים ואינו סועד שם, דלדידיה הוי שלא במקום סעודה, ואיך יוכל להוציא אחרים, באופן שהוא עצמו אינו יוצא, ועי"ש מש"כ לחלק. וראה משנ"ת בזה בס"ד בהערותי לאבודרהם על תפילת חג הסוכות, על קידוש בסוכות בביהכנ"ס, ואין זה מקום סעודה שלו, וע"ע בדיון ערבות במצוות בספר שמע יעקב למהר"י אלגזי פ' ויצא, וכ"ה בשו"ת מהרי"י אלגזי סי' ב'. וראה עוד הערותי על אבודרהם ה' ר"ה הערה 166, דעת המנהיג ואבודרהם וכן מגדולי האחרונים, שהמוציא במצוה אע"פ שיצא בעצמו, מ"מ אצלו הוי נמי מעשה מצוה וחייב בברכת המצוות, עי"ש. [וע"ע מאירי ברכות טו, וכן ר"ה כט, א בגדר אינו שומע שאינו מוציא, ולדעתו לענין ק"ש הוא דין באיכות הדיבור, וע"ע אבי עזרי ה' שופר].

ס"ל כן, וכתב שם וז"ל, ועוד אמר שם שאם הקורא יודע אשורית אינו מוציא אף ללועז, שהרי לעצמו אינו מוציא בלעז, וקי"ל בהדיא כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את אחרים ידי חובתן, ולאו דוקא מה"ט ממש, דהא מחוייב בדבר הוא, אלא שאינו יוצא בקריאה זו, והרי כמי שהוא יצא שהוא מוציא, הלכך אע"פ שאינו מוציא לעצמו, מוציא ללועז הזה, אלא בענין למימר דכי היכי דלקיים ככתבם וכלשונם כל מה דאפשר, לא תקנו לזה שיצא בלשון אחר ע"י אחרים, כיון שאותו אחר יכול להקרותו אשורית, והאי דינא בתרא לא דייקי ממתני' כלל, דהא לא קפיד אקורא, אלא כל אדם קורין ללועזות, דאל"כ הו"ל למימר והלועזות קורין אותה ללועז בלעז, אע"פ כן אומר רבינו הגדול שיש לנו לחוש לדברי הירושלמי, אבל מדברי הגאונים ז"ל נראה שפיר שאפי' הלועז עצמו מכיר אשורי יוצא בלעז שהוא מכיר בו, וכן דעת הרמב"ן ז"ל. ע"כ. הרי שלדרכו נמצא ששאלה זו היא פלוגתא בין התלמודים. ועי"ש מה שציין

חזה"מ פסח תרש"ם

סימן ל בדין אפיקומן

בגמ' פסחים, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ונחלקו אם רק אחרי הפסח או גם לאחר מצה + ופי' רש"י ורשב"ם דהוי זכר למצה הנאכלת עם הפסח, והרא"ש שם העלה שמצה זו היא זכר לפסח + בפי' הגש"פ לר"א מלונדריש כתב דאפיקומן בא במקום פסח, ולכן אית ביה דיני פסח + מדברי הרמב"ם מבואר שיש לגמור הסעודה עם פסח או מצה, דיש לסיים באכילת מצוה שיהא טעמים בפיו + נראה שזוהי הלכה בקיום אכילת מצה ולא מצוה בפ"ע + מביא מש"כ מהר"ל בהגש"פ בגבורות ה' ובלשון למודים בנדר"ז + מלשון הרמב"ם, שיהיה הפסק סעודתו, נראה שגמר הסעודה צריך עם טעם מצוה, אבל לאחר ברהמ"ז מותר לאכול ולשתות + וא"כ ל"ק משתיית ב' כוסות אחרונות + בפי' מהר"ש מפלייזא בשם תשובת הגאונים כתב, וצריך שיהא טעם מצה דאפיקומן באחרונה אבל לאחר המזון נראה דמותר + מש"כ באבני נזר לענין תנאי באפיקומן, זה מבואר לפי הנ"ל שאין הלכה בפ"ע של אפיקומן אלא שצריך לסיים במצה + דעת הרמב"ם מדוקדקת עפ"י שיטתו שכל המצות שאוכלים בליל פסח הן בכלל המצוה + עפ"י המבואר נמצא נפ"מ לדין שיש לסמוך בדיעבד על המצה שאכלו בתוך הסעודה

להרא"ש דנבעי מרור וחרוסת, אבל להרא"ש דהוי זכר לפסח, סגי באכילת המצה לזכר לפסח.

וע"ע בפי' הגש"פ לר"א מלונדריש בספר פירושי ר"א מלונדריש ע' קנד דאפיקומן בא במקום פסח, ולכן אית ביה באפיקומן דיני פסח, ומ"מ כתב שם דיפטר באפיקומן דבעינן טעם מצה בפיו אבל במרור דרבנן לא אכפת לן. וראה גם שבלי הלקט סי' רי"ח בשם אחיו ה"ר בנימין. ואולי הכוונה כמש"כ הרא"ש. אמנם בתוס' שם קכ, א כתבו הטעם בפסח

פסחים קיט, ב. אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ובגמ' שם נחלקו אמוראי אם רק אחרי הפסח אין מפטירין אפיקומן, או גם לאחר מצה. ופי' רשב"ם הטעם שגם לאחר מצה אסור לאכול, דהוי זכר למצה הנאכלת עם הפסח, וכן פירש"י שם. והרא"ש שם סי' ל"ד תמה דלפ"ז היה צריך לאכול עמה מרור וחרוסת, ולכן העלה שמצה זו היא זכר לפסח, ולכן אין עמה מרור וחרוסת, וביאור דבריו שם, דלרש"י ורשב"ם אכן כזית זה אחרון הוי חובה, ובו יוצאים יד"ח כזית מצה, שהוא כמו המצה שאכלו עם הפסח, ולכן קשיא

שו"ר למהר"ל בהגש"פ בגבורות ה' ובלשון למודים ששדא נרגא בשי' רשב"ם והרא"ש, והעלה כעין דברינו, שהיא הלכה בפ"ע בפסח ומצה שישאר טעמם בפיו, ושכן הוא נמי דעת תוס' הנ"ל. ומסיק שזוהי נמי דעת רז"ה. ובה לא הבנתי כוונתו, שהרי המאור כתב הטעם שבפסח בעינן טעם פסח בפיו, ולכן תקנו כן אף במצה זכר למקדש, ואילו לפו"ר נראה כוונת התוספות בפשוטו, שיש לסיים הסעודה באכילת מצוה, ומסתברא טפי שי' התוס' כפי שעולה מלשון הרמב"ם, ואין כאן זכר למקדש או לפסח, וכש"נ.

והנה לאחר אפיקומן שותים עוד ב' כוסות, ולכאורה כיון שע"י היין שוב ליתא טעם מצה ופסח בפיו, א"כ מה שייך שיהיה עדיין איסור לאכול עוד. וצ"ל שע"י היין לא מתבטל טעם הפסח והמצה, וזה צ"ב, שהרי אסור לשתות כל משקין חוץ ממים, ש"מ שהיין מבטל טעם המצה, ועי' בהגש"פ ע"פ מחז"ו ושה"ל ע' כג, ולא הבנתי דבריו. וע"ע בהלכות סדר ההגדה להריטב"א, שנדפס בחי' ריטב"א על פסחים, ע' יד.

ובעיקר לשון הרמב"ם "חוזר ואוכל כזית מצה באחרונה ופוסק", יש לציין מלשון הרמב"ם לענין מצות הקהל, פ"ג מה' חגיגה ה"ג "מהיכן הוא קורא וכו', עד מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ופוסק". וראה באגרות וכתבים פחד יצחק להגר"י הוטנר ז"ל, ע' קנו שדייק הלשון

ומצה כדי שישאר טעם שלהם בפיו. אבל לא נתבאר גדר התקנה, אי הוי משום מצה הבאה עם פסח, או משום פסח עצמו.

והנה ז"ל הרמב"ם בפ"ח מחמץ ומצה ה"ט, ואח"כ נמשך בסעודה וכו', ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפי' כזית ואינו טועם אחריו כלל, ובה"ז אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו שאכילתן היא המצוה, ע"כ. ומבואר מדבריו, שאין כאן לא זכר למצה שעם פסח, ולא זכר לפסח, אלא שיש להפסיק הסעודה עם פסח או מצה משום שאכילתן היא המצוה. ואע"פ שכבר אכל בתחילת הסעודה פסח ומצה, יש לו לסיים באכילת מצוה שיהא טעמם בפיו.

ובפ"ו שם הי"א כתב, מדברי סופרים שאין מפטירין אחר מצה כלום אפי' קליות ואגוזים וכיוצא בהן. אלא אע"פ שאכל מצה ואכל אחריה מאכלות אחרות ופירות וכיוצא בהן חוזר ואוכל כזית מצה באחרונה ופוסק. ע"כ. והוא מבואר כאמור, ובאמת שהכא איתא טפי, שאין זו הלכה בפ"ע להשאיר טעם המצוה בפיו, אלא הכא בפ"ו לאחר שביאר המצוה מהתורה לאכול מצה בליל פסח, הוסיף שמד"ס שאין מפטירין אחר מצה כלום, ונראה שזוהי הלכה בקיום מצות אכילת מצה, ולא רק איזו מצוה בפ"ע. וכן מפורש בהלכות קרבן פסח פ"ח ה"ט, אוכל מבשר הפסח אפי' כזית, ואינו טועם אחריו כלל, ע"כ.

"ופוסק", שאילו היה ממשיך היה מקלקל כוונת הענין, שהוא להשאיר במעמד הר סיני, והיינו שמקום ההפסק הוא מעיקר ההלכה, יעו"ש. והנה יש להביא דאף הכא כתוב "ופוסק", ואף כאן כך היא הכוונה, שישאר טעם מצה בפיו. [וכיו"ב י"ל לענין קדיש לאחר התפילה שמבואר מלשון הרמב"ם בסדר התפילה בפ"י קדיש בתרא שנפטרים לבתיהם אחר הקדיש, והיינו כנ"ל, שיש להם לילך לביתם עם תפילת קדיש].

אבן נראה לדייק מלשון הרמב"ם "שיהיה הפסק סעודתו", שאין הלכה שאסור לאכול אחרי הסעודה כל הלילה או עד חצות דברים אחרים, אלא גדר ההלכה הוא שהפסק וגמר הסעודה צריך להיות עם טעם מצוה, אבל לאחר הסעודה, היינו לאחר ברהמ"ז שפיר מותר לאכול ולשתות ככל שיחפץ. ותו ל"ק משתיית ב' כוסות אחרונות, שהן לאחר הסעודה^א.

ושוב מצאתי באור זרוע הלכות פסחים סי' רנ"ו בפ"י מהר"ש מפלייזא על הפיוט של רב יוסף טוב עלם, דריט"ע כתב שם אסור לאכול ולשתות כל הלילה,

וע"ז כתב הר"ש מפלייזא בסוף הסי' שם, ונראה דלאחר המזון אין לחוש וצריך שיהא טעם מצה דאפיקומן באחרונה, אבל לאחר המזון נראה דמותר, וכן נמצא בתשובת הגאונים. עכ"ל, וראה עוד בהערותי לאבודרהם ה' פסח פרק כ"א הערה 502. אבל הפוסקים לא כ"כ, אלא אסור לאכול כל זמן מצות אכילת פסח ומצה, וצ"ע.

ועי' שו"ת אבני נזר או"ח סי' שפ"א לענין תנאי באכילת אפיקומן, ובשם הגר"ז מובא בהגש"פ מבית לוי ע' רו שא"צ תנאי, אלא הכוונה מצה אחרון שנאכל הוא אפיקומן, יעו"ש. והנה זה נכון לפי הנ"ל בדברינו, שאין הלכה בפ"ע של אפיקומן, אלא שצריך לסיים במצה, אבל לשי' רשב"ם והרא"ש ושאר ראשונים דהוי זכר למצה שעם פסח או פסח, אפשר שאכן איכא הלכתא בפ"ע שאוכל מצה זו לשם מצוה בפ"ע. ולשי' הרמב"ם נראה דאכן לא תליא הלכה זו בזמן אכילת פסח, היינו כל הלילה או חצות, וכמ"כ אבנ"ז, אלא סיום הסעודה הוא הקובע, וממילא בלא"ה לא שייכים אליביה סברות אלו^ב.

א. ודרך אגב יעוי' שו"ת מהר"ם חלואה על מה שאין מברכים על אפיקומן. ולכאורה מה שמברך תחילה על אכילת מצה, ה"ז כולל האפיקומן ובמקו"א נתבאר בזה עוד, וכתבו הפוסקים שאין להפסיק ללא צורך עד אפיקומן.

ב. וראה רבינו מנוח פ"ח מה' חמץ ומצה הי"ג, ארחות חיים מלונגיל ה' ליל פסח סי' כ"ח. [ויש פוסקים כתבו שאם מה"ת הפסח נאכל כל הלילה, א"כ לא יועיל תנאי, כיון שצריך שישאר הטעם עד הבקר, ויל"ע בכל הענין, אך אכ"מ. וכן יש לציין מש"כ בנפש החיים (לאחר ש"ג פ"ד) שזמן

השובע, ואע"פ שאח"כ אכל עוד, וזה נמצא בכמה ספרי קדמונים במעשה שהיה אצל רש"י. ובמשנ"ב סי' תע"ח סק"א פסק שאכל אחרי אפיקומן, צריך לחזור ולאכול, מ"מ לענין דיעבד גמור שפיר דמי.

והנה כל זה נכון אם עיקר דין אפיקומן הוא זכר לפסח והעיקר שנאכל על השובע, ועל כן שפיר הוי בדיעבד אפיקומן, ואע"פ שעבר איסור שאכל אחריו, מ"מ שם אפיקומן לא בטל מיניה, אבל לשי' הרמב"ם ומהר"ל שאין דין מסוים באפיקומן, אלא העיקר שיאכל המצה בסוף הסעודה כדי שישאר טעם מצה בפיו, וא"כ כל שלא קיים הלכה זו, וסיים הסעודה בלי טעם מצה בפיו, לא קיים תקנת חכמים, ולא שייך בזה בדיעבד לסמוך על מה שאכל בתוך הסעודה. וכתבתי בזה באורך בהערותי לאבודרהם ה' ליל פסח פרק כ"א סעי' מ"ח-נ'.

ודעת מהר"ם מרוטנבורג, פסקים ומנהגים סי' תס"ב, וכ"ה ברוקח סי' רפ"ג, שיש לשנות כוס רביעי אחרי הפיוט כי לא נאה, שלא יצמא קודם

ונראה ששיטת הרמב"ם מדוקדקת עפ"י שיטתו, וכמו שכבר כתבו כן האחרונים, שכל המצות שאוכלים בליל א' דפסח הן בכלל המצוה, ולא רק כזית בלבד, שהרי כך כתב בפ"א מחו"מ ה"א, מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל ט"ו וכו', ומשאכל כזית יצא ידי חובתו, ע"כ. ולא כתב שמ"ע לאכול כזית מצה^ג, ולכן מובן שאף כזית אחרון שאוכל יש עליו שם אכילת מצוה, ונמצא טעם מצוה בפיו, וכמובן שכל זה לא שייך אצל מרור, אבל אם לא נקטינן כהרמב"ם, אלא אכילת כזית בלבד היא המצוה, הנה א"א לפרש כן גדר אכילת אפיקומן, ולכן צ"ל הטעם דהוי זכר לפסח או מצה שעם הפסח, ולכן הוי מצוה דרבנן בפ"ע. [וע"ע היטב בדברי הרי"פ פרלא על רס"ג מ"ע מז-מט, ח"א ע' ריז. ועי' הגש"פ מבית לוי ע' רב, ואסופות ר"ח הלוי פסחים סי' מ"א, ודוק לנידוד].

ועפ"י דרכנו בשי' הרמב"ם נמצא עוד נפ"מ, דבשו"ע סי' תע"ז ס"ב נפסק שבדיעבד יש לסמוך על המצה שאכלו בתוך הסעודה, דהיא תהיה לאפיקומן, והיינו משום שנאכלה על

אכילת מצה עד עה"ש או נ"ה, וכנראה הוא ט"ס, דליתא למ"ד עד נץ החמה, דלאחר עה"ש יממא הוא, וצ"ל ח"ה, היינו חצות הלילה.]

ג. וראה העמק שאלה שאילתא נ"ג, ויש לדון אם על מצוה זו נאמר עשה דוחה ל"ת, ועי' שאג"א סי' צ"ו בנידון עדל"ת לקיים מ"ע דמצה, וראה או"ז ה' פסחים סי' רל"ג, וראה או"ש ה' חמץ ומצה פ"ו ה"ז, ובמקו"א נתבאר בס"ד בדין עדל"ת במצוה שאינה חיוב. וראה בהגש"פ אמרי שפר בהקדמה.

שישכב, ועי' מג"א סי' ת"פ סק"ב. ומבואר דס"ל שאסור לשתות אף אחרי הסעודה, והיינו כשי' שאר הראשונים, ולא כהרמב"ם. ויש לציין שבהגדות עתיקות הכוס רביעי הוא לאחר הפיוט, וכן הוא בהגש"פ של הגר"א שנדפס ע"י תלמידו רמ"מ משקלוב, ונראה שכך נהג הגר"א, ומ"מ מסקנת אחרונים אינה כן, ויעו"ש

במשנ"ב, ובפשוטו הוא כן, שהרי כוס רביעי הוא על ההלל, וראה בחי' הלכות שבהגש"פ לבעל תנא תוספאה, שצריך לאחוז הכוס בברכת ההלל, ואיך אפשר לאמרו על הפייט שאינו חלק מהלל, וצ"ע. ויש לפרש בדוחק דהפיוט הוא חלק מההלל כעין שמוסיפין פיוטים ביוצר ובשמו"ע, ועדיין צ"ת.

חזו"מ פסח תשנ"ח

סימן לא

מכשירי פסח דוחין שבת לר' אליעזר

איתא בשבת, מצה וכל מכשיריה דוחין את השבת דברי ר' אליעזר, וגמר מחג הסוכות וסוכה ילפינן מלולב ✦ יש להסתפק בדין מרור האם גם הוא דוחה שבת ומותר לתלוש מהקרקע כמו לקצוץ לולב מן המחובר ✦ שיטת הרמב"ם שמרור אינה מצוה בפני עצמה, ויש לדון האם גם על מצוה כזאת אמר ר' אליעזר שדוחה את השבת הוא וכל מכשיריו ✦ מבאר דעת ר"א בדין צליית הפסח בשבת ✦ נחלקו הקדמונים בהך דינא אם מרור הוא מצוה בפ"ע או לאו ✦ עפ"י שרש ספק זה יש לדון ביש לו מצה עשירה או אינה משומרת האם ידחה שבת לאפות לחם עוני או מצה שמורה שהיא מצוה בפ"ע מהתורה ✦ י"ל דלא צריך במרור שיהא דרך אכילה ומקיים מצות מרור גם אם אוכל תוך כדי תלישה

שהם מצוות עשה גמורות במנין המצוות, משא"כ מרור שאינה מצות עשה בפני עצמה.

ובך הוא לשון הרמב"ם פ"ח מהלכות קרבן פסח ה"א-ב', אכילת בשר הפסח בליל חמשה עשר מצות עשה, שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו, אין מצה ומרור מעכבין, אם לא מצאו מצה ומרור יוצאין ידי חובתן באכילת בשר הפסח לבדו, אבל מרור בלא פסח אינו מצוה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו. ע"כ.

ומבוארת אפוא שיטת הרמב"ם שמרור אינה מצוה בפני עצמה, ותו שאינה מעכבת את מצות אכילת הפסח, ואילו היה המרור מעכב את מצות הפסח, הנה היה זה דוחה הואיל והוי בכלל כל

איתא בשבת קלא, ב, מצה וכל מכשיריה דוחין את השבת, דברי ר' אליעזר, מנא ליה לר"א הא, אי מעומר ושתי הלחם שכן צורך גבוה כו', אלא גמר חמשה עשר חמשה עשר מחג הסוכות, מה להלן מכשיריה דוחין את השבת אף כאן מכשיריה דוחין את השבת כו'. ויעו"ש בגמ' דסוכה ילפינן לה מלולב, ובלולב נאמר ביום ואפילו בשבת, והיינו בהכרח למכשיריו, דנטילתו אין בה איסור, וסוכה כאמור ילפינן מלולב ומצה ילפינן מסוכה.

והנה יש להסתפק איך דין המרור האם גם הוא דוחה את השבת, והאם מותר לתלוש מרור מהקרקע לצורך מצוה, וכמו שמותר לקצוץ הלולב מן המחובר, שהוא מכשירי לולב, כדאיתא בפירש"י שם קלא, א, ושורש הספק הוא, דעד כאן לא שמענו אלא כל אלו שהוזכרו בגמ'

מכשיריו, אבל הכא הספק הוא כיון שאינה מצוה בפני עצמה, וגם אינה מעכבת את מצות קרבן פסח, יש לראות האם גם על מצוה כזאת אמר ר' אליעזר שדוחה את השבת הוא וכל מכשיריו.

ובאמת בפשוטו יש לשאול, דלא רק מרור לא הוזכר שם בגמ', אלא גם מצות אכילת פסח ליתא שם איך הדין לפי ר' אליעזר אם מכשיריו דוחים את השבת, אבל איתא במתני' פסחים סה, ב - סו, א פלוגתא דר' אליעזר ור' עקיבא, ומפורש התם דפליגי בין מכשירי מצוה של מצות הקרבת קרבן פסח, כמו הבאתו וחתיתת יבלתו, ובין הצלייה שהיא מצות אכילת הפסח, וס"ל לר"א שצליית הפסח דוחה את השבת, כן היה נראה לפו"ר, אבל אכתי יל"ע, דפשט המשנה מורה שהמחלוקת היא רק על מכשירי הקרבתו, והיינו בודאי שבי"ד שחל להיות בשבת, שגם לר"א אין צולין את הקרבן פסח ביום שהרי אפשר לצלותו בלילה אבל בנידון דידן בפסח שחל להיות בשבת ולא צלה את הפסח מבעוד יום, בפשוטו פליגי בזה ר' עקיבא ור' אליעזר, ולר"א שפיר צולין את הפסח בשבת שהוא בכלל מכשירי מצוה, וכמו דאיתא בהסוגיא דשבת על שאר המצוות, ורק ציצית ומזוזה הואיל ובידו להפקירן אינו דומה, יעו"ש. ואמנם עדיין לא מצינו הילפותא לזה כמו שיש שם ילפותא על סוכה ולולב ומצה וכנ"ל, אבל בפשוטו כך הוא הכלל לפי דעתו, וכש"נ.

ובאמור רק על מרור יש להסתפק מהטעם הנ"ל, ואמנם נחלקו הקדמונים בעיקר הך דינא אם מרור הוא מצוה בפ"ע או לאו, וכבר נתבאר זה בס"ד ב"אוצר" פסחים קב, א, דשי' רבנו דניאל הבבלי בספר מעשה ניסים דמרור הוא מצות עשה בפ"ע. ויעו"ש באריכות. ויש לציין מה שהובאה שם פירוש הרי"פ פרלא על רס"ג עשה מ"ז-מ"ט בדעת הרמב"ם דרק בזה"ז איכא מצוה בפ"ע של אכילת מצה, אבל בדאיכא קרבן פסח, הרי דין המצה כדין מרור, עי"ש. ולפיכך הרי נמצא הספק הנ"ל במרור גם במצה בזמן הבית, ולא אמרו דמצה דוחה שבת אלא בזה"ז, ועדיין צ"ע.

ועפ"י שרש ספק זה יש לדון עוד עפ"י משנת בס"ד ב"אוצר" פסחים צט, ב 133-137, שי' ערוגת הבושם לה"ר אברהם ב"ר עזריאל וכן היא שיטת המהר"ל דלחם עוני הוא מצוה בפ"ע, ואם א"א לקיים מצות לחם עוני, אפשר לקיים מצות אכילת מצה במצה עשירה, וכמו"כ יעו"ש ב"אוצר" ציון 151 מהעונג יום טוב שמצה שמורה היא מצוה בפ"ע, ואם אין לו מצה שמורה הפסיד רק את מצות ושמרתם את המצות, אבל יש לו מצות אכילת מצה גם במצה שאינה שמורה, יעו"ש, ונתבאר במאמר בענין "שימור לשם מצה" שזוהי שי' הרמב"ם, וכפי שמבואר בשו"ת ר' יהושע הנגיד, יעו"ש, ולפ"ז יש להסתפק לפי ר' אליעזר אם יש לו לאדם מצה עשירה או מצה שאינה

משומרת, ויכול לקיים בה מצות עשה מהתורה של אכילת מצה, האם ידחה שבת לאפות לחם עוני או מצה שמורה שהיא מצוה בפ"ע מהתורה. וזה כעין הספק לענין מרור, וצ"ע. אבל הכא עדיפא, דעיקר מצות מצה איכא, והיא מ"ע גמורה, משא"כ במרור שאין מ"ע גמורה, ופשוט.

ודרך אגב יש להסתפק לפי אלו השיטות, למי שיש לו מצה עשירה שמורה ולחם עוני שאינה שמורה ויאכל את שניהם, האם יקיים כל המצוות, אע"פ שאינם באותה מצה, או דילמא בעינן כל המצוות באותה מצה עצמה, וראה ספק זה ב"אוצר" שם הערה 136, ואכ"מ.

ואכתי יש לדון על השאלה אם מותר לתלוש המרור מן המחובר, דלפי מש"כ רש"י סוכה לז, ב אכן אין אפשרות אלא לתלוש, דגם אם יתלוש בפיו, הרי אין לך תלישה גדולה מזו, אך לפי

המבואר בתוספתא שבת פ"י הלכה י"א דתולש בפיו ה"ז פטור, וא"כ א"צ לעקור בידו דוקא, וראה ב"אוצר" סוכה שם 69-76, הובאה הגמ' במנחות ע, א דאי גחין ואכיל במחובר בטלה דעתו אצל כל אדם, ואינו דרך אכילה, ולפ"ז י"ל שאינו יוצא ידי חובת אכילה אם יאכל כך את המרור, דבמצוה בעינן שיאכל כדרך אכילה, ויש לו לעקור המרור בפיו, ואח"כ יאכלנו. ויעו"ש ב"אוצר" הובאו שיטות המפרשים בזה מה איקרי דרך תלישה ומה איקרי דרך אכילה. ומ"מ הכא לענין מרור י"ל דהואיל ולא נאמר בתורה לשון אכילה על המרור, אלא על הפסח, וכמש"כ המפרשים, א"כ לא צריך במרור שיהא דרך אכילה, ומעיקר דינא מקיים מצות מרור גם אם אוכל תוך כדי תלישה, וכבר כתבו כן לענין הלכה דבמרור לא בעינן דרך אכילה או דרך הנאה, וראה חזון עובדיה ח"א סי' ל"ז שיטות הפוסקים בזה.

פסח תשע"א

סימן לב שהחיינו והלל בקמן שהגדיל

ביו"ט ראשון של פסח גומרים ביום את ההלל, ולהרמב"ן הובא בר"ן שגם בחוה"מ אינו מנהג אלא חובה ♦ ו"ל דהרמב"ן עפ"י שיטתו בהשגותיו לספר המצוות, והוא חיוב תורה פעם אחת בכל היו"ט, ותקנו חכמים קריאה בכל יום ♦ ולהרמב"ם כל הלל ביו"ט הוא מדרבנן ובחוה"מ הוא רק מנהג ♦ בגמ' עירובין מבואר שאם לא אמר שהחיינו בליל יו"ט ראשון אומר כל ימי החג, ובשור"ת אהל משה שו"ט עם הנצי"ב אי הוא גדר תשלומין ♦ בקמן שהגדיל בימי הפסח דעת הראשית בכורים כיון דשהחיינו הוא דרבנן, סגי במה שבירך בקטנותו ♦ ולפ"ז לשי" ר"נ גאון דשהחיינו מהתורה צריך לחזור ולברך ♦ אלא דאי הוא תשלומין אין חיוב על הקטן ♦ לשי" הרמב"ן צריך לומר הלל לאחר שהגדיל

מעשי ידי טובעים בים וכו', וכיון שבשביעי שהוא יו"ט לא גומרים את ההלל, לפיכך גם בחוה"מ אומרים הלל שאינו שלם, שלא יהא חוה"מ עדיף מיו"ט, ראה ט"ז שם סי' ת"צ סק"ג, וכ"ה במהרי"ל תפילות של פסח, ובספר המנהגים לרבי אברהם קלויזנר סי' קכ"ה.

וי"ל דהרמב"ן עפ"י שיטתו בהשגותיו לספר המצוות בשורש הראשון, דהלל ביו"ט הוא חיוב מהתורה, אלא שי"ל שהוא חיוב תורה רק פעם אחת בכל היו"ט, ומ"מ תקנו חכמים קריאה בכל יום, ואינו מנהג בלבד, שאע"פ שקדושת חוה"מ קלישא יותר מיו"ט, אע"פ כן יש בו קדושה, וראוי לתקן בו הלל מדינא, משא"כ להרמב"ם בספר המצוות שם, שכל הלל ביו"ט הוא מדרבנן, לפיכך

הנה ביו"ט ראשון של פסח מברכים שהחיינו בכוס של קידוש, עיין שו"ע סי' תע"ג ס"א, והיא ברכה על היו"ט עצמו, וכן גומרים ביום את ההלל, שם סי' תפ"ח ס"א, ושאר ימי החג הוא הלל שאינו שלם, שם סי' ת"צ ס"ד, ולדעת הרמב"ם פי"א מהלכות ברכות הט"ז, אינו אלא מנהג ואין בו ברכה, כשאר הלל שאינו שלם בר"ח, ולהרמב"ן, הובא בר"ן פרק במה מדליקין, אינו מנהג אלא חובה. ובגמ' ערכין י' ע"ב כתוב הטעם שאין אומרים הלל שלם בחוה"מ, כמו שאומרים בסוכות, משום שאינם חלוקים בקרבנות, משא"כ בסוכות.

ומעם אחר יש בפסיקתא, הובא בשבלי הלקט סי' קע"ד בשם מדרש הרנינו, ראה ב"י סי' ת"צ, על שביעי של פסח שאין לגמור בו את ההלל, משום

גמורים הואיל ונגרע ערך זמן חוה"מ מזמן יו"ט, ולכן אינה חובה גמורה, ובפסח עדיף להניח שהחיינו על ז' של פסח שקדושתו כיו"ט ראשון, עי"ש.

ועתה נחזי אנן בקטן שהגדיל בימי הפסח, וכבר דן בזה שו"ת ראשית בכורים ח"ב סי' ד', ועי"ש לענין שהחיינו, ולדעתו כיון ששהחיינו הוא דרבנן, סגי במה שבירך בקטנותו, ואע"פ שאז היה תרי דרבנן, ועכשיו הוא חד דרבנן, ופלפל טובא שם, והראשונים נחלקו אם מצוה שעושה קטן מדין חינוך היא מצוה שלו, ראה כ"מ פ"ו מחו"מ ה"י שכ"ד התוס' והר"ן, או של אביו, יעוין רש"י ברכות מ"ח ע"א ורמב"ן במלחמות שם, וכן ריטב"א מגילה י"ט ע"ב, ומ"מ מפורש בגמ' שקטן מוציא אחרים יד"ח בחיוב דרבנן, וא"כ הוציא יד"ח גם את עצמו.

ולפ"ז נמצא לשי' ר"נ גאון דשהחיינו מהתורה, אכן לא יצא יד"ח, וצריך לחזור ולברך, ולדעת האהל משה ראוי לברך בז' של פסח, אלא דכאמור אי הוי תשלומין, וכן נקט ראשית בכורים, א"כ י"ל דלעולם אין חיוב על הקטן, דהואיל ולא נתחייב בראשון אין עליו תשלומין, וכמבואר פ"ק דחגיגה, וא"כ ממ"נ יצא יד"ח בשהחיינו שכבר בירך.

בחוה"מ הוי רק מנהג, ומדינא סגי בהלל אחד כל ימי החג.

ועל טעם הפסיקתא כבר כתבו האחרונים, דכלפי מה שהיה מקום לקבוע הלל שלם בז' של פסח שהיה בו קריעת ים סוף והוא יו"ט גמור, לזה אמרו טעמא דמעשי ידי טובעין בים, וי"ל שכנגד חיוב דאורייתא אין לבטל ההלל מטעם זה, ורק כנגד חיוב מדרבנן. וכאמור חיוב דאורייתא הוא רק פעם אחת בכל היו"ט של פסח שהוא גדר יו"ט אחד שאינו חלוק בקרבנות, ואפשר דגם בסוכות שיש הלל שלם בכל יום משום חלוק קרבנות, אין זה אלא מדרבנן, אבל חיוב התורה לשי' הרמב"ן הוא רק יום אחד, דמ"מ סוכות הוא יו"ט אחד.

והנה גם על שהחיינו איכא שי' רב ניסים גאון שהוא מהתורה, וכפי שהובא בראשונים, ראה מג"א סי' תרס"ב סק"א, הג"א עירובין פ"ג סי' י', או"ז עירובין סי' ק"מ, תשב"ץ קטן סי' קנ"א⁴, ובגמ' עירובין מ' ע"ב מבואר שאם לא אמר שהחיינו בליל יו"ט ראשון אומר כל ימי החג. וראה בשו"ת אהל משה סי' מ"א דשו"ט עם הגאון הנצי"ב אי הוי גדר תשלומין, והאהל משה העלה דעיקר חובת שהחיינו ביוט"ר, ואח"כ הוי תשלומין, ולדעתו בחוה"מ אינן תשלומין

א. וענין זה מבואר בס"ד ב"אוצר מפה"ת" סוכה מו,ב 3-102, והערה שם כפי שתוקנה בהערות לאבודרהם ח"ב (תשע"ו) פרק כ"ה הערה 114, ומילואים שם ע' 585 אות רלג.

אמנם לענין הלל לשי' הרמב"ן שהוי דאורייתא, ובפשוטו אינו דין תשלומין, א"כ צריך לומר לאחר שהגדיל הלל שלם. ובזה אין נפ"מ בין יו"ט לחוה"מ, דתליא במקרא קדש וגם חוה"מ בכלל, ואע"פ שבז' של פסח אין גומרין את ההלל ומטעמים הנ"ל, מ"מ היינו רק שז' של פסח אינו מחייב הלל בפ"ע, אבל מי שחייב לקרוא את ההלל בגלל שלא קרא כל החג, בזה ליכא פטור. ובשם הגר"ח מבריסק הובא שצריך להשלים בימים אחרים אם לא קרא ביו"ט ראשון,

ושמא י"ל דלקיום דאורייתא סגי גם בהלל שאינו שלם, אבל יתכן שלאחר שקבעו חז"ל דכך הוא קיום מצוה דאורייתא, שוב צריך שיקרא הלל שלם דוקא וראה במאמר הלל בשביעי של פסח, ושם הערה א'. [שו"ר בקובץ מבקשי תורה לזכר הגרשז"א עניני חוה"מ ע' תקי"ח, בשם הגרשז"א על הלל בקטן שהגדיל שיאמר הלל שלם בחוה"מ למ"ד הלל ביו"ט מהתורה, עי"ש. וע"ע הליכות שלמה תפילה ח"א ע' קפו].

פסח תש"נ

סימן לג

קדושת שיר השירים

איתא בידים, א"ר עקיבא כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים ✦ צריך תלמוד האם כוונת ר"ע גם לענין הלכה ✦ צ"ע אמאי לא פסק הרמב"ם כר"ע שהלכה כמותו מחבריו

שאכן קדושת שיר השירים גדולה יותר מקדושת שאר כתובים, הנה נאמר שאסור להניח נביאים וכתובים על מגילת שיר השירים, וכן תהיינה שאלות על מכירת מגילת שה"ש לצורך קנין דברים אחרים או איפכא, וכן עוד שאלות, וצ"ע.

אמנם יעוין ברמב"ם פ"ט מה' שאר אבות הטומאות ה"ו שכתב וז"ל, ולא דברי תורה בלבד אלא כל כתבי הקדש אפילו שיר השירים וקהלת שהן דברי חכמה מטמאין את הידים. ע"כ. חזינן להדיא שנקט שיש חידוש שאע"פ שהן רק דברי חכמה הרי אלו מטמאים את הידים, ובפשוטו אין זה כר' עקיבא, וצ"ע אמאי לא פסק כר"ע שהלכה כמותו מחבריו. וע"ע מלאכת שלמה ידים שם מה שציין לגדולי המפרשים הביאור בדברי ר' עקיבא. וי"ל אליבא דהרמב"ם שפסק כתנאי אחריני התם במתני', לא ס"ל שיש כל אלו הענינים בשה"ש, ולפיכך צ"ל שהרבה יסודות דרשות תלויות במחלוקת זו. [שור' אריכות בשו"ת קול מבשר ח"ב סי' מ"ג, יעו"ש.]

איתא בידים פ"ג משנה ה', כל כתבי הקדש מטמאים את הידים וכו', א"ר עקיבא ח"ו לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים, שאין כל העולם כולו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל, שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים וכו'. ע"כ.

והנה צריך תלמוד, האם כוונת ר"ע היא גם לענין הלכה, והיינו, שהרי קדושת תורה גדולה מקדושת נביאים וכתובים ואילו קדושת נביאים וכתובים שווה, ויעו"ב בשו"ע יו"ד סי' רפ"ב סי"ט ורמ"א שם בשם תו' ב"ב יג, ב, ויעו"ש ביאורי הגר"א. [ואע"פ שנביאים הם נבואה, וכתובים הם ברוה"ק, וראה בפי' המשנה להרמב"ם אהלות פ"ז משנה א' ותו' יו"ט שם שציין למורה נבוכים ח"ב פרק מ"ה, וע"ע פחד יצחק (לר"י למפרונטי) אות נ' ערך נבואה (דף ג, ב מדה"ס), וכן שם ערך נביא וערך נביאים (דף ד, א מדה"ס) ידיעות נכבדות בנושא זה.] ויש כמה נפ"מ לענין מעלין בקדש ואין מורידין, ואין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, וא"כ אם נאמר

סימן לד כל שלמה שבשה"ש קדש

כתב הרמב"ם, כל שלמה האמור בש"ש קדש והרי הוא כשאר הכנויין ✦ וביאר בכס"מ שאין הכוונה דהוי קדש ואסור למוחקן, אלא דמהני להשביע בהן ✦ בעבודת המלך ביאר דהרמב"ם ס"ל כשי' הרס"ג וראב"ד שהכנויין שנכתבו במקומן אסור למוחקן מהתורה ✦ גם לשיטה זו דרס"ג י"ל דמלקות ליתא ✦ מדברי הרמב"ם בספר שמות קדש וחול נראה לא כעבודת המלך ✦ מבאר לשון הרמב"ם דכנויין הרי הן כשאר כתבי הקדש ומותר למוחקן, דאסורין רק בשריפה ואיבוד ולא במחיקה ✦ ולפי"ז מבואר הרמב"ם כמש"כ הכס"מ ✦ מעיר על לשון המאירי, ואפשר שלענין קללה אם אמר במי שנקרא שלמה בש"ש ילקה

למוחקן מהתורה, ועדיף מקדושת כתבי הקדש גרידא שאיסור מחיקתן רק מדרבנן.

והנה בה"ה שם כתב הרמב"ם שכנויין הרי הן כשאר כתבי הקדש ומותר למוחקן, וראה עבוה"מ שם דהגי' הנכונה היא "דברי הקדש", וכ"ה בכת"י, ראה במהדורת מוסד הרב קוק, והתם איירי בכנויין שלא במקומם, ולכן מותר למוחקן, אבל אם הן במקומם אכן אסור למוחקן, ובכתבי הקדש כתב שם הרמב"ם בה"ה שאסור לשורפם או לאבדם ובפשוטו אינו אסור אלא מדרבנן.

ולפ"ז נמצא דכנויין במקומם היינו שהם בכתבי הקדש, הרי הם חמורים טפי, דאילו כתבי הקדש גרידא איסורן מדרבנן, וכנויין שבהן איסורן מהתורה, הואיל והן במקומם. ובזה נתבאר מה שכתב הרמב"ם הלכה זו בה' יסודי

איתא בשבועות לה, ב, כל שלמה האמורין בשיר השירים קדש שיר למי שהשלום שלו וכו'. וברמב"ם פ"ו מה' יסודי התורה ה"ט, כל שלמה האמור בש"ש קדש והרי הוא כשאר הכנויין וכו'. ע"כ. ויעו"ש בכס"מ שכ"כ גם הריטב"א והר"ן ובתשובות הרא"ש שאין הכוונה דהוי קדש ואסור למוחקן, אלא דמהני להשביע בהן, יעו"ש. [וראה גם שו"ת הרדב"ז סי' אלף שע"ז].

ברם בעבודת המלך שם תמה דזה אינו ענין הכא בה' יסודי התורה, ולכן כתב דהרמב"ם ס"ל כשי' הרס"ג וראב"ד שהובאו באשכול הלכות ס"ת סי' י"ז במהדורת נחל אשכול ח"ב ע' 54 ומהדורת אלבק ח"א ע' 164, דאף שהכנויין נמחקין היינו דוקא דנכתבו שלא במקומן, אבל בנכתבו במקומן אסור

התורה, ללמדנו דמחיקת שלמה בשה"ש אסורה מהתורה.

והנה גם לשיטה זו דרס"ג וראב"ד דהוי איסור תורה, מ"מ י"ל דמלקות ליתא, וי"ל דהוי כנטפלות שם ה"ג שכתב הרמב"ם "ואע"פ שנתקדשו ואסור למוחקם המוחק אלו האותיות הנטפלות אינו לוקה וכו'", ובפשוטו היינו מהתורה, דאילו היו מדרבנן א"א לו לומר אע"פ שנתקדשו אינו לוקה, אלא ש"מ דהקדושה היא מהתורה, אלא שאינו עיקר הלאו, וראה עבוה"מ שם בשם הפוסקים שנחלקו בזה. ועכ"פ כן י"ל גם בכנויין להך שיטה, היינו איסור דאורייתא בלי מלקות.

ברם מש"כ עבוה"מ דזוהי שי' הרמב"ם, הנה לכאורה נראה סתירת דבר זה ממש"כ הרמב"ם בהקדמת הספר שמות קדש וחול, דעי' שם שכתב סדר כתיבת ספר תורה וכו', וז"ל, אבל כשתבחן ותתבונן אזי תראה כי שמות הקדש הם תשעה שאסור למחקן והכותב אותן צריך כוונה יתירה בלב ובנפש וברעיון, ושאר השמות הם תיאורין כגון רחום וחנון וגו' והם הכינויין ומותר למחקן ואינן כשמות הקדושים. ע"כ.

והנה התם מיירי הרמב"ם בדיני כתיבת ס"ת, וע"ז קאמר שהכינויין נמחקין, הרי להדיא שאף במקומם אין איסור מחיקה על הכנויין, ועל כתבי הקדש הרי הרמב"ם לא כתב איסור מחיקה אלא איסור שריפה ואיבוד בידים,

ולכן אע"פ דהווי כתבי הקדש מ"מ איסור מחיקה ליכא. ומה"ט ל"ק כלל מה שתמה עבוה"מ על הנוסחא שלפנינו דכנויין הרי הן כשאר כתבי הקדש ומותר למוחקן, וקשיא ליה הרי אסור למחוק כתבי הקדש, ואין זו קושיא, דכתבי הקדש אסורין רק בשריפה ואיבוד ולא במחיקה, וממילא הדרינן לפי' הרמב"ם כמש"כ הכס"מ דשלמה של שה"ש הרי הוא כשאר הכנויין, היינו דמותר למוחקן. ומלבד זאת אינו מובן איך אפשר לפרש בשי' הרמב"ם שכנויין במקומן אסורים מהתורה במחיקה, והרי ליתא ברמב"ם רמז להלכה זו.

ומש"כ עבוה"מ דאינו נראה שיבאר כאן הרמב"ם הדין השייך להלכות שבועות, פשוט שאין זו שאלה, דהואיל ובפ"ב מה' שבועות ה"ב מבאר הרמב"ם דין הנשבע בכינויין וסמך עצמו על המבואר בה' יסודי התורה מה הן הכנויין, א"כ יש לו לבאר גם דשלמה של שה"ש ה"ז בכלל הכנויין.

ובעיקר מש"כ הכס"מ בשם ריטב"א ור"ן, יעוי' גם רמב"ן שבועות שם, וכ"ה במאירי וז"ל, כל שלמה האמור בשה"ש אע"פ שאמרו שהם קדש אינו בדין שמות למחיקה אלא להיות כשאר התארים, ואפשר שלענין קללה אם אמר במי שנקרא שלמה בשה"ש ילקה. ע"כ. ואינו מובן הספק, ופשוט שלפי הרמב"ם דהוי ככנוי, א"כ לפי מש"כ בפכ"ו מסנהדרין ה"ב דלוקה על מקלל בכנוי, א"כ ה"ה בשלמה שבשה"ש, וצ"ע ביאור הספק של המאירי.

פסח תשנ"א

סימן לה עליה לרגל בזה"ז

כתוב במדרש רבה, ישראל אע"פ שחרב ביהמ"ק לא בטלו ג' רגלים בשנה ✦ שי' המדרש כדעת הרמב"ם שקדושת מקדש וירושלים לא בטלה בזה"ז ✦ בדברי המפרשים מבואר שעלו לרגל לאחר החורבן, וצ"ב איזה ענין יש בזה ✦ בגדר זכר למקדש נהגו הקדמונים לקיים ראיית פנים בירושלים

בתשב"ץ ח"ג סי' ר"א, וע"ע דברים נכבדים בשו"ת קול מבשר ח"ב סי' מ"ג, ובמקו"א כתבתי בזה עוד.

והנה בדברי המפרשים הנ"ל מבואר שעלו לרגל לאחר החורבן וגם בזמן הגאונים ואע"פ שלא היה אז אפר פרה להטהר, ובפשוטו לא נכנסו לעזרה, ולפיכך צ"ב איזה ענין עליה לרגל יש בזה, ואפי' זכר בעלמא ליכא, ולא דמיא לספירת העומר או לולב כל שבעה, שיש מעשה מצוה כמו שהיה בזמן שביהמ"ק היה קיים, אלא שי"ל שגם בלולב הוא קצת כע"ז, שאז היה נטילתו רק במקדש, והיום נטילתו בכל מקום.

ונראה דהואיל וקדושת מקדש מחולקת לשתיים, קדושת ירושלים וקדושת מקדש, וא"א לקדושת מקדש בלי קדושת ירושלים, שהרי מקום המקדש הוא בירושלים, ועל כן בגדר זכר למקדש נהגו הקדמונים לקיים ראיית פנים בעיה"ק ירושלים, ובמקום קרוב יותר למקום המקדש, והרי חזינו שרצון התורה גם

על הפסוק בשיר השירים (ד' א') עיניך יונים, כתוב במדרש רבה שם, מה יונה זו אע"פ שאתה נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם, כך ישראל אע"פ שחרב ביהמ"ק לא בטלו ג' רגלים בשנה. ע"כ.

ומהר"ש יפה ביפה קול שם כתב וז"ל, קשה מאי רבותא, דהא ג' רגלים לא תלי בביהמ"ק כי אף שהקרבת בטילים מ"מ עיקר הרגלים דהיינו במצה וסוכה ולולב וכו' לא בטלו, ואי בעליית ג' רגלים מיירי, וכדגרסינן בילקוט, אע"פ שחרב הבית עולין להם, א"א זה בחורבן ראשון דהכתיב דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד, ואף כי בחורבן שני אפשר, ומ"מ לא נהירא, כי מהיכן למדו זה, וגם קשה מי הזיקם לדבר שאין המצוה אלא ליראות את פני ה' והיינו היכא דאיכא ביהמ"ק. ע"כ לשונו.

והנה באמת שי' המדרש שה"ש רבה היא כהרמב"ם שקדושת מקדש וירושלים לא בטלה בזה"ז, וכפי שהביא

בשהיית אדם בירושלים, שהרי זה יסוד מצות אכילת מעשר שני, וכמו שמפורש במקרא ובדברי חז"ל, והיינו שעצם ראיית פנים במקום קדוש יש בו תועלת. ולענין לא יראו פני ריקם, כבר מבואר בספר יראים סי' תכ"ה שיש לקיים ע"י מצות צדקה. וע"ע בספר זכרון "תורת החוף ימים" ע' קכב.

וראה עוד גיטין ד, ב דע"י עולי רגלים מצויין העדים לקיימו, והבאתי שם ב"אוצר" מספר יפה תלמוד להרר"י פלאג'י, וראה לבוש או"ח סי קי"ז, מהר"צ חיות גיטין שם, שלמי נדרים על נדרים לא, א, תורתן של ראשונים (לר"ד לייטער) גיטין שם, שו"ת יביע אומר ח"ב או"ח סי' ט"ו, יחזה דעת ח"א סי' כ"ה.

מוצש"ק הגדול תשמ"ה

סימן לו בענין שבת הגדול

שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול והמנהג לומר ההגדה שבזה זכרון הנס ✧
דברי הגר"א תמוהין שכתב דהוא דבר שאינו בגלל דברי המכילתא ✧ מבאר שאין
רצון התורה שיקבע מצות סיפור אלא בליל פסח ולא קודם לכן

לא קאמר אלא שכך המנהג, והמכילתא באה להוציא ממה דס"ד שמצות עשה מהתורה לספר ביצי"מ מר"ח או מבעוד יום, ולזה ילפינן מקרא שאינו אלא בזמן מצה ומרור, אבל לעולם מנהג לזכרון הנס של שבת הגדול, אפשר לתקן שיהיה בו אמירת ההגדה.

ונ"ל כוונת הגר"א כך, דבשלמא ניסים שאירעו לאחר מתן תורה מובן שחכמים שבכל דור רואים לנכון לתקן זכרון לנס, וכמבואר נמי בקרואי מועד על חנוכה סי' ד' מספרי המפרשים, ואכ"מ להאריך, אבל נס שאירע לפני מתן תורה, ומ"מ לא קבעה עליו התורה שום מצוה לציון הנס, ש"מ שאין לנו לקבוע דבר זה מעצמנו, אבל לא משמע כן כוונת הגר"א, דא"כ הו"ל לחלוק על כל הענין של שבת הגדול, ולא רק על קריאת ההגדה.

ולבן נראה ע"ד זו, דאמנם שפיר אפשר לקבוע איזה דבר שהוא לזכרון הנס, אבל סיפור יציאת מצרים שקבעה התורה לליל ט"ו בניסן, אע"פ שהיה הנס גם קודם לכן, ש"מ שאין רצון התורה שיקבע

בשו"ע או"ח סי' ת"ל איתא, שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול מפני הנס שנעשה בו. ע"כ. ולא נתבאר איזו הלכה נאמרה בזה. [והאריך בזה בתשובת שמואל בסוגיא דפסחים, יעוש"ה.] ובפשוטו דזה גופא היתה תקנת חכמים לזכרון הנס בפ"ע שהיה אז, וכמו שמובא במשנ"ב, וכמו שתקנו חנוכה ופורים לזכר הנס, כן נמי תקנה זו זכר לנס.

ונראה שמה"ט הוסיף הרמ"א המנהג לומר ההגדה, שבזה בא לידי ביטוי התקנה של זכרון הנס, אבל בלא"ה אינו מובן, במה יש זכרון הנס. אמנם הגר"א שם כתב וז"ל, אבל הוא דבר שאינו, דהא מפורש במכילתא סוף פ' בא, שומע אני מר"ח ת"ל ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה, בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך וכו', ע"כ. וכן נמי מבואר במעשה רב.

והנה לפו"ר דברי הגר"א תמוהין, דאטו הרמ"א כתב שחיוב מהתורה לקרוא הגדה בשבת הגדול, והרי הרמ"א

מצות סיפור אלא בליל פסח ולא קודם לכן. וזה שהביא המכילתא שרק בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך יש מצוה. [ועי' פ' רשב"ם ורשב"ץ על הגש"פ על יכול מר"ח וכו', משום שאז התחילה הגאולה, ומבואר כדברינו].

וראיתי בספר זהב טהור שלדעתו אין בזה שאלת הגר"א, היות שאין אומרים מצה זו על שום מה וכו', וזו עיקר

ההגדה, ובלא"ה אינו יוצא יד"ח סיפור, וכמו שמפורש במשנה דר"ג אומר וכו', וממילא אין קפידא שיאמרו זה בשבת הגדול, כיון שאין בזה מצות סיפור. [ולכאורה היא סברא נכונה, ברם ראה במאמרי בענין "אמירת פסח מצה ומרור" בנידון אם הכוונה שלא יצא יד"ח מצה ומרור, או סיפור יציאת מצרים, ותלוי אפוא בב' דרכים אלו]. וראה מבוא להגדה שלמה פי"ב ופרק כ"ג.

פסח תשמ"ז

סימן לו הלל בשביעי של פסח

בפסח אין גומרין את ההלל אלא יום ראשון, ומבואר בגמ' הטעם שאינו חלוק בקרבנות ואין כל יום נחשב ליו"ט בפ"ע ♦ הט"ז והמשנ"ב כתבו בשם מדרש מפני שבז' של פסח נטבעו המצריים, וכיון שבז' ההלל בדילוג ה"ה בחוה"מ שלא יהא עדיף מיו"ט ♦ תמוה דשביק הט"ז והמשנ"ב הטעם המפורש בגמ' ♦ בישועות יעקב מבאר דאיכא תרי חיובים לומר הלל, אמירת הלל במועד והלל על הנס ♦ אמאי אומרים הלל בליל פסח על הנס והרי היתה מכת בכורות ♦ המדרש בא לבאר מדוע אין אומרים הלל משום שמחה ♦ מבאר דקריאת התורה בז' של פסח בשירת הים היא אמירת הלל על הנס ♦ וצריך לדין שומע כעונה בקריאה זו ולקיים המנהג דעומדים

והט"ז שם ס"ק ג' כתב, ההלל בדילוג מפני שבז' של פסח נטבעו המצריים, אמר הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, וכיון שבז' אין גומרין אותו ע"כ גם בחוה"מ אין גומרין אותו שלא יהא עדיף מיו"ט אחרון. ע"כ. והובא במשנ"ב שם. ובודאי הוא תמוה מאד דשביק הט"ז והמשנ"ב הטעם המפורש בגמ' וכתבו הטעם בשם המדרש. ואכן צ"ע, כיון שהטעם מבואר בגמ' משום שאינו חלוק בקרבנות, וממילא אין כל יום נחשב ליו"ט בפ"ע, ולכן סגי לומר הלל פעם אחת בתחילת היו"ט, א"כ אמאי מוסיף המדרש טעם אחר^א.

איתא בערכין י, א, דאר"י משום ר"ש בן יהוצדק, שמונה עשר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל שמונת ימי החג ושמונה ימי חנוכה ויו"ט הראשון של פסח וכו', מאי שנא בחג דאמרינן כל יומא ומאי שנא בפסח דלא אמרינן כל יומא, דחג חלוקין בקרבנותיהן דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן, והובא בב"י או"ח סי' ת"צ. ותו כתב שם בשם שבלי הלקט סי' קע"ד וז"ל, במדרש הרנינו פרשת סוכה וכן אתה מוצא כל ז' ימי החג אנו גומרין את ההלל, אבל בפסח אין אנו גומרין את ההלל אלא יום ראשון ולילו, ולמה שמואל בן אבא אמר בנפול אויבך אל תשמח לפי שנטבעו בו המצריים. ע"כ.

א. ראה בשו"ע הגר"ז סי' ת"צ. ועי' בפ"י הרוקח עה"ת במדבר כח, כה, שלכאורה כתב טעם אחר

ואבן בישועות יעקב שם מבאר דהרי איכא תרי חיובים לומר הלל, יש דין אמירת הלל במועד, ויש דין לומר הלל על הנס, ולכן קשיא ליה להמדרש, אע"פ שאינו מועד בפ"ע, מ"מ בז' של פסח יש לומר הלל על נס קריעת ים סוף, ולזה השיב המדרש דהואיל וטבעו המצריים בים אין לקבוע הלל על הנס. וכמובן שזה לא כהט"ז, דלפי טעמו של הישועוי"ק על חוה"מ, אין כל שאלה לומר הלל בז' של פסח.

ונראה דמוכח כן בשבלי הלקט, דהרי במדרש עצמו הנמצא בפסיקתא דרב כהנא מהדורת ר"ש בובר, ונקראת "פסיקתא אחרייתא דסוכות" לא נמצא ההסבר דטבעו המצריים בים, אלא ש"מ דקשיא ליה להשבלי הלקט הרי סגי בטעמא דהש"ס, ולזה מפרש דהשאלה היא על ז' של פסח לומר הלל על הנס, וכש"נ.

ברם בפסיקתא עצמה איתא שם לעיל הטעם שלא נאמר שמחה בפסח, ד"א למה אין כתיב שם שמחה בשביל שמתו בו המצריים. ע"כ. וע"ז מוסיף שם

וכן אתה מוצא לענין הלל וכו', והיינו שהוא חד טעמא, הרי להדיא דזה הטעם עולה על כל ימי הפסח שאין בהם שמחה ואין בהם הלל, והיינו שמ"מ איכא רק הלל ביו"ט ראשון. ואין הביאור כפי' הט"ז, וגם אין הביאור כשבה"ל שהוא משום טביעת המצרים בים, ולא היתה השאלה על ז' של פסח בלבד.

ובאמת לפי הישועות יעקב קשיא, אם אין לומר הלל על הנס משום טביעת המצריים, בשלמא הלל בא' של פסח ביום שהוא על המועד שפיר דמי, אבל הלל של ליל פסח שהוא שירה על הנס, אמאי אומרים, והרי היתה מכת בכורות, ומאי שנא מטביעת המצריים בים, ועי' בחי' הרמב"ן סוף פסחים, ובפי' התפילות והברכות לר"י בר יקר ח"ב ע' קלב ואילך. וראה עמק ברכה ע' קכב. וע"ע היטב ברש"י מגילה יד, א וטו"א שם ושו"ת בנין שלמה סי' נ"ח.

ולבן נראה דשאלת הישועות יעקב אמאי אין אומרים הלל בז' של פסח על הנס², אינה מיושבת במה שהשיב דמעשי

בהלכה זו, יעושה ולפו"ר צ"ע. וע"ע אם לא אמר הלל בא' דפסח אם אומר בשני, ויל"ד אי אהני לזה הלל של ליל פסח, לפי המבואר במאמרי על הלל בליל הסדר, שיש בו גם הלל של יו"ט מלבד של שירה, עי"ש. ברם עדיין י"ל דכיון דחזינן שאע"פ שגומר בלילה חוזר וגומר ביום, י"ל שאין חיוב דלילה משלים לחיוב של יום, וצ"ע בזה. שו"ר שדבר בזה הגר"ח בהגש"פ מבית לוי בקובץ הוספות ע' קכט, יעושה. וכן ראה ברשימות שיעורים לריד"ס סוכה מא, א.

ב. שו"ר דברים נכבדים בשו"ת תורת רפאל ח"ב סי' ע"ה לענין הלל על נס קריעת ים סוף, יעושה.

ידי טובעים בים, דזה הוי רק טעם שאין לומר הלל משום שמחה, ובזה אמרינן שאין זו שמחה שלימה מה"ט, אבל בהלל על הנס שהוא גדר הודאה לא אכפת לן בזה¹, ולכן שפיר אומרים בליל פסח אע"פ שהיתה מכת בכורות. וכמו"כ בחנוכה אומרים הלל על נס והיה אבדן אויבים, וכן בפורים היה לנו לומר לולא דקרייתא היא הלולא או דאכתי עבדי אנן, אע"פ שהיה אבדן הגויים, וכאמור דהלל על נס שפיר י"ל אף בכה"ג.

והמדרש בא לבאר מדוע אין אומרים הלל משום שמחה, דאע"פ שאין לומר משום מועד, מ"מ שמחה איכא כל שבעה, וכמו דחזינן בסוכות דשמחתם לפני ה' אלוהיכם מתקיים ע"י אמירת הלל, ולזה השיב דאין השמחה שלימה, וכמובן שזה הוא הטעם על כל ימי חוה"מ וז' של פסח, ולא כהט"ז ומשנ"ב. ורק עדיין צריך לישב, מדוע באמת אין אומרים הלל בז' של פסח משום נס קריעת ים סוף.

ואולי אפשר דקריאת התורה בז' של פסח בשירת הים שהיא היתה ההודאה שאמרו בני ישראל בקריעת ים סוף, היא עולה לנו לאמירת הלל על הנס, ובליל א' דפסח שבמצרים אמרו ישראל את ההלל על הנס, אף אנו אומרים אותו היום על הנס, והוא הדין בז' של פסח אומרים את שירת הים. ובערכין י', ב ומגילה יד, א ילפינן חיוב הלל על הנס משירת הים, ולכן פשיטא שיוצאים בזה יד"ח. ולפ"ז י"ל דצריך לדין שומע כעונה בקריאה זו. ולפ"ז יש לקיים המנהג דעומדים בשירת הים בקריאת התורה בפסח, וי"ל דהוא מדינא, שהרי הלל הוא מעומד².

ושי' הרמב"ן הובא בר"ן פ' במה מדליקין, ומ"מ פ"ג מה' חנוכה, שהלל בדילוג כל ימי הפסח, הוא מעיקר הדין ולא ממנהג, והיינו משום שהוא מועד, אלא כיון שאינו מועד חדש דאינו חלוק בקרבנות, נחית חד דרגא לקרות הלל בדילוג, יעו"ש. והרמב"ם שם ה"ז סתם וכתב רק, וכן בשאר ימי הפסח

וע"ע ח' רבינו פרחיה שבת כד, ב. ושור"ר מש"כ מהרש"א סנהדרין לט, ב בחי' אגדות, יעו"ש היטב. וראה אריכות במקראי קדש ימים נוראים סי' ח'. וראה בפנינים משולחן גבוה פ' בשלח בשם טורי אבן והגר"מ פיינשטיין ז"ל.

ג. ועי' שו"ת קול מבשר ח"א סי' כ"א.

ד. והוסיף לי ת"ח אחד נר"ו, דלפיכך כתב הרמב"ם פי"ג מה' תפילה ה"ח שקורין בשלח עד סוף השירה, ע"ש.

קוראין בדילוג וראשי חדשים. ע"כ. ועי' מ"מ וכס"מ שם שנראה להם שדעתו היא דהוי רק מנהג ואין מברכים עליו כמו בר"ח¹. ואכן כך מפורש ברמב"ם פי"א מה' ברכות הט"ז שקריאת הלל בימי הפסח היא רק מנהג. וראה פי' ר"ח תענית כח, ב. וראה גם בספר המספיק לעובדי ה' לר"א בן הרמב"ם (דנה) ע' 138¹.

[ואנב, יש לעיין אם הגדר הוא בר"ח וחזה"מ שאין צריך לגמור ההלל, אבל מותר לגמור, או י"ל שאסור לגמור שלא יראה כחובה, ותו י"ל אם אינו מברך יכול לגמור דכבר נראה שאינו חובה. וכן צ"ע אם גמר ב' פרקים שרגילים לא לגמור, האם ידלג בפרקים אחרים].

ה. וראה לבוש סי' תס"ג ומשנ"ב שם סק"י לענין חליצת תפילין במוסף, דר"ח נמי איקרי אות. וראה מאמרי על תפילין בחזה"מ במקרא העדה פ' בא.

ו. וראה עמק הנציב על הספרי פ' בהעלותך עה"פ וביום שמחתכם, והרחב דבר פ' בא, וראה ברכות מט, א, ולא ידענא אי אמר בה שמחה וכו', יעוש"ה ודוק לנדוד.

דבינו דוד אבודרהם

פסח

עם
הערות האדות וביאורים

פניה"ק ירושלים ת"ו
אדר תשע"ז

תוכן הענינים

סדר תפילות הפסח

השבתת ובדיקת חמץ ..... רכג

תפילת ערבית ..... רלא

סדר ההגדה ופירושה

ד' כוסות ..... רלט

הסיבה ..... רנב

הקערה ..... רנה

קדש ..... רסה

ורחץ ..... רעא

כרפס ..... רעא

יחץ ..... רעז

מוגיד ..... רפב

רחצה ..... שכד

מוציא מצה ..... שכו

מרור ..... שלב

מורד - שולחן עורך ..... שלב

צפון ..... שלז

ברך ..... שמו

הלל ..... שמט

תפילת שחרית ..... שסב

תפילות יו"ט שני וחזה"מ ..... שעא

סדר תפילות הפסח

[השבתת ובדיקת חמץ]

[א] ¹מצות ²עשה מן התורה להשבית החמץ קודם איסור אכילתו, שנאמר (שמות יב, טו) אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ³. ואמרינן בפרקא קמא דפסחים (ד, ב) חמץ משש שעות ולמעלה מנא לן דאסור ⁴, אמר רבא ⁵ תרי קראי

נוסחאות בגמרא שלמה שם שיש גירסאות בכתי' 'דאורייתא אסור', וכן 'אסור דאורייתא', ובביאורי נוסחאות שם עמ' טו-טז הובאה נוסחת הרמב"ם בספר המצוות ל"ת קצט 'דאורייתא אסור', ומתוך כך הוכיח הרמב"ם דקיימא לן חמץ לפני זמנו האוכלו בלאו. ועיי"ש מש"כ הרמב"ן בהשגות על ספר המצוות, שהנידון בגמ' אינו על אכילה, אלא על השבתה, אלא דממילא מוכן שאסור באכילה, אבל אינו בלאו, וראה באריכות בספר מעשה ניסים סי' יג השגת ר' דניאל הבבלי ותשובת רבי אברהם בן הרמב"ם. וראה ברמב"ם פ"ג מהל' חמץ ומצה ה"ח והשגות הראב"ד שם, לענין בל יראה משש שעות, והמפרשים האריכו. והענין מבואר בס"ד במאמרי 'איסור חמץ בערב פסח' נדפס בס"ד בקובץ 'בית אהרן וישראל' גליון המאה ניסן תשס"ב.

[בכל הדפוסים נדפס כלפנינו 'חמץ משש שעות ולמעלה מנא לן דאסור', אמנם בדפוס ורטהיימר נדפס 'חמץ משש שעות לא ימצא מנא לן דאסור', ולפי הדברים לעיל עולה דיסבור רבינו דמשש שעות איכא אף בל יראה ובל ימצא וכשיטת הרמב"ם, ולא מצאנו מי שיאמר כן בשיטתו, וצ"ע מהיכן הגיעה גירסה זו].

5. לפנינו בגמ' שם 'אביי', ובגמ' שם ה, א

1. לעיל סוף הלכות פורים כתב רבינו בקצרה על חודש ניסן ועל שבת הגדול, קחנו משם.

2. לשון הרמב"ם פ"ב מהל' חמץ ומצה ה"א.

3. ראה הגהות הרמ"ך על הרמב"ם שם שתמה, דהרמב"ם גופיה כתב שם פ"א ה"ח, שהאוכל חמץ בערב פסח משש שעות ולמעלה לוקה מן התורה, וא"כ איך כתב כאן שמצות השבתה היא לפני זמן איסור אכילה, והרי איסור אכילה ומצות השבתה בשעה אחת היא, עיי"ש. ולכאורה כונת הרמב"ם מבוארת, דאכן מצות השבתה היא לפני שעה שישית, כלומר לפני זמן איסור אכילה, שהרי כתב שם בסמוך ה"ב דהשבתה היינו ביטול חמץ, ומבואר בגמ' פסחים ו, ב שלאחר זמן איסוריה לאו ברשותיה קיימא החמץ וא"א לבטלו, ושם פ"א ה"ט כתב הרמב"ם שמחצות היום אסור החמץ בהנאה מהתורה, ומוכרח איפוא שמצות תשביתו היא קודם זמן איסור אכילה. והאחרונים דנו אם תשביתו נוהג כל הפסח או רק בערב פסח, ולהאמור א"א שתהא המצוה אלא לפני פסח בלבד, ורק קודם חצות, וראה תשובות נוב"י מהדו"ק או"ח סי' כא; מהדו"ת או"ח סי' ס, פי' הרי"ף פרלא על ספר המצוות לס"ג עשה נ.

4. לפנינו בגמ' שם, 'דכולי עלמא מיהא חמץ משש שעות ולמעלה אסור מנלן'. וראה בחלופי

כתיב, (שמות שם יט) שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם, וכתיב (שם טו) אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, הא כיצד לרבות ארבעה עשר לביעור. ומקשי ואימא לרבות ליל ארבעה עשר לביעור, ומתריץ ביום כתיב. והדר מקשי ואימא מצפרא, ומתריץ אך חלק, והוה ליה בתחילת שבע, ועבדו רבנן הרחקה יתירה דלא ליגע באיסורא דאורייתא⁶. פירוש⁷ אך חלק, משום דאכין ורקין מיעוטין הן, אלמא מקצת היום מותר ומקצתו אסור, ומעתה יש לנו לחלק חציו לאיסור וחציו להיתר. והדרשנים אומרים⁸ אך חץ בחילוף אותיות באלפא ביתא דאח"ס בט"ע גי"ף דכ"ץ⁹.

[כ] והשבתה¹⁰ זו האמורה בתורה היא דיבטל החמץ בלבו ויחשוב אותו כעפר. ומדברי סופרים¹¹ לחפש את החמץ במחבואות ובחורים בתחילת ליל ארבעה עשר בניסן לאור הנר, מפני שבלילה כל העם מצויין בבתיהם ואור הנר יפה לבדיקה¹². והחמץ שמוצא מצניעו במקום אחד עד תחילת שעה שישיית ביום ומבערו. ואם רצה לבערו בלילה מבער¹³.

[ג] וקודם¹⁴ שיבדוק יברך בא"י אמ"ה אקב"ו על ביעור חמץ.

הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל'.
וראה להלן הערה 23.

11. רמב"ם שם ה"ג, ורבינו קיצר את לשונו.
12. פסחים ד, א.

13. עפ"י הרמב"ם שם פ"ג ה"א-ב. ולפ"ד צ"ע מאי קמ"ל הרמב"ם שאם רצה לבערו בלילה הרי זה מבערו, ושם לאפוקי מספק המנחת חינוך מצוה ש אות א, וקמ"ל שגם בליל י"ד יש קיום עשה של תשבייתו, ולא קאמר המנח"ח אלא לפני י"ד, וצ"ע.

14. רמב"ם שם ה"ו, עפ"י הגמ' שם ז, ב. ובדרשות ר"י אבן שועיב פ' צו הביא בשם רש"י שמברך כאשר מוצא את הפירור הראשון, עי"ש, וכ"ה במחזור ויטרי עמ' 254 וסידור רש"י עמ' 174, וכ"כ ראבי"ה סי' תלא, וראה

איתא 'רבא אמר מהכא' וכו', ש"מ דהכא ל"ג רבא, וצריך תלמוד.

6. גמ' שם ב, ב ורמב"ם שם פ"א ה"ט, ור"ל דמהתורה האיסור הוא מתחילת שעה שביעית, ורבנן אסרו מתחילת שעה ששית, ועוד הוסיפו שאין אוכלין חמץ משעה חמישית משום יום המעונן, עי"ש. וראה חידושי מרן רי"ז הלוי שם שהם שני גדרי איסור.

7. רש"י שם ה, א ד"ה אך.

8. רש"י שם בשם איכא דאמר.

9. ז"ל רש"י שם 'ותופס ח' תחת אל"ף, וצד"י במקום כ'. ועל גליון הגמ' שם צריין לגמ' שבת קד, א.

10. רמב"ם שם ה"ב, ונוסף שם 'וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל ושכל חמץ שברשותו

והמעם¹⁵ שאינו מברך על ביטול חמץ, מפני שהביטול הוא תלוי בלב האדם,

ומהדיר שם. וראה רמ"א או"ח סי' תלב ס"ב, ומפרשים שם.
15. טעם זה איתא בב"י שם ס"א, ומקור סברא זו בהמכתם פסחים שם, וז"ל 'יש שואלין למה מברכין על הבדיקה שהיא מדרבנן ולא על הביטול שהוא מן התורה, ויותר היה ראוי לברך על מה שהוא מן התורה, מאחר שעם כל הבדיקה הצריכו לעשות ביטול, והיה לנו לומר בלשון הברכה אשר קדשנו וכו' להשבית את החמץ. בלשון התורה שאמרה תשביתו שאור מבתיכם. וי"ל כי מפני שהביטול תלוי בלב בלא שום מעשה, ובמה שאינו תלוי אלא בכונת הלב לא שייך לברך'. וכ"ה באורחות חיים הל' חמץ ומצה סי' יג, כל בו סי' מח, הפרדס לה"ר אשר ב"ר חיים השער התשיעי פרק טו אות א, ובפי' התפילות והברכות ח"ב עמ' סב. וראה רבינו מנוח על הרמב"ם שם ה"ז שכתב טעם אחר אמאי אין מברכים על הביטול. אמנם הרמב"ם בפ"א מהל' ברכות ה"טו כתב, 'וכן הוא מברך על ביעור חמץ בין שבדק לעצמו בין שבדק לאחרים, שמשעה שגמר בלבו לבטל נעשית מצות הביעור קודם שיבדוק כמו שיתבאר במקומו', וראה השגת הראב"ד שם, ולכאורה יש ללמוד מדבריו דהברכה היא גם על הביטול, ואשר על כן הברכה נאמרת באמצע קיום המצוה, כלומר, לאחר הביטול ולפני הבדיקה והביעור, ולפי"ז נמצא שלרמב"ם מברכים גם על הביטול, וראה צ"ח פסחים ז, ב, ולש"י הרמב"ם הברכה היא על מצות תשביתו, וגם בדיקת חמץ היא תוספת מדרבנן במצות תשביתו. ולפ"ר לפי שי' הרמב"ם אם הפסיק לאחר הברכה לפני שהתחיל לבדוק אינו חוזר

ומברך, שהרי כבר התחיל במצוה קודם לכן, וראה בארחות חיים הל' חמץ ומצה סי' כו בשם הראב"ד שמי שאינו בודק מברך על ביטול חמץ, וכ"ה דעת המנהיג הל' פסח עמ' תלו, והובא בטור סי' תלו ס"ב, והטור חולק עליו וס"ל שאין מברכים על הביטול כהטעם שכתב רבינו, עי"ש. וראה סידור רס"ג עמ' קלב שאם שח בין הברכה לביטול חוזר ומברך, ש"מ דהברכה גם על הביטול, וראה אוצה"ג פסחים חלק התשובות סי' כ; כב. והעיסור הל' ביעור חמץ דף קכ, ג הביאו וחולק עליו, והביא גם בשם רב האי גאון, וכן הביא דאיכא מ"ד שמדמה לתפילין ששח בינתים מברך שנים, והוא חולק עליו, דהתם הן ב' מצוות, עי"ש. וע"ע באור זרוע הל' פסחים סי' רנו בשם ריב"א. וראה שו"ת בנין עולם או"ח סי' ו. וראה קובץ 'מוריה' גליון שמו-שמת ממנהגי מהרי"ל כת"י, דאם בירך על ביעור חמץ ולא מצא, אין זו ברכה לבטלה, דהברכה היא על הביטול. וע"ע חי' ר' שמואל פסחים אות קכ. וראה תיקון חג הפסח לתלמידי רבינו יונה וחכמי קטלונא עמ' ג והערת המהדיר שם שצ"ן מקורות רבים.
והנה לפו"ר נראה, דברכת על ביעור חמץ שעושים על הבדיקה, היא משום שהבדיקה תחילת הביעור, ואם לא בירך בזמן בדיקה יברך בזמן הביעור, שעדיין לא גמר המצוה, כמפורש בט"ז ומג"א סי' תלב סק"ב, וראה ריטב"א פסחים ו, א על הבודק שצריך שיברך. [גרס' עי"ש בחק יעקב אות ו, וכן בשו"ע הגר"ז שם ס"ה וקו"א שם סק"א מה שהאריך בזה, וראה משנ"ב שם סק"ד. ואכ"מ. וראה שו"ת אבק

דרכים דרך שלום סי' ה, דף מד, ג]. וראה באו"ז שם בפי' ר"ש מפלייזא לפיוט אלוקי הרוחות לר"י טוב עלם על ד"ה מוצא חמץ, כתב בשם הריב"א, שמברך בשעת הביעור מלבד מה שמברך בשעת הבדיקה, וראה שו"ת מהרי"ק שרש קעד מתוספת שיטה על פסחים ז, א מתשובות רש"י, שיש שהיו מברכים גם בשעת הביעור, ורש"י השיב שאין לעשות כן, ור"ש מפלייזא היה כנראה מאותם חכמים שנהגו כן, והוסיף המהרי"ק שזה מובן יותר אם קנו חמץ אחרי הבדיקה והביטול של ליל י"ד, עי"ש כל דבריו. וראה תשובות רש"י (אלפנביין) סי' ג, וכנראה לתשובה זו כיון המהרי"ק. [ואגב, מה שנשאל שם רש"י אם מותר לאכול חמץ לאחר ביטולו, עי"ש, לפו"ר הכונה, דשמא ע"י אכילה חוזר ומחשיב לה, א"כ גם משאר החמץ פקע הביטול, והשיב רש"י שאינו כן, ודו"ק].

ולפי"ז נמצא במי שבדק וברך כדין, ואח"כ חזר כל הבית להיות בלתי בדוק, שאינו חוזר ומברך, ואין כל היסח הדעת, שהרי בתחילה כל הברכה היא ע"ש סופה, היינו הביעור, אמנם אם אחרי הביעור חזר ביתו להיות בלתי בדוק, ה"ז חוזר ומברך כל ימי החג, כיון שזוהי מצוה חדשה. וכן גם גר שנתגייר בפסח או קטן שהגדיל וכו', שחל עליו חובת בדיקה וביעור בפסח שמברך ובודק. ברם אין הלכה זו פשוטה, דודאי גר שנתגייר וכיו"ב אכן יש להם לברך בתוך הפסח, וכן חמץ שנתחמץ בפסח, וכנ"ל מתשובות מהרי"ק, אבל במוצא חמץ בפסח, שו"ט הפוסקים, ונחלקו בזה הדעות, ראה במג"א סי' תלה סק"ב והאחרונים שם, ומשנ"ב שם סק"ה מש"כ בזה, אבל כל הנידון

שם בחמץ שנמצא אע"פ שבדקו כדין, אבל אם הובא חמץ לבית ה"ז כמו נתחמץ בתוך הפסח, וראה שו"ת נוב"י תנינא או"ח סי' מא שהעלה דמצות תשבתו היא כל הפסח, ולכן יש לברך גם אז, עי"ש. וראה מאמרי על 'כל יראה וכל ימצא' נדפס בס"ד בקובץ 'בית אהרן וישראל' גליון קנד, שם נתבאר בשי' הרמב"ם שאין מצוה כל הפסח, עי"ש, וראה באו"ז הנ"ל ואולי כונתו שנסתפק בשאלה זו, עי"ש.ה. ושמא אע"ג דמ"ע דאורייתא ליכא, אבל מדרבנן איכא מצות ביעור כל הפסח, ולפיכך איכא ברכה, ואין זה רק למנוע מעבירה, אלא שיש ברכה על כך, וע"ע פי' התפילות והברכות שם על הדמיון בין ברכת נר חנוכה בערב שבת לברכת ביעור חמץ בשעת הבדיקה, עי"ש.

ולהמתבאר צ"ע הנידון במשנ"ב סי' תלב סק"ז על הפסק הליכה בין בית לבית וכיו"ב, הרי המצוה לא נגמרה עד הביעור למחר. וגם בלא"ה פשוט שכל שלא גמר בדיקת כל הבתים לא נגמרה המצוה, ואין כאן אלא מצוה אחת, ולא כמה מצוות ע"י ברכה אחת. שו"ר בשו"ת הריב"ש סי' שפד וז"ל 'אך מצאתי בענין ביעור חמץ שכתבו שמי שיש לו לבדוק כמה בתים, ברכה אחת לכולן, ונראה שהיא דומה לזו, שכמו שיש לו לבדוק כל רשותו, כן יש לו להמול כל זכר באנשי ביתו וכו', עי"ש כל דבריו, ולא הבנתי הדמיון, הרי בודאי שבמילה כל בן הוא מצוה בפ"ע, משא"כ בחמץ, מצוה אחת איכא להשביט כל החמץ שברשותו. שו"ר באו"ש סוף הל' מילה שעמד בזה, עי"ש. וראה גם בספר העיטור הנ"ל. וראה תבלין למצה על הגש"פ עמ' נד. ויל"ע גם בחזון עובדיה על פסח ח"א עמ' יט, ואכ"מ. וראה לעיל פ"ג

ואין צריך להוציאו בשפתיו¹⁶, ואין בו מעשה כלל, ואין מברכין על מצוה שאין בה מעשה כמו שכתבנו בהקדמת הספר הזה¹⁷. וגם אין לברך על בריקת חמץ מפני שהיא מדרבנן¹⁸. ולאחר הבדיקה אומר כל

ליכא טעמא אחרינא. וע"ע ח"י רבינו דוד פסחים ו, ב, וראבי"ה סי' תלא.

17. אולי כונת רבינו לתשובת הר"י בן פלאט לעיל פ"ג אות יט, שכתב שאין מברכים על מצוה שאין בה מעשה כגון השמטת כספים וקרקעות ומאי דדמי להו, ויעו"ש הערה 142, ואמנם התם הוא מילתא דממילא, ואילו הכא אע"פ שאין בו מעשה ממש, מ"מ אינו מילתא דממילא אלא צריך ביטול, וצ"ע. ועי' בשו"ע או"ח סי' מז ס"ד שנחלקו המחבר בשם האגור והגר"א, אם מברכים ברכת התורה על תלמוד תורה בהרהור, וכתבו האחרונים בשיטת האגור והשו"ע, דאע"פ שהם מסכימים כהגר"א שבהרהור בתורה מתקיימת מצות תלמוד תורה, מ"מ ברכה ליכא על מה שנעשה בהרהור, וכמו דאיתא הכא בביטול חמץ. עיין שו"ת עמודי אש (לר"י איזנשטיין) סי' ב קונטרס מעון הברכות אות כח בשם הלבוש ועוד אחרונים, וראה עוד בשו"ת הגרע"א סי' כט, שו"ת אמרי כהן סי' ו. ויש סברא באחרונים, דברכת התורה מדאורייתא לש"י הרמב"ן בהשגותיו על הרמב"ם מצוה טו, היא אכן רק בדיבור, ורק בתורה שבכתב, ואילו מדרבנן איכא ברכת המצוות גם על תורה שבע"פ וגם בהרהור, ואכ"מ].

18. צ"ב, מאי איכפת לן דבדיקה דרבנן, ואטו על מצוה דרבנן ליכא ברכה, והרי מפורש בגמ' שבת כג, א שמברכים על מצוות מדרבנן, וראה ראבי"ה סי' תלא. אמנם מקור דברי רבינו הוא

הערה 20 מש"כ בזה בס"ד. וע"ע שו"ת מהר"ח אור זרוע סי' יט, וצ"ע.

וגם צ"ב פסק המנחת שלמה בשו"ת ח"ב סי' נו, שהשולח ב' שלוחין על בדיקת חמץ, כל שליח מברך, עי"ש, דאטו כמה מצוות יש כאן, ותו כאמור לא שייך בזה, דלא גרע מהיסח הדעת, כיון שעד הביעור לא נגמרה המצוה, וגם מש"כ שם דברכת שליח היא כמו יצא מוציא, יל"ע בזה. וראה הלכה למשה (ניימן) ח"א סי' רטו שהביא מכאן, עי"ש.

16. ראה טור סי' תלו ס"ב שכתב 'ואע"ג שנוהגין לומר כל חמירא וכו', לא מצינו שתקנו חכמים זה אלא שנהגו כך, ובדרכי משה שם הביא שהב"י סי' תלד ס"ב תמה מהירושלמי פסחים פ"ב ה"ב 'שצריך שיאמר כל חמץ' וכו', א"כ מצינו שתקנו חכמים אמירה בביטול, וכן ראה גם רש"י פסחים ו, ב ד"ה הבודק 'ואומר כל חמירא' וכו', וכן יעויין ב"י שם סי' תלו שצ"י לדבריו סי' תלא ד"ה וכתב הר"ן, שיש חולקים, ואכן שם כתב הב"י בשם הר"ן 'איכא מאן דפירש דלבו לאו דוקא אלא לומר שא"צ להשמיע לאזניו, אבל צריך שיוציא בשפתיו, דדברים שבלב אינם דברים', עי"ש. [נסברא זו צ"ב, דאין הביטול דבר הנעשה בין אדם לחבירו כדי שנאמר עליו דברים שבלב אינם דברים, ואכ"מ]. ונמצא שלפי הר"ן אכן לא שייך חך טעמא שלא לברך על ביטול, אע"פ שמדין תורה לכו"ע בביטול בלב סגי, מ"מ כיון שחז"ל תקנו לבטל בפה, שפיר איכא ברכה אי

בספר העיטור הל' לולב דף צג, א, וז"ל 'ונטילת לולב עיקר הנטילה ומברכין עליו, והנענועין דרבנן הוא דומיא דביעור חמץ מן התורה והבדיקה דרבנן, ומברכים על הביעור ולא על הבדיקה', ואכן אין כונתו שעל מצוה דרבנן אין לברך, אלא הכא ה"ק, כיון שמצות בדיקה טפלה אל ביעור חמץ, מברכים על העיקר ולא על הטפל, וה"נ בלולב. וראה בעיטור הל' ביעור חמץ דף קכ, ב שהביא בשם הרי"צ גיאת דכיון דהבדיקה לשם ביעור, והבדיקה עיקר, לכן מברכים עליו, והוסיף הרי"צ שנראה מדבריו דהביעור הוא שריפה, והוא חולק עליו, דהביעור הוא מן הבית, והברכה היא על הביטול שהוא מהתורה, והבדיקה תחילת המצוה, ולפיכך אין להפסיק בין הברכה להביטול, עי"ש. [ונמ"מ נראה דגם אם בודק חמצו באופן שלא יקיים מצות ביעור, נמי לא יברך אלא על ביעור, וכפי נוסח הברכה שתקנו חז"ל, ולא פלוג]. אמנם זה א"ש לשי' הרמב"ם פ"ב מהל' חמץ ומצה ה"א-ג, אבל לרש"י ותוס' ריש פסחים שהבדיקה משום בל יראה, או שלא יבוא לאוכלו, הנה לפו"ר היא מצוה נפרדת ואינה טפלה לביעור, אך י"ל כמש"כ רבינו בסמוך אות ד, שהטעם בבדיקת חמץ, מפני שהזהירה בו התורה יותר משאר מצוות, ויש להוסיף כעין מש"כ הר"ן שם, דגם ביעור חמץ הוא טעמא דקרא משום שלא יבוא לאכול דבר שיש כרת, ולפי"ז נמצא הכל הולך אלא מקום אחד.

שו"ר בספר מבחר כתבים (לרא"א קפלן ז"ל) מהדורת 'קרבן רא"ם' עמ' 241-239 מש"כ בזה, עי"ש. ועי' רא"ש פסחים פ"א סי' י דמברכין לפני הבדיקה להורות שגם הבדיקה היא חלק

מהמצוה, ומה שאין מברכים בשעת הביעור, היינו בהוצאת החמץ מהבית, כיון שהוא לפני זמן איסורו ועדיין לא חל עליו מצות תשביתו, וא"כ אין קיום מצות תשביתו מהתורה אלא אחר זמן איסורו, ומברכין קודם הבדיקה הואיל ואח"כ מבטל, וזה הוא מצות ביעור לחמץ שאינו ידוע, ונמצא איפוא הברכה כוללת מהבדיקה ונגמר בשעה חמישית, ודבריו צ"ב, וראה קרבן נתנאל שם, וכן בהגהות מצפה איתן ומרומי שדה וצל"ח שם ז, א.

ובעיקר הא דבדיקה דרבנן, כן איתא בפסחים ד, ב דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי. ולפי"ז מוכח שאם לא ביטל הרי איכא חיוב בדיקה מהתורה, ולא סגי במבער חמץ הידוע לו, והאחרונים האריכו בזה, ראה פנ"י שם ב, א, צל"ח שם ז, ב, פר"ח סי' תלא, מקור חיים שם, דברי חיים (אוערבראך) או"ח סי' ח, וראה בספר פרי החג שער ההשבתה כלל ז. ולפי"ז בבודק לאחר שעה שישית ששוב א"א לבטל, שאז הבדיקה מהתורה, היה צריך לברך על הבדיקה לפי טעמו של רבינו. ברם בפשוטו הבדיקה היא מהתורה רק בגלל הבל יראה, והברכה היא על עשה דתשביתו, וי"ל שלצורך העשה א"צ בדיקה, וצ"ע. ויש לדון עוד, דהואיל ואפשר לקיים המצוה או ע"י בדיקה וביעור או ע"י ביטול, א"כ זה שמבטל קודם, באמת הבדיקה אח"כ היא רק מדרבנן, ברם המקדים לבדוק לפו"ר יש בזה קיום מצוה מהתורה. ועוד יש לדון לפי הפוסקים כר' יהודה שאין ביעור חמץ אלא שריפה, ראה רמ"א סי' תמה ס"א, וא"כ תשביתו אינו ביטול אלא ביעור, ויש אפוא לברך על הבדיקה, שגם היא מהתורה לשיטה זו, וכנ"ל, וראה ר"ן ריש פסחים. והמכתם

חמירא¹⁹ דאיכא ברשותי דלא חזיתיה ולא ביערתיה ולא ידענא ביה יהא במיל וחשיב כעפרא. ואין לומר דאיכא בביתא הדין²⁰, אלא דאיכא ברשותי, כי שמא יש לו בבית אחר.

[ד] ואם תאמר²¹ למה הצריכו לבדוק החמץ בחורין ולהוציאו מביתו יותר משאר איסורין כגון חלב ונבילות, ואם תאמר מפני שחלב ונבילות בני אדם בדילין מהם כל השנה אין אנו חוששין שמא יאכל מהם, אבל חמץ שאין בדילין ממנו יש לחוש, עדיין קשה שחרי לנזיר לא הצריכו להוציא היין מרשותו, אע"פ שאינו בדל ממנו כל השנה אלא ימי נזרו בלבד. וגבי חדש²² גם כן שאסור עד

לי בתוך ביתי ואיני יודע בו יבטל, ובשאלות שם 'דאיכא ברשותי בביתא הדין' וכו', וראה בשאלות (מהדורת מירסקי) ח"ד שאלתא פח עמ' מא ובשנויי נוסחאות שם, וכן עיין בהלכות פסוקות (ראו) הלכות פסח 'כל חמץ שיש בבית הזה' וכו'. ובבה"ג שם נמצאות ב' נוסחאות, וראה שם בהערות המהדיר המקורות לזה. וראה טור סי' תלד ס"ב כדברי רבינו שאין לומר בית זה, וראה ב"י שם שכ"כ עוד ראשונים, והב"ח שם סק"ה הביא מכמה קדמונים שנוסחתם 'בבית זה', ועי"ש מש"כ בזה.

21. ראה תוס' פסחים ב, א ד"ה אור, ובתוס' הרשב"א ותוס' ה"ר פרץ שם, ועוד ראשונים שם שהאריכו בזה. ועפ"י לשון רבינו 'למה הצריכו לבדוק החמץ בחורים' וכו', מיושבת הערת המפרשים שגם בשאר איסה"נ צריך ביעור, ראה יד דוד בשם אחרונים, וכן שפת אמת וקובץ שיעורים שם, ורבינו דייק שהשאלה היא על חיוב בדיקה, וכן תירצו אחרונים שם.

22. הראשונים שם לא הזכירו השאלה מחדש, ואכן צ"ע דבפסחים יא, א איתא חדש בדילי מיניה, ברם ראה יד דוד שם ב, א שנסתפק אם רבנן שם חולקים על סברא זו, עי"ש. ומדברי

פסחים שם כתב טעם אחר אמאי אין מברכים על הבדיקה. וראה גם בעיטור הל' ביעור חמץ שם, הפרדס לר"א ב"ר חיים שער תשיעי פט"ו ס"א. וראה פי' התפילות והברכות ח"ב עמ' סב, שהשווה הלכה זו לברכת הדלקת נר חנוכה בערב שבת, שמברכין אע"פ שעדיין לא הגיע זמן קיום המצוה. וע"ע דרכי משה יו"ד סי' כח סק"י ודרישה שם סק"ט, ב"ח שם, שו"ע שם סכ"א, ט"ז שם ס"ק יז, ש"ך שם ס"ק כט, הגר"א שם ס"ק כב, ודו"ק לנידוד"ד. וע"ע גלינוי הש"ס למהר"י ענגיל פסחים ז, א.

19. עי' פסחים ו, ב 'הבודק צריך שיבטל' וכו'. והלשון אינו בגמרא, אבל כן איתא בכמה שנויים בירושלמי שם פ"ב ה"ב, והובא בגאונים, ראה שאלות שאלתא עד, בה"ג (מק"נ תשל"ב) ח"א עמ' 271, וראה הערות שם, וראה תורה שלמה פרשת בא כרך יב מילואים סי' לג אריכות בנוסחאות הקדמונים בלשון ביטול חמץ. וע"ע בספר הלילה הזה עמ' כו-לב בדברי הגאונים והרמב"ם. ורבינו לא הזכיר הפקר, וראה ראבי"ה סי' תיז באורך בענין זה.

20. לפנינו בירושלמי שם איתא 'כל חמץ שיש

ששה עשר בניסן ואפילו בחוצה לארץ ואין בדלן ממנו, לא הצריכו לחוציא מבייתו. ויש לומר²³ שהטעם בחמץ מפני שהזהירה בו התורה יותר משאר מצוות, ואסרה אותו בכל יראה וכל ימצא, החמירו בו יותר והצריכו לבדקו כדי שלא

רבינו יש לפשוט ספקו, דנקט בפשיטות דלרבנן חדש לא בדילי מיניה. וראה ראבי"ה סי' תכ עמ' 47, וראה גם בשו"ת רדב"ז ח"ג סי' תקמו שנקט בפשיטות דחדש לא בדילי מיניה, וכן כתב הפנ"י שם מה, א, ואכן בספר חוקת הפסח (טייב) סי' תמב סק"ה תמה עליו דהוא הפך המפורש בגמ'. וכאמור כן הוא להדיא בדברי רבינו והרדב"ז. והסתירה מהגמ' י"ל עפ"י יד דוד הנ"ל. וראה בספר מאור ישראל פסחים יא, א מש"כ בזה. וע"ע בדרשות ר"י אבן שועיב פרשת צו. וע"ע פי' הגש"פ לחכמי פרובנאס ('הדרום' קובץ לה) עמ' 8.

23. ז"ל תוס' שם וכן תוס' הרשב"א משאנץ שם, 'דמשום שהחמירה תורה בו כל כך לעבור בכל יראה וכל ימצא היכא דלא ביטל, אמרו חכמים שיהא צריך בדיקה אפי' היכא דבטלו, גזירה שמא יאכלנו', וכ"כ עוד ראשונים שם. וראה לעיל הערה 15, דרבינו נקט כלשון הרמב"ם בגדר ביטול חמץ, ובפשוטו הכונה היא כשי' רש"י פסחים ד, ב ד"ה בביטול, דביטול הוא משום תשביתו ולא מדין הפקר וכפי דס"ל להתוס' שם ד"ה מדאורייתא, והנה י"ל דהתוס' הוצרכו לטעמא שמא יבוא לאוכלו בבדיקת חמץ, כיון שהק' על רש"י שכתב הטעם שלא לעבור בב"י, דאכתי ע"י ביטול שוב אינו עובר, ולפיכך פי' הק' טעמא, והר"ן כתב בשי' רש"י, מפני שביטול זה תלוי במחשבתן של בני אדם ואין דעותיהן שוות וכו'. וע"ע בשו"ת הגרע"א קמא סי' כג, שביאר דאע"ג דדברים

שבלב אינם דברים, מ"מ ביטול הוא בלב, ומה שאומר בפיו אינו אלא גילוי מילתא, ובה דברים שבלב הוו דברים, עי"ש, ולפ"ז י"ל דרק רש"י לשיטתיה ס"ל כן, הואיל ולדעתו ביטול הוא תשביתו ולא הפקר, אבל תוס' הרי ס"ל דביטול הוא מטעם הפקר, ואמנם ביאר הר"ן שם דהפקר זה קיל משאר הפקר באופן עשייתו, אבל מ"מ הוא דין הפקר, וראה בר"ן שם ג, ב מדפי הרי"ף דביטול ע"י שליח לא מהני כמו שהפקר לא מועיל, ש"מ שביטול דינו כשאר הפקר, [ויל"ע לפי הבי"י סי' תלד ס"ד, וראה קצה"ח סי' רעג סק"א, וכן בחי' ר"ב איגר קידושין מג, א, דמאי דפשיטא להר"ן דלא מהני הפקר ע"י שליח הוא כשי' הרמב"ם בפ"ב מהל' נדרים הי"ד דהפקר מטעם נדר, ונדר א"א ע"י שליח, והרי נדר צריך ביטוי שפתים דוקא, ואיך אפשר שיהא ביטול כנדר. וצ"ע. אמנם חזינן דאיכא נדרי הקדש, והקדש סגי בלב, ובהכרח דחלות הקדש איכא, אע"פ שאינו נדר, וצ"ע בכ"ז ואכ"מ]. וא"כ לשיטתם י"ל דגם בביטול דברים שבלב אינם דברים, וכמו בכל הפקר, ולפיכך קשיא להו על רש"י דבביטול בעלמא סגי, והוצרכו ליתן טעמא משום שמא יבוא לאוכלו, ולפי דברינו נמצא שאם נקטינן דביטול מטעם תשביתו, א"צ לטעמא דשמא יבוא לאוכלו, וצ"ע.

[וראה בחי' רבינו דוד פסחים ב, א; ו, ב, שכנראה יש לו דרך שלישית, דאינו מדין תשביתו וגם לא מדין הפקר, דתשביתו הוא

יבא לידי מבשול. תדע שהרי בשאר איסורין אנו חולכים אחר הטעם, ואפילו ביין נסך שאיסורו במינו במשהו, שלא במינו בנותן טעם, ואלו בחמץ בין במינו בין שלא במינו במשהו²⁴.

[תפילת ערבית]

[ה] ערבית נכנסין לבית הכנסת וקורין קריאת שמע בברכותיה, וחותמין ופרוש עלינו וכו'²⁵, ואומר שליח ציבור קדיש עד לעילא, ומתפללין שלש ראשונות, ואומר אתה בחרתנו מכל העמים ע"ש (דברים ז, ז) ויבחר בכם²⁶. אהבת אותנו ע"ש (ירמיה לא, ב) ואהבת עולם אהבתיך, וע"ש (דברים ז, ח) כי מאהבת ה' אתכם²⁷. ורצית בנו ע"ש (תהילים קמט, ד) כי רוצה ה' בעמו, ובתיב (קהלת ט, ז) רצה האלהים את מעשיך²⁸. ורוממתנו מכל הלשונות ע"ש (עמוס ג, ב) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה, והוא מלשון (שמות לג, יב) ידעתיך בשם²⁹. ואמר

זרוע ה' פסחים סי' רנו בפ"י ר"ש מפלייזא על הפיוט אלוקי הרוחות בתחילתו.

25. ראה בדברי רבינו לעיל בסדר תפילת ערבית של שבת פ"ז אות ה ובהערות שם.

26. וכ"ה בפ"י התפילות והברכות ח"א עמ' קכו. ובפ"י סידור התפילה לרוקח עמ' תרלב ועמ' תרמט ציין לפסוק הקודם שם "בך בחר ה' אלוקיך" וגו'. וע"ע מחזור ויטרי עמ' 367, סידור ר"ש מגרמיזא עמ' רכז, ועמ' רט-רי. וראה תיקון חג הפסח עמ' ז שמפרש באופן אחר, דקאי על בחירת האבות, ע"ש. וראה תשובת ר"א מטרשקון סי' לה ביאור אחר.

27. וכ"ה בפ"י התפילות והברכות שם ובפ"י הרוקח שם.

28. ובפ"י הרוקח שם עמ' תרמט ציין לדברים ז, ז "חשק ה' בכם", ובעמ' תרלב כתב 'ורצית בנו שהוצאתנו ממצרים'.

29. ולשון רש"י שם, 'הכרתיך משאר בני אדם

ביעור ממש, וביטול ילפינן מלא יראה לך, וכן יש דין ביטול בע"ז, והוא גדר סילוק דעתו, עי"ש עומק דבריו. ואפשר שלפי דרכו גם איכא לסברת הגרע"א דבכה"ג דברים שבלב הוי דברים, אבל הוא לא הזכיר מש"כ הר"ן שאין דעותיהן שוות וכו', וצ"ע. וע"ע ח"י רבי שמואל שם אותיות א-ט וכן שיעורי רבי שמואל שם סי' א].

24. ראה פסחים כט, ב. אמנם הוכחה זו לא הוזכרה בתוס' וראשונים שם. ומש"כ רבינו שזהו גם הטעם מה שחמץ בין במינו ובין שלא במינו במשהו, ראה רש"י שם ד"ה שלא, שכ"כ, הואיל והוא בכרת ולא בדילי מיניה, עי"ש. ברם לשיטתו היינו לבאר טעמא דגזרינן שאינו מינו אטו מינו טפי משאר איסורין, אבל לדעת הרא"ש ע"ז פ"ה סי' כט כך הוא הטעם, ולאו משום גזירה זו, אלא בין במינו ובין בשאינו מינו במשהו משום חומרא דכרת ודלא בדילי מיניה, ולפי"ז א"ש דברי רבינו ללמוד מהתם, וראה הגהות הגרי"ב פסחים ז, א. וע"ע אור

לשון רוממות, ע"ש (תהילים עה, יא) תרוממנה קרנות צדיק³⁰. ואמר מכל הלשונות ע"ש (זכריה ה, כג) מכל לשונות הגוים³¹. וקדשתנו במצותיך פירשנוהו בברכת נמילת ידים³². וקרבתנו מלכנו לעבודתך פירוש לשמוע מתן תורה³³. ואמר וקרבתנו ע"ש (דברים ה, כ) ויהי כשמעם את הקול מתוך החושך וההר בוער באש ותקרבונו אלי וגו'³⁴, וכן (ויקרא ט, ה) ויקרבו כל העדה³⁵. ושמן הגדול ע"ש (ירמיה י, ו) וגדול שמך בגבורה. והקדוש ע"ש (ישעיה ה, מז) והאל הקדוש נקדש בצדקה. עלינו קראת ע"ש (ירמיה יד, ט) ושמן עלינו נקרא, או ע"ש (ישעיה מה, ג) כי אני ה' הקורא בשמן אלהי ישראל, כלומר³⁶ חפץ אני שאקרא בעולם אלהי ישראל בשביל אהבתכם. אי נמי³⁷ ששמו משותף בשם ישראל, שסוף השם הוא אל, וגם כן בכל השבטים הראובני והשמעוני בראש ה"א בסוף יו"ד, וזה שאמר הכתוב (תהילים קכב, ד) שבטי יה עדות לישראל. והמעם³⁸ לפי שהיו אומות העולם מבזין את ישראל ואומרים על מה אלו מתיחסין על שבטיהם לבית אבותם, סבורין

הקב"ה וקראן חבל נחלה'. וראה בפ"י הרוקח עמ' תרלב ועמ' תרנ מש"כ בזה. וע"ע בסידור המיוחס לראב"ן 'גנוזות' ח"ג עמ' קיא.

36. ז"ל פ"י התפילות והברכות שם, 'ויש עוד לפרש ממש, דהיינו מאי דכתיב "הקורא בשמן אלוקי ישראל", חפץ אני שאקרא בעולם אלוקי ישראל בשביל ישראל אביכם, והיינו דאמרין בתנחומא מאשר יקרת בעיני, אמר הקב"ה ליעקב, הרבה אתה יקר בעיני, שהרי קבעתי איקונין שלך בכסא כבודי, ובשמן המלאכים מקלסין אותי, ואומרים ברוך ה' אלוקי ישראל מן העולם ועד העולם'.

37. בפ"י התפילות והברכות שם, 'יש לפרש לפי ששמו משותף בשם ישראל, סוף השם הוא אל, וה"ה בכל השבטים הראובני השמעוני ראשו וסופו יה, וכן עשה הקליר, שמו בעם לו עמותיה', ועי"ש עוד.

38. ראה שיר השירים רבה פ"ד סי' יב, ומדרש תהילים קכב, ה. וראה רש"י במדבר כו, ה,

בשם חשיבות וכו', עי"ש. ורש"י עמוס שם כתב 'רק אתכם ידעתי, אהבתי וכו'. וברד"ק שם 'לפי שידעתי אתכם ובחרתי בכם' וכו'. וראה גם ראב"ע שם.

30. וכ"ה בפ"י התפילות והברכות שם. ויעז"ש מקור נוסף מתהילים סו, יז.

31. ובפ"י הרוקח שם כתב 'שנתן לנו לשון הקודש שמדברים בו בני מעלה' וכו', עי"ש בדבריו.

32. ראה לעיל פ"ה אות ז, ומשנ"ת בהערות שם.

33. וכ"ה בפ"י התפילות והברכות שם, ושם בעמ' קכז הוסיף והאריך בזה דעבודתך היינו תורה, וכן ראה שם פירושים נוספים.

34. וכ"ה בפ"י התפילות והברכות שם.

35. וכ"ה בפ"י התפילות והברכות שם עמ' קכז, והוסיף 'דאמר בתנחומא כל ישראל קרבן

הם שלא שלטו המצרים באמותיהם, אם בגופן שלטו באמותיהם לא כל שכן, לפיכך העיד עליהם הקב"ה כי הם בני אבותיהם.

³⁹ותתן לנו ה' אלהינו באהבה ע"ש (דברים ז, ח) כי מאהבת ה' אתכם וגו'. מועדים שנאמר (ויקרא כג, ד) אלה מועדי ה'. לשמחה שנאמר (דברים טז, יד) ושמחת בחגך ⁴⁰. חגים שנאמר (שם טז) את חג המצות חג השבועות חג הסוכות. וזמנים הוא תרגום של מועדים ⁴¹, והכל אחד. לששון הוא כפל השמחה ⁴². את יום חג המצות הזה את יום טוב מקרא קודש הזה שנאמר (שמות יב, טז) מקרא קודש יהיה לכם. ואם חל יום טוב בשבת, כולל השבת עם יום טוב, ואומר ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום המנוח הזה את יום טוב מקרא קודש הזה ⁴³. זמן חירותינו שבפסח יצאנו לחרות. באהבה מקרא קודש כבר זכרנוהו ⁴⁴. זכר ליציאת מצרים פירשנוהו בברכה מעין שבע של ליל שבת ⁴⁵. ואינו אומר זכר למעשה בראשית ⁴⁶, ואפילו הוא שבת ויום טוב, מפני שגם בשבת כתוב (דברים ה, טו) וזכרת כי עבד היית במצרים.

חכמים או תרגום, ע"ש, וכ"כ רבינו להלן בסדר תפילת שמיני עצרת פכ"ח אות ו, וראה שם הערה ⁴⁷.

⁴² ראה ספר הכרמל על שמות נרדפים המלוקט מספרי המלבי"ם (ר"י גרינבוים) עמ' שנו.

⁴³ וכ"ה בנוסח התפילה להרמב"ם, וראה בסידור עבודת ישראל עמ' 347-348 שהביא דיון המפרשים בנוסח זה, אם נכון לומר 'המנוח' או לאו.

⁴⁴ לעיל בקטע זה.

⁴⁵ לעיל סדר תפילת מעריב של שבת פי"ז אות י'.

⁴⁶ לכאורה ביאור הענין, דבשבת תרתי איכא, זכר למעשה בראשית וזכר ליציאת מצרים, ובשבת אין מזכירין בתפילה אלא מעשה

ובתורה שלמה שם סי' ט ובהערות שם מקורות נוספים.

³⁹ רבינו לא הזכיר כאן תפילת ותודיענו אם חל יו"ט במוצ"ש, וראה להלן בסדר תפילת שמיני עצרת פכ"ח אות ו.

⁴⁰ וראה פי' הרוקח עמ' תרלב, וכן תיקון חג הפסח עמ' ח.

⁴¹ בתרגום אונקלוס בראשית א, יד, תרגם על ולמועדים, 'ולזמנים', ובתרגום יונתן שם 'ולזמני מועדין', וביקרא כג, ד תרגם אונקלוס על אלה מועדי ה', 'אלין מועדיא', ובתרגום יונתן שם 'אלין זמני סדורי מועדיא'. וראה מתורגמן לר"א בחור ערך זמן. וראה רבינו בחיי סוף פרשת בא. וראה קהלת ג, א "לכל עת ולכל זמן" וגו', הרי שזמן הוא לה"ק, וראה גם נחמיה ב, ו ואסתר ט, כז; לא. וצ"ע. וראה פי' התפילות והברכות ח"א עמ' קל שיו"ט לא נקרא זמן אלא בלשון

[ו] אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא ע"ש (שמות ב, כג) ותעל שועתם⁴⁷. ויבא ע"ש (שם ג, ט) הנה צעקת ישראל באה אלי. יגיע ע"ש (בראשית כח, יב) וראשו מגיע השמימה, והוא רמז על הגעת תפילה לשמים⁴⁸. יראה ע"ש (שמות שם) ראיתי את הלחץ. וירצה ע"ש (ישעיה נז, ז) לרצון על מזבחי. ישמע ע"ש (שמות ב, כד) וישמע אלהים את נאקתם. יפקד ע"ש (שם ג, טז) פקד פקדתי אתכם, ובתיב (רות א, ו) כי פקד ה' את עמו. ויזכר ע"ש (שמות ב, כד) ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגו'. והוצרכו כל אלו הלשונות⁴⁹, לפי שאם נאמר יעלה בלבד, הייתי אומר יעלה אבל לא יבא, לפיכך אמר יבא. ואם נאמר יבא, הייתי אומר יבא אבל לא יגיע, לפיכך אמר יגיע. ואם נאמר יגיע, הייתי אומר יגיע אבל לא יראה, לפיכך אמר יראה. ואם נאמר יראה, הייתי אומר יראה אבל לא ירצה, לפיכך אמר ירצה. ואם נאמר ירצה, הייתי אומר ירצה אבל לא ישמע בעולם שנרצה, לכך אמר ישמע. ואם נאמר ישמע, הייתי אומר ישמע פעם אחת אבל לא יפקד פעם אחרת, לפיכך אמר יפקד. ואם נאמר יפקד, הייתי אומר יפקד פעמים או שלשה אבל לא לעולם, לפיכך אמר ויזכר, לעולם. הרי שהוצרכו כולם.

וכל אלו הלשונות הם שמונה, כנגד שמונה מעלות שיש באתה בחרתנו⁵⁰. כיצד, כנגד ושמן הגדול אמר יעלה למעלה. וכנגד עלינו קראת אמר ויבא עלינו. וכנגד וקרבתנו מלבנו לעבודתך אמר יגיע עת הקריבה והעבודה. וכנגד וקדשתנו אמר יראה הקדוש, כי בעונותינו אין קדוש נראה עמנו בתוך העמים. וכנגד

47. וראה בפי' התפילות והברכות ח"ב עמ' קלה-קלו על כל נוסח יעלה ויבא. וראה גם מחזור ויטרי עמ' 196, וכן שם עמ' 368-367, סידור ר"ש מגרמיזא עמ' רכז-רכח.

48. וכ"ה בפי' התפילות והברכות שם.

49. לע"ע לא מצאתי עוד מי שכתב כן. וראה אליה רבה סי' תכב סק"א שהביא דברי רבינו.

50. בפי' התפילה לרוקח עמ' תרלג כתב טעם אחר לשמונה לשונות הללו, ע"ש.

בראשית, ובקידוש על הכוס מזכירין את שניהם, וביו"ט שחל להיות בשבת מזכירין בתפילה רק יציאת מצרים. אבל צ"ע שהרי גם בקידוש של יו"ט אין מזכירין מעשה בראשית, ואע"פ שחל בשבת, וגם אומרים ויכולו, אבל בנוסח הברכה לא נזכר, ואכתי צ"ע דבפשוטו הוא מחובת הקידוש להזכיר כל זה. ויעוין פסחים קיז, ב ובתוס' ר"ד שם, ורשב"ם שם, ספר הפרדס לרש"י ג, ופרגת הבושם לר"א ב"ר עזריאל ח"ג עמ' 57.

ורוממתנו מכל הלשונות אמר ירצה לרוממנו. וכנגד ורצית בנו אמר ישמע לכל הגוים שאתה רוצה בנו. וכנגד אהבת אותנו אמר יפקד הפקידה אשר מקדם. וכנגד אתה בחרתנו אמר ויזכר הבחירה אשר בחרת באברהם יצחק ויעקב.

זכרוננו ע"ש (תהילים קו, ד) זכרנו ה' ברצון עמך. וזכרון אבותינו ע"ש (שמות שם) ויזכור אלהים את בריתו את אברהם. וזכרון ירושלים עירך ע"ש (תהילים קלו, ו) אם לא אוזכרני. וזכרון משיח בן דוד עבדך ע"ש (שם קלב, א) זכור ה' לדוד, ובתיב (שם י) אל תשב פני משיחך. וזכרון כל עמך בית ישראל ע"ש (ירמיה ב, ב) זכרתי לך חסד נעורייך. לפליטה ע"ש (עזרא ט, ח) להשאיר לנו פליטה. לטובה ע"ש (דברים ל, ט) לשוש עליך לטוב וגו', כלומר שהנשאר בגלותינו תהיה לו פליטה טובה⁵¹. לחן ע"ש (משלי ג, לד) ולענוים יתן חן. לחסד ע"ש (איוב י, יב) חיים וחסד עשית עמדי. ולרחמים ע"ש (תהילים כה, ו) זכור רחמך ה' וחסדיך. ומזכיר כאן חמשה זכרונות⁵², כנגד חמשה פעמים שקראן ישראל בפסוק אחד, שנאמר (במדבר ה, יט) ואתנה את הלויים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבוד את עבודת בני ישראל באוהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף כגשת בני ישראל אל הקודש, משל⁵³ למלך ששואל על בנו ואומר ישן בני קם בני אכל בני הלך בני לבית הספר בא בני מבית הספר, כך הקב"ה מתאוה להזכיר את ישראל בכל שעה. ביום חג וכו'. זכרנו ה' אלהינו בו לטובה ע"ש (נחמיה ה, יט) זכרה לי אלהי לטובה. ופקדנו בו לברכה ע"ש (שמות ג, טז) פקד פקדתי אתכם. וחושיענו בו לחיים טובים ע"ש (דחי"א טז, לה) חושיענו אלהי ישענו, מבקש מאת השם שיהיה אותו זכרון ששאל לטובה ולברכה ולחיים טובים. בדבר ישועה ורחמים ע"ש (תהילים קו, ד) ופקדני בישועתך. חוס וחננו ורחם עלינו וחושיענו ע"ש (מ"ב יג, כג) ויחן ה'

52. כ"ה בפ"י התפילות והברכות שם עמ' קלו. ובפ"י התפילה לרוקח עמ' תרלד יש טעם אחר לה' הזכרונות, עי"ש.

53. תנחומא כי תשא סימן ח, פסיקתא דרב כהנא פסיקתא ב (מהדורת מנדלבוים) עמ' 28-29.

51. וז"ל פ"י התפילות והברכות שם, 'לטובה, ר"ל שהנשאר בגלותינו תהיה פליטה טובה לטובה, כלומר ביראת שמי תשאר אותה פליטה וכדכתיב בסיפיה דקרא ולתת לנו יתר במקום קדשי, ולא כפליטה שהיתה שהיו חוזרים למקומותיהן כמו שמספר בעזרא'.

אותם וירחמם ויפן אליהם. כי אל מלך חנון ורחום אתה ע"ש (יונה ד, ב) כי אתה אל חנון ורחום.

[ז] והשיאנו ה' אלהינו את ברכת מועדיך רבו הפירושים בלשון והשיאנו. יש מפרשים⁵⁴ שהוא מלשון (שמות כב, כז) ונשיא בעמך, כלומר רוממתנו וגדלנו⁵⁵. ויש מפרשים⁵⁶ שהוא מלשון (ר"ה פ"ב מ"ג) כיצד משיאין משואות, כלומר והאר פנינו ועינינו. ויש מפרשים⁵⁷ שהוא מלשון (בראשית מ, יג) ישא את ראשך ומתרגמין⁵⁸ ידברניך פרעה, כלומר יעלה זכרוננו לפניך למופת. יש מפרשים⁵⁹ שהוא מלשון (שמות יט, ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי, ומתפלל לשם בדרך משל, שיגיע העת שיצוה לעננים שישאנו בכל מועד ומועד לירושלם. ולא ישרו בעיני כל אלו הפירושים, כי אינם נקשרים עם תיבת את⁶⁰. אבל הנכון לפרש שהוא מלשון (בראשית מג, לד) וישא משאות מאת כולם⁶¹, שענינו

וראה הערת המהדיר שם. וראה גם באורחות חיים שם.

58. כ"ה בתרגום אונקלוס לפנינו שם, ויש שם נוסחא אחרת 'ידבר', ושם מ, יט תרגם אונקלוס באופן אחר. וראה גם בתרגום יונתן בן עוזיאל בב' המקומות.

59. כ"ה בפ' התפילות והברכות ח"ב עמ' קלו, והוסיף 'וכדאמרינן בפסיקתא א"ר לוי עתידה ירושלים להיות כא"י בכל העולם, ואיך יבואו בכל חודש, אלא שהעבים מביאין לירושלים, הדא הוא דכתיב מי אלה כעב תעופינה, ואמר תמן וכן בכל שבת וה"ה בכל מועד ובכל חודש דכתיב והיה מידי חודש בחדשו' וגו'.

60. כלומר, דעל פירושים הנ"ל קשה מהו לשון 'את ברכת' וכו'.

61. לפנינו בפסוק "וישא משאת מאת פניו אליהם, ותרב משאת בנימין ממשאת כולם".

54. ראה בספר השרשים לרד"ק ערך נשא, מחברת הערוך לר"ש בן פרחון ערך נשא, הערוך ערך נשא. ועיקר פ' זה בתפילת והשיאנו לע"ע לא מצאתי במקום אחר.

55. כ"ה בדפוס ליסבון, והנוסח מוקשה, שהרי רוממתנו הוא לשעבר וגדלנו הוא להבא. בשאר הדפוסים איתא 'רוממתנו וגדלתנו', ואף זה קשה, שנוסח התפילה הוא בקשה שיגדלנו וירוממנו, ונוסח זה משמעו הודאה על העבר. בכתב יד סנט-פטרבורג (מספרו בספריה הלאומית - 63396) מובא נוסח שנראה הנכון ביותר, 'רוממנו וגדלנו'.

56. כ"ה באורחות חיים הל' תפילת המועדים סי' א, וז"ל 'ופירוש מגזרת נסה עלינו פ' האר פנינו'.

57. כ"ה במחזור ויטרי עמ' 368 בשם ר' משה בר' ישעיה. וכ"ה בסידור ר"ש מגרמיזא עמ' רכח, ושם נוסף ששמע זאת מיהודי תילד"י.

דורון, כלומר שלח לנו דורון ברכת מועדיך⁶². וגם יתכן לפרש שהוא מלשון (במדבר ד, טו) משא בני קהת, כלומר המעיננו את ברכת מועדיך⁶³. והמעם⁶⁴ שתזכנו לעלות לירושלם ונקריב עולת ראייה שכתוב בה (דברים טז, יז) איש כמתנת ידו וכו'. בשמחה ובשלום⁶⁵ כאשר רצית ע"ש (קהלת ט, ז) רצה האלהים את מעשיך, כלומר שירצה אותנו בעליותינו לרגל ובהבאת הקרבנות, ועוד ע"ש (תהילים פה, ב) רצית ה' ארצך, ואנו מתפללין לשם שיוזכנו לעלות לרגלים לירושלם. ואמרת לברכנו שנאמר (דברים שם) כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. ותמצא⁶⁶ כתוב בחג השבועות ובחג הסוכות ברכה ושמחה, אבל לא בחג המצות, עד לסוף שכולל כל המועדים בברכה בלבד, שנאמר כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך, והמעם כי בחג השבועות ובחג הסוכות שיש לכל בעלי בתים תבואה ופירות הרבה, צום הקב"ה לשמח ארבעה, והם הלוי והגר והיתום והאלמנה, ובנגדן⁶⁷ אמר הקב"ה אם תשמח ארבעה שלי אני אשמח ארבעה שלך, והם בנגד ובתך ועבדך ואמתך, אבל בזמן חג המצות שהוא סוף תבואת שנה שעברה ועדיין לא נקצרה התבואה החדשה, ואם היה מצוה אותם שישמחו יהיה בהם צרות עין לתת משלהם, והתורה ירדה לסוף דעתם, ובזמן שאין משמחין אותם בחג המצות לא נאמר בו שמחה, וגם ברכה לא נאמר בו, לפי שיש בהם צרות עין לתת משלהם. וקדשתנו במצותיך פירשנוהו בברכת נטילת ידים⁶⁸. ותן חלקנו בתורתך וכו', הכל פירשנו בתפלות ליל שבת ברצה נא במנוחתנו⁶⁹. והנחילנו ה' אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך שנאמר במועדים שמחה⁷⁰, וכתוב (זכריה ח, יט)

62. לע"ע לא מצאתי פי' זה במקום אחר. וראה תיקון חג הפסח עמ' ט והערת המהדיר שם. ועי"ש גם עמ' י לשון אחר.
63. וכ"ה באורחות חיים הנ"ל.
64. וכ"ה בפי' התפילות והברכות ח"ב עמ' קלו.
65. בנוסח התפילה להרמב"ם 'לשמחה ולשלום'.
66. כל דברי רבינו הם מפי' התפילות והברכות שם, וכן ח"א עמ' קכח. וראה תיקון חג הפסח שם שמפרש על ברכת כהנים, עי"ש, והנוסח שלו שם 'ואמרת לברכנו, כן תברכנו סלה'.
67. רש"י דברים טז, יא, עפ"י מדרש אגדה.
68. ראה לעיל פ"ה אות ז.
69. ראה לעיל פי"ז אות ז, ובהערות שם משנ"ת.
70. כנ"ל בשבועות וסוכות, ובפסח אע"פ שלא נאמר בו שמחה וכנ"ל, מ"מ מצות שמחה יש בו, כמבואר ברמב"ם פ"ו מהל' יו"ט הי"ז,

לששון ולשמחה ולמועדים. וישמחו בם כל ישראל מקדישי שמך ע"ש (דברים מז, יד) ושמחת בחגך. ויש קורין ⁷¹ אוהבי שמך, ומעות הוא, מפני שצריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה ⁷². ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים ע"ש (יחזקאל לו, כח) כי אני ה' מקדש את ישראל. והזמנים שישראל מקדשין הזמנים ⁷³. ואומר שלש אחרונות. ואומר שליה ציבור קדיש.

[ח] ואם חל בשבת מזכיר בתפילה גם של שבת, את יום המנוח הזה ⁷⁴, וחזרתם מקדש השבת וישראל והזמנים. ואומר ויכולו וברכת מגן אבות בדברו, וחזרתם בשל שבת בלבד. וכבר כתבנו הטעם בתפילת ליל שבת ⁷⁵. ויש אומרים ⁷⁶ שאין לומר ברכה אחת מעין שבע בליל פסח שחל להיות בשבת כשאר ערבי שבתות, מפני שתקנו אותה משום עם שבשדות שמאחרין לבא, כדי שיגמרו תפילתם עם הציבור ולא ישארו שם יחידים, משום דשביחי מויקין, ולילה זו משומר ובא מהם ומכיוצא בהם. ומיהו נהגו לאמרה ⁷⁷.

המנהיג שם. וע"ע אורחות חיים הל' שבת סדר תפילת ע"ש סי' יא, וסדר תפילות הפסח סי' ג, ריטב"א ר"ה יא, ב בשם תוס', מאירי פסחים קט, ב, שו"ת ריב"ש סי' לד, תשב"ץ קטן סי' ריב, שו"ת רשב"ש סי' שצח. [ולע"ע לא ראיתי בחמשה ספרים לר"נ גאון (ר"ש אברמסון) שהזכיר ענין זה].

⁷⁷. ראה דרשות ר"י אבן שועיב פ' צו. וראה אריכות בירור ענין זה בתשובות יביע אומר ח"ב או"ח סי' כה; ח"ד או"ח סי' כג אות ד. ובכ"י או"ח שם הביא דברי רבינו ומסיק 'אבל עכשיו פשט המנהג שלא לאומרו'. וע"ע שבלי הלקט סי' ריט, סידור רש"י סי' תלד, שו"ת רדב"ז ח"ד סי' אלף צ, וראה בכנה"ג ועוד אחרונים או"ח שם. וראה לרבינו לעיל סדר תפילת שבת פ"ז אות יב והערה 144 שם משנ"ת בס"ד. [מכון 'אהבת שלום' הו"ל קונטרס מיוחד להראות אמירתו גם בפסח].

ובמ"מ שם הביא מכמה מקומות בש"ס דהמצוה גם על פסח, ע"ש.

⁷¹. ראה סדר רב עמרם (גולדשמידט) עמ' סג, וכן ראה ספר חסידים סי' תתפב.

⁷². ראה הקדמה כללית לר"ש סופר לסידורו ח"א פ"א עמ' 9-7 בירור ענין זה. וראה פי' התפילות והברכות ח"א עמ' צא.

⁷³. ראה ביצה יז, א.

⁷⁴. ראה לעיל הערה 43.

⁷⁵. ראה לעיל תפילת ליל שבת פ"ז אות יא, דמגן אבות נאמר רק בגלל שבת ולא בגלל יו"ט, ולפיכך אין חזרתם בשל יו"ט.

⁷⁶. טור או"ח סי' תפז ס"א בשם המנהיג הל' פסח סי' נב עמ' תסח, בשם מגילת סתרים לרבינו נסים, וראה בהערות המהדיר בספר

[ט] ואין לקדש שליח ציבור בבית הכנסת ליל הפסח, לפי שבשאר לילי שבתות וימים טובים שמקדשין בבית הכנסת הוא להוציא אורחים ידי חובתן, כמו שכתבנו למעלה⁷⁸, ובליל פסח אינו צריך, כי הם מקדשים לעצמם בביתם, כדתנן (פסחים פ"י מ"א) ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין⁷⁹. ועוד אם יקדש בבית הכנסת יראה כמוסיף על ארבעה כוסות, ואם כן מה הועילו חכמים בתקנתם. ואומר שליח ציבור קדיש, ונפטרינ לבתייהם לשלום לעשות סדר ההגדה.

סדר ההגדה ופירושה

[ד' כוסות]

[י] מצוה מדברי סופרים⁸⁰ על כל איש ישראל⁸¹ לשתי ארבעה כוסות של

וכן בחי' מרן רי"ז הלוי שם. ועיין כלי חמדה פרשת וארא סי' א שהעלה בשי' הירושלמי שקלים פ"ג ה"ב דד' כוסות הן מהתורה. וראה הגש"פ 'פסח דורות' (לקדמון מחכמי קסטיליא, ה"ר יצחק ב"ר שלמה, ירושלים תש"ס) עמ' כא, דד' כוסות היא תקנת משה רבינו ע"ה. ויעיין בספר התקנות בישראל ח"א עמ' קלא ואילך, בגדרי תקנות מרע"ה, דיש מהראשונים הסוברים שדינם כמו דין תורה, והן חמורות יותר משאר תקנות דרבנן, עי"ש. וראה דרשות רבי יהושע בן שועיב בפ' תצוה שהיו ד' כוסות בזמן מרדכי ואסתר, עי"ש. וראה להלן הערה 106, וכן הערה 133. ונתבאר בס"ד בספר זכרון נר לאחד' עמ' תתכד-תתכח.

81. כ"ה ברמב"ם שם ה"ז. אבל התוס' פסחים צט, ב ד"ה ולא, נסתפק בזה, די"ל דסגי בד' כוסות להמקדש ואומר ההגדה בלבד, עי"ש. וראה חי' מרן רי"ז הלוי שם שהאריך בזה, וראה מש"כ בס"ד באוצר מפרשי התלמוד פסחים שם.

78. ראה לעיל בסדר ליל שבת פ"ז אות יג, ושם הערה 146.

79. וראה טור או"ח סי' תפז ס"ב בשם מנהג אשכנז, וראה ב"י שם שהביא דברי רבינו, וכ"פ בשו"ע שם. וראה במשנה ברורה שם סק"י מדברי האחרונים איך הדין כאשר אין יין בעיר, שנחלקו בזה ט"ז ומג"א, עי"ש.

80. כן הוא פשוט בכל מקום. ויש לדקדק קצת בלשון הרמב"ם פ"ז מהל' חמץ ומצה, שביאר המצוות שהן מהתורה והמצוות שהן מדברי סופרים, ואילו על ארבע כוסות סתם ולא פירש. ושם ה"ו כתב 'בכל דור ודור חייב אדם להראות' וכו', ומסיק בהלכה ז, 'לפיכך וכו', חייב לשתי בלילה הזה ארבע כוסות' וכו'. וי"ל דהואיל וארבע כוסות הוא משום שחייב להראות את עצמו, וחייב להראות את עצמו וכו', הוא ממצות הגש"פ לספר ביציאת מצרים, והוא מצוה דאורייתא, ממילא גם ד' כוסות הן חלק ממצוה דאורייתא, וראה קרית ספר שם,

יין בכל לילה משתי לילות הראשונות של פסח⁸². ואפילו עני שבישראל לא יפחתו לו מארבעה כוסות אלו של יין ואפילו מן התמחוי⁸³. ופירש ה"ר יחיאל מפריש⁸⁴ דהא לא יפחתו לו אעני קאי, והכי קאמר, לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין, אפילו אין לו [אלא] מזון שתי סעודות ימכרם ויקח מהם ד' כוסות, ואע"פ שיצטרך אחר כך ליקח מן התמחוי. ופירוש תמחוי⁸⁵ קערה גדולה ויש בגופה מגורות מגורות, ודומין לקערות קטנות בתוך קערה גדולה, ומקבצין בה מיני מזון להאכיל לעניים, והיתה נגבית בכל יום⁸⁶.

[יא] ומקשי בגמרא (פסחים קט, ב) היכי קיימי רבנן ומתקני מילתא⁸⁷ דאתי בה לידי סכנה, דתניא לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי. ומתרג' אמר רב נחמן בר יצחק⁸⁸ אמר קרא (שמות יב, מב) ליל שמורים הוא לה', לילה המשומר ובא מן המזיקין. רבא אמר כוס של ברכה מצטרף לטובה ואינו מצטרף לרעה, פירוש כוס של ברכת המזון מצטרף לטובה עם השנים הראשונים ואינו מצטרף לרעה להיות זוגות עם כוס רביעי⁸⁹. רבינא אמר כל חד וחד מצוה באפי נפשה היא⁹⁰.

תוס' הרא"ש שם.

82. כלומר, בחו"ל שיש יו"ט שני של גלויות.

וראה רמב"ם פ"א מהל' יו"ט הכ"א, ופ"ה מהל' קדוש החודש ה"ד-יב.

85. ראה פי' המשנה להרמב"ם פאה פ"ח מ"ז.

ורבינו מפרש כפי' הערוך ערך תמחוי, ע"ש, וכן מה שהוסיף לציין בערוך השלם שם.

83. פסחים צט, ב.

86. כ"ה במשנה פאה שם.

87. לפנינו שם 'מיד'.⁸⁷

88. לפנינו שם 'רב נחמן'.⁸⁸

89. ראה פי' רבינו חננאל ורש"י ורשב"ם שם.

וראה בספר המספיק לעובדי ה' (דנה) עמ' 222.

90. בגמ' שם 'רבינא אמר ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות, כל חד וחד מצוה באפי נפשה הוא'.⁹⁰

84. כ"ה בתוס' הרא"ש שם בשם ה"ר יחיאל, אבל בתוס' רבינו פרץ שם, שהם גם התוס' שבמדרכי שם, הובאו דברי ה"ר יחיאל באופן אחר, וז"ל 'לכן נראה לה"ר יחיאל דמיירי שיש לו מזון ב' סעודות, ואמרינן מי שיש לו ב' סעודות לא יטול מן התמחוי, ואם לא בשביל ד' כוסות לא היה נזקק ליטול מן התמחוי, ובשביל ד' כוסות קאמר שיתנו לו גבאי צדקה אפילו מן התמחוי'. ועי' בזה בפ"י רי"פ פרלא על רס"ג ח"ג עמ' 412, וכן מה שהאריך מהדיר

וכתבו הגאונים⁹¹ ורוב המפרשים⁹², הואיל וכל אחת מארבעתן מצוה בפני עצמה, צריך לברך בורא פרי הגפן על כל אחת מהם. וגם משום שההגדה הוא היסוד הדעת והפסק. וחכמי צרפת⁹³ והרב רבינו יונה⁹⁴ והרא"ש⁹⁵ כתבו שאין לברך בורא פרי הגפן אלא על כוס ראשון וכוס של ברכת המזון בלבד. והעולם נהגו בדברי הגאונים⁹⁶.

ולא חובה, ראה להלן הערה 544, האם מברכים עליו בורא פרי הגפן, או דילמא לא סגי במצוה בעלמא לאחשיב לברכה בפ"ע, וצ"ע במפרשים].

92. יעויין הרי"צ גיאת הל' פסחים עמ' צט, ספר המאור ומלחמות פסחים שם, ור"ן ומהר"ם חלואה שם, וכן ר"ן חולין כט, ב מדפי הרי"ף, ועוד. וראה הלכות הרי"ף (היימן) עמ' 441-444 שאסף שיטות הקדמונים. ובעיקר סברת כל חדא וחדא מצוה, ולפיכך מברך על כל כוס ברכה ראשונה, ראה להלן הערה 569 לענין ברכה אחרונה בשם הראב"ה.

93. ראה העיטור הל' מצה ומרור דף קלג, א. וראה גם המנהיג הל' פסח סי' ס עמ' תעו.

94. ראה סדר פסח של רבינו יונה בספר הזכרון לרבי חיים שמואלביץ עמ' רעא. וע"ע שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רא-רב.

95. פרק ערבי פסחים סי' כד.

96. ראה טור וב"י סי' תעד ושו"ע שם ס"א, ט"ז ומג"א שם סק"א, פמ"ג שם, הגר"א שם סק"ב, ושאר מפרשים. והרא"ש שם כתב שנהגו שלא לברך, ואילו רבינו כתב שנהגו כהגאונים לברך. ויש לציין כי המחבר פסק כחכמי צרפת והרא"ש, ואילו הרמ"א פסק כהגאונים. וע"ע ב"י סו"ס קעח, ודרישה שם סק"ג, ויש"ש חולין

91. ראה אוצר הגאונים פסחים חלק התשובות סי' דש-שי, ובספר הלילה הזה בדברי הגאונים והרמב"ם עמ' רד-רט, הובאו מקורות רבים מספרי הגאונים ותשובותיהם בהלכה זו, ויש מהגאונים שאכן נקטו כפי פשוטו דהואיל וכל חדא מצוה בפני עצמה, לפיכך מברכים על כל אחד ואחד, אבל יש מהגאונים שמפרשים הטעם משום דיני הפסק, הואיל ואי אפשר לשתות בינתים, וכמבואר בדברי רבינו. ונראה לפרש, דלולא החשיבות שכל כוס הוא מצוה בפ"ע, באמת לא אכפת לן בהפסק כזה, אלא ה"ז כמו כל ברכת הנהנין שרק אחרי הפסק גמור צריך לחזור ולברך, אבל כיון שכל כוס מתחייב בברכה בפ"ע כמו מצוה בפ"ע, וצריך לצאת יד"ח בברכה אחת על כמה חיובים, בכה"ג הוא הפסק. ובתשובות מהר"ם מרוטנבורג ד"פ סי' ז וד"ל סי' תיד, וכן בתשובות פסקים ומנהגים מהר"ם ב"ר ברוך (כהנא) ח"ב תשובות סי' קנד, הביא מתשובת רבינו שמחה, או רבינו שמעון משפירא, וז"ל, 'ולא דמי לד' כוסות דלא סגי ליה בברכה אחת, ואע"ג דדעתיה אכולהו, דהתם מצי למישתיה כל חד וחד באפי נפשיה, ולהכי מברך נמי על כל חד וחד באפי נפשיה, כי היכא דלהוי מינכרא דכל חד וחד מצוה באפי נפשיה, דמאן לימא לן שאם שתאן בב"א שיצא, ועי"ש בד"ל בהגהת המהדיר. [ואגב, נסתפקתי אם לנוהגים כוס חמישי, ולהסוברים דהוי מצוה

[יב] הכוס הראשון אומר עליו קידוש היום, והכוס השני קורא עליו ההגדה עד גאל ישראל, והכוס השלישי מברך עליו ברכת המזון, והכוס הרביעי נומר

פרישה שם סק"ח. וראה בשו"ת סם חיי (לר"ח עשאל, סלונקי תק"ו) סי' נ שהאריך בהלכה זו, ולדבריו נמצא שאם אין הפסק כלל, אין מברכים שני פעמים בפה"ג, עיי"ש, ולא הוזכרה בהלכה זו הסברה שעל כל מצוה בפ"ע צריך לברך כפי שהוזכרה כאן, רצ"ע מאי טעמא. וראה מאמרי על 'מצוות חבילות בליל הסדר' בקובץ 'בית אהרן וישראל' גליון קכד, משנ"ת בס"ד בגדר ברכת הגפן על מצוה כגון קידוש. וראה שו"ת מהר"ם חלאווה סי' קח שאכן קשיא ליה לפי הך טעמא אמאי אין ברכה בפ"ע על אפיקומן, דהוי מצוה בפ"ע, אלא שהוא הך מברכת אכילת מצה, ולפ"ר הו"ל להקשות מברכת המוציא, רצ"ע.

ונראה ביאור ענין זה, דהנה אכתי איכא בד' כוסות, אמירת קידוש הגדה בהמ"ז והלל על הכוס, וכן מצות שתיית הכוסות, ועל מצות אמירה על הכוס אין חובת שתיה על הגברא, אלא הוי דין על החפצא של הכוס שיש לשתותו וכמבואר בראשונים, וראה להלן הערה 111, ובקידוש והבדלה אם א"צ לברכת הנהנין, לא מברך בפה"ג, שהצורך הוא רק בכוס שראוי לשתותו, אבל בד' כוסות, כדי שב' הענינים יהיו בו, קבעו חז"ל שאע"פ שפטור מברכת הנהנין, ואם ישתה כוס שני בלי בפה"ג, אע"פ שאין בזה משום נהנה מהעוה"ז בלי ברכה, מ"מ יברך בפה"ג על עצם שתיית הכוס, ואמנם לאחר תקנת חז"ל י"ל ששוב אין דעתו לפטור בכוס ראשון את הכוס השני, וממילא ה"ז חייב בברכת הנהנין, אבל אין זה ביסוד התקנה, וראה ט"ז סי' תעד סק"א ומג"א שם סק"א, ובחי'

פ"ו סי' י. וראה שבלי הלקט סי' ריח שהביא רמז מהפסוק לברך על כל כוס, עיי"ש, ובהגש"פ 'פסח דורות' עמ' כד-כה כתב שברכת בפה"ג על כל כוס היתה בעיקר תקנת ד' כוסות, וקשיא ליה בשלמא אם הנידון על ברכת המצוות שפיר י"ל שמברכים על כל כוס, אבל כיון שהיא ברכת הנהנין אמאי לא יפטור בברכה אחת, ותי' דגם בקידוש והבדלה אילולא שהם דבר אחד, לא היו נאמרים על כוס אחד, ואז היו צריכים לברך בפה"ג על כל כוס, וה"נ הו"ד' כוסות, שכל אחד מצוה בפ"ע, עיי"ש היטב, ולעיל הערה 80 הובא בשמו שהיא תקנת מרע"ה, ולפי"ז גם ברכת בורא פרי הגפן היא בכלל זאת התקנה.

ויל"פ עפ"י שי' ר"ח ברכות לה, א שברכת הנהנין על גידולי קרקע הוי דאורייתא, וע"ע פנ"י וצל"ח וחפץ ה' ברכות שם. ובמקו"א נתבאר בס"ד]. ואינו מובן, הרי בפורס מפה ומקדש א"צ ברכת הגפן. וכמו"כ מצינו מש"כ הראשונים בדין בפה"ג על ב' כוסות של אירוסין ונישואין, דאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד, משום אין עושין מצוות חבילות חבילות, עי' פסחים קב, ב. וראה לרבינו להלן בסדר אירוסין ונישואין, וראה ראבי"ה סי' תקכה בשם בה"ג, והערת המהדיר שם]. וכתב במחזור ויטרי סי' תסט עמ' תקפז בשם רש"י דמברכין על כל כוס בפני עצמה בפה"ג, וראה ספר האורה סי' י, ארחות חיים ח"ב הל' קידושין עמ' סז, הגהות מיימוניות פ"י מאישות אות ג, מרדכי כתובות רמז קלב, דרכי משה אה"ע סי' סב סק"ו, חלקת מחוקק שם ס"ק טו,

עליו את ההלל. ואם שתה ארבעה כוסות אלו שלא על הסדר אלא שתאן זה אחר זה לא יצא⁹⁷.

[יג] ושיעור כל אחד מאלו הארבע כוסות רביעית לוג יין⁹⁸, דהיינו ביצה ומחצה, והוא משקל שלש אוקיות ושליש. ומדת הכלי שיכילנו הוא ארבו כרוחב ב' גודלים, וכן רחבו וגבהו כרוחב שני גודלים וחצי גודל וחומש גודל. ואין צריך שישתה כולו אלא רובו⁹⁹. וקטנים צריך להטעמן משוורי כוסות, ואין צריכין

בלא כורך, גם אי עושים כורך על מצה ומרור, ראה פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ו-ז. ואם כונת הר"י מסירליאון על הפסח שבתחילת הסעודה, ושאין לאכול עם פת, והיה מקום לומר שיתחייב בשהכל, מה"ט גופא שאין זה חלק מהסעודה, ולזה קמ"ל שרק המצוה מונעת אותו, תו ל"ק קושיא הנ"ל, דאכתי משכו ידיהם מן הפת, דלפ"ז אכן לא משכו כלל וכלל. וראה אוצר מפרשי התלמוד פסחים קטו, א הערות 62-76, וכן הערות 110-118. ועדיין צ"ע ובידור. וראה שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' יח באריכות. וע"ע ח"י רמ"ש פסחים (תשל"ו) עמ' 66-67.

[ועי"ש בתוס' הר"י מסירליאון עוד, שאם שתה כוס אחד או שתים לא עשה כלום, ועי"ש הערת המהדיר, דר"ל דשתיית היין היא לעיכובא בכל הארבע כוסות, אבל לברך ולומר ההגדה וקידוש עליהן הוא דין בפ"ע, ומה שיש לו יעשה, עי"ש שדבריו נכונים, ולפ"ז בכה"ג לא יברך על כל כוס, הואיל ולא מקיים מצות שתייתן, וכש"נ]. ובענין ברכה אחרונה על הכוסות ראה שו"ת מהר"ח או"ז סי' ריג.

97. פסחים קח, ב.

98. שם קט, א.

99. שם קח, ב. ומלשון רבינו מבואר שגם

הגרע"א בשם המרדכי, שיש ללמוד מדבריהם סברא זו. וראה ח"י רבינו דוד פסחים קח, ב כעין סברא זו, וראה להלן הערה 117 משנ"ת. וראה בתוס' הר"י מסירליאון ברכות מא, ב שהאריך בענין זה, ולדעתו הטעם שמברכים על כל כוס וכוס, הוא משום הפסק והיסח הדעת, ועל המרור אין מברכים ב"פ האדמה משום דהוי בכלל דברים הבאים מחמת הסעודה, אבל עצם הדבר שאכילתם לשם מצוה לא מצריכה ברכת הנהנין בפ"ע, וכמו דחזינן שאוכלים את הקרבן פסח ולא מברכים שהכל, אלא שבהמשך דבריו חזר והק' וז"ל 'אע"פ שאוכלים אותו בלא פת לרבנן דלית להו כריכה כהלל, כי מה שנאכל בלא פת אינו אלא מחמת המצוה, ולא מחמת שקצים בפת ומושכים ידיהן ממנה' וכו', ולפי פשוטו שאלתו היא על כזית פסח שאוכלים באחרונה, ואכתי אינו מובן, מאי איכפת לן מאיזה טעם משכו ידיהם מן הפת, הרי במציאות כך הוא, וא"כ יש לו להתחייב בברכת שהכל. ובאמת צ"ע, הנכון שהפסח נאכל על השובע, אבל מה שאין אוכלים אחריו, הוא כדי שישאר טעם המצוה בפיו, ולפז"ר אם ירצה עתה לאכול כזית מצה אמאי לא מותר לו, והרי גם כזה ישאר טעם מצוה בפיו, וצ"ע במפרשים. ולשי' הרמב"ם הפסח נאכל בתחילת הסעודה וגם בסופה, ובתחילתה נאכל נמי בפ"ע

כוס שלם, אלא הוא שותה רוב הכוס והשאר ממעימו לתינוקות¹⁰⁰.

[יד] ואמרינן בירושלמי דשקלים (פ"ג ה"ב) שמצוה מן המובחר לחזר אחר יין אדום, מדכתיב (משלי כג, לא) אל תרא יין כי יתאדם¹⁰¹, אלמא סתם יין אדום הוא¹⁰². ואם הלבן משובח מן האדום הלבן קודם¹⁰³.

לכתחילה א"צ לשותות כולו אלא סגי ברובו, אבל בתוס' שם ד"ה רובא לא כ"כ, ולדעתם לכתחילה יש לשותותו כולו. וכדברי רבינו כן איתא גם בטור סי' תעב ס"ט, וראה ב"י שם, וע"ע ב"ח שם וכן ט"ז שם סק"ח וחק יעקב שם סק"כ, ובביאור הגר"א שם סק"כ כתב דלשון הגמ' מוכיח כתוס', עי"ש.

100. שם קח, ב, 'ת"ר הכל חייבין בארבעה כוסות הללו אחד אנשים ואחד נשים ואחד תינוקות, א"ר יהודה וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין וכו', ולא נתפרש בגמ' אי מיירי בהגיעו לחינוך או לאו, ונחלקו בזה החק יעקב סי' תעב ס"ק כז עם הפר"ח שם סט"ו. ותו איתא בגמ' שם 'השקה מהן לבני ולבני ביתו יצא', ועי"ש בתוס' הרא"ש וכן בתוס' שם צט, ב ד"ה לא יפחתו, שרצו להוכיח מגמ' זו שא"צ כוס לכל אחד ואחד, ודחו ד"ל דבלא הגיעו לחינוך מיירי, אבל בהגיעו לחינוך צריך ליתן לכל אחד כוס יין, ובשו"ע שם סט"ו פסק 'תינוקות שהגיעו לחינוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו', ובמשנ"ב שם ס"ק מו הוסיף שאינו מעכב, וזה מדברי האחרונים, כיון שלהרבה פוסקים לא נתקנו ארבע כוסות לקטנים, ומ"מ נמצא אפוא שנחלקו הפוסקים אם יש מצוה חינוך בד' כוסות, ובקטן שלא הגיע לחינוך אין עליו כל מצוה, ולא נאמר בגמ' השקה לבני ולבני ביתו יצא, אלא לומר שאע"פ שלא שתה כל הכוס יצא. ובדברי רבינו למדנו חידוש

להלכה, ואע"פ שלא פירש באיזה קטנים מיירי, בפשוטו כיון שכתב 'צריך להטעימן' וכו', מיירי בהגיעו לחינוך, וס"ל לרבינו שאע"פ שמדין חינוך אין חובה ליתן לקטן כוס בפ"ע, מ"מ יש חובה להטעימן משוירי כוסות. וצ"ע מנ"ל המקור להלכה זו. וראה שו"ת שאילות שמואל (תוספאה) סי' כח, הדרת קודש לרצ"פ פרנק דיני קטן סי' מה ומש"כ שם בהערות בס"ד. וראה קרואי מועד פסח א' על אשה וקטן בד' כוסות.

101. וראה ירושלמי פסחים פ"ה ה"א. וראה בפי' ר"ש מפליזא על הפיוט אלוקי הרוחות, באור זרוע סי' רנו.

102. והובא בטור סי' תעב סי"א, ועי"ש בב"י שציין לדבריו בסי' ערב, שם הביא דעת הרמב"ן דאפילו בדיעבד אין יוצאין יד"ח אם קידש ביין לבן, ושאינן כן דעת שאר פוסקים, וראה גיטין ע, א.

103. כ"כ הטור שם מדעת עצמו. ויש להעיר על לשון השו"ע שם 'מצוה לחזור אחר יין אדום', והגיה הרמ"א 'אם אין הלבן משובח ממנו', ומשמע דאם הלבן משובח ממנו אין מצוה לחזור אחר יין אדום, ולעולם אין דין קדימה ללבן, אלא שניהם שוים, ומדברי הטור ורבינו מבואר שהלבן קודם, וצ"ע. וראה רמ"א סי' קעה ס"ב.

[מזו] נשאל ה"ר מאיר מרומנובורק¹⁰⁴ אם יכולין לברך הטוב והמטיב בליל פסח, אם נראה כמוסיף על כוסות. והשיב דאינו נראה כמוסיף רק אם יברך בורא פרי הגפן כמו שמברכין על שאר כוסות¹⁰⁵.

[מזו] ומעם לארבעה כוסות האלו אמרינן בירושלמי (פסחים פ"י ה"א)¹⁰⁶, ר' יוחנן בשם ר' בניה אמר, לכן אמור לבני ישראל אני ה', והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, והצלתי אתכם מעבודתם, וגאלתי אתכם בזרוע נמויה ובשפטים גדולים, ולקחתי אתכם לי לעם וגו' (שמות ו, ו-ז), כנגד והוצאתי והצלתי וגאלתי

כמוסיף, אבל לשי' הקדמונים שלא מברכים על כל כוס, וא"כ לאו בברכה תליא מילתא, א"כ אין כל מקום לשאלה זו, דמאי שנא ברכה או לאו, וכיון שמותר לשותות בתוך הסעודה, לפיכך גם מברך הטוב והמטיב. וראה מג"א ריש סי' קעה שהביא בשם מהרי"ל שי"א שאין לברך בליל פסח הטוב והמטיב, שלא להרבות בכוסות, והביא גם מספר האגודה פסחים סי' צז שזו חומרא יתירה, וכן הביא דברי רבינו בשם מהר"ם, והטור ריש סי' תעג שיברך, ע"ש, וראה פמ"ג בא"א שם שאם יין של כוס שני משובח יותר, יברך עליו ב' ברכות, בפה"ג והטוב והמטיב, לדידן שמברכין על כל כוס וכוס.

106. ושם בשינויי נוסחאות. וראה בה"ג (הילדסהיימר) ח"א עמ' 291-292 הערת המהדיר שם. וראה גם פירש"י פסחים צט, ב ורשב"ם שם והביא מהמדרש בראשית רבה פח, ה. וע"ע שמות רבה ו, ד. וראה בשאלתות שאילתא עז, ובעיטור הלי' מצה ומרור דף קלג, א מובא לשון הירושלמי 'מנין לארבע כוסות מן התורה', וראה גם בהל' הרי"צ גיאת דף צט. וראה לעיל הערה 80.

104. הובא בטור סי' תעג ס"ג, ומקורו בתשב"ץ קטן סי' צט, וראה תשובות פסקים ומנהגים מהר"ם ב"ר ברוך (כהנא) ח"א פסקים סי' תמב. וראה להלן פכ"א ס"ג הערה 526.

105. והטור שם הוסיף על דברי מהר"ם, וכן הראבי"ה סי' תקכה שהובא שם שכתב כעין דברי מהר"ם, וז"ל 'והם הולכים לשיטתם שמצריכים לברך בורא פרי הגפן על כל כוס וכוס, הלכך מסתבר להו למימר שאם יברך יותר שנראה כמוסיף, אבל לדעת א"א הרא"ש ז"ל שא"צ לברך בורא פה"ג על כל כוס וכוס, אין חילוק אם יברך אם לאו, שאם אנו חושבין אותו כמוסיף, אפילו בלא ברכה נמי'. ועי' ב"ח שם סק"ב. ולכאורה ביאור דבריהם הוא כך, דהקדמונים שנשאלו אם יברך הטוב והמטיב, היינו משום שלמנהגם מברכים על כל כוס וכוס, ולכן סד"א שברכת הטוב והמטיב על כוס נוסף בתוך הסעודה ה"ז נראה כמוסיף על הכוסות, ועל כך השיבו דרק בפה"ג נראה כמוסיף, אבל הטוב והמטיב אינו נראה כמוסיף, ושפיר ה"ז מברך, וע"ז כתב הטור דכל השאלה היתה רק לשיטתם, שמברכים על כל כוס, וכנ"ל, ועל כן סד"א שעוד כוס עם ברכה נראה

ולקחתני. ר' יהושע בן לוי אומר כנגד ארבעה כוסות של פרעה¹⁰⁷, וכוס פרעה בידו, ואקח את הענבים ואסחט אותם אל כוס פרעה, ואתן את הכוס על יד פרעה (בראשית מ, יא), ובתיב (שם יג) ונתתה כוס פרעה בידו. ר' לוי דאמר כנגד ארבע מלכיות¹⁰⁸. ורבנין אמרי כנגד ארבע כוסות של פורעניות שעתידי הקב"ה להשקות את אומות העולם, כי כה אמר ה' אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים אשר אנכי שולח אותך אליהם, ושתו והתנועעשו והתהוללו מפני החרב אשר אנכי שולח בינותם (ירמיה כה, טו-טז), כוס זהב בבל ביד ה' משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים על כן יתהוללו גוים (שם נא, ז), כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהילים עה, ט), ימטר על רשעים פחים אש וגופרית ורוח זלעפות מנת כוסם (שם יא, ו), וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ד' כוסות של נחמות, ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי (שם טו, ה), תערוך לפני שולחן נגד צורדי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה (שם כג, ה), כוס ישועות אשא (שם קטז, יג) תרין, פירוש, בשתי כוסות הכתוב מדבר, אחד לימות המשיח ואחד לעולם הבא¹⁰⁹.

[יז] יש שואלין¹¹⁰, מפני מה אין מברכין בא"י אמ"ה אקב"ו לשתי ארבעה

כוס ישועה, אלא חד לימות המשיח וחד לימות גוג'. וכלשון רבינו כתבו בבה"ג שם, וכ"ה בפי' רבינו מנוח פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"ז, וכ"ה ברי"צ גיאת הל' פסחים עמ' צט, וראה אורחות חיים שם בשם הראב"ד שהאריך בביאור כל הדרשות הללו. ויעיין גם ברי"ן פסחים שם, המנהיג הל' פסח סי' נא עמ' תסז.

110. ראה אור זרוע ח"א סי' קמ, והמנהיג שם סי' פא עמ' תצא. וע"ע שו"ת בשמים ראש סי' קצו. ולכאורה לפי המבואר לעיל הערה 80 עפ"י לשון הרמב"ם שד' כוסות הם חלק ממצות הגדה, א"כ י"ל דמה"ט לא תקנו להם ברכה בפני עצמה.

107. ראה רש"י פסחים קח, א ד"ה ארבע כוסות, שבכוסות של פרעה איכא רק שלושה, וכוס רביעי הוא של ברהמ"ז, וראה פתח עינים שם שכבר תמהו עליו שמפורש במדרש דאיתא שם ד' כוסות, וכפי שמנה רבינו, ועי"ש מה שהאריך בזה. וראה מבוא להגדה שלמה פי"ז עמ' 90-94.

108. ראה אורחות חיים הל' ליל הפסח סי' יג בשם הראב"ד שהוסיף וז"ל 'כנגד ד' מלכיות שמשעתבדין ישראל בידן ונגאלין מהן'. וראה במבוא להגדה שלמה הנ"ל.

109. ולשון קרבן העדה בירושלמי שם, 'והאי קרא כוס ישועות משמע תרי, דהו"ל למכתב

כוסות, כמו שמברכין על המרור שהוא מדבריהם בזמן הזה. וי"ל היאך יברך לשותות ד' כוסות, והרי יש כוסות של קידוש שהוא מצווה בו ועומד, ואם תאמר יברך לשותות שלשה כוסות, והלא מחוייב הוא בארבעה, הלכך לא אפשר¹¹¹. ועוד מעם אחר, מפני שאין מברכין אלא על מצוה הנעשית בבת אחת בלא הפסק, אבל ארבע כוסות שעושה מצוה על כל אחד ואחד מהם, ואם שתאן בבת אחת לא יצא¹¹², אין מברכין¹¹³.

[יח] וכתב רב נטרונאי¹¹⁴, ארבעה כוסות של פסח חובה הן ואי אפשר שלא

111. כן תי' בספר המנהיג שם. וראה במבוא להגדה שלמה פ"ז עמ' 95 שהעיר עפ"י לשון המרדכי שהביא שם, דבשאר ימות השנה אפשר לקדש על הפת, עי"ש, אכן י"ל דס"ל להמנהיג כשי' תוס' פסחים קו, א ד"ה זוכרהו, שהקידוש על היין דוקא. ומהרי"ל במנהגים סדר ההגדה סי' יח (מהדורת מכון ירושלים) כתב דשתי כוסות מחוייבים בלאו הכי, קידוש ובהמ"ז, עי"ש. וי"ל בזה גם עפ"י המרדכי שם, דאפשר לברך בהמ"ז גם בלי כוס. והנה תי' הקדמונים צ"ע, דכוס של קידוש או של בהמ"ז, הרי ליכא חיוב גברא לשתותו, ולא רק שאין חיוב על כאו"א לשתות כוס, אלא אפי' המקדש או המברך א"צ לשתות בעצמם, וסגי שישתו אחרים, והיינו העיקר הוא דין בחפצא של הכוס שישתוהו, וכש"נ בס"ד בהערותי בהדרת קדש נישואין סי' ד, עי"ש, משא"כ ד' כוסות של פסח שאיכא חיוב גברא על כאו"א לשתות, וכמו דאסיקו תוס' פסחים צט, ב ד"ה לא יפחתו, וכן פשט כל הפוסקים, וא"כ מה ענין מצות ד' כוסות עם ב' כוסות של קידוש ובהמ"ז, וצ"ע. וראה מש"כ בזה בס"ד באוצר מפרשי התלמוד פסחים שם הערות 227-252, וע"ע לעיל הערה 96.

112. פסחים קח, ב.

113. כן תירץ באור זרוע שם, וז"ל 'והא דלא מברכין לאכול שלוש סעודות וכו', הואיל ואינו אוכלם בפעם אחת אין לברך עליהם, מידי דהוה אארבע כוסות שאין מברכין עליהם הואיל ואינו שותם בבת אחת, וכן איתא ברוקח סי' רפג, אורחות חיים הל' ליל הפסח סי' ז. וע"ע אמרכל סי' לז, אגודה פסחים סי' צז, מנהגי מהרי"ל סדר ההגדה (מהדורת מכון ירושלים) סי' יח, והוא הביא הדמיון לזה מהא דלא מברכין על הלל בליל פסח מאחר דמחולק מקצתו קודם סעודה ומקצתו אחריה. עי"ש. ולפור' צ"ע דהתם טעמא משום הפסק, ולא משום שלא נעשית כל המצוה כאחת, וראה בריש הל' סדר ההגדה להריטב"א. ופשט לשון רבינו נראה דשתאן שלא על הסדר דלא יצא, היינו שלא שתה על סדר המתוקן, קידוש, הגדה, בהמ"ז, והלל. וראה ביאור הלכה סי' תעב ס"ח ד"ה שלא כסדר, שנחלקו בזה המפרשים והפוסקים. וראה עוד בתשובות הרשב"א מכת"י (מהדורת מכון ירושלים) סי' לו.

114. ראה תשובות רב נטרונאי גאון (ברודי) סי' קלד עמ' 254-255. ועל עונש מלקות כשלא

לשתות, ואם לא שתה לא יצא ידי חובתו וחייב מלקות מדרבנן. ואם אינו מוצא יין ישרה ענבים או צמוקים במים ויעשה מהם ארבעה כוסות, שכך אמרו חכמים (ב"ב צו, ב) יין צמוקים לא יביא לקרבן ואם הביא כשר, וכיון דלקרבן אם הביא כשר, לקידוש ולהבדלה לכתחילה כשר במקום שאי אפשר לו¹¹⁵.

ונישואין. וע"ע שו"ת מהר"ש הלוי יו"ד סי' יב, פר"ח סו"ס תפג, ושולחן גבוה סי' תפו בדיני קדש אות י'. וראה בספר תוספתא עם פ"י תקנת ארצות (לר"ע אלטשולר) בנספחים סי' ב. ובשו"ת חכם צבי הנ"ל חולק על תשובות מהרי"ט ח"ב או"ח סי' ב, שנקט דיין צימוקים שנשרו במים ה"ז כשר למזבח, והיינו שהמים נהפכים ממש ליין, והובא במג"א סי' תסב סק"ד, ועי"ש שזוהי גם דעת אביו המבי"ט בשו"ת ח"ב סי' רנב, וראה קרית ספר פ"י מהל' תמידין ומוספין שנקט שיין שנתערב במים, גם היין וגם המים כשרים לניסוך, הואיל ויש בכל אחד את שיעור הניסוך שחייבה התורה, וראה באוצר מפרשי התלמוד סוכה מח, ב הערות 15-19 מה שנתבאר בזה בס"ד, וראה תוס' זבחים עח, ב ד"ה דלו, ובשיעורי הגרמ"ד הלוי שם בשם הגרי"ז, ומפורשת שיטת המבי"ט שאין המים נהפכים ליין, ויל"פ שאין זה סותר דבריו בתשובות, דשאני צימוקים שהגדר הוא דהמים שמחזירים להם, ה"ז כאילו חזרו הענבים לקדמותם, כיון שמה שנצטמקו הוא רק המים שבהם שיבשו, וחזרו מים אחרים, אבל במים שנמזגו ביין, אכן אין המים נהפכים ליין. וכן מפורש במאמר חמץ לרשב"ץ, והביאו הב"י בבדק הבית סי' תסב ס"ג, וכפי שהגיה הברכ"י שם סק"ב 'בענבים', ולא כפי שהוא לפנינו, עי"ש. וע"ע שו"ת אדמת קדש ח"א או"ח סי' כט, ושו"ת גינת ורדים או"ח כלל ד סי' ט. וע"ע

קיים מצות עשה מהתורה או מדרבנן, ראה עמודי אש (איזנשטיין) קונטרס מקל חובלים אות יג, פ"י הגרי"פ פרלא על רס"ג ח"ג דף כא, א. וראה תיקון חג הפסח עמ' קסה-קסו, והערות שם. 115. וראה אוצר הגאונים פסחים חלק התשובות סי' רכב; סי' רכד-רכז; סי' רכט-רלב, וראה רי"ף פסחים כב, ב מדפי הרי"ף, ומה שציין הל' הרי"ף (היימן) שם עמ' 421, וראבי"ה סי' תקכ. [ומש"כ רבינו 'ענבים או צמוקים' לא מובן, וראה הערת המהדיר בתשובות ר"נ גאון שם]. ויש להוסיף ביאור, דהא דיין צימוקין כשר לנסכים, היינו בלי מים, וכמש"כ הרדב"ז על הרמב"ם פ"ו מהל' איסורי מזבח ה"ט, ושו"ת חכם צבי סי' קמ, וכן משמע לשון רשב"ם ב"ב צז, ב ד"ה מזוג, ולקידוש הוא ע"י שרייה במים, וזה דומיא דיין מזוג פסול לנסכים, ולקידוש יש למזוג היין, ומה"ט גופא מבואר ברי"ף שם בשם הגאונים שאין יין צימוקים כשר אלא אם יש בו לחלוחית גם בלי המים, והיינו שאותה לחלוחית הוא היין הכשר לנסכים, אבל בלא"ה ליכא כאן יין שכשר לנסכים, וא"א לקדש עליו, ולעולם לקידוש הוא בשרייה במים, וכמפורש בלשון רב נטרונאי, וכ"ה ברי"ף שם, וכן פסק הרמב"ם פכ"ט מהל' שבת הי"ז וטור או"ח סי' ערב ס"ו, וראה שו"ע שם. וראה הגהות יצחק ירנן על ריצ"ג ח"א עמ' ב-ג הל' קידוש אות טו. וכן בדברי רבינו להלן סדר אירוסין

[יט] וכתב הר"ן גי' 116, מי שאינו יכול למצוא יין, מקדש על הפת ובוצע ואוכל לאלתר, ואין צריך לשהות עד שסודר ההגדה, מידי דהוה אנצקות של גוים

לנדרו"ד. וראה ספר הפרדס לר"א ב"ר חיים שער ב ס"ג וס"י. וראה ביאור הגר"א או"ח סי' רב ס"ק טז; סי' רעב ס"ק יא; יו"ד סי' כג ס"ק יט-כח, מה שכתב בענינים אלו. וראה מכתבי תורה (לר"י רוזין ור"מ קלינא) סי' מא-מה. וע"ע שו"ת עמודי אור סי' ו.

ומצאתי במדרש שכל טוב שמות עמ' 127 שכתב וז"ל, 'ואם אין לו לבר ישראל יין כדי רביעית לקדש עליו, ויש לו צימוקין, ישרה במים ויעשה בהם ערבי פסחים קידוש, הואיל ולגבי נזיר קרוי יין דכתיב מכל אשר יעשה' וגו', וע"ע אם אכן איכא מלקות על יין צימוקין העשוי ממים, וילפוטא כזאת נמצאת בבה"ג הל' קידוש (הילדסהיימר) ח"א עמ' 75, על הגמ' בבא בתרא צז, ב על סוחט אדם אשכול ענבים ואומר עליו קידוש היום, וע"ע. וכן לא מסתברא דיין צימוקין כזה כשר לנסכים, וכש"ג, ועי"ש בבה"ג על יין צימוקין שלא הזכיר המקור מנזיר, ולפיכך דברי השכל טוב צ"ת. וגם דברי בה"ג צ"ע, דאטו יין גרידא אסרה תורה לנזיר, והרי כל אשר יצא מגפן היין כתיב, ומנלן דסוחט אדם וכו', אקרי יין. וע"ע ברכת יעקב על ברכות כז, א. וראה שו"ת מענה אליהו להאדר"ת סי' יח, שו"ת ארץ צבי (פרומר) ח"א סי' נז-נח. וראה בספר המעלות לשלמה (ר"ש חזן) אות ש סי' עח, שו"ת פני הארי החי סי' לח. ולענין יין מבושל ראה אור זרוע הל' סעודה סי' קסב.

116. לא נמצא בהל' רי"צ גי' 116 שלפנינו, אבל הובא בספר העיטור הל' מצה ומרור דף קלו,

מחזיק ברכה או"ח שם אות ה ומטה יהודה שם סק"ו, וכן עי' שו"ת כנסת הגדולה או"ח סי' סג. וראה שו"ת משכנות יעקב או"ח סי' קו שהשיג אף הוא על המבי"ט כהחכם צבי, והוסיף דיין צימוקים לא עדיף מיין מזוג, ועי"ש שהאריך, ולדרכנו אכן ס"ל להמבי"ט דיין צימוקים עדיף. וע"ע ספרי פ' נשא עה"פ "מיין ושכר יזיר", פסקא כג, ועמק הנצי"ב שם, וראה אור שמח פי"א מהל' מאכלות אסורות ה"ט, וראה משנ"ב סי' ערב ס"ק טז וביאור הלכה שם, ושער הציון שם אות כג-כז.

ובאמת תימא לומר דיין צימוקים כשר למזבח, דאפי' היינו אומרים הסברא הנ"ל דמים אלו הם במקום המים שיבשו, זה מתקבל בשאר מי פירות שאינן אלא זיעה בעלמא, אבל בענבים שהמשקה הוא גוף הפרי ואינו יוצא או זיעה בעלמא, איך אפשר שמים אחרים יהפכו להיות גוף הפרי כאשר אינם ממנו כלל, אין זה אלא תימא. ולפ"ז בנידון מהרי"ט והחכם צבי שם אם יין צימוקים מחמיץ, באמת יש חילוק בין יין צימוקים ליין מזוג, והפוסקים האריכו, וראה משנה ברורה סי' תסב ס"ק יא וס"ק כג. וע"ע שו"ת מהרי"ט צהלון ח"א סי' כב ובהערותי שם, וכן שו"ת ארץ צבי ח"א סי' נז-נח. וע"ע תוס' זבחים כב, א ד"ה נתן, ושיטמ"ק שם, וכן תוס' שם עח, ב ד"ה דלי. וראה תוס' שבועות כג, א ד"ה שכר. וראה גם בשו"ע שם ס"ג ומשנ"ב שם סק"י לענין מים ביין, שלדעת הפוסקים יש חילוק בין נתערבו המים ביין לפני שנגמרה עשייתו, שאז הם נהפכים ליין, ובין נתערבו לאחר גמר עשייתו, עי"ש, ודו"ק

(פסחים מ, א) דאדם ממלא כריסו מהם ומברך עליהם המוציא ואוכל מצה משומרת באחרונה ומברך עליהם לאכול מצה, וכל שכן הבא דלקיומי מצוה קא מבין ואין בו לאחר שמילא כריסו ממנו יברך עליו. והגדה וברכת המזון סודר על הפת¹¹⁷.

דהרי מי שאין לו יין ופת אינו מקדש כלל, אבל מי שאין לו יין ומצה, בפשוטו הרי זה חייב בסיפור יציאת מצרים, וראה בסמוך בשם הרא"ה והר"ן. ולענין קידוש כתבו הפוסקים שיוצא יד"ח דאורייתא בתפילה, וראה להלן אות לו ושם הערה 245, ושם מבואר שיצא ידי חובת הגדה בקידוש שאומר זכר ליציאת מצרים, וא"כ י"ל שיוצא מהתורה יד"ח הגדה בתפילת שמונה עשרה של ליל יו"ט, והוא חידוש וצ"ע.

והעיטור שם כתב על דברי ריצ"ג וז"ל, 'ולא דייק לן, דבבציקות של אינו יהודי, אכילת מצה מברך בראשונה וכזית מצה באחרונה אוכל בלא ברכה', ע"כ עפ"י הגהת פתח הדביר שם, ור"ל דהריצ"ג הביא ראייה שבתחילה מברך המוציא בקידוש, ואח"כ מברך על אכילת מצה כשאוכל לשם מצות מצה, דכן מצינן גם במצה של גוי, שמברך קודם המוציא ואח"כ על אכילת מצה, ועל כך השיב העיטור שזה אינו, אלא גם שם מברך תחילה המוציא ועל אכילת מצה, אע"פ שאוכל מצה של מצוה באחרונה. ברם אינו מובן מנ"ל להעיטור שכך הוא, ותו איך אפשר שיברך בתחילה על אכילת מצה, על מצה שא"א לצאת בה יד"ח. ואכן כבר נחלקו בזה הרי"ף והעיטור במי שאין לו אלא כזית מצה שמורה, כדאיתא בטור סי' תפב, ועי' ב"ח שם סק"א שפי' שי' העיטור שמהתורה יוצא יד"ח גם במצה שאינה שמורה. ולפי"ז לא ס"ל לחלק בין מצה שאינה שמורה סתמא לבציקות של נכרים,

א-ב, וכן בעוד ספרי ראשונים. וראה בה"ג שם עמ' 293 והערת המהדיר שם.

117. לפנינו בעיטור שם 'וסודר ההגדה וברכת המזון סודר על הפת', וצ"ב הכונה בין לנוסחא שבלשון רבינו שמסדר ההגדה ובהמ"ז על הפת, או להנוסחא שבעיטור שבהמ"ז סודר על הפת, מהו ענין של סידור הגדה ובהמ"ז על הפת. וראה גם באו"ש פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"א שמפרש כונת הרמב"ם שהשווה ההגדה לקידוש שכונתו כנ"ל, שאם אין לו יין אומר ההגדה על הפת, וציין לדברי הרמב"ם להלן פ"ח הי"ב. והנה שם לא הזכיר הרמב"ם אלא קידוש על הפת, וכמבואר בסמוך, ולא נזכר שם הגדה על הפת, שהיא שי' הריצ"ג גיאת, וצ"ע. ומ"מ כאמור צ"ב איך קעבד, וי"ל שיניח ידו על הפת בברכת ההגדה כמו שמניח ידו בקידוש, אבל בבהמ"ז אינו מובן, שהרי אינו חוזר ואוכל עוד, ובהלל גם הריצ"ג לא הזכיר כלום, אבל לומר שיברך המוציא על הפת אחר ההגדה לאחר שכבר בירך בקידוש, זאת לא שמענו, ושמא כמו ביין, כיון שכל חדא מצוה באפי נפשא, מברך על כל כוס, ור"ל שזה על קידוש וזה על ההגדה וכו', וכנ"ל הערה 96, וא"כ יברך גם המוציא, ועי"ש בהערה ממחר"ם חלאוה, אבל כאמור זה יתכן בהגדה ולא בבהמ"ז, וראה לעיל בסדר תפילת שבת בדין הבדלה אם עושים על הפת, ועי"ש בהערות 338-343. [אמנם פשוט שלא לגמרי יש להשוות הגדה לקידוש,

וכתב הרי"ף¹¹⁸, מאן דלית ליה חמרא כליל פסחא מקדש אריפתא, מידי דהוה אשבתות וימים טובים. והיכי עבד, שארי המוציא ברישא ובצע לה לריפתא, ומנח ידיה עילוה עד דגמר ליה לקדושא, ומברך לאכול מצה ואכיל, והדר מטבל בשאר ירקן, ועקר לה לפתורא ואומר מה נשתנה וכל ההגדה עד גאל ישראל,

ולכן א"א שיברך אח"כ, עי"ש, וראה גם בהגהות אשרי פרק ערבי פסחים סי' לה בענין זה.

ובעיקר דין זה ראה טור סי' תפג שהביא ג' דעות איך לנהוג, ולדעתו יש לעשות באופן אחר, ובכ"י שם הבין בכונת ר"ה גאון ורב יוסף בר רב, שאם אין לו יין לא קיים אפי' מצות כוס אחד במה שעושה על הפת, עי"ש, ובפשוטו אין הכונה שלא יקדש על הפת, אלא ר"ל שאין לו כלל מצות ד' כוסות, ולא כדמשמע לשון העיטור שהביא שם דה"ז נחשב ככוס אחד, והחיוב למכור מה שיש לו וכו', הוא רק על ג' הכוסות האחרות. ותו כתב ב"י בשם הרא"ה ודרכי משה שם בשם הר"ן שאם אין לו יין לא יאמר ברכות ההגדה והלל, עי"ש, וראה במשנ"ב שם סק"ה. [ובטור שם איתא על חובה למכור מה שיש לו וכו', דהוי כאתרוג ולולב, עי"ש, ואכתי צ"ע, דהתם לא נמצא חיוב זה, ורק בד' כוסות אמרו כן משום פירסומי ניסא. ואכן צ"ע מי שיש לו בשביל מצה או יין, האם יקנה יין שהוא דרבנן ולא מצה דהוי דאורייתא, וצ"ע בפוסקים. וראה משנ"ב בס"ד באוצר מפרשי התלמוד פסחים צט, ב הערה 39, והערות 63-64].

118. פסחים כז, א מדפי הרי"ף. וראה בהלכות הרי"ף (היימן) שם עמ' 487, כמה מקורות להלכה זו.

וראה ט"ז שם סק"א שמחלק ביניהם, וצ"ע. ועי' עונג יו"ט סי' מב.

ויש להעיר דהרמב"ם בפ"ח מהל' חמץ ומצה הי"ג פסק כהרי"ף שמברך על אכילת מצה רק על כזית שמורה שאוכל באחרונה, אע"פ שמבואר בתשובות רבי יהושע הנגיד נכדו של הרמב"ם, משנה תורה סי' כט (מהדורת רצהבי) עמ' 75, דס"ל בשיטת הרמב"ם שאם אין לו מצה משומרת יש לברך על אכילת מצה גם על מצה שאינה משומרת, עי"ש, הרי אע"פ דס"ל כפי' הב"ח בש"י העיטור, מ"מ אין לברך על אכילת מצה בתחילה, כאשר יש לו כזית מצה שמורה, אלא יברך על שמורה. ויל"פ בפשוטו, שאם יצא יד"ח עיקר חובת מצה על אינה שמורה, שוב לא יוכל לקיים מצות שמורה, דהו"ל שמורה בלי מצה, כיון שכבר אכל את המצה, ולפיכך לא יתכוין לצאת יד"ח של תורה אלא בכזית שמורה. וע"ע ספר המאורות פסחים קיט, ב בשם רבינו אפרים. ובמקום אחר ביארתי שגם בשמורה הוי קיום בפ"ע, ואפשר קודם לאכול מצה שאינה שמורה, ואח"כ להוסיף שמורה לקיום מצות ושמרתם. וראה אורחות חיים סי' כט בהל' ליל הסדר הטעם שאין לאכול מצה שאינה שמורה ואח"כ לברך על מצה שמורה, דלאחר דמילא כריסו וכו', ולפו"ר אינו מובן, הרי מילא כריסו במצה שאינה מצוה כלל, אלא ש"מ שקיים המצוה בשאינה שמורה, ואח"כ מוסיף מצוה,

ומכרך אמרור ואכיל, והדר כריך מצה ומרור ואכיל בלא ברכה¹¹⁹.

[הסיכה]

[כ] ושתיית ארבעה כוסות האלו¹²⁰ ואכילת מצה¹²¹ צריכין הסיכה דרך חירות. ואפילו עני שבישראל שאינו רגיל בהסבה כל השנה, עתה לא יאכל עד שיסב¹²². וגם נמי עשיר שהוא מסב על כלי מילת וכרים וכסתות הוי דרך חרות, אבל עני שאינו מסב אלא על גבי ספסל, הוה אמינא לא הוי דרך חירות ולא צריך הסבה קמ"ל דצריך הסבה¹²³. וההסיכה צריכה להיות על צד שמאל והסיבת ימין אינה הסיכה. ועוד שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה. אשה¹²⁴ אינה צריכה הסבה מפני שאימת בעלה עליה, ולפי זה אלמנה וגרושה בעיא

שיטות הגאונים וראשונים בענין זה. ומש"כ הרי"ף דבוצע לפני הקידוש לאחר ברכת המוציא, ראה ב"ח שם שעמד בזה, וראה מאמרי על 'לחם משנה בליל הסדר' בקובץ 'מוריה' גליון שכת-שלא, מש"כ בזה בס"ד.

120. פסחים קח, א, וטור סי' תעג ס"ב וב"י שם.

121. פסחים שם, טור סי' תעה ס"א.

122. שם צט, ב.

123. כ"כ בתוס' הרא"ש שם כלשון רבינו, והיינו דתיתי קמ"ל, וכמש"כ הרב המהדיר שם, דסד"א שלא שייכת הסיכה בעני, ותו סד"א שהסיכה על ספסל גרידא אינה הסיכה, וקמ"ל שאינו כן. וראה גם בתוס' שם ד"ה ואפילו, ותוס' שבמרדכי שם שהם תוס' הר"פ, וכן בחי' המיוחסים להריטב"א שם.

124. לפנינו בגמ' שם קח, א הגירסא 'אשה אצל בעלה', אבל הראשונים ל"ג כן, וראה דק"ס שם.

119. והנה הרי"ף חולק על הריצ"ג, דלהריצ"ג מברך על אכילת מצה בסוף, ואע"פ שכבר בתחילה ברך על מצה שמורה כשרה למצוה, הואיל ורוצה לקיים המצוות על הסדר, אבל הרי"ף סובר שמברך בקידוש על אכילת מצה, ונמצא שהקידוש נאמר על אכילת מצה של מצוה. וראה ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה הי"ב, ועיי"ש במ"מ ורבינו מנחם. וראה בטור סי' תפג שהובאה פלוגתא זו, וכן שי' בעל העיטור, וכן שיטת הטור גופיה, ועיי"ש בב"י וב"ח. ועיי"ש ביאור הגר"א סק"ח שמן הדין יש להקדים הגדה למצה ומרור וכמפורש במכילתא 'בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך'. ולפור"ר לפי"ז יש להקדים ההגדה לקידוש, כדי שיאכל המצה אחרי ההגדה ויאמר הגדה על המצה, וראה להלן שאין הסדר מעכב, וצ"ע. ועל שי' הרי"ף יש להעיר קצת מהא דאין עושים מצוות חבילות חבילות, והכא מקיים באותה הפת מצות מצה ומצות קידוש. וע"ע בספר הלילה הזה בדברי הגאונים והרמב"ם עמ' קפח-קצה,

הסבה¹²⁵. ובעל ה"ג¹²⁶ פירש מפני שאין דרך האשה להסב, ולפי זה כל אשה אינה צריכה הסיבה. ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה¹²⁷. בן אצל אביו¹²⁸ אפילו הוא רבו מובהק צריך הסבה. תלמיד אצל רבו אינו צריך הסבה, אלא אם בן יתן לו רבו רשות. והמעם¹²⁹ שאינו מסב לפני רבו, ואם היה אביו רבו מסב לפניו, מפני שדרך האב למחול על כבודו לבנו והוא גם כן, ואינו צריך ליטול רשות ממנו על זה, מה שאין בן ברבו. שמש¹³⁰ אצל רבו צריך הסבה¹³¹. וכל מי שצריך הסבה אם אכל ושתה בלא הסבה לא יצא¹³². ואמרינן בואלה שמות רבה (כ, יח) ויסב אלהים את העם (שמות יג, יח) מכאן אמרו רבותינו אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, שכך עשה להם האלהים שנאמר ויסב אלהים את העם¹³³. וכתב אבי העזרי¹³⁴, בזמן הזה שאין רגילות בארצנו להסב יושב כדרכו ואינו צריך להסב.

שאלתא עז. וע"ע מהר"ל בגבורות ה' פרק מח, ושור' פנים מאירות ח"א סי' צג. וראה לשון רשב"ם פסחים שם, ואו"ז הל' פסחים סי' רנג. 130. וראה טור סי' תעב ס"ו וב"י שם.

131. פסחים שם.

132. טור שם ס"ז, ויעוין בב"י שם שהרא"ש דייק כן מלישנא דגמ', וראה ח' מרן רי"ז הלוי פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"ז שמצדד שאין כן שי' הרמב"ם, ודיוקא דהרא"ש מפרש הרמב"ם באופן אחר, עי"ש, וצ"ע דאכן באופן זה שפי' הגרי"ז לפי הרמב"ם, כתב הגר"א שם ס"ק טז בשי' הרמ"א, ואעפ"כ גם הרמ"א סובר כהרא"ש, עי"ש וצ"ע.

133. וראה עוד במדבר רבה פרשה א סי' ב, ובהמנהיג הל' פסח סי' נד עמ' תע הביא מדרש זה מילמדנו ובראשית רבה, וראה גם אורחות חיים הל' ליל הפסח סי' ב, ומש"כ המהדיר בהמנהיג שם.

134. ראב"י ה' סי' תקכה, והביאו הטור שם ס"ב.

125. רא"ש שם סי' כ עפ"י רשב"ם שם ד"ה אשה.

126. ליתא לפנינו בהלכות גדולות, אבל כן הוא בשאלתות שאלתא עז, ובמהדורות מירסקי שאלתא צא, וראה העמק שאלה שם אות ה. וכן ברא"ש שם הביא כן בשם השאלתות. אמנם בטור סי' תעב ס"ד איתא כן בשם בה"ג, וכבר עמד על כך הב"י שם, עי"ש.

127. גמ' שם, טור שם. וראה רבינו מנוח פ"ז מהל' חו"מ ה"ח בגדר אשה חשובה.

128. גמ' שם, וטור שם ס"ה עפ"י התוס' שם ד"ה בפני, דאפי' אביו הוא רבו ה"ז מיסב, אלא שבתוס' איתא רק 'רבו' והטור ורבינו כתבו 'רבו מובהק', וראה פרי חדש שם. ולענין תלמיד אצל רבו כתבו בתוס' הרא"ש ותוס' שבמרדכי שם שאפי' בפני רבו שאינו מובהק א"צ הסיבה, וראה מה שהאר"י המהדיר לתוס' הרא"ש שם.

129. וכ"כ ספר המאורות פסחים שם, אורחות חיים סדר ליל פסח ס"ג. וראה גם שאלתות

[כא] לילי הפסח לא יקדש עד שתחשך ויצאו הכוכבים, ואע"פ שנשאר שבתות וימים טובים מוסיף מחול על הקודש ומקדש מפלג המנחה ולמעלה אע"פ שלא שקעה חמה, בפסח מצוה לשתות ד' כוסות בזמן אכילת מצה, וכוס של קידוש אחד מהן, ואין מצה נאכל אלא בלילה, בפסח שאינו נאכל אלא בלילה שנאמר (שם יב, ה) ואכלו את הבשר בלילה הזה¹³⁵.

וראה ב"י שם שכ"כ גם המרדכי פרק ערבי פסחים בשם הראב"ן שם דף קסד, ד, אבל מסיק הב"י שאין כן דעת שאר כל הפוסקים. וראה רמ"א שם ס"ד וס"ז, באיזה אופנים לסמוך על הראב"ה. ועיין ב"ח שם סק"ב שלהלכה אנו תופסין דברי הראב"ה עיקר, ברם גם להראב"ה אין מניעה מלהסב, אלא שאינו צריך, ולפיכך לכתחילה יש להסב, עי"ש כל דבריו.

135. יעויין בתוס' פסחים צט, ב ד"ה עד שתחשך בשם הר"י מקורביל דמצה צריך לאכול דוקא משתחשך משום ההיקש לקרבן פסח, ולא כשאר שבתות ויו"ט שאוכלים מבעוד יום, אבל לא הזכירו בדבריהם על קידוש, ועל זה כתב רבינו שד' כוסות יש לשתות בזמן אכילת מצה, אבל לא ביאר המקור והטעם להלכה זו. ובתרומת הדשן תשובות סי' קלז כתב אף הוא כדברי רבינו, וז"ל 'וקידוש נמי הואיל וכוסו בכלל ד' כוסות מן הרמזים בלשון גאולה כמצה שהיא זכר לחירות, א"כ כולו צריכין שיהא לילה ממש'. ועוד כתב שם, דגם ההגדה היא בלילה ממש דוקא, וכדילפינן דמצותה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, כלומר בשעת מצוותו, ולכן גם אכילת ירקות ויתר שינויים שעושים צריך שיהיו בלילה ממש, עי"ש. והובא בב"י סי' תעב ס"א. [ויש לציין כי

רבינו קדמון יותר מבעל תה"ד]. ובספר מהרי"ל בסדר ההגדה סי' ז (מהדורת מכון ירושלים) עמ' צב נקט להלכה דרך הגדה ואכילת ירקות שהיא לצורך שאלת התינוקות והוי חלק מההגדה צריך שתהא בלילה, אבל ד' כוסות א"צ לילה דוקא, כמו שא"צ קודם חצות כדין מצה, ועי"ש שכ' טעם אחר לא לקדש מבעוד יום. ודעת רשב"ץ ביבין שמועה שאפשר לקדש מבעוד יום. וראה בשו"ע שם ס"א וט"ז ומג"א וחק יעקב ופמ"ג שם. ולפי המבואר לעיל הערה 80, דארבע כוסות הוא חלק ממצות הגדה, מבואר נמי הטעם שצריך לשתותם רק בזמן שיש מצות סיפור יציאת מצרים. ועי' שו"ת חזון עובדיה על הל' ליל הסדר סי' א, ואוצר מפרשי תלמוד פסחים שם מש"כ בס"ד שם בהערה 179. [ועי"ש מהט"ז ופמ"ג, וצ"ב, הרי מצות מצה אינה שייכת לסעודה, ולעולם יאכל מצה שאינה שמורה, ובלילה יאכל המצה].

ויש להוסיף, דרבינו הקדים דבשאר שבתות השנה ויו"ט מוסיף מחול על הקודש ומקדש מפלג המנחה ולמעלה אע"פ שלא שקעה החמה, ולשי' הרמב"ם פכ"ט מהל' שבת הי"א אפשר לקדש מבעוד יום, שכך היא המצוה בין בשעת כניסתו בין קודם לשעה זו במעט, ולא נתבאר מהו שיעור במעט, ומ"מ הוא מבעוד יום, ולשיטתו ליכא תוספת שבת מדאורייתא, ומצות קידוש היא מהתורה, וש"מ דלאו

[הקערה]

[כב] ובשיבא אדם אל ביתו ומוצא נרות דולקות¹³⁶ ושולחן ערוך¹³⁷ וכוסות מוצעות מלאות יין, מביאין לפניו¹³⁸ סל או קערה שיש בה שני תבשילין ושלוש מצות¹³⁹ ושני מיני ירקות וחרוסת. השני תבשילין הם זרוע

להדליק ביו"ט, והטעם משום כבוד יו"ט כמו כבוד שבת, ומצות כבוד היא להדליק נרות מבעוד יום, וראה רמב"ם פ"ל מהל' שבת ה"ה, ופ"ו מהל' יו"ט הט"ז.

137. ומקורו מפירש"י על הגמ' פסחים קט, א בהא דחוטפין מצות וכו'. וראה טור סי' תעב ס"א 'יהא שולחנו ערוך מבעוד יום' וכו'. ולשון הרמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"א 'סדור עשיית מצוות אלו וכו', ומביאין שולחן ערוך ועליו' וכו', וכן הוא פשוט המשנה פסחים קיד, א, ויעו"ש בראשונים, והיינו שאין השולחן נמצא שם מבעוד יום, וגם לא בשעת קידוש, וראה פסחים ק, ב ורשב"ם שם ד"ה הג' בשם השאלות שאילתא נד, ובתוס' שם ד"ה שאין, וראה אוצר מפרשי התלמוד שם בירור נרחב בשיטות הראשונים, ועי' מג"א סי' רעא סק"כ וט"ז שם ס"ק יב ופמ"ג שם. וראה הגש"פ 'פסח דורות' (ירושלים תש"ס) עמ' כו, והערות המהדיר שם, ובדברי רבינו להלן מפורש שהשולחן ערוך לפניו בזמן הקידוש, ולא שהוא מוכן במקום אחר, ראה להלן הערה 184.

138. ראה פסחים קיד, ב, ורמב"ם שם, וטור סי' תעג ס"ד.

139. עי"ש בב"י שנחלקו הראשונים אם ב' מצות או ג' מצות, וראה בספר מנהג אשכנז הקדמון (י' תא שמע) פ"ג עמ' 260-270, וראה

בתוספת שבת תליא מילתא. ולדברי רבינו שמקדש מפלג המנחה, נמי צ"ע, דיעויין בביאור הלכה סי' רסא ס"ב בשם הפמ"ג דתוספת זו אינה אלא מדרבנן, וראה תלמידי רבינו יונה ברכות כז, א, ואכתי איך יוצא מצות קידוש דאורייתא בתוספת דרבנן, אם לא שנאמר כהרמב"ם דלאו הא בהא תליא, ומ"מ גם להרמב"ם אינו אלא ב'מעט' ולא מפלג המנחה, וצ"ע. והרמב"ם בפ"ז מהל' חמץ ומצה ה"א כתב דמצות סיפור יציאת מצרים היא מקרא דזכור את היום הזה וגו', כמו שנא' זכור את יום השבת, ועי"ש באו"ש, וא"כ אי משום מצות זכור גרידא י"ל שאפשר מבעוד יום כמו קידוש, אלא שאיכא דין נוסף בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, וכמפורש נמי ברמב"ם שם, וזה ילפינן מקרא דוהגדת לבנך, וכל הני קראי הן מצוה אחת, ויל"ע במי שאין לו מצה ומרור האם יכול לקדש מבעוד יום ולספר ביציאת מצרים. וראה בחי' הרא"ה בפקודת הלויים ברכות שם דיוצא חובת קידוש בתוספת שבת, הואיל ומוסיפין מחול על הקודש והוי דאורייתא, ודוקא משקיעת החמה, עי"ש, וזה כנ"ל דרך מהשקיעה הוי תוספת דאורייתא. וראה ריטב"א שבת לה, א בשם הרמב"ן, ומשנ"ת בענין תוספת שבת ב'הדרת קודש' עניני קטן סי' יד; לג.

136. קצת יש להוכיח מלשון רבינו שביו"ט צריך להדליק נרות מבעוד יום, אע"פ שאפשר

וביצה¹⁴⁰, אחד מהם צלי זכר לפסת, ואחד מבושל¹⁴¹ זכר לחגיגה המבושלת הנאכלת קודם הפסח¹⁴² כדי שיהא הפסח נאכל על השובע¹⁴³. ובירושלמי (פסחים פ"ו ה"ד) יליף לה מקרא דכתיב (שמות יב, מז) ועצם לא תשברו בו, ואילו היה נאכל בשעת רעבון יש בו משום שבירת העצם¹⁴⁴.

[כג] וכך היא המצוה בזמן שבית המקדש קיים, בתחילה מביאין הפסח¹⁴⁵

שא"צ צלי. וכך היא שי' הרמב"ם, ראה פ"י מהל' קרבן פסח הי"ב-יג ומפרשים שם, ברם עי' בתוס' פסחים קיד, ב ד"ה שני, דקיימא לן כבן תימא ולפיכך חגיגה נאכלת צלי בלבד, ועי"ש שלפי שיטתם שני התבשילין הם מבושלים, אבל בשם ר"ח כתבו שם, וכ"כ רשב"ם שם ד"ה שני כדברי רבינו, וראה שו"ע סי' תעג ס"ד והגר"א שם, וראה למהדיר פי' ר"ח שם מה שציין לספרי הראשונים והאחרונים, וביניהם הראב"ה סי' תקכה והמנהיג עמ' תפא, וראה גם רבינו מנוח פ"ח מהל' קרבן פסח ה"ג, ובא"ז סי' רנו בפ"י ר"ש מפלייזא. וראה גם למהדיר ספר המנהיג שם, ומה שהאריך הפר"ח סי' תעג ס"ד.

143. פסחים ע, א.

144. לפור' אינו מובן, בדפשוטו כונת הירושלמי שלכן צריך לאכול על השובע, כדי שלא יבואו לשבירת עצם, ולא שיש ילפותא שפסח נאכל על השובע, מעצם לאו דשבירת עצם שזה נאמר רק באכילת רעבון, וצ"ע. וראה תוס' השלם על התורה פ' בא יב, מז אות יג ואות טו, וגם לשונם צריך תלמוד, ודברי רבינו הם עפ"י ספר המנהיג עמ' תפא-תפב, עי"ש לשונם, וצריך לכוין גם דברי רבינו כן.

145. הנה גם הרמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ז כתב שאוכלים בתחילה מהפסח, אע"פ

מאמרי 'לחם משנה בליל הסדר' בקובץ 'מוריה' גלין שכת-שלא.

140. כ"ה בטור שם ס"ד ליטול לתבשיל ביצה, וכ"כ הרבה ראשונים, ראה בראב"ה סי' תקכה והערה 3 שם שציין המקורות. וראה באזהרות לרבינו קלונימוס הנשיא באוצר פסקי הראשונים עמ' רכב. וראה בסמוך הערה 152.

141. טור שם, ועי"ש בב"י שהביא הגמ' בפסחים קיד, ב דפליגי מה הם שני המינים, והרמב"ם פ"ח מהל' חו"מ ה"א כתב 'שני מיני בשר', ולשון הטור 'שני תבשילין'. ולא נזכר ברמב"ם ובטור אם יהיו צלי או מבושל, ורבינו כתב כרבינו חננאל הביאו הרשב"ם פסחים שם ד"ה שני, אחד צלי כנגד קרבן פסח ואחד מבושל כנגד חגיגה, והתוס' שם ד"ה אחד פליגי עליו, ואפשר לדעתם לקחת שניהם מבושלים, וראה מהרש"א שם, ובהגהות מיימוניות ברמב"ם שם מובא בשם תוס' או שניהם צלי או שניהם תבשיל. וראה למהדיר פי' רבינו חננאל שם הרבה מקורות בהלכה זו. ודברי רבינו מבוואר שאין קפידא מה יהיה הצלי ומה יהיה המבושל.

142. שיעור דברי רבינו כך הוא, 'ואחד מבושל זכר לחגיגה המבושלת הנאכלת קודם הפסח', ור"ל דלא קי"ל כבן תימא, פסחים ע, א, דחגיגת ארבעה עשר היא גם צלי, אלא כרבנן

ומברכין בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת הפסח, ואוכל ממנו כל אחד בזית, ואחר כך מביאין החגיגה ומברכין בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת הזבח¹⁴⁶, וכשגמרו לאכול החגיגה מביאין הפסח ואוכלין אותו על השבע.

ובזמן שחל להיות י"ד בניסן בשבת, אין צריך כי אם הצלי שהוא זכר לפסח ולא המבושל שהוא זכר לחגיגה¹⁴⁷, שלא היתה חגיגה דוחה שבת באותו

וראה מש"כ בס"ד באוצר מפרשי התלמוד שם קכ, א הערה 67, [והמובא שם מהרמב"ם צריך תיקון]. וראה אור זרוע ח"א הל' ק"ש סי' כה. וע"ע שו"ת בנין עולם או"ח סי' כט.

146. יעוין במתני' פסחים קכא, א דמברכין 'על אכילת הפסח' ו'על אכילת החגיגה', אבל נוסח הברכה ב'על' הוא מדברי הרמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ז, וגם בפירש"י במשנה שם איתא נוסח הברכה 'על אכילת פסחים', 'על אכילת שלמים', אבל הרשב"ם שם הביא מהתוספתא פסחים פ"י ה"ח, 'לאכול הפסח', וכן 'לאכול הזבח', וכן הביא בפ"י רבינו חננאל שם, ורבינו גופיה הביא תוספתא זו לעיל פ"ג אות ל, וקשיא ליה עפ"י הרמב"ם שהיה צריך לברך 'לאכול מצה' ו'לאכול מרור', וכמו 'לאכול הזבח' ו'לאכול הפסח', ולא 'על אכילת' וכו'. ואכן חזינן דנוסח ברכות אלו לפי הרמב"ם הוא ב'על', כמו בברכות מצה ומרור שהוא ב'על', והראב"ד בסוף הל' ברכות השיג עליו, שאין זה נכון לפי הכללים שכתב הרמב"ם שם. וראה להלן אות מד בנוסח ברכת המצה, שלדעת רבינו י"ל 'לאכול מצה', וראה בהערות שם.

147. טור סי' תעג ס"ד בשם יש אומרים, וציין שם הב"י שכ"כ הרא"ש פרק ערבי פסחים סי' כה, עי"ש, ומקור הדברים בתוס' שם קיד, ב

שאוכלים ממנו בסוף על השובע, אלא שיש חילוק בין הרמב"ם לרבינו, דהרמב"ם כתב שקודם אוכל מהחגיגה ואח"כ מהפסח, ואילו רבינו כתב שקודם מברך על הפסח ואוכל ממנו, ואח"כ מהחגיגה. וצ"ע ממש"כ רבינו להלן בפ"י ברכת גאל ישראל ציון 443 שהנוסח 'ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים' הוא משובש, כי הזבח שהוא החגיגה קודם לפסח, כדי שיהיה הפסח נאכל השובע, עי"ש, ולפי דבריו כאן, הרי מ"מ אוכל תחילה מן הפסח ואח"כ מהחגיגה, אלא שחוזר ואוכל על השובע מהפסח, וא"כ אמאי נקט שנוסח זה הוא טעות, וצ"ע. שוב מצאתי שתמה כן הכנה"ג סי' תעג בהגהת הטור, ועי"ש מש"כ בזה. ועוד מצאתי בשו"ת עמודי אש (איונשטיין) סי' ב קונטרס מעון הברכות אות ז שכתב דמקור שי' רבינו הוא מהמשנה פסחים קכא, א. ועי"ש עוד מה שהביא מהאו"ז הל' פסחים סי' רטז. וקצת צ"ע מש"כ רבינו שכשגמרו לאכול החגיגה מביאין הפסח וכו', והרי ברמב"ם שם ה"ט כתוב 'שקודם נמשך בסעודה' וכו'.

ועל עצם הענין שאוכלים גם בתחילה מהפסח, ראה מש"כ בהעמק שאלה שאילתא קנר אות ב. וע"ע תוס' פסחים קטז, ב ד"ה ונאמר, המנהיג סי' עה, שבלי הלקט סי' ריח. וראה מהר"ם חלאוה פסחים קיט, ב מש"כ על סדר אכילת הפסח והחגיגה, וכן עי' במאירי שם קיד, א,

וצולין הזרוע על הגחלים¹⁴⁹, מפני שהפסח אין צולין אותו אלא בשפור של עץ רמון כמו שמפורש הטעם בפסח שני (פסחים ער, א), ואם באנו לחפש אחר שפור של עץ יהיה טורח גדול. (והרי"ף) [והר"פ]¹⁵⁰ כתב שאין לחוש, כיון שאינו אלא לזכר בעלמא, ואדרבה המדקדק בזה נראה שעושה אותו כמין קדשים ממש. וכן כתב בעל העיטור¹⁵¹ אל ישנה אדם. ואמרינן

רמון וכו', ואנו צולין אותו על הגחלים, שאם נחזור אחרי שפור של רמון יהיה טורח גדול.

150. הובא בטור שם, ועי"ש בב"י שכ"ה במרדכי פרק ערבי פסחים והגהות מיימוניות (דפוס קושטא) פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"א בשם רבינו יחיאל, והגהת רבינו פרץ בשמו, בסמ"ק סי' קמד אות ה. אבל צ"ע, דהטור כ"כ בשם רבינו פרץ על מה שכתב רבינו לעיל שכאשר פסח חל במוצ"ש אין לעשות זכר לחגיגה, וע"ז השיג ר"פ שהמדקדק לעשות כן נראה שעושה אותו כעין קדשים ממש, ואילו מסידור דברי רבינו מתבאר שדברי ר"פ אמורים על המדקדק לצלות הבשר זכר לפסח על עץ רמון דוקא, וע"ז השיג שאין לדקדק כן. וראה בהערה הבאה.

ד"ה אחד וז"ל, 'כשחל י"ד להיות בשבת א"צ רק בישול אחד, דחגיגת י"ד אינה דוחה שבת'. ובתוס' הרא"ש הוסיף 'משום שמא במהרה בימינו יבנה ביהמ"ק, ויאמרו אשתקד מי לא הבאנו זכר לחגיגה' וכו', והיינו דלא רק שא"צ להביא ב' תבשילין, אלא דאיסורא נמי איכא. וזוהי שיטת רבי יעקב דאורליינש, כפי שהובא בעיטור שמצויין בסמוך. אבל ברא"ש שם איתא איפכא בשם ר"י דאורליינש ור"י מקורביל, שגם בחל פסח במוצ"ש צריך ב' תבשילין, עי"ש. שוב מצאתי שכבר עמד בזה הרב המהדיר בתוס' הרא"ש. וגם המהר"ם חלאוה הביא מר"י דאורליינש כמש"כ העיטור והרא"ש שם, וכן בתוספותיו שם הביא טעם שיטה זו דכשחל י"ד בשבת שוחטין החגיגה ב"ג, והוא נחלק עליהם. וע"ע שו"ת כנף רננה או"ח סי' מג.

148. עיין פסחים סט, ב.

151. הל' מצה ומרור דף קלג, ג, וז"ל 'ואל ישנה אדם דא"כ אפילו כשבא בחול אין באין בטהרה ואין מביאין עמו חגיגה', ובדבריו שם איירי נמי לענין חל י"ד במוצ"ש, ולא מיירי בצלי בשיפור רמון. והתוס' פסחים קיד, ב ד"ה אחד כתבו וז"ל, 'ומיהו אומר ר"י דמ"מ אין לחלק דמי לחובה' וכו', וכעין דברי ר"פ הנ"ל, ועוד כתבו 'וגם יש לחוש שמא לא יעשו בשאר פסחים,

149. כ"כ אורחות חיים הל' ליל פסח סי' יד, וכו"ה בכל בו סי' נ הובא בב"י שם, וראה פר"ח שם ס"ד. ולשון רבינו אינו רהוט וכנראה נפל בו שיבוש, וז"ל אורחות חיים שם 'ואין צולין אותו בשפור רק על הגחלים, והטעם לפי שהוא זכר לפסח, ופסח לא נצלה אלא בשפור של

בירושלמי¹⁵² שלכך לוקחין ביעא ודרעא, כלומר בעא רחמנא למפרק יתנא בדרעא מרממא.

[כד] והמצות¹⁵³ שאדם יוצא בהם ידי חובתו בפסח צריכים להיות מאחד מחמשה מיני דגן, שהן חטין, ושעורין, ובוסמין שהיא אשקאנרא בלעז, ושכולת שועל שהוא אבינא בלעז, ושיפון מפרש בערוך¹⁵⁴ שקורין אותו בערבי דוסר, ובלעז אשפילטא, לפי שהם באין לידי חימוץ, שנאמר (דברים טז, ג) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, דברים הבאין לידי חימוץ אדם יוצא בהם ידי חובתו, דברים שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סרחון, אין אדם יוצא בהן ידי חובתו, לאפוקי אורז ודוחן שהן באין לידי סרחון. בוסמין הם מין חטין, ושיכולת שועל ושיפון הם מין שעורים.

[כה] והמצות האלו צריכות שימור לשם מצה, שלא יבאו מים בתבואה משעת קצירתה ואילך¹⁵⁵, או אפילו משעת תחינה¹⁵⁶, ואם אין לו כך יעשה שימור משעת לישה¹⁵⁷. לשה אותה נכרית¹⁵⁸, אפילו ישראלית עומדת על גבה

גידולי א"י בימי הבינים (ז. עמר) עמ' 79-81, על זיהוי שכולת שועל ושיפון, וראה עוד בספרו על חמשת מיני דגן, על זיהוי כל המינים].

155. טור סי' תנג ס"ד בשם הרי"ף. וראה גם ברמב"ם פ"ה מהל' חמץ ומצה ה"ט, ומ"מ שם כתב שקפידא זו היא למצת מצוה, וראה מקורות נוספים בהל' הרי"ף פסחים (היימן) עמ' 288-289.

156. טור שם בשם הרא"ש פסחים פ"ב סי' כו.
157. רא"ש שם, והובא בב"י שם. וע"ע ב"ח שם סק"ג.

158. ראה בב"י ריש סי' תס שהביא דברי הראשונים בהלכה זו, ויש מהראשונים שם דס"ל דאפשר ללוש ע"י חש"ו, אם הגדול עומד

ואין שום חשש אם אנו עושים אע"ג דלא צריך, דליכא למיחש שמא יבנה ביהמ"ק ויאמרו אשתקד עשינו זכר לחגיגה בשבת' וכו', יעו"ש טעמא דאין לחוש לזה. ומ"מ בדברי כל הראשונים לא נזכרו טעמים אלו לענין שפוד של חימוץ, ולפיכך דברי רבינו צ"ע.

152. כ"כ באורחות חיים דיני ליל הפסח סי' יד, וכן ראה שם סי' יב, וכל בו סי' נ, אבל כבר העירו שאינו נמצא לפנינו בירושלמי, וראה בקונטרס השמטות מתלמוד ירושלמי שנדפסו בספרי הירושלמי סוף סדר מועד. וראה הערה בראבי"ה סי' תקכה. והרשב"ץ ביבין שמועה כתב שאין להמנהג של ביצה רמז בשום מקום.

153. פסחים לה, א, וראה רש"י שם.

154. ערך שפן, וראה ערוך השלם שם. [וראה

אינו יוצא בה ידי חובתו, שכל דבר שצריך לשמו אינו נעשה ע"י נכרי. ונהגו שלא ליתן מלח במים של עיסת מצה משומרת משום לחם עוני¹⁵⁹. וכתב הראב"ד בדרשא שלו¹⁶⁰, וצריך לעשות המצות רקיקין קטנים, ואם עשאה עבים

על גביו ומלמדו לעשות לשמה, ואעפ"כ בנכרי לא מהני, דאדעתא דנפשיה קא עבד, ועי' שו"ת בנין עולם חיו"ד סי' נז, וחי' הגר"ח הלוי הלכות תפילין פ"א הט"ו, דנכרי מופקע מעשיית לשמה, אבל י"ל שאין הדברים אמורים אלא במה שיש חלות לשמה בחפצא, כמו סת"ם וגט, אבל מצה הוי רק דין שימור לשמה, וצ"ע. וראה ברכת שמואל גיטין סי' י, וחי' הגר"ח פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"ה, וראה מנח"ח מצוה י אות י ד"ה ונהרינהו, וכבר קדמו המאירי פסחים מ, א, וחגיגה כ, א, שאין אדם משמר מה שביד חבירו, א"כ לאו דוקא נכרי אלא אפי' ישראל נמי. וע"ע שו"ת מהר"ח או"ז סי' לה; קמג, ובאו"ז הל' פסחים סי' רנו בפ"י ר"ש מפלייזא על הפיוט אלוקי הרוחות, בד"ה וחש"ו אין לשין וכו'. ובטור שם ס"א הובאה שי' ר"ה גאון דמהני אפיית נכרי בפני ישראל, וראה קובץ 'מוריה' גליון שעא-שעב תשובת ר"ה גאון במלואה עפ"י כת"י. וראה ריטב"א פסחים מ, א בשם הרא"ה שא"צ שימור של העוסק במצות בעצמו, עי"ש, וראה שער הציון שם סק"ד, וע"ע עונג יו"ט סי' ב, מנחת ברוך סי' עא, שו"ת אור שמח ח"ב סי' כב, ואו"ש פ"א מהל' מקואות ה"ח.

דהוי מצה עשירה, ולפיכך במצת מצוה אין יוצאים בה יד"ח, וראה תשובות הראב"ד (קאפח) סי' נא; קט. וראה בשרידים מדרשת הראב"ד לפסח 'הדרום' קובץ לה עמ' 53-56. ומ"מ כתב שם הטור שמנהג אשכנז שלא ליתן מלח בפת של פסח, אלא שאין לו טעם ברור לאוסרו, ועי"ש בב"י שהביא מדברי הראשונים הטעם שממהר להחמיץ. [וראה אמרכל הל' פסח בספר היובל למארכס עמ' קעב שהביא ראייה ממצות מליחת קרבנות שאף מנחות בכלל, עי"ש, ואיני מבין, הרי נתינת המלח היא אחרי האפיה, ומה שי"ך עוד שיחמיץ, וצ"ע]. ובשי' הראב"ד ראה בתשובות הראב"ד הנ"ל, ובהגהת המהדיר שם בס"י קט. וראה רבינו מנוח פ"ה מהל' חמץ ומצה ה"כ, אורחות חיים הל' חמץ ומצה אות ס, המנהיג הל' חמץ סי' לד עמ' תנא-תנב, והערת המהדיר שם, או"ז סי' רנו בפ"י ר"ש מפלייזא בד"ה וחרש וכו', וראה בספר מנהג אשכנז הקדמון (י' תא שמע) עמ' 249-259. וראה תיקון חג הפסח לתלמידי רבינו יונה וחכמי קטלונא עמ' מד-מה שיש חיוב לשים מלח במצה, עי"ש טעמו, וראה הערת המהדירים שם. וראה העיטור הל' מצה ומרור דף קכח, ב.

160. כ"כ באורחות חיים הל' חמץ ומצה סי' קכ בשם דרשת הראב"ד, ולא זכינו לאורה. וראה מאמרו של א' הורביץ 'שרידים מדרשת הפסח להראב"ד' (בתוך 'מתורתן של חכמי פרובאנס וספרד בהל' ובמנהגי פסח', י"ל ע"י רח"ד

159. כ"כ הטור סי' תנה ס"ה בשם יש אומרים, וכתב עליהם 'וגם זה אינו, שאינה נקראת עשירה אלא שנילושה ביין ושמן ודבש, אבל מלח אינו מעשירה'. וכ"ה בב"י שם מהראב"ד בתמים דעים סי' כז, והובא בכל בו סי' מח,

וגדולים אין זה לחם עוני, כדתניא (פסחים לו, ב) לחם עוני פרט לחלוט ואשישה, ואשישה לחם גדול הוא.

[כו] ויש מדקדקים¹⁶¹ על המצות בעשייתן, לרשום אותם אי זו נעשית ראשונה ואי זו שנייה, לומר שמצוה בראשונה, כדאמרינן (שקלים פ"ג מ"ב) לענין קופות של תרומת הלשכה שמצוה בראשונה¹⁶². ולדברי המדקדקים צריכה האשה להזהר שאותה שנעשית ראשונה, שתכניסנה תחילה לתנור כדי שתגמר היא תחילה, שאם נעשית היא תחילה ואחרת נאפת תחילה, האחרונה היא

צ"ע. והרמ"א סי' תנד ס"א כתב 'וטוב לכתחילה שלא לעשות המצה רחבה יותר מדאי דהוי כאשישה', ועיי"ש בבאור הלכה שהעיר דמהגמ' משמע דהוי לעכובא משום לחם עוני, אלא שמהגמ' י"ל דהיינו רק גלוסקא גדולה בשיעור ששית האיפה, ועיי"ש מש"כ בזה, וכן מה שהעיר על הרמב"ם שהשמיט הלכה זו.

161. ראה רא"ש פרק ערבי פסחים סי' ל, מרדכי שם, סמ"ג עשה מא, הגהות מיימוניות (קושטא) פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"א ופ"ח אות ו, טור סוס"י תעה, אורחות חיים הל' חמץ ומצה אות קיח. ורבינו כתב כל זה בשם דרשת הראב"ד, וכלשונו בסמוך 'עכ"ד', אבל בקדמונים אלו לא הוזכר שמקור מנהג זה הוא הראב"ד. וראה גם בהמכתם הנ"ל, ואינו ברור שם אם הוא מהראב"ד או לא.

162. ראה אורחות חיים שם, והמכתם שם. וכ"כ בספר האורה לרש"י סי' צ עמ' 103, ומחזור ויטרי הלכות פסח סי' נד, וספר הפרדס סי' קלג. וע"ע פירושים ופסקים לרבינו אביגדור צרפתי על התורה פסק קטז-קיו, שיש בזה משום אין מעבירין על המצוות, וראה בסמוך.

שעוועל, ניו יורק תשל"ב). ברם שם לא נזכר המקור שכתב רבינו עפ"י הגמ', כדבסמוך, וגם בב"י סוס"י תעה הביא מהכל בו בשם הראב"ד הלכה זו, אלא שבדברי רבינו, וכן באורחות חיים שם איתא 'וצריך לעשות' וכו', ואילו בב"י שם איתא רק לשון 'וראוי לעשות' וכו', וכ"ה בספר המכתם פסחים לו, א בשם הראב"ד בדרשה. ואכתי צ"ע דעפ"י הגמ' שהביא לסייע הרי בפשוטו התם האשישה פסולה מדינא למצת מצוה משום לחם עוני, כמו שנתמעט שם חלוט, ורש"י שם ד"ה אשישה פי' 'גלוסקא גדולה', ולשון המאירי שם 'עוגה גדולה ונכבדת', ובפירוש רבינו הלל על הספרי פרשת ראה פיסקא קל, 'אשישה היינו ככרות גדולים' וכו'. וצ"ב אם יש לחלק בין הפירושים, ואם כפשט לשון הראב"ד שמצה עבה וגדולה פסולה מדינא למצת מצוה, הו"ל להפוסקים ללמדנו זאת, ואדרבה יעוין בטור סוס"י תס שפסק 'מותר לאפות פת עבה ביו"ט, פי' פתין גדולים ולא חיישינן לטורח לא שנא ביו"ט של פסח' וכו', והו"ל לפרש שפתין גדולים פסולים למצת מצוה. ואמנם רש"י שם לו, א פי' פת מרובה 'הרבה חרין ביחד' וכו', והובא בב"י שם, אבל על לשון הטור פתין גדולים, אכתי

ראשונה, כי גמר הפת הוא העיקר, וכיון שמצוה בראשונה מוטב שהראשונה תהיה ראשונה לכל דבר, ואם לא תעשה כך הרושם שלה מה הועיל. עכ"ד. וכתב בעל ספר המצות¹⁶³ שאם החליף שנייה בראשונה יצא, כדאמרינן בפרק הקורא את המגילה (מגילה כא, ב) ראשון שקרא ארבעה משובח וכן שני וכן שלישי שקרא ארבעה משובח¹⁶⁴. וכתב הראב"ד בדרשה שלו¹⁶⁵, אין לשין מצה של מצוה

לכאורה אינו ענין להכא שהוא דין לעשות המצוה הראשונה במה שהיה ראוי תחילה למצוה, וכעין המבואר למעלה שהוא כמו אין מעבירין על המצוות. וצ"ל דס"ל לראב"ה והרא"ש דהמצה שנאפתה ראשונה, זכתה להיות היותר חשובה, ולכן אם אמצעית או אחרונה הוו חשובות הרי שפיר דמי. ואולי אפשר להוסיף הגדר בזה, וכפי מאי דחזינן שאופין המצות בזמן הקרבת קרבן פסח, דיש ללמוד מתוך כך דאפיית המצות אינה רק גדר הכשר מצוה, שיוכל לקיים מצות אכילה, אלא הוי נמי בכלל מצות אכילה, ולפי"ז יל"פ גם ענין קדימה במצות. ועיקר הדין דלולא הנך טעמי לא היה יוצא יד"ח אם החליף הסדר, צ"ע מנלן המקור לפסול הזה שאין לו שורש בתלמודים. ואכן לשון הראב"ה 'אין קפידא כולי האי' וכו', כלומר, שאין הנידון על לצאת יד"ח, אלא אם יש בו ענין לכתחילה או לאו. והריטב"א בהל' סדר ההגדה כתב על מנהג זה 'ויראת שמים היא'. וע"ע רוקח סי' שעא, ערכי תנאים ואמוראים (בלוי) עמ' תקה, ותשובות ראב"ה סי' תתקעה, לענין שהחיינו באפיית מצה.

165. ראה 'הדרום' קובץ לה, ניסן תשל"ב, עמ' 34-73, מאמר חשוב על דרשת הראב"ד לפסח, ושם עמ' 58-60 הובאו דברי רבינו בשם הראב"ד, ולדעת המהדיר שם דברי הראב"ד הם

163. בסמ"ג שם לא מצאתי, וכעין לשון רבינו איתא ברא"ש שם, והנה ז"ל הראב"ה סי' תקעה, 'ומביאין לפניו כלי שבו שלש מצות המסומנין א' ב' ג' כסימן הקופות, והראשון ראשון למצוה כסדר תרומות הקופות, שהראשונה היו תורמין ראשון, ומיהו מצינו במסכת מגילה שגם האמצעי משובח, וגם האחרון משום מעלין בקודש, לכן אין קפידא כולי האי, והמיישר אורחותיו ומתכוין לכך לסימנא שהראשון יהיה ראשון לברכה הגון הדבר'. ועי"ש עוד עמ' 158-159. ונראה שהראב"ה הוא מקור סברא זו, וראה בסמוך.

164. והדברים צ"ב, דלכאורה אינו מובן מה ענין ההיא דמגילה להכא, דהכא למדו הראשונים מתרומת הלשכה, דכמו שם מקריבין קרבנות הציבור מהקופה שנתרמה ראשונה, שהיא נעשית ראויה לכך לפני הקופות האחרות, כן יש להתחיל בעשיית המצוות במצות שנאפו תחילה ונעשו ראויות למצוה בראשונה, ואילו במסכת מגילה הנידון הוא בתקנת קריאת התורה שהיא עשר פסוקים, ושנים קורין שלושה פסוקים כל אחד, ואחד קורא ארבעה פסוקים, והשאלה היא מי קורא הארבעה פסוקים, ולזה קאמר הש"ס שם שלכל אחד יש מעלה, לראשון יש חשיבות כדחזינן בתרומות הקופות, ולאמצעי החשיבות היא כמו נר האמצעי של המנורה, ולשלישי יש חשיבות של מעלין בקודש, עי"ש, וא"כ

אלא אחר חצות כשחיטת פסח שאינה אלא אחר חצות, ואתקש אכילת מצה לאכילת פסח¹⁶⁶.

[כז] והשני מיני ירקות נהגו להיות המין האחד מהם כרפס, וזכר לששים רבוא שנשתעבדו בעבודת פרך, כי כשתהפוך כרפ תמצא בו פרך, והם' סימן לששים רבוא¹⁶⁷. ואע"פ שיש חמשה מיני מרור שיוצא אדם בהן ידי

מידי דחזי, כיון שאנו חייבים לאוכלו, ועי"ש למהדיר (בחי' ריטב"א לפסחים מהדורת מה"ק עמ' ט) שציין לפיה"מ להרמב"ם. ולע"ע לא מצאתי במקו"א למי שכתב שכרפס הוא מהירקות המרים, וגם הרמב"ם בפיה"מ שם לא כ"כ, וממילא אינו מובן איך מצוותו קבעתו חובה, דבשלמא על מרור י"ל כן, וראה בביאור הלכה סי' תעה ס"ב, על האמור בשו"ע שם שאם אין לו ירקות לטיבול ראשון אלא מרור, יברך עליו בטיבול ראשון בורא פרי האדמה, שהביא מהמג"א שאין מברכים על התמכא, דאין דרך לאוכלו כמות שהוא, ואילו החק יעקב והחתם סופר כתבו לברך, דראוי לאוכלו בטיבול, והוסיף בביה"ל דאם אינו ראוי איקרי, גם חובת מרור לא יצא, דבעינן גם במרור דבר הראוי לאכילה, ומ"מ מכלל ברכת שהכל לא יצא, וי"ל שגם פרי האדמה יש לברך, דמדחייבו רחמנא לאוכלו אחשביה כמות שהוא עי"ש.

והנה עיקר סברת ביה"ל דאחשביה, קדמו הריטב"א וכנ"ל, אלא דצ"ע דמהתורה הרי קרבן פסח נאכל על מצות ומרורים ולא בפ"ע, וליכא אחשביה, וצ"ל כונתו משום מצוה דרבנן לאכול מרור בפ"ע בזמן הזה, וכנראה נקט הביה"ל דממילא איכא אחשביה גם על הכרפס, שהרי בזה נידונו שם. והנה לענין איסורים נתבאר בס"ד במאמרי על 'איסור אכילת חמץ' בקובץ 'מוריה' גליון שסד-שסו, דאיכא חסרון

רק עד 'לאכילת פסח', והמשך לשון רבינו 'והשני מיני' וכו', אינו מהרמב"ם.

166. ראה פסחים קכ, ב. וראה במאמר שם כמה מקורות להלכה זו, וכן בספר מנהג אשכנז הקדמון עמ' 237, וספר גלגולי מנהג בעולם ההלכה עמ' 210, תורה שלמה פרשת בא כרך יא במילואים סי' כא, והגדה שלמה במבוא עמ' 143. וראה מאמרי 'בדיני אפיית המצות' בקובץ 'בית אהרן וישראל' גליון קמח.

167. ראה ספר המנהגות לרא"ש מלוניל עמ' 157, וכן בהמנהיג סי' נט עמ' תעד באופן אחר, או דהס' הוא 'סימן', או לשון 'סבל'. וכדברי רבינו איתא במהרי"ל (מהדורת מכון ירושלים) עמ' צו, ועי"ש בשנויי נוסחאות שכ"כ ה"ר משה תקו, הוא ר' משה ב"ר חסדאי בעל הכתב תמים, ובאגור סי' תתא כתב שיש לזה סמך ברוקח, וראה במבוא להגדה שלמה עמ' 64 דליתא לפנינו ברוקח, וראה גם מהרי"ל שם עמ' צז. וע"ע בלקט יושר עמ' 89, ב"ח סי' תעג ס"ג, דרכי משה שם אות ו, ומג"א שם סק"ד.

ובהלכות סדר ההגדה להריטב"א כתב שיש לאכול מן הירקות המרים, ועי"ש מש"כ לענין ברכת פרי האדמה, שאע"פ שבכל השנה ברכתו שהכל, או אם לא חזי כלל ליכא כלל ברכה, כי בלילה הזה מצוותו קובעתו, ועושה אותו כאילו

חובתו¹⁶⁸ ואלו הן, חזרת שהיא חסא. עולשין שהם הנדבי בערבי¹⁶⁹. תמכה, בערוך¹⁷⁰ מפרש שהיא קארדוש¹⁷¹ בלעז, ויש אומרים שהוא מריו¹⁷² בלעז, והרי"ף¹⁷³ פירש סרים בערבי. חרחבינה, יש אומרים¹⁷⁴ שהיא קרצענה בערבי, ויש אומרים¹⁷⁵ שהוא הנדקוק. מרור שהיא חזרת של יער שהיא מרה¹⁷⁶. אע"פ כן חסה מצוה מן המובחר, לפיכך נהגו להיות המין השני חזרת שהיא חסא, והיא מרור, דאמרינן בפרק ערבי פסחים¹⁷⁷ (פסחים לט, א) מאי חסא דחם רחמנא עלן.

171. לפנינו שם 'קרדור'.

172. לפנינו שם 'מרוביו'. וברש"י פסחים שם ד"ה תמכתא פי' 'מרוביי'א'. וראה ערוך השלם ח"ט עמ' 245.

173. לפנינו ברי"ף שם יא, ב איתא 'אל שלים', וראה בהל' הרי"ף פסח ראשון (היימן) עמ' 175, ובפי' המשנה להרמב"ם שם (מהדורת ר"י קאפח) איתא 'סריס', כפי שהביא רבינו מהרי"ף.

174. כ"ה בפיה"מ להרמב"ם שם, וכ"ה ברי"ף שם בשם יש שפירשו.

175. כ"ה ברי"ף שם בשם יש שפירשו.

176. בפיה"מ להרמב"ם שם 'מין חזרת מדברית מר מאד'. [ראה בהמנהיג הל' ברכות עמ' ריא שהביא מהגאונים שאין לברך פרי האדמה על ירקות הגדלות במדבר, וראה לעיל הערה 167 על ברכת שהכל במרור].

177. ט"ס, וצ"ל 'בפרק כל שעה'. וראה ב"י סי' תעג ס"ה שהעיר על השמטת הרמב"ם דמצוה בחזרת, ועי"ש מש"כ. ובקובץ 'הדרום' גליון לה ניסן תשל"ב עמ' 19 בסדר ליל פסח לאחד מגדולי פרובאנס איתא 'מצוה בחזרת, אך יש לו לאדם לחזור אחר המר שבחזרת, וכן יש לו לעשות'.

אוכל מצד החפצא שאינו ראוי, ותו איכא במעשה אכילת מצה מצד הגברא, וראה גם במשנ"ב סי' תעג ס"ק לו, וכן ביה"ל שם ד"ה יקח לענה, ויל"ד עפ"י כל האמור. ובביה"ל שם הביא מהריטב"א פסחים לא, א בשם הרא"ה, דבעינן דברים הראוים לאכילה קצת, לאפוקי דברים המרים לגמרי דלא חזו לאכילה ולא לשום ברכה, וצ"ע אם אינו סותר דבריו בסדר ההגדה הנ"ל, דאע"פ דלא חזי כלל, בלילה הזה מצוות קובעת. ומ"מ מדין תורה לא נאמר אכילה על מרור וכמש"כ הרא"ש פסחים פ"י סי' כה, וראה שאגת אריה סי' ק, ואין שיעור אכילה, וגם אינו נאכל בפ"ע אלא עם קרבן פסח ומצות, והאחשביה רק מדרבנן, וזה גופא צ"ת, דאפשר דהאחשביה הוא רק החפצא, אבל אם יוסיף האדם לאוכלו שלא כדרך הנאה ואכילה, מאן יימר דאיכא בכה"ג אחשביה, וצ"ע.

168. פסחים לט, א.

169. כ"ה בגמ' שם, ואינו מובן מדוע כתב רבינו שהוא לשון ערבי, וראה גידולי א"י בימי הבינים (ז' עמר) עמ' 291, ובספר מרורים (ז' עמר, תשס"ח) בירור נרחב על זיהוי כל מיני המרור. וראה משנת יעבץ או"ח מועדים סי' יז, וכן משאת המלך הגש"פ עמ' ככו.

170. ערך תמהה.

ומה מדור תחילתו דך וסופו קשה, אף מצרים תחילתן דך וסופן קשה. ובירושלמי (פסחים פ"ב ה"ה)¹⁷⁸ גורם תחילתו מתוך וסופו מר. וקי"ל ברבא דאמר (שם קב, א) מדור בזמן הזה דרבנן¹⁷⁹ לפי שהוא תלוי באכילת הפסח, שנאמר (במדבר ט, יא) על מצות ומדורים יאכלוהו¹⁸⁰.

[כת] והחרוסת¹⁸¹ היא מצוה מדברי סופרים, זכר לטיט שהיו ישראל משועבדין בו במצרים. ועושין אותה¹⁸² מיני פירות מתוקים ומדורים וחומץ, ומתבלין אותם בתבלין, לדמותם לטיט שיש בו מכל דבר. וצריך שתהיה עבה כמו הטיט זכר לטיט כמו שאמרנו. וישים בה מיני קיחוי כגון תפוחים חמוצים זכר לתחת התפוח עוררתך (שיה"ש ח, ה), ואגוזים זכר אל גנת אגוז ירדתי (שם ו, יא), ותאנים זכר לתאנה חנטה פניה (שם ב, ג), ותבלין כגון קנה וקנמון שהוא קצבה אל דרירה וסנבל, שדומין לתבן שהיו מגבלין הטיט במצרים¹⁸³.

[קדש]

[כט] וכשיהיה כל זה מוכן לפניו¹⁸⁴ מוזגין לו כוס ראשון,

לטיט' וכו', וראה בירור שיטות הראשונים בזה באוצר מפרשי התלמוד שם הערות 54-71. [וראה ספר הקטורת (ז. עמר) עמ' 121-126 על זיהוי הקינמון].

184. ראה ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"א 'בתחילה מוזגין כוס וכו', ואח"כ מברך על נט"י וכו', ומביאין שולחן ערוך ועליו מדור' וכו', הרי שמביאין הקערה לאחר הקידוש, ולא כמש"כ רבינו שקודם מביאין הקערה ואח"כ מקדשים על היין, ובטור סי' תעג, ראה ס"א וס"ד, מבואר כהרמב"ם, ואע"פ שכתב בסי' תעב ס"א 'ויהיה שולחנו ערוך מבעוד יום', ראה לעיל הערה 137, וצ"ל כונתו שהשולחן ערוך, אבל לא נמצא לפניו, ובדברי רבינו מפורש שהקערה לפניו ממש. וצ"ע אמאי הקדים הרמב"ם המדור לשאר מצוות הסדר. וראה סידור רס"ג עמ' קלו, שקודם מביאין ירקות

178. וראה הגהות מימוניות פ"ז מהל' חמץ ומצה הי"א.

179. וכ"פ הרמב"ם שם הי"ב, וכ"ה בשאר הפוסקים.

180. וגם בפרשת בא שמות יב, ח נאמר "ומצות על מדורים יאכלוהו", וראה מש"כ בזה בתורה שלמה שמות שם אות קפג, ומילואים שם סי' כ.

181. פסחים קטז, א.

182. ראה באוצר מפרשי התלמוד פסחים שם מש"כ בס"ד מכמה קדמונים על מיני הפירות שעושים מהם את החרוסת, וכן שאר הדברים שמשמין בה, וראה עוד ספר קושיות (ירושלים תשס"ז) סי' קסז.

183. ראה פסחים שם 'וצריך לסמוכיה זכר

ומברך¹⁸⁵ על היין תחילה ואחר כך מברך על היום. ויש מוסיפין¹⁸⁶ לומר בנוסח זה הקידוש, בחר בנו ויגדלנו ורצה בנו ויפארנו. ואינו ממטבע הברכה. ומברך שהחיינו¹⁸⁷. ואינו מברך שעשה נסים לאבותינו, מפני שברכת אשר גאלנו היא במקומה, ויותר מבוארת, שמזכיר בה פרט הנם¹⁸⁸. ושותה כל אחד מהם¹⁸⁹ כוסו בהסבה דרך חירות.

ותשמי"ה) עמ' קו בהערת המהדיר, שבברכת ההגדה אומרים הגיענו הלילה הזה וכו', וזה כולל ברכת שהחיינו, וראה שם גם מכת"י בשם הרוקח בזה, וכבר הובא שם בהערה 114 על דברי רבינו, וע"ע להלן בברכת אשר גאלנו אות מב והערה 435 שם. וע"ע מקראי קודש (לרצ"פ פרנק) פסח ח"ב סי' לח. ויל"ד גם לפי שיטה זו אם לא היו לו אז מצה ומרור, אם מברך עליהם אח"כ שהחיינו, אע"פ שהזכרים בברכת ההגדה, ועדיין צ"ע. וע"ע שו"ת ערוגת הבושם ח"א סי' קמד.

188. ראה טור סי' תעג ס"א שכתב כן, ובכ"י שם כתב שכ"ה ברוקח סי' רפג, וכיו"ב כתבו הרבה מהקדמונים, ראה בספר המנהיג עמ' תעב-תעג, והביא מסדר רב עמרם ומר"י טוב עלם בפיוט אלוקי הרוחות לשבת הגדול, והמהדיר שם ציין מקורות נוספים מספרי הראשונים. וראה ספר המנהגות עמ' 159. ברם בפ"י התפילות והברכות ח"ב עמ' נד הביא ראייה מכאן שהמחויב בברכת הניסים שאמר הלל דהיינו שירה, ה"ז נפטר מברכת הנסים, עי"ש, וש"מ שלדעתו לא ברכת אשר גאלנו פוטר מברכת הניסים, אלא ההלל פוטר, עי"ש. וראה בספר ברכות שנשתקעו (גרונר) עמ' קנז, ועמ' סז-סט. וע"ע תורה שלמה פ' יתרו כרך טו מילואים סי' א.

189. כשיטת הרמב"ם פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"ז

והל"ק [היינו החרוסת] בלבד, ורק אח"כ המצה ומרור וכו', עי"ש.

185. פסחים קיד, א במשנה, וכבית הלל.

186. ראה ברמב"ם פכ"ט מהל' שבת הי"ט, נוסח קידוש יו"ט, 'ברוך אתה וכו', בחר בנו ויגדלנו רצה בנו ויפארנו' וכו', ואין זה נוסח מיוחד לפסח, אלא הוא נוסח כל יו"ט. וצ"ב איך דחה רבינו נוסח זה שאינו ממטבע הברכה, והוא נוסח הרמב"ם, וצ"ע. וראה סידור רס"ג עמ' קמא-קמב. וע"ע על נוסחאות לקידוש ליל פסח, בספר התגבשות נוסח התפילה (ג. וידר) ח"א עמ' 241-234, הגש"פ 'פסח דורות' לה"ר יצחק ב"ר שלמה (ירושלים תש"ס) עמ' לא-לח, ומה שהוסיף לציין המהדיר שם לכמה מקורות. וראה גנוזי שכתר ח"ב כתבי הגאונים עמ' 256.

187. ראה לרבינו לעיל פ"ג אות טז באופן הראשון, וראה ברכ"י סי' תעג אות א בשם שו"ת מהר"י מולכו כת"י, והובא גם בכף החיים שם. ולפי"ז נמצא במי שלא היתה לו מצה בתחילת הלילה, וקידש וברך שהחיינו, וכוונתו רק על קדושת היום, ואח"כ נזדמנה לו מצה, דחזור ומברך שהחיינו עליה, וכמש"כ הראשונים כיו"ב בשהחיינו בסוכות על קדושת היום ומצות סוכה, יעויין סוכה מו, א ובאוצר מפרשי התלמוד שם משנ"ת בס"ד. ואופן השני כתב רבינו שם, וכ"ה בספר האסופות סי' קעח, והובא בסדר ליל פסח לבעל האסופות (בני ברק

ואם חל להיות בשבת, אומר תחילה ויכולו ואחר כך מברך על היין ואחר כך על היום, ואומר בחתימה ושבת ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו¹⁹⁰. שמחה ביום טוב מפורשת¹⁹¹, ובשבת ברמז שנאמר (במדבר י' ו) וביום שמחתכם, ואמרינן בסיפרי (בהעלותך פסקא עז) אלו השבתות¹⁹². ובשבת מצאנו לשון נחלה שנאמר (שמות לא, טז) ושמרו בני ישראל את השבת לדורותם, וביום טוב לא מצאנו לשון נחלה, אלא הוא ע"ש (דברים יב, ט) אל המנוחה ואל הנחלה, כל יום שיש בו מנוחה הוא נחלה¹⁹³. וחותם ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים, ואומר שהחיינו, ואחר כך שותה.

היה שבת אומר ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו, ויש לתמוה היכן נרמזו ימים טובים להיות נחלה, הא לא כתוב בה ושמרו בני ישראל את היום טוב ולא כתוב לדורותם, ואפשר לומר כיון דכתוב "ויום ולילה לא ישבותו" (בראשית ח, כב), ואמרינן (סנהדרין נח, ב) גוי ששבת חייב מיתה, הכי נמי בכל ימים טובים שיש בהם שביתה, א"כ הימים טובים הם נחלה לישראל כשבת, וקורא אני בהם אל המנוחה ואל הנחלה, כל מי שיש בו מנוחה יש בו נחלה, ולא דמי לשאר מצוות שכל גוי יכול לעשותם ולא יתחייב בהם. ועי"ש גם עמ' קל. ובעמ' קלא כתב 'ורצה בנו להנחילנו את השבת, וכמו שפי' בישמח משה דכתיב ושמרו בני ישראל את השבת, וגוי ששבת חייב מיתה, ולא יתחייב בשאר מצוות, מכלל שהשבת היא נחלה, והוי גוי בכלל אל שכני הרעים הנוגעים בנחלה, וכו', וכן לכל מתנה של קיימא קרי נחלה וירושה, דכתיב (יחזקאל ז, כד) והבאתי רעי גויים וירשו את בתיהם ונחלו את מקדשיהם. וראה רש"י סנהדרין שם ורמב"ם פ"י מהל' מלכים ה"ט-י, ורדב"ז שם, וכן לחם יהודה שם. ומלשון רבינו נראה ששאני

שכולם חייבים לשנות ארבע כוסות, ולא רק המקדש, ובתוס' פסחים צט, ב ד"ה לא, נסתפקו בזה, וראה באוצר מפרשי התלמוד שם משנ"ת בס"ד באריכות בנושא זה.

190. ראה מסכת סופרים פ"ט ה"ה וברמב"ם פכ"ט מהל' שבת ה"ט. [ובעיקר הדין דהוא קידוש אחד לשבת וי"ט, לפור"ר צ"ע, דהרי הן ב' מצוות נפרדות, דקידוש שבת הוא מצות זכור, ואילו קידוש יו"ט הוא ממצות מקרא קודש, ואין עושין מצוות חבילות חבילות לב' מצוות חלוקות, ובשלמא אי הוו שתיהן אותו גדר מצווה, אין קושיא, ואע"פ שהן ב' חיובים, מ"מ עניינם אחד, ולא כן הוא בקידוש שבת וקידוש יו"ט. ובשו"ת יד אליהו (רגולר) ח"א סי' יח הזכיר שאלה זו, ולא מסיק מידי, עי"ש רצ"ע].

191. דברים טז, יד "ושמחת בחגך" וכו'.

192. וכן מפורש בפ"י התפילות והברכות להר"י ב"ר יקר ח"א עמ' קלג, ומבואר בס"ד באריכות לעיל בתחילת סדר תפילות השבת פ"ז אות א.

193. ז"ל פ"י התפילות והברכות שם, ואפי' לא

ואם חל במוצאי שבת עושה סימן יקנה"ז¹⁹⁴, יין קידוש נר הבדלה זמן. פירוש מברך תחילה על היין, ואומר עליו קידוש היום, ומברך על הנר בורא מאורי האש, ואומר¹⁹⁵ בא"י אמ"ה המבדיל בין קודש לחול ובין אור לחושך ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, בין¹⁹⁶ קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, והבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך, ברוך¹⁹⁷ אתה ה' המבדיל בין קודש לקודש. ומצאנו הבדלה בין קודש חמור לקודש קל שנאמר (שמות כו, לג) והבדילה הפרוכת לכם בין הקודש ובין קודש הקדשים¹⁹⁸.

רי"ד שם. וראה בהל' הרי"ף (היימן) עמ' 396-397 מקורות נוספים בספרי הראשונים.

[ואגב, במנח"ח מצוה לא אות יז נסתפק במי שלא הבדיל במוצ"ש וצריך להשלים, ובליל שני הוא יו"ט, האם יוסיף את הבדלה של התשלומין עם הקידוש, או יצא יד"ח עם הבדלה של יו"ט, עי"ש, ולפנ"ר צ"ע, שאם יבדיל עם הקידוש של יו"ט, הרי הנוסח יהיה המבדיל בין קודש לקודש, והוא לכאורה מילתא דתמיהה, כיון שהבדלת שבת היתה לחול, איך יבדיל בתשלומין בין קודש לקודש].

198. וכ"כ המאירי פסחים שם וחולין שם, ומבואר שם דלולא שנמצא במקרא הבדלה בין קודש לקודש, אין לחז"ל לתקן נוסח כזה. ובתוס' פסחים שם ד"ה בעי בשם ר"ת וכן רא"ש שם סי' יא, נראה דהבדלה בין קודש לקודש ילפינן מהבדלת לויים וכהנים, ורבינו בסמוך אע"פ שהביא דברי ר"ת, לא הזכיר זאת, ובתוס' ר"פ שהם גם התוס' שבמרדכי איתא נמי כדברי רבינו, וגם הוא לא הזכיר סיום דברי ר"ת הנ"ל, אע"פ שהביא כל דבריו, וראה להלן, ברם בספר המנהיג דיני שבת סי' עו (הוצאת מוסד הרב קוק) עמ' רג, איתא גם להא דהבדלת

שבת ויו"ט שא"א לב"נ לקיים, דהוי נחלה לישראל, ואע"פ שאין זה מועד לעצמו, אלא מועדי ישראל, א"א לו לקיים לשם מצוה כפי שיכול לעשות כן בשאר מצוות, ותו יש ללמוד מדברי רבינו שגם שביתה ביו"ט שמותר בו מלאכת אוכל נפש, נמי אסור לעכו"ם, כי כל גדר שביתה הוא נחלה לישראל בלבד.

194. פסחים קב, ב.

195. ראה פסחים קד, א. וראה ראבי"ה סי' תקכה בשם בה"ג, ובדברי המהדיר שם.

196. ראה ברכות לג, ב; פסחים שם.

197. משנה חולין כו, ב, וגמ' פסחים שם. וראה ברמב"ם פכ"ט מהל' שבת הכ"ב שהזכיר רק החתימה, ולא כל נוסח ההבדלה כפי שהזכיר שם ה"ג נוסח הבדלה משבת לחול, ובהכ"ח מיו"ט לחול, וראה מרכבת המשנה שם דהרמב"ם פוסק כפומבדיתאי, פסחים שם, דמעין פתיחתן סמוך לחתימתן, ולפיכך רק בחתימה יש חילוק בין שבת לחול לשבת ויו"ט, אבל רבינו כתב נוסח ההבדלה כשמואל בגמ' שם, וכ"ה ברי"ף ורא"ש שם, וע"ע ר"ן ותוס'

ושאל רבינו אפרים¹⁹⁹ למה נהגו העם לומר ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת והבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך, אחר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת, שאין זה לא מעין חתימה ולא מעין פתיחה²⁰⁰. והשיב ר"ת²⁰¹ משום דאמרינן בפרק ערבי פסחים (קג, ב) הפוחת לא יפחות משלש הבדלות והמוסיף לא יוסיף על שבע, רצו לפעמים להזכיר שבע הבדלות, והוסיפום ביום טוב אחר שבת לפי שהוא מענין יום טוב, ואלו הן, בין קודש לחול ובין²⁰² אור לחושך ובין ישראל לעמים הרי שלש. ובין יום השביעי לששת

כהנים מלויים היא מעין חתימת בין קודש לקודש, ואעפ"כ כתב שם גם המקור מזהבדילה הפרוכת וגו', וצ"ע אמאי לא סגי ליה בהמפורש בגמ' הבדלת כהנים ולויים. וברביד הזהב על התורה פ' תרומה הביא דברי רבינו, והבין בכוונתו שלולא הא דמצינו הך דפרוכת, אין כלל חיוב הבדלה בין קודש לקודש, ולא היה לנו לעשות הבדלה במוצ"ש שחל ביו"ט, עי"ש,

וצ"ע דבפשוטו אין זו כונת הראשונים, וכמפורש יותר גם במאירי שאין הנידון אלא על הנוסח, ולא על עיקר החיוב. ואולי הכל ענין אחד הוא. ומצאתי במדרש שכל טוב שמות עמ' 127 שכתב וז"ל, 'וכשם שמבדילין בין קודש לחול, כך מבדילין בין קודש חמור לקודש הקל וכו', דכתיב אחרי ה' אלוקיכם תלכו, אחרי דרכיו ואחרי מצוותיו, שכך הקב"ה הבדיל בין שבט הלוי לשאר שבטים, ואעפ"כ חזר והבדיל בין קודש חמור לקודש הקל' וכו', עי"ש. וצ"ע. וראה משך חכמה במדבר ג, מה, בנידון אי איכא קדושה בלויים, עי"ש, ולכאורה יש להביא מהכא, דהוי בכלל מבדיל בין קודש לקודש, וצ"ע. וראה התגבשות נוסח התפילה במזרח ובמערב (ג. וידר) עמ' 112-114, וראה שיטת הקדמונים קידושין עמ' שנד-שנה מתוס' שעל האלפס על גיטין נט, ב, והוא בשם ריב"א,

199. בתשובות ספר הישר לר"ת (מהדורת רוונטל) סי' סז ס"ד, וכן בתוס' פסחים קד, א ד"ה בעי, וראה תוס' הרא"ש שם, ובהערות שם, הרבה מקורות בענין זה. וע"ע הגש"פ חוקת הפסח עמ' יא.

200. ואכן לדעת רבינו אפרים אין לומר נוסח זה, וכן סוברים עוד ראשונים, ראה העיטור דיני מצה ומרור (מהדורת רמ"י) דף קלג, ג, הרי"ד בפסקיו ותוספותיו פסחים שם, וראה עוד המנהיג הל' שבת סי' עו. וראה סידור רס"ג עמ' קלו. וע"ע רוקח סי' שנו, אור זרוע ח"ב סי' צב, מרדכי פסחים שם מתוספת מערבי פסחים.

201. בתשובות ספר הישר הנ"ל סי' סח ס"ד. ודברי רבינו בשם ר"ת הם כפי שכתב הרא"ש שם סי' יא בשמו, ולא כפי שכתוב לפנינו בתוס' בשמו, וראה מהרש"א שם, וכן תוס' ר"פ שהוא תוס' שבמרדכי שם, וע"ע קרבן נתנאל על הרא"ש שם אות ש. וראה תוס' הרא"ש שם, ומש"כ המהדיר שם.

202. לפנינו בגמ' שם קד, א כל ההבדלות בלי

ימי המעשה אינה מן המנין²⁰³ אלא אנב דאמרינן לה בעלמא אמרינן לה הכא. בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת זהו אוכל נפש שמותר ביום טוב מה שאין כן בשבת²⁰⁴. ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת זהו יום טוב האחרון של חג שחלוק מששת ימי חולו של מועד שלפניו²⁰⁵. והבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך הם שתי הבדלות, בין כהנים ללויים וליום לישראל, וזהו מעין חתימה המבדיל בין קודש לקודש. ומצאנו הבדלה בין כהנים ללויים, שנאמר (דהי"א כג, יג) בני עמרם אחרן ומשה ויבדל אהרן לקדשו²⁰⁶ קודש קדשים, והבדלה בין לויים לישראל, שנאמר (דברים י, ח) בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. ואומר שהחיינו²⁰⁷ ואחר כך שותה. ואינו מריח בשמים, והמעם פירשנוהו בתפילת ליל מוצאי שבת²⁰⁸.

הישר שם, וראה באוצר מפרשי התלמוד שם, וכן במהדיר תוס' הרא"ש שם. וראה לרבינו להלן בתפילת שמיני עצרת.

206. לפנינו בפסוק "להקדישו".

207. בפשוטו הך שהחיינו עולה גם על המצה ושאר מצוות הלילה מלבד מה שמברך על היו"ט, אבל ראה מש"כ רבינו להלן אות מב ושם הערה 435. וראה תשובת ראבי"ה סי' תקעז ששואל אמאי אין מברכים שהחיינו באפיית המצה, ובשלמא על שופר מבואר בערכי תנאים ואמוראים (בלוי) עמ' תק-תקא, שלא נאמר בו עשיה, אבל במצה הרי מפורש בתורה ושמרתם את המצות, וצ"ע. ברם בערכי תנו"א שם עמ' תקה כתב טעם אחר על מצה, עי"ש.

208. לעיל פי"ז אות ק, ולשונו שם 'ומ"מ כשבא יו"ט במוצאי שבת, א"צ לבשמים, שעונג יו"ט עולה כבשמים לנשמה יתירה ויותר'. וראה ראבי"ה סי' תקכה שיש שמברכים על הבשמים, עי"ש.

ו'ו החיבור. וראה תוס' הרא"ש שם, והערה 9 שם.

203. כ"כ רשב"ם שם ד"ה מעין. ועי"ש בתוס' הרא"ש ובפסקיו שם, ובחי' המיוחסים לריטב"א, וראה קרבן נתנאל שם, ומש"כ המהדיר בתוס' הרא"ש הערה 14. וע"ע תוס' ר"פ שם שהוא התוס' שבמרדכי.

204. כ"כ תוס' הרא"ש שם ופסקי הרא"ש שם, ועי"ש במהדיר תוס' הרא"ש הערה 16. ועי"ש גם הערה 17 ציונים לעוד קדמונים מה שפירשו בהבדלות אלו.

205. בתוס' שם איתא 'בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת, פירוש שבי"ט שרי מידי דאוכל נפש, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, היינו חולו של מועד דשרי דבר האבוד ובשבת אסור, זה חלוק שבת מיו"ט, והיא הבדלה אחת הרי ה', ועי"ש במהרש"א שנתקשה בדבריהם, דאטו דבר האבד הוא החילוק בין חוה"מ לשבת, ולפיכך כתב שהנכון כפי שהוא ברא"ש שם, וכ"ה בתוס' הרא"ש שם, וכ"ה בדברי רבינו. וראה בשו"ת ספר

[ורחץ]

[ל] ולאחר הקידוש נוטל ידיו הוא וכל אחד מן המסובין²⁰⁹ לאכול ירקות שמיבולם במשקה, אע"פ שאינו אוכל פת, דאמרינן בפרק ערבי פסחים (קטו, א) כל שמיבולו במשקה צריך נטילת ידים, דילמא נגע במשקים והידים עסקניות הם²¹⁰. ומברך כל אחד לעצמו²¹¹ על נטילת ידים.

[כרפס]

[לא] ולוקח מן הכרפס ומברך בורא פרי האדמה²¹², ומוכלו בחרוסת להמית

ראה ספר הפרדס לתלמיד הרשב"א שער ט פט"ז סי"ב, ועי"ש בהערות. ובענין הברכה בנטילה זו, ראה בטור סי' תעג שהביא שיטות הגאונים והראשונים, וכתב ז"ל, 'והרוצה לצאת ידי ספיקא יביא עצמו לידי חיוב נטילה מצד אחר כגון שיסך רגליו וישפשף', וראה שם בב"ח סק"ו.

212. רבינו דייק בלישניה שקודם נוטל הכרפס ואח"כ מברך בורא פרי האדמה, אבל ברמב"ם פ"ח מה' חמץ ומצה ה"ב כתב 'מתחיל ומברך בורא פרי האדמה ולוקח ירק ומטביל אותו' וכו', והוא אזיל לשיטתיה בפ"ד מהל' ברכות ה"י שא"צ לאחוז בידו, אלא שיהו לפניו, ורבינו נקט כשי' הראשונים שהובאה שם שצריך לאחוז המאכל בידו, וראה מג"א סי' תעג ס"ק יט בשם מהרי"ל שמברך האדמה קודם הטיבול, ואכן תמה המג"א כנ"ל שהיה לו לברך לפני האכילה, והניח בצ"ע, ועי"ש בפמ"ג ומחצית השקל. [וואגב, צ"ע מש"כ הרמב"ם 'מתחיל', מאי בעי בזה, ותו, כבר התחיל בקידוש וכוס ראשון, ויל"פ עפ"י המבואר בסמוך הערה 215 דהכרפס הוא חלק ממצות סיפור יציאת מצרים כדי שישאלו התינוקות, ונמצא איפוא שבכרפס

209. ראה לקט יושר עמ' 88 בשם מחזורים ישנים שכתוב בהן 'ויטול הבקי את ידיו' וכו', וראה בסמוך. וראה מבוא להגדה שלמה עמ' 97, ולפיכך כתב רבינו שכולם נוטלים ידיהם, והואיל וכולם אוכלים כרפס.

210. לשון רש"י שם ד"ה צריך 'משום המשקין, שהידים שניות, וכל הפוסל בתרומה מטמא משקין' וכו'. וראה גם רשב"ם שם ד"ה כל. [וראה אוצר רבי חיים ברלין שו"ת נשמת חיים או"ח סי' קמ, אם אפשר לטבול במי פירות, וממילא א"צ נט"י, או דילמא בעינן טיבול שיש בו נט"י, עי"ש. וראה קובץ 'מוריה' גליון שמז-שמח עמ' כה-לא, תשובה מכת"י מר"ש חכים, שאין חיוב נט"י אלא כשיש רביעית משקין, ונדפס עתה בס' פתחי הלכה ומועד (שפיגל) עמ' 108-102, עי"ש].

211. ר"ל, שלא רק בעה"ב יברך על נט"י, אלא כל המסובין, ולא סגי ליה במה שהקדים שכולם יטלו ידיהם, דעדיין י"ל דבעה"ב מוציא את כולם בברכה, קמ"ל שכל אחד מברך, ואין ברכה זו חלק מההגדה שרק בעה"ב קורא את ההגדה. ומה שאין יוצאים כולם בברכת בעה"ב,

את הקיפא שבירקות²¹³ בחומץ שנחרוסת²¹⁴, כדי שלא תזיק לאדם, ואוכל ממנו כזית בהסבה הוא וכל אחד מן המסובין עמו²¹⁵. כך כתבו הגאונים²¹⁶ ורוב המפרשים²¹⁷. אבל ר"ת²¹⁸ ורשב"ם²¹⁹ הנהיגו לתלמידיהם למבל טיבול

ומש"כ רבינו דכרפס צריך הסיבה, ראה שבלי הלקט סי' ריח שלדעתו א"צ הסיבה, והברכ"י סי' תעג אות יד הביא דבריו ופסק כותיה, ודלא כבית דוד שהביא שם, ולא הזכיר לשי' רבינו שצריך הסיבה, וכבר עמד בזה בשו"ת מור ואהלות (ר"א ענתבי) או"ח סי' ג, והעלה להחמיר, ברם המגיה שם הביא מאחרונים שהוכיחו מהירושלמי שא"צ הסיבה, עי"ש. וגם המטה משה סי' תרכו, וכן במנהגי ר"א טירנא עמ' מה (מהדורת מכון ירושלים) כתבו שהכרפס א"צ הסיבה, והאחרונים באו"ח שם שו"ט בזה. וע"ע הפרדס לתלמיד הרשב"א שער ט פט"ז סט"ו.

216. ראה סדר רב עמרם עמ' קיב, והובא בטור סי' תעג ס"ו, וכ"כ בהל' רי"צ גיאת עמ' קב והובא בטור סי' תפג. וגם הרמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ד ס"ל כן.

217. ראה רש"י פסחים קיד, א, ותוס' שם ד"ה מטבל בשם ה"ר יוסף ורבינו שלמה וה"ר שמעיה, וכ"ה בפיוט אלוקי הרוחות לשבת הגדול לרבי יוסף טוב עלם, וראה גם רא"ש שם סי' כה בשם הר"מ ור"ת, ספר האורה סי' צ. וראה גם בפיוטי הלכה ומנהג לחג הפסח (ירושלים תשנ"ו) בפיוט מר' נתן ב"ר יוסף החזן עמ' 26, ובפיוט מר' קלונימוס הנשיא עמ' 94.

218. תוס' שם בשם ר"ת.

219. רשב"ם שם ד"ה מטבל, וראה ב"י סי' תעג

מתחיל מצות הגדה, אבל רבינו כתב להלן 'ומתחיל בהגדה' ולא כדקדוק לשון הרמב"ם].

213. פסחים קטו, ב.

214. דייק רבינו שהתולעת מתה מהחומץ בלבד, ולא מהחרוסת כולה, וראה בסמוך הערה 221.

215. כנ"ל הערה 209 שכל המסובים אוכלים כרפס, ולא רק אומר ההגדה, וכן מפורש ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ב. ומש"כ רבינו שאוכל כזית, כן היא שי' הרמב"ם שם, וכן ס"ל לעוד ראשונים, ויש חולקים מב' טעמים, היינו שאין חיוב לאכול כזית, הואיל ואינו אלא להיכר תינוקות, ותו שבדוקא אין לאכול כזית שלא להצריך ברכת בורא נפשות, וממילא לא תועיל ברכת הנהנין בשביל המרור, וכפי שמובא להלן פלוגתא דקמאי, וראה בספר טבעת המלך על הרמב"ם שם ושו"ת חזון עובדיה סי' יז שהביא מקורות רבים בראשונים ואחרונים בהלכה זו. וראה באוצר ר' חיים ברלין שו"ת נשמת חיים או"ח סי' קמב. וראה בהלכות סדר ההגדה לריטב"א עמ' ט להסבירים שצריך כזית, אמאי לא מברכים ברכת המצוות על הכרפס, ות' דהואיל ואינו אלא להיכר לתינוקות והוצרכו להקדימו, ועשו בו היכר שלא לברך עליו ברכת המצוות, עי"ש, ועדיין צ"ב, ואולי ר"ל שאינו בגדר מצוה, אלא הכשר מצוה, כדי שישאלו התינוקות ותתקיים מצות הגדה, וראה ב"ח סי' תפד ס"א, ואולי כונתו כדאמרן.

ראשון בחומץ ולא בחרוסת, ומביאין ראייה מדתנן בפרק ערכי פסחים (פ"ו מ"ג) הביאו לפנינו מטבל בחזרת עד שהוא מניע לפרפרת הפת, נמצא שבמשנה אינו מזכיר חרוסת עד טיבול שני. וה"ר יונה²²⁰ פ"ה הטעם, לפי שטיבול ראשון אין לחיוב אלא להיכרא בעלמא, ורגילין כל השנה שאוכלין חזרת בלא חרוסת ואין חוששין לקיפא, גם עתה נמי לא חשו חכמים, אם ירצו יאכלו בלא חרוסת כמו בשאר ימות השנה, אבל טיבול שני שהוא של מצוה, הזהירו חכמים שלא יהא בו שום סכנה. והעולם נהגו כדברי הגאונים²²¹.

הכא לא שייך טעם זה, וכפי שביאר במקראי קודש פסח ח"ב סי' נ אות ב, ע"ש. ברם איכא עוד טעמא לפסול המצוה, דהוי כעין מצוה הבאה בעבירה, שאסור לאדם לסכן עצמו, אלא שלפי"ז אין חילוק בין תקנה קבועה או שאינה קבועה, וראה משנ"ת בזה בס"ד במאמרי 'יבום במקום סכנה', נדפס בספר זכרון 'נר לאחד' עמ' קל, וי"ל דהואיל ותכלית הכרפס הוא לעשות שינוי כדי שישאלו התינוקות לא אכפת לן במצהב"ע, וכעין מש"כ המנח"ח מצוה א על מצות פו"ר, ע"ש, וע"ע הגש"פ עבודת הגפן דף טז, א. וראה בקובץ 'ישורון' ניסן תשס"ז, ובקונטרס המועדים פסח עמ' מא, הביאור בדברי רבינו יונה, ועפ"י שו"ת מהרי"ל סי' נח אות ד ולקט יושר הל' חנוכה עמ' 152, ע"ש.

221. אבל בשו"ע סי' תעג ס"ו פסק שמטבילו בחומץ, והב"י שם הכריע כן, דהואיל דכי מטבל בחומץ לכו"ע שפיר דמי, ובטיבול בחרוסת חלוקים כמה גדולים, טיבול דחומץ עדיף. וכונתו כפי מה שהביא שם, דהואיל ומצות חרוסת עם המרור, אין לאכול ממנו קודם מצותו, וכמו לענין מצה. אבל לא נתבאר מנ"ל שלרב עמרם והרמב"ם וסיעתם חרוסת לאו דוקא, לאחר שכתבו סתמא שמטבל

שם מדברי הראשונים, והרא"ש בהל' הפסח וכן בשו"ת כלל יד, כתב טעמא 'דלאחר שמילא כריסו' וכו', ע"ש ולפו"ר צ"ע, דאי נקטינן דכך היא המצוה, א"כ לא שייך לשאול לאחר שמילא כריסו וכו', ותו, דסברא זו היא לענין ברכה, שאין לאכול מדבר שתקנו עליו ברכה לפני שיכרך ברכת המצות, והרי על חרוסת ליכא ברכה, וצ"ע.

220. ז"ל ה"ר יונה בסדר פסח שלו (ספר הזכרון להגר"ח שמואלביץ עמ' רסח), 'ואע"ג דכולה שתא אכלינן חזרת בלא חרוסת, היכא דאכיל לה בתורת מצוה תקינו רבנן דלא ליתי קביעות מצוה לידי סכנה, אבל כשאוכל חזרת תחילה עד שמגיע לפרפרת הפת, הואיל ולא כך היא תקנה הקבועה, דהא היכא דאית ליה שאר ירקי מטבל בהן, אין מביאין לפנינו חרוסת עד שמגיע לפרפרת הפת'. ורבינו הביא דברי ה"ר יונה כפי שהביאם הרא"ש שם, והריעב"ץ בלחם שמים על המשנה העיר, דברשות יש להקפיד יותר בדבר סכנה מאשר בדבר מצוה, דשומר מצוה לא ידע דבר רע, ואמנם בשו"ת עונג יו"ט סי' מא כתב דבדבר מצוה י"ל דלא יצא יד"ח, ושם ביאר הטעם עפ"י מה דמצינו ביבמות סד, ב דאי איכא סכנה הוי בגדר לאו בר חיובא, אבל

וקיפה יש מפרשים²²² שהיא תולעת, כדתניא בתרומות (תוספתא פ"ז הי"ב) האוכל תולעת שבעיקרי האילנות וקיפא שבידקות²²³, כי החומץ שנחרוסת ממית הקיפא שבידקות. ורבינו הא"י²²⁴ פירש עיקר הקיפא בלשון ארמית מלשון קיפוי, כגון נפיחה ורוח שאוחזת במעים מן המאכלות, ונקראת קיפה מפני שהיא מנפחת, והחרוסת היא סם שמורדת אותה רוח, ולא היה גורם להמית את הקיפא אלא לטרוד את הקיפה²²⁵, כלומר לטרוד הרוח והניפוח שבידקות²²⁶.

ומטבילו בחומץ. וראה באוצר מפרשי התלמוד פסחים קטז, א הערות 72-74 שהבאתי דברי המרומי שדה, ושכ"כ גם בהגש"פ שלו אמרי שפר, וכן שיש כעין דבריו בספר מלכי בקדש סי' תעג דף כב, א. וע"ע שו"ת אבן הראשה סי' יד.

222. ר"ח פסחים קטו, ב, והביאוהו רשב"ם ותוס' שם. וראה גם בהערוך ערך קפא, שכן פי' אביו ר' יחיאל כפי' ר"ח.

223. ולפנינו בתוספתא שם, והביאה גם הר"ח שם 'ואת הקפא שבידק חייב', ורשב"ם ותוס' שם הביאו התוספתא ולא העתיקו 'חייב', אלא לשונם שם בשם ר"ח 'והקפא שבידק וכו', הרי אלו מותרין', ולפיכך הק' בתוס' שם 'תקשי מיניה לשמואל וכו', קישות שהתלע באיביה אסור משום שרץ השורץ על הארץ' וכו'. וראה משנ"ת בס"ד באוצר מפרשי התלמוד שם הערות 22-31, וכן הערות 205-209. וראה גם בתוספתא כפשוטה תרומות עמ' 409-407, ובהערת המהדיר לפי' ר"ח השלם שם עמ' רמח.

224. הובא בערוך ערך קף.

225. ולשון הערוך שם 'ולא היה שונה מריחא דחלא מיית, אלא מריחא דחלא פקע'.

226. וראה רש"י ורשב"ם מה שפי', וכדבריהם איתא בערוך שם בשם רבינו גרשום.

בחרוסת, ושמא עפ"י דברי רבינו הנ"ל שגם הטיבול בחרוסת הוא בגלל החומץ, ולפיכך חומץ עדיף, וצ"ע. והרמב"ם שם פ"ז הי"א אכן הזכיר נתינת חומץ בחרוסת, עי"ש.

והנה עיקר דין חרוסת צריך תלמוד, דבמשנה פסחים קיד, א נחלקו חכמים ור"א ב"ר צדוק אם חרוסת מצוה או לאו מצוה, ולדעת חכמים שחרוסת אינה מצוה, מבואר בגמ' שם קטז, א בטעמא שמביאין חרוסת, משום קפא, ואכתי צ"ע אמאי צריך חרוסת, והרי לפי מה שכתבו הראשונים לקפא צריך חומץ, והחומץ שבחרוסת הוא זה שמועיל לקפא, ואמאי אפוא צריך לכל החרוסת, וכבר הרגישו בזה בחי' רבינו דוד וכן הר"ן במתני' שם, אבל לא ביארו טעמא. והסמ"ק סי' קמד כתב 'מצוה לעשות החרוסת זכר לטיט, והא דאמרינן התם אע"פ שאין החרוסת מצוה, ה"פ, אין מצוה אלא גם חובה משום קפא'. ובאורחות חיים הל' ליל הפסח אות טז כתב 'שאיין החרוסת מצוה ואינו אלא לזכר בעלמא', ומבואר דלא רק משום קפא מביאין חרוסת, והעלה לפרש עפ"י דברי הרמב"ם בפ"י המשנה, דבודאי גם לחכמים איכא מצוה, אלא שיש גם טעמא דקפא משום סכנה, ולפיכך אין ברכה, אבל אי הוי רק מצוה צריך לברך, עי"ש. וצ"ע שלא הזכיר מדברי הר"ן. וע"ע פר"ח סי' תעב ס"ו ד"ה ומש"כ

[לב] והטעם שאין מברכין על החרוסת ²²⁷ ואע"פ שהיא מצוה מדברי סופרים, מפני שהיא מפילה לכרפס, ותנן (ברכות פ"ו מ"ז) כל שהוא עיקר ועמו מפילה, מברך על העיקר ופוטר את המפילה ²²⁸. ובמבול שני אין לברך על המרור בורא פרי האדמה, אלא לאכול מרור בלבד, כי החגדה אינה הפסק לענין אכילה הואיל והמרור לפניו ואינו נמלך, אבל לענין נטילה הוא היסח הדעת, שהידים עסקניות הם. ומוזה הטעם אין לברך בורא נפשות רבות אחר אכילת שאר ירקות, שהחגדה אינה הפסק ²²⁹. וגם אחר המרור אין לברך בורא נפשות רבות, לפי שחובת

רבינו מנוח לשיטתיה, וכן גם המכתם אזיל לשיטתיה, דהתם בסוכה פ"י טעמא דעיקר וטפל, וכפירושו כאן, וראה אוצר מפרשי התלמוד סוכה שם הערה 59, וכן הערות 66-68 שם, וראה באוצר מפרשי התלמוד פסחים קטז, א הערה 82 מה שהעירו בזה. ואכן בפשוטו אינו מובן, דמה שייך לומר דכיון שהלולב גבוה הוא עיקר המצוה, והרי ד' המינים שוים ואין חילוק ביניהם. ויש בראשונים טעמים נוספים אמאי אין מברכים על מצות חרוסת, ראה אוצר מפרשי התלמוד פסחים שם הערות 83-86 משנ"ת בס"ד. וע"ע שו"ת אבן הראשה סי' ה.

227. ראה בפיה"מ להרמב"ם על המשנה שם קיד, א שלפי ר"א ב"ר צדוק שחרוסת מצוה, אכן יש לברך, וכבר תמהו על הרמב"ם שפסק בפ"ז מהל' חמץ ומצה הי"א שחרוסת מצוה, ומ"מ אין מברכים, עי"ש בלח"מ, וראה גם מאירי שם שתמה על הרמב"ם. וע"ע שו"ת רדב"ז ח"ג סי' תקמד, וראה לעיל הערה 221. וראה גם ב"ח סי' תעה סק"ו. ויש לציין לשון מדרש שכל טוב שמות עמ' 128 'ואע"פ שאין חרוסת מצוה מן התורה, אלא האי דמייתי ליה מצוה מדרבנן, ומאי מצוה וכו' זכר לתבן וכו' זכר לטיט' וכו'.

229. ראה רשב"ם פסחים קיד, ב ד"ה פשיטא, ותוס' שם קטו, א ד"ה הדר, ורא"ש שם סי' כו, ותוס' הרא"ש שם קיד, ב, והיינו שהתוס' לא חלקו בין היסח הדעת לענין ברכה, ובין היסח הדעת לענין נט"י, אבל הרא"ש כתב הסברא כמבואר בדברי רבינו, ונתיישבו דברי רשב"ם. וראה גם ראבי"ה סי' תקכה, פ"י ר"ש מפלייזא על אלוקי הרוחות באו"ז ח"ב סי' רנו, המנהיג הל' פסח סי' סח, ועי"ש המחלוקת לענין בורא נפשות אחרי הכרפס, וראה ב"ח סי' תעג סק"י דתליא בפלוגתא דרשב"ם ור"י בתוס', וראה למהדיר המנהיג שציין למחזור ויטרי עמ' 278,

228. כ"כ כמה ראשונים, ראה אורחות חיים סדר ליל פסח סי' טז, המכתם פסחים שם, או"ז ח"ב סי' רנו בפ"י ר"ש מפלייזא על אלוקי הרוחות, הרשב"ץ בביבן שמועה, וכ"כ רבינו מנוח על הרמב"ם שם, והביא מקור לזה בברכת לולב, דחזינן שגם בברכת המצות העיקר פוטר את הטפל, עי' סוכה לז, א, אמנם בגמ' שם איתא טעמא הואיל וכמינו גבוה מכולן, אלא דיעויין ברמב"ם פ"ז מהל' לולב ה"ו שכתב הטעם 'הואיל וכולן סמוכין לו', ופ"י רבינו מנוח שם שכך פ"י הרמב"ם במינו גבוה, ור"ל דלכן הלולב העיקר והשאר טפלים לו, ואזיל אפוא

אכילתו היא עם המצה, שנאמר (במדבר ט, יא) על מצות ומרורים יאכלוהו, וא"כ נחשוב אותו בדברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה, שאין מעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם, וכן במשנה (פסחים פ"י מ"ג) קורא אותו פרפרת הפת, דהיינו חזרת. וגם מזה הטעם אין לברך על המרור בורא פרי האדמה²³⁰. ולמה

הוא חובה לעצמו, וצ"ע. [וראה מאמרי 'הלל בליל פסח' בקובץ 'מוריה' גליון שכג-שכד]. ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' עב אכן כתב שאין המרור בא מחמת הסעודה, הואיל ואינו בא ללפת את הפת, עי"ש. ועי"ש גם בסי' רמא ומיוחסות סי' רא; רב, ושו"ת מכת"י סי' לה.

וסברא חדשה יש בספר ההשלמה פסחים קט, ב, דהמרור הוא מחמת הסעודה כיון שאינו רשאי לאכול סעודתו אם לא אכל המרור אחר המצה, וכנראה ר"ל שצריך קודם לקיים המצוה ואח"כ לאכול הסעודה, וצ"ע. וראה הגש"פ חוקת הפסח עמ' לג, וכן פי' רבינו אליהו מלונדריש על סדר ליל פסח עמ' קנג. וראה שבלי הלקט סי' ריח תשובת ר"א כ"ץ בשם רבינו יצחק ב"ר שמואל, שהוכיח מהתוספתא שאין מברכים שהכל על קרבן פסח, אע"פ שאכילתו למצוה ובל"י פת, וה"ה למרור, כיון שהם דברים הרגילים לבא בתוך הסעודה, עי"ש, ועי' בהגש"פ 'פסח דורות' עמ' מג שאף הוא הק', הרי המרור אינו ללפת הפת אלא למצותו, ותי' דהואיל וראוי ללפת הפת אין מברכין אע"פ שהוא למצותו בא, והוכיח כן מברכת הנהנין על קרבן חגיגה שבאה למצוה, ואעפ"כ אין מברכין שהכל, עי"ש, ולא ברור למה לא הזכיר קרבן פסח, ותו שלא הזכיר דברקרבן פסח נחלקו אי צריך שהכל, וכנ"ל. ולשון המנהיג שם הל' סעודה 'ומתוך דברינו זה, גבי פסח, המרור שבא אחרי המצה, אע"פ

רוקח סי' רפג, שבלי הלקט סי' ריח, תשובות הרמב"ם (בלאו) סי' שיב, וראה עוד למהדיר תוס' הרא"ש שם מה שציין לעוד קדמונים ומש"כ בזה.

230. ראה רא"ש שם, וכן תוס' הרא"ש שם, שו"ת הרא"ש כלל יד, שו"ת הראב"ד (קאפח) סי' נה, תוס' הר"י מסירליאון ברכות מא, ב, המנהיג הל' סעודה סי' ה עמ' ריב, וכן סדר ליל פסח סי' סו-סח עמ' תפג-תפד, וציוני המהדיר שם. ויל"ע בהא דיהיב הרא"ש טעמא דהמרור הוי בא מחמת הסעודה הואיל ונאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, וכפי שכתב גם רבינו, דהך קרא נאמר על הפסח, ומצות הפסח כוללת לאכול עמו מצה ומרור, ובמצה איכא נמי מצוה בפ"ע, ובמרור ליכא מצוה מהתורה אלא עם הפסח, ובוה"ז דליכא פסח תקנו חכמים למצות מרור מצוה בפ"ע, וא"כ מה זה שכתבו עפ"י פסוק זה דחובה להביא מרור אחר מצה, דמה ענין מרור אצל מצה, והמרור שייך אל הפסח כמו שהמצה שייכת אל הפסח, ולפז"ר בזמן דאיכא פסח, הוי הפסח מעיקר הסעודה, ראה באו"ז ח"ב סי' רנו בפי' ר"ש מפלייזא על אלוקי הרוחות, וגם בזה יש ב' דעות, אם הפסח צריך ברכת שהכל או לאו, עי"ש, וממילא הוי המרור בא מחמת הסעודה, ואינו ענין למצה, ומאידך גיסא בזה"ז דתקנו חז"ל מצות מרור בפ"ע, א"כ אין המרור בא מחמת הסעודה, אלא

שאר ירקות באים בתחילה בתוך הסעודה, להיכרא בעלמא לתינוקות, כדי שישאלו מה נשתנה, שאין דרך למבל בירקות קודם אכילת פת²³¹.

[לג] מי שאין לו שאר ירקות אלא מרור בלבד, מברך עליו בתחילה שתי ברכות, בורא פרי האדמה ולאכול מרור, וטובל בחרוסת ואוכל בזית, ובשנומר ההגדה מברך על המצה ואוכלה, וחוזר ואוכל מן המרור בלא ברכה²³².

[יחזק]

[לד] ואחר אכילת שאר ירקות יבצע אחת מן השלש מצות, ויתן חציה בין שתי השלמות, והחצי תחת המפה זכר למשארותם צרורות בשמלותם (שמות יב, לד), למצת אפיקומן שנאכלת באחרונה, זכר לפסח שהיה נאכל על השבע²³³.

דר"ה סבר מצוות צריכות כונה, כיון דמברך על טיבול שני, מ"מ יצא מדאורייתא, אע"פ שנתכוין שלא לצאת יצא בדיעבד וכו', וראה שם במהדיר הערות 11-12, דמצוות צריכות כונה רק מדרבנן, אבל מהתורה יצא יד"ח בלי כונה, והביא ש"כ רבינו יונה בסדר פסח, עי"ש, אבל אכתי צ"ע מדברי הראשונים דמכוין להדיא שלא לצאת לא יצא לכו"ע, ובפשוטו הכא כוונתו לצאת דוקא בטיבול שני אחר המצה, וראה טורי אבן ר"ה כח, ב, אתון דאורייתא סי' כג. וראה פמ"ג סי' תעה בא"א סק"ט. וראה משנ"ב שם ס"ק כח שהרבה ראשונים סוברים שיוצא יד"ח מרור בטיבול ראשון ויד"ח כרפס בטיבול שני, עי"ש. וראה גם פמ"ג שם במשבצות אות ח.

233. ראה טור סי' תעג ס"ו, ובב"י שם, שמקורו ברא"ש פרק ערבי פסחים סי' ל ועוד קדמונים, ורבינו כתב שיקח 'אחת מן השלוש המצות', ועי"ש בב"י ובב"ח ס"ק יא שנחלקו הקדמונים אם חוצים המצה העליונה או האמצעית. ותו

שבא לחובת מרור ולא ללפת בו את הפת, כיון שרגילות הירקות שבאין ללפת בהן את הפת, פת פוטרות, ולהכי אין מברכין על המרור בורא פרי האדמה, והמשכיל יבין. וע"ע ספר הפרדס לתלמיד הרשב"א שער ט פט"ז הט"ו, וכנה"ג סי' תעג בהגהת הטור.

231. ראה פסחים קיד, ב.

232. ראה כל הסוגיא שם קיד, ב - קטו, א. והנה מש"כ רבינו שמטביל הכרפס בחרוסת, י"ל דהיינו כשיטתיה לעיל, שהעולם נהגו כדברי הגאונים שכל כרפס הוא בחרוסת אע"פ שאינו מרור, וכן מש"כ דאוכל כזית, הוא כשיטתו לעיל כהרמב"ם שכרפס מצותו כזית, וא"כ להחולקים וס"ל שאין צריך כזית, וכן אין מטבילין בחרוסת, א"כ הכא נמי הרי אינו למצות מרור, ולפיכך א"צ כזית וא"צ חרוסת, וראה בטור סי' תעה ס"ב. והנה אם יוצא יד"ח מרור בטיבול ראשון, מבואר בגמ' שם דתליא במצוות צריכות כונה, ועי"ש קטו, א בתוד"ה מתקיף, ועי"ש בתוס' הרא"ש שכתב 'דאע"ג

ומפני מה נהגו לפרוס המצה קודם ההגדה, כדי שלא יאמר הא לחמא עניא אלא על מצה פרוסה, כדאמרינן בפסחים (קטו, ב) מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה.²³⁴

[לה] כתב הרי"ף²³⁵, מאן דלית ליה אלא כזית דמינטר, אכיל ברישא דלא מינטר ומכרך עליה המוציא, ולבסוף מכרך על כזית דמינטר לאכול מצה, וחדר כריך מצה ומרור ואכיל בלא ברכה. ותמה עליו הרא"ש²³⁶, לפי סברתו שאוכל

המוציא, וש"מ שאין מצוה בפרוסה לומר עליה ההגדה, וי"ל דהרמב"ם עפ"י שיטתו שנוטלים רק ב' מצות, יש לחצות רק לפני המוציא כדי לקיים לחם משנה, אבל להנוטלים ג' מצות שפיר חוצים המצה לפני ההגדה, וראה משנ"ת בזה בס"ד במאמרי 'בדין לחם משנה בליל הסדר', נדפס בקובץ 'מוריה' ניסן תשס"ז גליון שכט-שלא, וראה עוד להלן הערות 455-471 בדברי רבינו בדין לחם משנה בליל פסח, ומה שיבואר שם בס"ד. ועי' ח"י רבינו דוד ור"ן פסחים קטז, א בשם ר"ה גאון בטעם היחזן קודם הסעודה. ועיקר מנהג יחזן לפני הא לחמא, איתא נמי בסדר רב עמרם, אלא שלדעתו נוטלים ג' מצות, עי"ש. וראה תוס' השלם עה"ת שמות יב, ח, דיחזן הוא רמז לקריעת ים סוף והירדן, עי"ש.

235. פסחים כז, א מדפי הרי"ף, ורבינו לא העתיק כל לשונו, וראה בהל' הרי"ף לפסח ראשון (היימן) עמ' 162, ויש שם כמה שנויי נוסחאות, ודבריו הם עפ"י דברי השאליות והגאונים, וכפי שמבואר שם עמ' 484-486. ובגאונים עצמם יש בזה חילוקי דעות, עי"ש באריכות, האם יש לאכול כזית שמורה בראשונה או בסוף.

236. פרק ערבי פסחים סי' לה.

כתבו הב"י והב"ח שמקור המנהג להניח תחת המפה וכו', הוא ברוקח סי' רפג, וכ"ה בדרשת הרוקח לפסח (מקיצי נרדמים תשס"ו) עמ' 98. ורבינו הוסיף 'למצת אפיקומן וכו' זכר לפסח' וכו', וצ"ב מה נתינת טעם הוא זה, והרי בזכר למשארותם הוי מצוות מצה ולא מצוות פסח. ולשי' רש"י ורשב"ם פסחים קכ, א שעיקר מצוות מצה יוצאים באפיקומן הוא מבואר יותר, אבל מה ענינו לקרבן פסח, וצ"ע, וע"ע ספר המנהגות עמ' 157, הגש"פ חוקת הפסח עמ' יט, הל' סדר ההגדה לריטב"א עמ' י, והערת המהדיר שם. שוב מצאתי בראב"ב בשו"ת סי' מא שטעם היחזן לקיים לחם עוני שדרכו של עני בפרוסה, ואח"כ כתב שאת הפרוסה משאיר לאפיקומן זכר לפסח, ולמצות מצה לוקח שלימה, עי"ש, ולפ"ר אינו מובן דלחם עוני הוא דין מצה ולא דין בפסח, וצ"ע.

234. כ"כ אורחות חיים הל' ליל פסח סי' יב, ועי"ש טעמים נוספים, וראה גם ב"י שם בשם כל בו. ולפ"ר י"ל דהואיל ומצוה לומר את ההגדה והלל על המצה משום לחם עוני, שעונין עליו דברים הרבה, א"כ לא רק בגלל אמירת הא לחמא עניא יש לחצות המצה קודם, אלא גם בשביל אמירת ההגדה, וראה פסחים לה, א ובפירש"י שם, אבל ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ו מפורש שחוצים המצה לפני ברכת

כזית דמינטר לבסוף, היאך יעשה כריכה אחר שיאכל כזית דמינטר, ויאכל שאינו שמור אחריו ויבטל מעם מצה, דיותר מסתבר לפי סברתו להניח הכריכה שאינה אלא זכר למקדש, ממה שיבטל מעם המצה שנפיו. וכן כתבו הרמב"ם ז"ל וה"ר יונה שיאכל כזית דמינטר באחרונה ויברך עליו לאכול מצה, ולא יאכל אחריו כלום.²³⁷ ובעל העיטור כתב²³⁸ שיאכל מיד דלא מינטר ויברך עליו המוציא

שהתחיל המצוה, ע"ש. ויש להוסיף ביאור, דלפ"ר ביאור זה נכון במצוות חפצא כמו ביעור חמץ, ולא במצוות גברא כמו אכילת פסח ומצה, דבפשוטו האכילה עצמה היא כל המצוה, אך י"ל דמצות אכילת הפסח היא ביסודה מצות חפצא, ור"ל, שאין המצוה מוטלת אלא על מי ששחט קרבן פסח, אבל מי שלא שחט קרבן פסח מאיזה סיבה שתהיה, לא חיילא עליו כלל מצות אכילה, וכיון שהמצוה נובעת מתוך כך שיש לו קרבן פסח, אפשר להוסיף, דבודאי הוי מצות גברא לאכול הקרבן פסח, אבל איכא קיום בחפצא של הקרבן פסח להאכל, והקיום הזה הוא בחצות, ועל כן נוסח הברכה ב'על', וראה עוד אוצר מפרשי התלמוד פסחים קיד, ב הערה 90, וכן קטו, א הערה 7. וע"ע פי' רי"פ פרלא על רס"ג עשין מז-מט שהעלה חידוש, דרק בזה"ז דליכא פסח הוי מצה מצוה בפ"ע, אבל כשיש פסח, גם המצה היא חלק ממצות הפסח כמו המרור, ע"ש, ולפי"ז י"ל דהואיל ובזמן הבית היה נוסח הברכה של מצה 'על', נשאר נוסח זה גם בזה"ז. וגם בלי חידושו של הגרי"פ, י"ל דאז היו שני קיומים במצה, מחמת המצה ומחמת הפסח, ולפיכך תקנו בנוסח זה.

238. ח"ב הל' מצה ומרור דף קלה, ג, והובא בטור שם.

237. ראה טור סי' תפב, וראה גם ר"ן על הרי"ף שם שהקשה כיו"ב, ואכן שי' הרמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה הי"ג דאוכל שמורה בסוף, אבל אינו אוכל לאחריו כלום, ועי"ש במ"מ שהרמב"ם לא ביאר מה יעשה עם המרור, וצ"ע דמפורש ברמב"ם שאינו טועם אחריהם כלום, ולא ס"ל כהרי"ף, ועי' גם רבינו מנוח שם שמבאר טעמא דהלכה זו, ואמאי אין חשש אכילה גסה, וראה גם ב"י וב"ח שם, והטור שם הביא שי' ה"ר יונה בסדר ליל פסח שהיא כהרמב"ם, וכן מתבאר מבעל המאור שם, והובא בר"ן שם, וראה תיקון חג הפסח עמ' נח. ועל נוסח הברכה 'לאכול מצה', ראה לרבינו לעיל פ"ג סי' ל והערות שם. וראה השגת הראב"ד פי"א מהל' ברכות הט"ו, ומגדל עוז וכס"מ שם, אור שמח שם, והעמק שאלה שאילתא עו אות ו, ומייתי שם נוסח שאילתות כת"י, וראה מהדורת מירסקי שאילתא צ ח"ג עמ' נ-נא, ועי' גם בה"ג (מק"נ) ח"א עמ' 294, הל' הרי"ף פסח ראשון (היימן) עמ' 162, והערות שם עמ' 485-484, וספר העיטור ח"ב דף קלה, ד. וע"ע שו"ת אבני נזר או"ח סי' תקלה, וישועות יעקב או"ח סי' תלב סק"ב, ולדרכו של האבנ"ז או"ח סי' שפא, דקיום המצוה הוא בחצות אחרי עשיית המצוה, שאז על הפסח להיות נאכל, וה"ה מצה ומרור, ולפיכך הנוסח ב'על', כמו כל ברכה לאחר

ולאכול מצה, ויאכל דמינטר בסוף בלא ברכה.²³⁹ והרא"ש²⁴⁰ כתב שיאכל מיד

239. וב"ח שם סק"א תמה, איך יברך על דלא מינטר, ופשט הגמ' פסחים לח, א וכן מ, א, שאין יוצאים יד"ח אלא בדמינטר, והעלה הב"ח בשי' העיטור דשמורה הוי רק אסמכתא ויוצא יד"ח בכל לחם עוני אע"ג דלא מינטר, ולפיכך יברך בתחילה, ולא לאחר שמילא כריסו, עי"ש. והפר"ח שם חולק על הב"ח ולא ניחא ליה בחידושו דשימור הוי רק אסמכתא, עי"ש. וצ"ע, דא"כ אמאי קבע העיטור הלכה זו בדאית ליה כזית דמינטר, הו"ל למימר דאע"פ שאין לו כלל דמינטר יברך על דלא מינטר, ומהעיטור משמע דרק כיון שיש לו כזית שמורה הוא מברך, וצ"ע. והב"ח הוסיף לפרש בשי' העיטור שיכוין בברכה לפטור גם כזית שיאכל בסוף שהוא עיקר המצוה, עי"ש, ולפון צ"ע, דאם כבר יצא יד"ח מצה דאורייתא מה יוסיף לו כזית שמורה אח"כ, וכעין מש"כ בשם הגר"ח במקראי קודש סוכות ח"ב סי' ט, [והובא זה שם בשם הגרש"י זיין, ומצאתי מקור הענין במכתב מרי"ל דון יחיא לרש"י זיין שנדפס בקובץ אור ישראל, מונסי, גליון לג עמ' קיא, שהוא שמע כן מפי הגר"ח עצמו], וראה גם הדרת קודש דיני תפילין סי' יב משנ"ת בס"ד, שאין תועלת ליטול אתרוג מהודר לאחר שנטל אתרוג כשר, ויש לדון עפ"י שי' רש"י סוכה כט, ב ד"ה יבש, דיש בד' מינים הלכה בפ"ע של הדר מלבד 'ואנהו' שבכל המצוות, א"כ י"ל דאיכא הדר שהוא לעיכובא כדאיתא התם, ואיכא הדר שהוא קיום מצוה נוסף ולא לעיכובא, והוא נמסר לחכמים, וראה במלחמות להרמב"ן סוכה שם, ולפי"ז י"ל שגם הדר שהוא דאורייתא ולא לעיכובא יועיל אחרי

שכבר יצא יד"ח, ודומיא דכעין תדורו בסוכה וכיו"ב, וכמו שמבואר בערוגת הבושם לר"א ב"ר עזריאל ח"ג עמ' 217 ונתבאר אצלנו בכמה מקומות בס"ד. ושמא לפי מה שנקטו בלשון הרמב"ם שכל מצה שאוכל בליל פסח היא מצוה, ראה גבורות ה' פ"ח, על לשון הרמב"ם פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"א, ולפי"ז אפשר לקיים מצות שמורה גם בכזית נוסף. וראה כפות תמרים סוכה לט, א.

ובעיקר שי' העיטור י"ל דלעולם שמורה דאורייתא, אבל אינו לעכובא, וכיו"ב נתבאר בס"ד במקו"א בדין שימור לשם מצה בשי' הרמב"ם. וגם י"ל בשי' העיטור דלעולם שמורה לעיכובא, ומ"מ סגי בברכה בתחילה על המצה, אע"פ שאינו יוצא באכילה זו יד"ח, וכיו"ב היא שיטת רש"י ורשב"ם פסחים קיט, ב ד"ה אין מפטירין, דאע"פ שמברכים על אכילת מצה בתחילת הסעודה, מ"מ אכילת מצה כחובה היא בסוף הסעודה באפיקומן, עי"ש, וכ"כ תוס' שם קטו, א ד"ה מתקף, על מרור, אע"פ שיש לחלק דהתם הוי מין מרור שיוצאים בו יד"ח, משא"כ מצה שאינה שמורה שאין יוצאים בה יד"ח, וצ"ע. והתוס' שם כתבו דעיקר מצות מרור יוצאים יד"ח בטיבול שני, והביאו שכיו"ב יש בתקיעות שמברכים במישוב, ועיקר התקיעות יוצאים יד"ח במעומד, ולא נתברר כוננם 'עיקר', וכי עיקר ונטפל יש כאן, ובפשוטו היה להם לומר באיזה תקיעות יוצאים יד"ח, שהיא מחלוקת הקדמונים. ואפשר שהגדר הוא שחז"ל תקנו את מצוות התורה שלא לצאת רק באופן שהם מתקנים, ויש כח בידם, ראה תוס' סוכה ג, א ד"ה דאמר, וכן

כזית דמינמר כדי שיאכל מצה לתאבון, ויברך עליו המוציא ולאכול מצה, ואינו חושש אם יאכל לבסוף דלא מינמר²⁴¹.

רבינו יונה ריש ברכות על ק"ש אחרי חצות, רפמ"ג בכמה מקומות בפתיחה ועוד. ומ"מ אם באנו להשוות את הנושאים י"ל שגם הכא קבעו חז"ל עפ"י כלל זה אימתי יוצאים יד"ח המצוה ואימתי אין יוצאים. אלא שיש להשיב דשמא קיום מצות מצה לכל ימי הפסח סגי ביה במצה שאינה שמורה, וכ"כ החיי אדם כלל קכח ס"ל, דחומרת הגר"א במעשה רב אות קפו על מצה שמורה כל ימי הפסח, הוא משום חשש חמץ [אמנם בדמשק אליעזר סי' תנג ס"ק יד כתב דהגר"א לשיטתיה דיש מצוה כל הפסח, ובספר עבד המלך עה"ת פרשת בא הובא כן מהגר"ש סלנט והגר"א ז"ל מלצר, עי"ש], וממילא מצה זו נמי שייכא למצות מצה, וצ"ע.

240. שם.

241. וראה ט"ז סי' תפב סק"א שהביא מש"כ האחרונים ליישב שי' הרא"ש מהוכחת הרי"ף מבציקות של נכרים, שאוכל כזית שמורה באחרונה, ומש"כ הוא ליישב, דיש חילוק בין מצה שאינה שמורה כלל כמו של נכרים, ובין שאינה שמורה משעת קצירה אבל שמורה משעת לישא ואילך, עי"ש טעמו, וע"ע פר"ח שם אריכות בשי' הרא"ש והחולקים עליו, וכן חק יעקב שם סק"ג, ופמ"ג במשבצות שם סק"א, וראה גנזי חיים (הוטנר) או"ח שם מש"כ על חילוק הט"ז לענין מצה עשירה. והפר"ח שם האריך לתמוה על הרא"ש שהעמיד ברייתא דדובשנין, שממנה למד הרי"ף שיש לאכול השמורה באחרונה, דמיירי בזמן דאיכא קרבן פסח, וקשיא ליה מהגמ' שם קיט, ב, וכן לדעתו

גם התוס' שם צט, ב ד"ה סמוך לא ס"ל כהרא"ש, עי' עליו. וראה רבינו אפרים עמ' 393-395.

והנה מ"מ מתבאר מדברי הרי"ף שעושה הכורך ממצה שאינה שמורה, וגם כל הראשונים שנחלקו בענין זה, לא קאמר חד מיניהו שאין לעשות כורך כיון שאין לו מצה שמורה, וה"ט כיון שאינו אלא לזכר בעלמא שפיר דמי. אלא שהר"ן שם כתב בדרך אחת דכונת הרי"ף שיש לו שני כזיתים, ולדרך זו אין לעשות כורך אלא בשמורה, אבל באופן הא' כתב הר"ן כשאר הראשונים, עי"ש. וראה העיטור הל' מצה ומרור דף קלה, ד שנראה שרמז לפי' הר"ן, אי מיירי שאין לו אלא כזית, או שאין לו אלא בשביל המצוה, עי"ש, וראה שו"ע הגר"ז שם ס"א שכתב שאין לעשות כורך כיון שאין המצוה שמורה אין זה כלום, והרי דבריו הם רק כתי' ב' שבר"ן, ולא כפשט שאר הראשונים, וראה פרישה שם אות א, וכן קרבן נתנאל על הרא"ש שם שבזה מיושבת קו' הרא"ש, עי"ש, וכן מתבאר מדברי הב"י שם. אבל אינו מובן לי, איך פי' כן בכונת השו"ע, הרי הלשון בשו"ע הוא של הרי"ף, ואם כונת הרי"ף לב' זיתים, הרי יש לו כורך, ואיך יתכן שהמחבר יכתוב לשון הרי"ף שעפ"י שיטתו, היינו פי' הר"ן, היינו ב' זיתים, ואילו בשו"ע כונתו רק לזית אחד כפשט הלשון, אין זה אלא תימה. וכן תמוה לי על המשנ"ב שם סק"ג שכ"כ בפשיטות בשמו, ותו הוסיף בשער הציון שם סק"ג שכ"כ הגר"א, ותימה, שמפורש בהגר"א שם טעמא בשם הר"ז דהואיל ואינו אלא לזכר

[מגיד]

[לו] ומתחיל ההגדה. והקשה הר"ף²⁴² למה אין מברכין על קריאתה²⁴³ כמו שמברכין על קריאת מגילה, והלא מצות עשה היא שנאמר (שמות יג, ח) והגדת לבנך ביום ההוא וכו'. ותירץ כי במה שאומר בתחילה בקידוש וכו' ליציאת מצרים יצא²⁴⁴. והרשב"א כתב מעם אחר שאין לברך על קריאתה, מפני שהיא

243. וראה מאירי ברכות סוף פ"ק שכתב 'והזכרת יציאת מצרים כליל הפסח בהגדה, יש מי שמזהיר שלא לברך עליה לפניה, ואע"פ שיש ברכה לאחריה, שהרי אפשר לו לסמוך על אמת ואמונה שכבר ברך וחתם בה גאל ישראל, ואע"פ שאין הטעם ברור, מ"מ המנהג כך הוא, אלא שיש חולקים ומברכים', ולפי מה שסמך על גאל ישראל, מבואר שאין הנידון על ברכת המצות, אלא על ברכה לפניה כמו ברכות ק"ש שלפניה ושל אחריה, ואכן ראה בספר ברכות שנשתקעו עמ' סז על ברכה לפני ההגדה, שנמצאת בקטעי כת"י מהגניזה, ונוסחא שלה אינה אקב"ו וכו', אלא ברכת השבח, ע"ש. וראה הגדה שלמה בהגש"פ עמ' יט אות פח. ובשבלי הלקט סי' ריח הביא מאחיו ה"ר בנימין ביאור אחר על הגדר בברכת הגדה, ע"ש. וע"ע שו"ת הרא"ש כלל כד סי' ב. וראה שו"ת חזון עובדיה הל' פסח סי' יט, וראה פי' הרי"פ פרלא על ספר המצות לרס"ג עשה לג, שלדעתו ס"ל לכמה קדמונים שאין מצות עשה בפני עצמה של סיפור יציאת מצרים, ע"ש, וע"ע הגש"פ מעשה ניסים בפתיחה.

244. ומבואר מדבריו שכבר יצא יד"ח בקידוש בזכר ליציאת מצרים, והאחרונים כתבו כמה חילוקים בין מצות זכירת יציאת מצרים שהיא בכל יום, ובין סיפור יציאת מצרים שהוא כליל

א"צ בכורך. ובפשוטו י"ל שאינו מסתבר לעשות כורך לפני אכילת מצה, שהרי ביסודו הכורך כולל גם מצות מצה, ואין יעשה הכורך ואח"כ יברך על אכילת מצה, ולכן השמיט המחבר הכורך וכתב רק את המרור, ופשוט. ולכאורה נפ"מ בין הטעם שכתב הגר"ז שאין לו כזית שמורה לכורך, או שא"צ בזה כהר"ז, באופן שיש לו ב' כזיתים, ברם בפמ"ג שם כתב דבכה"ג יאכל כזית בהמוציא ואכילת מצה, והשני לאפיקומן, ולא יעשה כריכה, ובאמת כיון דכריכה אינה אלא לזכר, לפור' י"ל שיעשה כריכה בשאינה שמורה, ועפ"י הראשונים הנ"ל, וצ"ע. ולשי' הגר"ז לפור' יעשה אפיקומן בכריכה, ואין בזה חסרון טעם מצה, וכדחזינן ברא"ש דקשיא ליה רק בשאינה שמורה, וראה מש"כ בס"ד באוצר מפרשי התלמוד פסחים קיט, ב הערות 53-56. וי"ל נפ"מ בין ב' הטעמים, בהיה לו כזית א' ואכלו בתחילה שלא כפסק הרי"ף, אם עושה כריכה בשאינה שמורה. וראה העמק שאלה שאילתא עו אות ה.

242. בדפוס ליסבון איתא 'הר"ף', ובשאר הדפוסים 'הרי"ף' או 'הריא"ף', וכלפנינו הוא הנכון. וכן איתא ברבינו ירוחם נתיב ה ח"ד דף מב ע"ג בשם רבינו פרץ, וכ"ה בצרור החיים לתלמיד הרשב"א ור"פ עמ' קכח.

פסח בלבד, ראה מנח"ח מצוה כא אות א, שו"ת חת"ס או"ח סי' טו, הקדמת הגש"פ מעשה נסים, פנים יפות שמות יג, ח, עמק ברכה עמ' עו בשם הגר"ח, הגש"פ מבית לוי עמ' קי, ובעוד מקומות בשמו. וע"ע מעין החכמה על תרי"ג מצוות דף ח, א, שו"ת בנין של שמחה או"ח סי' א, שאילת דוד או"ח סי' א, או"ש פ"א מהל' ק"ש ה"ג, שו"ת תירוש ויצהר בקונטרס תפארת בנים סי' לג אות נט, המאיר לעולם ח"א סי' כה, זכר יהוסף סי' סד.

וראה ברמב"ם פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"א, 'מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר זכור את יום השבת', וצ"ב מה הכונה במה שהשווה לזכור דשבת, וראה או"ש, ובפשוטו נראה דהביאור הוא, דאין זו מצוה תמידית לזכור את יציאת מצרים, אלא המצוה היא על ליל פסח בלבד, וכלשון הכתוב זכור את היום הזה, היינו שזוכר באותו היום, אבל זכירת יציאת מצרים בשאר ימות השנה אינה מצוה עשה, והרמב"ם לא מנאה במנין המצוות, וכבר ביאר האו"ש שם בהל' ק"ש, וכיו"ב כתב בשאלת דוד הנ"ל, ששם נאמר "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים", ולא לשון צווי, והיינו שרצון התורה שתזכור, ולפיכך נקבעה פרשת ציצית בק"ש, אמנם במצות זכור בליל פסח נוסף עוד חלק במצוה, והוא להודיע לבנים, ואפילו לא שאלו, שנאמר והגדת לבנך, ע"ש ברמב"ם ה"ב, ואין כאן ב' מצוות במנין, היינו זכר והגדה, אלא ב' הצוויים הן מצות עשה אחת, ואם קיים רק את הזכור, חסר לו עדיין מצות והגדת שצריך להשלימה,

כאשר יוכל להשלים, ואם א"א לו להשלים, ה"ז יוצא בזכור גרידא. ועי' היטב במנח"ח שם שביאר הרבה בהלכה זו, ועי"ש בשם הצ"ח ברכות יב, ב ד"ה מזכירין כעין דברי או"ש הנ"ל, וכן עוד מקורות בזה בקונטרס בשולי המנחה שעל המנח"ח שם, וכבר נתבאר בכמה מקומות בס"ד שיש הרבה כיו"ב במצוות דאורייתא שמקיים המצוה, ולא את כל חלקיה, ואין זה לעיכובא, אבל חסר לו החלק הזה של המצוה, ואפשר להשלימה אח"כ, וראה ערוגת הבושם לה"ר אברהם ב"ר עזריאל ח"ג עמ' 217. [וראה הגהות יעב"ץ ופורת יוסף מכות יא, א על תפירת התפילין שהיא מצוה ולא לעיכובא, אבל הרמב"ם פ"ג מהל' תפילין ה"א כתב מפורש דהוי לעיכובא. וראה במאמרי על מצוה שמורה ב קובץ 'בית אהרן וישראל' גליון ניסן-אייר תש"ע].

וצ"ע אם גם בבן גדול איכא מצות והגדת לבנך, ומטו משמיה דהגרי"ש כהנמן זצ"ל שמצות סיפור יצי"מ היא בגדר מצות ת"ת, אלא שצריך לעסוק דוקא בענינים אלו, וכיו"ב יש בק"ש שהוא גם ת"ת וגם מצוה בפ"ע, וכש"ג בס"ד בכמה מקומות, ואין להאריך כאן.

ובשי' הר"פ נמצא שיוצאים בהזכרה גרידא בלי סיפור, ואכן לשי' הרמב"ם אין מצות עשה במנין המצוות על זכירת יציאת מצרים, ולכן אין קושיא מה נוסף בליל פסח טפי מכל השנה. וע"ע חיי אדם כלל קל סי"א. וראה הגש"פ חוקת הפסח עמ' כז שהק' על תי' הר"פ, 'הרי בכל קידוש אומר זכר ליציאת מצרים', ושאלתו צריכה ביאור. והוא כתב 'ונראה דטעם הקידוש הוא שאומר שם זמן חירותינו והרי מברכין, ונראה שהבין שהקידוש עצמו הוי ברכה, ולא

מצוה שאין לה קצבה ידועה, ואפילו בדבור בעלמא שידבר בענין יציאת מצרים יצא, אלא כל המרבה הרי זה משובח²⁴⁵. ונקראה הגדה ע"ש (שם) והגדת לבנגד ביום החוא וכו'²⁴⁶. ועוד מפני שמגיד בה ענין יציאת מצרים והנסים ונפלאות שעשה עמנו הקב"ה באותו זמן²⁴⁷. ויש מפרשים²⁴⁸ הגדה שחוא לשון הודאה ושבת להקב"ה על שהוציאנו מארץ מצרים, כמו שמתרגם בירושלמי הגדתי היום לה' אלהיך (דברים כו, ג) שבחתי יומא דין²⁴⁹. וכן תרגמו רבינו סעדיה בערב²⁵⁰. [לז] ובשאומו²⁵¹ הא לחמא עניא עוקרין הסל או הקערה מעל השולחן, כרי

כדברינו שר"ל שיצא כבר יד"ח, אבל לא מוכן היכן יש בקידוש ברכת המצוות. 245. לע"ע לא מצאתי לדברי הרשב"א אלו במקום אחר. וטעם זה איתא גם בארחות חיים הל' ליל הפסח אות יח, וכן בחוקת הפסח הנ"ל בשם בעל המנהגות, אבל לא נמצא לפנינו. וע"ע ביבין שמועה לרשב"ץ בפי' ההגדה. וראה גבורות ה' למהר"ל פ"ו שטעם זה אינו מוכן, מאי אכפת לן שאין קצבה, והרי מ"מ היא מצות עשה. וראה לרבינו לעיל פ"י סי' י שכתב כיו"ב לענין תפילה, דלפיכך אין מברכים, ולמד כן מדברי הרשב"א אלו, ועי"ש בהערות. וע"ע שו"ת הרא"ש כלל כד סי' ב, אורחות חיים שם בתי"א, שו"ת בשמים ראש סי' קצו, וראה גם פר"ח סי' תעג ס"ו, א"ר שם ס"ק לד, חק יוסף שם, פמ"ג בפתיחה כוללת ק"ש אות ד, הגש"פ לרש"א תוספאה בחי' הלכות סי' ו, מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות מצוה א. וראה בספר מים יחזקאל (לבעל כנסת יחזקאל) עה"ת בהגש"פ שתמה על תי' זה דהרשב"א, מאי שנא מהפרשת תרומה דחטה אחת פוטר, ואעפ"כ יש ברכה, עי"ש. ואין קושייתו מובנת, דהתם אין תוספת מעשה מצוה בתוספת חיטים בתרומה, אבל בסיפור יציאת מצרים כל מה שמאריך לספר הוא בכלל המצוה. וראה

חשבונות של מצוה להאדר"ת מצוה יג. וראה הגש"פ עבודת הגפן דף טו, א מש"כ בזה. וראה עוד במבוא להגדה שלמה פי"ז עמ' 89-90. וכן עי' בהגש"פ שבח פסח, ספר החינוך מצוה כא. עוד יל"ע בעיקר תי' הרשב"א עפ"י מה שהעלו הפוסקים שאם קבעו חכמים צורת המצוה של תורה, שוב א"א לצאת יד"ח באופן אחר, ולמדו כן מתוס' סוכה ג, א ד"ה דאמר, ולדרכם י"ל שאכן לא יוצאים יד"ח אלא בהגדה כפי תיקון חז"ל. ובחוקת הפסח הנ"ל כתב עוד תי' דלא אשכחן ברכה אלא על קריאת פסוקי מקרא ולא על דברי תנאים, עי"ש, וגם זה צ"ת. ואגב, ראה במנהגי ר' חיים פלטיאל, מחקרי תפילה ופיוט עמ' 55-56, שיש סברא שצריך לומר ההגדה מתוך חומש העשוי כתיקון חכמים. 246. וכ"ה בחוקת הפסח עמ' כז. 247. ראה הגש"פ פסח אחד עמ' מו. ולא נתפרש להדיא החילוק בין פי' קמא לפי' בתרא. 248. ראה בפסח אחד שם, ועי"ש פי' נוסף שהוא מלשון 'אגדה', ומה שציין המהדיר שם. 249. כ"ה בתרגום ירושלמי שם. 250. הוא תרגום 'תפסיר' לרס"ג על התורה. 251. כ"כ בהגהת ר"פ בסמ"ק סי' קמד אות ב,

שיכירו התינוקות וישאלו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שנכלל הלילות
 אנו אוכלים מה שלפנינו בקערה, ועכשיו היא מסולקת מלפנינו. ואמרינן בפרק
 ערבי פסחים (קטו, ב) אביי הוה יתיב קמיה דרבה, הוא דקא מנכהי פתורא, א"ל
 ומי אכלינן דקא עקריתו תבא מקמן, אמר ליה פטרתן מלומר מה נשתנה.
 ופרשב"ם²⁵², והני מילי לדידהו שהשולחנות קמנים, אבל אנו שהשולחנות שלנו
 גדולים ואינו דבר קל לסלקם, אנו מסלקין הסל או הקערה שבו השלש מצות
 והמרור ושני תבשילין ודי לנו בכך. ע"כ. ובהשלמת הא לחמא עניא יחזיר הסל
 או הקערה למקומה כדי שתהיה לפניו כשאומר ההגדה²⁵³, כדאמרינן (שם לו, א)
 לחם עוני שעונין עליו דברים, וגם כדי שתהיה מצויה לפניו כשאומר מצה זו
 מרור זה. נשלם הסדר הראשון.

השולחן האמורה בגמ', שם קטו, ב, וכמש"כ
 רשב"ם שם ד"ה ואין, ותוס' שם ד"ה למה,
 והרא"ש שם סי' כט.

252. ד"ה ואין.

253. והטור שם ס"ז כתב שמחזירין הקערה
 אחרי מה נשתנה לפני עבדים היינו, ועיי"ש
 בב"ח ס"ק יב שלהרמב"ם פ"ח מהל' חמץ
 ומצה ה"ד מחזירין הקערה לפני אמירת מצה זו,
 ועיי"ש טעמא. ובסדר רב עמרם עמ' קיג איתא
 'עוקרין את השולחן ואומר הא לחמא עניא
 וכו', וכן אחרי אמירת לשאת דאיתא בני חורין,
 ומניחין את השולחן בפני מי שאומר ההגדה,
 וכהראשונים הנ"ל מבית מדרשו של רש"י, ואכן
 אינו מובן, איך יאמר הא לחמא עניא, ואין
 המצות לפניו, וצ"ע. ושמא לפי הפי' שכתב
 רבינו בסמוך שאין הכונה 'זה לחם עוני', אלא
 'הרי לחם עוני', אפשר להבין אמירה זו אע"פ
 שהמצה לא נמצאת לפניו. וראה בפי' הרשב"ץ
 על הגש"פ, וכן ביבין שמועה במאמר חמץ,
 ובדבריו מבואר ד'הא' היינו 'זאת המצה'. וענין

והביאו הב"י סי' תעג ס"ו, וכתב שם שכ"ה גם
 בהגהמ"י (דפוס קושטא) פ"ז מהל' חמץ ומצה
 ה"ג, ובשם תשובת הרא"ש כלל יד סי' ה הביא
 הב"י שמסיר המצות רק לפני מה נשתנה, וכ"ה
 בטור שם, וכ"ה בראבי"ה סי' תקכה. אבל
 בסידור רש"י סי' שפד, וכן במחזור ויטרי עמ'
 270 ועמ' 284, וספר האורה עמ' 102, נזכר
 סילוק השולחן לפני הא לחמא. וראה סידור
 ר"ש ב"ר נתן עפ"י הגאונים עמ' פד שלא נזכר
 אמירת הא לחמא עניא, ואחרי ברכה אחרונה
 על הכרפס כתב וז"ל, 'ואח"כ יגביהו השולחן
 שעליו המצה והמאכלים, ומסובבים אותו פעם
 אחר פעם, ובעודו מסולק ומסובב אומרים הא
 שתא הכא' וכו'. ובמדרש שכל טוב שמות עמ'
 128 איתא 'עוקרין השולחן ממקומו ואומר הא
 לחמא עניא' וכו', ומפורש כשי' רבינו. ובשו"ע
 שם ס"ו פסק כהרא"ש, ואכן להנך הסוברים
 שמסלקים המצות לפני הא לחמא וכו', אינו
 מובן, איך אומר הא לחמא, ואין שם לחם,
 ובשלמא לר"ש ב"ר נתן אין אמירת הא לחמא.
 וכתב רבינו עקירת הקערה ולא עקירת

פירוש ההגדה

[לח] הא לחמא עניא פירוש, כזה היה לחם עוני שאכלו אבותינו במצרים. וכתוב במחזור ויטרי²⁵⁴ אין לדקדק למה לא אמר האי לחמא, דלחם לשון זכר הוא והא לשון נקבה הוא, דהא אמרינן (ב"מ טז, א) הא גברא והא תיובתיה. ומה שנהגו לאמרו בלשון ארמית²⁵⁵, לפי שכולם היו מדברים בלשון ארמית ואין עמי הארץ מבינים לשון הקודש. ד"א²⁵⁶ כדי שלא יכירו מלאכי השרת שאנו מתפארים בכל זה ויקטרנו עלינו ויזכרו עונותינו שאין אנו ראויין להגאל, שאין מלאכי השרת מכירים לשון ארמית כמו שפירשנו בקדיש²⁵⁷. ואם תאמר מהו די

כדי שיבינו אותו הכל, כי בלשון זה היו רגילים לדבר בבבל. ויש כמה דעות על זמן מתקני זה הנוסח, ראה הגש"פ ותולדותיה (לר"ד גולדשמידט) עמ' 7-8. וע"ע מבוא להגדה שלמה פי"ט עמ' 109, ויש שם עוד מקורות בפי' הקדמונים על לשון הארמית. וע"ע חוקת הפסח עמ' סג בב' הפירושים, וכן זבח פסח לר"י אברבנאל, הגש"פ מי מגידו לבעל אפיקי יהודה. וע"ע כתבי ר"י שור אגדת יעקב על הגש"פ עמ' פא. [ואגב לפו"ר יש לשאול, דבמתני' סוטה לח, א איתא 'אלו הנאמרין בכל לשון, ואלו הנאמרין בלה"ק בלבד', ואמאי לא נזכר שם דין הגש"פ שהיא מצוה דאורייתא, והפוסקים הביאו מהר"א מלונדריש שסיפר לבני ביתו סיפור יצי"מ בלשון לע"ז כדי שיבינו].

256. וכן הביא טעם זה הריטב"א. וראה על ענין זה בתשובות רבי אביגדור קרא, נדפס בקובץ 'מוזכרת נישואין' (י' הרשקוביץ) עמ' סט. וע"ע תיקון חג הפסח עמ' סב-סג.

257. ראה לעיל פ"ח סי' טו והערות שם, מה שהק' הראשונים על טעם זה.

זה נתבאר בס"ד במאמרי על 'לחם משנה בליל הסדר', בקובץ 'מוריה' גליון שכט-שלא ניסן תשס"ז.

254. לע"ע לא מצאתי במחזור ויטרי, ראה שם עמ' 291. ובהגש"פ תורת חיים ציין המהדיר שכן נמצא במחזור כת"י והוא מיוחס למחזור ויטרי, עי"ש שהעתיק לשונו. וראה בסידור ר"ש סופר בסדר ההגדה עמ' ד מש"כ על דברי רבינו.

255. בפי' רי"ד כתב 'וזה הלשון בבבל שכל לשונם לשון תרגום'. ובפי' ראב"ן כתב 'אינו מן האגדה, אלא בבבל שהיו מדברים לשון ארמית היו אומרים אותו כדי שיבינו הכל טף ונשים וישאלו מה נשתנה' וכו'. וע"ע ראבי"ה סי' תקכה, ושבלי הלקט סי' ריח, ויש שם כמה טעמים על האמירה בלשון ארמי. וראה ראבי"ה שם הטעם שהסיום 'לשנה הבאה בני חורין' הוא בלשון עברית. וע"ע אורחות חיים הל' ליל הפסח בפי' ההגדה, פי' הגש"פ להריטב"א, וכתב שם 'והנכון לפי שזה אינו מסדר המשנה אלא מתיקון האמוראים, תיקונוהו בלשון בבלי

אכלו אנהתנא בארעא דמצרים, כי (שמות יב, לט) ויאפו את הבצק לא היה אלא אחר יציאת מצרים. ופירש ה"ר יהוסף האזובי בשם בן עזרא²⁵⁸, שהיה שבוי בהודו, והיו מאכילין אותו לחם מצה, ולא נתנו לו לעולם חמץ, והמעם מפני שהוא קשה ואינו מתעכל במהרה בחמץ, ויספיק ממנו מעט, וכן היו עושים המצרים לישראל.

כתב רב מתתיה²⁵⁹, מה שנהגו לומר כל דכפין ייתי ויכול כך היה מנהג אבות שהיו מגביהין שולחנותם ולא היו סוגרין דלתותיהם, והיו אומרים ככה כדי שיבאו ישראל העניים שביניהם לאכול, ולקבל שכר היו עושין זה, ועכשיו שנעשו שכיני גוים יותר משכיני ישראל, מפרנסין אותם בתחילה קודם כדי שלא יחזרו על הפתחים, ואחר כך מגביהין את השולחן ואומרים כמנהג ראשונים. ע"כ. ואמרין במסכת תעניות (ב, ב), רב הונא כי הוה אכיל הוה פתח הכי, כל דכפין ייתי ויכול. ובלייל פסח יש הוצאה גדולה, ואין ביד העניים לקנות די ספוקם, על כן נהגו לומר כל דכפין ייתי ויכול, כלומר מי שהוא רעב ואין לו מה יאכל יבא ויאכל עמנו. כל דצריך ייתי ויפסח פירוש, שאיפשר שיש לאדם פת אורז ופת דוחן ואינו רעב שהרי יש לו מה יאכל, ואין לו מצות מצוה וצרכי הפסח כגון חרוסת ומרור ויין לארבעה כוסות, לכך אומר וכל דצריך ייתי ויפסח, כלומר יבא ויעשה סדר הפסח²⁶⁰. ואחר כך מדבר על לבם ואומר להם לא תבושו אם

מצרים, אבל בתוך תחום ארץ מצרים אכלו הבצק, ויעו"ש הערת המהדיר בשם מהר"ל וריעב"ץ. וראה בפ"י הגש"פ בספר יעלת חן עה"ת (לרי"א תאומים בעל שו"ת גור אריה יהודה). וע"ע תורה שלמה פ' כי תשא כרך כב מלואים סי' ה.

259. כ"ה בהל' הרי"צ גיאת ח"ב עמ' קא, והובא באוצר הגאונים פסחים חלק התשובות סי' שד. וראה חוקת הפסח עמ' סה.

260. וראה גם מאמר חמץ להרשב"ץ בספר יבין שמועה, וע"ע מחזור ויטרי סי' צז, פי' הרי"ד

258. כ"כ באורחות חיים שם, ושם מפורש שהוא רבי אברהם בן עזרא, וראה הגדה שלמה עמ' ה. וראה חוקת הפסח עמ' סד-סה מה שהוסיף לפרש עפ"י הקדמה זו. וראה גם להאברבנאל מש"כ בשם ספר המסעדים לרבי יצחק הישראלי כעין דברי ר"י האזובי. וראה הגש"פ 'פסח אחד' (לקדמונים) עמ' נא שכתב על דברים אלו, 'ואיני יודע מאין לו זו, והנראה לי כי במצרים אכלוהו, כי ביום אחד לא יכלו לצאת מתחום מצרים, ומה שכתב אשר הוציאו ממצרים, ר"ל מעבדות, כלומר מבין אומת מצרים, כמו ומצרים נסים לקראתו, וינער ה' את

אתם סמוכים על שולחן אחרים, השתא הבא, השנה הזאת אתם כאן, לשנה הבאה תהיו לשלום בארץ ישראל, הא שתא הבא עבדי, השנה הזאת אנחנו ואתם משועבדים, לשנה הבאה יבא המשיח ונחיה אנחנו ואתם משוחררים, כדאמרינן בראש השנה (יא, א) בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל.

ויש מפרשים כל דכפין ייתי ויכול, כל מי שהרעב עצמו בערב הפסח כדי לאכול מצה בתאבון, יבא ויאכל מיד²⁶¹. שאסור לאכול מצה בליל פסח, כדאמרינן בירושלמי²⁶² (פסחים פ"י ה"א) כל האוכל מצה בערב הפסח כאילו בועל ארוסתו בבית חמיו, פירוש, מה בועל ארוסתו בבית חמיו לוקה אף זה לוקה. פירוש אחר²⁶³, מה בלא אינה מותרת לבעלה אלא בשבעה ברכות, כדאמרינן (מסכת ב"מ פ"א ה"א) בלא בלא ברכה אסורה לבעלה בנדה, אף מצה אינה מותרת ליאכל אלא בשבע ברכות, ואלו הן, ברכת היין וקידוש היום ושהחיינו ובורא פרי האדמה וברכת היין שאומר כשמסיים ההגדה והמוציא ולאכול מצה, הרי שבע²⁶⁴.

ועי"ש טעמא דהלכה זו, ומש"כ רבינו מנוח שם.

263. וכ"כ עוד קדמונים, ראה במבוא להגדה שלמה עמ' 148, וכן ראה המנהיג עמ' תסד והערות שם. ופי' זה מוסיף שהאיסור לאכול מצה ערב פסח נמשך גם בתוך ליל הסדר עד אחרי ברכת המצה, ואילו לפי' קמא האיסור נאמר בערב פסח בלבד, אבל צ"ע אם ניתן לומר כן, ולחייב מלקות מי שאכל מצה בליל פסח לפני שאמר אלו השבע ברכות, וראה פמ"ג סי' תעא במשבצות סק"א שדן בזה. ומהא דפסחים מ, א דאמרינן 'הבצקות של נכרים' וכו', אין ראיה, דהאיסור הוא רק במצה שיוצאים בה יד"ח, אלא דלפי"ז אמאי אסור באכילה בע"פ, וכדבסמוך שרק מיני תרגימא וכו' מותר, וצ"ע. וראה המנהיג עמ' תסז.

264. בארחות חיים הל' חמץ ומצה אות קמד

על הגש"פ, המנהיג סי' עב עמ' תפה-תפו והערות המהדיר שם, וראבי"ה סי' תקכה. [ומה שהזכיר רבינו אורז ודוחן, ראה שו"ת זכר יהוסף או"ח סי' קנ"ז, וראה רמב"ם פ"ו מה' חו"מ ה"א, רצה אוכל אורז וכו', ור"ל דלא כר"י בן נורי, או מגזרת הקדמונים.]

261. צ"ל שכונת רבינו שהרעב עצמו מאכילת מצה, אבל אינו מובן, דאטו מי שעבר ואכל מצה בערב פסח, אינו חייב לאכול מצה בליל הסדר, וצ"ע. וכפי' רבינו איתא גם בהמנהיג עמ' תסה, וראה מש"כ בזה בפ"י הגש"פ למהר"ח אבולעפיה (השני), נדפס בספר אשדות הפסגה (נחמול"י) בסופו דף יט, א. וראה בסמוך לשון רבינו 'וחכמים הראשונים היו מרעיבין עצמן' וכו', אבל התם לא מיירי לענין מצה, וצ"ע.

262. וכ"פ הרמב"ם פ"ו מהל' חמץ ומצה הי"ב,

[ל"ט] וגרסינן התם (ירושלמי שם), מן המנחה ולמעלה לא יטעום כלום עד שתחשך כדי לאכול מצה בתאבון²⁶⁵, וחכמים הראשונים²⁶⁶ היו מרעיבין עצמם בערב הפסח כדי לאכול בתאבון. ומותר לטבל במיני תרנימא כגון פירות וקמנית, ומטבל בבני מעים וכיוצא בהם, שאין דברים אלו משביעין. ושותה²⁶⁷ יין שהוא מגרר חלב כדי שיאכל מצה בתאבון. ואמרין במסכת סופרים (פכ"א ה"ג) הבכורות מתענין ערב הפסח, והצנועין כדי שיכנסו למצה בתאוה. ואמרין בירושלמי בפרק ערבי פסחים (שם) דרבי לא הוה אכיל לא חמין ולא מצה, וקאמר מעמא משום דרבי בכור הוה²⁶⁸. ומעם לדבר מפני שהרג השם בכורי מצרים והציל בכורי ישראל מתוכם²⁶⁹.

[מ] מה נשתנה וכו', גרסינן בפרק ערבי פסחים (קטז, א), ת"ר חכם בנו שואלו, ואם לאו אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל את עצמו. ואפילו חכמים הבקיאים

שגם בשר לא יאכל ודינו כמצה עשירה שהוא משביע, עי"ש, ולא הובא בפוסקים.

266. ראה שם קח, א' רב ששת הוה יתיב בתעניתא' וכו', ובתוס' שם ד"ה רב ששת 'שומר עצמו מלאכול' וכו', עי"ש. וראה לעיל הערה 261.

267. שם קז, ב' רבא הוי שתי חמרא' וכו'.

268. ראה מרדכי פסחים רמז תריא, רא"ש שם סי' יט, וראבי"ה סי' תקכה, ועי"ש שלדעתו מסיק בירושלמי שרבי התענה בערב פסח לא בגלל שהיה בכור, אלא משום דאיסטניס הוה, ואי הוה אכיל ביממא לא הוי אכיל בלילא. וראה שבלי הלקט סי' רח בשם רבינו ישעיה, ועי"ש פר"ח וברכ"י סי' תע.

269. ראבי"ה שם, וכן בטור סי' תע, וראה גם המנהיג עמ' תסה, המכתם פסחים קז, ב, אורחות חיים דין ערבי פסחים אות יג.

כתב שיש תשע ברכות, והיינו דיש עוד ב' ברכות האירוסין, וכן ב' ברכות במצה, על נט"י וברכת גאל ישראל של ההגדה, וראה במבוא להגדה שלמה שם, ועי"ש שם בשם מעשה רוקח סי' לב. וראה משנ"ת בס"ד באוצר מפרשי התלמוד פסחים צט, ב הערות 93-131, והובאו שם מקורות רבים בהלכה זו, וכן ראה שם על מגין הברכות שלפני אכילת מצה, וכן ראה שם על הנידון הנ"ל במצה שאין יוצאים בה יד"ח, עי"ש. ועי"ש בפ"י הגר"א על הגש"פ.

265. במשנה פסחים פ"י מ"א איתא 'ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך', ובגמ' שם קז, ב' אבל מטביל הוא במיני תרגימא, ר' יצחק מטביל בירק' וכו', ולפיכך פ"י בתוס' שם צט, ב ד"ה לא יאכל, דלא יאכל היינו במצה עשירה, וצ"ל שכונת רבינו במש"כ לא יטעום כלום, היינו מצה עשירה, וצ"ע בפוסקים אם הביאו דברי רבינו שאפי' טעימה אסורה. ובהמנהיג עמ' תסג כתב

בהלכות פסח²⁷⁰ שואלין זה את זה מה נשתנה. הכי גרסינן אין אנו מטבלין, וכן הוא בסדר רב עמרם²⁷¹, ולא גרסינן אין אנו חייבין לטבל, דאמרינן בפרק ערבי פסחים (שם) אמר רבא²⁷² אטו חיובא אדרדקי, אלא אמר רבא הכי קתני אין אנו מטבלין, ופירוש אין אנו מטבלין, אין אנו אוכלין קודם עיקר סעודתנו וירקות אפילו פעם אחת²⁷³. הלילה הזה שתי פעמים אחת בכרפס ואחת במרור, כי הטיבול אצל רז"ל היא האכילה, כי כל מאכלם היה על ידי טיבול, בדאמרינן (שם קו, ב) אבל מטבל הוא במיני תרנימא, השמש מטבל בבני מעים. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות והלילה הזה מרור פירוש שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות מתוקים והלילה הזה מרור. ואם תאמר וכי בשאר לילות אי איפשר בלא אכילת שאר ירקות, אלא ר"ל שבכל הלילות אנו מחזירין אחר שאר ירקות שהן טובות לאכילה ומתוקות יותר ממרור²⁷⁴.

שהאומר כן שיכוש הוא בידו, והובא גם בפי' ההגדה מכת"י בהגש"פ ראב"ן עמ' כז. ברם במנהגי מהרי"ל (מהדורת מכון ירושלים) עמ' קה כתב 'אמר מהר"י סגל, בנמוקי הר"ר שמחה כתב שגם יכולים לומר אין אנו חייבים לטבל, דמה שהגיה בגמ' שאין לומר חייבין היינו משום הקושיא וכי חיובא לדרדקי, אבל לגדולים שייך חיובא', וכבר פי' לנכון באוצר מפרשי התלמוד שם, שרבינו שמחה אינו מפרש כרשב"ם שהקושיא היא שטיבול ראשון אינו חיוב, וכפי שבאמת נתקשו בזה המפרשים, דאטו היכרא לתינוקות אינו חיוב, אלא הפי' הוא כמו שמבואר בפירש"י על הגש"פ, שהרי הנער שואל כל אלו הדברים, והוא אינו יודע שהוא חיוב, ולפיכך סובר רבינו שמחה שאם גדול שואל יכול שיאמר 'אין אנו חייבים', ואעפ"כ לא ניחא ליה לרש"י שם בנוסח זה. וע"ע אליה רבה סי' תעג ס"ק לג וחק יעקב שם ס"ק לה.

274. עפ"י רשב"ם שם. ושאר השאלות במה

270. כע"ז בסדר רב עמרם עמ' קיג, ולפנינו בגמ' 'שני ת"ח היודעים בהלכות הפסח' וכו'. [ועל ארבעה בנים, ראה עקידה פ' בא סי' לח].

271. שם.

272. לפנינו 'רב ספרא'.

273. וכ"ה מסקנת הגמ', ולפנינו הגירסא 'מתקיף לה רב ספרא חיובא לדרדקי, אלא אמר רב ספרא ה"ק אין אנו מטבלין אפי' פעם אחת' וכו'. ונוסח רבינו 'מטבלים', ולפנינו בגמ' 'מטבילין'. ומפרש רבינו שכונת השאלה היא על אכילת הירקות קודם הסעודה, ולפ"ר אינו מובן, שהרי רק כרפס הוא קודם הסעודה, אבל מרור הוא בתוך הסעודה, וצ"ל דכונתו קודם עיקר הסעודה, וגם מרור אע"פ שנאכל בתוך הסעודה, מ"מ הוי לפני עיקר הסעודה, וראה שבלי הלקט סי' ריח דרגילין לאכול הירקות בתוך הסעודה, ובחוקת הפסח עמ' עב כתב 'אלא אחר הסעודה'. ומש"כ רבינו שאין גורסים 'אין אנחנו חייבים לטבל', ושכך הוא עפ"י הגמ' שם, כ"כ רשב"ם שם ד"ה אחר אמר,

עבדים היינו לפרעה במצרים זו היא תשובה לשאלת מה נשתנה, כלומר לפי שהיינו עבדים לפרעה, ועל כן אנו אוכלין מצה ומרור כאשר אכלו הם²⁷⁵. ותנן בפרק ערבי פסחים (קטז, א) מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ופליגי בגמרא מאי גנות, אביי²⁷⁶ אמר מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ורבא אמר מתחיל²⁷⁷ עבדים היינו לפרעה במצרים, רבא סבר²⁷⁸ כיון שכל ענין היום הוא יציאת מצרים, אין לנו להזכיר גנות אחר כי אם אותו עבדות של מצרים, ואביי סבר כיון שבידינו להזכיר גנות ושבח של מצרים, להודיע כמה שבחו של מקום כי מאשפות ירים אביון, יש לו להזכיר גנות כי אבותינו היו עובדי עבודה זרה, ואין גנות בעולם בזה, וגדול הוא מגנות של עבדות, ואע"פ כן קרבנו המקום לעבודתו²⁷⁹. ואביי ורבא

276. לפנינו שם 'רב אמר וכו', [ושמואל] אמר 'וכו', וראה דק"ס שם. וראה מבוא להגדה שלמה עמ' 19 נוסחת הגמ' עפ"י שבעה כתבי יד, ושאר מקורות בקדמונים ודפוסים עתיקים.

277. בחלק מהדפוסים 'מתחילה'.

278. דברי רבינו הם עפ"י התפילות והברכות ח"ב עמ' קכב-קכג. ועיקר הענין להתחיל בגנות ולסיים בשבח, ראה בפ' רבינו מנחם פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"ד, שלא התבאר מן התלמוד המקור, ומן התורה למדוהו, ועי"ש שהביא כמה מקראות.

279. ובפ' התפילות והברכות הוסיף עוד 'ובאין ומזולזין מדור לדור עד שמזכירין גנות ושבח דיציאת מצרים, ולא דקדקתי עם ישראל כמו שדקדקתי עם אברהם, ולכן יש להתחיל מתרח ואברהם להזכיר שבח של יציאת מצרים כמה היה גדול, וכו', ועי"ש עוד. ומבואר בדבריו דלדעה זו מתחיל גם בגנות של אבותינו וגם של יציאת מצרים, ולא כדעה הראשונה שמזכירים רק של יציאת מצרים, וכך מפורש בהמשך דבריו שם, עי"ש שהאריך.

נשתנה לא ביאר רבינו, וצ"ת. ובכתב יד גסטר מופיע נוסח מה נשתנה בשלימותו, עם הביאור החלקי מופיע לפנינו, וז"ל 'מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אין אנו חייבין לטבל אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים. שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין, הלילה הזה כולנו מסובין'.

275. וכ"כ באורחות חיים עמ' קפב 'כאשר אכלו אבותינו', ואינו מובן, דלא מצינו שאבותינו אכלו מרור, אלא שמררו את חייהם, וצ"ע. ושמה הכונה היא שאכלו מצה ומרור עם הקרבן פסח בליל יציאתם ממצרים, וראה בסמוך ציון 286 ברבינו. אלא שלפ"ז צ"ע אמאי הוצרך רבינו לעיל לפירושו של ר"י האיזובי שהמצרים האכילו את בני ישראל מצות במצרים, ולא פי' בפשיטות שאכלו מצות ביציאתם ממצרים, וכמו שבאמת פי' כמה מהאחרונים, ראה למהדיר הגדה 'פסח דורות' שם שהביא ממהר"ל וכן ריעב"ץ, וראה לעיל הערה 258.

הלכה כרבא²⁸⁰. ועוד דאמר ליה רב נחמן לדארו עבדיה, עבדא דמפיק ליה מאריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא טובא מאי בעי למיעבד, א"ל בעי אודויי ושבוחי טובא, מיד פתח ואמר²⁸¹ עבדים היינו לפרעה במצרים (פסחים שם). ולפי שהלכה כרבא ואף ר"נ סבר כותיה, לכך מחבר הגדה זו חבר תחילה כרבא ואחר כך כאב"י²⁸². ומזכירין תחילה פסח מצה ומרור לסדרו של רבא²⁸³, ואחר כך

בביאור שי' ר"ח. וראה גם בפי' הריטב"א על הגש"פ כאן.

281. לא הזכיר רבינו מה שכתוב לפנינו בגמ' שם 'א"ל פטרתן מלומר מה נשתנה', ואכן ליתא בכמה כת"י בש"ס, ראה דק"ס שם, ובהערות ציין שגם לפני רבינו לא היתה גירסא זו, וה"ט, דהגדה וסיפור יציאת מצרים, צריך שיהיה דרך שאלה ותשובה, וראה מבוא להגדה שלמה פ"ג עמ' 33-35. וראה בפי' הרי"פ פרלא לרס"ג עשה לג שהעלה בשי' קדמונים, שאין חיובא דאורייתא בסיפור יציאת מצרים אלא אם הבן שואל, ולפיכך עושים השינויים כדי שישאל ויתחייב במצות עשה של תורה, עיי"ש. ואולי י"ל דמה"ט גם שואל לעצמו הוי נמי דאורייתא, והעיקר שיבוא הסיפור בדרך תשובה, וראה מנח"ח מצוה כא אות א, ועמק ברכה עמ' עז בשם הגר"ח, וראה ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ב שחוזר הקורא ואומר מה נשתנה וכו', וראה הגדה שלמה במבוא פ"כ עמ' 113, וכן גנזי שכטר ח"ב עמ' 259. [ואולי יש להביא דמיון לדברינו דשואל לעצמו הוי נמי בגדר תשובה לשאלה, עפ"י מש"כ בס"ד במקו"א בביאור דברי הרמב"ם לענין תביעה בשבועת הפקדון, דתביעת עצמו אקרי תביעה].

282. ולא כהרמב"ם בהלכותיו, אלא כמו בסדר ההגדה, וכנ"ל.

283. בסיום חלק זה של ההגדה נאמר 'שיש מצה

280. והיינו עפ"י גירסתו דנחלקו בגמ' אב"י ורבא. וס"ל לרבינו דאע"פ שהלכה כרבא, מ"מ עבדינן גם כאב"י, אלא דהואיל והלכה כרבא, יש להקדים סדר ההגדה שלו, וכן מפורש בפי' התפילות והברכות שם, אלא שגירסתו בגמ' שנחלקו בזה רב ורבא, והלכתא כרבא דהוא בתרא. ואולי לשי' רבינו אע"פ שאומרים שניהם, מ"מ בדיעבד יצא יד"ח בהחלק הראשון, כיון שהלכה כרבא, וצ"ע. ברם בכמה כת"י ליתא הכא 'אב"י' אלא 'רב' כלפנינו בש"ס, ומה שכתב רבינו 'דאב"י ורבא הלכה כרבא', אכן צ"ל הלכה כרבא גם בפלוגתא שלו עם רב, כיון שהוא בתרא, וראה הגש"פ 'פסח אחד' (לקדמונים) עמ' ס-סב והערות המהדיר שם. ובפי' רבינו חננאל כתב 'והאידיגא עבדינן כתרונהו', וכ"כ הרי"ף דף כה, ב מדפי הרי"ף, והרא"ש סי' ל, ועוד ראשונים, וכן יעויין ברמב"ם פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"ד שיש לומר את שניהם, אבל מפורש בדבריו שמתחיל עם 'מתחילה היו אבותינו עובדי ע"ז' ואח"כ אומר עבדים היינו, ואילו בסדר ההגדה שם הנוסח הוא דמתחיל מעבדים היינו, ראה שם, וצ"ע שסתר משנתו. שוב מצאתי במבוא להגדה שלמה עמ' 24-25 שעמד בזה, ועיי"ש שאין תירוצו מחוור. ובהגדה עתיקה מן הגניזה בספר הגש"פ ותולדותיה מתחיל 'בעבר הנהר ישבו אבותיכם' וכו'. ועיי"ש בהגדה שלמה עמ' 17-19 בביאור שי' רבינו, ועיי"ש עמ' 26-30

פסח מצה ומרור לסדרו של אביי. ופירוש ומסיים בשבת, שהוציאנו הקב"ה ברכוש גדול ממצרים שהיינו שם עבדים.

וא"ת אם אבותינו אכלו מצה ומרור שיצאו²⁸⁴, אנו מה לנו, ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים וכו', כלומר אם חס ושלום גרמו עונות ישראל כשהיו במצרים, שהיו בהם רשעים וערב רב, לבטל חשבון הקץ שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו, כ"ש אנחנו שדורותינו רשעים, על איזו זכות היינו יוצאים²⁸⁵.

וא"ת נאכל מצה ומרור ולא נספר הענין. אפילו כולנו חכמים שכבר ידענו דרכי השם. כולנו נבונים שמבינים אנחנו הכוונה במצות. ובסדר רב עמרם גורם כולנו זקנים²⁸⁶ שכבר שמענו והגדנו זה כמה שנים. כולנו יודעים את התורה ומה שנוציא בפינו ידענוהו. אעפ"כ אנו מצווין לספר ביציאת מצרים בשמחה ובהודאה, וכל שכן שיש לנו להודיע לשאינם יודעים, שנאמר (שמות יב, כו) ואמרתם זבח פסח הוא, ובתיב (שם יג, ח) והגדת לבנך, ובתיב (שם יד) כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת וגו'. וכתוב במחזור ויטרי²⁸⁷ דלא גרסינן משועבדים היינו לפרעה במצרים, אלא משועבדים היינו במצרים. וכך נראה בעיני כי פרעה כבר היה מת. וא"ת שכך קוראים שם לכל המלכים כולם, כבר נתבטל זה השם מביניהם בימי מחבר הגדה זו²⁸⁸.

אבל כן איתא בפ"י התפילות והברכות שם עמ' קכד, ועי"ש פירוש והוא קרוב לדברי רבינו. וראה מחזור ויטרי סי' צז שגורס 'זקנים'.

287. לפנינו במחזור ויטרי שם איתא 'משועבדים היינו לפרעה במצרים', וכבר העיר כן בהגדה שלמה עמ' יג.

288. ובפ"י התפילות והברכות שם כתב וז"ל 'והיה לו לומר משועבדים במצרים, שהרי פרעה לא היה חי כל כך, אלא בשביל שכל המלכים שבמצרים שמם פרעה כמו שמצינו, ורבינו לא ניחא ליה בפ"י זה.

ומרור מונחים לפניך', ואולי לזה נתכוין רבינו, אע"פ שלא הוזכר שם פסח, ברם בנוסח זה בלבד לא יצא יד"ח עד שיגיד על שום מה אוכלים פסח מצה ומרור. וצ"ע. ולפיכך צ"ל דעל שום מה עולה על שתי הנוסחאות, ואם אומרים רק הנוסח הראשון, יש גם לסיים בעל שום מה, וצ"ת.

284. ראה לעיל הערה 275.

285. בפ"י התפילות והברכות ח"ב עמ' קכב-קכג האריך בזה, עי"ש.

286. בסדר רב עמרם עמ' קיד ליתא לגירסא זו,

ה"ג וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח ולא גרסינן וכל המספר ביציאת מצרים²⁸⁹, רביון שהיא מצוה עלינו לא אמרינן בה הרי זה משובח, אלא מחוייב הוא לעשות מה שנצטווה, אבל להא דגרסינן וכל המרבה לספר ניהא, וה"ק, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, ואפילו בדבור בעלמא שידבר מענין יציאת מצרים יצא ידי חובתו, וכל המרבה לספר הרי זה משובח. ואנו מביאין ראייה ממעשה דרבי אליעזר וחביריו שהיו חכמי הדור, ואפילו הכי ספרו כל הלילה ביציאת מצרים²⁹⁰. בבני ברק שם מקום. וא"ת נזכור ביום שנאמר (דברים מז, ג) למען תזכור את יום צאתך וגו', אך בלילה לא מצאנו זכירה²⁹¹, לכך דורש עתה ימי חיך הימים כל להביא הלילות.

אמר רבי אליעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא אמר בן שבעים שנה, אלא שקפצה עליו זקנה, כדאמרינן בירושלמי דברכות (פ"ד ה"א) שלא היה כי אם בן י"ג שנה²⁹², ובשביל שלא יבזוהו כשנתמנה נשיא, ושמא לא יהיו דבריו מקובלים, נעשה לו נס לכבודו מן השמים, וכאן לו י"ג שורות של שער לבן כמנין שניו והיה דומה לאיש שיבה. ולא זכיתי ולא נצחתי²⁹³, כמו זכנהו לרבנן (גדה

באורחות חיים כתוב כדברי רבינו, וכן מפורש יותר בפ"י התפילות והברכות שם, 'לפי דכתוב למען תזכור את יום צאתך ומשמע ימים ולא לילות', ואכתי צ"ע. ועי"ש טעם נוסף, וכן באורחות חיים יש טעם נוסף. ועי"ש גם סידור רש"י סי' שצ ושכלי הלקט סי' ריח בשם רבינו אפרים קלעי [הוא תלמיד הרי"ף, והועתק לספר רבינו אפרים עמ' 221].

292. לפנינו בירושלמי שם איתא שהיה בן ט"ז שנה, ובתלמודין ברכות כח, א איתא בן י"ח שנה, ובפ"י התפילות והברכות איתא ט"ז שנה, וכן בסמוך מנין שורות השערות כמנין השנים.

293. וכ"ה בעוד ראשונים, ראה שכלי הלקט

289. ראה בהגדה שלמה עמ' טו בחילופי נוסחאות והערות וציונים שאכן היתה גירסא 'וכל המספר' וכו', ולפיכך בא רבינו לשלול אותה גירסא.

290. וכ"כ הרבה ראשונים, ראה רשב"ם וריטב"א על הגשפ, ובהגדה שלמה שם ציין מקורות רבים.

291. אינו מובן, אמאי נאמר שבלמען תזכור את יום וגו', שמענו שהמצוה היא רק ביום ולא בלילה, ואטו משום שנאמר את יום צאתך, משו"ה הוי רק ביום, ומה ענין זל"ז. ומקור דברי רבינו באורחות חיים ח"א בפ"י ההגדה אות לח ורשב"ם שם, ואכן לשון רשב"ם מובן דקאמר 'דנזכור ביום דכתיב כל ימי חיך', אבל

לה, ב), מאן דזכי למלכא (סנהדרין לט, א), לשון נצוח, כלומר לא נצחתי לחכמים בבח גמרא ותלמוד. שתאמר יציאת מצרים בלילות שאני הייתי אומר אותה בלילות והם חולקים עלי, ולא יכולתי לנצחם בדבר זה, לפי שהייתי יחיד והם רבים ואין דבריו של אחד במקום שנים²⁹⁴. עד שבא בן זומא ודרש כל ימי חיך ימי חיך היה לו לכתוב, כל למה לי, לרבות יציאת מצרים בלילות. שלא היו נוהגין לומר פרשת ציצית שכתוב בה יציאת מצרים בקריאת שמע של ערבית, לפי שאינה נוהגת אלא ביום, כדאמרינן בברכות בפרק היה קורא בתורה (יד, ב) במערבא אמרי הכי דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת, והיינו דקאמר רבי אלעזר לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות. ויש מפרשים²⁹⁵ ולא זכיתי למצוא ראייה לדברי מן הכתוב לאומרה.

ברוך המקום שנתן תורה לישראל²⁹⁶ רז"ל²⁹⁷ בנו שמו של חקב"ה מקום לפי שחוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. כמו שנקרא ג"כ מעון, שנאמר (דברים לג, כו) מעונה אלהי קדם²⁹⁸. ותמצא כי מקום עולה למנין יהו"ה בחשבון הגדול,

פרשת ציצית בלילה עד שדרשה בן זומא, וראה רשב"א וריטב"א ברכות יב, ב בשם הראב"ד, ומש"כ על דבריו, ובדברי המהדירים שם. וע"ע רבינו אפרים עמ' 221, וכן בהגש"פ חוקת הפסח עמ' פא-פב. וראה סידור ר"ש סופר בסדר ההגדה עמ' י מה שהעיר על פי' רבינו. וע"ע תיקון חג הפסח לתלמידי הר"י וחכמי קטלוגיה עמ' עב.

296. כ"ה בפי' התפילות והברכות ח"ב עמ' קכה, וראה שבלי הלקט סי' ריח.

297. ראה בראשית רבה סח, ט.

298. ועי' פי' הריטב"א להגש"פ, וראה חוקת הפסח שם שהאריך והביא מפי' רבינו יונה, ומהרמב"ם פ"א מהל' יסודי התורה ה"י. וראה גם תיקון חג הפסח שם.

בשם רבינו אפרים הנ"ל. [נראה רבינו אפרים עמ' 332-333].

294. אינו מובן מה שהביא כאן מימרא זו שהיא לענין עדים, שאין דבריו של אחד במקום שנים, והכא הנידון איך קי"ל להלכה, והיה לו להביא הכלל דיחיד ורבים הלכה כרבים. ובסידור רש"י סי' שצ איתא 'ואין דבריו של יחיד במקום רבים'.

295. ראה רמב"ם בפיה"מ ברכות פ"א מ"ה 'לפי שלא היה בן שבעים, כי אם צעיר לימים, אלא שהיה מרבה להגות וללמוד ולקרות לילה ויומם עד שחלשו כחות גופו ונזדקן, ונעשה כזקן בן שבעים שנה, והרי החלה בו הזקנה ברצונו כמו שנתבאר בתלמוד, לפיכך אמר בתמיהה אני על אף רוב השתדלותי והתחברותי עם החכמים לא זכיתי לדעת הרמז בכתוב על חובת קריאת

מנה ה' עשרה פעמים והה' חמשה פעמים והו"ו ששה פעמים והה' חמשה פעמים יעלה למנין מקום²⁹⁹. מפני שעתה הוא מתחיל לדרוש פסוקים אמר ברוך המקום וכו', כאדם שרוצה לדרוש ואומר בשם ה' אל עליון ואחר כך מתחיל לדרוש³⁰⁰. שנתן תורה לישראל פירוש לדרוש הפסוקים הסמוכים³⁰¹, שהרי מצאנו ארבעה פסוקים חלוקים זה מזה על שאלת דורות הבאים, ונכולם כתיב בן, ויש לתמוה מה אלו השאלות הארבעה, על בן דרשו רז"ל כי הם כנגד ארבעה בנים חלוקים זה מזה, אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לישאל. וא"ת סדר המקראות אינו כתיב כך, כי של חכם הוא כתוב בפרשת ואתחנן (דברים ו, כ), ושל רשע ושל תם ושל שאינו יודע לשאול כתובים בפרשת בא אל פרעה (שמות יב, כו; יג, ח-יד), אך של שאינו יודע לשאול הוא קודם לשל תם³⁰², והיה לו לתפוש סדר המקראות. וי"ל שרצה להזכירם בסדר חכמתם, בתחילה חכם, ואחריו רשע שגם הוא חכם ומתוך זדון לבו מרשיע, ואחריו תם שאינו חכם ממש אלא יש בו קצת חכמה לשאול, ואחריו שאינו יודע לשאול שאין בו חכמה כלל.

חכם מה הוא אומר בפרשת ואתחנן כתוב (דברים שם) כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם, בבן חכם הכתוב מדבר, שיודע לדבר ולשאול בלשון נבונה. ואין לומר כאן הרי הוציא את עצמו מן הכלל שאמר אתכם, שהרי כתוב ה' אלהינו. אם כן מהו אתכם, כלומר אתם שיצאתם שיהיה הדבר לצרככם³⁰³. עדות³⁰⁴ הם דברים שיש להם מעם, שהם עדות על גאולת מצרים, כגון מצה זכר ללחם עוני³⁰⁵ ומרור זכר לוימררו

303. מקור הדברים בסידור רש"י סי' שצא, ושם כתוב 'ומה אתכם, כלומר, אתם שיצאתם ממצרים שהיה הדבר עליכם'. ובמחזור ויטרי סי' צה מבואר יותר 'ואין כאן לומר שהוציא עצמו מן הכלל דכתיב אתכם, דהא כתיב ה' אלוקינו, ומה אתכם, אתם שיצאתם ממצרים שהיה הדיבור אליכם', וכיו"ב בפי' הרוקח על הגש"פ.

304. מקור דברי רבינו בפי' התפילות והברכות שם עמ' קכו.

305. ראה דברים טז, ג.

299. ראה תורה שלמה בראשית כח, יא אות מז והערה שם בשם מדרש הביאור ומדרש החפץ, והגדה שלמה עמ' יח-יט.

300. ראה פי' הריטב"א.

301. כ"ה בפי' התפילות והברכות שם, וראה חוקת הפסח שהרחיב הביאור בדברי רבינו.

302. היינו, סדר הפסוקים בפרשת בא הם 'רשע' (יב, כו), 'שאינו יודע לשאול' (יג, ח), 'תם' (שם יד), וכמו שמבאר רבינו לקמן. וזהו מלבד הבן החכם שאינו לפי הסדר כלל, אלא בפר' ואתחנן.

את חייהם³⁰⁶. חוקים הם הלכות שיש בפסח שאין נראה להם טעם, כגון (שמות יב, מו) ועצם לא תשברו בו³⁰⁷. והמשפטים³⁰⁸ כגון ערל לא יאכל בו (שם מח) ושאר דקדוקי סופרים בענין חמץ ומצה. הבן החכם הוא רוצה לדעת עיקר הדברים. העדות בחולם בין הדל"ת והו"ו. והחוקים בו"ו בתחילה. אף אתה אמור לו כהלכות הפסח מה ענין תשובה זו לשאלה זו, פרש"י³⁰⁹ כי כששאל החכם מה החוקים, כלל בו, כיון שעיקר היום בפסח למה אנו אוכלים חגיגה קודם הפסח, הלא הפסח עיקר. אנו משיבין לו כי אנו עושים זה כהלכות הפסח שאין נאכל אלא על השובע, לפי שאין לאכול שום דבר אחריו כדי שישאר טעמו בפינו. ומתוך הטעם³¹⁰ נזכיר טעמי מצות הפסח ונספר בהם כל הלילה. אין מפטירין לאחר הפסח אפיקומין כלומר³¹¹ אין עושין סלוק ולא סיום לאכילה

306. ראה שמות א, יד.

307. בספר החינוך מצוה טז יהיב טעמא לעצם לא תשברו בו, וגם הרמב"ם במורה נבוכים ח"ג פמ"ו נתן טעם ללאו זה, עי"ש. ובפי' התפילות והברכות שם כתב שגם שני חבורות אין לו טעם, ואילו החינוך מצוה טז יהיב גם לזה טעם, עי' עליו, וראה גם מו"נ שם מש"כ.

308. בפי' התפילות והברכות שם כתב 'והמשפטים משמע דברים אחרים הנטפלים עמו כגון על מצות ומרורים יאכלוהו, וכל זה אינו בפסח מצרים, פסח דורות מנין, וזה אין אנו רואים בתורה, וזה שאלת חכם וכו', ועוד שם 'שתפרש לו הלכות הפסח וכו', שכל אלו הם דרשות או דרשא גמורה או אסמכתא עפ"י דרשא, וכנראה זוהי גם כונת רבינו שדבריו באו בקצרה. וראה בפי' הרשב"ץ ביבין שמועה שמחלק בין עדות וחוקים ומשפטים באופן אחר, עי"ש.

309. ראה סידור רש"י סי' שצא, וכן בפירש"י על ההגדה, ובשבלי הלקט סי' ריח הביא כיו"ב בשם רבינו קלונימוס.

310. טעם זה ליתא ברש"י ושבלי הלקט הנ"ל, וראה בספר המאור, רמב"ן במלחמות, והר"ן פסחים קיט, ב בטעמא דהך דינא, וכן ראה בהשלמה שם בשם הראב"ד, ויש גם בעוד קדמונים, ראה מש"כ בס"ד באוצר מפרשי התלמוד שם הערות 15-37. והרמב"ם בפ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ט כתב 'כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו, שאכילתן היא המצה'. וראה מלמד התלמידים פ' צו שכתב 'לפי שהטעם ההוא מזכיר טעם המצה וסיבתה ומעיר האדם עליה והיא עיקר המצה'. וע"ע תיקון חג הפסח. ודין אכילת פסח על השובע כתב הרמב"ם בפ"ח מהל' קרבן פסח ה"ג, וע"ע פי' הרוקח. ועל עיקר הענין למצות סיפור יציאת מצרים כל הלילה, ראה תורה שלמה פ' בא חלק יב מילואים סי' יד, וכן מבוא להגדה שלמה פכ"א עמ' 117, תוספתא כפשוטה פסחים עמ' 655.

311. ראה בערוך ערך אפיקומן, וסידור רש"י שם.

במיני מגדים כמנהג כל הסעודות, אלא בגמר האכילה אחר מיני מגדים כשנפטרים מסעודתן אוכלים כזית מבשר הפסח, ולכך אנו אוכלים עתה כזית ממצה באחרונה וזכר לפסח. ובהדיא תנן³¹² (פסחים קט, ב) בשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומין כך אין מפטירין אחר המצה אפיקומין. מפטירין פירוש מסיימין³¹³, מלשון הפטרה שמסיימין בה תפילת שחרית כמו שפירשנו למעלה³¹⁴. אפיקומין בלשון יוני קורין לא כלום אפיקומין³¹⁵. פירוש אחר³¹⁶ מפטירין לשון פתיחת פה לדבור, מלשון (תהילים כב, ח) יפטירו בשפה. אפיקומין נוטריקון אפיקו מיני מתיקה, ור"ל אין אומרים אחר אכילת הפסח אפיקו מיני מתיקה לקנוח הפה.

רשע מהו אומר בפרשת בא אל פרעה כתוב (שמות יב, כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם, בן רשע הכתוב מדבר שהרי אמר לכם ולא לו. מה העבודה הזאת לכם מפרש בירושלמי (פסחים פ"י ה"ד) מה הטורח הזה שאתם מטריחים עלינו בכל שנה לעכב את סעודתנו ולערבב את שמחת החג. ולפי שאמר לכם והוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר כלומר שלא נצטווה הוא בדבר זה³¹⁷. אף אתה הקהה את שיניו לשון חולש השינים³¹⁸, כמו (ירמיה לא, כח) ושיני בנים תקחינה, כלומר זה שכפר בעיקר הרי הוא בכלל (שמות יב, מג) בן נכר לא יאכל בו³¹⁹, ושיניו תקחינה, שרואה לאחרין אוכלים והוא אינו אוכל.

316. עי' רש"י ורשב"ם פסחים שם, ובאוצר מפרשי התלמוד שם הערה 3 הובא שכן פי' גם הרשב"ץ ואברבנאל בזבח פסח, וכן עי"ש מרע"ב על המשנה שם ומקמחא דאבישונא.

317. ראה בפ"י הריטב"א, והוסיף שם 'כי רשע בגובה אפו כל ידרוש'.

318. מלשון הפסוק (שמות יז, יג) "ויחלוש יהושע" וגו', ובתרגום 'ותבר' וכו', וראה ספר השרשים להרד"ק ערך חלש, שפי' 'שברם ורצצם', וכן היא הכונה כאן.

319. כ"ה בריטב"א, ובפי' המיוחס לרש"י להלן

312. אינו משנה. וכבר העיר כן בדפוס ורטהיימר על הגליון.

313. ראה בפ"י הריטב"א.

314. לעיל בסדר שחרית של שבת ופירושה פי"ז אות נט בשם י"א, ועי"ש בהערה 589 שכן הוא בספר המנהיג, וכן בפ"י התפילה לרוקח.

315. ראה סידור רש"י שם, וראה מקורות נוספים שכתבתי בס"ד באוצר מפרשי התלמוד שם הערות 7-8. וראה בספר התשבי לר"א בחור ערך אפיקומן, ובהגהות עזר אור לריעב"ץ שם. וע"ע שכל טוב שמות עמ' 133.

ד"א³²⁰ הקהה את שניו, כלומר הכעיסתו ואמור לו כנגדך דברה תורה (שם יג, ח) בעבור זה עשה יי' לי בצאתי ממצרים, אבל רשע כמותו לא היה כדאי להגאל. ואם תאמר³²¹ היאך דורש לגבי רשע לי ולא לו שהוא כתוב אצל בעבור זה, שהוא נדרש לגבי שאינו יודע לשאול. וי"ל אם אינו ענין לשאינו יודע לשאול תנהו ענין לרשע.

תם מהו אומר בפרשת בא אל פרעה כתוב (שם יג, יד) כי ישאלך בנך מחר

דלר"ת אינו נכלל בבן נכר, ולכן איכא קרא בפ"ע לרבות שאינו אוכל בפסח, אבל באמת אין לומר כן, שהרי ביבמות עא, א איתא דערל לבו לשמים, והיינו שאינו רוצה למול מצער המילה, אבל אינו מומר לערלות, וא"כ לא תליא בפלוגתא זו, ומ"מ נמצא שהיא מחלוקת רש"י והרמב"ם, והריטב"א ורבינו אזלי בשי' רש"י, אלא שלשיטתו אמאי פי' דכופר בעיקר האמור כאן היינו דוקא עובד ע"ז, ולעולם כל מומר למצוה כך דינו, וראה צדה לדרך על רש"י שם שחולק על הרא"מ, ולדעתו אין הלאו אמור אלא על משומד לע"ז בלבד. ותמה על רש"י, דהרי מקורו במכילתא ולמדו מקרא דערל לב ביחזקאל, ושם הכונה למשומד לע"ז, וכפי' שפי' רש"י גופיה, עי"ש. וע"ע במנח"ח שם שהביא מהטורי אבן חגיגה ד, ב דדוקא משומד לע"ז. וע"ע מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות מצוה יג, אחיעזר ח"ג סי' נ, תורה שלמה פ' בא פרק יב פסוק מג אותיות תרכד-תרכה, אבי עזרי פ"ה מהל' קרבן פסח ה"ג.

320. ראה סידור רש"י סי' שצב. וראה גם בארחות חיים בפי' ההגדה, ובפי' הרוקח.

321. הרבה מהקדמונים עמדו על שאלה זו, ראה רשב"ם, אורחות חיים, שבלי הלקט סי' ריח, עי' בדבריהם.

על 'מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו' כתב 'שכופר בעיקר הנאמר כאן היינו עובד ע"ז שהוא בלאו דכל בן נכר לא יאכל בו'. וראה רמב"ם פ"ט מהל' קרבן פסח ה"ז שהמאכיל קרבן פסח למשומד לעבודה זרה עובר בלא תעשה, ומקורו במכילתא פרשת בא, ולפז"ר יש ללמוד מדברי הריטב"א ורבינו שהכופר בעיקר הוי נמי בכלל זה הלאו, ואע"פ ששם נאמר רק משומד לע"ז. וראה חזו"א יו"ד סי' ב ס"ק יח שכתב 'ויל"ע בהא דבן נכר דכתיב גבי פסח וכו', אי דוקא עובד כו"מ הוא או כל מין וכו', וברמב"ם שם משמע דוקא עבד כו"מ הוא בן נכר, וכאמור מדברי רבינו והריטב"א יש ללמוד דכל כופר בכלל. וראה גם במנח"ח מצוה יג אות ב שנסתפק על רשע לחלל שבת או רשע לכל התורה מלבד ע"ז ושבת, איך הדין, וכתב דמלשון הרמב"ם נראה דוקא ע"ז, וכדברי חזו"א. ואכן כבר קדם בזה הרא"מ שמות יב, מג דאמנם מהרמב"ם מתבאר דדוקא משומד לע"ז, אבל מרש"י שם יב, מח שכתב דקרא אתי לרבוויי ערל שמתו אחיו מחמת מילה, דאילו מומר לערלות ה"ז בכלל בן נכר, וש"מ שלאו דוקא ע"ז, עי"ש. ובאמת פליגי בזה רש"י ור"ת, דלר"ת מי שמתו אחיו מחמת מילה אוכל בפסח, ראה יבמות ע, א בתו"י ורשב"א שם, ויראים סי' נז, וסמ"ג לאוין שנה, ונאמר אפוא

לאמר מה זאת וגו', כבן ממש שאינו יודע להעמיק שאלתו הכתוב מדבר, וזהו תם.

ושאינו יודע לשאול את פתח לו כמו (משלי לא, ה) פתח פיה לאדם³²², בפרשת בא אל פרעה כתוב (שם ה) והגדת לבנך ביום החוא לאמר, לא נאמר בזה הפסוק שאלת שום בן אלא והגדת לבנך, דרוש לו בהגדה ופרסם לו הנם.

והגדת לבנך, יכול מראש חודש אין זה מן התשובה, אלא מחבר הגדה זו כיון שהזכיר פסוק זה דורש אותו³²³. יכול מראש חודש כלומר יכול יהא חייב לדורש לו משנכנס חודש ניסן, בדרך שהזכיר משה רבינו מראש חודש³²⁴, ועוד שהרי הקדים לפסוק זה (שם ה) ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה³²⁵. ת"ל ביום ההוא יום שנאלו בו. יכול יהא חייב לדורש לו מבעוד יום כששוחטין את פסחיהן ביום י"ד הואיל ונאמר כאן ביום³²⁶. ת"ל (שם ה) בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך שתוכל לומר עליהם בעבור זה, שיהיו מונחים לפניך. ולמדנו זה³²⁷ מפני שהקדימו לומר (שם ו) מצות יאכל, וכתוב (שם

322. כ"ה בשבלי הלקט שם.

323. דרשא זו נמצאת במכילתא פ' בא עה"פ והגדת לבנך, וכונת רבינו שמחבר ההגדה קבע כאן דרשה זו, אע"פ שאין היא חלק מהתשובה, ולשון הריטב"א 'פי' אין זה מתשובת שאינו יודע לשאול, אלא כיון שתפס התנא המקרא דורש אותו, וגם לשונו צריך תלמוד, דכאמור מחבר ההגדה קבע כאן דרשת התנא שבמכילתא.

324. ראה שבלי הלקט שם, ריטב"א, מלמד התלמידים פ' צו.

325. ראה ראשונים הנ"ל, וכן רשב"ם ואורחות חיים.

326. ראה רשב"ם, אורחות חיים. והוסיף בספר מלמד התלמידים שם וז"ל 'כלומר, אחר שכתב

והיו לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערביים, וכתוב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, והיום ההוא הוא יום ארבעה עשר, תמצא שהעבודה מתחלת מבעוד יום, ולפיכך תעלה על דעתך שמצות הגדה היא ג"כ מבעוד יום'. וראה תורה שלמה שמות יג, ח אות פה.

327. כ"ה במלמד התלמידים שם, וראה גם ריטב"א. והנה ענין אמירת ההגדה בזמן שמצה ומרור מונחים לפניך, יש בה שני ענינים, דין במצות המצה שההגדה תיאמר עליה, והוא ענין לחם עוני שעונין עליו דברים, ותו חזינן שיש דין במצות ההגדה שתהא נאמרת על המצה. ובמלמד התלמידים הוסיף 'וכבר פירשו בו המפרשים מפני שאקיים זה רוצה בו כדי

יב, יח) בערב תאכלו מצות, וסוף הפסוק (שם יג, ח) עשה ה' לי בצאתי ממצרים. ד"א³²⁸ בעבור זה, זה בגימטריא י"ב מצוות שאדם עושה כליל פסח, ואלו הן, ד' בוסות חרוסת כרפס שתי נטילות ידים המוציא מצה מרור כריכה.

מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו עתה מתחיל סדרו של אביי³²⁹ שמפרש מאי ננות, מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו. ויעקב ובניו בוא"ו בתחילה. ירדו מצרים³³⁰ אין שם ה"א אחר המ"ם האחרונה³³¹.

ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא עתה מתחיל לדרוש דרשא אחרת, ואומר שהקב"ה מחשב את הקץ מלידת יצחק, כי מלידת יצחק עד יציאת מצרים ארבע מאות שנה, וזהו שכתוב (בראשית טו, יג) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו', כלומר משגולד לך זרע. ה"ג חשב את הקץ ולא גרסין מחשב את הקץ, כי חשבון זה כבר עבר.

היא שעמדה לאבותינו ולנו כלומר אותה הבטחה של בין הבתרים עמדה לאבותינו ולנו, ויצאו הם ממצרים וכאלו יצאנו אנחנו. שלא אחד בלבד עמד עלינו וכו' והקב"ה מצילנו מידם כדי להראות השגחתו בישראל מקים להם בכל דור אויבים ומציל אותם מידם. ולא גרסין אלא הקב"ה, כי אם והקב"ה מצילנו מידם. וכן הוא בסדר רב עמרם³³² ורבינו סעדיה³³³.

צא ולמד איך התחילו הצרות ליעקב. ומשום דתנן בפרק ערבי פסחים (פ"י מ"ד) ודורש מארמי אובד אבי עד שהוא גומר את כל הפרשה, הוא דורשה עתה כדאיתא בספרי (כי תבא פסקא שא). והפרשה היא ד' פסוקים סמוכים זה לזה בפרשת ויהי כי תבא אל הארץ (דברים כו, ה-ח), והיו רגילין³³⁴ לקרותם על

331. ראה הגדה שלמה שהביא מכת"י רבים המקורות לנוסחאות אלו.

332. עמ' קיד.

333. עמ' קלח. וראה בסידור ר"ש סופר בהגש"פ, שכונת רבינו להוציא מנוסחת הר"י אברבנאל בזבח פסח.

334. לשון רבינו אינו מובן, דקריאת הפרשה היא מצוה דאורייתא, וכנראה הכונה היא

שאקיים המצוות המזכירות הנפלאות שקרבו אותנו לעבודתו.

332. ראה בהגש"פ שמחת הרגל להחיד"א מש"כ על גימטריא זו, והעתיקו בהגדה שלמה.

329. פסחים קטז, א.

330. ברוב המהדורות איתא 'מצרימה', אך ממקומו הוא מוכח שזו טעות, וכן תוקן במהדורת ורשא תרל"ח.

הבכורים כשהיו מביאים אותן לירושלים. ואלו הן הארבעה פסוקים, וענית ואמרת לפני ה' אלהיך ארמי אובד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב, וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה, ונצעק אל ה' אלהינו³³⁵ וישמע ה' את קולנו וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו, ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים.

ארמי אובד אבי כתרנומו לבן ארמאה בעא לאובדא ית אבא, כי כשרדף לבן הארמי אחרי יעקב והשיגו, ואמר לו (בראשית לא, כט) יש לאל ידי לעשות עמכם רע, ולפי שחשב לעשות, חשב הקב"ה כאלו עשה, שהאומות חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה³³⁶. והשם ית' בטל עצתו. ועוד אחרים באו עלינו לבלותינו, שאחרי זאת וירד מצרימה אנוס על פי הדבר³³⁷, על ברחו ירד למצרים³³⁸, שאמר לו הקב"ה (שם מו, ג) אל תירא מרדה מצרימה, נמצא שמוכרח ירד³³⁹ לשם, עד שאמר לו (שם ד) אנכי ארד עמך מצרימה. ועוד³⁴⁰ אמרין במסכת שבת בפרק אמר רבי עקיבא (פ"ט, ב), ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של כרזל, אלא שזכותו גרם לו וירד בכבוד גדול, שנאמר (הושע יא, ד) בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבת. הדבר הוא רוח הקודש³⁴¹, שנאמר (ירמיה ה, יג) והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם. ויגר שם³⁴² שמא תאמר לא

הדבר הוא רוח הקודש, שנאמר והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם. ובדפוס ורשא איתא 'הדבור', וכן הגירסא בהגדות מאוחרות ובהגדות שלפנינו.

338. ראה רשב"ם על הגש"פ.

339. בחלק מהדפוסים 'לירד'.

340. כן הוא בפ"י התפילות והברכות, ועי"ש מה שהוסיף ביאור עפ"י דרכו.

341. כ"כ רש"י וריטב"א ועוד ראשונים.

342. ראה רש"י ושכלי הלקט וריטב"א. ודברי רבינו הם עפ"י פי' התפילות והברכות.

למש"כ רבינו שבהגדה דורשים מקראות אלו כדאיתא בספרי, וע"ז קאמר שגם מביאים בכורים היו רגילים לקרוא את הדרשות שבספרי כמו בהגדה, וכמבואר בהגהות מימוניות בסדר הגש"פ אות ב, וכן בפסקי תוס' מנחות ס' רלד, עי"ש, וכ"ה בראב"ה ס' תכד, וראה תורה שלמה ח"ט מילואים ס' ו עמ' קכ.

335. כ"ה בכל הדפוסים, אולם לפנינו בפסוק וכן בסדר ההגדה 'אלוקי אבותינו'.

336. כן פירש"י בפרשת כי תבא שם.

337. כ"ה ברוב הדפוסים, וכ"ה בהגדות קדומות, ויש לנקדו 'הדבר', וכמו שמביא רבינו להלן

בא אלא ליטול כתר מלכות, ת"ל ויגד שם. מלמד שלא ירד להשתקע פירוש לקבוע שם יישוב ולחיות כתושב, אלא לגד שם כגד ונכדי ללון ולגור בעלמא. שמא תאמר באוכלוסין הרבה ירד, ת"ל במתי מעט פירוש באנשים מועטים. ויהי שם לגוי גדול, מלמד שהיו ישראל מצויינין שם פירוש³⁴³ שהיו נראים וידועים, שיניאלא ד"ש בלע"ז, שנתאספו יחד במקום אחד ולא נפרדו בערים ולכך היו נראים גוי אחד. גדול עצום בלא ו"ו בתחילה³⁴⁴. ורב כמו שנאמר (יחזקאל טו, ז) רבבה כצמח השדה נתתיך שהיו גדילים מאליהם כצמח השדה בלא שום צער ועמל³⁴⁵. ד"א³⁴⁶ מה צמח השדה כל מה שגוזזין אותו יותר צומח, כך ישראל כל מה שהיו מענין אותם היו פרים ורבים, וכן הוא אומר (שמות א, יב) וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ. ואת ערום ועריה כלומר ערומים מן המצות, שהגיע זמן הקץ ולא היה בידם מצות, ונתן להם פסח ומילה, שמלו ביום י"ד בניסן, וזהו שכתוב (יחזקאל שם ו) מתבוססת בדמך, פירוש כב' דמים דם פסח ודם מילה. ועריה כמו דאת אמר (חבקוק ג, ט) עריה תעור קשתך, שלא קיימו מצות ברית מילה³⁴⁷.

מילה חוץ משבט לוי, שנאמר ובריתך ינצורו, והביא שי' הקדמונים שגם שבט לוי צריכים הטפת דם ברית להכנס תחת כנפי השכינה, וחלק עליהם, דהואיל ונימולו עפ"י מצוה, סגי בזה, ולא דמי לערבי מהול שאינו מצווה, הואיל ובני קטורה לא נתחייבו לדורות, כפירש"י סנהדרין נט, ב ד"ה לרבנות, עי"ש. ומשמע דלשי' הרמב"ם דבני קטורה מחוייבים לדורותיהם, א"כ סגי מילתם למילת גירות, וא"צ אלא טבילה, ראה יבמות עא, א וע"ז כז, א ופי' ר"ח שם, אלא דאכתי הם לא נצטוו על פריעה, ומה"ט אין מילתם מועילה לגירות, וראה שאג"א סי' מט. וראה רמב"ן רשב"א וריטב"א יבמות מו, א, וכן תיקון חג הפסח עמ' צז. וע"ע שו"ת תירוש ויצהר סי' קלה. ומש"כ רבינו שמלו ביום י"ד ניסן, בפשוטו

343. כן איתא ברש"י, אורחות חיים, ריטב"א, שבלי הלקט בשם יש מפרשים, ועוד קדמונים. ובפי' התפילות והברכות יש כמה פירושים נוספים, עי"ש באורך. וראה פי' הגש"פ לחכמי פרובאנס (קובץ 'הדרום' חלק לה) עמ' 29.

344. ראה בשנויי נוסחאות בהגדה שלמה.

345. כ"ה בריטב"א, וראה גם חוקת הפסח.

346. וכ"ה בריטב"א, וראה גם חוקת הפסח.

347. כ"ה בריטב"א, וראה גם בפי' הרשב"ם, והוא עפ"י המכילתא פ' בא מסכתא דפסחא פ"ה. וע"ע תנחומא וירא פרשה ד. ועי"ש בריטב"א שהאריך, והביא מהרמב"ם פי"ג מהל' איסורי ביאה ה"ב שכולם ביטלו מצות ברית

ועבשיו הולך ומספר³⁴⁸, כיון שראו המצרים שהיו ישראל פרים ורבים מאד, וירעו אותנו המצרים ויענונו, ויתנו עלינו עבודה קשה, כמו שנאמר (שמות א, יג) ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך דרשו³⁴⁹ רז"ל (תנחומא בהעלותך כג)³⁵⁰ כי בתחילה אמרו להם שיעזרו בבנין יום אחד ולא יותר, והמלך עצמו נכנס בעבודה, והם התחזקו והוסיפו אומץ לכבוד המלך, וסכום הלבנים שעשו באותו יום שמו עליהם לחק שיעשו בכל יום, וזהו מה שדרשו³⁵¹ בפרך, בפה רך. כללו של דבר מעט מעט היו מתגברים עליהם, ולפיכך נמשלו למרור שתחילתו רך וסופו קשה³⁵². בפרך מתרגמנין (שמות שם) בקשיו, וזה עבודה קשה. וירא את ענינו לשון חסרון התשמיש³⁵³, כמו (בראשית לא, ג) אם תענה את בנותי, שדרשו בו רבותינו

שדם פסח מצרים על המזוזות והמשקוף אינו נוהג ביום ובלילה, ולכאורה צ"ע, הא בלילה הוא ט"ו, והמצוה היא על י"ד, אך להאמור ניחא מב' הטעמים הנ"ל, או משום דקודם מתן תורה הלילה הולך אחרי היום, או משום דבקדשים הלילה הולך אחרי היום, והגדר הוא דאכן בלילה נמי אקרי י"ד, והיינו שבפי' זה יש חידוש, שהגדר הוא לא רק שהדין הוא שהלילה דינו כיום, אלא שגם התאריך אקרי של היום הקודם.

348. עפ"י פי' התפילות והברכות. וראה גם ריטב"א ותיקון חג הפסח.

349. עפ"י הריטב"א.

350. וראה גם שמו"ר ה, יח.

351. תנחומא שם; סוטה יא, ב.

352. ראה פסחים לט, א.

353. ראה בפי' הגש"פ לראב"ן, וע"ע אורחות חיים בפי' ההגדה.

ה"ט דמילה היא ביום, ברם ברש"י שמות יב, ו כתב, שמלו באותו הלילה. ואפשר שגם כונת רבינו כרש"י והכונה לליל פסח, אלא שלפני מתן תורה היה הלילה הולך אחר היום, וכן י"ל דלענין קרבן פסח דהוי קדשים הלילה הולך אחרי היום, ראה זכרון שמואל סי' לא בשם הגר"מ זמבה הי"ד. ואע"פ שאין מילה בלילה, אפשר דפי' זה אתיא כר"א ב"ר שמעון דמילה שלא בזמנה בין ביום ובין בלילה, ותו י"ל דביום ולא בלילה נתחדש במתן תורה, אבל לפני מתן תורה היתה מילה גם בלילה, ותו י"ל דאיתא במדרש דליל יציאת מצרים היה לילה כיום יאיר, וראה בזה בפרדס יוסף פ' בא שמות יב, כט; מב. וראה פרקי דר"א פכ"ט דביום שיצאו ממצרים נימולו, והרי לא יצאו ביום י"ד, ואם ליל ט"ו אקרי אז י"ד, אתי שפיר. ואימתי יצאו ממצרים, ראה תורה שלמה שמות יב, אותיות תרה-תרו, וראה תוס' קידושין לו, ב ד"ה ממחרת. ומה שהיו ערלים בשעת שחיטת הפסח, ראה מש"כ בחי' מרן רי"ז הלוי עה"ת פ' בא, וכן שו"ת מחזה אברהם ח"א סי' קז. וראה מכילתא פ' בא מסכתא דפסחא פרשה יא

זכרונם לברכה (יזמא עז, ב) אם תענה את בנותי מתשמיש. זו פרישות דרך ארץ שהפרישום מנשותיהם. וידע אלהים מלשון (בראשית ה, כה) וידע אדם עוד את אשתו, וזהו התשמיש, שאין אחרים יודעין בו אלא הקב"ה בלבד, וזהו וידע אלהים³⁵⁴. ואת עמלנו אלו הבנים³⁵⁵ שהם גדלים מעמל האדם ויגיעת ידיו. ואת לחצנו זה הדחק פירוש³⁵⁶ תוכן הלבנים.

ויוציאנו ה' ממצרים אין בפסוק אלהינו³⁵⁷. לא על ידי מלאך ואם תאמר³⁵⁸ והא כתיב (במדבר כ, טז) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. וי"ל כי ויוציאנו חוזר על הבורא, וכן הוא אומר (דברים ה, לו) ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים, והמלאך זה משה רבינו שהיה שלוחם של ישראל אל פרעה³⁵⁹. וא"ת³⁶⁰ כיון שהדרשה הזאת אומרת כי הקב"ה בכבודו ובעצמו חמית בכורי מצרים, ולא חמיתם על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח, אם כן מהו (שמות יב, כג) ולא יתן

ולפיכך אין לגרוס כן. וראה הגש"פ זכר צדיק עמ' קכט.

358. כן הק' ותי' הריטב"א, כמבואר בדברי רבינו, ויש שם תירוץ נוסף, עי' עליו. וראה שבלי הלקט שם בשם אחיו ה"ר בנימין. וע"ע תיקון חג הפסח עמ' קד-קה.

359. ז"ל שבלי הלקט שם, 'פירש רבינו ישעיה זצ"ל, ומשה לא היה שליח אלא לדבר אל פרעה, אבל לא היה בידו כח להוציא אלא הקב"ה בעצמו, ובפשוטו הרי שליחותו היא מהקב"ה, ולשון רבינו 'שלוחם של ישראל אל פרעה' צריך תלמוד. [ועי' ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"א והוריות פ"ג ה"א, וראה ב"מ נט, א דעונש על הונאה הוא ע"י הקב"ה ולא ע"י שליח, וראה תורת חיים שם. וע"ע סנהדרין צד, א ורש"י שם ד"ה בעצמו, ומהרש"א שם ד"ה פרעה].

360. וכן עמד בזה בשבלי הלקט שם.

354. ראה בפ' התפילות והברכות וכן בפ' הריטב"א, ושם הם ב' פירושים, כלומר, 'והאדם ידע' וגו', ותו, שאין אחרים יודעים בו, ולשון רבינו מורה שהכל ענין אחד, וצ"ב. וראה תיקון חג הפסח עמ' קא-קב.

355. ראה בשבלי הלקט סי' ריח 'ואת עמלנו אלו הבנים כמו שנאמר כל הבן הילוד וגו', הבנים קרי עמל לפי שהאדם עמל בהן בגידולן, וראה סידור רש"י סי' שצד ובפ' הריטב"א, וראה עוד בפירוש התפילות והברכות עמ' קכט 'ואת עמלנו, כל הבן הילוד, ועמל הוא מעשה ידיהם, דכתוב בבנים (קהלת ה, ה) וחיבל את מעשה ידיך'. [הנוסח בדפוס ליסבון כאן משובש, ולפנינו תוקן ע"פ כת"י הספריה הבריטית וכת"י גסטור].

356. כ"ה בסידור רש"י שם.

357. ראה הגדה שלמה עמ' מג שיש גירסא 'ה' אלוקינו', ועל כך כתב שאין פסוק כזה במקרא,

המשחית לבא אל בתיכם לנגוף. וי"ל כי מלת משחית הוא פועל תמורת השם, ודומה לה האליה והמכסה (ויקרא ט, יט) שם, המכסה אני מאברהם (בראשית יח, יז) פועל. וכל משקה אשר ישתה (ויקרא יא, לד) שם, משקה מלך מצרים (בראשית מ, א) פועל. או יהיה שם על משקל מרבית משכית, והוא הנכון. ולפי זה יהיה פירושו ולא יתן ההשחתה לבא אל בתיכם לנגוף³⁶¹. ואם תאמר אם כן מה צורך לרמים הללו הואיל ואין אנו צריכים אותן להבחנה³⁶². וי"ל כי היו לצורך זכות כדי שיהיו ראויים ליגאל, על דרך דרש ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו'³⁶³.

ביד חזקה זו הדבר ומנין שיד חזקה היא הדבר שנאמר (שמות ט, ג) הנה יד ה' הויה הנה קראה יד³⁶⁴. ובזרוע נטויה זו החרב של מכות בכורות, שנאמר (תהלים קלז, י) למכה מצרים בבכוריהם, מדקאמר בבכוריהם מלמד שקמו הבכורות על המצרים להרגם כדי שיוציאו את ישראל מתוכם כליל מכת בכורות³⁶⁵. ומנין שזרוע נטויה היא חרב, שנאמר (דחי"א כא, טז) וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים. ובמורא גדול במראה גדול, וכן תרגומו (דברים כו, ח) ובחזונוא רבא, ומהו המראה הגדול זה גלוי שכינה שנגלה להם במצרים, שנאמר (שם ד, לד) ובמוראים גדולים, אלו נוראות של גלוי שכינה³⁶⁶. ואע"פ שהיתה מצרים מלאה גלולים ומנופים³⁶⁷, אעפ"כ נראה להם, לקיים מה שהבטיח את יעקב (בראשית מו, ד) ואנכי

פרשת בהעלותך קמט, א שהק' כקושיית רבינו.

363. ועדיין אינו מבואר, שהרי מפורש בכתוב שע"י נתינת הדמים יהא היכר למשחית, והרי א"צ להבחנה זו.

364. ראה אורחות חיים בפ"י הגש"פ.

365. ראה בשבלי הלקט שם מהפסיקתא דויהי בחצי הלילה, ראה מהדורת מנדלבוים עמ' 128, והובא גם באורחות חיים שם, וראה הגדה שלמה אות רנד, ומה שצויין בהערה שם מקורות נוספים.

366. וכ"ה בסידור רש"י סי' שצד.

367. ראה בפ"י הריטב"א להגש"פ שהאריך בזה.

361. וכן תי' בשבלי הלקט שם 'שהמכה בעצמה קרי משחית כמו שנאמר בתחילת הענין ולא יהיה בכם נגף למשחית' וגו'. ובהגש"פ 'פסח אחד' הביא תי' רבינו בשם יש מפרשים, ויש שם עוד תירוץ וז"ל, 'לפי שאין דרך מלך בשר ודם שילך לבדו להנקם מצריו, כ"ש וכ"ש מלך מלכי המלכים יתברך, והיינו דכתיב וה' הכה כל בכור בארץ מצרים, ואמרו רז"ל (בראשית רבה נא, ב) כל מקום שנאמר וה', הוא ובית דינו עמו'. והמהדיר שם ציין להרמב"ן שמות יב, כג, וכן למושב זקנים שם. וע"ע פ"י הרשב"ץ. וראה תוס' השלם על התורה שמות שם פסוקים יב; כט.

362. ראה הגדה שלמה אות רמו שציין לזוה"ק

אעלך גם עלה. ואימתי נגלה עליהם, שני פעמים, אחד ביום ר"ח ניסן, שנאמר (שמות יב, א-ב) וידבר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החודש הזה לכם וגו', ובלילה בשעת הגאולה. וכמו כן ראוהו על הים. ונקרא מורא³⁶⁸ כי הרואה פני שכינה נרתע מאד ונבהל. ודרשו בסיפרי (וזאת הברכה פיסקא שנו), ולכל המורא הגדול (דברים לד, יב) זו קריעת ים סוף³⁶⁹. ושם ראו פני שכינה ואמרו זה אלי ואנוהו, מלמד שהראוהו באצבע. ואמרו רז"ל (מכילתא בשלח מסכתא דשירה פ"ג) ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי³⁷⁰.

דבר אחר ביד חזקה שתים וכו', לאחר שדרש ביד חזקה זה הדבר, ובזרוע נטויה זה החרב, ובמורא גדול זה גלוי שכינה, ובאותות זה המטה, ובמופתים זה הדם, אלו החמשה דברים כנגד חמשה דברים שזכר, הוא חוזר ודורש אותם בענין אחר, ואומר כי העשר מכות נעשו באלו החמשה דברים, שתי מכות בכל אחד מהם, כיצד, ביד חזקה לקו שתי מכות, כי הם שתי תיבות³⁷¹, ובזרוע נטויה שתים אחרות, ובמורא גדול שתים אחרות, ובאותות מיעוט אותות שתים, ובמופתים מיעוט מופתים שנים. והמון העם מתחילין מאלו עשר המכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, ומשלימין עליו ואלו הן דם וכו', ומעוות הוא, כי אלו עשר המכות אינו תחילת דבר, רק הוא דבק עם ובמופתים שתים, ור"ל כי אלו השתים שדרש הם עשר המכות וכו', והתחלה היא מאלו הן דם וכו', שהוא מתחיל ומסדרם אחר כן. וכן הוא בסדר רב עמרם ורבינו סעדיה³⁷².

רבי יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב לכך חלקן בלשון הזה³⁷³, לפי שדצ"ך הם מכות הארץ, ועד"ש מכות מקריות³⁷⁴, באח"ב מכות

371. כ"ה בפ"י התפילות והברכות שם. וראה גם תיקון חג הפסח עמ' קי.

372. לפנינו בסדר רב עמרם עמ' קיד-קטו, ובסידור רס"ג עמ' קלט לא נמצאת הוכחה למש"כ רבינו בשמם.

373. כ"ה בפ"י רשב"ם על הגש"פ, וכן באורחות חיים.

374. לא נתבארה לי הכוונה.

368. יסוד הדברים נמצא בריטב"א שם, וראה גם בפירוש"י, אבל ההסבר כי מורא איקרי כך כי הרואה פני שכינה נרתע מאד ונבהל, לא נזכר בדבריהם.

369. עד כאן איתא בספרי שם, מכאן עד 'שהראוהו באצבע' איתא בשיהש"ר ג, א.

370. ראה תורה שלמה שמות טו, ב אות נג והערה שם מקורות רבים בענין זה.

האוויר, ושתף מכת בכורות עמהן לפי שאין לה זוג, אך התשעה חלק. ד"א³⁷⁵ לפי שבספר תהילים (קה, כח-לו) לא נמנו כסדר הזה, ותאמר אין מוקדם ומאוחר בתורה, על כן בא להודיענו כי כן היו כסדר הכתובים בתורה. ד"א³⁷⁶ דצ"ך נעשה ע"י אהרן, שהמים והארץ לא לקו על ידי משה, עד"ש על ידי משה, באח"כ על ידי הקב"ה, שארבע מכות אלו אין אדם יכול לעשותן אלא הקב"ה בכבודו³⁷⁷. ובירושלמי³⁷⁸ אומר שכך היו כתובים במטה, וזהו (שמות ד, יז) אשר תעשה בו את האותות. ואמרינן בתנחומא (וארא ח) שהמטה של סנפירינון היה, וכתוב בו דצ"ך עד"ש באח"כ. וסנפירינון הוא ספיר, ותרגום ירושלמי ויסדתיך בספירים (ישעיה נה, יא) ואשכללינך בסנפירינון³⁷⁹, והיא אבן יקרה וקשה הרבה, כמו שאומר במדרש תהילים (פז, א) ויסדתיך בספירים בסנפירינון, מעשה שלקח אבן של סנפירינון והכה עליה בפטיש, נשבר הפטיש והסדן, והאבן של סנפירינון לא נשברה.

במצרים מהו אומר (שמות ח, טו) אצבע אלהים היא ובאותם מכות שלקו על הים אומר (שם יד, לא) חיד הגדולה³⁸⁰, וביר ים חמש אצבעות, תן לכל אצבע עשר מכות הרי שלקו על הים חמשים מכות³⁸¹. יש לשאול שאצבע אלהים היא לא נאמר אלא על מכת כנים בלבד³⁸², ועוד שהרי מצאנו מכת הדבר נעשית

עמ' 106, ובפי' הריטב"א, וראה תורה שלמה שמות ד, יז אות פט באריכות, וכן ראה בהגדת בעלי התוספות עמ' צא-צב, ארחות חיים בפי' ההגדה, שבלי הלקט סי' ריח, ובפי' הרשב"ץ. 379. בתרגום שלפנינו 'ואשכללינך באבנין טבין'.

380. ראה בסידור רש"י סי' שצד, ופירש"י על הגש"פ. וכ"ה בפי' הריטב"א.

381. יש בנותן טעם להביא כאן דברי רבינו לקמן בתחילת ההלל, 'תמצא במזמור זה ה' יודיין יתירות, המגביהה, המשפילי, מקימי, להושיבי, מושיבי, כנגד חמישים מכות שלקו על הים'.

382. ראה שמות ח, טו.

375. כ"ה בריטב"א, וכ"ה בפירש"י. וראה גם בפי' התפילות והברכות שם, אורחות חיים שם. 376. ראה שמו"ר יב, ד. וראה ראב"ן על הגש"פ שכתב 'ולי נראה כי דצ"ך היו ע"י אהרן במטה, ועד"ש היו ע"י משה בלא מטה, באח"כ ע"י משה במטה, ולהכי סימנם רבי יהודה כן. וצריך תלמוד אם דבריהם עולים בקנה אחד.

377. לא ברור לי מה כוונת רבינו, ומאי שנא אלו המכות מהקודמות להן. וראה פי' אברבנאל שכתב הפירושים הנ"ל, ויש לו פי' נוסף. וע"ע תיקון חג הפסח עמ' קיב-קיד. וראה כתבי ר' משה אבן תיבון, ספר פיאה סי' סח עמ' 190-191.

378. ליתא לפנינו, וראה בספר האורה לרש"י

ביד שלם, שנאמר (שם ט, ג) הנה יד ה' חזקה. תשובה, הפסוקים בכאן אינם אלא אסמכתא בעלמא והקבלה היא העיקר³⁸³.

רבי אליעזר אומר כל מכה של מצרים היתה של ארבע מכות שנאמר (תהלים עה, מט) ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים, חרון אפו עברה אחת, זעם שתיים, צרה שלש, משלחת מלאכי רעים ארבע, אמור מעתה. ואינו חושב חרון אפו³⁸⁴, שהוא כולל תחילה חרון אפו כיצד עברה וזעם וצרה וגו'. נמצא במצרים לקו ארבעים מכות, שהרי³⁸⁵ שם לקו עשר מכות ובכל מכה ומכה ארבע, ועל הים שהיתה ביד שיש בה ה' אצבעות, הרי חמשה פעמים ארבעים הם מאתיים מכות. ורבי עקיבא אומר כל מכה של מצרים היתה של חמש מכות נמצא חמשה פעמים עשר מכות הם חמשים, ועל הים שהיתה ביד שיש בה חמש אצבעות, הרי חמשה פעמים חמשים הם מאתיים וחמשים. ודע כי רבי אליעזר שאומר שכל מכה ומכה היתה של ארבע מכות, כוונתו כי בשלקו המצרים היו המכות ביסודות, ולא לקה יסוד מיוחד, רק בשלקו כל אחד היה מעורב בו מארבעה יסודות, נמצאת מכה אחת יש בה ארבעה, ולהודיע כי לה' הארץ. ורבי עקיבא שאומר שכל מכה ומכה היתה של חמש מכות, כוונתו כי תנועת הגלגל שהוא היסוד החמישי מסייעת בכל מכה ומכה, בעבור כי הוא הסובב והמסבב את הכל ברצון הבורא, ולהודיע כי ממשלתו על הכל. כך פי' בעל המלמד³⁸⁶.

כמה מעלות טובות למקום עלינו וכו', כלן³⁸⁷ מ"ו טובות שעשה הקב"ה לישראל, וקראן מעלות כנגד מ"ו מעלות במקדש שעולין מעזרת הנשים לעזרת ישראל³⁸⁸, וכנגד מ"ו שיר המעלות שאמר דוד בשעה שבא לחפור את השיתין

383. בזה בסידור ר"ש סופר בהגדה של פסח עמ' כג-כד.

384. פי' התפילות והברכות ח"ב עמ'.

385. כ"ה בספר מלמד התלמידים פרשת צו. וע"ע אורחות חיים ופי' הריטב"א.

386. עפ"י פי' התפילות והברכות.

387. כ"ה בפי' הריטב"א. וראה פי' הגש"פ לאברבנאל שמפרש באופן אחר.

388. ז"ל פי' התפילות והברכות ח"ב עמ' קל-קלא, 'ולא חשיב חרון אפו, שהוא כולל תחילה חרון אפו כיצד, עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים, מדהאריך הכתוב לומר ארבעה ענינים ש"מ שכל מכה היתה של ד' מכאובים כמו שמצינו במכילתא'. וראה מש"כ

של בית המקדש, כדגרסינן בירושלמי דפרק חלק (סנהדרין פ"י ה"ב), את מוצא בשעה שבא דוד לחפור תמיליוס של בית המקדש, חפר ט"ו מאוין דאומין ולא אשכח תהומא, ובסופא אשכח עציץ ובעא מרמתיא, אמר ליה לית את יביל, אמר ליה למה, דאנא הכא כביש על תהומא, אמר ליה ומן אימת את כביש על תהומא הכא, א"ל מן שעתא דאשמע רחמנא קליה בסיני אנכי ה' אלהיך, ורעדת ארעא ושקעת, ואנא יהיב הכא כביש על תהומא. אע"ג³⁸⁹ לא שמע ליה, כיון דחמיה³⁹⁰ סלק תהומא ובעא מטפא עלמא, והוה אחיתופל קאים, אמר כרון דוד מתחנקא ואנא מלך, אמר דוד מאן חכים מקמתיה³⁹¹ ולא מקים ליה יהא סופה מתחנקא, אמר דבר ואקימיה, התחיל דוד עולה ואומר שירה, שיר המעלות שיר למעלות שיר למאה עולות, על כל מאה ומאה אמה שחיה דוד עולה היה אומר שירה, אע"ג³⁹² כן הוה סופיה דאחיתופל מתחנקא. אמר ר' יוסי הדא היא דמתלא אמר, צריך ברנש חשש על לווייה דרבה אפילו על מגן, פי' בחנם, כי מגן הוא תרגום חנם³⁹². והכי איתא בתלמודא דידן בפרק החליל (סוכה נג, א)³⁹³.

אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו לא רצה לומר שלא יעשה בהם שפטים³⁹⁴, כי כבר הבטיח לאברהם (בראשית טו, יד) וגם את חגוי אשר יעבדו דן אנכי, אלא אלו לא עשה בכולם שפטים כי אם במקצתם. ולא נתן לנו את ממונם דיינו לא רצה לומר מביזות מצרים³⁹⁵, שכבר הבטיח לאברהם (שם) ואחרי

388. ראה משנה מדות פ"ב מ"ה.

389. בירושלמי לפנינו 'אע"ג כן לא שמע ליה'.
בכת"י הספריה הבריטית 'אע"ג דלא שמע ליה',
בכת"י גסטר 'אעפ"כ לא שמע ליה'.

390. בירושלמי לפנינו 'דרימיה'.

391. בירושלמי לפנינו 'מאן דחכם דידע מקימתיה'.

392. ראה בראשית כט, טו; שמות כא, ב, ועוד.

393. שם בגמ' נמצא הענין הזה באופן אחר לגמרי, עיי"ש, וצ"ב מש"כ רבינו 'והכי איתא

בתלמודא דידן', אכן בפשוטו כוונת רבינו רק על הסיפא שהקללה באה עליו על חנם, וכ"ה גם בתלמודין שם בעמוד ב, ועיי"ש בריטב"א, והביא מהגמ' מכות יא, א, וראה רמב"ן וריטב"א מכות שם, ועיי"ש באר שבע סנהדרין צ, ב.

394. ראה בפ' הרשב"ם וארחות חיים. ובחוקת הפסח הביא דברי רבינו, והק' אמאי לא ניחא ליה לפרש דלא עשה בהם שפטים על הים, וכן עיי"ש מה שהביא מהשבלי הלקט בשם רבינו יונה.

395. וכ"ה בפ' הרשב"ם ואורחות חיים.

כן יצאו ברכוש גדול, אלא רצה לומר מביות חים. ולא קרע לנו את חים דיינו שיוכל להצילנו ונלך לדרכנו³⁹⁶. ולא העבירנו בתוכו בחרבה אלא במעט מים או במעט טימ, אך הם הלכו ביבשה בתוך חים³⁹⁷. ולא שקע צרינו לסגור חים אחרינו והמצרים ישובו לדרכם³⁹⁸. ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה שהיה לנו כמה בחמות והוא נתן להם בשר, ועוד שהיה לנו ממון ונוכל לקנות כל צרכנו מן הגוים הקרובים אלינו³⁹⁹. אלו קרכנו לפני הר סיני להראות לנו כבודו דיינו⁴⁰⁰. ולא נתן לנו את התורה הוא בעצמו הדברות אלא על ידי משה כשאר התורה, או שלא יוסיף לנו את המצות כולם אלא מחצה או שליש המצות, כמו שמצאנו⁴⁰¹ שנתן לאדם הראשון שש מצות, והוסיף לנח אבר מן החי, והוסיף לאברהם מילה, והוסיף ליעקב גיד הנשה. ויש מפרשים⁴⁰² אלו קרכנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו מפני שפסקה ממנו זוהמא, כמו שאמרו רז"ל (יבמות קג, ב) כשבא נחש על חוה המיל בה זוהמא, ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן, גוים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן. אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל דיינו ואע"פ⁴⁰³ שנשבע לאבותינו לתת לנו ארץ בנען, ר"ל יתן לבנינו, אך הדור שייצאו ממצרים די להם במה שראו

וכפי שנדפס בתשובות ופסקים להראב"ד סי' יא, וכפי שנזכר שם בהקדמה, שפי' זה נמצא בתוך תשובותיו בכת"י, ולשונו שם 'שהיה הנאה לישראל' וכו', וראה משך חכמה ריש שמות, וכן שם יט, יז, ודבריו קרובים לפי' הקדמונים הנ"ל. וע"ע פי' ראב"ן וכן מחזור ויטרי עמ' 296. ולשון פי' הרשב"ן 'וישראל שעמדו על הר סיני אחר שהתקדשו שם ונגלה עליהם הקב"ה פסקה זוהמתן, שנתלבשו בושות פנים ויראת חטא כמו שכתוב כי לבעבור וגו', מכאן אמרו בברייתא דאבות על עז פנים, לא עמדו אבותיו על הר סיני, וראה מגן אבות על אבות להרשב"ן (מהדורת ירושלים תש"ס) עמ' 398.

403. כ"ה בפי' רשב"ם ואורחות חיים.

396. שם ושם, וראה חוקת הפסח עמ' קפה.

397. רשב"ם ואורחות חיים.

398. שם ושם.

399. שם ושם.

400. שם ושם.

401. עפ"י לשון הרמב"ם פ"ט מהל' מלכים ה"א.

402. ז"ל ואורחות חיים, 'פירוש, וקבלנו בזה תועלת גדולה שפסקה כל זוהמתנו, ר"ל כל ספק באחדותו, כי ראינו מלכותו ותוקף גבורתו וכבודו שם, והוסר בזה כל ספק מאתנו, ולדעת ר"י קאפח פי' זה הוא מתורתו של הראב"ד,

מנפלאות השם, שהיו אנשים הרבה פחותים מכן עשרים שנה שלא נגזר עליהם למות במדבר, וראו כל הנפלאות ונכנסו לארץ. אלו הכניסנו לארץ ולא בנה לנו בית המקדש דיינו שהרי יש להם משכן⁴⁰⁴, ובבנין בית המקדש ניתוספו עשרה נסים⁴⁰⁵.

רבן גמליאל היה אומר כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פירוש אע"פ שיאכל⁴⁰⁶ פסח מצה ומרור לא יצא ידי חובתו אם לא יאמר שלשה דברים אלו למה הם באים, שמצאנו שהכתוב הקפיד באמירה ובהגדה. ומפרש וחולך למה הם באים, פסח על שם שפסח המקום וכו'⁴⁰⁷. מצה זו שאנו אוכלין וכו' על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיין יש לשאול⁴⁰⁸ כי צווי אכילת מצות לא היה מטעם שלא החמיין בצקם, כי קודם

404. שם ושם.

בספר המצוות מנין העשין הנוספות מצוה טו, וא"צ להגהת הגר"פ פרלא על רס"ג עשה לג, וראה גם כלי חמדה ריש האזינו. אמנם מלשון הרמב"ם פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"ה נראה שהוא מדיני מצות סיפור יציאת מצרים, עי"ש. ועל הגירסא 'היה אומר', ראה סדר הגש"פ בסידור ר"ש סופר עמ' כח. וע"ע ח"י הרא"ה על ברכות פקודת הלויים עמ' קנג-קנד.

407. ראה בסידור ר"ש סופר שם.

408. ראה בשבלי הלקט סי' ריח בשם ה"ר ישעי' כדברי רבינו, והוא בפי' הרי"ד, וראה חוקת הפסח שהביא סעד לדבריו, ועי' רשב"ץ. וע"ע בזבח פסח לאברבנאל כאן, וכן בפי' לתורה פ' בא, ומה שחלק על הר"ן, גבורות ה' למהר"ל פרק לו, מעשי ה' לר"א אשכנזי בפי' ההגדה כאן, מהרש"א פסחים קטז, ב בחי' אגדות. [וראה בדרשת ר"י אבן שועיב ליו"ט ראשון של פסח, ח"י אגדות להרשב"א ברכות יב, ב, הגש"פ מעשה ניסים, הגש"פ מגיד דבריו ליעקב, הגש"פ מי מגידו בפיסקא הא לחמא

405. אבות פ"ה מ"ה. ומבואר מדבריו דבמשכן במדבר, וכן בנוב וגבעון שילה לא היו עשרה הנסים הללו. וראה תוס' יו"ט שם בשם מדרש שמואל שהנס שלא הסריח בשר הקודש מעולם, היינו גם לפני בנין ביהמ"ק, עי"ש. ומשמע ששאר הניסים אכן היו רק בבית המקדש, וצ"ע. וראה יומא כא, ב. וראה שבלי הלקט סי' ריח בשם אחיו ה"ר בנימין, וראה חמשה ספרים לרב ניסים גאון (ר"ש אברמסון) עמ' 309.

406. לשון רבינו 'אע"פ שיאכל' וכו', וכ"ה לשון רשב"ם ואורחות חיים, משמע שלא יצא יד"ח האכילה בלי האמירה למה הם באים, והראשונים פליגי בזה, אם הכונה שלא יצא יד"ח מצות הגדה או מצות מצה ומרור. ועי' תוס' פסחים קטז, א ד"ה ואמרתם [ראה ערוך לנו סוכה כח, א בשיטתו] ור"ן פסחים כה, ב מדפי הרי"ף שפשט לשונם נראה דהכונה על מצה ומרור, וראה גם במלחמות ברכות ב, ב מדפי הרי"ף שמתבאר כן, וכן מתפרשים דבריו

לכן צוה לאכול מצות בסתם⁴⁰⁹ ולא אמר מעם לדבר. ולכן פירש רבי יוסף קמחי שמה שנצטוו על המצות קודם לכן היה על שם העתיד, שהשם יודע העתידות ידע שהיה להם לצאת ממצרים בחפזון, ואפילו אם היו רוצים לא היו יכולים להחמיץ בצקם, צוה לאכול הפסח על המצות ומרורים, ולאכול שבעת ימים מצה. כשאומר מצה זו⁴¹⁰ מגביה המצה בידו להראות למסובין זכרון לחירות, וכן כשאומר מרור זה מגביה המרור בידו להראות למסובין זכרון לשעבוד. פסח אין צריך להגביה שלא יראה כאוכל קדשים בחוץ⁴¹¹.

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים כלומר⁴¹² שיראה ויביט בעצמו כאלו הוא היה עבד ויצא לחירות ממצרים, וזהו שאמר הכתוב (דברים טז, יב) וזכרת כי עבד היית במצרים, כאלו אתה בעצמך היית עבד ונפדית. ולא גרסינן להראות, אלא לראות את עצמו. וכן הוא בסדר רב עמרם⁴¹³.

לפיכך אנחנו חייבין להודות וכו', כלומר⁴¹⁴ כיון שהוא כאלו אנחנו יצאנו ממצרים, חובה עלינו להלל ולשבח לשם יתברך כמו שעשו אבותינו. וכתבו

נוסחאות במהדורת ר"ש פרנקל, וראה הגש"פ 'פסח דורות' עמ' קיח והערת המהדיר שם.

414. וכ"ה ברשב"ם ואורחות חיים, ור"ל דה'לפיכך' הוא המשך על 'חייב כל אדם לראות את עצמו' וכו', אבל בפ' התפילות והברכות מבואר באופן אחר, וראה גם בפ' הרשב"ץ. ומה דמסיק 'כמו שעשו אבותינו', אולי הכונה לשירת הים שאז היה גמר יציאת מצרים, וראה ירושלמי פסחים פ"ה ה"ה, שבאותה שעה [כשגרשם פרעה] היו אומרים 'הללויה' וגו', וכ"ה בירושלמי סוטה פ"ה ה"ד. ונראה דחובת להלל ולשבח הוא רק משום כאילו אנחנו יצאנו ממצרים, וראה עמק ברכה עניני הגדה סי' ג, אבל מצות סיפור היא דוקא על מה שהיה ומה שאירע, שזה הוא מהותו של סיפור. וראה בספר יגל חזון (ת"א תשכ"ה) פיוטים מכת"י עמ'

עניא בערבי נחל, ובית הלוי פ' בא ד"ה ועל דבריו אלו. וע"ע הגש"פ 'פסח דורות' עמ' קיז]. ועל עיקר הנוסח במאמר זה ראה בסידור ר"ש סופר שם. וע"ע תיקון חג הפסח עמ' קכג-קכד. 409. שמות יב, ח.

410. ראה פסחים שם, ורשב"ם שם ד"ה צריך. 411. ראה בגמ' שם. ולשון רבינו א"צ להגביה 'צ"ע, דבגמ' שם איתא 'בשר א"צ להגביה, ולא עוד אלא שנראה כאוכל קדשים בחוץ', וא"כ אין כלל להגביה. וראה בטור סי' תעג סעי' ו-ז, המנהיג עמ' תפו.

412. ראה ריטב"א.

413. ראה שם עמ' קטו, אבל נוסח הרמב"ם פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"ו 'להראות', וראה בשנויי

המפרשים⁴¹⁵ שמעתה נוטל כל אחד ואחד כוסו בידו, שמכאן אנו פותחין בשיר, שההגדה אינה אלא ספור דברים בעלמא, ואין אומרים שירה אלא על היין, שנאמר (שופטים ט, יג) ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים, אם אנשים משמח דקא שתו ליה אלא אלהים במה משמח, אלא מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין. והכי איתא במדרש שוחר טוב⁴¹⁶. אבל באלו הארצות אין נוטלין כל אחד כוסו עד תחילת ברכת אשר גאלנו⁴¹⁷.

להגביה ידו וכן כל אחד ואחד כדי לומר שירה על היין, וכן המנהג, וכבר העירו דליתא לפנינו במדרש. ובמקור הדברים בספר הפרדס לרש"י סי' קלב, 'מוזגין כוס שני לכל אחד מבני הבית ופותחין בהגדה וקורין בשיר והלל וכו', שנאמר השיר יהיה לכם בליל התקדש חג וכו', והקוראין צריכין שיחא ג' כפי שמצינו במדרש שוחר טוב וכו', וכשיגיע לפיכך נוטלין כל אחד ואחד כוסו מפני שבאים לפתוח בשיר והלל, ומצינו באגדה מניין שאין אומר שירה אלא על היין וכו', הרי שלא הוזכר מדרש שוחר טוב על הגבהת הכוס. ועי' המנהיג עמ' תפו-תפז, ראבי"ה סי' תקכה, או"ח ח"ב סי' רנו, ומה שציין מהדיר המנהיג שם. וראה מבוא להגדה שלמה עמ' 133, והגר"א סי' תעג ס"ק מד.

417. כלומר, דלא ס"ל שצריך לומר הלל על הכוס, אלא רק הגדה על הכוס, כמו ברהמ"ז על הכוס, ולפיכך אווזין הכוס בברכת ההגדה בלבד. והגר"א או"ח סי' תרעא ס"ק כא כתב שמעיקר התקנה צ"ל הלל בליל פסח על הכוס, עי"ש. ובפ"י הריטב"א הכא נקט שאמירת ב' פרקים אלו אינם מדין הלל, עי"ש, ומ"מ י"ל דהוי שירה, ועל שירה נאמר שצריכה להיות על היין, וצ"ע.

132, אזהרות לשבת שלפני פסח, 'לשבח ולהודות בזכרנו' וכו', וכע"ז בפ"י התפילות והברכות, 'לפי שהביא למעלה ואמרתם זבח פסח לה', ואמרינן במכילתא ואמרתם זבח פסח הוא לה', ללמדך שכל מי שרואה ושומע הנסים שעשה הקב"ה לישראל צריך לשבח. והריטב"א בפ"י ההגדה הביא למכילתא זו. וראה גם בספר המצוות להרמב"ם עשה קנז וספר החינוך מצוה כא. וראה תיקון חג הפסח לתלמידי רבינו יונה וחכמי קטלונאי עמ' מו-מז.

415. ראה טור סי' תעג ס"ז שכך נוהגין באשכנז, וכתב בב"י שכ"ה בהגהות מימוניות פ"ח בנוסח ההגדה אות ג. והא דהלל הוא שירה, יעויין בראשונים פסחים שם בשם הגאונים, והביאם רבינו להלן בסמוך, דאיכא הלל של קריאה ואיכא הלל של שירה, ובליל פסח הוא של שירה, והאחרונים האריכו, וראה ח"י מרן רי"ז הלוי הל' חנוכה פ"ג ה"ו, ומשנת יעבץ או"ח סי' יט; כא, ומבואר עוד להלן. ובעיקר הדין שאין אומרים שירה אלא על היין, ראה ח"י רבי שמואל פסחים סי' יז.

416. וכן בטור שם איתא כן מהשוחר טוב, וכן נמצא בעוד קדמונים, ראה העיטור הל' מצה ומרור סדר ארבע כוסות דף קלד, ב, ושם הלשון 'בשוחר טוב, כשאומר לפיכך צריך

ומזכיר כאן שבעה עניני שבח כנגד ז' רקיעים⁴¹⁸, להודות⁴¹⁹ להלל לשבח לפאר לדומם להדר ולקלם⁴²⁰. ונאמר לפניו הללויה⁴²¹ והרא"ש⁴²² גורם ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה. הללויה הללו עבדי ה' תמצא⁴²³ במזמור זה ה' יודי"ן יתירות, המגביה, המשפיל, מקימי, להושיבי, מושיבי, כנגד חמשים מכות שלקו על הים. ממזרח שמש עד מבואו בלא ו"ו. ישראל ממשלותיו חמ"ם הראשונה נקודה בפתח. ומכאן מתחיל החלל⁴²⁴.

[מא] ויש מגדולי המפרשים⁴²⁵ שחורו לברך על החלל שתי פעמים, אחת לפני הסעודה לקרא את החלל, ואחת לאחר הסעודה לגמור את החלל, ומביאין ראיה לדבריהם מדאמרינן בירושלמי דברכות (פ"א ה"ה) גבי כל הברכות פותחות בברוך חוץ מברכה הסמוכה לחבירתה, מתיב ר' ירמיה הרי גאולה, פירוש ברכה

422. לא נמצא לפנינו ברא"ש, אבל כן איתא בתוס' פסחים קטז, ב ד"ה ונאמר [ואפשר שכן היה בתוס' הרא"ש שם, וחסר לפנינו בדפוס]. וראה סידור ר"ש סופר שם. וראה מרדכי שם דל"ג 'שיר חדש', ועי"ש טעמא, וראה במרדכי השלם (מהדורת מכון ירושלים) שם עמ' קי בהגהות המהדיר מספרי הקדמונים על הנוסחאות הכא.

423. כ"ה בפי' רשב"ם.

424. וכ"ה בפי' התפילות והברכות ובריטב"א. וצ"ל דכוונת רבינו כדבריהם, שההלל מתחיל מ'הללי-ה'.

425. זוהי שי' ה"ר יצחק ב"ר אברהם, הובאה ברוקח סי' רפג ובארחות חיים סי' כא, וראה בשבלי הלקט סי' ריח תשובת ר"א כץ, ובאו"ז ח"ב סי' רנו, ועוד, וראה מבוא להגדה שלמה פכ"ז עמ' 135-139, ופי' התפילות והברכות ח"ב עמ' עג-עט; קלב-קלג.

418. ראה תוס' פסחים קטז, א ד"ה לפיכך בשם יש אומרים.

419. ראה מבוא להגדה שלמה עמ' 128-129; 133-135, ויש שם כמה נוסחאות בלשונות השבח הללו, וראה ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ה, וכן בנוסח ההגדה שם. ועי' הגדת בעלי התוס' עמ' קכ-קכא, סידור ר"ש סופר בהגש"פ עמ' לא-לב.

420. ראה רבינו לעיל פ"ח ושם הערה 206 שנחלקו הקדמונים אם לומר לשון 'קילוס'. וראה רשב"ץ, וראה בחי' מר"א בן הרמב"ם בריש ספר מעשה רוקח בשם הרמב"ם שאין לומר לקלס, עי"ש הטעם. ועי' תיקון חג הפסח עמ' קכח.

421. ראה הגדה שלמה, המנהיג עמ' תפז, וכן בהגדת בעלי התוס' הנ"ל, על נוסחאות 'ונאמר לפניו שיר חדש', או 'שירה חדשה'. וראה אוצר מפרשי התלמוד פסחים עמ' תשיא הערה 35.

אשר גאלנו שהיא סמוכה לברכת ההלל שלפניה ופותחת בברוך, ומתריץ שניא היא דאמר ר' יוחנן אם שמע הלל בבית הכנסת יצא, פי' שהיו נוהגין לקרותו בבית הכנסת, וכשהוא קורא אותו בביתו אינו מברך עליו, שכבר בירך עליו בבית הכנסת, אבל מברך אשר גאלנו בביתו על כוס שני, שלא בירך אותה בבית הכנסת, הילכך כיון דלפעמים אינה סמוכה פתחו בה בברוך, כמו שנהגו בברכת אשר ברא ששון ושמחה. התיב ר' אליעזר בר' יוסי קומי ר' יוסי והרי סופה, פירוש ברכת יהללך שאומרים בסוף ההלל לאחר הסעודה, שאינו פותח בה בברוך אע"פ שאינה סמוכה, שהרי הסעודה הפסיקה, ומתריץ שתים הן, אחת להבא ואחת לשעבר, פירוש, שתי ברכות מברכין על ההלל אחת לפני הסעודה ואחת לאחר הסעודה⁴²⁶.

ויש מהם⁴²⁷ שהורו לברך ברכה אחת בלבד בתחילת ההלל, והיא לגמור את ההלל, ומביאין ראיה לדבריהם מדאמרין בירושלמי דסוכה (פ"ד ה"ה) ובתוספתא דסוכה (פ"ג ה"ב) ובמסכת סופרים (פ"כ ה"ט), כשמונה עשר יום ולילה אחת גומרין את ההלל, ומונה ליל פסח ויומו, ובגולה אחד ועשרים יום ושתי לילות. ועוד הם אומרים שלכך מברכין לאחריו יהללך, ואם לא היו מברכין לפניו לא היו מברכין לאחריו, משום דתנן בנדה בפרק בא סימן (פ"ו מ"י) כל המעון ברכה לאחריו מעון ברכה לפניו. ועוד שאם לא כן היתה ברכת יהללך פותחת בברוך, אבל מפני שכבר בירך לפניו היא ברכת יהללך ברכה הסמוכה לחבירתה.

אבל רב עמרם ובה"ג ורב צמח ורבינו האי⁴²⁸ כתבו שאין מברכין עליו כלל,

428. דברי הגאונים, ראה באוצר הגאונים פסחים חלק התשובות סי' שמה-שמט, וראה גם בה"ג (הילסהיימר) ח"א עמ' 296, והביא בשם רב צמח, וראה הערות המהדיר שם. וע"ע תשובות הגאונים שערי תשובה סי' קב, ר"ן פסחים כו, ב מדפי הרי"ף, מהר"ם חלואה והשלמה שם קיח, א. וראה בחי' רבינו דוד שם הערה 4, על מש"כ הסמ"ג עשה מא והגהמ"י פ"ח מהל' חמץ ומצה אות ה וטור סי' תעג ס"ז בשם אלו הגאונים, וראה גם בהערות על הטור שם

426. עד כאן הוא מדברי האורחות חיים, והוסיף שם מדברי בה"ג ורב צמח. וראה תוס' פסחים קד, ב ד"ה חוץ, תוס' ברכות יד, א ד"ה ימים, או"ז הל' ק"ש סי' מב, וראה אוצר מפרשי התלמוד פסחים שם. וראה הגדה שלמה שם עמ' 136.

427. ראה רמב"ן פסחים קיח, א וחי' רבינו דוד שם, והמהדיר שם, ואוצר מפרשי התלמוד שם קד, ב הערות 155-194, ומש"כ בס"ד באוצר מפרשי התלמוד סוכה לט, א הערות 27-32.

שאינן אומרים אותו על השולחן בתורת קריאת הלל אלא בתורת שיר והודאה בלבד, ואיך יכרך לגמור, והוא פוסק באמצע ומכרך ברכות הרבה, ומרבה בשיחת דברים בסעודה ואוכל ושותה, אלא ודאי אין מכרכין עליו. והראיה שהביאו מהירושלמי לכרך על ההלל שתי ברכות אינה ראיה, דהכי פירושה דירושלמי, והרי גאולה, פי' כיון שאינו התחלת הדבר, כי גם מה שלפניה מדבר בענין הגאולה, ואע"פ שאין ברכה לפניו לא היה לה לפתוח בברוך, שלעולם אין ברכה פותחת בברוך אלא כשהיא תחילת הדבר. וכן מוכח בירושלמי דמקשי התם והרי נברך, פירוש למה הזן פותחת בברוך כיון שיש נברך לפניו, אלמא אע"פ שאין בנברך לא שם ולא מלכות מקריא הזן סמוכה לחכירתה, כיון שאינה התחלת הדבר. ומתרין אם שמע הלל בבית הכנסת יצא, שחיו רגילים בבית הכנסת לומר ההגדה ותחלל לחוציא מי שאינן בקיאים, וכשנכנס לביתו אוכל וירקות ומכרך ושותה כוס שני, והכי איתא בתוספתא (פסחים פ"ה ה"ה), בני העיר

(מהדורת מכון ירושלים), ויש עוד הרבה בספרי הקדמונים, ונאמרו בזה כמה שיטות, וכפי שמבואר בהגדה שלמה הנ"ל. ובחי' מרן רי"ז הלוי ריש הל' חנוכה למד מלשון המרדכי בשי' אלו הגאונים דטעמא דהוי שירה ולא קריאה, וכן טעמא דפוסקין באמצע, הוא טעם אחד אמאי אין ברכה, עי"ש, וע"ע שיעורי הגרמ"ד הלוי ערכין יב, א. והנה בלשון המרדכי נאמר רק 'כקורא בעלמא', ולא נאמר שהוא בתורת שירה, ואפשר שכונת המרדכי היא באופן אחר, ברם בלשון רבינו מפורש להדיא כדבריו, דהרכיב ב' הטעמים דהוי שירה, וכן שפוסקין באמצע. אבל בספר המנהגות להרא"ש מלוניל עמ' 159 מבואר שהם שני טעמים, שאינו קוראו כולו, וכן שאינו בתורת קריאה אלא בתורת שירה, עי"ש, וראה גם שבלי הלקט סי' ריח, חוקת הפסח עמ' קצז-ר, תיקון חג הפסח עמ' קכט-קל. וע"ע בהל' סדר ההגדה להריטב"א

שלדעתו אין ב' הפרקים שאומרים מן ההלל בתוך ההגדה, מדין הלל, עי"ש, וממילא לא שייך עליהם ברכה בפ"ע, ועי' רש"י פסחים לה, א ור"ח שם קטו, ב. וראה מש"כ באריכות בס"ד במאמרי 'הלל בליל פסח', נדפס בקובץ 'מוריה' גליון שכג-שכד, עי"ש. וראה בפ' הר"א מלונדריש על הגש"פ עמ' קנה שאין אומרים ברכה על הלל שבתורת שירה, מידי דהוי אשאר שירי קרבנות, עי"ש. ואכתי צ"ע אמאי באמת אין ברכה על שירה בקרבנות שהיא מצוה מהתורה, וי"ל דהוי חלק ממצות הקרבן. וראה מל"מ ריש הל' מעשה הקרבנות דשי' הרמב"ם שמברכים על כל עבודות הקרבן ברכה אחת, ופליג על הרמב"ן שמברכים על כל עבודה, עי"ש. ולכאורה לענין שירה אע"פ שהיא מעבודות הקרבן, מ"מ היא מצוה על הלויים, וצ"ע. וראה תורת רפאל ח"ב סי' עד מש"כ בהלכה זו, וציין לדברי רבינו.

שאינן להם מי שיקרא את ההלל, נכנסין לבית הכנסת וקורין שם פרק ראשון, והולכין לבתייהם ואוכלין וחוזרין שם וגומרין, והכי איתא במסכת סופרים (ראה שם). ומקשי והרי סופה, פירוש למה חותמת בברוך, והרי ברכה קצרה היא כמו ברכת המצוות, ומתריץ שתים הן, אחת להבא ואחת לשעבר, פירוש כיון שיש בה אריכות דברים על הנאולה לשעבר ועל הנאולה לעתיד, חותם בברוך. והראיה שהביאו מהירושלמי וממסכת סופרים לברך לגמור את ההלל בלבד אינה ראייה, כי לא בא ללמדנו שחייב לברך עליו לגמור את ההלל כלילי הפסח, אלא בא ללמדנו מנין הימים שגומרים בהם את ההלל בלבד. ואע"פ שאמרו כל הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו, כבר אמרו (עירובין כט, א) אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בהם חוץ. ואם תאמר אם כן ברכת יחללך למה אינה פותחת בברוך כיון שאינה סמוכה לברכה אחרת, ויש לומר מפני שהיא ברכת הודאה כברכת הגשמים, דאמרינן (ברכות נט, ב) מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה וגו' ואינה פותחת בברוך. או יש לומר כיון שכל השנה כשקורין את ההלל היא סמוכה לברכה שלפניה, כליל פסח ג"כ לא רצו לשנותה. וכבר פשט המנהג בכל העולם שלא לברך עליו⁴²⁹, וכל הלכה שהיא רופפת בידך הלך אחר המנהג⁴³⁰.

ולמה חולקין ההלל, כדי להדר בו כוס שני. שבוש ראשון מהדרו בקידוש, וכוס שני מהדרו במקצת ההלל, שההגדה אינה אלא ספור דברים בעלמא⁴³¹,

430. ראה ירושלמי פאה פ"ז ה"ה; מעשר שני פ"ה ה"ב; יבמות פ"ז ה"ג.

431. משמעות לשון רבינו שאין בתקנת חז"ל שההגדה תהיה נאמרת על היין, וע"כ הוצרכו לפרקי הלל שתהא כוס עליהם, דהואיל והלל הוא שירה, ואין שירה אלא על היין, וכנ"ל הערות 415-417. וכדברי רבינו איתא בהמנהיג עמ' תקא, סדר ליל פסח לה"ר שמעיה עמ' קא, אורחות חיים ליל הסדר סי' כב, צרור החיים לתלמיד הרשב"א עמ' קכט. אבל בפ"י התפילות והברכות ח"ב עמ' קלג נראה שנקט שהכוס הוא

429. ראה כל הענין ברמב"ן וחי' רבינו דוד פסחים שם, וכן בפ"י התפילות והברכות שם. והרב המהדיר חי' רבינו דוד ביאר יפה דבריהם. ויש לציין כי בלשון רבינו נוסף שגם את ההגדה היו קורין לפנייהם בבית הכנסת יחד עם ההלל, וזה לא נזכר ברמב"ן ורבינו דוד. ומ"מ חזינן עפ"י פירושם בירושלמי דיצאו יד"ח הואיל ולא היו בקיאים לומר הגדה והלל, ויצאו יד"ח שלא על סדר הכוסות, ואת הכוסות שתו שלא על סדר הגדה והלל, ועי"ש ביאור הענין. וראה הערה בסמוך. וראה לעיל פ"ה אות טז ושם הערה 118, ולהלן בסדר ברכת המזון.

ובום שלישי מהדרו בברכת המזון, ובום רביעי מהדרו בהשלמת הלל⁴³².

[מב] ואחר כך אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים לפי⁴³³ שאמר למעלה בהגדה שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל, שנאמר (דברים ו, כג) ואותנו הוציא משם וגו', לפיכך

הגדה וקידוש, וצ"ע. וראה ב"י וב"ח שם, וכן מג"א שם ריש הסימן, שהביא מהאורחות חיים הל' סדר ליל פסח סי' ז בשם הרא"ה, מי שעושה סדרו על הפת אינו מברך לא אשר גאלנו ולא יהללך, כי שניהם ברכות על כוס. וכתב המג"א 'אבל פה בשו"ע פסק כהר"ף פסחים כז, א שאומר גאל ישראל, ונ"ל דטעמא דההגדה נתקנה על המצה שעונין עליה דברים הרבה, אבל יהללך לא יאמר בחתימה, והנה הדין שהביא מהאורחות חיים, עי' דרכי משה שם שחולק עליו, וכבר העיר על המג"א הנהר שלום, עי"ש, ומאי דמסיק דהגדה נתקנה על המצה שעונין עליה דברים הרבה, לפו"ר אינו מובן, הרי כבר אכל את המצה לפני ההגדה, ואע"פ שיחזור ויאכל אפיקומן, מ"מ אין כאן ברכת הגדה על מצה, ואע"פ שעונין עליו, וצ"ע. וראה פמ"ג שם.

432. ראה רמ"א סי' תעז ס"א שתהא קריאת ההלל קודם חצות, ובהגר"א שם סק"ו דה"ט משום הכוס שעליו, שהיא הכוס הרביעית, ולשון רבינו שמהדיר את הכוסות בבהמ"ז ובהלל, נראה שאמירת בהמ"ז והלל על הכוס הוא מדיני הכוס, והיינו שיש לקבוע את הכוס על אלו, ואין הגדר שבהמ"ז והלל וכן הגדה צריכים להאמר על הכוס. וראה בהערה הקודמת.

433. כ"ה בפ"י התפילות והברכות ח"ב עמ' עו.

על ברכת הגאולה דהיינו ברכת ההגדה, עי"ש. וראה משנ"ת בזה בס"ד באוצר מפרשי התלמוד פסחים צט, ב הערה 230. וראה בספר העיתים הל' קידוש עמ' 204 וז"ל, 'ועוד משמע דאין אומר הגדה בלילי פסחים על הפת', וכנראה הם מדברי ר"ש הנגיד, והועתקו בהל' הנגיד מרגליות עמ' 124-125, ועי"ש בהערות. ואע"פ שדבריו צ"ע, מ"מ למדנו מדבריו שההגדה נאמרת על הכוס, וראה הגש"פ שיח הגרי"ד עמ' כ-כב שכן מבואר גם ברמב"ם, ואין כן שי' הטור, וצוין שם גם לדברי רבינו מספר המנהיג, עי"ש. ולשון הטור וש"ע סי' תעג ס"ז 'ומוזגין מיד כוס שני כדי שישאלו וכו', ומשמע שמעיקר הדין אין למזוג אז, אע"פ שהוא תחילת ההגדה, וראה מלכי בקדש מש"כ דמדינא יש למזוג רק ב'לפיכך', וראה משנ"ב ס"ק סט, וצ"ע. וע"ע הררי קדם ח"ב סי' פד על הגדה על היין ועל המצה, עי"ש.

ועל דברי ספר העיתים הנ"ל, יש לציין מש"כ או"ש פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"א שאם אין לו יין אומר הגדה על הפת, אבל מה שציין להרמב"ם שם פ"ח ה"ב אינו מובן, דהתם מיירי שמקדש על הפת ולא שאומר הגדה על הפת, וצ"ע. אמנם דעה כזאת יש בטור סי' תפג שאומר ההגדה ואח"כ מקדש על הפת, והוסיף שכן נראה דעת רב נטרוני שמסדר ההגדה על הפת, אבל אינו מובן, הרי אמירת קידוש היא על הפת, ושמא ר"ל דעביד תרתי על הפת,

הזכיר כאן גאולתינו וגאולת אבותינו ממצרים. והגיענו הלילה הזה⁴³⁴ זהו כמו שאומרים והגיענו לזמן הזה. ואם תאמר⁴³⁵ כיון שבירך שהחיינו, למה מברך כאן והגיענו הלילה הזה. ויש לומר מפני שהיה רוצה לומר בן ה' אלהינו ואלהי אבותינו הגיענו למועדים⁴³⁶, שהוא לשון בקשה על העתיד, אמר והגיענו הלילה

מבואר ש' הקדמונים דזמן של מצוות הוי דאורייתא טפי מזמן ר"ה ויו"כ, עי"ש.

436. במשנה שם ר' טרפון אומר אשר גאלנו וכו', ולא היה חותם, רבי עקיבא אומר, כן ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום וכו', עד בא"י גאל ישראל, ועי"ש בהל' הרי"ף עמ' 156-157 כמה שינויי נוסחאות, וכן ראה רמב"ם פ"ח מהל' חו"מ ה"ה, ובנוסח ההגדה, וכתב הרי"ף כו, א שהלכה כר"ע, ברם ברמב"ם מבואר שבזמן הבית הנוסח הוא כר' טרפון, ובזמן הזה מוסיף הנוסח של ר"ע, וכ"ה בהגש"פ בזבח פסח לאברבנאל, ובפשוטו היינו טעמא כיון שהוא נוסח בקשה על בנין המקדש וכו', א"כ אינו אלא בזמן הגלות, שאותה ברכה עצמה הוי לה שינויי נוסח בכמה זמנים, עי"ש, ולפי"ז י"ל גם כאן, וא"צ לומר דמה"ט אין אומרים כלל נוסח זה בזמן הבית, רצ"ע. ולע"ע לא ראיתי המקור לדברי הרמב"ם אלו, וגם צ"ע, אם הנוסח של ר"ט הוא בזמן הבית, אמאי לא הזכיר גם אכילת הפסח, שו"ר בשבלי הלקט סי' ריח שאכן בזמן הבית אומרים גם פסח, וכן איתא בזבח פסח, וכ"ה במטה משה סי' תרז. ולפז"ר יש לברך שהחיינו בשחיטת הפסח, ואולי זה פוטר שהחיינו של אכילה, אע"פ שהיא מצות עשה בפני עצמה, ועדיין צ"ע. [וראה מאמרי

434. מקור ברכה זו במשנה פסחים פ"י מ"ו, ולפנינו ליתא שם במשנה 'והגיענו' וכו', אבל כ"ה ברי"ף כה, ב ובמשניות ובעוד קדמונים, ראה הל' הרי"ף (היימן) עמ' 470, וכ"ה ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ה, 'והגיענו ללילה הזה לאכול בו מצה ומרורים', וכן בנוסח ההגדה שם. וכגירסת הרמב"ם 'ללילה', ראה הגדה שלמה שהיא הגירסא היותר נכונה, וראה הגש"פ מי מגידו בהגהת ערבי נחל.

435. גם זה עפ"י פי' התפילות והברכות שם. וראה אורחות חיים סדר ליל הסדר סי' כא בשם יש שואלין, והשיב כדברי רבינו. וראה ערכי תנאים ואמוראים (בלוי) עמ' תק-תקא. וראה בירושלמי פסחים פ"י ה"ה 'התיב רבי אבונא בר סחורא לא כבר הזכיר על הכוס', ופי' הפני משה 'על הנוסחא וכו', והגיענו הלילה הזה, וכי לא כבר הזכיר זמן על הכוס אחר קידוש היום', ועי"ש בקרבן העדה פירוש אחר. ולפי הפנ"מ יל"פ שהמשיכו שם בירושלמי, שאין אומרים זמן אלא בג' רגלים, כלומר ולפיכך א"צ זמן על מצה ומרור, ולא כדברי רבינו וסיעתו, ועל כך השיבו שם שאומרים זמן גם בר"ה ויו"כ, ועל כן אומרים זמן גם על מצה ומרור, והן הן דברי רבינו וסיעתו. וראה בדברי רבינו לעיל פ"ג אות טז מש"כ אמאי אין מברכין שהחיינו על מצה ומרור, ובהערה 115 שם. וראה מש"כ באוצר מפרשי התלמוד סוכה מו, א הערה 103, ושם

הזה. ⁴³⁷לאכול בו מצה ומרור ⁴³⁸ע"ש (שמות יב, ה) ואכלו את הבשר בלילה הזה. לא גרסינן יגיענו למועדים, אלא הגיענו למועדים, שכל הענין עד למטה הוא מדבר לנוכח, שכן הוא אומר שמחים בציון עירך וכו'. וכן הוא בסדר רבינו סעדיה ⁴³⁹. למועדים ולרגלים אחרים למועדים אלו ראש השנה ויום הכפורים, ולרגלים אלו פסח ושבעות וסוכות ⁴⁴⁰. ואע"פ שהם בכלל מועדים, רמז באומרו ולרגלים, שזכנו לעלות לירושלים בכל רגל ורגל משלשתן. הבאים לקראתנו לשלום כבר זכרנוהו למעלה ⁴⁴¹. שמחים בציון עירך וששים בעבודתך ע"ש (ישעיה נא, ג) כי ניחם ה' ציון ניחם כל חרבותיה ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה ⁴⁴². ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים ויש גורסין ⁴⁴³ מן

לו לסבור כהרמב"ם ד'כן הגיענו' הוא רק בזה"ז, וכן 'והגיענו' הוא ג"כ רק בזה"ז, דאכתי בזמן הבית חסר שהחיינו. אמנם יתכן שלאחר תוספת זו אכן ביטלו את השהחיינו הואיל והוא כלול ב'והגיענו' וכו'. וכל הענין צ"ת.

⁴³⁹. ראה סידור רס"ג עמ' קמ והערות שם, וכן עמ' קמה שם, וראה בהגדה שלמה בשנויי נוסחאות. ובהגדה בנוסח הרמב"ם 'יגיענו', וראה סידור ר"ש סופר בהגש"פ עמ' לג-לד.

⁴⁴⁰. עפ"י פי' התפילות והברכות ח"ב עמ' עו, ועי"ש עוד מש"כ בזה, ועי' גם שבלי הלקט סי' ריח.

⁴⁴¹. ראה בדברי רבינו לעיל בסדר תפילת מוצאי שבת פי"ז אות צז. וע"ע בפי' התפילות והברכות שם.

⁴⁴². עפ"י פי' התפילות והברכות שם.

⁴⁴³. ראה בחילופי נוסחאות בהגדה שלמה, וכן במבוא שם עמ' 229, והן ב' נוסחאות במשנה פסחים קטז, ב, ועי"ש בתוס' ד"ה ונאמר, ומסורת הש"ס בשם רי"ף רמב"ם ורא"ש, וגם

'דיני אפיית המצות', בקובץ 'בית אהרן' וישראל' גליון קמח, על שהחיינו באפיית המצות].

⁴³⁷. המשך הדברים צ"ב, מה המקור בפסוק "ואכלו את הבשר בלילה הזה" לדברי בעל ההגדה 'לאכול בו מצה ומרור', ואפשר שחסר מילים וצ"ל 'הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, ע"ש ואכלו את הבשר בלילה הזה', ולפי"ז הפסוק מראה מקור למילים 'הלילה הזה', וא"ש. ואפשר שיש לפסק דברי רבינו כך: 'אמר והגיענו. הלילה הזה לאכול וכו', והם הם הדברים.

⁴³⁸. לפי פי' זה נמצא דהנוסח 'והגיענו הלילה הזה' וכו', הוא רק בגלל התוספת 'כן הגיענו' וכו', ולפי הרמב"ם שם שהתוספת 'כן הגיענו' [כן 'יגיענו' בגירסת הרמב"ם] הוא רק בזה"ז, א"כ גם הנוסח 'והגיענו' וכו', הוא רק בזה"ז, והרמב"ם גופיה לא כ"כ, אלא גם בזמן הבית אומרים 'והגיענו', כפי שהוא נוסח הרי"ף במשנה וכו"ל הערה 436, וצ"ע. ונמצא איפוא שלהרמב"ם א"א לומר כפי' רבינו. ורבינו א"א

הפסחים ומן הזבחים, ומעות הוא, כי הזבח דהיינו החגיגה הוא קודם לפסח שהיה נאכל על השובע⁴⁴⁴. שיגיע דמם על קיר מזבחך לרצון כך כתבוהו רב עמרם ורבינו סעדיה והרמב"ם ז"ל⁴⁴⁵, ור"ל שנאכל שם מאותם זבחים ופסחים שיזרק דמם על המזבח⁴⁴⁶, והוא ע"ש (ויקרא א, טו) ונמצה דמו על קיר המזבח.

כלומר, לרצון לפני ה' כדין הקרבנות, ופשיטא לן שלא יאכל לא זבחים ולא פסחים עד שיעשה הזאה מן הדם, אלא ר"ל שלא יוכל אדם להביא שם פסח ולא זבח בתחילת הבנין בארבעה עשר של ניסן שעושים פסח וזבח חגיגה עד יחנוכו תחילה המזבח מדם קרבנות מתחילת החודש, דהכי כתיב לעיל מיניה (יחזקאל מה, יח-יט) בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחסאת את המקדש ולקח הכהן מדם החטאת וגו', והוא פי' מחודש, שאין הכונה לדם הפסח והזבח, וצ"ע. וראה שו"ת יוסף אומץ (לחיד"א) סי' ו בשם ר"א פרדו. ומבואר מדברי הר"י ב"ר יקר דהך קרא דיחזקאל מיירי בחנוכת המזבח, ור"ל, חנוכת המקדש, דאילו את המזבח חונכים בתמיד של שחר, אבל יתכן דאם צריך לחנוך את המזבח בלבד אכן חונכין אותו בתמיד של שחר, אבל אם חונכים את כל המקדש ה"ז מועיל גם לחנוכת המזבח, וא"צ חינוך בפ"ע, וצ"ע.

והנה ראה לרבינו בפי' תפילת מוסף של ר"ח, פי"ח אות יב, על 'עולת ר"ח נעלה עלי', שהביא על כך המקרא ביחזקאל שם פסוק יז 'ועל הנשים יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים', והוא מדברי פי' התפילות והברכות ח"א עמ' קלט, ועי"ש בהערה 57 שהנחנו בתימה, שהוא נגד הגמ' מנחות מה, א דהך קרא מיירי במילואים, ומצאתי להמלבי"ם יחזקאל שם שביאר תי' הא' בגמ' שם, א"ר

בריי"ף יש חילופי נוסחאות, ראה בהל' הרי"ף (היימן) עמ' 157 ועמ' 470, ובסידור רס"ג עמ' קמ איתא 'מן הפסחים ומן הזבחים', ובשנויי נוסחאות שם 'ונאכל מן הפסחים שיגיע דמם על קיר מזבחך לרצון, ומבשר זבח שלמים שיזרק דמם וכו' לרצון', וכן בסדר רב עמרם עמ' קטז הגי' 'מן הפסחים ומן הזבחים', וכ"ה בסידור ר"ש ב"ר נתן עפ"י הגאונים עמ' פז, וכ"ה בהגדה היותר עתיקה, ראה הגש"פ ותולדותיה לר"ד גולדשמידט עמ' 83, וראה אוצר מפרשי התלמוד פסחים שם הערות 48-51. ועל עיקר דברי רבינו, ראה לעיל הערה 145 דתמוה שסתר משנתו, דהתם כתב שאוכלים קודם מהפסח, עי"ש שכן הק' הכנה"ג. וראה תיקון חג הפסח עמ' קלז-קלח והערות המהדיר שם.

444. ראה מהרי"ל בסדר ההגדה (מהדורת מכון ירושלים) אות ל, ומש"כ עליו גליוני הש"ס פסחים קב, א.

445. לפנינו בסדר רב עמרם שם 'שיגיע את דמם על קיר מזבחך לרצון', ועי"ש בשנויי נוסחאות, ובסידור רס"ג שם 'שזרק דמם על קיר מזבחך ברצון', ועי"ש בשנויי נוסחאות, ורק ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ה ובנוסח ההגדה, הנוסחא כפי שהביא רבינו, וראה סידור ר"ש סופר שם.

446. ז"ל פי' התפילות והברכות ח"ב עמ' עז,

ויש גורסין⁴⁴⁷ עד שיגיע או לכשיגיע. והראשון עיקר. ונודה לך שיר חדש על גאולתינו ועל פדות נפשנו לעתיד לבא⁴⁴⁸. וקרא התשועה העתידה בלשון זכר, שלא יהיה אחריה שעבוד, כמו שפירשנו בסוף אמת ויציב⁴⁴⁹. ברוך אתה ה' גאל ישראל פירוש ממצרים. ואם תאמר הא קיימא לן שצריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה, ובאן בחתימה היא מעין גאולת מצרים וסמוך לחתימה מעין גאולה שלעתיד. ויש לומר שכך רצה לומר, ונודה לך שיר חדש על גאולתינו זו

הבאה עיקרית, לפיכך יעשו טפל את הפסח שיאכל קודם הזבח, וראה בהערת המהדיר שהוא פירוש מחודש, והוא עפ"י הגמ' ברכות יב, ב, ע"ש, וכ"ה גם בפי' תלמיד הרא"ש מכת"י, נדפס בקובץ 'מוריה' גליון סד-שסו עמ' כג. וראה ספר המנהיג עמ' רסג-רסד על קרבנות ר"ח, והערת המהדיר שם באריכות.

447. ראה שנויי נוסחאות בהגדה שלמה, וראה פי' התפילות והברכות שם. וראה סידור ר"ש סופר בסדר ההגדה עמ' לד, וראה בפי' קדמון בהגש"פ 'שנים מי יודע' מפרש ב' עמ' קמד שגורס 'לכשיגיע', ומבאר וז"ל, 'ירצה שנאכל מהם אחר שיגיע דמם על קיר המזבח, כי לא נוכל לאכול מהם קודם זה כאמרו לא תאכלו על הדם וכו', שלא יאכל מבשר הקדשים קודם זריקת דמם, ויש להעיר כי בקרבן פסח א"א לאכול גם לאחר זריקת הדם עד הלילה.

448. עפ"י פי' התפילות והברכות שם, ועי"ש באורך, וע"ע ראבי"ה סי' תקכה, וראה תוס' פסחים קטז, ב ד"ה ונאמר, ואוצר מפרשי התלמוד שם, וראה הערה 450, וראה תיקון חג הפסח שם בשם הירושלמי.

449. לעיל פ"ט אות לה, וראה שם הערות 292-294.

יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדורשה, ועי"ש בפירש"י ורגמ"ה, ופירש המלב"ם שם דאכן קרבן ר"ח יהיה לעתיד לבוא באופן אחר, ואליהו יפרש טעמא, עי"ש כל דבריו, וע"ע אורים גדולים, בדרוש לפרשת צו בסופו. ולפי"ז מיושבים דברי רבינו ופי' התפילות והברכות שם, דהם פי' כאמור, ואכן רב אשי פליג עליה. ועדיין תקשי הסתירה בפי' התפילות והברכות וכונ"ל, ושמא ס"ל דכונת התי' של ר' יוחנן, שאע"פ שיהיה קרבן מלואים, ה"ז מועיל גם לקרבן ר"ח, וזה גופא אליהו עתיד לדורשה, וראה מצפה איתן שם. [וראה כע"ז במשך חכמה פ' בהעלותך שקרבן פסח מועיל גם לקרבן הגר, עי"ש]. וראה עמק ברכה עניני הגדה עמ' עז שמפרש עפ"י הנצי"ב, דקרבן פסח אפשר להקריב אחרי החורבן אע"פ שאין בית, עי"ש טעמא. ולהר"י ב"ר יקר חזינן איפכא שצריך חנוכת הבית לפני כן. וראה בהגש"פ מבית לוי בשם הגרי"ז שמפרש הכונה על הפסח עצמו, עי"ש.

ועל המקור שהביא רבינו מהפסוק הנאמר אצל קרבן עוף, ראה במאורי המועדים (הוצאה חדשה) עמ' ק. ובתיקון חג הפסח עמ' קלז-קלח כתב, 'ולקיים כל הגירסאות י"ל דאנן לעתיד לבא קאמרינן שיהא גאולת מצרים טפל וגאולה

גאולה שלעתידי, ועל פדות נפשנו זו גאולת מצרים⁴⁵⁰, שנאמר (דברים כא, ח) **כפר לעמך ישראל אשר פדית ה'.** כי לימות המשיח מזכירין שתייהן, כמו שאמרנו ימי חייד העולם הזה, כל ימי חייד להביא לימות המשיח. ומכרך בורא פרי הגפן ושותה בהסבה הוא וכל אחד מן המסובים עמו⁴⁵¹. נשלם פירוש ההגדה.

הסדר השני⁴⁵²

[רחצה]

[מג] נוטל ידיו שניה הוא וכל אחד מן המסובין, ומכרך כל אחד לעצמו על נטילת ידים⁴⁵³, **אע"פ שנמל ידיו לטיבול ראשון, שכיון שאמר ההגדה וקצת**

נשלם הסדר הראשון, והא בהא תליא, ויש לבאר שניהם.

453. רבינו בא להוציא משי' הקדמונים שרק בעה"ב נוטל ידיו, ראה בפיוט אלוקי הרוחות לר"י טוב עלם שכתב 'ומכרך על נט"י לחודיה', אבל הר"ש מפלייזא בפירושו שם באו"ז סי' רנו כתב שכולם נוטלים ידיהם, והלשון לאו דוקא, והביא גם מסדר רש"י שכולם נוטלים ידיהם, ואילו הר"א מלונדריש עמ' קנב בפ"י הגש"פ אכן נקט שר"י טוב עלם בדוקא נקט, ורק לעורך הסדר איכא היסח הדעת, ולכן רק הוא נוטל ידיים. ולפ"י י"ל מה שנקט רבינו לעיל שמברכים לעצמם, דלא נאמר שלענין ברכה איכא ספיקא, ויצאו יד"ח בברכת בעה"ב, קמ"ל שאינו כן, אלא כולם מברכים, וכדברי רבינו איתא בהל' סדר ההגדה להריטב"א. וראה הגדת בעלי תוס' עמ' קלו בשם עץ חיים, דאכן כאשר בעה"ב בלבד קרא ההגדה סגי בנט"י שלו, דרק הוא הסיח דעתו, לא כן בזמנינו שהכל קורין, כולם מסיחים דעתם וצריכין נט"י.

ובספר הפרדס לר"א ב"ר חיים תלמיד

450. כ"ה באורחות חיים פ"י ההגדה אות לח, וראה שבלי הלקט סי' ריח שמפרש באופן אחר, דשם גאולה אחת היא, אבל בהמנהיג עמ' תפז כתב 'רבינו הקדוש נ"ע הגיה שירה חדשה, שאינו רוצה לדבר משיר שלעתידי שהיה זכר, דהא מעין פתיחה ומעין חתימה יש לנו לומר סמוך לחתימה, כדין כל הברכות, וכבר התחלנו בגאולת מצרים שהשירה נקבה, השירה הזאת לה, ונסיים בגאל ישראל' וכו', ועי"ש עוד.

451. היינו, שאת ההגדה אומר רק מסדר הסדר, ולזה הוסיף שאת הארבע כוסות שותין כולם, וכמש"כ תוס' פסחים צט, ב ד"ה לא יפחתו, וכן בסמוך כתב על נט"י וברכתה שכולם נוטלים ומברכים לעצמם, ר"ל ולא יוצאים בברכת בעה"ב. וראה בסמוך משנ"ת בזה. ובעיקר ברכת הגפן אחרי ברכת ההגדה, ראה מש"כ בפ"י התפילות והברכות ח"א עמ' קלד.

452. לא נתבאר אמאי קרוי סדר השני. וראה בספר תולעת יעקב שהביא ג"כ מילים אלו, ואגב, לעיל לפני פירוש ההגדה כתב רבינו

הרשב"א שער ט פט"ז סי"ב כתב, שאין אחד יוצא בברכת חבירו ענט"י ובברכת הנהנין, רק בהסיבה אחד מוציא את חבירו, וקשיא ליה מתוספתא ברכות פ"ו ה"כ, שגם במצוות אחד מברך לכולם, ות"י וז"ל 'דהתם מיירי בשאר מצוות שדי להם בברכה אחת, כיון שכולם עונים אמן, אבל הכא האיך יוכל אחד מהם לטהר ידי חבירו בברכה שהוא מברך, כן נ"ל, והדברים לפור' משוללי הבנה, וכפי שהעיר המהדיר שם, וראה משנ"ת בשיטתו בהלכה זו בהערותי לרבינו לעיל פ"ג הערה 17, ואכן בפשוטו לא אזיל הפרדס הכא בשיטתו שם פי"ב ס"ח, ועי"ש בהערת המהדיר, אך צ"ב כונתו הכא. ואולי יל"פ כך, דבעיקר הדין ס"ל שאין הבקי יוצא יד"ח ברכה ע"י שומע כעונה, כיון שיכול לברך בעצמו, אבל בדאיכא עשרה וכולם עונים אמן, אין זה בגדר שומע כעונה, אלא מה שנעשה בציבור ועם עניית אמן, ה"ז דין ברכה בציבור ומהני, אלא דגם זה אינו אמור אלא בדאיכא דין ערבות, וממילא גם ביצא מוציא מהני, ולפיכך ה"ז עשרה אנשים שחייבים במצוה, אבל בנט"י לפור' ליכא ערבות ויצא מוציא, דלא יאכל ולא יטול ידיו, וממילא ליכא עשרה שחייבים במצוה, ולפיכך ליכא דין מסויים דמהני בעשרה בכה"ג. ויש לשדות נרגא בסברא זו, דלא נאמר דין ציבור אלא במה דאיכא דין ציבור, כגון תפילה, ולא בברכות גרידא. ומלבד זאת יש להשיב, דכמו לענין המוציא בברכת המצה אמרינן דאיכא יצא מוציא, וכיון שא"א בלי נט"י, ממילא גם על נט"י איכא ערבות, אלא די"ל דהואיל ואפשר לאכול ע"י מפה, א"כ אין הנט"י מוכרחת, וממילא ליכא ערבות, וצ"ע.

וראה באוצר מפרשי התלמוד פסחים קטו, ב הערות 88-93 משנ"ת בס"ד, לענין אם לא הסיח דעתו אם צריך נטילה, ולדעת הב"י איכא תקנת נט"י בליל פסח, והאחרונים תמהו עליו דמנ"ל הא, ומ"מ לשיטתו י"ל דלא אהני כריכת מפה, ושמא יל"פ עפ"י מה שכתב האבנ"ז או"ח סי' תקלה דאכילת מצה ומרור הוי גדר עבודה, ועי"ש הלכה למעשה, דלא אהני גחין ואכיל, כמו שמצינו לענין תרומה דלא הוי דרך אכילה, וה"ט משום דהוי עבודה, ואכן בקראי בפ' בא נאמר על הפסח מה העבודה הזאת וגו', ועי"ש בפסיקתא זוטרתא לקח טוב יג, ה דהעבודה היינו אכילת הפסח ומצוותיה, ולפי האבנ"ז מצה ומרור הוקשו לפסח, וא"כ י"ל שצריך קידוש ידיים דוקא, ודין מצה ומרור כדין פסח, ועל קדשים שנאכלים ע"י ישראל איכא תקנת שלמה המלך ע"ה ליטול ידיים, ורק לכהנים הוי דין תורה, ומ"מ י"ל דעפ"י התקנה הוי כמו עבודה, ומ"מ אכילת פסח הוי עבודה וכדארמין. ויש להטעים גם המנהג ללבוש בגדי לבן בליל הסדר, וכבר עמד בזה הנצי"ב בפתיחה לפי' הגש"פ אמרי שפר, עי"ש, ולדרכנו יש להטעים יותר, דעבודה צריכה בגדים בפני עצמן, וגם עבודה בבמה. וכן מצינו בתענית יא, ב דמרע"ה שימש בבגדי לבן בימי המלואים, אבל כמובן לא מצינו דין כזה באכילת תרומה, וכמו דליכא קידוש ידיים בתרומה, וסגי במטפחת, ע"י חולין קז, ב וברמב"ם פ"ח משאר אבות הטומאה ה"ט, וראה תוס' יומא עט, ב ד"ה הא כביצה, וטורי אבן חגיגה כד, ב, אבל לקדשים לא תועיל מפה, דהוי דאורייתא, וכפי שהביאו מהספרי, ואכילת ישראל בקדשים צריך נט"י רק מתקנת שלמה

ההלל, חיישינן שמא הסיח דעתו מנטילה ראשונה וידים עסקניות הן⁴⁵⁴.

[מוציא - מצה]

[מד] ואחר כך לוקח מצה שלימה ותחצי שהניח בין שתי השלימות⁴⁵⁵, ומניח פרוסה בתוך שלימה, ומברך על הפרוסה המוציא, שהיא ברכת הנהנין הקודמת לברכת המצה, ואחר כך מברך על השלימה לאכול מצה⁴⁵⁶. דאורחא דמילתא

ערבות, אלא שמי שלא אכל לא יכול לברך, אבל אם יכול לברך ואין ברכתו לבטלה, שפיר ה"ז מוציא מדין ערבות, וכמש"כ המפרשים, ואכ"מ.

454. פסחים קטו, ב.

455. כ"ה בטור ריש סי' תעה. ואינו לוקח המצה השלישית, ואע"פ שהובאה בשביל קיום לחם משנה, י"ל דלזה סגי מה שמונחים לפניו שתי שלימות, אבל לא יטלם בידו, וי"ל הטעם כמש"כ הגר"א סי' תעג ס"ק יא דכיון שהפרוסה היא משום לחם עוני, אם נוטל גם ב' שלימות, תו ל"ה לחם עוני, וכדי לקיים שתיהן, אע"פ שב' שלימות לפניו לקיום לחם משנה, נוטל בידו רק שלימה ופרוסה לקיום לחם עוני. וראה מאמרי 'לחם משנה בליל הסדר' בקובץ 'מוריה' גליון שכט-שלא. והמג"א סי' תעה סק"ב כתב בשם ב"ח ומהרש"ל ושל"ה שיטול שלושת המצות בידו, וראה גם ט"ז שם סק"א ופמ"ג במשכצות שם, וגם לשון השו"ע שם ס"א 'ויאחזם בידו', היינו שלשתן, וכנראה הוא מלשון הטור שם 'ויקח הקערה שהמצות בתוכה', דהיינו שלשתן. וע"ע סדר פסח להריטב"א, ותיקון חג הפסח עמ' קמא, והערות המהדירים שם.

456. כ"ה בטור סי' תעה ס"א בשם יש מי

המלך ע"ה, וגם בזה ליתא היתר מפה, וכאמור המצה דינה כפסח, וכש"נ. ולפי"ז נמצא דעל נט"י לקדשים צריך לברך ליטול ולא על נטילת, ראה כס"מ פ"א מהל' ברכות ה"א מה שביאר, ולפי"ז הכא כיון שהיא חובה שא"א להפטר ממנה, ובפשוטו כ"ה בכל הנאכלים לבעלים שיש מצוה, ונחלקו בזה הרמב"ם פ"י ממעשה הקרבנות ה"א, ורש"י פסחים נט, א ד"ה בשאר, וראה סי' המפתח שם. ומ"מ קרבן פסח היא חובה גמורה, ולפי"ז ה"ה נט"י למצה, ומ"מ נוסח הברכה לא נשתנה.

ובפשוטו י"ל דתקנת שלמה המלך ע"ה קדמה הרבה מאד לתקנת נט"י לחולין, וא"כ עוד מימי קדם היתה התקנה ליטול ידים לאכילת קרבן פסח, ואח"כ נוספה התקנה ליטול ידים לטיבולו במשקה, ולכן אע"פ שנוטל ידיו מתחילה לכרפס, תקנת נט"י לסעודה שאז אוכל פסח מצה ומרור לא זזה ממקומה. וכן יש להטעים עוד דמלבד סברת האבנ"ז של היקש מצה לפסח, הרי איכא נמי אכילת אפיקומן שהוא זכר לפסח לכמה קדמונים, ולכן צריך נט"י דומיא דפסח. ולפי"ז גם יכול אחר להוציא את חבירו בברכת נט"י כיון דהוי חובה כמו המוציא של מצה, כיון שא"א בכריכת מפה.

ולענין בהמ"ז, אע"פ שמי שלא אכל לא יכול להוציא כמש"כ הקדמונים, אין זה משום דאין

הוא דמברכינן קודשא בריך הוא דאפיק לחמא מן ארעא, והדר לברוכי על מצה דמתעביד מיניה⁴⁵⁷. ואוכל משתיהן בזית⁴⁵⁸ בהסיבה, הוא וכל אחד מן המסובין

ח"א ס' תפא. וראה ארחות חיים הל' ליל הסדר אות כד בשם הראב"ד, וכן בתשובותיו (קאפח) ס' נז, וכן עוד קדמונים.

457. כ"ה בסדר רב עמרם עמ' קטז כלשון רבינו. וז"ל המנהיג עמ' תפח 'ומברך עליה ברכת הנהנין הקודמת בכל מקום לברכת המצוה, דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה'. וראה גם ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ו, וראה בריטב"א בסדר ההגדה שאין המצה ראויה למצה אם לא בירך עליה ברכת הנהנין. [וי"ל פ' דהואיל וקודם ברכה אקרי של גבוה, ראה ברכות לה, א, ואיכא למ"ד דצריך שתהא המצה שלו, ראה משנ"ת בס"ד באוצר מפרשי התלמוד סוכה לה, א הערה 154, וראה גם אמרי בינה דיני פסח ס' כג-כו, מנחת ברוך ס' עד, וא"כ מה"ט אין ראויה בלי ברכת הנהנין. ובפשוטו י"ל דהו"ל מצוה הבאה בעבירה]. וראה מאמרי 'אין עושין מצוות חבילות לבילי הסדר' בקובץ 'בית אהרן וישראל' גליון קכד. ובהגדת חכמי אשכנז (תשס"ו) כתב טעמא דברכת המוציא קודמת שהיא תדיר, עי"ש. וכבר מבואר כן בראבי"ה ס' תקכה, וכן בשבלי הלקט ס' ריח, וכן במרדכי בסדר הפסח בקצרה. ויש לציין כי בספר הגש"פ ותולדותיה (גולדשמידט) עמ' 60 הובא מכת"י עתיקים שברכת המצוות נאמרה לפני ברכת המוציא. וע"ע דרשת הרוקח לפסח מכת"י עמ' 103, שכל טוב פ' בא, ולשונו שם צ"ת.

458. לשון הטור ס' תעה ס"א 'ויאכל משניהם ביחד כזית מכל אחת', אבל לשון רבינו משמע

שאומר, ועי"ש בב"ח סק"ד שכ"ה בהגהות מיימוניות בנוסח ההגדה אות ז בשם ר"ח ושאר גאונים, ושכ"כ ראב"ן, והראשונים נחלקו אם אכן זוהי כונת ר"ח שכתב סתמא 'מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע, ומסתברא אפרוסה', ראה בהערת המהדיר על פ' ר"ח בשם הרי"ד ושבלי הלקט וראב"ן, עי"ש. וצ"ב מ"ט למיעבד כן, וראה ראב"ן שם דהואיל ואין עושין מצוות חבילות, אין לברך על אכילת מצה על פרוסה שבירך עליה המוציא, ולכן מברך על השלמה. ובפשוטו אינו מובן, דעיקר לחם עוני הוא על מצה שבה יוצאים יד"ח, ועליה מברכים על אכילת מצה. ובסדר רב עמרם עמ' קטז נראה שמברך המוציא על שלמה ופרוסה, ואח"כ לוקח הפרוסה בידו ומברך על אכילת מצה, עי"ש. וז"ל תיקון חג הפסח עמ' קמ, 'מעתי' על הפרוסה שמברך על אכילת מצה משום לחם עוני, ועליה מברך המוציא, כי היא שמחייבתו לאכול ומצריכתו ברכת הנהנין, ועליה אמרו במסכת ברכות שמברכין המוציא, כי לענין ברכת המוציא הביאנו לשם גבי חול, לענין ירא שמים יוצא ידי שתיהן, כשאמרו מניח שלמה בתוך פרוסה ובוצע, כלומר בוצע להמוציא על הפרוסה, דאם על שלמה פרוסה בחול למה, אלא ודאי שלימה להידורא, פרוסה לברכה דמקרבא הנייתא לאכילה'. וראה גם בהל' ליל הסדר להריטב"א והערות המהדירים שם, וראה ברשב"א ברכות לט, ב בשם הראב"ד, וכן ראה בהמכתם ופסקי רי"ד ומיוחס לריטב"א וחי' הרא"ה שם, וכן בהל' ברכות להריטב"א פ"ב ה"ג והערת המהדיר שם, וע"ע שו"ת רב"ז

עמו⁴⁵⁹. ובעל העיטור כתב⁴⁶⁰ שנהגו לברך על השלימה המוציא ועל הפרוסה לאכול מצה, ובוצע משתייהן או מאחת מהן, ור"ח כתב⁴⁶¹ מסתברא אפרוסה ויש אומרים אשלימה. ואם תאמר⁴⁶² יברך תחילה המוציא ויאכל ואחר כך יברך

דכה"ג לכו"ע לא יצא, ראה אתון דאורייתא סי' כג, וראה להלן בהערות על סדר סוכות פכ"ז הערה 41. וסברת 'שכן נהנה' שכתבו הראשונים לענין מצה, ראה רש"י ר"ה כח, א ד"ה מהו דתימא, כס"מ פ"ב מהל' שופר ה"ד בשם הר"ן, רבינו מנוח פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"ג, היינו רק לומר דמה"ט א"צ כונה, ברם מכיון להדיא שלא למצוה, לפור"ר גם ב"שכן נהנה' לא יועיל, ורש"י סנהדרין סב, ב ד"ה שכן נהנה כתב טעמא דנהנה משום שע"י כך איכא כוונה. ותו יל"ע עפ"י שי' ורשב"ם פסחים קיט, ב ד"ה אין מפטירין שיוצאים יד"ח מצה באפיקומן, א"כ עדיין שייך לברך, וכן אם לא בירך בתחילת הסעודה, יש לו לברך באפיקומן על אכילת מצה, וצ"ע. ואכן ראה ראבי"ה סי' תקכה שכתב כדברי רבינו, והוסיף, 'ומה"ט אינו מברך על אפיקומן' וכו', וכנראה כונתו עפ"י שי' רש"י ורשב"ם, וראה מה ציין המהדיר שם. ועוד יל"ד עפ"י שי' המפרשים שכל מה שאוכל בלילה הראשון הוא בכלל מצות עשה, א"כ אכתי הוא בתוך המצוה, והיא כמו מצוה נמשכת ויוכל לברך, וראה גבורות ה' פ"ח, העמק שאלה שאילתא קנג אות ד, ובפתיחה שלו לפי' הגש"פ אמרי שפר, קה"י ברכות סי' ה. ולפי' ירדב"ז בירושלמי סוכה פ"ג ה"א, הרי ענין זה מפורש בירושלמי שם, וראה אוצר מפרשי הירושלמי שם עמ' 74 הערה 124. [ואכתי צ"ע דלהוי בכלל מצוות שאין להן שיעור, ריש פאה, דאע"פ שיש לו שיעור למטה

שאוכל משתייהן כזית אחד ותו לא, ומבואר בהערות בסמוך, שאם א"צ כזית להמוציא, הרי עדיף לאכול לפני ברכת המצה, עי"ש, ולפיכך רבינו שכתב שא"צ כזית בפ"ע להמוציא, אינו מובן איך יהיב טעמא בסמוך אמאי אין להפסיק באכילה להמוציא, כיון שכבר אכל יצא יד"ח, והרי לשיטתו א"צ לאכול כזית להמוציא, וצ"ע. ושםא כונת רבינו 'אוכל משתייהן כזית', ר"ל מכל אחד ואחד. [וראה מהר"ם חלאוה פסחים קט, ב בשם העיטור על ההפסק שבין המוציא לאכילה ע"י ברכת המצה, ועי"ש למהדיר שלא מצא בהעיטור].

459. לא נתבאר מאי קמ"ל שכל אחד צריך לאכול מצה.

460. הל' מצה ומרור דף קלה, א.

461. פסחים קטו, ב, הובא בעיטור שם.

462. כ"ה בסדר רב עמרם עמ' קטז, וכ"ה בהמנהיג עמ' תפח, וז"ל 'ואם יאכל מן הראשונה אחר שבירך עליה ברכת הנהנין, שוב לא יברך על הפרוסה על אכילת מצה, דלאחר שמילא כרסו ממנה, האיך יחזור ויברך עליה', ובפשוטו ר"ל שאם כבר אכל הרי כבר קיים את המצוה, וא"א לברך לאחר עשיית המצוה. אלא דאכתי י"ל שאין כונתו לצאת יד"ח אלא בפרוסה, ואע"פ שמצוות א"צ כונה, הכא מתכוין להדיא שלא לצאת, ורוב הראשונים ס"ל

לאכול מצה ויאכל. ויש לומר לאחר שמילא כריסו ממנה אין לברך לאכול מצה. וכבר אמרנו בהקדמת הספר הזה⁴⁶³, דלאכול מצה ולאכול מרור אמרינן.

ולמה מברך בפסח על שלימה ופרוסה, דאמר רבא⁴⁶⁴ (שבת קיז, ב) חייב אדם

בירך לפני עשיית המצוה, יוכל לברך באמצע עשייתה, ואע"פ שאחרי הברכה יאכל פחות מכזית, או ישמע פחות מט' תקיעות. וראה שאג"א סי' ק. וראה לרבינו לעיל פ"ג הערה 91. וי"ל עוד, שאם לא בירך לפני אכילת מצה, יוכל לברך לפני כורך, וראה לרבינו להלן ציון 500 בשם אבן הירחי שברכת המצה עולה גם על הכורך. וראה בסמוך הערה 494. וראה שו"ת עמודי אש (ראסיין) סי' ה. ויותר י"ל דלפי שי' רש"י ורשב"ם שיוצאים יד"ח מצה באפיקומן, אפשר לברך גם לפני אכילת אפיקומן. ברם עי' בשבלי הלקט סי' ריח שאין מברכים על אפיקומן אע"פ שהוא חובה, כיון שכבר ברכו עליו ועוד משום שכבר מילא כריסו מהם, ולפז"ר טעם הב' מוסיף שגם אם לא ברכו הרי כבר יצא יד"ח עי"ש, ומוכח דלא כדברינו, ואכתי צ"ע. וראה טור בס' תעז וב"ח שם סק"ו, ולהלן הערה 487].

463. ראה לעיל פ"ג סי' ל והערות שם. וראה תוס' הרא"ש פסחים קטו, א ומה שצ"ע המהדיר שם, וכן ערוגת הבושם להר"א ב"ר עזריאל ח"ב עמ' 66-68. וע"ע שו"ת חזון עובדיה הל' פסח סי' ל.

464. לפנינו בגמ' 'רבי אבא', אולם בראשונים רבים מובא 'רבא'. וראה לעיל ערבית של שבת פי"ז אות מג, שרבינו הביא מימרא זו בשם ר' אבא.

בכזית, אין לו שיעור למעלה]. ואכתי יל"ע, הרי אפשר שיאכל פחות מכזית לברכת המוציא, ולא יצא יד"ח, ואח"כ יברך על אכילת מצה ויאכל כזית, ונראה דס"ל שגם לברכת המוציא צריך שיעור כזית, וכמבואר בדברי עוד ראשונים. שו"ר בנהר שלום סי' תפג שר"ל בשי' רי"צ גיאת בטור שם, במי שאין לו יין, שאכן יברך המוציא על פחות מכזית, ואח"כ יברך על אכילת מצה, והביא קושית הפר"ח על הריצ"ג, ומיישבה בדבריו אלו, עי"ש היטב.

ובענין זה יל"ד, אם בירך על אכילת מצה ואכל פחות מכשיעור, והפסיק, אם צריך לחזור ולברך כשיחזור לאכול כשיעור, וי"ל דהואיל ומ"מ היתה זו אכילה של מצוה, וכמו שנקטו כמה אחרונים שחצי שיעור במצוה הוי נמי מצוה, וכן שיש בזה קיום של מצות מצה כל שבעה, דבפשוטו לא נאמרו בו שיעורים, אע"פ שעדיין לא קיים מצות הלילה, מ"מ הפסק נמי לא הוי, ואכן הרי נקטינן שגם אכילה פחות מכזית אקרי אכילה, ראה במאמרי 'שבירת עצם בפסח' בקובץ 'בית אהרן וישראל' גליון עו, ואכ"מ. ועל הפסק לפני גמר קיום המצוה, ראה משנת"ב בס"ד להלן בסדר תפילת ר"ה פכ"ה הערה 163, בדין הפסק בתקיעות לענין הברכה, שאכן יש בראשונים שאם לא סיים המצוה צריך לחזור ולברך, וי"ל דהכא בודאי חוזר ומברך אם כבר עבר זמן כדי אכילת פרס, דנמצאת אכילה שהתחיל אינה כלום, מלבד אם נאמר הסברות הנ"ל, וצ"ת. ובענין זה נראה שאם לא

לכצוץ על ב' ככרות בשבת, מאי מעמא, לקטו לחם משנה כתיב (שמות טז, כב), ותנו רבנן (מכילתא בשלח מסכתא דיוסע פ"ד), ששת ימים תלקטוהו (שם כו), מלמד שלא היה יורד מן בשבת, ימים טובים מניין, שבת לא יהיה בו (שם), פירוש, בכל יום הנקרא שבת דהיינו שבתה ממלאכה לא יהיה בו המן⁴⁶⁵. וכיון שנימים טובים לא היה יורד מן, צריך לכצוץ על שתי ככרות שלימות, ובפסח גרעו חצי האחת⁴⁶⁶ משום שנאמר בו לחם עוני, ובוצע על שלימה ופרוסה. כן כתב רב נטרונאי⁴⁶⁷ והרי"ץ גיאת⁴⁶⁸. ורש"י פ' בברכות בפרק ביצד מברכין (לט, ב), הכל מורים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ונמצאו שתיהן בידו, ובוצע או מן השלימה או משתיהם, מאי מעמא, לחם עוני כתיב. וכן כתב הרמב"ם ז"ל⁴⁶⁹. וכתב רב עמרם⁴⁷⁰ והרא"ש⁴⁷¹ שצריך לכצוץ על שתי ככרות ופרוסה כליל פסח ואפילו בלא שבת, משום לחם עוני ומשום לחם משנה.

[מה] וכתב רב עמרם⁴⁷² ורבינו סעדיה⁴⁷³ והרמב"ם ז"ל⁴⁷⁴ לטבול המצה

472. סדר רב עמרם עמ' קטז, וראה למהדיר שם שציין למעשה רוקח סי' סז, ראב"ן פסחים דף קסו, ב, רי"צ גיאת ח"ב עמ' קג.

473. לפנינו בסידור רס"ג עמ' 172-173. ויש לציין שיטבלו במלח, וראה הערת המהדיר שם שציין לדברי רבינו. וראה מחקרים בסידורי תימן על הגש"פ (מ' גברא) עמ' 172-173. ויש לציין לחידוש בדברי רס"ג שכתב, 'ויקח בידו ככר וחצי ויברך המוציא וכו', ויחלק להם, ולא יאכלו ולא ידברו, אלא כל אחד מהם יחזיק את הפרוסה בידו עד שיברך המברך אקב"ו על אכילת מצה וכו', ויאכלו. וכן לענין מרור כתב שם שהוא יברך להם, עי"ש, ולפ"ר צ"ב אמאי לא יברך כל אחד לעצמו ברכת המצות, ושאני מהמוציא שצריכים לצאת חובת לחם משנה, וגם בזה איכא מ"ד שא"צ שיברך הבוצע דוקא, ראה מאמרי הנ"ל בסופו, וצ"ע.

474. פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ח, ועי' בטור סי'

465. הובא בתוס' ביצה ב, ב ד"ה והיה, וראה תורה שלמה שמות טז, כו אות קמא.

466. ראה רי"ף פסחים כה, ב, והראשונים האריכו הרבה, ומבואר בס"ד באוצר מפרשי התלמוד שם קטז, ב הערות 238-285, וכן שם קטז, א הערות 41-11, עי"ש.

467. ראה אוצר הגאונים פסחים חלק התשובות סי' שלח, ותשובות רב נטרונאי גאון (ברודי) ח"א סי' קמ עמ' 260. והערות המהדיר שם.

468. הל' הרי"צ גיאת ח"ב עמ' קב-קג.

469. פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ו, והוא לא הזכיר מאיזו מצה בוצעים להמוציא ומאיזו לאכילת מצה, וראה ראב"ה סי' תקכה, ושי' הרמב"ם נתבארה בס"ד במאמרי 'לחם משנה כליל הסדר' בקובץ 'מוריה' גליון שכט-שלא, עי"ש.

470. סדר רב עמרם עמ' קטז.

471. פרק ערבי פסחים סי' ל.

בחרוסת. ואבן הירחי⁴⁷⁵ תמה על זה ואמר איך יתחברו החירות והשעבוד. ויש אומרים⁴⁷⁶ כי הטעם לטבול המצה בחרוסת הוא משום שאין הכוונה רשאי לבצוע עד שיביאו לפניו מלח או לפת⁴⁷⁷. ועוד טעם אחר⁴⁷⁸ מדאמר בגמרא (פסחים קטו, ב) הנוטל ידיו בטבול ראשון צריך ליטול ידיו בטבול שני, הרי שקורא טיבול שני להמוציא.

באה זכר לטיט אלא זכר לחירות וכו', וראה טור שם שהביא שאלת המנהיג, ועי' ב"ח שם מה שתירץ, וראה לרבינו מנוח על הרמב"ם שם שדחה גם הוא הקושיות על הרמב"ם.

476. ראה בטור שם שתמה על רב עמרם והרמב"ם וז"ל, 'ואיני יודע טיבול זה בחרוסת למה, אי משום מצה שאין בה מלח, וצריך בשש לטבל במלח, וכן הוא לשון הירושלמי וטמיש ליה במלחא'. וכן איתא בעוד קדמונים בשם הירושלמי, ראה ראבי"ה סי' תקכה, או"ז ח"ב סי' רנב, רוקח סי' רפג, והגהמ"י פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ו, וליתא בירושלמי שלפנינו, וראה הגדת בעלי תוס' עמ' קלח בהערה. וכונת רבינו דיש אומרים שאין הטיבול מצה בחרוסת מעיקר התקנה של חרוסת, אלא הואיל ויש מצוה לטבל, יש לנו לטבל בחרוסת.

477. ברכות מ, א.

478. נראה שדברי רבינו הם עפ"י מש"כ בספר המכתם פסחים שם, וז"ל 'יש מתרצים שגם אכילת מצה הוא קורא טיבול לפי שכל מאכלם היה ע"י טיבול וכו', ועוד כי אף המצה נמי צריכה טיבול בחרוסת לדעת הר"מ ז"ל, והכל בכלל טיבול שני'. והיינו שהראשונים נתקשו בביאור הגמ' טיבול שני, שהרי נוטל ידיו לסעודה, וראה משנ"ת בס"ד באוצר מפרשי

תעה ס"א שכתב בזה"ל, 'כתב רב עמרם ויברך המוציא ויטבל בחרוסת וכ"כ הרמב"ם ז"ל', וכתב ב"י שם, 'אע"פ שמדברי הרמב"ם נראה דעל כזית דאכילת מצה קאמר דמטבל בחרוסת ולא אכזית דהמוציא, לא דק רבינו בהכ"י וכו', כלומר, דקשיא ליה דרב עמרם קאמר דעל של המוציא יטבל בחרוסת, וראה גם ב"ח שם סק"ה מש"כ בזה. והנה לפנינו בסדר רב עמרם שם איתא 'ושקיל פרוסה ומברך עליה לאכול מצה וטמיש [וטובל] בחרוסת', והטור קיצר לשון רב עמרם, ואין כל קושיא, וראה תיקון חג הפסח עמ' קמב, וראה בהשגות הראב"ד על הרמב"ם שם שכתב על הרמב"ם זה הבל, ועי"ש במגיד משנה, מרכבת המשנה, הגהות בני בנימין, צפנת פענח, וע"ע שו"ת רדב"ז סי' אלף תרצב וסי' אלף י'.

475. המנהיג עמ' תצ, וז"ל 'ונפלאתי ע"ז שכתבו לטבל המצה בחרוסת ולא ראיתי ולא שמעתי מנהג זה לעולם, וכי אפשר לומר כן, והלא המצה צריכה הסיבה זכר לחירות, והחרוסת זכר לטיט ולשעבוד הוא, והאיך יתחברו החירות והשעבוד זה עם זה שזה סותר זה, ועוד דתנן הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת וכו', הרי לך הטיבול בחזרת היה ולא במצה, ועוד בין למ"ד חרוסת אינה מצוה אלא משום הקפא פ"י תולעת שבירקות, אין למצה קפא, ובין למ"ד מצוה זכר לטיט, אין המצה

[מרור]

[מז] ואחר שאוכל מן המצה לוקח מן החזרת שהוא המרור וטובל בחרוסת, ומברך לאכול מרור⁴⁷⁹. ואל ישחנו בחרוסת פן יתבטל טעם המרור⁴⁸⁰. ואוכל ממנו כזית הוא וכל אחד מן המסובין עמו בלא הסיבה, שאינו זכר לחירות אלא זכר לשעבוד שנאמר בו (שמות א, יד) וימררו את חייהם, ועל כן אין צריך לאכלו דרך חירות⁴⁸¹.

[כורך - שולחן עורך]

[מז] ואחר שאוכל המרור לוקח המצה השלישית וכורך ממנה⁴⁸² בחזרת ואוכל⁴⁸³. וכתב הרמב"ם⁴⁸⁴ לטבול אותם בחרוסת. ואוכל מהם כזית

484. פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ח, ושם כתב רק 'וחזור וכורך מצה ומרור ומטבל בחרוסת ואוכל בלא ברכה' וכו', ולא הזכיר שיעור כזית, וכן לא הזכיר הסיבה. ומש"כ ואוכל בלא ברכה, ראה להלן הערות 494-499. ועל הסיבה נחלקו הקדמונים, וראה הגש"פ 'פסח דורות' עמ' קלט שציין להרבה מקורות. וכן לא נזכר בטור שם שיש לקחת כזית מצה וכזית מרור, וכן לא הוזכר בשו"ע שם ס"א, ורק בשע"ת שם ציין לשאג"א סי' ק שהעלה להלכה שצריך לכורך כזית מצה וכזית מרור, והנה יעו"ש בשאג"א שחולק על הרא"ש שסובר שעל מרור עם הפסח א"צ כזית מהתורה, דיאכלוהו על הפסח נאמר, ועפ"י שיטתו נקט השאג"א שצריך כזית מצה וכזית מרור, דיאכלוהו אכלוהו קאי, ולפיכך גם לדין דעושינן זכר למקדש, נמי לוקחים כזית מכל אחד. וכנראה זוהי גם שי' רבינו. ובשער הציון שם אות טו ציין למאמר מרדכי שגם הוא כ"כ בשם כמה ראשונים. וע"ע בהגהות חדשות על הסמ"ק למהר"י צייטליש מצוה רכ, עמק יהושע סי' ח, שו"ת תורת חסד או"ח סי' נט, חי' רבי שמואל

התלמוד שם הערות 98-53. ולפי"ז החולקים על הרמב"ם יפרשו דטיבול שני היינו כפי' אחר שיש בראשונים, עי"ש באוצר. ועי"ש בהמנהיג וטור שאלות נוספות על הרמב"ם. וראה טבעת המלך על הרמב"ם שם מקורות נכבדים בהלכה זו.

479. כ"ה בסדר רב עמרם עמ' קטז.

480. בטור סי' תעה ס"א כתב 'וישקענו כולו בחרוסת ולא ישחנו בתוכו' וכו', ורבינו קיצר.

481. כ"ה לשון הגמ' פסחים קח, א. ומשמע שרשאי להיסב, וכ"כ ב"י שם, אבל לשון הטור 'ויאכלנו בלא הסיבה', ומשמע קצת שאכן אין להיסב, וראה לבוש ופר"ח וברכי"ש שם.

482. בחלק מהמהדורות נדפס 'המצה' במקום 'ממנה'.

483. ראה להלן על שיעור המצה והמרור של כורך. ועל עצם הדין לעשות כורך, ראה פסחים קטו, א. ומה שנוטל את המצה השלישית, ראה תוס' שם קטו, א ד"ה מה, כדי לקיים המצוה בשלשת המצות, וכ"כ הרבה קדמונים.

בהסיבה הוא וכל אחד מן המסובין עמו, זכר למקדש כהלל שהיה עושה בן במקדש. ולא יכרך על אכילתו. וכן כתב הרא"ש⁴⁸⁵. וטובלו בחרוסת, שכך

שני זיתים מרור, ק"ל דהא רבנן מודו ליה להלל וכו', ניעבד כהלל בשני זיתים מצה וזית מרור, ובפתח הדביר שם אות רמב פי', 'ל"ל לאכול ב' פעמים מרור, הא רבנן מודו להלל דבכריכה אחת סגי, ובשלמא זית מצה מחוייב לאכול בלא מרור, דלא ליתי מרור דרבנן וליבטיל מצה דאורייתא, אבל ליכול זית מצה לחודה והדר ליכול כזית מרור ומצה כחדא' וכו', עי"ש כל דבריו. ומ"מ מפורש בדבריו דגם בכורך צריך כזית מרור. וע"ע שו"ת אבן הראשה סי' ה, אוצר ר' חיים ברלין שו"ת נשמת חיים או"ח סי' קמב, וע"ע הגש"פ ברכת השיר בהקדמה על שיעור המרור. ועל אכילה בתוך כדי אכילת פרס, ראה מהר"צ חיות ברכות לו, ב.

485. עי' רא"ש פ' ערבי פסחים סי' כז על זכר למקדש כהלל.

486. עי' רא"ש פסחים הלכות פסח בקצרה, וז"ל 'ובוצע ממנה לאוכלה עם המרור זכר למקדש כהלל, ומטביל הכריכה בחרוסת, שכך היה הלל עושה אוכל פסח מצה ומרור מטובל בחרוסת בכריכה אחת', והנראה שזו כוונת רבינו, דלפיכך אנו מטבילין בחרוסת, זכר להלל שהיה מטביל כן, דהלל היה כורך המצה והמרור, ובודאי שהיה מטביל אז בחרוסת, דאי לא הכי, אימתי היה מטביל בלילה זה, וכמו שהביא רבינו לקמיה מאבן הירחי, ולפיכך אף אנו מטבילים בכורך, זכר להלל. וראה בטור סי' תעה שכתב ז"ל 'וכ"כ א"א הרא"ש ז"ל וטובלו בחרוסת שכן היה הלל עושה אוכל פסח מצה ומרור

פסחים לדף לט, א עמ' קנח. ויעו"ש במאמר מרדכי שהכונה היא להמרדכי פסחים שהקשה איך אכל הלל בב"א ג' כזיתים של פסח מצה ומרור, והובא במג"א שם סק"ד, וש"מ שצריך כזית מצה וכזית מרור, עי"ש. והנה שאלת המרדכי היא על הלל בעצמו ואין הוכחה מהתם על מנהגנו לעשות רק זכר למקדש, די"ל דכיון דהוי רק לזכר א"צ כזית, וכן מצאתי בהגש"פ עם פי' 'שנים מי יודע' לקדמונים עמ' קנג שכתב דהואיל והמרור אינו אלא לזכר, א"צ כזית, ולפ"ז ה"ה גם על המצה, וראה הערת המהדיר שם. וראה להלן הערה 499. וראה גם בהל' סדר ההגדה להריטב"א עמ' יג, 'ואח"כ נוטל מצה ומרור כזית מכל אחד, וכורך ביחד ואוכל, ומאכיל לכל אחד ואחד כזית מזה וכזית מזה', וכן מפורש גם בשבלי הלקט סי' ריח. ואכן בדברי רבינו מפורש שצריך כזית בכורך גם בזמננו שהוא זכר למקדש, ובפשוטו הכונה לכזית מצה וכזית מרור, דמאי חזית להצריך במצה יותר מבמרור. וראה בהגדת חכמי אשכנז מכת"י (ירושלים תשס"ו) עמ' 164. ואכתי צ"ע. ובסידור ר"ש ב"ר נתן עפ"י הגאונים עמ' פח כתוב, 'ואח"כ יקח כל אחד מן המסובין פרוסה מן המצה ויוסיף עליו דבר מן המרור ויאכלנו', אבל אין ללמוד מלשון זה שא"צ כזית, שהרי גם על המרור גופיה כתב כהאי לישנא, עי"ש. ומצאתי בספר העיטור דף קלד, ד שכתב וז"ל 'והשתא דלא אתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן, מברך לאכול מצה ומברך לאכול מרור ואוכל, והדר כריך להו בהדי הדדי ואכיל להו זכר למקדש, השתא דמספקא לן מילתא צריך

היה הלל עושה⁴⁸⁶ אוכל מצה ומרור⁴⁸⁷. וכתב בעל העיטור⁴⁸⁸ ויש שמטבילין בחרוסת, אבל מנהג שלנו מצה ומרור דהלל בלא מיבול בחרוסת, שהקיפה מתה במיבול אחד⁴⁸⁹, ויש אומרים⁴⁹⁰ מצה ממיתה אותה. ע"כ. וכן כתב רב

ולפיכך תו אין הידור, משא"כ בקיום נוסף, שייך שפיר לחזור ולעשות את המצוה עם קיום נוסף, אע"פ שכבר עשאה, ולפי"ז גם בדין הדר בד' מינים, שפיר אפשר לחזור ולקיים להוסיף מצות הידור. ודו"ק.

488. לפנינו בספר העיטור דף קלה, א כתוב 'ויש שמטבילין בחרוסת', על המצה, אבל על כורך לא הוזכר שם מטבילין בחרוסת, וצ"ע, וכן המשך לשון רבינו ליתא לפנינו בהעיטור. ולשון הריטב"א בהל' סדר ההגדה, 'כיון שאנו עושים זכר לדבר הוא חייבים אנו לעשות כמו שהיה עושה, ולפיכך יכול לטובלו בחרוסת, וכלל זה יהי בידך, אין לך בלילה הזה שום אכילת מצה ומרור בלי מיבול חרוסת, כ"כ הרמב"ן ז"ל'.

489. כ"ה בעיטור דף קלד, ד. ולפז"ר אינו מובן, הרי עתה מטביל מרור אחר, שהרי המרור הראשון כבר אכל, ובמרור זה יש קיפא, וצ"ע. ושז"ר בהגהות פתח הדביר שם שעמד בזה.

490. כ"ה בעיטור שם, וראה שבלי הלקט סי' ריח שכן מפורש בתשובות, וראה הגדת הרוקח, והגהמ"י פ"ח מחמץ ומצה אות ז, ולא נמצא בירושלמי מה שהובא שם, וראה הגש"פ 'שנים מי יודע' עמ' קנב במפרש א' והגהות המהדיר שם. וראה בהגדת חכמי אשכנז מכת"י עמ' 162 בהערה באריכות, וראה לבוש והגר"א סי' תעה ס"ק יג. ולכאורה נמצא לפי"ז שלהלל ליתא כלל לטעמא דקיפא, וחרוסת הוי רק משום מצוה זכר לטיט, ואולי מה"ט ס"ל דחרוסת נמי

וטובל בחרוסת', והוא כמש"נ בכוונת רבינו, ואפשר שיש להשלים כן בלשון רבינו.

487. הקדמונים נחלקו אם כרך פסח מצה ומרור, או מצה ומרור בלי פסח, וראה הגדה שלמה במבוא פל"א עמ' 169, ובאוצר מפרשי התלמוד פסחים קטו, א הערות 62-76, וספר המפתח על הרמב"ם פ"ב מהל' חמץ ומצה ה"ו. וע"ע תוספתא כפשוטה פסחים עמ' 510-511.

ומצה ומרור אינן מעכבים את מצות הפסח, ראה רמב"ם הל' קרבן פסח פ"ח ה"ב וכס"מ שם מהמכילתא, וכן בתוספתא פסחים סופ"ב, ותוספתא כפשוטה שם, וילפינן לה מקרא, ובלא"ה היה זה לעיכובא, וע"ע מש"כ באוצר מפרשי התלמוד שם קכ, א הערות 123-82. ויש לצרף מצוה זו לכמה מצוות שיש בהן קיום נוסף מדאורייתא, ואינו לעיכובא, כגון תכלת בציצית, והדר בד' מינים, וכעין תדורו בסוכה. ואכן יל"ע אם אכל הפסח שלא על מצה ומרור, אם יוכל אח"כ לחזור ולאכול על מצה ומרור, או שכבר איבד מצותו, [ועי"ש בלשון הרמב"ם ומפרשים ד'על' משמע שיקדים מצה ומרור ולא איפכא, וק"ו להסוברים דשלשתן כאחד, וכן"ל], ובמקו"א נתבאר [לענין הסיבה במצה וד' כוסות אם לא היסב, שחזור ואוכל ושותה בהסיבה ועוד כיו"ב] דשאני אלו המצוות מסתם הידור מצוה שא"א לחזור ולקיים המצוה בהידור אם כבר עשאה שלא בהידור, וכמש"כ הגר"ח, דהתם הוא דין במצוה, ומצוה ליכא,

רבינו דוד   כורך - שולחן ערוך   אבודרהם   שלה

עמרם⁴⁹¹ כי אין לטבול בחרוסת המצה והחזרת של כריכה. ואבן הירחי⁴⁹² תמה על זה ואמר, אטו הלל לא היה טובל בחרוסת וזכר לטיט.

ולמה אוכלים המצה והחזרת בכריכה, דתניא בפרק ערבי פסחים (קטו, א), אמרו עליו על הלל שהיה כורבן ואוכלן בבת אחת, משום שנאמר (במדבר ט, יא) על מצות ומרורים יאכלוהו. אמר ר' יוחנן חלוקים עליו חביריו על הלל, דתניא יכול לא יצא⁴⁹³ ידי חובתו אלא אם כן כורבן בבת אחת ואוכלן בדרך שחלל אוכלן, תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו, אפילו זה בעצמו וזה בעצמו. והשתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן, ואנו צריכין לעשות זכר למקדש כהלל, וגם אנו צריכין לאכול כל אחד מהם בפני עצמו, כדי שלא יבטל מרור שהוא מדבריהם מעם מצה שהיא מן התורה, לכך מברך תחילה לאכול מצה ואוכל ממנה בזית, ומברך לאכול מרור ואוכל ממנו בזית, ואחר כך כורך מצה ומרור ואוכל משניהם בזית, ולא יברך על אכילתו, מפני שאחר שמילא כריסו מהן אין לברך פעם אחרת, ועוד כבר בירך על כל אחת מהן⁴⁹⁴. ובערוך

493. כ"ה בשאר הדפוסים ובגמ' שם, בדפוס ליסבון 'יכול לצאת ידי חובתו' וכו'. והם הם הדברים.

494. ולכאורה נפ"מ בין ב' הטעמים, במי שלא בירך בתחילה, דלפי' הטעם הא', שלאחר שמילא כריסו וכו', היינו שכבר קיים המצוה, ותו ליכא ברכה, ולפי הטעם הב' הואיל וכבר בירך, א"כ בלא בירך אכן יש לו לברך עתה. וראה פי' התפילות והברכות ח"ב עמ' מט, והובא בהפרדס לתלמיד הרשב"א שער ט פי"ז ה"ד, ורבינו ירוחם נתיב ה ח"ד, שכתב בזה"ל, 'ובדבר שהוא זכר למקדש אין מברכין עליו, מידי דהוי אכריכה בליל פסח וערבה דשיעי של סוכות', וראה ברי"פ על רס"ג עשה נא, מה שתמה עליו.

וראה אורחות חיים הל' ליל הסדר אות כט שמי שאין לו אלא כזית מצה שמורה, יברך

צריך כזית, כפי שהוא לפנינו במרדכי, וכפי שהובא בתרומת הדשן סי' קלט, דכיון דהוי מצוה ה"ז כשאר מצוות ששיעורן בכזית, אבל לפי חכמים החולקים על הלל, אכן לא צריך כזית, והמפרשים כתבו שיש ט"ס במרדכי. וראה אמרכל הל' פסח בספר היוכל למארס עמ' קסח.

491. לא מפורש כן בדברי רב עמרם, אלא לא הזכיר טיבול, ראה סדר רב עמרם עמ' קיז.

492. המנהיג עמ' תצד. והתמיהה שם מבוארת יותר וז"ל, 'וכי הלל לא היה טובל זכר לטיט, וא"כ יש לנו לטבל, דאי לא טבל, נפיק מיניה חורבא לכשיבנה ביהמ"ק בב"א, ונאמר אשתקד לא טבלנו והשתא לא נטבול'. והרא"ש מלוניל בספר המנהגות עמ' 161 הק' בקצרה כלשון רבינו.

אומר⁴⁹⁵, בזמן שבית המקדש קיים היה הלל מברך במצה לאכול מצה, ובמרור לאכול מרור⁴⁹⁶, וכורך מצה ומרור בבת אחת, כיון ששניהם מן התורה אין זה מבטל את זה, אבל בזמן הזה דמעה דאורייתא⁴⁹⁷ שנאמר (שמות יב, יח) בערב תאכלו מצות, ומרור דרבנן⁴⁹⁸ שנאמר (במדבר ט, יא) על מצות ומרורים יאכלוהו, בזמן דאיכא פסח אין בזמן דליכא פסח לא, אין לאכלן בבת אחת, דאתי דרבנן ומבטל דאורייתא, אלא זה בעצמו וזה בעצמו, ואחר כך אוכלן בבת אחת זכר למקדש. וכיון שכבר בירכנו על המצה ועל החזרת, ואכילה זו לזכר בעלמא, אין מברכין עליה⁴⁹⁹.

אלא ששם הנוסח 'מצה ומרור', והרמב"ם נקט לשון רבים 'מצות ומרורים' כלשון הכתוב, [וראה מאמרי 'הלל בליל פסח', בקובץ 'מוריה' גליון שכג-שכד], ובמקרא העדה פ' בא נתבאר בדין ברכה אחת על כמה מצוות, שלכאורה כיון שמרור ומצה הן אותו סוג של מצוה של אכילה, שפיר אפשר לברך על שתיהן ברכה אחת, אע"פ שאינן בכריכה, והכא מבואר שאינו כן, וצ"ע. וראה בספר מצוות זמניות להקדמון ר' ישראל ב"ר יוסף מטוליטולא (הוצאת רמ"י בלוי) עמ' תמא, שאם הפסיק בין אכילת המצה ומרור לכורך צריך לחזור ולברך, כמו הפסיק בין תש"י לתש"ר. וראה בספר תפילות הקבע בישראל בהתהוותן ובהתגבשותן (פליישר) עמ' 637-639. וע"ע שו"ת מנחת משה או"ח סי' י הערות המהדיר שם (מהדורת מכון ירושלים).

497. ראה פסחים קכ, א.

498. ראה שם.

499. לכאורה נאמרו ב' טעמים אמאי אין לברך על כורך, דאינו חיוב גמור אלא לזכרון, וכמובא בסמוך להלן בשם ספר הפרדס, ותו, שכבר ברכו עליהם, ואינו מובן, הא בפשוטו טעמא

תחילה על אכילת מצה על שאינה שמורה ובסוף הסעודה יאכל כזית שמורה, וא"א שיברך בסוף הסעודה, דאחר שמילא כריסו וכו', עי"ש, ואינו מובן, הרי הכא לא שייך מילא כריסו כיון שאינו יוצא יד"ח אלא בשמורה, וצ"ע. ואולי ס"ל כמש"נ בס"ד במקו"א בשי' הרמב"ם, שמקיימים מצות עשה בשאינה שמורה, אלא שחסר קיום מצות שמירה, ולכן שפיר מברך בתחילה, ומסיים המצוה בסוף בשמורה.

495. ערך זכר.

496. ראה ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ז שכתב וז"ל 'ואח"כ כורך מצה ומרור כאחד ומטבל בחרוסת ומברך ברוך וכו' על אכילת מצות ומרורים ואוכלן, ואם אכל מצה בפני עצמה ומרור בפני עצמו מברך על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו' וכו', ועי"ש במגיד משנה, לחם משנה, והאחרונים האריכו. וזה לא כדברי הערוך שגם בזמן שביהמ"ק היה קיים ואכלו בכריכה ואליבא דהלל, היו שתי ברכות נפרדות על מצה ועל מרור. וראה בספר הגש"פ ותולדותיה עמ' 60-59 בהעתיקות מהגדות עתיקות מזמן המקדש, שאכן אכלו בכריכה עם ברכה אחת על מצה ומרור, וכשי' הרמב"ם,

כתב אבן הירחי⁵⁰⁰, הרוצה לקיים מצוה מן המובחר לא ישוח עד שיעשה כריכה כהלל, כדי שתעלה לו ברכת מצה ומרור לכריכה דהלל, דהא משום דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר עבדינן לחומרא בתרומייחו, הכי נמי לענין ברכה צריכין למעבד שיעלו לשניהם⁵⁰¹. ובשיחת חולין צריך ליזהר, אבל מול ברוך לא הוי הפסק. ואחר כך נמשך בסעודתו ואוכל כל צרכו.

[צפון]

[מח] ובאחרונה אוכל בזית מן המצה הפרוסה שתחת המפה לאפיקומן, וזכר לפסח שהיה נאכל על השבע. ואינו מועם כלום אחר אפיקומן כדי שיהיה הפסק סעודתו ומעם המצה בפיו⁵⁰². וצריך לאכול מצה של אפיקומן קודם חצות ואם

בתרא מוכרח, ואיך אפשר לברך ב' פעמים על אותה מצוה, וכנראה ר"ל שאפי' תהא זו מצוה בפ"ע, מ"מ אינו חיוב גמור. ועדיין צ"ע. וראה טור סי' תעה ס"א וב"ח שם סק"ז, וראה פי' רי"פ פרלא על רס"ג עשה נא עמ' 452. וראה פי' התפילות והברכות ח"ב עמ' עט שאין לברך על מה שהוא זכר למקדש, ומייתי מכורך, עי"ש. וצריך לחלק בין אלו ובין נטילת לולב כל ז' שאינו אלא זכר למקדש. וראה אור שמח פי"ז מהל' לולב ה"ט"ו, וראה לעיל הערה 487.

500. המנהיג עמ' תצה.

501. ומסיק המנהיג וז"ל, 'ומ"מ אם סח שיחת חולין שאינו מן הענין, א"צ לחזור לברך על הכריכה, כמו שאמרנו בהלכות ר"ה גבי ברכות של תקיעת שופר, ועוד דאיך יכול לברך, וכי לאחר שמילא כריסו מהן יחזור ויברך'. וראה בסדר תפילת ר"ה פכ"ה הערות 160-163, והובאו שם גם דברי המנהיג, ומה שיל"ע בדבריו. והתם הנידון על הפסק בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, שאע"פ שיוצא יד"ח במיושב, מ"מ עיקר המצוה במעומד,

ואסור להפסיק, אבל אין ההפסק גורם ברכה, וה"ה הכא אע"פ שיצא יד"ח מצה ומרור בלי כריכה, מ"מ להלל עיקר המצוה בכריכה, ולכן אין להפסיק, אבל אם הפסיק אין לברך. ועי' בזה. וראה מג"א סי' תעה סק"ח ומחצית השקל שם ופמ"ג שם, והט"ז שם סק"ז ר"ל שאם הפסיק צריך לברך, כיון שאם הלכה כהלל, אין אכילת מצה ומרור בלי כריכה מועילה, אלא שמסיק דהטור כתב שאין לברך. ועי"ש בפמ"ג במשבצות שהאריך. [נ"מ מ"מ מש"כ הט"ז שלהלל איכא ב' ברכות, הוא כשי' הערוך, אבל להרמב"ם איכא רק ברכה אחת, וכנ"ל הערה 496. וע"ע במבוא להגדה שלמה עמ' 169-171. וע"ע שו"ת חזון עובדיה על פסח סי' מא. וראה עוד על כל הענין באוצר מפרשי התלמוד פסחים קטו, א הערות 99-118. וראה ספר הפרדס לתלמיד הרשב"א שער ט פט"ז סכ"ד שמעיקר הדין אין הכורך צריך ברכת המצות, שאינו בא למצוה אלא לזכר הפסח שהיה נאכל עם מצה ומרור, עי"ש].

502. ז"ל הטור סי' תעז ס"א 'ולאחר גמר כל הסעודה וכו', וזכר לפסח הנאכל על השובע'

וכו', וכתב שם הב"ח סק"ב שכ"כ הרא"ש ועוד ראשונים, והוסיף, 'אבל ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ט משמע קצת דהטעם הוא מאחר שאכילת מצה היא המצוה, צריך שישאר טעם מצה בפיו, ולא משום שהוא זכר לפסח'. ורבינו כתב שני הענינים כאחד, שהוא זכר לפסח, וישאר טעם מצה בפיו, ואכן ז"ל הרמב"ם שם, 'ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפי' כזית ואינו טועם אחריו כלל, ובזה"ו אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום, כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו, שאכילתן היא המצוה', ומשמע שזה עצמו הטעם. ועי"ש בב"ח בהמשך דבריו מש"כ בזה. ומה דבעינן טעם מצה, ראה בהמאור פסחים כו, ב, שהוא משום שלא ישכחו את קריאת ההלל, עי"ש הסבר הענין. וראה באיסור והיתר לרש"י סי' לה בהוספה בכת"י, שהוא מפני חיוב סיפור יציאת מצרים. וראה בפ"י ר"ש מפלייזא באו"ז סי' רנו מש"כ על ענין טעם פסח ומצה בפיו. וכל הענין מבואר בס"ד בארוכה באוצר מפרשי התלמוד פסחים קיט, ב מהמשנה אין מפטירין וכו' עד סוף הסוגיא קכ, א, והובאו שם שיטות הראשונים, וא"צ לכפול הדברים. וע"ע שו"ת דבר אליהו (קלצקין) סי' כט; לז, ומ"מ יש שני ענינים, לאכול על השובע, ותו, שלא לטעום אחריהם כלום. וראה אורחות חיים הלכות ליל הפסח סי' כח. וראה ראבי"ה סי' תקכה, וז"ל 'ומיהו סילוק סוף הסעודה שיהא נאכל על השובע ויהא הטעם בפיו שלא ישכח זה שייך אפי' במצה, כגון שמצינו בקדשים ומנחות, כדנתיא יאכלוהו שיהיו אוכלין חולין עמה, כדי שתהא נאכלת על השובע, דהיינו דרך חירות כדרך שהמלכים אוכלים, ובמנחה ליכא שבירת

עצם'. וראה בפ"י הרי"פ פרלא על ספר המצוות לרס"ג ח"א עשה מז-מט דף ריז, א דלהרמב"ם עצם טעם מצה בפיו הוא הענין, ולא כשי' שאר ראשונים שהוא משום שלא ישכח וכו', ומייתי מר"ה כו, ב כיו"ב דשופר מאריך וכו', עי"ש. וראה מבוא להגדה שלמה פכ"ב עמ' 122 שהביא סמך לזה ממדרש שכל טוב עמ' 133, ועי"ש עוד מש"כ בזה. וראה משנ"ת בס"ד באוצר מפרשי התלמוד פסחים קיט, ב הערה 58.

[ורבינו לא הזכיר הסיבה באפיקומן, אבל בתוס' פסחים קח, א ד"ה מאי דהוה ועוד ראשונים כתבו להסב באפיקומן, וכ"פ בשו"ע סי' תעז ס"א, ועי"ש בפר"ח שכתב דליתא ברמב"ם, והנה אם אפיקומן זכר לפסח, הרי גם על אכילת קרבן פסח ליתא ברמב"ם שמצוה בהסיבה, ואין הזכר חמור מהעיקר, וכן מפורש בשבלי הלקט סי' ריח, 'ואוכלין אותה בהסיבה שהרי היא במקום פסח והפסח הוא לשם חירות'. ושו"ר מש"כ בזה במבוא להגדה שלמה פ"כ עמ' 116, עי"ש. אלא שכאמור ברמב"ם גם לא נזכר דהוא זכר לפסח, אבל לשי' הראשונים ורבינו שהוא זכר לפסח, י"ל דאכן תליא בזה. ולשי' תוס' דאפיקומן צריך הסיבה, י"ל או דס"ל שאכן גם קרבן פסח צריך הסיבה, או דהוי זכר למצה הנאכלת עם הפסח, והיא צריכה הסיבה. ולהרמב"ם ליכא כלל מצה הנאכלת עם הפסח, ולא הזכיר אכילת מצה אלא בתחילת הסעודה, ומשמעות דבריו דבזמן הפסח ליכא כלל אכילת מצה נוספת בסוף הסעודה, וצ"ע. וע"ע שו"ת חזון עובדיה סי' מה על חיוב הסיבה באפיקומן. וראה פמ"ג סי' תעז בא"א ס"ק א-ב, מחצית השקל סי' תעה סק"ו, וע"ע

לאו לא יצא ידי חובתו בפסח, שאינו נאכל אלא עד חצות⁵⁰³. וכתב רבינו יעקב הזקן משום אביו⁵⁰⁴, הואיל ושלשת המצות באות לשם מצה, טוב הוא שתעשה מצוה בכל אחת מהן, כיצד, על השלימה המוציא⁵⁰⁵, ועל הפרוסה לאכול מצה ולאפיקומן, והשלישית לכריכה. ואם שכח ואכל דבר אחר אפיקומן, חוזר ואוכל כזית ממצת אפיקומן ופוסק⁵⁰⁶. ואם אין לו אלא שלש מצות לשתי הלילות,

שהביא דבריו רק לענין עשיית מצווה בכל מצה ומצה, אך לענין הברכה פליג עליה.

506. להלן כתב רבינו שיש לסמוך על מצה שמורה שאכל שתהא אפיקומן, ואע"פ שאכל דברים אחרים אחרי המצה, והביאו הב"י סי' תעז ס"ב ומג"א שם סק"ה, ועיי"ש בפמ"ג בא"א סק"ה, וצ"ל דרק התם שכבר בירך בפמ"ג יש לסמוך על מצה זו לאפיקומן ואע"פ שאכל לאחריו, אבל בלא"ה צריך לחזור ולאכול אפיקומן אחר, ושמה כונת רבינו לפסוק כן גם אם בירך בהמ"ז, וצ"ע. ובאליה רבה סי' תעז סק"ב כתב על הדין שאין לאכול אפי' פירות אחרי אפיקומן, שאם עבר ואכל א"צ לחזור ולאכול אפיקומן, וכן בחק יעקב שם סק"א נמי פסק כן, והוסיף 'עי' לעיל סי' תעז סק"ה', ועיי"ש בפמ"ג בא"א סק"א שהביא דברי החק יעקב וכתב שכונתו להמג"א הנ"ל, וכתב על זה 'וי"ל התם שלא להוסיף על הכוסות, משא"כ לכתחילה י"ל דיחזור ויאכל כזית מצה', כלומר, שלא הסכים לפסק החק יעקב להשוות הנושאים, ואכן דבריו מסייעים מדברי רבינו. ובא"ר סי' תעז סק"ג הביא דברי רבינו הכא כנגד פסק הלבוש, שמי שאבד לו אפיקומן יכול לסמוך על שאכל בתוך הסעודה, דבדברי רבינו מפורש דאם אכל אחרי אפיקומן צריך לחזור ולאכול שוב אפיקומן, והוסיף הא"ר שאין סתירה מדברי רבינו להלן, וכמש"כ הפמ"ג

שו"ע הגר"ז סי' תעב סי"ד. ומצאתי בס' זכרון משלחן מלכים לזכר רבי אליעזר פלצינסקי זצ"ל (ח"א עמ' קצז מחי' הגרי"ל דיסקין בשם אביו רבי בנימין זצ"ל) דפשיטא ליה שפסח טעון הסיבה].

503. ראה פסחים קכ, ב' אמר רבא' וכו', ורא"ש שם סי' לח, ועי' בטור סי' תעז ס"א וב"י שם וכן ב"ח שם. וראה משנ"ב שם סק"ו, ומה שהאריך בביאור הלכה שם. ובשו"ת עמודי אש (איזנשטיין) בקונטרס עמודי ירושלים ירושלמי ברכות פ"א ה"א האריך בנידון זה, אם גם לר"ע שמהתורה זמן פסח כל הלילה, אם מתקנ"ח אין לאכול אחר חצות, עיי"ש. וראה שו"ת בנין שלמה סי' כט, שו"ת משכנ"י או"ח סי' קלט.

504. כ"ה באורחות חיים הלכות ליל הסדר סי' כז, ומקורו בהאורה ח"ב סי' מז, מחזור ויטרי סי' נג, סידור רש"י סי' קלה, איסור והיתר לרש"י סי' לה, ועיי"ש דר' יעקב הזקן אמר כן בשם אביו רבינו יקר. וע"ע שבלי הלקט סי' ריח. וראה הגש"פ אוצר הראשונים בהגדת חכמי אשכנז עמ' 163.

505. לעיל אות מד הביא רבינו דעל הפרוסה מברך המוציא ובשם בעל העיטור דעל השלימה מברך המוציא, ואילו כאן הביא דעל השלימה מברך המוציא, שלא כדעתו שם. ואמנם כאן הביא זאת רבינו בשם רבינו יעקב הזקן, ואפשר

כתב אבן הירחי⁵⁰⁷ כי די לו בהם, כיצד, כשמברך המוציא ולאכול מצה בוצע מן הפרוסה בלבד ואוכל, וכריכה של הלל עושה עוד מן הפרוסה, ואינו נוגע בשלימה כלל, נשארים לו שתיים לליל שני, יעשה בהם בסדר הזה⁵⁰⁸.

[ברך]

[ממ] ואחר שאוכל אפיקומן מוזגין לו כוס שלישי ומברך עליו ברכת המזון, ושותה בהסבה הוא וכל אחד מן המסובין עמו. בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה⁵⁰⁹. ואמרינן בירושלמי (פסחים פ"י ה"ו) למה, בשביל שלא ישתכר וישכח לגמור את החלל⁵¹⁰. ומקשה וחלא כבר משוכר הוא⁵¹¹, פירוש ששתה כל רצונו בסעודתו, ומתריץ יין שבתוך המזון

השלמות ללחם משנה זכר למן כשאר שבתות וי"ט, ועי"ש בהערת המהדיר, והב"י סי' תעה ס"ז הביא דברי רבינו, וכ"פ הרמ"א סי' תפב. ובשמירת שבת כהלכתה פנ"ה הערה פד ציין ללמוד מפסק זה שא"צ לאכול דוקא מלחם משנה שבירך עליו, עי"ש. וראה חק יעקב סי' תפב סק"ה שמפרש כונת רבינו מש"כ שבלילה השני יעשה כסדר הזה, ולא כספר פסח מעובין לבעל כנה"ג עי"ש, ומקור דברי רבינו אלו הוא ברמב"ם בסוף סדר ההגדה, ביותר הרחבה, עי"ש. וראה שבלי הלקט סי' ריח מתשובות הגאונים שיש צד להקל בלילה שניה, והשבה"ל חולק על כך, עי"ש.

509. פסחים קיז, ב.

510. 'וישכח לגמור את ההלל' הוא מדברי רבינו ולא מלשון הירושלמי. וראה קרבן העדה שם.

511. לפנינו בירושלמי שם 'כבר משוכר הוא, מה בין יין שבתוך המזון מה בין יין שלאחר המזון'.

וכנ"ל, עי"ש כל דבריו, ועוד יבואר להלן הערה 532. ובמשנ"ב סי' תעה סק"א הביא פסק הא"ר להלכה, ולא כחק יעקב, וכמש"כ בשעה"צ שם סק"ב, אך תימה על הא"ר שסתר משנתו. ויתכן שיש לחלק, דאם אכל ממש לשם אפיקומן ואח"כ אכל איזה מאכלים, אע"ג דלאו שפיר עביד, אין האפיקומן נפסל למפרע, משא"כ להכשיר למפרע מצה שתהא לאפיקומן כאשר אכל אח"כ, זה אכן אין לומר, ברם בדברי רבינו שעליהם סמך הא"ר, מפורש שאין לחלק כן, רצ"ע. [וראה ברוקח סי' רעו וסי' רסג שלפונ"ר סתר משנתו אם בשכח חוזר לאכול אפיקומן או לאו, עי"ש, ולהחילוק הנ"ל אולי י"ל כן בכונתו, אבל הדברים סתומים, וראה להלן הערה 529 בשם הרוקח].

507. המנהיג עמ' תצג.

508. בספר המנהיג שם כתב 'נמצא דלשתי לילות די לנו בשתיים תשאר השלישית והשתים

אינו משכר יין שלאחר המזון משכר⁵¹². וכתב בה"ג⁵¹³ וחר"ף⁵¹⁴ וחר"ם במז"ל⁵¹⁵ שאסור לשנות אחר מצת אפיקומן חוץ משתי כוסות, אחד של ברכה ואחד של הלל. וכן עמא דבר, כדי שלא יקבע עצמו על היין ויהיה כאוכל פסח בשתי חבורות⁵¹⁶, וגם כדי שלא יראה כמוסיף על הכוסות⁵¹⁷.

ולא לאחריה, וכפי שכן היא שי' הר"ש מפלייזא באו"ז ח"ב סי' רנו בפיוט 'אלוקי הרוחות'.

516. ר"ל, דלעיל הביא רבינו טעמא מהירושלמי שלא ישתכר ולא יאמר הלל, ועתה הוסיף טעמא שאסור לשנות גם אחרי שסיים את ההלל, משום דנראה כשתי חבורות אם יקבע עצמו על היין, ובדרשה לפסח לבעל הרוקח עמ' 105 לאחר שכתב כלשונו הנ"ל הערה 512, כתב 'אבל לאחר הסדר מה בכך אם ישתכר, וגם כמו כן משמע שמותר לשנות יין או מים כל הלילה, והאי דאמרינן שלא יבטל הטעם, היינו ע"י אכילה', וזה כלשון הרמב"ם בשנויי נוסחאות הנ"ל הערה 515, שרק מאכל אינו טועם, וראה גם להרמב"ן במלחמות פסחים כו, ב, ור"ן שם כז, א. וראה בהל' הרי"ף (היימן) עמ' 482-483 מקורות רבים בענין זה. וראה אליה רבה סי' תעז סק"א שדן בשי' הפוסקים אם אסור לשנות יין או שאר משקין משכרים אחר אפיקומן, וכתב וז"ל 'ואין לומר דהטעם דהוי כאוכל בשני מקומות, דזה דוחק לומר דשתיה הוי כאוכל לדין שני מקומות, וצ"ע, והנה בדברי רבינו מפורש כן, וצ"ע.

517. כ"כ הרמב"ן במלחמות שם, וכ"ה בר"ן שם בשמו, וז"ל 'ולא משום מצה שהרי כבר שתה אחריה שתי כוסות, ועוד אמרו כגון תמרים וקליות ואגוזים ומיני מיכלא, אבל מיני משתיא לא, אלא טעם שלא יהא מוסיף על

512. ראה ברוקח סי' רפג שכתב, 'לאחר גמר סידורו יש גאונים שאוסרים בין ביין וכו', ויש מתירין, דאמר בירושלמי בין שלישי לרביעי לא ישתה שלא ישתכר אבל לאחר המזון לא ישתכר, פי', כבר גמר את ההלל ומה בכך אם ישתכר מעתה'. ראה גם מחזור ויטרי סי' עה, ספר האורה לרש"י ח"ב סי' מה, בעל המאור פסחים כו, ב מדפי הרי"ף, שבלי הלקט סי' ריח. וראה רשב"ם שם קכ, א ד"ה הוי דבר, ותוס' שם קיז, ב ד"ה רביעי.

513. מהדורת הילדסהיימר ח"א עמ' 295-296.

514. פסחים כז, א וז"ל 'ולא טעמין לבתר הכין כלם בר מכסא דבהמ"ז וכסא דהלילא, ומאן דצחי לית ליה רשותא למייתי אלא מיא, אבל חמרא לא'.

515. פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ט, ולשונו 'ואינו טועם אחריו כלום', ולא הזכיר היתר שתיית מים, אבל בשנויי נוסחאות שם איתא נוסח כתה"י 'ואינו טועם אחריו מאכל אחר כלל', ומדברי רבינו שהביא בשם הרמב"ם שרק ב' הכוסות מותרות אחרי אפיקומן, מוכח שמפרש גם בשי' הרמב"ם שהאיסור לאכול ולשתות הוא גם לאחר הסעודה, וכפי שי' הגאונים הנ"ל, ברם בלשון הרמב"ם גופיה שם 'שיהיה הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו' וכו', נראה שאין איסור טעימה אלא בסיום הסעודה

וה"ר יונה⁵¹⁸ פירש טעם אחר למנהג, לפי שחייב כל אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו חשינה, ואם ישתה ישתכר. והכי אמרינן בתוספתא (פסחים פ"י ה"ח) שחייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה⁵¹⁹. וזהו ששנינו (הגדה של פסח) מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע שהיו מסובין בבני ברק והיו

נמחק מהתוספתא הלכות הפסח, ברם בביאורי הגר"א בשו"ע שם סק"א איתא תרווייהו, ועי"ש גם סק"ד. וראה עמק יהושע ח"ב דרוש יד דגם לר' אלעזר בן עזריה דפסח ומצה עד חצות, מ"מ סיפור יציאת מצרים הוא כל הלילה, עי"ש. אמנם במנח"ח מצוה כא אות ב פשיטא ליה שאם פסח עד חצות, גם מצות סיפור יצי"מ כן, וכ"כ הריטב"א בפ"י הגש"פ על מעשה דבני ברק, והביא שכ"ה במכילתא סוף פ' בא, וכ"כ בשו"ת משכנ"י או"ח סי' קלט עפ"י המכילתא, וע"ע קרית ספר פ"ז מהל' חמץ ומצה. וכן ראה פמ"ג סי' תעג בא"א סק"א, ומשך חכמה פ' בא יג, יד-טז. וע"ע בספר יעלת חן עה"ת לרי"א תאומים בפ"י הגש"פ אות ד. ברם בדגול מרובה סי' תעז מבואר כהעמק יהושע, וראה עמק ברכה עמ' עה-עו מש"כ בזה. וראה תוספתא כפשוטה פסחים עמ' 655.

ומש"כ הרא"ש עד שתחטפנו שינה, וכ"פ בשו"ע שם ס"ב, לא נתבאר המקור לחיוב זה, דהרי המרבה לספר אינו אלא גדר משובח ולא גדר חובה, וצ"ע. [ומש"כ בפמ"ג סי' תפא בא"א סק"א שכ"ה בטור בשם רבינו יונה, הוא שיטפא דלישאנא, והרא"ש הוא שכ"כ]. ובמשך חכמה הנ"ל נקט דהמצוה עד חצות, אלא שלאחר חצות היא משום כל המרבה, עי"ש. ולפור' צ"ע, אם אינו זמן המצוה מה שייך ה"ז משובח, ויל"פ עפ"י ד בס"ד במקו"א בענין

ארבע כוסות, ונראה כמו שמתחיל בסדר אחר ורוצה לאכול פסח מצה ומרור, ואין נמנין על שני פסחים כאחד', כלומר, דהוספה על הכוסות אינו טעם בפ"ע, אלא שזה מראה כאילו יש מינוי על ב' פסחים, והיינו דטעמא דלעיל דהוי כפסח אחד בב' חבורות, וטעם זה דהוי כב' פסחים, הם טעם אחד. וראה ברכינו מנוח פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"י דעצם ההוספה על הכוסות היא ביטול היכרא דד' כוסות, וכל הני מילי דפסחא בעינן היכרא משום פרסומי מילתא, וכיו"ב כתב בחי' הר"ן פסחים שם.

518. דברי ה"ר יונה הם בסדר הפסח שלו, מהדורת שטרן עמ' קמג, והובא ברא"ש פסחים פ"י סי' לג, וחי' מהר"ם חלואה שם קמ, א, וטור סי' תפא ס"ב, וברא"ש כתוב 'הר"מ ז"ל', והוא ט"ס וצ"ל 'הר"י ז"ל', וכן צריך לתקן בביאור הגר"א שם סק"א. וע"ע מאירי שם קיט, ב ושו"ת מהר"ם חלואה סי' קח בשם הר"א הלוי, וחי' מהר"ם חלואה שם קיח, א.

519. לשון רבינו הוא מהרא"ש והטור הנ"ל, ורבינו יונה לא הזכיר כלל סיפור יציאת מצרים, אבל הרא"ש הוסיף 'יציאת מצרים' בדבריו, וגם בנוסח התוספתא. ולפנינו בתוספתא איתא רק 'הלכות הפסח', ובהגהות הגר"א הגיה יציאת מצרים, ולפי הנדפס שם הרי אחרי הגהה זו

מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה⁵²⁰. אבל כוס חמישי התיירו, שיש סמך מעט מן הפסוק כנגד (שמות ו, ח) והבאתי אתכם⁵²¹. ואם רצה לשתות מים ישתה⁵²².

[נ] ואם⁵²³ שבח ולא אבל מצת אפיקומן עד שנמל ידיו לברך, או שאמר

מצות סיפור יציאת מצרים לבנים, דאיכא מצוה בכל זמן כאשר הבן שואל, ולפי"ז הכא גם אחר חצות איכא מצוה מכח השאלה. וראה חסדי דוד על התוספתא שם מש"כ על תחטפנו שינה, ועדיין צ"ת. וע"ע קה"י ברכות סי' ג. ויש לציין כי במכילתא שהביאו המפרשים, דעוסקין בהלכות הפסח עד חצות, אכן יש שאין גורסין 'עד חצות', ראה שבות יהודה לר"י נג'אר שם, וכן במכילתא מהדורת הורוביץ בעמ' 74 בשנויי נוסחאות. וראה תורה שלמה פ' בא כרך יב מילואים סי' יד. וע"ע ספר הפרדס לרש"י סי' קלב ורשב"ץ במאמר חמץ על כוס חמישי.

520. ראה בפ"י קדמון וכן בפ"י הרשב"ץ על ההגדה שם. ועי"ש בפ"י הריטב"א בב' אופנים.

521. ראה בפיוט 'אלוקי הרוחות' לשבת הגדול לרבי יוסף טוב עלם, והוא נמצא באו"ז ח"ב סי' רנו, והביאוהו תוס' פסחים קיז, ב ד"ה רביעי, וכ"ה בעוד ספרי הגאונים והקדמונים, וראה בהגדה שלמה בנספחות מאמר כוס חמישי עמ' קסא-קעח, בירור רחב על ענין זה.

וע"ע פ"י התפילות והברכות ח"ב עמ' קלד. ובספר העיטור ה' מצה ומרור דף קלה, ג כתב, 'ומסתברא דר' טרפון לא פליג אמתניתין, דמדקאמר לא יפחתו ש"מ אם בא להוסיף מוסיף, מידי דהוי אקריאת התורה דתקינו ר' ד' ומוסיפין עליהם'. וכ"כ בתיקון חג הפסח עמ' קסו, וכ"כ פסקי ריא"ז פרק ערבי פסחים אות

יח. והנה על עיקר דין מוסיפין, ראה משנ"ת בס"ד בדברי רבינו בסדר תפילת ר"ה פכ"ה הערה 256, ברם הכא צ"ע, דלא מצינו אלא שנחלקו על כוס חמישי, ולא שמענו על יותר כוסות, ואדרבה מבואר ברשב"ם פסחים קח, א ד"ה בין שלישי טעמא דמתני' שם קיז, ב דבין שלישי לרביעי לא ישתה משום דנראה כמוסיף על הכוסות, ש"מ דפשוט הוא שאין להוסיף, וכ"כ עוד קדמונים, והרמב"ן במלחמות כו, ב אכן כתב דמה"ט אין לשתות אחרי כוס רביעי, וא"כ צ"ע הדמיון למנין העולים לקריאת התורה, שאין הגבלה לתוספת, וצ"ת. אמנם בדעת העיטור י"ל שמפרש כרש"י על המשנה שם בשם הירושלמי משום שכרות, עי"ש. ובעיקר הדיוק מ'לא יפחתו' יש להעיר, דזה נאמר על הגבאי צדקה, ואינו ענין על עצם החיוב ד' כוסות, וצ"ע. וע"ע מאמרי על ארבע כוסות, נדפס בס"ד בקובץ 'בית אהרן וישראל' גליון קמב, ויש שם באות ג על כוס חמישי.

522. ראה בתוס' פסחים הנ"ל שנחלקו בזה הקדמונים, וכן נמצא ענין זה בהרבה ראשונים, אם רק אכילה נאסרה או גם שתיה, וכן אם רק שתיית יין נאסרה או אפי' שתיית מים.

523. מקור הלכה זו, או מעשה שהיה אצל רש"י, או אצל רבינו קלונימוס, ראה תשובות רש"י (אלפנביין) סי' דש ממקורות רבים, ועפ"י

הב לן ונברך, או אפילו בירך כבר ונזכר קודם שברך בורא פרי הגפן, כתב אבי העזרי⁵²⁴ והרא"ש⁵²⁵ שיטול ידיו ויברך המוציא ויאכלנה. ואם לא נזכר עד אחר שברך בורא פרי הגפן לא יאכלנה פעם אחרת, מפני שהיה צריך לברך עוד ברכת המזון ולברך בורא פרי הגפן, ונמצא מוסיף על ארבעה כוסות⁵²⁶. ועוד דקיימא לן בין שלישי לרביעי לא ישתה⁵²⁷. ובכ"י האי גוונא כדאי הם מצות שלנו לסמוך עליהם, כי כולם שמורות משעת לישה⁵²⁸,

האמור שם הובאה ההלכה בהרבה קדמונים, וראה או"ז ח"ב סי' רלב, ופי' הרוקח על הגש"פ עמ' סז-סח ומה שציין המהדיר שם. וראה גם שו"ת הראב"ד (קאפח) סי' נו.

524. ראבי"ה סי' תקכה.

525. הלכות פסחים בקצרה, ובתשובותיו כלל יד סי' ה וכלל כד סי' ג, והובא בטור סי' תעז ס"ב.

526. כש"כ רבינו לעיל ציון 517, וא"כ הרי צריך לחזור ולברך בהמ"ז על הכוס, ונמצאו ב' כוסות על בהמ"ז. אבל שי' הרשב"א דבאופן כזה יברך בהמ"ז בלי כוס, עי' בשו"ת הרשב"א המיוחסות סי' רב, והביאו המ"מ פ"ח מהל' חמץ ומצה הי"ג, וכן בתשובות הרשב"א ח"א סי' רלז, וראה גם בסדר ההגדה להריטב"א עמ' טז, וספר הפרדס לתלמיד הרשב"א שער ט פט"ז סכ"ז והערות המהדיר שם. ורבינו מנוח שם ה"ט כתב, שחזור ואוכל אפיקומן גם אחרי בהמ"ז ואפי' על הכוס, 'ואם בשביל שאין שותין בין שלישי לרביעי, הרי רביעי זה במקום שלישי, שהרי בהמ"ז שלא כתקנה היתה', וכנראה דמה"ט אין זה בכלל מוסיף על הכוסות. וכן מבואר בהמשך דבריו שכתב, 'ואם לאחר הלל נזכר, לא גרע מכוס חמישי שהוא רשות, וכל שכן האי חובה הוא, דמצה אחרונה זכר למצה הבאה עם הפסח' וכו'. ובכ"י שם

הביא מהמרדכי בהסדר בקצרה בשם רבינו קלונימוס, שאין לחזור ולאכול אפיקומן דע"י כך נמצא מוסיף על הכוסות, ועי"ש בב"י מש"כ בדעתו דס"ל דא"א לבהמ"ז בלי כוס, ועי' גם ב"ח שם סק"ו מש"כ בטעמו, ובטעם עוד קדמונים דקאו בשיטתיה. ובאו"ז ח"ב סי' רלב כתב על רבינו קלונימוס וז"ל 'ולא רצה לברך עליה בהמ"ז בלא יין, לפי שתקנו כוס שלישי עליה נראה שטעונה כוס', וראה מש"כ עליו בעמודי אש בקונטרס עמודי ירושלים ירושלמי ברכות פ"א. [וראה מג"א ריש סי' קצה שהביא ממהרי"ל שאין מברכים הטוב והמטיב בליל פסח שלא להרבות בכוסות, ואח"כ כתב 'שהאגודה פסחים סי' צז כתב שזוהי חומרא יתירה, וכ"כ רבינו לעיל פרק כ"א סט"ו, ועי"ש בהערה. וראה גם בטור ריש סי' תעג שיברך', וראה באחרונים שם].

527. לעיל אות מט.

528. כ"ה הלשון בטור סי' תעז ס"ב בשם הראבי"ה, אבל לפנינו בראבי"ה שם כתוב, 'ובכ"י האי גוונא כדאי שאר המצות לסמוך עליהן בשעת הדחק, דכולהו מסתמא אית להו שימור וטעם מצה בפיר', כלומר שאינו בגדר ודאי גמור אלא מסתמא בלבד, ולכן כתב נמי לסמוך בשעת הדחק, ובטור לא נזכר שעת

ואותה מצה אחרונה שאכל תעלה לו במקום מצות אפיקומן⁵²⁹. ואם

הדחק. ואכן בתשובות הרא"ש הנ"ל איתא 'כי כל מצות שלנו בחזקת שימור דלישה קיימי', וכן 'שכל המצות שלנו שמורות יפה', ובספרים דבי רש"י יש שכתוב 'שסתם רוב מצות שלנו' וכו', ויש שכתוב 'לפי שסתם מצות' וכו'. וראה המנהיג עמ' תצו דלפיכך אין ללוש כל המצות ע"י נכרים שמא יבוא לידי משגה כזה, ויצא יד"ח במה שאכל בסעודה. וע"ע שו"ת אגורה באהלך לר"א גטניו אה"ע סי' ו-ח.

וראה משך חכמה ס"פ בא בגדר מצות ושמרתם את המצות, שאין לסמוך על רוב וכיו"ב, אלא שהעולה מדבריו שם שאין זה דין מסויים בשמירת מצות, אלא בכל מצוות עשה, ורק בל"ת אהני רובא, ע"ש, ולפי"ז בפשוטו אין חילוק בין אם צריך לדין רוב על עצם עשיית המצה, או גם בנידון דידן לקבוע אם מצה זו היא משומרת או לאו, אמנם הנידון הוא רק על אפיקומן, וכבר אכל כזית שמורה ודאי בתחילת הסעודה, אלא שלדעת רש"י עצמו פסחים קיט, ב ד"ה אין מפטירין יוצאים יד"ח מצה של חובה באפיקומן, וי"ל איפוא שאין כונה לצאת יד"ח בכזית ראשון, וצריך שיהא אפיקומן ראוי לצאת בו יד"ח מעיקר דין תורה. ואכן מה"ט יל"ד אין יוצא במה שאכל ולא היתה כונתו למצה, ואין סמך רש"י עצמו על כך, וראה פר"ח דהואיל והוי לזכר בעלמא א"צ כונה, ולפ"ר לא אהני לשי' רש"י. ומלכי בקדש שם כתב דבאכילה דנהנה א"צ כונה, וכמבואר בראשונים, ע"ש. וכיו"ב יל"ד על מש"כ הטור אור"ח סי' תרלט ס"ג-ה לענין אכילה בליל יו"ט של סוכות, ומיהו משאכל כזית יצא יד"ח, ואע"ג דשיעור אכילה בלא סוכה הוא כביצה,

שאני ליל ראשון שהוא חובה טפי, ואפי' לא בעי למיכל אלא כזית אסור לאוכלו חוצה לה, הלכך יוצא בו נמי יד"ח סוכה, ועי"ש בב"י שנתקשה בלשונו, וראה גם ב"ח שם סק"ו. ועי"ש בשעה"צ ס"ק מד, שלאחר שאכל כזית יכול לאכול גם בלילה הראשון חוץ לסוכה עד כביצה, ע"ש, ולכאורה צ"ע דאכתי גם קודם שאכל כזית לשם מצות סוכה, אמאי לא יוכל להתנות ולומר שאוכל בתחילה שלא לשם מצות סוכה, וממילא יוכל לאכול כזית חוץ לסוכה, ואח"כ יאכל כזית לשם מצוה וחובה בסוכה. וכן יל"ד גם באוכל בסוכה, שמקדים ואוכל כמה שירצה בסוכה כדין מצותה בשאר הימים, ואח"כ יאכל כזית לשם חובת לילה ראשון, וצ"ע אך אכ"מ.

529. ובתשובות הרא"ש הנ"ל כתב שאם הוא מקפיד על שימור משעת קצירה, יש לחזור וליטול ידים ולאכול אפיקומן גם לאחר קריאת ההלל ושתית כוס רביעי, וראה בלבוש סי' תעז ס"ב דטעמא משום נדר, וכ"פ בשו"ע שם, וביאר הרא"ש דאע"פ שנמצא כוס של בהמ"ז לאחר כוס של הלל, והיינו שבהמ"ז היא אחרי ההלל, אין הסדר מעכב, ע"ש. ובארחות חיים הל' ליל פסח סי' כח כתב בשם הראב"ד, וכ"ה בשו"ת הראב"ד סי' נו, דסדר לא מעכב, ולדעתו בכל גוונא חוזרין לאכול אפיקומן, ע"ש. ובדרשה לפסח לר"א מגרמייזא (תשס"ו) עמ' 105 כתב פסק מרבינו שמריה, במי שגמר הלל ולא אכל אפיקומן דצריך עתה לאוכלו, דזו היא חובה ובעינין טעם מצה בפיו, ואח"כ כתב שם וז"ל, 'וגיסי ר' יעקב ב"ר אלעזר אמר לי ראייה

תאמר 530 שמא לא אכל מצה לבסוף אלא פירות ומיני קטניות, אין זה מעכב,

זו, הא דאמרינן ביומא (ס, א) נתן מקצת מתנות ונשפך הדם, ר' אליעזר אומר יתחיל למקום שפסק, ה"ה שכח ולא אכל אפיקומן ועשה קצת מן הסדר יאכל האפיקומן ויעשה הסדר מכאן ואילך. [וראה לעיל הערה 506]. ועי"ש סא, א בביאור המחלוקת אם יתחיל ממקום שפסק או שמתחיל בתחילה, אי הקפידא על ב' חטאות או ב' חטויין, וקי"ל כת"ק שמתחיל בתחילה, ראה ברמב"ם פ"ה מהל' עבודת יוה"כ ה"ה, וראה תוס' וריטב"א בסוגיא שם. ומ"מ אינו מוכן הרמיון לאפיקומן, וכן מה שהביא ממ"ד יתחיל למקום שפסק, והא לא קי"ל כוותיה, והכא הנידון אי בעינן כסדרן, היינו האם צריך לחזור ולקרוא הלל וכוס רביעי אחרי האפיקומן שאכל, וצ"ע. וראה ביאור הלכה סי' תעב ס"ח פלוגתא דהב"י והפר"ח, ודו"ק היטב.

ואגב, מי שסיים כל הסדר ונזכר שלא אמר יעלה ויבוא בבהמ"ז, שהדין הוא שצריך לחזור, ואכתי צ"ע אם חסר לו בהמ"ז שעל הכוס, ויצטרך לשנות עכשיו עוד כוס, וכאמור הסדר אינו מעכב, ואע"פ שכבר שתה כוס של הלל, ובפשוטו ספק זה תליא אם בגלל חסרון יעלה ויבוא ה"ז כאילו לא בירך, או שצריך לחזור ולברך רק משום חסרון הזכרת היו"ט, ושור"ר ששאלה זו נמצאת בספר קצות השולחן סי' כג בבדי השולחן ס"ק מז עי"ש.

530. במקורות הנ"ל במעשה דרש"י או רבו, איתא שסומך על המצה שאכל בסוף סעודתו, ולפיכך כתב רבינו מנוח פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"ט, וכן ח' מהר"ם חלוואה פסחים קיח, א, ודוקא בדקים ליה דאכל פת באחרונה, לא

פירות ובשר, אלא א"כ נאמר דאין מפטירין אחר הפסח ואחר מצה אפיקומן, דוקא לכתחילה אין מפטירין, הא אם כבר הפטיר שוב אינו חוזר ואוכל מצה אם כבר בירך בהמ"ז לרש"י ז"ל, או כוס רביעי נמי לדעת הראב"ד ז"ל, וכן נראה עיקר, דמי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף, ונראה שלדעתו אכילת עוד מצה שמורה היא נמי בכלל האיסור, דאם כבר יצא יד"ח אפיקומן שוב אין זו אכילת מצוה שישאר הטעם בפיו. ברם בספר הפרדס לתלמיד הרשב"א שער ט פט"ז ס"ט כתב שרשות בידו לאכול פעם נוספת מצה, כיון שטעם מצה בפיו, ומקור דבריו הוא בעיטור הל' מצה ומרור דף קלו, ב שאין מניעה לאכול אפיקומן פעם נוספת, עי"ש. וראה כנה"ג בסי' תפד בהגהת ב"י בשם הרדב"ז ח"א סי' תפ, ומה שציין המהדיר שם לסדר רב עמרם וב"י סי' תפד, ויבואר להלן. וראה בהערות המהדיר בחי' מהר"ם חלוואה שם שציין להרש"ש שגם מצה אסורה אחרי אפיקומן, דהו"ל אכילת רשות, עי"ש. וראה בעל המאור שם כו, ב מדפי הרי"ף שאין איסור אכילת מצה אחרי הלל.

ברם צ"ע אטו נימא כן בקרבן פסח שסיים אכילתו, ואח"כ נמצא עוד בשר, אטו אין בזה מצוה ולא יאכל ויבוא לנותר, וכמו"כ מצה זכר לפסח, וכן גם במצה נתבאר לעיל הערה 240 שכל מה שאוכל בליל פסח הוי בכלל מצוה גמורה, וצ"ע. וע"ע במהר"ם חלוואה שם, שלפי הטעמים שכתבו הראשונים באיסור אכילה אחרי אפיקומן, הכא לא שייכי טעמים אלו, ולפיכך העלה שא"צ לחזור ולאכול אפיקומן,

ע"ש. וראה באו"ז ח"ב סי' רלב בשם רבינו קלונימוס מה שהביא הוכחה להלכה זו מהירושלמי ברכות פ"א סוף ה"א, 'אנן תנן אכילת פסחים וכו', א"ר הונא לית כאן אכילת פסחים לאחר ברהמ"ז, ולפנינו בירושלמי שם ליתא למימרא זו, רק איתא שם 'אמר רבי חונה ולית כן אכילת פסחים אפילו כרבנן דתנינן הפסח אחר חצות מטמא את הידים', ועי"ש בפני משה ומראה הפנים, ולע"ע לא מצאתי מי שעמד על דברי האו"ז האלו. ומ"מ בעיקר הדין נראה טעמא דהואיל וברך ברכת המזון, הרי הסיח דעתו מלאכול, וממילא נפסל הפסח מאכילה, והוא גם מטמא את הידים, ובירושלמי פסחים פ"י ה"ז מבואר טעמא דמטמא את הידים גם לרבנן שמהתורה נאכל כל הלילה, משום היסח הדעת, ועי"ש בפני משה, ובקרבן העדה ושיירי קרבן שם יש דרך אחרת, וראה גם בהשגות הראב"ד על המאור שם שפי' כונת הירושלמי על ישנו מקצתן וכו'. ומ"מ לשי' האו"ז דליכא קרבן פסח אחרי ברהמ"ז, ממילא ליכא גם אפיקומן, שהוא זכר לפסח, ואע"פ שטעם היסח הדעת לא שייך במצה כמובן, מ"מ אין הזכר חמור מהעיקר. ולהאמור מאי דפשיטא לן דסיים אכילת פסח ונמצא עוד בשר דיאכלנו, יש לדון אי איכא בזה היסח הדעת, וצ"ע. והכא לא שייך אתכא דרחמנא וכו', כיון שבמציאות אין שמירה, וזה פוסל, וכעין המבואר להלן הערה 534, עי"ש. וע"ע נועם ירושלמי על הירושלמי ברכות שם ופסחים שם. שוב מצאתי בעמודי אש (איזנשטיין) בקונטרס עמודי ירושלים ירושלמי ברכות פ"א ה"א, שהביא לשון האו"ז, וכתב, 'אולם חושש אני אם אין בו ט"ס', וכן הביא מכמה קדמונים

שהעתיקו דברי רבינו קלונימוס ולא הזכירו הירושלמי, עי"ש. וכבר נתבאר בס"ד. וראה ברמב"ם סוף הל' חמץ ומצה, שדין מצה כדין פסח לענין ישנו וכו', עי"ש במ"מ דהמצה זכר לפסח, דינה כדין פסח. וראה ראבי"ה סי' תקכה, והגהות מימוניות על הרמב"ם שם אות ע.

[ולשון הרמב"ם משמע דאפי' שלא באמצע אכילת אפיקומן, וכן משמע בראשונים הנ"ל, וכשי' מהר"ש סי' שב אות י, והובא במהרי"ל סדר ההגדה סי' לט עמ' קטז (מהדורת מכון ירושלים), וכן בדרכי משה סי' תעח ס"א. ויל"ע דמהר"ש גופיה סתר משנתו, עי"ש סי' כט אות ב, וצ"ע. וראה מקור חיים לבעל חווי' או"ח שם בשם גבורות ה' ועוד, ועי' פר"ח סי' תעה ס"ב מש"כ בכונת הרמב"ם. ולפור"ר י"ל, דלשי' הרמב"ם שאוכלין מהפסח בתחילת הסעודה, א"כ כל שאינו בתוך הסעודה, א"א לחזור ולאכול פסח, ואם נקטינן שאפיקומן הוא בגדר פסח, א"כ גם אפיקומן אין לאכול, וזוהי כונת הרמב"ם, אבל שאר מיני אוכלין שפיר דמי, ואין כל טעם לאוסרן, ברם ראה לעיל הערה 502 בשי' הרמב"ם, גדר אחר באפיקומן, וי"ל ואכ"מ].

ואם נקטינן כן, וכפי שמוכח בשם הגר"ח, ראה הגש"פ מבית לוי עמ' קח-קט, וכן בקובץ הוספות שם עמ' עה-עו, ומקראי קודש פסח ח"ב סי' מא, א"כ אין לעולם לאכול אפיקומן לאחר ברהמ"ז, וי"ל דהראב"ד דפליג הכא על הרמב"ם אזיל כשיטתיה, שצריך תמיד לאכול אפיקומן אחרי בהמ"ז, וכנ"ל הערה 529, והא דקיימא לן כהרמב"ם בשו"ע סי' תעח ס"ב, ואעפ"כ קי"ל כהראשונים שיש אפיקומן אחרי

שלא אמרו אלא אין מפטירין לאחר הפסח אפיקומן⁵³¹, אבל לא אמרו שאם הפטירו שעושים פסח שני, ולא עדיף אפיקומן מפסח, שהרי אינו אלא לזכר לו⁵³². וה"ר פריץ⁵³³ כתב, אע"ג דאמר הב לן ונברך יכול לאכול בלא ברכה, אע"ג דבעלמא חשיב סלוק, שאני הכא כיון דאפיקומן מצוה דרמא רחמנא עלן, איכא למימר אתכא דרחמנא סמכינן⁵³⁴.

וכמו שנתבאר לעיל הערה 506. ואכתי צ"ע, בשלמא להראשונים הנ"ל דמיירי דוקא בגמר סעודתו במצה, מובן שיש בזה קיום אפיקומן שנאכל באחרונה, אע"פ שלא נתכוין לכך, אבל לשי' רבינו אינו מובן מה גדר אפיקומן יש בזה, וכבר עמד בזה הפמ"ג סי' תעז במשב"ז סק"ב, ופי' בשם הפר"ח, דמתקיים בזה שנאכל על השובע, לאפוקי מה שאכל בהמוציא שלא היה על השובע, עי"ש היטב, ולפי"ז אם ידוע לו שלא אכל על השובע, או שאכל כזית ביותר מזמן כדי אכילת פרס, או שאכל המצה עם מאכלים נוספים דאחי רשות ומבטל מצוה, אכן לא קיים מצות אפיקומן, וצריך לחזור ולאכול גם אחרי הלל, והפוסקים לא ביארו, וצ"ע. ומלכי בקדש או"ח שם תמה, דלפי הרא"ש שהסיבה מעכבת גם באפיקומן, א"כ אם את הסעודה לא אכל בהסיבה, אכתי לא יצא יד"ח, עי"ש. וכבר תמה כן הר"ש מפלייזא בפי' אלוקי הרוחות באו"ז ח"ב סי' רנו, עי"ש מש"כ.

533. בהגהות סמ"ק סי' ריט אות ד, והובא בטור סי' תעז ס"ב, ובהגהות מימוני פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"ט אות ז (דפוס קושטא), והובא בב"י שם.

534. ראה בשו"ת גינת ורדים בספר גן המלך סי' לא, והביאו בחי' הגרע"א סי' תפ ס"א, שהק' אמאי לא אמרינן כן לענין שכח להסב בכוס ד',

בהמ"ז, ראה סי' תעז ס"ב, היינו שלא נקטינן טעמא דהיסח הדעת, וראה עוד מש"כ הררי קדם ח"ב סי' צה. [ועי"ש גם סי' צו-צט בעניני אפיקומן, וראה גם באוצר מפרשי התלמוד פסחים קכ, ב הערות 12-32].

531. ראה לעיל הערה 506, שלפ"ר סתר רבינו משנתו, ונתבאר שם החילוק בשם אליה רבה. ברם לפי פשט דברי רבינו הכא שאין אכילה לאחר האפיקומן פוסלתו, אכתי צ"ב אמאי לעיל באכל לפני בהמ"ז, צריך לחזור ולאכול אפיקומן, וצ"ע. והנה עיקר דברי רבינו נמצאים בהעיסור הל' מצה ומרור דף קלה, ב בדין מי שאין לו אלא כזית מצה שמורה, שאם אכלה תחילה יצא יד"ח, וע"ז הוסיף, 'אע"ג דאכיל מינא אחרינא בתריה, כי היכי דאכיל אחר הפסח יצא, ואין מפטירין אחר הפסח קאמר, ואי עביד אינו עושה פסח אחר, ה"נ לא שנא, ועי"ש בפתח הדביר שהגיה ומפרש, אלא דהתם אין לו יותר מצה שמורה, ומה יעשה, ומה שייך לומר יצא או לא יצא, משא"כ הכא הרי הנידון הוא שיכול לאכול אפיקומן אחר, וצ"ע. ומ"מ בשי' הרא"ש דס"ל דכה"ג לכתחילה אוכל השמורה בתחילה, ש"מ שאין קפידא בדיעבד באכל אח"כ, דאל"כ יאכל השמורה בסוף, וזה מורה כסברא זו. וע"ע אמרכל הל' פסח בספר היובל למארכס עמ' קסט.

532. ראה ב"י סי' תעז ס"ב שהביא לדברי רבינו,

[הלל]

[נא] ולאחר ששותה כוס של ברכת המזון מוזגין לו כוס רביעי וגומר עליו את ההלל⁵³⁵. ואומר במדרש תהלים (ק"ג, ג) הקוראים צריכין שיהיו שלשה כדי שיאמר אחד לשנים הודו. ולמדנו מזה שמצוה מן המובחר לחזור אחר שלשה בקריאת ההלל⁵³⁶, כדי שיאמר אחד לשנים הודו. וכתב

קריאת ההלל, ובדברי רבינו להלן משמע שמוזגין לפני שפוך חמתך, וכן כתוב בהרבה הגדות, ולא ראיתי שיבואר דין זה בטור ושו"ע ונו"כ, ובאמת הוא פשט המשנה פסחים ק"ז, ב, 'מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, רביעי גומר עליו את ההלל', כלומר ד'מזגו לו' שכתוב ברישא עולה גם על כוס רביעי, והתנא קיצר בלשונו.

536. הטור סי' תעט כתב, 'ומצוה לחזור אחר זימון והכי אתמר במדרש תהילים' וכו', ובדברי רבינו מפורש שהנידון הוא רק לענין קריאת ההלל. ומקור הדברים ברא"ש פרק ערבי פסחים סי' לב על הגמ' שם ק"ז, א, דש"מ ממתני' דכוס שלישי על בהמ"ז, דבהמ"ז טעונה כוס, וכיון שכל דיני הסדר נאמרו גם ליחיד, ולפי שאלת הגמ' הכוס הוא מדיני בהמ"ז, נמצא דאם בהמ"ז טעונה כוס, היינו גם ביחיד, וע"ז כתב הרא"ש לדחות הוכחה זו, וז"ל 'ועוד י"ל משום דעיקר ארבע כוסות לא נתקנו ליחיד, דאמרינן במדרש תהילים הקוראים צריך שיהיו שלושה, כדי שיאמר אחד לשנים הודו, דאי לא תימא הכי שצריך לחזור אחרי זימון, אלא אף ביחיד טעונה בהמ"ז כוס, אמאי קרי לה ד' כוסות, הא ליכא אלא שניים דטופינא, דקידוש ובהמ"ז בעלמא נמי איתנייהו, אלא ודאי בעלמא א"צ לחזור אחרי שלושה ובילי פסח צריך לחזור, וכן קידוש בעלמא נמי א"צ כ"כ לחזור אחרי יין,

שחזור לשותת בברכה כיון שהסיח דעתו, ולא אמרינן אתכא דרחמנא וכו', כיון שהיה שלא כדין. וביד אהרן על הטור סי' תעז כתב לחלק בין הנושאים, ולפ"ר אין דבריו מובנים, דמ"מ כיון שצריך לחזור ולשתות ולא יצא יד"ח, הדרא קושיא לדוכתה. ובפשוטו כיון שתקנו חז"ל ברכה על כל כוס, א"כ הכוס שאותו שותים צריך ברכה, ולא יועיל מה שבירך על כוס אחר ולא הסיח דעתו, וז"פ. אלא שזה נכון לשי' הרי"ף וכפסק הרמ"א סי' תעד שמברכים על כל כוס, אבל לשי' הבי"י גופיה שפסק שלא לברך על כל כוס, ואעפ"כ פסק כהרא"ש שמברך בלא היסב, אכן קשיא קושית גן המלך. ונראה דגם להב"י לק"מ, דשאני סעודה שאדם מברך על דעת כל מה שיביאו לפניו, וע"י הב לן וכו', הסיח דעתו, ולזה אמרינן דאתכא דרחמנא וכו', והו"ל היסח הדעת בטעות, משא"כ בברכת הכוס, הרי כל הברכה היא על הכוס הזה השלישי, או להב"י שלישי ורביעי, ומתחילה אין כל כונה לשתות יותר מהכוסות, ובוזה לא שייך לומר שבגלל טעות ליכא היסח הדעת, דהכא לא סגי במניעת היסח הדעת, אלא בקביעת דעת חדשה, ופשוט. ושו"ר בגנוי חיים (הוטנר) סי' תפ ס"א מש"כ בזה, וכנראה כונתו כדברינו, עי"ש.

535. וכן מפורש בדברי רבינו ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"י, שמוזגין כוס רביעי לפני

הרא"ש⁵³⁷ ואם אי אפשר בשלשה יספיקו לו אשתו ובנו קמן⁵³⁸.

אלא יקדש על הפת, ובליילי פסח צריך לחזור אחר יין וכו', והיינו שלפי דרך זו נקט הרא"ש שאכן הנידון בגמ' הוא רק על בהמ"ז בשלושה, וכל תקנת חכמים של ד' כוסות נאמר רק בשלושה, וכמו שמצינו בהלל דצריך שלושה, ולפי"ז בדליכא שלושה ליכא כוס של הלל, והרי הרא"ש השווה שם חובת החיזור אחרי שלושה כמו חובת החיזור אחרי יין לקידוש אע"פ שאפשר על פת, וא"כ כמו שהמקדש על פת לא קיים מצות ד' כוסות כמובן, ה"ה שהמברך בהמ"ז בלי שלושה, אע"פ שיש לו כוס, לא קיים מצות ד' כוסות. ונמצא שאין כלל מצות ד' כוסות וגם לא בהגדה. ואח"כ כתב הרא"ש שהעולם לא נהגו כן, וגם בהלל א"צ שלושה גדולים, אלא סגי באשתו וקטנים, עי"ש כל דבריו.

והנה אם לא נהגו כן אכתי הדרא לדוכתה ההוכחה משאלת הגמ' דגם יחיד טעון כוס, על כך כבר תי' הרא"ש שם סי' יד, דהואיל ובכל השנה איכא כוס בג', תקנו חכמים בפסח כוס ליחיד, וכ"כ תוס' שם קה, ב ד"ה שמע מינה ברכה, וראה גם תוס' הרא"ש שם והערות המהדיר שם, ותוס' הר"י מסירליאון ברכות נב, א והערות המהדיר שם, ותוס' הרא"ש שם והערות המהדיר שם. והעולה מדבריו כך, או דנקטינן דד' כוסות בשלושה דוקא, ואין זו מצוה גרידא, אלא לעיכובא, או דיחיד טעון כוס כל השנה, או דאיכא דין בפ"ע בפסח דבהמ"ז טעון כוס גם ביחיד כיון דבכל השנה יש כוס בשלושה, וכש"נ. ונמצא למסקנא לפי מנהג העולם, שאין כל דין זימון בבהמ"ז, וכ"כ ט"ז שם סק"ג, וחק יעקב שם סק"ה, והמג"א שם

סק"ב כתב שיש רוצים לצרף ג' גם לבהמ"ז, וגם הב"ח שם סק"ג הביין כונת הטור דמצוה לחזור אחרי זימון היינו לבהמ"ז, אבל אינו מובן, שהרי הך מצוה כתב הטור בשם הרא"ש שהעולם לא נהגו כן, והרי הרא"ש כתב הך לישנא על השיטה שכוס בהמ"ז נאמר רק בג', ולא למצוה בעלמא, ולא יתכן אפוא שכונת הטור על בהמ"ז, וראה גם דרישה ופרישה שם, ולפירושו לפו"ר לא יתיישב מש"כ הטור דהעולם לא נהגו כן בשם הרא"ש, וכנ"ל דהרא"ש קאמר כן על מ"ד ד' כוסות בג' דוקא, וכש"נ. וראה תיקון חג הפסח עמ' קל ובהערות שם מכמה קדמונים שיש להדר שיהיו עשרה, עי"ש. וראה מאמרי בקובץ 'קול התורה' ניסן תשע"ד.

⁵³⁷. לא מצאתי בדברי הרא"ש שלכתחילה צריך ג' גדולים ורק בדיעבד סגי באשה וקטן, אלא שכפי המבואר בהערה הקודמת, או שצריך שלושה גדולים לעכובא, או שגם לכתחילה סגי באשתו וקטן, אלא שמלשון הטור משמע כן, וצ"ע איך למד כן מדברי הרא"ש. ויותר תמוה לי שהמחבר בשו"ע שם כתב רק 'מצוה לחזור אחרי זימון', ובס"י זה מיירי לענין בהמ"ז, ובס"י תפ בדין הלל לא הזכיר ענין זה שהוא עיקר הדין, וגם לא ביאר דין אשה וקטן כמפורש ברא"ש, ועי"ש ברמ"א ואחרונים. אמנם מצאתי הענין מפורש בהמנהיג עמ' תקד, וז"ל 'ואע"פ שדבר ברור הוא וידוע שד' כוסות שתקנו חכמים אף ביחיד תקנום, וכדאמרינן ש"מ ברכה טעונה כוס ואף ביחיד, וא"צ ראייה כי בודאי היחיד חייב לעשות זכר לד' גאולות, מ"מ

והמעם⁵³⁹ שנהגו לומר בתחילה פסוק (תהלים ע"ו) שפוך חמתך אל הגוים אשר לא וגו', מפני שארבע כוסות אלו הם כנגד ארבעה כוסות של פורענות שעתיד הקב"ה להשקות את אומות העולם, כמו שאמרנו למעלה⁵⁴⁰, ואנו אומרים על כוס רביעי לפני הקב"ה, בזה הכוס אנו משלימין המצוה, מעתה עשה מה שהבטחתנו לשפוך אותם ד' כוסות של פורענות על הגוים⁵⁴¹.

על אמתך בלא ו"ו בתחילה. ולא יחלכו בלא נו"ן באחרונה. לא יחנו בלא ו"ו בתחילה. כל אשר בומח בהם בלא ו"ו בתחילה. נתן לבני אדם בלא ה'. מן דמעה בנו"ן ארוכה. נגדה נא הדלי"ת ברפה. בתוככי ירושלים הב"ה הראשונה בצרי והשנית בחירק. יסרני יה הנו"ן והיו"ד יה דגושים. נפלאות בעינינו הלמ"ד בקמן והאל"ף אינה נקראת. עד קרנות המזבח בדלי"ת.

ולאחר שנומר את ההלל אומר ברכת השיר שהיא יהללוך⁵⁴², וחותם מלך מהולל בתושבחות. ומברך בורא פרי הגפן ושותה בהסיבה הוא וכל אחד מן

והובא שם בשם הר"י מסירליאון שאמירת שפוך חמתך היא מנהג קדום מתקופת התלמוד, אבל ליתא בסידור רס"ג וברמב"ם. וראה הגש"פ ותולדותיה עמ' 64-62. וראה רמ"א סי' תפ, והגר"א שם סק"ז. וראה פי' התפילות והברכות ח"ב עמ' קלב בטעם אמירת שפוך חמתך.

542. פסחים קיח, א, 'מאי ברכת השיר רב יהודה אמר יהללוך ה' אלוקינו, ופי' רשב"ם ד"ה יהללוך, 'וגמרין בו בא"י מלך מהולל בתשבחות וזו היא ברכת השיר דמתניתין כלומר ברכת השבח, ועי"ש בתוס' ד"ה מאי ברכת, מאי קמ"ל, והרא"ש שם סי' לב כתב טעם אחר, עי"ש. ומבוארת שי' רבינו שאם שותה רק כוס רביעי, אומר רק הלל המצרי ובחתימת מלך מהולל בתשבחות כמו כל הלל, וכ"ה ברמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"י, וראה בסמוך בהערה 544 על כוס חמישי.

לעשות מצוה מהמובחר צריך אדם להיות זריז ונשכר ולהתחבר עם חבירו ולהיות ג' לכל הפחות ולברך בזימון ולקרות את ההלל כדאמר בשוחר טוב יבקש רצון, אבל לא נתבאר מקור דבריו, וצ"ע.

538. ראה ראבי"ה סי' תקכה, וז"ל 'ובמדרש שוחר טוב כתב אחד אומר לשנים הודו, ואשתו וגם התינוק הרי שלושה'. והמדרש שוח"ט הובא בהרבה ראשונים, ראה בהגהות הר"ש בובר על מדרש תהילים עמ' 470 אות ח שציין לדבריהם.

539. כ"כ אורחות חיים סדר ליל פסח סי' לב בשם הרא"ה.

540. לעיל אות טז.

541. וראה במבוא להגדה שלמה פל"ג עמ' 177-180 מקורות נוספים מספרי הקדמונים,

המסובין עמו⁵⁴³. ואם רצה לשתות כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול⁵⁴⁴ שהוא הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו הודו לאלהי האלהים וגו', ואומר נשמת כל חי⁵⁴⁵, וחותם בישתבח עד מלך מהולל בתושבחות, ומברך עליו. וכן כתב ה"ר

המצרי עם חתימת יהללך. וע"ע הל' הרי"ף (היימן) עמ' 476-478.

545. בפשוטו הוא המשך לסדר כוס חמישי, והיינו דכאמור כוס רביעי נאמר רק על הלל המצרי עם חתימת מהולל בתשבחות, לא שנא אם יש כוס חמישי או לאו, אין מוסיפין הלל הגדול ונשמת, ואם שותה כוס חמישי ה"ז אומר גם הלל הגדול וגם נשמת, וחותם בישתבח עם ברכת מהולל בתשבחות, ואז הוא מברך על הכוס. ולפ"ר אינו מובן, איך מסיים בישתבח וחותם במהולל בתשבחות, הרי ישתבח נחתם בחי העולמים, וגם למה יחתום שני פעמים במהולל בתשבחות, וראה הערות הבאות. והרא"ש סי' לב הביא בשם רשב"ם עפ"י שיטתו דליתא כוס חמישי, דלר' יוחנן שאומרים נשמת, ר"ל שחותמין יהללך על הלל המצרי, וחוזרים ואומרים נשמת ושוב חותמין יהללך, והיינו שלר' יוחנן יש שתי ברכות על כוס רביעי, ותו, ששתי הברכות הן באותו המטבע מלך מהולל בתשבחות, ולפינו בפ"י הרשב"ם קיח, א ד"ה ור' יוחנן נזכר רק דאיכא ב' ברכות, אבל לא נאמר ששתיהן אותו מטבע.

והטור סי' תפ הביא שי' רשב"ם כדאיתא ברא"ש, ואכן בדרישה שם תמה כן, אמאי לא חותם בחי העולמים, והביא שכן הק' הב"י סי' תפו ד"ה ומה שכתב וגומר, ברם בב"י הק' על ר"ח כהן המובא להלן ולא על רשב"ם, כלומר, דשי' ר"ח כהן דאיכא רק כוס רביעי ואומר הלל המצרי בלי חתימה ואח"כ אומר הלל הגדול

543. כלומר, דכאמור רק מסדר ההגדה אומר את ההלל, וכמו שרק הוא אומר קידוש והגדה ובהמ"ז, אבל את הכוסות שותים כולם, וע"י שומע כעונה ה"ז כאילו הם עצמם אמרו הקידוש וההגדה ובהמ"ז והלל, וכל אחד אומר על הכוס שלו, ולא דמי לשאר קידוש וכו' שרק להמקדש יש כוס, וע"י שומע כעונה ה"ז כאילו לכולם יש קידוש על הכוס, דהרי הכא בעינן שכל אחד ישתה מכוס של קידוש וכו', ולפיכך הכא הוי שומע כעונה רק על עצם האמירה, ואילו על הכוס צריך שיהא לכל אחד. [ובמאמרי על 'תפילות ותקיעות בר"ה' נדפס בקובץ 'ישרון' ח"ט, מבואר שבעשרה א"צ לשומע כעונה, אלא ה"ז בגדר קידוש וכו' של ציבור, ברם זה נאמר רק במידי דאיכא בהו דין ציבור כתפילה, ואכתי צ"ע].

544. ראה לעיל הערה 521. ועל סדר הקריאה שבכוס חמישי יש כמה שיטות, ורבינו כתב הסדר כהרמב"ם פ"ח מהל' חמץ ומצה ה"י דקורא הלל הגדול, ואין חתימה, אלא שרבינו כתב שאם רוצה לשתות יש לו לשתות כוס חמישי על ההלל, ואילו הרמב"ם כתב 'ויש לו למזוג כוס חמישי וכו', וכוס זה אינו חובה כמו ד' כוסות, ומשמע דרק חובה לא הוי, אבל יש בו מצוה, ולא רק גדר היתר למי שרוצה לשתות. ובהגדה שלמה עמ' קסא-קעז יש בירור רחב וסיכום כל השיטות שבכוס חמישי. ולשי' הרמב"ם וכן פשט לשון רבינו וכנ"ל, שאם שותה רק ד' כוסות אין אומרים אלא הלל

יצחק בן גיאת⁵⁴⁶. וה"ר חיים כהן⁵⁴⁷ לא היה חותם בסוף ההלל בברכה, כי די

לא נתקן ביסודו כסיום נשמת, אלא היא ברכה בפ"ע על פסוקי דזמרה, ראה בהערותינו על רבינו לעיל פ"ח הערות 71-69, וכן עוד שם פ"ג הערה 364. וע"ע המחכים עמ' 119, 'גנוזות' ח"ג עמ' קסז, שו"ת משכנ"י או"ח סי' סז. וראה ברמב"ם בסדר התפילה דישתבח הוא מסדר התפילה, אבל נשמת הוי מנהג לאומרו בשבת, ש"מ שאינם תלויים זב"ז. ואכן צ"ע לפי"ז, כיון דלא קי"ל לומר נשמת בליל פסח, וכ"ה שי' הרמב"ם וכנ"ל, ובשבת הוי רק מנהג לאומרו, א"כ על מה נתקנה תפילה זו, וגם אמאי קרויה ברכת השיר אם ביסודה אין בה ברכה, וצ"ע.

546. בהלכות רי"צ גיאת הל' פסחים עמ' ק איתא בזה"ל, 'כוס חמישי אומר עליו את ההלל דברי ר' טרפון, הכי אמר מר רב שר שלום, כוס ה' רשות הוא וכו', ואמר מר רב עמרם אם רצה לשתות כוס אחר ד' כסי, חוזר ואוחז כוס ה' ואומר עליו ההלל וחוזר וחותם יהללך, שכך שנו חכמים תנא חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון וי"א וכו', ואי זהו הלל הגדול וכו', וכך אנו נוהגין, וצריך לומר אחר הודו לאל השמים יהללך, וכן סדר רב כהן צדק, וכן אמר מר רב משה וכו'. והנה רבינו הוסיף 'ומברך עליו, ור"ל ברכת בורא פרי הגפן, וכ"כ הרשב"ץ ביבין שמועה, וראה בקונטרס כוס חמישי בהגדה שלמה עמ' קעה-קעו. ובמקו"א כתבתי דהרמב"ם לא הכריע בהלכה זו, האם גם לו תיקנו ברכת הגפן משום דכל חדא מצוה, הואיל והכוס הזה אינו חובה.

547. דברי רבינו חיים כהן הובאו בתוס' פסחים

ונשמת וחותם ביהללך, וע"ז הק' אמאי לא חותם בחי העולמים שהוא חתימת נשמת, והביא מהגהמ"י על כוס חמישי שחותם בחי העולמים, עי"ש. וצ"ע איך מוכח מכוס חמישי כנגד שי' ר"ח כהן דמיירי על כוס רביעי שלא חתם ביהללך קודם, ולפיכך חותם בסופו אחרי נשמת, משא"כ להגהמ"י בשם רש"י ור"י טוב עלם וכו', הרי כבר חתם ביהללך בכוס רביעי, ולפיכך חותם חי העולמים בכוס חמישי. וצ"ע. ובהערות על הטור סי' תפ אות ב ציין שכדברי הטור בשם רשב"ם כן איתא ברשב"ם כת"י שהוא בדק"ס, וכן ציין לאחרונים ששו"ט בזה, עי"ש. וכשיטת רשב"ם שחותמין ב' פעמים מהולל בתשבות על כוס רביעי, כיו"ב ס"ל לכמה גאונים שהובאו בטור סי' תפא, רב כהן צדק ורב משה גאון שחותמין על כוס רביעי בהלל המצרי, ועל כוס חמישי בנשמת, בשניהם החתימה מהולל בתשבות, ובטור שם איתא שכ"ה גם שי' ר"י טוב עלם, ואילו בב"י סי' תפו הובא מהגהמ"י בשם ר"י טוב עלם שחותם בחמישי בנשמת חי העולמים, ובפיוט אלוקי הרוחות לא נזכר ענין זה, וצ"ע. וראה ראבי"ה סי' תקכה. ועי' ט"ז שם שלדעתו כונת הטור שם לחתימת חי העולמים, אע"פ שהזכיר מלך מהולל בתשבות, דכך היא תחילת החתימה עפ"י הטור סי' נד, עי"ש כל דבריו. וראה בפמ"ג סי' תפ בא"א סק"ב באריכות.

ועל עיקר תפילת נשמת, ראה בהערות על רבינו לעיל בתפילת שבת פי"ז הערה 452, שם הובאו המקורות של תפילה זו וכמה שיטות על מחברה, ועוד שם על סיום נשמת 'בפי ישרים' וכו', על מקורה ומחברה. ומ"מ נראה שישתבח

בחתימה של ישתבח ולמה יחתום שני פעמים בענין אחד. וכן כתוב בסדר רבינו סעדיה⁵⁴⁸.

בכוס רביעי ביהללון, ובחמישי בהלל הגדול, ונשמת בחי העולמים, וטעמו דלא אמרו רבנן שתי ברכות. ונמצא אפוא דמש"כ רבינו שכ"כ רב סעדיה, הוא בדרך כל שכן, דאם בשתיית ב' כוסות נפרדות רביעי וחמישי לא ניחא ליה לקבוע ברכה על הלל המצרי וברכה על הלל הגדול, וגם לא ב' מיני ברכות, מהולל בתשבחות וחי העולמים, כל שכן שאין לקבוע על כוס רביעי לבדו שתי ברכות באותו נוסח מהולל בתשבחות כשי' רשב"ם, אלא שיטת רב סעדיה היא סייעתא לדברי ר"ח כהן. אבל אינו מובן לי, דעי' בסידור רב סעדיה גאון עמ' קמ-קמט מפורשת שיטתו, דהשתה רק כוס רביעי ואומר הלל המצרי וחותם ביהללון, ואם שותה כוס חמישי אינו חותם יהללון בכוס רביעי, ואומר אח"כ הלל הגדול בלבד ואז חותם יהללון ושותה החמישי, ולא הזכיר כלל נשמת, ולכן אין לו שום חתימה על הלל הגדול, ובהכרח להעביר את היהללון מהלל המצרי של כוס רביעי עד לאחר הלל הגדול של כוס חמישי, אבל אם קורין גם הלל המצרי שיש לו חתימה, וגם נשמת שיש לו חתימה, לעולם אימא לך שיאמרו ב' ברכות על ב' ההלל, ואע"פ שהם על כוס אחד, ואע"פ שהן אותה הברכה, כיון שמ"מ יש לנשמת חתימה, וצ"ע. ובעיקר השגת השואלים על שי' רס"ג, ראה מה שפי' הב"י שם, ומה שפי' הט"ז שם באופן אחר, ותלה ברכות ההלל בברכות על הגפן לאחר השתיה, ועי"ש בפמ"ג, ולפנ"ר לא נתברר לי הדמיון, וראה להלן הערה 550 בנידון על הגפן.

ק"ח, א ד"ה רבי, ועפ"י שיטתם שם קיז, ב ד"ה רביעי דל"ג במתני' 'חמישי גומר' וכו', אלא 'רביעי גומר' וכו', ועל האמור במשנה גומר עליו את ההלל ואומר ברכת השיר, קאמר ר' יוחנן דהיינו נשמת כל חי, ופי' ר"ח כהן בתוס' דאע"פ שאומר גם נשמת אחרי יהללון, לא היה חותם ביהללון כי אם נשמת לבדו, ובא להוציא מפ' רשב"א שם דלר' יוחנן איכא תרי ברכות, על הלל ועל נשמת, והובאה שיטתו לעיל הערה 545, ולדעתו חותמין רק אחרי נשמת בנוסח 'מהולל בתשבחות', וגם דבריו הובאו בטור סי' תפ, אלא שבטור לא נתפרש איזה נוסח חותם בישתבח, ומלשון הרא"ש שם שהביא דבריו לתמוה על רשב"ם, דשתי חתימות בחד גוונא למה לי, ולכן חותם רק בישתבח, ואכתי אי משום הא, הרי אפשר לחתום בישתבח בחי העולמים ולא הווי בחד גוונא, אלא לאו ש"מ דפשיטא להו דהחתימה היא רק מהולל בתשבחות, וכן מפורש בתוס' בשם ר"ח כהן שחותם אחרי נשמת במהולל בתשבחות. ולעיל הערה הנ"ל הובא מה שתמהו הב"י והדרישה, והיינו דהדרישה תמה על רשב"ם, ואילו הב"י תמה על ר"ח כהן.

548. בטור סי' תפא ס"א הביא בשם רב סעדיה, כפי שהוא בתשובת ר"ה גאון, שהרוצה לשתות כוס חמישי, לא יחתום בכוס רביעי בהלל המצרי ביהללון, אלא יניח בלי חתימה, ואח"כ יאמר הלל הגדול ויחתום ביהללון וישתה כוס חמישי, ור"ה גאון הסכים עמו, ולא כפי שהשיגו השואלים לעשות מנהג אחר, לחתום

[נב] ולענין ברכת על הגפן ועל פרי הגפן, יש מן הגאונים⁵⁴⁹ אומדין שצריך לברך על כל כוס וכוס מארבעתם על הגפן ועל פרי הגפן. ורבינו האי⁵⁵⁰ כתב, לא חזי לנא מאן דמברך על הגפן אלא בתר כלחו כסי, כיון דחד מושב נינהו וליכא נמלך, בברכה לבסוף סגי. והריא"ף⁵⁵¹ כתב דבתר תרי כסי קמאי ובתר תרי כסי בתראי מברך על הגפן ועל פרי הגפן. ובעל ההשלמה⁵⁵² כתב, מסתברא שהרי"ף סבירא ליה דיון שלפני המזון אינו פוטר יין שבתוך המזון, משום שזה לשנתות וזה לשרות, וכשם שיון שבתוך המזון אינו פוטר יין שלאחר המזון משום דזה לשרות וזה לשנתות, ואני לא כן קבלתי מאבא מורי, אלא יין שבתוך המזון שהוא לשרות אינו פוטר יין שלאחר המזון שהוא לשנתות, ועדיף לשנתות מלשרות, אבל יין שלפני המזון שהוא לשנתות פוטר יין שבתוך המזון שהוא

וישתה בלי ברכה על סמך ברכה של כוס שלישי, עי"ש. ברם יל"ע, כי כאשר בירך על כוס שלישי, הרי אין דעתו לפטור כוס רביעי, שבודאי בדעתו לשנתות בזמן, אלא שנאנס ועבר הזמן, וא"כ בלא"ה א"א לשנתות בלי בפ"ה ג, כלומר, דאחרי שתקנו חז"ל לברך על כל כוס, ממילא לא חיילא הברכה אלא על מה ששותה, וצ"ע.

550. הובא בטור שם, וכ"ה בתשובות הגאונים שערי תשובה סי' קא, וברי"ף כד, א מדפי הרי"ף בשם איכא מ"ד, וראה גם מלחמות, ר"ן, מהר"ם חלואה, ספר המאורות שם ועוד, וראה לעיל הערה 548 בשם הט"ז מש"כ שר"ה גאון לשיטתיה לענין ברכות ההלל. ובהלכות רי"צ גיאת עמ' צט איתא בשם ר"ה גאון שמברך על הכוס הג' והד'.

551. שם כד, ב, וכתב שם 'ושפיר דמי למיעבד הכין'.

552. כ"ה בספר ההשלמה (מהדורת רמ"י בלוי) עמ' שנז, והובא גם בהמכתם פסחים עמ' 454.

549. ראה מחזור ויטרי עמ' 276 בשם תשובת הגאונים, וכן בראב"ן דף עד, ג בשם מקצת גאונים, וראה גם בתוס' פסחים קג, ב ד"ה רב אשי, ופסקי רי"ד שם. וראה בראב"ה סי' תקכה שכתב וז"ל, 'ואחר ששתה כוס ראשון מברך על הגפן ועל פרי הגפן, וכן לשלישי וכן לרביעי, דכל חד וחד מצוה באפי נפשיה הוא, אלא על כוס שני אין מברך לאחריו, כי בבהמ"ז יפטרנו'. והטור סי' תעד הביא שי' הראב"ה, ועי"ש בב"י שפי' טעמו, 'שכיון שמפסיק בין כוס לכוס שלא בעניני אכילה ושתייה צריך לברך אחריו, משא"כ בין שני לשלישי שאין מפסיק ביניהם אלא בסעודה, וברכת כוס שני פוטר יין שבתוך הסעודה, הלכך א"צ לברך אחריו'. והנה לפנינו בראב"ה טעמא אחרינא, כלומר, דמאותו הטעם שיש לברך ברכה ראשונה על כל כוס משום דהיא מצוה באפי נפשיה, מה"ט יש לברך גם ברכה אחרונה על כל כוס. וע"ע או"ז סי' רנו ושבלי הלקט סי' ריח. וראה דרך החיים סי' קכג אות ג שפסק שאין לברך בורא פרי הגפן לאחר חצות דהוי ספק שמא אינו זמן הכוסות,

לשרות, דהא עדיף לשתות מלשרות. וכן כתב הראב"ד במס' ברכות. ע"כ⁵⁵³.
הילכך אין מברכין על הגפן ועל פרי הגפן אלא בסוף כולם⁵⁵⁴. וכן עמא דבר.

[נג] כתב הרי"ף⁵⁵⁵, מאן דבעי לברוכי בתרי ותלתא בתי חיכי עביד, מברך
ברישא בביתיה ואכיל כל מאי דבעי ומברך ברכת המזון, והדר מברך לכל חד

אחרות. וז"ל השאלות שאילתא צ (מהדורת מירסקי) ח"ג עמ' מט, 'מקדיש בחד ביתא ואכיל שאר ירקי ואומר אגדתא וגאל ישראל ושביק להון ואכלין מצה ומרור וכל צורכיהן ומברכי בהמ"ז, והדר עייל לביתא אחרינא ומקדש ואכיל שאר ירקי וכו', הדר אזיל לביתיה ומקדש ואכיל שאר ירקי ואומר אגדתא עד גאל ישראל ואכיל מצה ומרור ואכיל כל צרכיה ומברך בהמ"ז ושתי וגמר הלילא ושתי כסא דהלילא, והדר אזיל לביתא קמא וגמר הלילא ושתי כסא דהלילא ואיהו לא שתי דאסור ליה למשיתי בתר כסא דהלילא, כלומר לפור, שתחילה הולך לבית אחר ולא לביתו, ומקדש להם ואוכל הכרפס ואומר הגדה וברכתה, ואז הוא מניח אותם, והם עצמם אוכלים מצה ומרור וכל הסעודה ומברכים בהמ"ז, ואז הוא הולך לביתו ועורך את הסדר כולו לעצמו ולביתו, וחוזר לבית האחר ואומר להם את ההלל, אבל הוא אינו שותה עמהם. והנה דרך זו הזכיר הרי"ף בסוף דבריו, או שהוא מלשון רבינו אפרים, ויש להעיר על השאלות, וראה גם בה"ג (מק"נ תשל"ב) ח"א עמ' 206, ולע"ע לא נתברר לי להדיא סדר הדברים שקבע שם, ואולי גם כונת השאלות אינה כפי דרך הנ"ל. וע"ע הלכות פסוקות ששון (מהדורת אהבת שלום) עמ' פז-פח והערת המהדיר שם, ראב"ה ס' תקכה, אמרכל הל' פסח בספר היובל למארכס עמ' קעא.

553. ע"כ הוא לשון ההשלמה, וראה גם המכתם שם. ובספר המאור שם כתב טעם אחר לשי' הרי"ף ובהשלמה שם לא הסכים עמו, עיי"ש, וראה גם ברא"ש ס' כד שדחה פירושו של בעל המאור, וכן פליג על הרי"ף.

554. ור"ל דהואיל וזה הוא טעמו של הרי"ף, ועל טעם זה איכא פירכא, לפיכך אין הלכה כמותו. וכשיטה זו סוברים רבים מהקדמונים, וראה הל' הרי"ף (היימן) עמ' 445-446, וכ"פ המחבר והרמ"א ס' תעד ס"א, והגר"א שם סק"ג כתב טעמו של הרמב"ן, שהברכה על הגפן אחרי ד' כוסות פוטרת כל הד' כוסות, וראה גם ר"ן שם וחי' רבינו דוד שם עמ' שפב. [וצ"ע דעל כוס של קידוש מבואר בטור סוס"י רעב שהוא מצרכי הסעודה, ובהמ"ז פוטרתו, עיי"ש, ולפי"ז יש נפ"מ לשי' הרי"ף שמברך על תרי כסי קמאי, דאם כוס שני לא שתה רביעית, א"צ ברכה כלל, הואיל וכוס של קידוש נפטר בבהמ"ז. ולכאורה גם כוס של הגדה י"ל שהוא מצרכי הסעודה, שהרי איכא דין במצה שהוא לחם שעונין עליו דברים הרבה, והיא ההגדה, וא"כ מה"ט יש לבהמ"ז לפטור גם את הכוס השני, וצ"ע].

555. כז, א בשנויים, והובא בטור ס' תפד. ובהל' הרי"ף (היימן) עמ' 488-493 ציין להרבה ראשונים שהביאו דברי הרי"ף וס"ל כוותיה, וכן הביא מדברי הגאונים שיש להם בזה שיטות

וחד בביתיה, ושתו אינהו כסא דקדושא ואגדתא ואכלי ירקי ומצה, ואיהו לא אכיל מידי בהדיהו, ושניק להו למגמר סעודתיהו, ומברכי אינהו ברכת המזון, והדר אזיל לביתא אחרינא ועביד הכי, וכן לכל ביתא וביתא. אע"ג דברכת הנהנין קי"ל דאינו יכול לברך לאחרים אלא א"כ יהנה עמהם, שאני ברכת הלחם של מצה וקידוש היום שהם חובה⁵⁵⁶, הילכך יכול לברך לאחרים ואע"ג דאינו נהנה. ואיהו כיון דברך ליה ברכת המזון לא למעום מידי בהדיהו, דקיימא לן (פסחים קיט, ב) אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ולבסוף אזיל לביתיה וגמר הלילא ושתי כסא דהלילא. ואי בעי לאקדומי להנהו בתי ברישא, מברך להו ולא אכיל ולא טעים מידי בהדיהו, והדר אזיל לביתיה ומקדיש, הרשות בידו ושפיר דמי. ע"כ. ואם ירצה יגמור הכל בביתו ואחר כך ילך לקדש בבתיים האחרים, ולא יאכל וישתה עמהם, הרשות בידו⁵⁵⁷. ואין⁵⁵⁸ לו להתחיל בביתו ולומר עד גאל ישראל ולברך המוציא ועל אכילת מצה, ואחר כך הולך לשאר בתים ואחר כך חוזר

ורביעי, ואמאי ליכא יצא מוציא, והרי ד' כוסות הן חיוב גמור, וצ"ע. וראה להלן הערה 567. וראה משנ"ת בס"ד בהדרת קדש עניני מילה סי' כד; עניני נישואין סי' טו, ודו"ק.

557. כ"ה בטור שם. ועי"ש בב"י דזה פשיטא, והרי"ף רבואת נקט שיכול לילך לבתים אחרים לפני הלל וכוס רביעי. וראה בהלכות הרי"ף הג"ל שיש קדמונים שהביאו קטע זה בשם רבינו אפרים, ועי"ש מש"כ בזה, והביא שיש מהקדמונים דס"ל שיש לו לעשות קודם הסדר בביתו דוקא, ונוכר שם טעם לדבר.

558. הב"י שם הביא דברי רבינו, שהם שלא כדברי הכל בו שהביא שם שיכול להפסיק הסדר שבביתו אחר הכריכה ולעשות הסדרים בבתיים אחרים. וראה שם מג"א סק"ד שכתב בשם רבינו שאסור לעקור אפי' רצה לאכול שם יותר, ור"ל, אע"פ שבדעתו לגמור סעודתו בביתו לאחר שיחזור, אין לעשות כן אלא במקום

556. ברי"ף איתא גם ברכת בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור שאע"פ שיצא מוציא, והרי"ף כתב דאכלי ירקי ומצה, והיינו כרפס הנאכל לפני המצה, ולא נתפרש להדיא איך יברך להם, והאם גם הברכה על כרפס היא בכלל אם יצא מוציא, וראה בסמוך פלוגתא דהעיסטור והרא"ש. ובפשוטו גם בורא פרי הגפן על כוסות של הגדה והלל אע"פ שיצא מוציא. ברם בספר הפרדס לרש"י שהוא בסמוך סובר כהעיסטור, מפורש בסי' קלג שכוס של הגדה יברכו לעצמם, ובסי' קלח מפורש שכוס של בהמ"ז וכוס של הלל יברכו לעצמם, עי"ש. ושם הרא"ש עפ"י שיטתו בכרפס, ס"ל שגם בכוסות אלו אם יצא מוציא, ולא רק בכוס של קידוש. ולפז"ר על כוס הגדה וכוס הלל שמעיקר הדין א"צ ברכה הואיל ונפטרו ע"י כוסות קידוש ובהמ"ז, י"ל טעמיה דהפרדס דאינם חובה אלא מנהג, ועל מנהג ליכא ערבות, אבל על כוס של בהמ"ז הרי חייב לברך משום כוס שלישי

לביתו וגומר סעודתו, לפי שלא התירו לעקור מסעודתו ללכת למקום אחר אפילו הניח שם זקן או חולה אלא לדבר מצוה, כגון לקראת חתן או לקראת בלה, ואין לומר שגם כאן היא מצוה להוציא את מי שאינן בקיאים ידי חובתן, לפי שמצות חתן ובלה היא מצוה עוברת, ולפיכך התירו לו לעקור מסעודתו וללכת לקראתם, אבל להוציא מי שאינן בקיאים ידי חובתן אינה מצוה עוברת, ויכול להוציאם אחר שגמר סעודתו או קודם.

וכתב בעל העיטור⁵⁵⁹, מסתברא דלא מצי מברך בורא פרי האדמה אשאר ירקי כיון שאינו טועם עמהם, שלא אמרו אלא בברכת הלחם של מצה. וצריך למעבד כרב חסדא דמברך בחזרת בורא פרי האדמה ולאכול מרור ואכיל, וכי מטי למרור אכיל בלא ברכה⁵⁶⁰. וכתב הרא"ש⁵⁶¹ ולא נהירא, כיון דתקנת חכמים הוא משום היכירא לתינוקות, הוי בברכת מצה, ויכול להוציאם אע"פ שאינו טועם⁵⁶².

מצוה עוברת, ע"ש. ועי' גם מג"א סי' תעט סק"ב.

559. ח"ב הל' מצה ומרור דף קלו, ב, והובא בטור סי' תפד, ועי' ב"י שם בבאור שיטתו, שאין הכרפס חיוב גמור לומר עליו אע"פ שיצא מוציא.

560. ר"ל, כדאיתא פסחים קטו, א במי שאין לו שאר ירקות, וראה ב"י ודרישה בטור שם.

561. כ"כ הטור שם בשם הרא"ש, ועי"ש בב"י מה שהביא מברכת פרי האדמה. ואינו מובן, דבפשוטו הכונה היא לברכה על המרור ולא על הכרפס, וכבר עמד בזה הב"ח שם סק"א, וכתב שכנראה שמע כן הטור מאביו בעל פה. ולשון רבינו הוא 'וכתב הרא"ש', וצ"ת. וראה ט"ז שם סק"א וחי' הגרע"א שם, וכ"פ המשנ"ב שם סק"ד כהרא"ש. וראה בפתח הדביר על העיטור שם אות של, מה שדייק בלשון השו"ע שפוסק

כהרא"ש, וכן ציין שם לספר הפרדס לרש"י סי' קלג וסי' קלח שסובר להדיא כהעיטור, ע"ש. וראה פמ"ג סי' קסז במשכצות ס"ק יז, דרק במצוה מדרבנן שיש בה עשה על פי התורה אשר יורוך איכא ערבות, ע"ש, ולפ"ז צ"ע אמאי אין ברכת המצוות על כרפס, דברכת המצוות תליא בחיוב זה, ראה שבת כג, א. וי"ל דכיון שהוא כדי שישאלו התינוקות, א"כ הוי חלק ממצות סיפור יציאת מצרים. וראה הל' סדר ההגדה לריטב"א עמ' ט שעמד על עיקר שאלה זו, ע"ש.

562. לשון הטור שם. וז"ל הראב"ה סי' תקכח, 'ואם יודעים לברך בהמ"ז יש תקנה שמקדש להם וטועם, ומברך להם כל הברכות המוציא ועל אכילת מצה ומרור וטועם' וכו', ואינו מובן מאי האי שכתב 'וטועם', הרי באלו א"צ לטעום ואע"פ שיצא מוציא.

ומה שכתב הרי"ף ומברכי אינהו ברכת המזון, הרי תקנה ליודעים ברכת המזון, ואם אינן יודעין, כתב רב עמרם⁵⁶³ שאין תקנה להוציאם, שאם מברך להם ברכת המזון תו לא מצי למישתי בביתה⁵⁶⁴. והרא"ש⁵⁶⁵ כתב דאפילו אם אינם יודעין ברכת המזון יש תקנה להקרותם מלה במלה, בקמן שמקרא את ההלל שענין אחריו מה שהוא אומר, שאין כאן מוציא שם שמים לבטלה. וכן כתב הרי"ף גיאת⁵⁶⁶. והר"י עקב בן הרא"ש⁵⁶⁷ כתב, ואפשר דאף ברכת המזון יכול לברך כדי להוציאם, כי היכי דברכת הלחם של מצה מוציאם כיון שהוא

האדמה של כרפס הוי בכלל יצא מוציא, ה"ה הכא. ובב"י שם מפרש דבריו, דאכן אין ללמוד בהמ"ז מהמוציא של מצה והגפן של קידוש, דהתם א"א להמצוות בלי ברכת הנהנין, אבל הכא אפשר ל'ד' כוסות בלי בהמ"ז וכו', ולפיכך כתב הטור דמ"מ אם גם פרי האדמה על כרפס הוי בכלל יצא מוציא, וה"ט כיון שחכמים תקנו לאכול כרפס, ה"ה לבהמ"ז שעל הכוסות, עי"ש. וראה ב"י אור"ח סי' רעג ס"ד שהשווה דין זה לברכת הגפן בקידוש של שחרית, דנקטינן דיצא מוציא, ועי"ש שנחלקו בזה הראשונים.

ושמעתי לשאול, אמאי אין מברכים בורא פרי האדמה על כרפס לחוד ועל מרור לחוד, כמו בפ"ג על כל כוס משום שהן מצוות בפ"ע, וה"ה בהנך, וראה גם ביאור הלכה סי' תעג ס"ו, ופשוט שהשאלה אינה לשיטת רבי יוסף טוב עלם בפיט אלוקי הרוחות (נדפס באו"ז הל' פסחים סי' רנו), שכל תכלית הכרפס היא לצורך בפ"ג א שעל המרור, ובפשוטו כרפס היא מצוה בפ"ע, ואע"פ שאין מברכים עליו ברכת המצוות, כיון שהוא חלק ממצות הגדה, אבל י"ל החילוק בין ד' כוסות לירקות, דהתם כל ד' כוסות הן בשם אחד, ולפיכך קבעו חז"ל ברכה לכל כוס ללמדו גדר החיוב של כל כוס, משא"כ הכא, זה שם כרפס עליו וזה שם מרור עליו,

563. סדר רב עמרם (מהדורת גולדשמידט) עמ' קכב, והובא בטור שם.

564. בסדר ר"ע שם, 'שאם ברך נאסר לטעום כלום', והטור שם כתב בשמו, 'תו לא מצי למישתי בביתה ברכת המזון', וצוין שם שצ"ל 'כוס בהמ"ז', והראב"ה שם כתב בשם ר"ע 'דאי מברך להו על המזון תו לא מצי טעים בביתה אחר בהמ"ז, דאמר מר בין שלישי לרביעי לא ישתה', ובפרישה בטור שם סק"ה פי' כונת ר"ע עפ"י מש"כ רבינו להלן בסמוך שרק מי שאוכל יכול לברך בהמ"ז, ואם יברך להם היינו שיאכל עמהם, ושוב אסור לאכול בביתו דהוי ב' סעודות, ואין הפסח נאכל בשתי חבורות. [ויל"ע מפסק הרמ"א סי' תעח ס"ב דק באמצע אפיקומן הו' ב' סעודות ולא באמצע הסעודה גרידא].

565. כ"כ הטור סי' תפד בשמו, וליתא לפנינו, וכמש"כ הב"ח שם סק"ד. והביא הטור שם מהגמ' סוכה לח, א.

566. בהלכות רי"צ גיאת ח"ב עמ' קה.

567. טור שם. והוסיף שם סמך לשיטתו ממש"כ לעיל שם בשם אביו הרא"ש על טיבול של ירקות, כלומר, דכמו דס"ל להרא"ש דבורא פרי

חובה, הכא נמי ברכת המזון כיון שתקנו ארבעה כוסות ותקנו אחד מהם על ברכת המזון, הוי חובה נמי. ואין דבריו נכונים בעיני⁵⁶⁸, וראה מדאמרינן

ומ"מ בהמ"ז יש עליה, וא"כ מי שאין לו מצה שמורה חייב לאכול סתם מצה לקיים ארבע כוסות על בהמ"ז וכו', אלא שבלא"ה בפשוטו צריך לאכול מצה משום סעודת יו"ט, ועי' תו' ברכות מט, ב ד"ה אי בעי.

568. הב"י סו"ס תפד הביא דברי רבינו, וכתב עליו וז"ל, 'ואין משם הכרע כלל, דשאני הכא שכוס זה חובה בליל זה, וכיון שצריך לומר עליו בהמ"ז דמי שפיר לברכת המוציא דמצה שמוציא אחרים אע"פ שאינו נהנה'. וראה ב"ח שם סק"ד שהביא מהרא"ש ברכות פ"ז סי' כא דגם בבהמ"ז אע"פ שיצא מוציא, ולפיכך תמה על הרא"ש הכא שסתור משנתו. ומש"כ לישב, דבריו צ"ב, עי"ש. ותו מייתי דמהרש"ל כתב שם דהרא"ש ס"ל כרבינו שמי שאכל הוא יברך, אלא שאין זה מהתורה, ורק רבנן אמרו שהאכל בלבד יברך, עי' עליו. וגם מש"כ בחי' הגהות מהר"ל בבכונת הב"י משום שצריך לומר שאכלנו, עי"ש, אינו מובן, דלא נזכר בב"י מענין זה. וראה גם דרישה שם אות ב מש"כ בפלוגתא דהטור ורבינו.

ובעיקר דין בהמ"ז דיצא אינו מוציא, ראה בדברי רבינו לעיל פ"ג סי' ו ובהערות שם משנ"ת בס"ד. וראה בספר הפרדס לתלמיד הרשב"א שער תשיעי פט"ז ס"ט שהק' על העיטור כקושיית רבינו על הטור, אלא שבהעיטור אין הדברים ברורים שסובר כן, ראה הערת המהדיר בהפרדס שם הערה 45. והפרדס הביא בשם מורו, וכנראה הכונה לרשב"א, דסופר מוציא את הבור שאינו יודע לברך,

וא"צ ברכות הנהנין נפרדות, ופשוט. והא בפשוטו מי שהוא פורס מפה ומקדש בליל פסח, אינו מברך בפה"ג על כוס ראשון, כיון שיש לו ברכה, וש"מ שאין סתם תקנה של ד' ברכות בפה"ג על כוסות, ודו"ק.

והנה על עיקר דבריו שאפשר לד' כוסות בלי בהמ"ז, וה"ה הגדה או הלל, עי"ש בפר"ח שהשיגו, ולדעתו פשט הגמ' פסחים קח, ב דשתיית הכוסות על קידוש והגדה ובהמ"ז והלל הוי לעיכובא, וראה ביאור הלכה סי' תעב ס"ח דהעלה שאכן היא מחלוקת הפוסקים, ראה רש"י ורשב"ם פסחים שם. ומ"מ לפי שיטת הב"י עדיין אינו מבואר כ"כ ההוכחה והדמיון לכרפס, דלפ"ר הן ב' נידונים נפרדים. וראה בב"י שם בהמשך דבריו שהרגיש קצת בזה, וכן ראה ב"ח שם סק"ד שיש חילוק בין הנושאים, עי"ש. אבל עיקר דברי הב"י שם שהבין שהטור בדעת אביו הרא"ש קאמר כן, אינו מובן, ופשט הדברים דהטור חולק עליו, וכפי המשך דברי רבינו בסמוך. וצ"ע. ומ"מ לפי הבנת הב"י בשי' הטור, נמצא שיש חובת בהמ"ז בליל הסדר מב' סיבות, עצם חובת בהמ"ז אחר אכילת הסעודה, ותו, חובת בהמ"ז בגלל מצות ד' כוסות, ואע"פ שמצד עיקר חובת בהמ"ז ליכא יצא מוציא, עדיין איכא הך דינא מכח מצות ד' כוסות, ומ"מ פשיטא להו שעל ד' כוסות גופיהו איכא יצא מוציא, וזה לא כשי' ספר הפרדס לרש"י הנ"ל הערה 556. ותהא נפ"מ אם נקטינן שמצה שאינה שמורה אין בה כל מצוה מהתורה, וכמש"כ במקו"א שכ"ה שיטת הרמב"ם, וכמש"כ נכדו ר' יהושע הנגיד בתשובותיו,

בירושלמי בפרק מי שמתו (ברכות פ"ג ה"ג), תניא כל מצות שאדם פטור מהם מוציא את הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון, והא תנינן כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן, הא אם היה חייב אפילו אם יצא מוציא, א"ר אילא שניא היא ברכת המזון דכתיב בה (דברים ח, י) ואכלת ושבעת וברכת, מי שאכל הוא מברך. והנכון לעשות בדברי הרב רבינו אשר⁵⁶⁹.

[נר] אלו החרוים מצאתי סימן לסדר הפסח⁵⁷⁰, קדש ורחץ, כרפס יחץ, מניד רחצה, מוציא מצה, מרור כורך, שולחן עורך, צפון ברך, הלל נרצה.

לא בהלכות הירושלמי שלו, ראה שם עמ' ל והגהת המהדיר.

ולפי הסברא דאם האכילה חובה, אפשר לומר יצא מוציא גם בבהמ"ז, לפו"ר ה"ה י"ל יצא מוציא על ברכה אחרונה אחרי כוס רביעי, שהיא חובה מדרבנן לשותות. ומה"ט דהשתיה הזאת חובה, א"כ גם אם לא הזכיר של חג בברכה אחרונה, ה"ז צריך לחזור, כמו שכח יעלה ויבוא בבהמ"ז. ולפו"ר אפשר לומר דאם חיוב האכילה הוא מצד קדושת יו"ט אכן איכא עיכובא בהזכרה, אבל שתית ד' כוסות וכן כזית מצה אינן מכח קדושת יו"ט, ואין זה גורם עיכובא בהזכרה, אבל רעק"א בשו"ת סי' א כתב דחובת מצה בליל פסח גורמת עיכובא בהזכרת יעלה ויבוא, וא"כ ה"ה ד' כוסות, וראה לעיל הערה 556. ולפו"ר זה מתאים עם שיטת ראב"ה ח"ב מגילה סי' תקסג דבשבת חנוכה חוזר אם שכח על הניסים, אע"פ שאין חובת האכילה בגלל חנוכה, ע"ש, וא"כ לשיטתו אין מקום לחלק, אבל לפי ההלכה דעיכובא הוא רק מצד עצם קדושת היום, א"כ י"ל כדברינו, ואכתי צ"ע.

570. ראה במבוא להגדה שלמה פט"ז שאסף הרבה סימני סדר, וביניהם גם מאלו שכתב רבינו.

ועי"ש בהערה 46 שהרא"ה ומיוחס לריטב"א ברכות מה, ב לא כתבו כן.

[נראה עוד במאמרי 'תקיעת שופר לנשים' שנדפס בקובץ 'בית אהרן וישראל' גליון קכא, משנ"ת בס"ד בענין יצא מוציא. וראה מאמרי 'תפילת ערבית רשות', נדפס בס"ד בקובץ 'נטעי נעמנים' (ליקווד) תש"ע, שכל מצוה שאינה חובה ליכא יצא מוציא, והובא שם שתקנת הלל של סדר פסח אינה חובה, אע"פ שלדעת ראשונים היא מדברי קבלה, והכא משמע פשט דברי הקדמונים שמוציא אחרים גם בהלל, וזה דלא כדברינו, וצ"ע].

569. והמג"א שם סק"ג כתב בטעמיה דהשו"ע שלא פסק כהטור, משום דס"ל כרבינו, וכ"ה בביאור הגר"א שם סק"ד. ומחצית השקל שם כתב סברא חדשה, דהואיל ומחוייב באכילת מצה, הוי גם בהמ"ז בכלל ערבות, ולא כשאר אכילות שאינו חייב לאכול, עי"ש, וזה קמ"ל רבינו שאין אומרים כן. אבל בטור לא הוזכרה סברא זו. וי"ל דאין חיוב אכילת מצה מוסיף על הערבות שיש בלא"ה לאחר שכבר אכל, ורק בברכה ראשונה אמרינן לא יאכל ולא יתחייב. וע"ע טור סי' קפו ס"ב ובי"ש שם וט"ז שם. גם הרמב"ם לא הביא זה הירושלמי בהלכותיו, וכן

ועוד אחר, קדש ותתקדש מכול ופרוס ודרשת רחץ ובצע וחוק מצה שמור, מרור אכול וכורך ולחם סתרך ומזונך על כל בום והללך גמור.

ועוד אחר, יקדש יטהר וכרפם וחצה, ודורש ונוטל ללחם ומצה, ומרור וכורך ואוכל פרוסה, ונקי יומן יהלל בדיצה.

ועוד אחר, קדוש ידי אדם ומכול בצעו יגיד בגפן יד יציאת מצה, מרור ומכול גם כריכה יסעוד מצה ידי מזון והלל יצא.

ועוד אחר, קדש בכום ראשון ובירק נגך מכל והגדה בכום שני אמור, ברך עלי לחם ועל מצה ועל מרור ובכריכה דבר הלל גמור, ואכול סעודתך ומצתך ופן תפמיר לאחריה אפיקומן שמור, וכום שלישי על מזונך צורך ברך ובכריעי זכור הלל גמור, לחי בציון תעשה את פסחך בעלות מקום הנעצוץ קנה ומור.

ועוד אחר, זכור היום ויד נקה לכרפם פתות פתים ותדרוש בחלכה, ושנית טול לברך בפרוסה אכול מצה שמורה וערוכה, ומרור תכרוך יחד במצה כמו הלל ואל תאמר ברכה, ונחת שולחנך חן תמלא חלוק מצה בתוך מפה כרוכה, עלי מזון תברך צור תהלל ואם תצמא קרא שירה נסוכה, שכב בטח ואל תירא ותחת הלא מרפא לליל זה וארוכה.

ועוד סימן אחר, קנ"ך יהנ"ה ממ"ך שמ"ה⁵⁷¹, פירוש, קידוש נטילה כרפם, יבצע הגדה נטילה המוציא, מצה מרור כריכה, שמורה מזון הלל.

[תפילת שחרית]

[נה] שחרית נכנסין לבית הכנסת ומסדרין הברכות וקורין הזמירות כמו בשבת. ומוסיפין⁵⁷² אחר יושב בסתר עליון, למנצח משכיל לבני קרח כאיל תערוג (תהלים מב), מפני שכתוב בו בקול רנה ותודה המון חוגג, על שם קול ההמון שהיה בירושלים מהחוגגים שם. באמור אלי כל היום האל"ף בשבא ואינה נקראת. הראשון ותהמי⁵⁷³ ותה"א בשבא, והשני ומה תהמי ותה"א גם כן בשבא,

571. כפה"נ יש לנקדו כך, 'קנך' יקנה מקף מוסיפין בסוכות, ואילו בפסח מוסיפין מזמור 'שמה', וראה במבוא להגדה שלמה עמ' 78. קז, הודו וגו'.

572. במחזורי הספרדים שבזמנינו, מזמורים אלו 573. לפנינו ג' פעמים 'תהמי' נמצאים בפרקים

והשלישי ומה תהמי והה"א בשבא וסנו"ל, כך מצאתיו בספרים מדויקים. הראשון למה שכחתני למה קודר אלך והשני למה זנחתני למה קודר אתהלך וסימנך שאל זאת, פירוש, שכחתני אלך, זנחתני אתהלך. אחר בלחץ אויב הראשון כתוב ברצח בעצמותי, ואחר בלחץ אויב השני⁵⁷⁴ כתוב שלח אורך, וסימנך כדי שלא תדלג מזה לזה, ב"ש, פי' ב' ברצח, ש' שלח. ומוסיפין גם כן אחר מזמור שירו לה' שיר חדש, שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך (תהילים קכב)⁵⁷⁵, ע"ש שמחת החג, שנאמר (דברים מז, יד) ושמחת בחגך. ומתפללין כמו בערבית, וחוזר שליח ציבור התפילה, וגומרין את החלל ומברכין לפניו לגמור את החלל⁵⁷⁶. ואומר שליח ציבור קדיש תתקבל.

[נו] ומוציא שני ספרים, באחד קורין חמשה בפרשת בא אל פרעה, מן משכו עד מארץ מצרים על צבאותם (שמות יב, כא-נא)⁵⁷⁷. וברוב המקומות בספר⁵⁷⁸ מתחילין מן והיה היום הזה לכם לזכרון (שם יד). ואם חל בשבת קורין בו שבעה. ובשני קורא המפטיר קרבנות המוספין שבפרשת פנחס מן ובחודש הראשון עד סוף פיסקא (במדבר כח, מז-כה). ומפטירין⁵⁷⁹ ביהושע בעת ההיא עד אין יוצא ואין בא (ה, ב - ו, א), ומוסיף פסוק (שם ו, כז) ויהי ה' את יהושע. ומחזיר הספרים למקומן, ואומר קדיש עד לעילא. ומבריו שליח ציבור לקהל לומר מוריד הטל⁵⁸⁰.

זו היא רק אם חל פסח בשבת, וכך הוא באורז הגאונים מגילה שם חלק התשובות סי' רכו בשם בה"ג, ובשבלי הלקט סי' ריט הביא בשם רגמ"ה לקרוא מהחודש הזה לכם, וכן מפורש בסדר רב עמרם עמ' קכה, וכן בתשובת רב נטרונאי שם עמ' קכח, וראה גם בתשובות רב נטרונאי גאון (ברודי) סי' קמה עמ' 265, ועי"ש למהדיר שציין גם להלכות פסוקות ובה"ג, ולדעתו מקור מנהג זה הוא מפסח שחל בשבת שמוסיפין קרואים.

579. ראה בסדר רב עמרם שם על הפטרת יום א' בפסח.

580. תענית ב, א ורמב"ם פ"ב מהל' תפילה הט"ו.

מב-מג, ולפי"ז כנראה אמרו את שני הפרקים הללו. וכן כפי שהוא לפנינו אין הבדל בין ג' 'תהמי' הכתובים, וכולם באותו הניקוד.

574. גם פסוק זה הוא מפרק מג, ראה הערה קודמת.

575. במחזורי הספרדים שלפנינו מזמור זה נאמר בכל שבת, עם עוד ג' פרקי שיר המעלות.

576. ראה טור סי' תפח ס"א שנחלקו בזה מהר"ם מרוטנבורג והרא"ש אם הנוסח לקרוא או לגמור, עי"ש. וראה פמ"ג שם במשבצות סק"א.

577. ראה מגילה לא, א ורמב"ם פי"ג מהל' תפילה ה"ח.

578. במחזורי הספרדים שבידינו הוספת קריאה

[נז] ומתפללין תפילת מוסף. אומר שלש ראשונות ואתה בחרתנו, ואחר כך אומר⁵⁸¹ אלהינו ואלהי אבותינו מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ע"ש (עזרא ט, ז) ובעונותינו נתנו אנחנו מלכנו כוהננו ביד מלכי הארצות, וע"ש (דניאל ט, ז) ולכל ישראל הקרובים והרחוקים בכל הארצות אשר החתם שם במעלם אשר מעלו כך. ואין אנו יכולין לעלות ולראות ע"ש (שמות לד, כד) בעלותך לראות את פני ה' אלהיך. ולהשתחוות לפניך ע"ש (ישעיה סו, כג) והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה', וע"ש (שם כז, יג) והשתחוה לה' בחר הקודש ובירושלם. בבית בחירתך ע"ש (דחי"ב ז, טז) ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה להיות שמי שם עד עולם. בנוה הדרך⁵⁸² ע"ש (שמות טו, יג) אל נוה קדשך, וכתוב (תהלים קי, ג) בחדרי קודש ומרחם משחר. בבית הגדול ע"ש (חגי ב, ט) גדול יהיה כבוד הבית הזה. והקדוש ע"ש (דחי"ב שם) והקדשתי את הבית הזה. שנקרא שמך עליו ע"ש (ירמיה ז, י) הבית הזה אשר נקרא שמי עליו. מפני היריד שנשתלחה במקדשך ע"ש (תהלים עד, ז) שלחו באש מקדשך. ואמר לשון יד ע"ש (איכה א, י) ידו פרש צר וגו'. יהי רצון מלפניך וכו' מלך רחמן⁵⁸³ ע"ש (ש"ב כד, יד) כי רבים רחמיו. שתשוב ותרחה עלינו ע"ש (מיכה ז, יט) ישוב ירחמינו. ועל מקדשך ברחמך הרבים ותבנהו מהרה ע"ש (תהלים קמו, ב) בונה ירושלים ה'. ותגדל כבודו ע"ש (חגי שם) גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון נאם ה' צבאות. אבינו ע"ש (ישעיה סג, טז) כי אתה אבינו. מלכנו ע"ש (שם לג, כב) ה' מלכנו. אלהינו ע"ש (דברים ו, ד) ה' אלהינו. גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה ע"ש (ישעיה מ, ה) ונגלה כבוד ה', וכתוב ברוך שם כבוד מלכותו. והופע

זו, אבל רבינו הזכיר גם הכא וגם להלן פתיחת או"א.

582. נמצא רק במחזור ספרדים, לא נמצא בפי' התפילות והברכות, וכן ליתא בסדר רב עמרם שם, אבל נמצא שם בשנויי נוסחאות מכת"י.

583. ליתא ברמב"ם ובפי' התפילות והברכות שם, אבל כ"ה בסידורי הספרדים, וכ"ה בסדר רב עמרם שם.

581. דברי רבינו להלן הם עפ"י פי' התפילות והברכות לר"י ב"ר יקר ח"א עמ' קלה-קלו. והפתיחה 'אלוקינו ואלוקי אבותינו' אינה נמצאת שם, אלא במחזור ספרדים, אבל לא נמצאת בנוסח התפילה של הרמב"ם, וכן היא נמצאת בסדר רב עמרם עמ' קכז, וכן בסידור רס"ג עמ' קיא. ובפתיחת הקטע הבא 'מלך רחמן' לא הזכיר שוב אלוקינו ואלוקי אבותינו, כנראה שכבר סגי בפתיחה

ע"ש (דברים לג, ב) הופיע מהר פארן. והנשא עלינו ע"ש (תהלים צד, ב) הנשא שופט הארץ. לעיני כל חי ע"ש (ישעיה שם) ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו. ואמר לעיני ע"ש (שם נב, ח) כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, וע"ש (שם י) חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו. וקרב פזורנו מבין הגוים ע"ש (שם יא, יב) ונשא נם לגוים ואסף נדחי ישראל. ואמר פזורנו ע"ש (ירמיה ג, יז) שה פזורה ישראל. ונפוצותינו כנס מהרה מירכתי ארץ רמו בכאן שלש נבואות, ונפוצותינו כנס ע"ש (ישעיה יא, יב) נפוצות יהודה אקבץ וגו'. כנס ע"ש (תהלים קמו, ב) נדחי ישראל יכנס. מירכתי ארץ ע"ש (ירמיה לא, ז) וקבצתים מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברנה ע"ש (ישעיה לה, י) ובאו ציון ברנה, וציון נקרא עיר בהרבה מקומות⁵⁸⁴. ולירושלים עיר מקדשך ע"ש (שם נב, א) ירושלים עיר הקודש. בשמחת עולם ע"ש (שם לה, י) ושמחת עולם על ראשם. אנא אלהינו⁵⁸⁵ ושם נעשה לפניך וכו' עד על ידי משה עבדך והכל פירשנו במוסף של שבת⁵⁸⁶. וכתב ר"ת⁵⁸⁷ שצריך להזכיר קרבנות המוספין בכל תפילה של מוסף, שהם במקום הקרבת המוספין, ואין יוצאין במה שאומר כמו שכתבת עלינו בתורתך וכו'. אבל שאר המפרשים פירשו שיוצא ידי המוספין במה שאמר כמו שכתבת עלינו בתורתך וכו'. וכן נוהגין בספרד, שאין אומרים פסוקי הקרבנות אלא בשבת

אומרים על ידי משה עבדך וכו', וזה מספיק בודאי, אבל אם מישהו למד פסוקי כל חג וחג בעל פה בלי להחליף, אמירתם בזהירות עדיפה מהשמטתם, והמהדיר שם ציין לדברי רבינו. ובסדר רב עמרם עמ' קכז וכן בסידור ר"ש ב"ר נתן עפ"י הגאונים נמצאים כל הקרבנות בנוסח תפילת מוסף של רגלים וימים נוראים, ולעומת זאת בסדר התפילה של הרמב"ם ליתא, וכפי מנהג ספרד שכתב רבינו. וראה תשובות רב נטרונאי גאון (ברודי) ח"א סי' קמב עמ' 263 והערות המהדיר שם מקורות נוספים בהלכה זו. וראה מחזור ויטרי עמ' 358. [נראה על הלכה ואגדה עמ' 15-4]. וראה מנחת יהודה (להגרמ"י לפקוביץ) זרעים ענינים סי' טו.

584. בפי' התפילות והברכות שם 'וציון נקרא עירו בכמה מקומות', ולע"ע לא מצאתי המקור שנקראת עיר או עירך.

585. כ"ה בסידורי הספרדים, וכ"ה בשנויי נוסחאות שבסדר רב עמרם שם.

586. לעיל פי"ז אות סז.

587. ראה תוס' ר"ה לה, א ד"ה אילימא, ורא"ש שם פ"ד סי' יד. ובסידור רס"ג עמ' קנב כתב שבכל המועדים צריך לומר כל פרשיות הקרבנות שלהם. וכתב שם וז"ל, 'ורבים מחבירנו אינם אומרים כלל פסוקים במוסף מפני שחוששים מן הטעות בפסוקים, והם

ובראש חודש שהם רגילין בהם ולא יבואו למעוֹת, אבל בשאר מועדים שאינם רגילין בהם ויבאו למעוֹת אין מזכירין אותם.

אלהינו ואלהי אבותנו מלך רחמן רחם עלינו ע"ש (תהילים קג, יג) ברחם אב על בנים רחם ה' על יראיו. טוב ומטיב ע"ש (שם קיט, סח) טוב אתה ומטיב. הדרש לנו ע"ש (ישעיה סה, א) נדרשתי ללא שאלו, וע"ש (יחזקאל לה, ו) נפוצו צאני ואין דורש. שובה עלינו ע"ש (שמות לב, יב) שוב מחרון אפך. ואמר שובה ולא אמר שוב, לרמוז (ישעיה ל, טו) בשובה ונחת תושעון. בהמון רחמך ע"ש (שם סג, טו) המון מעיך ורחמך אלי יתאפקו⁵⁸⁸. בגלל אבות שעשו רצונך בגלל כמו בעבור, ואמר בגלל ע"ש (דברים טו, י) כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך. בנה ביתך כבתחילה שאף לעתיד יעשה בנין שיחיה לו שם כבתחילה⁵⁸⁹. ובונן בית מקדשך על מכוננו ע"ש (שמות טו, יז) מקדש ה' בוננו ידיך. והראנו בבנינו ע"ש (ש"ב טו, כה) והראני אותו ואת נוחו⁵⁹⁰. ושמחנו בתקנו ע"ש (קהלת ז, יג) כי מי יוכל לתקן, ורו"ל נשתמשו בזה הלשון הרבה⁵⁹¹. והשב שכינתך לתוכו ע"ש (שמות כה, ח) ושכנתי בתוכם. והשב כהנים לעבודתם לשון חכמים הוא. ולוים (לשירה ולזמרה) [לשירם ולזמרם]⁵⁹² שהיו משוררים על הדוכן. והמון העם קורין לשירה בה"א, ולא יתבן כי כיון שאומר והשב כהנים לעבודתם והשב ישראל לנויהם במ"ם, צ"ל ג"כ לשירם ולזמרם במ"ם. והשב ישראל לנויהם ע"ש נוח הר ציון⁵⁹³. ובקש כאן מאת השם להחזיר שמונה דברים כנגד שמונה בגדי כהונה⁵⁹⁴. ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך כבר זכרנוהו למעלה⁵⁹⁵. בשלש פעמי רגלינו ע"ש (דברים טו, מז) שלש

טעות כדמוכח מהמשך דברי רבינו. בשאר המהדורות תוקן כלפנינו, או 'בשירן ובזמרן', אך הנוסח המדוקדק יותר הוא זה המתוקן לפנינו.

593. לא נמצא במקרא לשון זה, וגם בפי' התפילות והברכות איתא כן, ואפשר שצריך תיקון. וראה ירמיה לא, כב.

594. זה ליתא בפי' התפילות והברכות, ולע"ע לא מצאתי רמז זה במקו"א.

595. בתחילת אות נו.

588. לפנינו בפסוק 'התאפקו'.

589. בפי' התפילות והברכות שם הוסיף ביאור בכוונה זו. עי"ש.

590. בפי' התפילות והברכות שם הביא מפסוק אחר.

591. בפי' התפילות והברכות שם האריך לפרש שכונת התפילה לתיקון גדול שנעשה בביהמ"ק בשמחת בית השואבה, ראה סוכה נא, ב, וכ"ה בתיקון חג הפסח עמ' יא.

592. בדפוס ליסבון 'לשירה ולזמרה', אך זו

פעמים בשנה. רגלינו כמו זמנינו, כדמתרגמין שלש רגלים (במדבר כב, לב) תלת זמנין. ויש אומרי⁵⁹⁶ בשילוש פעמי רגלינו, ומעות הוא. ככתוב בתורה שלש פעמים בשנה וגו' איש כמתנת ידו וגו'. ואומר והשיאנו וכו', ואומר שלש אחרונות. וחזור שלח ציבור התפילה ואומר קדיש תתקבל ונפטרינ לבתיהם לשלום. למנחה אומר אשרי וסדר קדושה וקדיש עד לעילא ומתפללים כמו ביוצר.

[נח] כתב הרשב"א⁵⁹⁷, בזמן הזה שאנו עושין שני ימים בחג המצות ט"ו וי"ז בניסן, וביום טוב האחרון שביעי ושמיני, וכן בחג הסוכות חמשה עשר וששה עשר בתשרי, וביום טוב אחרון שמיני ותשיעי, והתורה אמרה בחג המצות ראשון ושביעי, ובחג הסוכות ראשון ושמיני, ובחג השבועות ובראש השנה שאנו עושים שני ימים טובים לא נאמר בהם אלא יום אחד. והמעם לפי שבזמן שבית המקדש קיים היו מקדשין החודש על פי הראיה, ואם באו עדים שראו הלבנה יום שלשים מקדשין יום שלשים, ויום שלשים הוא יום הראשון מהחודש הנכנס, וחודש שעבר חסר שאינו אלא מעשרים ותשעה ימים, ואם לא באו עדים יום שלשים מקדשין יום שלשים ואחד, וחודש שעבר מלא מל' יום, שלשים ואחד מהחודש הנכנס, ולפיכך בגולה שאין אנו יודעין אימתי נקבע החודש, יש לנו לעשות מיום טוב ראשון של חג המצות שני ימים חמשה עשר וששה עשר מספק, כי שמא באו עדים יום שלשים של אדר וקדשו ניסן יום שלשים, לפיכך צריך לעשות יום חמשה עשר בניסן יום טוב, או שמא לא באו עדים יום שלשים של אדר והיה אדר מלא, וקדשו ניסן יום שלשים ואחד, לפיכך יש לנו לעשות יום ששה עשר בניסן יום טוב, כי שמא יום חמשה עשר לנו הוא יום ארבעה עשר להם, ויום ששה עשר לנו הוא יום חמשה עשר לבני ארץ ישראל. ומן המעם הזה כמו כן יש לנו לעשות שני ימים מיום טוב האחרון, כי שמא יום שמיני שלנו הוא יום שביעי שלהם. וכן יש לנו לעשות שני ימים מחג השבועות, כי אנו מתחילין למנות שבועה שבועות מיום ט"ו בניסן ועושין יום טוב יום חמשים, ואולי בני ארץ ישראל לא התחילו למנות עד י"ז, כי עברו אדר, ויום י"ז לנו הוא יום ט"ו להם, וי"ז לנו הוא יום ששה עשר להם, לפיכך יום חמשים לנו הוא יום האחרון משבועה שבועות לבני

ארץ ישראל. וכן בראש השנה יש לנו לעשות שני ימים, כי לא ידענו אם נקבע תשרי יום שלשים של אלול או יום שלשים ואחד. וכן הדין בחג הסוכות יש לנו לעשות מיום טוב ראשון שני ימים חמשה עשר וששה עשר, כי שמא נקבע תשרי יום שלשים של אלול, ויום חמשה עשר הוא חג הסוכות, או שמא לא נקבע תשרי עד יום שלשים ואחד, ויום חמשה עשר לנו הוא ארבעה עשר לבני ארץ ישראל, ויום ששה עשר לנו הוא יום ט"ו להם. וכן הדין ביום טוב האחרון יש לנו לעשות שמיני ותשיעי, כי אולי שמיני שלנו הוא להם יום שביעי, ותשיעי שלנו הוא להם יום שמיני. ואע"פ שבני ארץ ישראל אין קובעין בזמן הזה על פי הראיה, אלא סומכין על סדר העיבור שאנו קובעין, ומן הדין היה שכל המקומות יהיו עושין יום אחד ולא יותר הואיל שאין שם ספק, שהכל קובעין על סדר אחד, אבל תקנת חכמים שינחינו כמנהג אבותיהם בדיהם. עד כאן דברי הרשב"א⁵⁹⁸.

[נמ] נהגו העולם⁵⁹⁹ לקרות בחג המצות שיר השירים, מפני שהוא מדבר מגאולת מצרים שהיא תחילת שעבודן של ישראל וגאולתן ראשונה, שנאמר (שה"ש א, ט) לסוסתי ברכבי פרעה⁶⁰⁰. וגם בחג השבועות נהגו לקרות רות, מפני שכתוב בו (רות א, כב) בתחילת קציר שעורים, והוא זמן הקציר⁶⁰¹. ועוד טעם אחר⁶⁰², לפי שאבותינו לא קבלו את התורה ולא נכנסו לברית אלא במילה ומכילה והרצאת דמים כדאיתא בפרק החולץ (יבמות מו, ב), ורות גם היא נתגיירה, שנאמר (רות א, טז-יז) כי אל אשר תלכי אלך וגו', מתוך תשובת רות אנו יודעין

וראה בנחלת אריאל על מסכת סופרים פי"ד הי"ח במעון אריות מה שהעיר בזה.

598. וראה רמב"ם פ"ג מהל' קידוש החודש הי"א-יב; פ"ה ה"ד-יב. וספר החינוך מצוה שא.

602. שם 'ואני מצאתי טעם יפה'. וע"ע מג"א סי' תצ סק"ח טעם אחר מילקוט שמעוני רות סוף רמז תקצו, והוא מדברי חז"ל, ומוכח שהוא מנהג קדמון מתקופת חז"ל. וראה בספר 'סודי חומש ושאר' לריה"ח עמ' קלו, וראה שערי תשובה סוס"י תצד בשם הבכור שור הטעם משום שרוד מת בעצרת, וראה תוס' חגיגה יז,

599. עפ"י ספר המנהיג עמ' תטז-תז, וכפי שציין רבינו בסוף דבריו שכל הדברים הללו הם מראב"ן הירחי. ושם הדברים הם בסידור אחר. ובדרכי משה סי' תצ הביא דברי רבינו. וראה גם תיקון חג הפסח עמ' קע-קעב.

600. ראה מחזור ויטרי סי' קו.

601. בהמנהיג שם איתא 'ושמעתי את הטעם'.

מה אמרה לה נעמי, שאמרה לה אסיר לן תחום שבת, אל אשר תלכי אלך. אסיר לן ייחוד, כאשר תליני אלין. מפקדינן בתרי"ג מצות, עמך עמי. אסיר לן עבודה זרה, ואלהיך אלהי. ארבע מיתות נמסרו לבית דין, כאשר תמותי אמות. שני קברים מתוקנים לב"ד אחד לנסקלים ולנשרפים ואחד לנהרגים ולנחנקין, ושם אקבר. הכי איתא בפרק החולץ (יבמות מז, ב). ועל בן נהגו לומר רות בחג השבועות. וגם בשמיני חג עצרת נהגו לקרות קהלת⁶⁰³, מפני שכתוב בו (יא, ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה, אלו שבעת ימי החג ושמיני חג עצרת⁶⁰⁴, ר"ל לפי שהוא חג האסיף, להזהיר על תרומות ומעשרות ונדרים שלא לעבור עליהם בכל תאחר בשלש רגלים. ועוד טעם אחר⁶⁰⁵, כי שלמה המלך בחג אמרו בהקהל, כמו שכתוב (דברים לא, יב) כמועד שנת השמיטה בחג הסוכות, בבא כל ישראל לראות וגו', הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו', וכתוב (מ"א ח, ב) ויקהלו אל המלך שלמה בירח האתנים בחג וגו', ואז אמרו בהקהל להוכיח את ישראל, על בן יתכן לאומרו בחג. כל זה כתב אבן הירחי⁶⁰⁶. ואמרינן במס' סופרים (פי"ד

א ד"ה אף עצרת בשם הירושלמי, וע"ע משנ"ב סי' תצ ס"ק יז.

ותיקין, אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה אינו אלא כטועה בשיקול הדעת.

604. המהדיר שם ציין למחזור ויטרי הנ"ל.

605. בהמנהיג שם 'ואני מצאתי טעם יפה'. ומשמע שרק במוצאי שנת השמיטה במצות הקהל אמר את קהלת, ואנו קורין בכל שנה. [ושמא הוא כעין זכר למקדש, וכפי שהעלה האדר"ת בספרו זכר למקדש שיש לעשות זכר גם למצוה זו, עי"ש].

606. והוסיף שם 'וטוב ונכון לאומרו בבית הכנסת להוציא את מי שאינו בקי, לפי שאין הכל בקיאים בקריאתו, ולא כמנהג פרובניציא שאומרים אותה בסוכה', ולכאורה משמע מדבריו אלו דאכן איכא חיוב על כל אחד ואחד, ולפיכך יש לקרוא בביהכנ"ס שגם השאינם בקיאים ישמעו, אבל בלא"ה יכול כל אחד

603. בהמנהיג שם כתב שכ"ה מנהג צרפת, עי"ש למהדיר שבסידור רש"י סי' רכב וסי' שז, וכן במחזור ויטרי סי' שפ וסי' שפד איתא שקורין קהלת בשבת חוה"מ, אלא שאם לא קראו בשבת קורין אותו בשמיני עצרת, וראה הגר"א סי' תצ ס"ק טו טעם הקריאה בשבת ולא ביו"ט, עי"ש. ויש לציין כי במסכת סופרים פי"ד הי"ח איתא, 'ונהגו העם וכו'', בשיר השירים קורין אותו בלילי ימים טובים של גלויות האחרונים חציו בלילה אחד וחציו בלילה השני, רות במוצאי יו"ט ראשון של עצרת עד חציו ומשלים במוצאי יו"ט האחרון, וי"א בכולן מתחילין במוצאי שבת שלפניהם, ונהגו העם כך שאין הלכה נקבעת עד שיהיה מנהג, וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה מנהג

ה"ג-ד), הקורא ברות ובשיר השירים באיכה ובמגילת אסתר צריך לומר על מקרא מגילה ואע"פ שכתובה בכתובים, הקורא בכתבי הקודש צריך לומר בא"י אמ"ה אקב"ו לקרא בכתבי הקודש⁶⁰⁷.

היא כתובה בין הכתובים יש לברך על מקרא כתובים. וראה רמ"א שם ס"ט שהעם לא נהגו לברך, ועי' מג"א שם סק"ט, וכן שו"ת הרמ"א סי' לה. וראה הגהות חת"ס שם פי' אחר במסכת סופרים, וכן עי' ביאור הגר"א שם ס"ק יד והגהות רש"ש שם. וראה בחי' מרן רי"ז הלוי בהל' ברכות מה שפי' גדר הברכה על המגילות עפ"י הגהמ"י פ"ג מהל' מגילה בשם רבינו שמחה, עי"ש. וראה אוצר רבי חיים ברלין חלק או"ח קונטרס מהבית הלוי סי' ל בשם ר"ח מוולוז'ין בפ"י המסכת סופרים, וע"ע עמק ברכה עמ' ו. ומה שלא הוזכר לברך גם על קהלת, ראה מש"כ הטעם בשו"ת מהר"י ברונא סי' סו, וכן במג"א שם בשם הפוסקים, וראה הגר"א שם שחולק, דגם על קהלת צריך לברך, עי"ש טעמא.

לקרוא בביתו, ולפי מה שנקטו אחרונים, כל חיובי המגילות הללו הוא רק בציבור, ואין על היחיד כל חיוב, ולפי"ז יחיד הקורא אינו מברך, ראה פעולת שכיר על מעשה רב להגר"א אות קעא. וגם צ"ת אם היחיד יקרא בברכה לפי המבואר בדברי רבינו בסמוך שמברכים, ובפשוטו לא נתקנה ברכה אלא בציבור, וצ"ע. וראה בהערות נוספות של האדר"ת ז"ל לקונטרס זכר למקדש על מצות הקהל אות ה.

607. ראה דרכי משה סי' תצ שהביא לשון המסכת סופרים מדברי רבינו, והוסיף שכ"כ מהרי"ל בסדר תפילת ט' באב עמ' רנא סי' כא, וכן בהגהמ"י הל' תעניות פ"ה אות ב, ולא כהמרדכי מגילה רמז תשפג, מהדורת מכון ירושלים עמ' יז, בשנויי נוסחאות, עי"ש, דאם

רבינו דוד תפילות יו"ט שני וחזה"מ אבודרהם שעא

[תפילות יו"ט שני וחזה"מ]

יום¹ שני מתפללין כמו ביום ראשון, וגם כן קורין וגומדין את ההלל, וקורין בפרשת אמור מן שור או כשב או עז, עד וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל עד סוף הענין (ויקרא כב, כו - כג, מד), ומפטיר קורא כמו ביום הראשון, ומפטיר במלכים (ב' כג, א-ט; כא-כה) וישלח המלך עד כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם, ומדלג ומתחיל ויצו המלך את כל העם לאמר עשו פסח, עד ואחריו לא קם כמוהו.

יום ג' שהוא חולו של מועד, ערבית שחרית ומנחה מתפללין בדרכם, ואומר יעלה ויבא בעבודה, ומתפללין מוסף כמו ביום טוב, ובמקום את יום טוב מקרא קודש הזה אומר את יום מקרא קודש הזה². ובליל ג' מבריו שליו ציבור לקהל לומר ברכנו³.

כל ארבעה ימים של חול המועד ושני ימים אחרונים של יום טוב קורין את ההלל בדילוג, ומברכין לפניו לקרא את ההלל⁴. ומוציאין בכל יום שני ספרים⁵ וקורין בהם ארבעה, אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם, ואין מפטירין בנביא. בספר תורה אחד קורין ביום הראשון של חולו של מועד שלושה בפרשת בא אל פרעה (שמות יג, א-טז), מקדש לי עד סוף פיסקא, [ובשני קורא ד' קרבנות המוספין שנפרשת פנחס מן והקרבנתם עד סוף פסקא]⁶. ואינו אומר קדיש בין ספר

מתחילין בה ברכנו ה' אלוקינו בכל מעשה ידינו וכו'.

1. ראה טור וש"ע סי' תצ.

2. ראה טור שם ס"ג בשם רב האי גאון, וב"י שם, וב"ח שם סק"א. וראה בשו"ע שם פלוגתא דהמחבר ורמ"א. וראה ט"ז ומג"א סק"ב מה שתמהו על הרמ"א, ומש"כ שם מור וקציעה ובהגהות הגר"י בכרך.

3. היינו ברכת 'ברך עלינו' שלא אמרוה בב' הימים טובים, וראה לעיל פ"י אות כב שכתב רבינו 'ובספרד נוהגין לומר ברכה זו בימות הגשמים בנוסח הזה שאמרנו, ובימות החמה

4. ראה ב"י שם ס"ד שהביא מהרמב"ם והרמב"ן שנחלקו אם מברכים על הלל שאינו שלם בחזה"מ פסח, ורבינו כתב כהרמב"ן שמברכים, ולא מוכן לי מדוע בשו"ע ובנו"כ שם לא הוזכר כלום מענין הברכה שהיא פלוגתא דקמאי.

5. טור וש"ע שם ס"ו.

6. בכל הדפוסים חסר קריאת הספר השני,

הראשון לשני כי לא גמרו עדיין כל חובת היום שהם ארבעה עולים, אלא אחר הספר השני, כמו שכתבנו למעלה בענין חנוכה⁷. והוא הדין בשאר ימי חולו של מועד. ביום שני קורין שלושה בפרשת ואלה המשפטים (שם כב, כד-כג, יט), מן אם כסף עד לא תבשל גדי, והרביעי קורא כמו אתמול. וכן בכל ימי חולו של מועד. ביום שלישי קורין שלושה בפרשת [כי תשא (שם לד, א-כו) מן פסל לך עד לא תבשל גדי בחלב אמו. ביום רביעי קורין ג' בפרשת]⁸ בהעלותך (במדבר ט, א-יד), מן וידבר ה' אל משה במדבר סיני עד ולגר ולאזרח הארץ.⁹ ביום חמישי שהוא שביעי של פסח והוא יום טוב, סדר התפילה כשני ימים הראשונים, ומקדשין ליל שביעי על היין ואין אומר זמן¹⁰, וקורים חמשה מראש פרשת ויהי בשלח עד כי אני ה' רופאך (שמות יג, יז - טו, כו), ומפטיר קורא והקרבתם כמו בחולו של מועד, ומפטיר בשמואל (ב' כב, א-גא) וידבר דוד עד סוף השירה. ביום טוב השני קורין חמשה בפרשת ראה, מן כל הבכור עד סוף הסדר (דברים טו, יט - טז, יז), ואם חל בשבת מתחילין מן (שם יד, כב) עשר תעשר, מפני שעולין שבעה. ומפטיר קורא כמו אתמול. ומפטיר בישעיה (י, לב - יב, ו) עוד היום עד כי גדול בקרבך קדוש ישראל.

ואם חל שבת בחולו של מועד, ערבית ושחרית ומנחה מתפללין כדרכם של שבת, ואומר יעלה ויבא בעבודה. ובמוסף כשאר ימי חולו של מועד, אלא שמזכירים גם של שבת באמצע. וחותמים בשניהם¹¹. ומוציאין שני ספרים, באחד קורין שבעה בפרשת כי תשא (שמות לג, יב - לד, כו) מראה אתה אומר אלי עד בחלב אמו, כדאמרינן במגילה בפ' בני העיר (לא, א) אמר רב חנן בר רבא שבת שחל להיות בחולו של מועד בין בניסן בין בתשרי קורין ראה אתה אומר אלי,

לפנינו תוקן ע"פ כת"י הספריה הבריטית וכת"י 9. על קריאת היום השלישי והרביעי, ראה גסטר. בהערה הקודמת.

7. לעיל פי"ט אות יז. 10. סוכה מז, א.

8. בכל הדפוסים חסר קריאת היום השלישי, לפנינו תוקן ע"פ כת"י הספריה הבריטית וכת"י גסטר. וכעין זה נכתב על הגליון בדפוס ליסבון (עמ' 107). 11. ראה ב"י שם ס"ט שנתקשה טובא בלשון הטור 'ומסיים בשל שבת', ומש"כ לפרש בכמה אופנים, ורבינו לא כתב כלשון הטור 'ומסיים בשל שבת', ואין עליו קושיא.

רבינו דוד תפילות יו"ט שני וחזה"מ אבודרהם שעג

משום¹² דאית ביה את חג המצות תשמור (שם לד, יח)¹³, ודרשינן מיניה בחגיגה בפרק אין דורשינן (יח, א) למד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה, וגם נזכרים שם שלושה רגלים. ובס"ת שני קורא מפטיר והקרבנות. ומפטיר ביחזקאל (לו, א-יד) היתה עלי עד סוף הענין. וכתב רבינו האיי¹⁴, שמעתי מפי חכמים כי תחיית המתים עתידה להיות בניסן, ונציחת גוג ומגוג בתשרי, ולכך מפטירין בניסן בחולו של מועד העצמות היבשות (יחזקאל שם), ובתשרי בחולו של סוכות ביום בא גוג (שם לה, יח). ובמנחה אין אומר צדקתך, והטעם פירשנוהו למעלה¹⁵. כל ד' ימים של חולו של מועד אומר לאחר התפילה במקום תפילה לדוד (תהילים פו)¹⁶, למנצח משכיל לבני קרח כאיל תערוג (שם מב).

וסימן¹⁷ אלו הפרשיות, משך תורא קדש בכספא פסל במדבר שלח בוכרא. פירוש, משכו, שור או כשב או עז, קדש לי כל בכור, אם כסף תלוה, פסל לך, במדבר סיני, ויהי בשלח פרעה, כל הבכור. וזה לא ישתנה אלא כשחל פסח ביום חמישי¹⁸, כי כשחל ביום שביעי או ביום ראשון אין שבת בחול המועד, וכשיבא ביום שלישי יבא שבת ביום ה' שסימנו פסל, אבל כשיבא ביום ה' או קורין ביום א' וב' משך תורא, וביום ג' שהוא שבת חול המועד קורין ראה אתה אומר אלי שהוא פסל, וביום א' ב' ג' קדש בכספא במדברא, כסדר שהם כתובים בתורה,

14. טור שם. וראה בתורתן של ראשונים

(הורביץ) ח"ב עמ' 46, ובהלכות רי"צ גיאת

ח"ב עמ' קי.

15. לעיל מנחה של שבת פי"ז אות פ.

16. ראה לעיל פי"ב סי' יא, והערות 75-76 שם.

17. מגילה לא, א, טור שם ס"ה.

18. תוס' מגילה שם ד"ה והאידנא, רא"ש שם פ"ד סי' י, טור שם. וראה שו"ת רב נטרונאי גאון (ברודי) סי' קמה והערות המהדיר שם.

12. רש"י מגילה שם ד"ה מקרא.

13. בתורה נזכר פעמיים פסוק זה, בשמות כג, טו, ובשמות לד, יח, ומדברי רבינו עולה דהגמ' בחגיגה יח, א שדורשת מפסוק זה איסור מלאכה בחזה"מ, דרשה זאת מהפסוק השני, דלכך קורים קריאה זו בשבת חזה"מ. אולם ראה בתורה אור חגיגה שם שהביא מקור מהפסוק הראשון, וראה עוד בתולדות אהרן בפסוקים הנ"ל, שבפסוק הראשון הביא את הגמ' חגיגה הנ"ל ובפסוק השני לא הביאה, ומשמע דשיטתם בגמ' היא דדרשינן לה מהפסוק הראשון.

שמן הראוי היה לקרותם בסדר שהם כתובים בתורה, אלא שקורין ביום שני שור או כשב לפי שיש בו ענין הפסח ובחמשה עשר יום ונו', וגם מדבר בה במצות העומר וספירתו שהוא ביום שני, ופרשת בשלח בו' לפי שקריעת ים סוף היתה בו ואז עברו הים. ובשאר הימים קורין בסדר שכתובים בתורה. שבת שחל להיות בי"ט קורין במנחה בסדר אותו שבוע.

ולענין הנחת תפילין בחול המועד היא מחלוקת בין המפרשים, יש אוסרין¹⁹ מפני שסוכרין כי ימי חולו של מועד הם ימי אות כימים טובים, ואין מניחין אותם. ויש מתירין²⁰, ומביאין ראיה מדאמרינן בפרק ואלו מגלחין (מו"ק יט, א) שכותב אדם תפילין ומוכר כדי פרנסתו, וכיון שכותב ומוכר בחולו של מועד ש"מ שמניח תפילין. ומיהו אינה ראייה, שכיון שמוכר לאחרים, אם לא יכתוב במועד אין לו פנאי במוצאי י"ט לכתוב תפילין לאחרים, ומתבטלים ממצות תפילין. אבל הראיה הנכונה היא מהא דאמרינן בירושלמי (שם פ"ג ה"ד) חד בר נש אובד תפלו, אתא לקמיה דרב חננאל שלחיה לקמיה דרבה בר בר חנא, א"ל הב ליה תפלו וזיל וכתוב לך, א"ל רב זיל כתוב ליה, פי' בלא הערמה, מתני' פליגי עליה דרב, כותב תפילין לעצמו הא לאחר לא, פתר ליה דכותב להניח, פירוש להניחם עד לאחר המועד, לעצמו כותב במועד כדי שיהיו מזומנים בידו להניחם אחר המועד מיד, אבל לאחר לא, אבל להניחם במועד אף לאחר מותר. ויש שחולקין²¹ ואומרים שמותר להניחם בחולו של מועד ובלבד שלא יכרך עליהם. וכתב הרא"ש²² וחמברך לא יפסיד. ואומר במדרש²³ שהשי"ן שהיא רשומה

19. ראה בה"ג הל' תפילין ח"א עמ' 482-483 בטור שם. שאסור להניח תפילין בחזה"מ.
20. ראה טור וב"י אור"ח סי' לא.
21. טור שם בשם יש מסתפקין אם חזה"מ זמן תפילין ולפיכך מניחין בלי ברכה. ועיי"ש בב"י שכ"כ המרדכי הל' תפילין בשם סמ"ק סי' קנג, וספר התרומה סי' ריג.
22. הלכות קטנות הל' תפילין סי' טז, והובא
23. ראה פענח רזא על התורה סוף פ' בא, פי' הרוקח שם, וכ"ה בספר חכמת הנפש דף יז, א, והובא גם בברוך שאמר דף ה, ג; לא, ד. ומה דמסיק רבינו שלפיי"ז נמצא דבחוה"מ זמן תפילין, כ"כ בספר ערוגת הבושם לרבי אברהם ב"ר עזריאל ח"ב עמ' 84, ולשונו שם, 'מ"מ פחות מש' ימים לא תמצא, ומצינן שמניחין תפילין בחזה"מ, שאם אין מניחין היה ט' ימים חסר מש' ימים'.

בתפילין היא רומזת לנ' מאות ימים שבשנה שמניחין תפילין, כשתסיר שבתות וימים טובים, ואם תסיר ימי חולו של מועד לא יהיה כך.

נשאל הרא"ש²⁴, מה שנהנו הגוים לשלוח דורון לישראל חמץ בי"ט אחרון של פסח מן המנחה ולמעלה אם הוא מותר או לא. והשיב צריך אותו ישראל שנשלח לו דורון חמץ לצוות לאנשי ביתו שלא יקחו אותו אלא שיניחנו הגוי בקרן זוית בבית, ויתכוין אותו ישראל בלבו שלא יקנה לו חצירו אותו דורון, ואז יהיה מותר באכילה לאחר הפסח בכדי שיעשה, שחמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה, ואם לאו יעשה חמצו של ישראל שעבר עליו הפסח ויהיה אסור בהנאה, שחצרו של אדם קונה לו מדעתו אבל בעל ברחו לא. וכן כתבו התוספות²⁵.

ובמוצאי יו"ט²⁶ בין במוצאי י"ט לחול בין במוצאי י"ט לחולו של מועד, מתפללין ערבית כמו במוצאי שבת, ומבדילין בתפילה וכן על הכוס כמו שמבדילין במוצאי שבת, אלא שאין אומרים אליהו הנביא, וגם אין מברכין לא על הנר ולא על הכשמים.

שהעתיק הביה"ל רק תחילת דבריו, ע"ש. וראה שו"ת נוב"י מהדו"ק או"ח סי' יט, ובליקוטי הערות שבמהדורת מכון ירושלים שם. וראה קונטרס מיוחד על זכיה באיסורי הנאה מהרי"י דייכעש בסוף שו"ת ריב"ש, ובמהדורת מכון ירושלים נוספו ע"י המהדיר עוד מקורות. ועיקר דין קונה חמץ בפסח איתא ברמב"ם ריש הל' חמץ ומצה, והאחרונים האריכו, ראה בספר המפתח במהדורת ר"ש פרנקל שם.

26. טור סי' תצא ס"א, ורבינו הוסיף בתוך דבריו שאין אומרים אליהו הנביא, והובא במחזיק ברכה שם, וכן בשערי תשובה שם סק"א, ועי"ש הטעם.

24. פסחים פ"ב סי' ד, והובא בטור סי' תמח ס"ב, ויעו"ש מספר העיטור הל' ביעור חמץ דף קכו, ג, ובב"י שם הביא מתשובות הרשב"א ח"א סי' קעח, ומהגהות מיימוני פ"א מהל' חמץ ומצה אות ג, עי"ש.

25. לע"ע לא מצאתי. וראה בשו"ע שם ס"א ונו"כ שם. ועי' בתשובות הריב"ש סי' תא שהמגביה חמץ של הפקר זכה בו ועבר עליו על כל יראה אע"פ שאינו מתכוין לזכות בו, והדברים צ"ע, והביאור הלכה בריש סי' תמו הביא דברי ריב"ש להלכה, ולכאורה זה סותר את פסק הרא"ש שנפסק כן בשו"ע דאיסורא לא ניתא ליה דלקני, ואכן הריב"ש גופיה כ"כ, והזכיר סברא אחרת לחומרא זו, ולא כפי